

Erdélyi Toll

• IRODALMI ÉS MŰVELŐDÉSI FOLYÓIRAT •

• Megjelenik negyedévente Székelyudvarhelyen •

• III. évfolyam • 2011 • 1. szám •

TARTALOM

ÍRÓK A SZÜLŐFÖLDRŐL

Sipos Erzsébet: A levelek által Székelyudvarhelyre üzen a nagyvilág	3
Sipos Erzsébet: A szétoztott, megosztott kincsek.....	7
Bertha Zoltán: „Az ábeli humorérzék”	11
Ráduly János: „Tájhoz kötött író vagyok”	21
Kovács György: Bella vénleány marad	30

IRODALOMTÖRTÉNET

Pomogáts Béla: Útkereső irodalomtudomány I.	39
Bertha Zoltán: Istenélmény a kortárs erdélyi lírában	57
Brauch Magda: „Drága Attila”	72

ANYANYELVÜNK ÉPSÉGÉÉRT

Nagy Pál: „Az anyanyelv a legmélyebb sorsközösség”	75
Málnási Ferenc: Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében IV.	79

FAZEKAS MIHÁLY EMLÉKEZETE

Málnási Ferenc: „Háromszor veri ezt kenden Ludas Matyi vissza!”	96
---	----

MARADANDÓ MŰVÉSZET

Németh Júlia: Emlékezés egy emlékezetes évfordulóra	99
---	----

SORS ÉS PÁLYA

Sorsművészet — Égig érő kapcsolat (Bölöni Domokos beszélgetése Kedei Zoltán marosvásárhelyi festőművésszel	110
---	-----

MÚZSA ÉS LANT

Csávossy György: Új év küszöbén	134
P. Buzogány Árpád: Szavak	135
Ferenczi Enikő: Szarvasünő népe	136
Jancsik Pál versei	139
Beke Sándor: Az én Miatyáinkom	146
Pongrácz P. Mária: Álmodok lepedői	150
Nagy Irén: Elmúltó idő	154
Bölöni Domokos prózája	155
Nagy József Levente versei	161
Ötvös József: Csodalátó pásztorok	164
Székely Benczédi Endre versei	166
Csire Gabriella: Mondák és históriák	168
Elekes Ferenc: Jöttem, hogy lássalak	174
Deák-Sárosi László versei	176
Lőrincz György: Szeretetről... közösségről	178

Bencze Mihály: A Sas és a Turul	181
Mészely József versei	183
P. Buzogány Árpád: Mindig otthon	187
Baricz Lajos: Tavaszváró	192
Hadnagy József versei	193
Huber András: Halpástétom	196
Czirják Edit versei	201
Fábián Lajos: A mástollnok	204
Fülöp Kálmán versei	207
Csatáné Balogh Irénke versei	210
SZÉKELY ÚTKERESŐ SZELLEMI MŰHELY	
Beke Sándor: Székely Útkereső — szellemi műhely a XX. Század végén Erdélyben	212
SZÉKELY ÚTKERESŐ DOKUMENTUMOK	
A Székely Útkereső levelesládájából IV.	236
ÉLŐ NÉPHAGYOMÁNYOK	
Erdélyi történelmi népballadák I.	244
FILOZÓFIA	
Balázs Sándor: Köznapi filozófia. Gondolatok példázatokkal. II.	254
MŰVELŐDÉSI VISSZATEKINTŐ	
László Judit—László László: A Wesselényi Kollégium Uránia „mozgógépszínházának” történetéből	262
HIT ÉS ÜZENET	
Baricz Lajos versei	273
KÖNYVEINK VILÁGA	
Brauch Magda: Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó 2010-es ifjúsági és gyermekirodalmi kötetei	275
Bodó Márta: Ahol otthon lehet lenni	289
Brauch Magda: Átölelt a lelked; Randevű	291
ERDÉLYI TOLL — GYERMEKEKNEK	
Jancsik Pál (302), P. Buzogány Árpád (311), Ráduly János (320), Csávossy György (329), Beke Sándor (342), Baricz Lajos (346), Czirják Edit (348) gyermekversei Ráduly János (295), Bölöni Domokos (306), László László (314) Csire Gabriella (322), P. Buzogány Árpád (331) gyermekprózája	

Erdélyi Toll

• Alapította: Beke Sándor • Alapítási év: 2009 •

- ◆ Kiadja az Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ◆
- ◆ Főszerkesztő: **BEKE SÁNDOR** ◆
- ◆ Szerkesztők: **BRAUCH MAGDA, CSIRE GABRIELLA** ◆
- ◆ Olvasószerkesztő: **P. BUZOGÁNY ÁRPÁD** ◆
- ◆ Grafikai kivitelezés: **Beke Sándor-Olivér** ◆ Gazdasági vezető: **Beke Klára** ◆
- ◆ Szerkesztőség: Székelyudvarhely, Tamási Áron utca 87. Tel./fax: 0266-212703 ◆
- ◆ Postacím: 535600 Odorheiu Secuiesc, c. p. 40, jud. Harghita, RO. ◆
- ◆ Honlap: www.erdelyigondolat.ro ◆ E-mail: egondolat@yahoo.com; egk@freemail.hu ◆
- ◆ Fényszedés: Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó ◆ Nyomda: Erdélyi Gondolat ◆
- ◆ A folyóirat megrendelhető a szerkesztőség telefonszámán vagy e-mailen ◆
- ◆ Előfizetési díj: belföldieknek egy évre 60 lej, külföldieknek egy évre: 15 EUR ◆
- ◆ Folyóiratunk megvásárolható az erdélyi könyvesboltokban ◆
- ◆ A címlap illusztrációját Péter Katalin készítette ◆ Borítóterv: Beke Sándor-Olivér ◆
- ◆ Revistă editată de Editura Erdélyi Gondolat din Odorheiu Secuiesc ◆
- ◆ **ISSN 2066 - 8929** ◆

Sipos Erzsébet

A levelek által Székelyudvarhelyre üzen a nagyvilág

A SZÉKELY ÚTKERESŐ LEVELESLÁDÁJA. 1990–2000

Közzéteszi, az előszót és a jegyzeteket írta,
a levelek mutatóit összeállította Beke Sándor.
Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2010

Szerkesztőségekben régi gyakorlat, hogy kéziratokat nem őriznek meg és nem adnak vissza. Lapok, folyóiratok hasábjainak valamelyikén szokták ezt közölni az olvasókkal, tudósítókkal, levelezőkkel is, hogy elkerüljenek minden utólagos nézeteltérést, elejét vegyék a csalódásnak, hisz mi is lenne, ha a szerkesztőségekhez címzett valamennyi kéziratnak, levélnek, üdvözlőlapnak helyet kellene találniuk?! Papírdömping. Számolni kell azzal ugyanis, hogy a szerkesztőség nem múzeum, nem levéltár, ennél fogva nem rendelkezik megfelelő hellyel, sem elegendő munkatárssal ahhoz, hogy nyilvántartsák a beérkezett küldeményeket.

Ámde e téren is vannak kivételek... Irodalmunk számon tartja *A Helikon és az Erdélyi Szépmíves Céh levelesládája (1924–1944)* című kétkötetes kiadványt Dávid Gyula szerkesztésében (Kriterion Könyvkiadó, 1979), amelyet Marosi Ildikó tett közzé, továbbá az *Erdélyi Fiatalok. Dokumentumok, viták (1930–1940)* című könyvet (Kriterion Könyvkiadó, 1986. Közzétette dr. László Ferenc és Cseke Péter).

A neves úttörőkhöz íme, most felzárkózott egy harmadik kiadvány is...

Székelyudvarhelyen a *Székely Útkereső* folyóirat főszerkesztője és egyben az Erdélyi Gondolat könyvkiadó igazgatója, Beke Sándor évekre visszamenőleg őrzi, iktatja, gondozza, fénymásolja a címére postázott leveleket.

„Leveleskönyvünkben az 1990. április 5. és 2000. március 15-e között a szerkesztőség címére beérkezett leveleket tesszük közzé. Kötetünk 383 levelet tartalmaz” — írja Beke Sándor.

Mi célból?

A kérdésre nem lehet egyetlen mondattal válaszolni, csak miután a kíváncsi olvasó meg a sajtó- és irodalomtörténetben jártas szakember belelapoz a *Székely Útkereső Levelesládája 1990–2000* címet viselő kötetbe (Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2010). S ha belelapoz, biztosan el is mélyed az olvasás-

ban, mert nem szokványos sorok tartják fogva a tekintetet. Olyan nevek szerepelnek aláíróként a levelek végén, amelyek tiszteletet ébresztenek, általuk pedig visszaköszönnek hazai irodalmunk kiválóságai, tudósok, szaktekintélynek számító nyelvapolók, folklórkutatók, elismert, vagy egyelőre még kevésbé ismert tollforgatók, nem utolsósorban pedig határon túliak, közeliak és távoliak, olyanok is, akiket óceán választ el tőlünk.

Olyan leveleket gyűjtött össze és szerkesztett kötetbe Beke Sándor, amelyek kimondottan kulturális „térfélen” íródtak: a médiában, könyv- és lapkiadókban dolgozó, a tanügyben, könyvtárakban, múzeumokban, művelődési otthonokban stb. tevékenykedő alapemberek keresték fel soraikkal az útkereső főszerkesztőt, de rajtuk kívül olyan hazai és külföldi művelődési intézmények, sőt magánemberek is, akiket a kapcsolatteremtés, az anyanyelv megőrzésének és ápolásának vágya, Erdélyhez való kötődése, szeretete fűt.

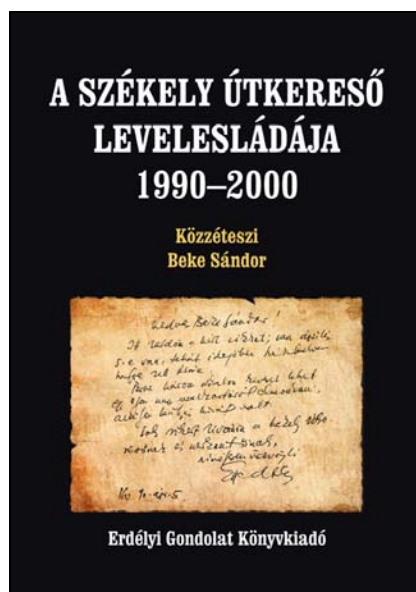
A beérkezett borítékok jelentős része válaszleveleket tartalmaz a *Székely Útkereső* szerkesztőségéhez, illetve személyesen Beke Sándor főszerkesztőhöz, aki az elmúlt években bemutatkozásként postázta az Erdélyi Gondolat kiadványait sokakhoz, úgy is mondhatnánk, hogy a világban szétszóródott magyarokhoz. Közülük többen váltak a *Székely Útkereső* barátaivá, megbecsült külső munkatársaivá, készséges terjesztőivé. Írásokat kínálnak közlésre, felhívják a figyelmet olyan szerzőkre, akik évtizedekig csak saját íróasztaluk fiókjának írhattak... Cseke Péter például ígéri, hogy készen áll az Erdélyi Gondolat támogatására, de elsősorban nem a saját kéziratát ajánlja, hanem Palocsay Zsigmond Delta-könyvét, ami két évtizeden át indexen volt. „Abszolút sikerre számíthatsz” — írja Beke Sándornak.

Cseke Gábor pedig szívből ajánlja megjelenésre Tódor Domokos fiatalon elhunyt költő verseskötetét, akit tehetséges tollforgatónak tart. „Lapotokból látszik: komolyan veszitek az írás felelősségét” — közli tömören Beke Sándor főszerkesztővel.

Balogh Edgár (1990. XII. 18.) *Erdélyi levél Párizsba* című írását küldi (megjelent a *Székely Útkereső* 3. számában). „A terjesztés alapja, hogy tudjanak minél szélesebb körben róla (a lapról van szó — szerk. megj.), de ehhez minden számból egy hír közlése kell, tartalmi kivonattal” — tanácsolja. „A folyóirat nyugodt, tárgyilagos hangja, sokoldalúsága megérdemli, hogy főleg hagyományápoló, helytörténeti és szépirodalmi tartalmával állandó jellegűvé váljék a Székelyföld fiai vagy elszármazottai számára, sőt barátai számára is hű valóságképet és fel-emelő emlékeztetést sugározzon” — írja (1991. IX. 15.). „Szép a Cimbora-válogatás, jó a Komoróczy-féle magyar szóértelmezés, a kiadó kitett magáért” (1993. április 17.). E sorok is tanúsítják, hogy Balogh Edgár, a nagyrabecsült közíró nem csupán belelapoz, átfutja a fiatal *Székely Útkereső* számait, de időt áldoz arra is, hogy szerkesztői véleményét, tapasztalatát is megossza vele.

S ha segítőkészségről, jószándékú tanácsadásról, írói támogatásról beszélünk, Fodor Sándor leveleire is gondolunk. Ő ugyanis egyenes beszédű ember, a szép szó mestere. Gratulál a színvonalas, jól szerkesztett laphoz, de a buktatókra is figyelmeztet. Jelzi, hogy közéleti témájú írást kíván küldeni. „Címe: Ha kiindulsz

Erdély felől — és arról szól, hogy itt lehet maradni, innen el is lehet menni, de aki egyszer elment, az ne Erdélyből akarjon megélni és — lehetőleg — meggazdagodni” (1991. V. 11.). Egy későbbi (1991. VII. 25.) levelében tudatja, hogy ha a folyóirat kiadójától, az Erdélyi Gondolattól olyan kéziratot kap lektorálásra, amelyet nem javasol kiadásra, azon szerkesztői munkát nem végez, és pénzt nem fogad el a referátumért. „Túlságosan fiatal még ez a vállalkozás ahhoz, semhogy minden kiadhatatlan kézíratra ráfizessen” — jelenti ki. Az éber szemmel figyelő Fodor Sándor 1993. V. 20-án keltezett levelében bővebb tájékoztatást vár a *Székekely Útkeresőről*, ugyanis írni szeretne róla rovatában, A HÉT-ben. „Manapság ugyanis, amikor minden újonnan alakult maszek-kiadó pornót meg mindenféle ezotérikus marhaságot kínál — a Maguké a fiatal költő-író tehetségeket kívánja támogatni azzal, hogy lehetővé teszi nekik az első vagy elsőik közötti könyvük

megjelenését. Kitűnő dolog. Az így támogatott Szerzők közül, persze — nem mindenki jut fel a Parnasszusra. Istenem — de vajon kinek van rá közülünk biztos páholyjegye? Annyi bizonyos, hogyha többen próbálkoznak, előbb-utóbb lesz közöttük akiért még hálás lesz a Kiadónak a magyar irodalomtörténet.”

Határon túli tollforgatók levelei is olvashatók szép számmal a Levelesládában, és az érdeklődésen túlmenően közreműködésüket is felajánlják. A levelek közül érdemes kiragadni néhányat, mert az információszerzés mellett hírt hoznak az idegen földben gyökeret eresztő magyar élet megmaradást szolgáló törekvéseiről, emléket állítanak az arra érdemeseknek. Judith G. Hermann Kanadában élő szerkesztő-rádióriporter kelet- és délkelet-ázsiai körúton járva meglátogatta a tibetológia magyar alapítójának, Kőrösi Csoma Sándornak darjeelingi sírját és megtette tervezett további útjának azt a részét, ami a tibeti fővárosba vezetett volna, ha idő előtt nem ragadja el őt a halál. A *Székekely Útkereső* szerkesztőségéhez

címzett levelében a kanadai riporter felajánlja a nagy kutatóról szóló írását: „Kőrösi Csoma Sándor halálának 150. évfordulója a legjobb alkalom a kézirat megjelentetésére, (...) ehhez járul a kitűnő minőségű színes felvételekből és térképekből álló illusztrációk egész sora” (1990. 12. 12.).

Gyárfás Endre budapesti író, költő (1990. január 2.) levelében regényrészletet küld *Hosszú útnak pora* címmel, melynek cselekménye jórészt Erdélyben zajlik, hőse valóban élt a 17-18. század fordulóján, kalandos sorsú, török földre hurcolt magyar diák volt, igazi „székely útkereső” — csakhogy ő hazafelé kereste az utat. Úgy érzem, megírása és megjelenése óta aktuálisabb lett — írja, majd ez év szeptember 16-án kelt levelében örömmel számolt be, hogy a *Székely Útkereső* II. évfolyamának 3-ik számában olvasta a megjelent regényrészletet. „Ha írásomért járna valamicske honorárium, kérek ne küldjétek el, hanem fordítsátok arra, amire jónak látjátok: a lap költségeire, vagy egy szegény sorsú magyar diák néhány ebédjére” — írja. A budapesti író nemes gesztusa nem igényel kommentárt.

Nem túlzás azt állítani, hogy a levelek által Székelyudvarhelyre üzen a nagyvilág. A *Székely Útkereső* szerkesztőségének, illetve személyesen Beke Sándornak. Hírül adják, hogy a *Székely Útkereső* kollekciói eljutottak az anyaországi könyvtárakba (Budapest, Szeged, Pécs, Debrecen, Kecskemét, Eger, Szentendre, Szombathely, Szolnok, Kaposvár, Nyíregyháza, Székesfehérvár, Békéscsaba, Szekszárd, Salgótarján, Tatabánya stb.), Európa városaiba (ÉLETÜNK szerkesztősége — München, ŐRSÉG című lap szerkesztősége — Alsóőr, Ausztria, KÁRPÁTI IGAZ SZÓ — Beregszász, TOIJALA — Finnország, ZÜRICH MAGYAR TÖRTÉNELMI EGYESÜLET — Svájc), a tengeren túlra (Balogh Zoltán Mihály — San Antonio, Amerikai Egyesült Államok, Bagossy László — Calgary, Kanada, Simon Zoltán — North Vancouver, Kanada, a Magyar Emberi Jogok Fóruma — Torontó, Szabad Magyar Újságírók Szövetsége — Baltimore), de nem utolsó sorban számos hazai városba, sőt vidékre is, ahol a felfedezés örömeivel fogadták az Erdélyi Gondolat kiadványait és ugyanakkor némi aggodalommal is a jövőjét illetően.

Szemelgetek a levelek közül...

„Szemnek kedves, tartalmilag hasznos kiadványok (...), eljuttatom néhány érdeklődő külföldi barátomnak, hadd figyeljenek jobban fel szerintem nem pusztán nemes, de alighanem hősiek vállalkozásokra. (...) A hazai könyvterjesztés állapotát aggasztónak tartom” (Veress Dániel, Sepsiszentgyörgy, 1994. VIII. 25.).

„Tisztelt Beke úr! Levelét úgy vártam, mint a Megváltót. (...) Azzal kezdeném, hogy a városi [R]MDSZ-vezetőséggel tárgyalva tudatom, hogy színvonalas lapjukból havonta 300-at magam, tanítványaim, volt tanítványaim nevében terjesztésre nagyon szívesen vállalunk” (Papp Attila, Margitta, 1990. augusztus 1.).

„Tisztelt Székely Útkereső szerkesztőség! Talán soha nem vettem kezembe annyira megilletődve lapot, mint az Önök lapját. (...) Ez a lap valami mást, valami újat, rendkívülit jelentett számomra, a címére utalva. (...) Ebben a lapban szeretett és tisztelt írók, költők sorai jelennek meg. Könnyes szemmel olvastam,

mert végre megértük, hogy megszólalhassanak vagy megszólaltathassák őket. (...) Köszönöm Beke Sándor Sütő Andrásnak írt sorait, a mi drága Sütő Andrásunknak. Higgyék el, e lap olvasása után büszke vagyok a székelységemre, (...) tiszta szívből gratulálok. Kívánok erőt, egészséget, kitartást feltett célukért, sok olvasót” (Ilyés Erzsébet, Székelyudvarhely).

A kötet közzéteszi a levélírók és a címzettek névsorát, a helységnevet, ahonnan a leveleket küldték, a kötetben szereplő rövidítések jegyzékét, a jegyzetek után pedig a levelek mutatóját. A kötet tartalomjegyzéke időrendi sorrendben közli a leveleket, így időrendi mutatóként is szolgál.

„Fogadják leveleskönyvünket őrző szeretettel!” — szól Beke Sándor a kötet bevezetőjének utolsó sorában az olvasóhoz.

Az igényes, lelkiismeretes munka rászolgál erre.

A szétosztott, megosztott kincsek

Beke Sándor:

A SZÉKELY ÚTKERESŐ LEVELEZÉS ÉS DOKUMENTUMOK TÜKRÉBEN

Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó,
Székelyudvarhely, 2011

Állomások, vallomások

Aki útnak ered, annak úticélja is van. Látni, tapasztalni, megélni azt, amit felkínál vagy éppen titkolni igyekszik a világ. Továbbá célja lehet az is, hogy ismereteit, összegyűjtögetett kincseit megossza, láttassa és megőrzésre átadja az arra érdemeseknek.

Jól meghatározott úticéllal indult el annak idején Beke Sándor is, és nem kétséges, hogy életkoránál fogva a fiatalos lelkesedés, az írói, költői lobogás is ösztökélte. Nem öncélú volt az ő elindulása, hisz ha csak önmagára és a családjára gondol, könnyebben elérhető lehetőségek közül választ. De nem ezt tette. Nyilván meggyőződése, no meg a szíve sugallta, hogy nem csak kenyérrel él az ember. Jegyet váltott hát a székelyudvarhelyi állomáson arra a vonatra, amely a Székelyföldön, Erdélyben fut a síneken, hogy eljusson a magyarlakta vidékekre, az egyenes emberek világába, és szóra bírja őket. Hogy megszólítsa az ott élő tollforgatókat: álljanak melléje, keressék együtt az utat az olvasóhoz. És ahol elfogytak a sínek alól a talpfák, úgymond gyalogos utasként tollhegyre tűzött üzenettel kereste meg a kisebb települések hagyományőrzőit, betűvetést vállaló szellemi munkásait, együtt-munkálkodásra kérve őket. S hogy ez a gyűjtögető munka mennyire volt gyümölcsöző, arról írott sorok beszélnek, mert köztudott, hogy a szó elszáll, az írás megmarad. Gépelt sorok, leve-

lek, kéziratok érkeztek a szerkesztőségbe, illetve Beke Sándor nevére, s ő úgy érezhette, hogy ígéretes, áldásos az útkeresése. 1990-ben jelentette meg a *Székely Útkereső* foyóiratot, amely új hangot, új színt hozott, és amelyet nyomban szívére ölelt az olvasó. Mert hasábjain olyan szerzők nevével találkozott, akik nem tartoztak a letűnt rendszer kegyeltjei közé, vagy pedig csak a sorok közé rejtve mondhatták el, amit éreznek, amit gondolnak.

Hogy mit jelentett e kiadvány a főszerkesztő számára? Arról ő maga vall *A Székely Útkereső levelezés és dokumentumok tükrében* című friss kötet (Székely Útkereső Kiadványok — Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2011) előszavában. „A Székely Útkereső levelezés és dokumentumok tükrében című könyvemben azt szeretném az erdélyi magyar sajtótörténet asztalára tenni, amit a tíz évfolyamig — 1990 és 1999 között — napvilágot látott Székely Útkeresőről megörökített könyvekből szándékosan kihagytunk vagy szerkesztői meggondolásból mellőztünk: a Székely Útkereső munkatársainak intenzív munkájáról, s magáról a szerkesztői-munkatársi kapcsolattartásról, a terjesztésről, de főleg a folyóirat terjesztőiről és a kiadvány értékeléséről.”

Őszinte vallomáskötet ez. Reményekre jogosító, szívet megdobogtató eredmények — miért ne mondanánk úgy, hogy sikerek — mozaikkockái színezik, de nem mentes a gondok, tépelődések szürke kavicsaitól sem, amelyek, ha ideig-óráig is, de felsértik a lelket. Mert nem könnyű manapság (régén sem volt az!) szolgáltatást vállalnia annak, akinek nem állnak tehetősek mecénások a háta mögött. Mi segíthet ilyenkor? A konok kitartás, a meggyőződés, a belülről táplálkozó erő, hogy nem szabad feladni, győznie kell az ügynek egy népes közösség javára. Ez világlik ki Beke Sándor vallomásából, mely *A folyóirat kulisszáiból* címszóval jelent meg a leveleket és dokumentumokat tartalmazó kötetében. Érdemben szólni minden megnyilatkozásáról aligha lehet egy szűkre szabott recenzió keretében. Ám vannak olyan állomások a szerkesztő-igazgató Beke Sándor útján, amelyek döntőnek bizonyultak az életében, íróvá, költővé válásának történetében, hát ezért is szólni kell róla.

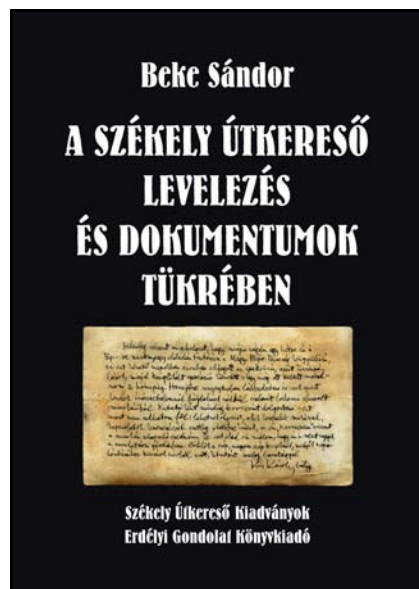
Mint soraiból megtudjuk, a nagy elhatározás Szemlér Ferenc temetésekor született. „Ez volt az első alkalom az életemben, amikor már diákként személyesen is megismerkedhettem és kezet szoríthattam az erdélyi irodalmi élet akkori »nagyjaival«: Fodor Sándor íróval, Balogh Edgárral, a nagy múltú és elismert erdélyi szerkesztővel és közíróval, Herédi Gusztávval, a Korunk szerkesztőjével és Domokos Gézával, a Kriterion Könyvkiadó néhai igazgatójával” — írja. Ekkor szövődtek azok a szálak is, amelyek Beke Sándort egy életre a székelység szeretett városához kötötték.

„... a Szent Miklós templom gyászos harangjának kongása mintha nem is temetésre szólított volna fel, hanem inkább életre, biztatásra, ébredésre. Ez volt az a nap életemben, amikor — hivatkozás és nagyotmondás nélkül megvallom: csigázott érdeklődéssel feltettem magamban a kérdést: milyen is lenne Székelyudvarhelyen élni?” Majd így folytatja: „... erdélyiként, székelyként itt is, Székelyudvarhelyen is lehet az egyetemes magyarságnak maradandó értékeket alkotni és teremteni.”

Személyes hangvételű sorokat talál az olvasó *Az első Székely Útkereső-szám szedése és nyomtatása* alcímet viselő fejezetben is, melyben az Infopress Nyomda iránti hálájának ad hangot: „Név szerint köszönöm meg a nyomda alapítóinak, Albert Andrásnak, Burus Endrének és Keresztes Miklósnak bizalmukat összes, e nyomdánál megjelent lapszámainkért. Nem utolsósorban Szabó Lászlónak, az első — Székelyudvarhelyen 1990-ben elindított — síknyomású nyomdagép akkori nyomdászának, akinek a keze alól kerültek ki azok a lapszámok, melyeket nem csak Székelyföldön és Erdélyben, de még a határainkon túl is lapozhattak az olvasók.”

És ahogy teltek a napok, az idővonat újabb és újabb állomásokra érkezett... „A Székely Útkereső mai jogutódjának, a Székely Útkereső Kiadványok első száma 1991-ben, a Kossuth utcai nyomdában készült. ... Lapalapítóként és főszerkesztőként magamban sokszor megmosolyogtam vállalkozói, illetve »üzlet-emberi« merészségemet, bátorságomat.”

A lapterjesztés körüli gondokkal is szembesülnie kellett az igazgató-főszerkesztőnek, amire annak idején a nagy tapasztalatú Balogh Edgár is figyelmeztetett.

Mert mint mindenütt és minden téren, a portékát nem elegendő megtermelni, el is kell azt adni. Ki kell építeni a hálózatot, amelyik befogadja, szívügyének tekinti és másokhoz is hajlandó eljuttatni a szellemi terméket. Egész embert követelő, felelősségteljes munka ez. Nem csodálnám, ha olykor nehéznek találta volna a keresztet, amit induláskor a vállára emelt Beke Sándor, de hogy erősnek bizonyult hozzá, ahhoz nem fér kétség. Kiviláglik ez szerteágazó levelezéseiből, a kapott válaszokból, *A Székely Útkereső levelezés és dokumentumok tükrében* kötetéhez csatolt igényes és pontos jegyzetekből, sorrendi mutatókból, könyvészeti leírásokból. Őszinte szembenézés mindez önmagával, visszapillantás a megtett útra, nem utolsósorban pedig köszönet és elismerés kifejezése mindazok iránt, akik baráti szóval és jó szándékú kritikával segítettek. Erénye

ennek a kötetnek *A külső munkatársakról* című fejezet, amelynek kezdő soraiban így fogalmaz Beke Sándor: „Az új lehetőségek adta szellemi útkeresés legfontosabb szellemi bástyáit, mérföldköveit — a hirtelen »új világban« föleszmélt erdélyi magyar olvasónak — a Székely Útkeresőben a külső munkatársak tették le — mintegy fogódzónak, támpontul a megmaradás és a továbblépés útjait keresőknek. Elismerjük és tudjuk, hogy a Székely Útkereső munkatársainak írásai által lett értékes és időtállóan maradandó. Ezért hálásak is vagyunk nekik. Hadd álljon itt ebben a kötetben is az örökkévalóságnak a Székely Útkereső munkatársainak teljes névsora és a város, ahonnan írtak.”

A névsor hosszú. A hatvanhat külső munkatárs neve megtölt egy teljes oldalt, és ennél sokkal többet a levelek. Most, hogy írom e sorokat, elismeréssel jegyzem meg, hogy ismételten bebizonyosodott: a szó elszáll, az írás megmarad.

És milyen írás?!

A gondosan fogalmazott mondatok egyenes, szálkás betűkből és szabályos gyöngysorra emlékeztető sorokból, sietős szavakból alkotnak egységet, mindegyik más-más tartalommal telített, hírt közöl vagy választ sürget, egyetlen pontban azonban megegyezik: az anyanyelvet magyar közösségünket szolgálják. Balogh Edgártól kilenc, professzoros kézírással küldött levél, Egyed Ákostól három olvasható a gyűjteményben, de Nagy Olga, Veress Dániel, Márkus Béla, Kovács András Ferenc, Mészely József, Imreh István, Deme János, Nagy Irén, Cseke Gábor, Jakobovits Márta, Török László, ifj. Kós Károly, Dánielisz Endre, Remák Béla, Csomortáni Magdolna, Molnár János (Toronto), Balla István, Cseh Károly, Horpácsi Sándor, Gyárfás Endre is íróttal szántotta a levélpapírt. A modern technika billentyűzetét kezelő levélírók száma ennél is több. Sokuk neve ma is ott szerepel az *Erdélyi Toll* című irodalmi és művelődési folyóirat írói élvonalában. Valamennyi levél egy-egy kéznyújtás, jeladás, kapocs, személyes megtestesítője a fáradhatatlanul küzdő írónak, a jeles magyar tudósnek, a nyelvművelőnek, a népoktátónak, a hagyományápolónak.

Túlélő levelek

A többéves munkára történő visszapillantás csak részben összegzés, hisz bizonyára még sok mondanivalója van Beke Sándornak. Székelyudvarhelyre való érkezésekor ugyanis azt vallotta: úgy érzi, nem jött üres kézzel. Mint vendéghez illik, ő is hozott magával valamit. Számtalan ötletet, tenniakarást, szakmaszeretet. És most, hogy már gyökeret eresztett itt, az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó újnak számító, negyedévenként megjelenő termése, az *Erdélyi Toll* őt igazolja. Olyan állomás ez irodalmunk életében, ahová érdemes volt megérkezni, és ahonnan — mint egy látóhegyről — messzire lehet látni...

Ami pedig egy évtized megőrzött és feldolgozott leveleit illeti, arról nem túlzás azt állítani, hogy kincs van Beke Sándor birtokában. Ő azonban leveleskönyve lapjain szétosztja, megosztja velünk ezt a kincset. Remélhetőleg méltányolja majd az olvasó, a sajtótörténet pedig elismeréssel megőrzi és jegyzi.

Bertha Zoltán

„Az ábeli humorérzék”

(Tamási Áron székely népi humora és kedélyvilága)

„Gyermekkoromban soha nem vettem észre ennek a világnak folytonos változását, annyira természete neki. De ahogy járni kezdtem idegen földeket és sokféle idegen várost, s bolyongásaimból haza-hazatértem, egyre jobban kezdtem ámulni ezen a játékon, melyet ember és természet egyaránt játszik. Sokszor láttam embereket, akik keservükben éktelenül káromkodtak, de ahogy javában forrt a világ és vér: egyszerre megrezdült a láthatatlan kristály, és minden oda lett, ami zord. Jókedvet is láttam, melyből vér csordult, mire észre lehetett volna venni. S jártam völgyekben és állottam hegyek tetején: s amíg a völgyet néztem, a hegyek felett megváltozott a fény; s amíg a hegyeket néztem, a völgy színt és kedvet cserélt.” — A modern klasszikus székelymagyar író, Tamási Áron líraiszociografikus vallomásregényéből, az úgynevezett „otthonirodalom” kiemelkedő alkotásából, a *Szülföldemből* származnak ezek a tűnődő gondolatfutamok. A székely hegyek és völgyek között lebegő szellem rejtelsein mereng a költői lélek, a derűt és a borút, a sírást és a nevetést, a keserűséget és a vigasztalódást váltogató vagy éppen szétválaszthatatlanul összeforrasztó kedély furcsaságain, a „szóban és levegőben, felhők egén és szemekben” mindig hirtelenül csillanó hangulatok titkain. A tréfás hang, a szavak, szójelentések, utalások, sejtetések, rejtélyeskedések örökös játéka és villódzása, a váratlan képzettársítások és az ötletes, meglepő szófordulatok mókázó kedélye: különös sajátossága az annyszor és annyiféleképpen megcsodált és megragadni, megfejteni, értelmezni vágyott székely pszichének, amely a népi kifejezőskultúrától az irodalmi magasművészetig, az archaikus-mitikus folklórtól a kollektív identitásalkotó nyelvi, történeti, erkölcsi, vallási tudatig oly hatalmas szellemi és spirituális szférákat hatott és hat ma is át, ösztönözve régi utazóktól modern néplélekkutatókig, tudós és művész elméktől a legkülönbébb kíváncsi értelmiségiekig oly sokakat az ezekben való elmélyedésre. Valami megfoghatatlanul, „a változás kedvében” tovaillanó, „furcsa, titokzatos szellem” ez tehát, mely — ahogyan Tamási jellemzi — „emberben és tájban egyformán benne van itt”; „jön váratlanul, amikor nem gondolja senki; rezdül egyet, mint a láthatatlan kristály, de mire utána kapnál az értelmekkel, már csak állasz tanácstalanul, és látod, hogy minden új színben és új hangulatban veszen körül. De az okát nem tudod.”

A humoros nyelvi megnyilatkozások áradása, sziporkázása vagy csak adagoló, kacskaringós komótossága valami olyan ősi és folyton felfrissülő világ- és létszemlélet kiapadhatatlan működésére mutat, amely szervesen köti egymásba a

közösség preformált értelemvilágát a személyes és egyéni találékonyság végtelen dimenzióival. S az egyetemes szubjektivitásnak ebben a bensőséges áramában, a közvetlenség szellemi fluidumában szétbonthatatlan a teremtető erő spontaneitása és intencionalitása is. Szellemesen találó megállapítása Németh Lászlónak, hogy milyen szerencsés és irigylésre méltó író Tamási Áron, hiszen helyette „a faluja dolgozott, s a népe lelkét színesre verő évszázadok. Mást se tesz, csak mint a kútforrás, bukja a mások szegénységéből, életkedvéből fölszálló ízeket, s annyi költőnek, aki dicsőséget sosem látott, minden dicsőségét ő aratja le, székely Homérosz maga.” S a kimeríthetetlenül gazdagon ihlető népi észjárás, gondolkodásmód, nyelvezet kincstárára mutatnak rá természetszerűleg azok az újabb reprezentatív szöveggyűjtemények is, amelyek (egyébként éppen a szóbeliség, az orális-rituális kultúra szerepének, jelentőségének a mostani — Jan Assmann, Walter J. Ong és mások nyomán történő — teoretikus felértékelődése idején) a jellegzetes erdélyi, székely humor káprázatos értékvilágába vezetnek be. Jelezve azt is, hogy ez az inspiráció közvetve-közvetlenül az erdélyi magyar irodalom és irodalmi kultúra egészét is átítatja — s ha csak Bethlen Miklósról, Apor Péterre vagy Mikes Kelemenre gondolunk, láthatjuk: évszázadok óta. A tréfás népi elbeszélések, komikus anekdoták, csattanós adomák kiváló szakértője, Vöő Gabriella — a népköltészeti és az irodalmi műfajvonások kölcsönhatásait, poétikai összefüggéseit vizsgálva — külön hangsúlyozza a néphumor általános és nemzeti karakterjegyeit, a „tartalom és forma tekintetében a korok és népközösségek hangulatához, szelleméhez igazodó tréfák, anekdoták” jellegzetességeit (*Tréfás népi elbeszélések*, 1981, *Kilenc kéve hány kalangya? — Anekdoták a székelyekről*, 1983). Újabb gyűjteményes kötet azután például Csernavölgyi Antal *Székelyek, góbék, mócok* (1990) című összeállítása, amely csavaros „szójátékok, furfangok, évődések sírva-nevettető világát” (Andrásfalvy Bertalan) idézi fel — vagy a *Hargitán innen — Hargitán túl* (2003), amely pedig a székely népi humor kitűnő antológiájaként Kriza János gyűjtésétől napjainkig foglalja magába a humoros műfajok sokaságát a trufáktól, a vidám meséktől vagy igaztörténetektől a csúfolkodó, pajzán, „kajánkodó” rigmusokig, táncszókig és a vicces népdalokig, proverbiumokig, szólásmondásokig, élcelődő sírfeliratokig. A kötet szerkesztő Nagy Pál írja előszavában, hogy nincs termékenyebb talaja a magyar népi humornak, mint a Székelyföld, hogy ez a gondúzó-védekező mentalitás — „a nem mindennapi humorizáló hajlam” — a székelység etnikai sajátosságainak egyike, s hogy mennyire telítődik ez a rafinált, játékos nyelviség sűrű léttapasztalattal és életbölcsséggel — a keservek és kínok ellensúlyát, a nevetés fegyverét kínálva a megpróbáltatásokkal szemben. És ennek az önreflexív identitásteremtésnek számtalan jegye ta-nulmányozható abban az imponáló szövegegyüttesben is, amely *Székelyek* (2005) címmel (Sas Péter szerkesztésében) jelent meg és bő válogatást közöl harminckét magyar író (köztük például Bánffy Miklós, Nyíró József, Tamási Áron, Tomcsa Sándor, Wass Albert, Asztalos István, Böződi György, Jékely Zoltán stb.) székely tárgyú (a könyv alcíme szerint „a Székelyföldről, a székely emberről” szóló) no-velláiból. (Figyelem-

re méltó a Hunyadi Csaba Zsolt szerkesztette *Ördögváltozás Csíkban — Erdélyi magyar írók humoros elbeszélései* című 2007-es kötet is.) — S említhető még például P. Buzogány Árpád gyűjtése, a *Kicsi számár, nagy számár* (1998), a Kész Csaba Leventéé, a *Krokodilok a Kükküllőben* (1998), azután Kész Csaba Levente — P. Buzogány Árpád — Mitruely Miklós — Vöő Gabriella kötete, a *Nagy góbé a székelly* (szerkesztette Beke Sándor, 2005), Ráduly János sok összeállítása (*Tündéri perpatvar*, 1999; *A tulipános láda*, 2005; *Hová,ová, Laji bátyám?*, 2006; *Hallod-e te másvilág, adsz kenderért pálinkát?*, 2006; *Székelly népi tréfák, anekdoták*, 2010), Nagy Olga (*Megfulladt a kecske, bajba' a menyecske*, 2006), Székely Ferenc (*Krumplítábornok sosem esett el*, 2006), Tankó Gyula (*„Én es tudtam hazudozni” /Népi humor Gyimesben/*, 2003), Gub Jenő (*Mócsi bá s Mari nén*, 2007), Kolozsi Gergely István (*Mikor legvígabb a székelly?*, 2007) könyvei, az *Ellopták a kántor úr malaccát* (2005), a *Veszéd észre, komám...* (2006), a *Tréfál a székelly góbé* (2007), *A furfangos székelly góbéságai* (2007) című vidám népi elbeszélés-, tréfa-, anekdota- és viccgűjtemények, illetve a *Tréfás és csúfolódó erdélyi népköltészet*, Szentimrei Jenő és Gaál Gábor 1942-es gűjteményének Szabó Zsolt gondozta új kiadása (2006).

Tamási Áron „feleselő”, „fortélyos párbeszédet” (Szabédi László), „csali mesés” (Schöpfung Aladár), „facsaros” „ugrató elmésséget” (Benedek Marcell) mozgósító stílusának gyökerei is rejtelmes messzeségekbe nyúlnak tehát, de az ösztökélő források között — adalékként — számon tartandó az erdőpásztor Ladó Lajos (vagy Laji) is, akitől az *Ábel*-regény több kalandos történetcsírája származik. S a naiv (általában paraszti) székelly elbeszélők sorában említendő persze az emlékiró, önéletíró Tamási Gáspár (Áron testvéröccse) is, vagy az a Laji bá' (Szini Lajos, egyébként értelmiségi író, újságíró, lapszerkesztő), akit Nyirő József „jótékony székelly mesemondónak” aposztrofált (kinek ízes tájnyelven írott színes történeteit már az első világháború alatt „egymás kezéből kapkodták az emberek, hogy végre részük legyen az önkéntelen felkacagásban”), s akinek munkáit Sántha Attila adta megszerkesztve közre (*Küsdég nyüszkölések*, 2004). (Ld. még szintén az ő szerkesztésében: Hosszu Zoltán: *Dani bá*, 2007; valamint az ezekről szóló tanulmányát: Sántha Attila: *Két paprikás székelly író: Laji bá és Dani bá*, Székellyföld, 2007/9.) És ugyancsak ő állította össze a *Székelly Szótárt* (2004), s ha igaz, amit Cs. Szabó László vallott („A székelly beszéd csillagnézésből, tündérek szótárából, manók szójátékaiból született. Szent Iván éjjén szerkesztették, holdas varázslatból. De a székelly úgy les ki e beszédből, mint a ravasz, okos varázsló a varázsigék mögöl. Beszélget a tündérrel s közben egy fogással elkapja az ördög farkát.”) — akkor az is biztos (dokumentáris tanúság rá e szótárkönyv is), hogy a csillogó életismeret és nyelvformáló intelligenciát már maguk az alapvető beszédelemek, a hangulatfestő, hangutánzó szóalakok (és ironikus konnotációik) élénken tükrözik. Megtudjuk például, hogy aki „vaszkatlódik”, az vackolódik, aki „tácsog”, az tátja a száját, aki „süllögtet”, az bosszút forral, a „guguj” pedig együgyűt jelent. — Szatirikus, groteszk, bizarr szemléletformákban bővelkedik a Dávid Gyula és Veress Zoltán szerkesztette antológia, a *Győzni humorral* (1996) is.

Ebben a régebbi nagyok mellett felvonulnak a kortárs erdélyi irodalom és a humoreszk olyan mesterei, mint Bajor Andor, Páskándi Géza vagy Bálint Tibor, s a szarkasztikus karcolat jeles művelői, képviselői (Sinkó Zoltán, Fülöp Miklós, György Attila és mások). Versek, novellák, humoreszkek, satírák, paródiák, mulatságos anekdoták szerepelnek továbbá a *Humorunknál vagyunk — Különféle irodalmi vidámságok* (2000) című kiváló antológiában — Tamásitól, Nyirőtől, Tomcsától, Moltertől kezdve Dsidán, Szabédin át Panek Zoltánig és Szilágyi Domokosig, sőt Bogdán Lászlóig és Kovács András Ferencig —, s bevezető tanulmányában Nagy Pál (aki a könyv anyagát összegyűjtötte, válogatta és szerkesztette) így ír: „a kényszerű komorság körülményei között is élt bennünk a derű igénye”; „mindannak ellenére, ami oly sűrűn megkeseríti mindennapjainkat, szaporítja gondjainkat, fölfakasztja lappangó keserveinket — tudunk még nevetni, mosolyogni, derülni, kacagni, sőt hahotázni, göcögni, vagy éppenséggel vigyorogni és röhögni is”; „megfürdetni mivoltunkat abban a jótékony ’folyadékban’, melyet Kosztolányi Dezső egykoron ’az élet nedvének’ nevezett”. A könyv fényesen igazolja: „milyen szerteágazó erezte van — s volt mindig — irodalmunkban a játékos vidámságnak”; „hogy a humor iránti fogékonyság ritkán hiányzott az erdélyi magyar költők, elbeszélők, sőt kritikusok vénájából, magából az irodalmi életből” (szemben azokkal a kevésbé megalapozott feltevésekkel, amelyek a transzszilván sorsirodalmi örökségben a komorság, a gondterheltség kizárólagos egyeduralmát vélelmezik). A könyv címe egyébként a Panek Zoltán és Farkas Árpád szerkesztésében, a marosvásárhelyi folyóirat, az *Igaz Szó* által 1982-ben kiadott *Legyünk humorunknál* című kötetre rímel, reflektál, s mintegy folytatja az 1973-as és 1988-as *Utunk Évkönyv* humoros összeállítását is. A Nagy Pál idézte Kosztolányi szellemében, aki szerint „tág értelemben minden jó írás, minden élő stílus humoros”, s „humortalannak lenni annyi, mint emberietlennek lenni”, „hiszen maga az ember is rendkívül furcsa lény, s maga az élet is kicsiny és nagy egyszerre, vagyis humoros”. — De az összképet kiegészítheti még a paródiáírók sora is (csak az újabb időszakokból Zágoni Attilát vagy a legfiatalabb „befutott” nemzedék köréből Fekete Vincét és Székely Csabát említve), illetve azok a könyvek, amelyek közismert szerzők életrajzi mozzanataihoz kapcsolódó, igen szórakoztató anekdotákat sorakoztatnak fel (ilyenek voltak nemrégén Fodor Sándor /*Ki ez a...?*, 1989, *Ki ez a... majdnem?*, 2000 vagy Nagy Pál /*Derűben derékeig*, 2002, *Tinta a Kisgöncölben*, 2004/ kötetei). — Általában pedig az erdélyi irodalom nagyon széles területeit szövök át a humoros (gyakran fekete vagy akasztófa-humoros) mozzanatok, így aztán végtelen lehetősége lenne a kutatónak csak a kortárs vagy ma élő írók műveinek rengetegében is felderíteni az ilyesféle esztétikai jegyeket — Sütő András groteszk-bohózatos farce-aitól Sigmond István morbid leírásain át Mózes Attila fantasztikus-frivol kalandtörténeteig vagy Szőcs Géza posztmodern burleszkjeiig. (Sőt: Simó Márton vagy Haklik Norbert regényeiig. „És aki már hallotta a nagyon fiatal Muszka Sándor szövegeit, annak világos, hogy a székely humorral a továbbiakban is számolni kell, egyszerűen azért,

mert volt, van és lesz” — szögezi le Sántha Attila.) (Gazdag tartalmú szócikk /„humor” címszó alatt/ tekinti át egyébként az erdélyi irodalmi humort a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon* II. kötetében /1991/. — Megalapozott, előrelátó reménnyel nyilatkozhatta tehát Tamási Áron még 1931-ben, hogy „az új magyar irodalom legnagyobb kincse a székely humor lesz”; hogy a székely falu „egy új-fajta humort fog adni a magyar irodalomnak”. S a jelenkori populáris műfajok köréből pedig végül mindenképpen megemlítendő a kiváló folklorista, Zsigmond Győző viccgyűjteménye (*Három kismacska — kettő közülük kommunista — Erdélyi politikai viccek 1977–1997*, 1997), amelynek kísérő tanulmányai (az egyik a gyűjtő, a másik Voigt Vilmos munkája) e jellegzetes műforma történeti, poétikai, motivikus tényezőire is rávilágítanak, köztük például az ún. kisebbségi humor forrásaira és jellemzőire, a táji (székelyes) ízek mibenlétére. (Ld. még: Biró A. Zoltán: *Hétköznapi humorvilág*, 1997.)

*

Tamási Áron életműve, szövegvilága (novelláival, regényeivel, színműveivel, úti- vagy önéletrajzos naplóival, emlékezéseivel, vallomásaival, jegyzeteivel, esszéivel stb.) kétségkívül egyfajta thesaurusa a legkülönfélébb humorformáknak — az egyszerűbb viccelődéstől a furmányosan góbéskodó, agyafúrt tréfamesterségen át a mély értelműen ironikus, aforisztikus szofizmáig, helyzet- vagy jellemábrázoló komikumig. S ez a változatos nyelv- és hangulatjáték számtalan módon lenne megfeleltethető a sokféle humorelméleti megfigyelésnek, vonatkozásnak — mondjuk a Reviczky Gyula-féle téziseknek az őszinteséget, az igazságszeretetet, a szelíd szánakozó kedélyt, a jószág fölülálló pesszimizmusát végítő humorlénnyegről éppúgy, mint például a pszichikai és konvencionális gátlásokat feloldó-felszabadító nevetésre irányuló freudi viccértelmezéseknek, vagy a merev viselkedési mechanizmusokat és automatizmusokat kibillentő és karikírozó mulatságosság bergsoni magyarázatainak. De utalhatunk az irónia és a bölcs humor szubjektív hangoltságáról, ontológiájáról és életstádiumairól elmélkedő Kierkegaard-ra is, aki szerint az individuum ilyenkor a jelenségek fölé nő, s „nincs közös mértéke a valósággal” — és ez az Ábel-történetekben markánsan szemlélhető (hiszen a mesei-mitikus tulajdonságokat, „odüsszeuszi” /Németh László/ leleményességet megjelenítő hős — a „kopott legényke”, aki „világbíró hős lesz”, mert „ő oldja meg” a világ értelmét /Féja Géza/, s aki így „mítosz és zsáner egyszerre” /Babits Mihály/ — valóban fölébe kerekedik környezetének, az ész és hit — az „angyali bizodalom” és a „józan ész” /Makkai Sándor/ — erőiben megmutatkozó isteni segédlettel). S még a karneváli, bohózatos groteszk bahtyini kategóriái szerinti komikum is érvényesül — az *Ábel*-trilógiának különösen a városi színtereken játszódó kalandos jeleneteiben; sőt (hihetetlen?) a saját énjének esetlegességéhez és törekénységéhez viszonyuló személyiség Rorty definiálta iróniája sem teljesen idegen ettől a látásmódtól. (Vö.: „Mert a legokosabb, amit ki lehet deríteni, az talán csak annyi, hogy az igazság is széjjel van szórva,

amiként az emberiség a földkerekségén. S ahogy az embereket nem lehet egy akolhoz terelni, azonképpen az igazságot sem.”)

A humoros megjegyzések, kiszólások, kommentárok — mivel rendszerint mélyebb eredetű filozofikumból táplálkoznak — igen árulkodók a karakter, az egyéni és a népjellem, a mentalitás, a szemléleti beállítottság egészére nézve. Amikor Amerikában Ábel megilletődik a nagyváros vakítóan villogó esti fény- és reklámözönétől, az jár a fejében, hogy az apja erre „azt mondaná, hogy eléggé pislákol.” Az ilyen mondások valami megingathatatlan létderű és nyugalom lehetőségét árasztják — s az ítélőerő maradandó szilárdságát és romlatlanságát jelzik. Illik erre, amit Babits Mihály (*A magyar jellemről*) mond: „A híres magyar humor (...) a nyugodt szemlélőnek fölénye a cselekvővel szemben (...) A magyar sokat látott, tudja, hogy sok minden nem érdemes, de azért csak szeretettel mosolyog a világon”.

Máskor az önironikusan reflektált sorstudat színezi a helyzetkommentáló megállapítást: „Szép derült napunk volt, de csúnya őszi eső és sár is lehetett volna, amilyen szerencsével születünk a világra.” Benne van ebben a valóságos történelmi sorsélmény és gondtapasztalat is, az elfeledhetetlen keserűség, de a fanyar kijelentés nemcsak ezt, hanem az egyenemű öröm helyett a negatívumra ugró azonnali asszociációt, az abban bujkáló (és az egyszerű logika szerint eleve érthetetlen) önsajnálát furcsa visszasságát is ironizálja. A sokrétűség a magasrendű intelligenciát szikráztató replikákban, pengeéles riposztokban is élénken megmutatkozik. Az egyszerű vagy formális logikai válasz helyett gyakran a figyelembe vett tapintat, szeretet érzelmi-konnotatív és modális-szemantikai tényezői alakítják „intenzionális” vagy „transzcendentális” logikájúvá (legalább kétértelművé) a megnyilatkozást. Amikor Ábel a növésben már elhagyott apja mellé áll, s az (ágaskodással is próbálkozva) megkérdezi tőle, hogy melyikük a nagyobb, hogyan lehet sértés, de egyidejűleg az igazság megcsúfolása nélkül helyesen és pontosan válaszolni, a kényszer alól semmiképpen sem kibújva és így lehetetlennek látszó módon egyszerre igent és nemet is mondani? „Igen furcsán éreztem magamat, mert látnom kellett, hogy az apai hatalom igazságnak akarja kimondatni velem a csalást, el akarja venni a szemem igazságos látását, s természetben is vissza akar nyomni három ujjnyit. Ugyan mit csináljak?” — tépelődik a kamaszfiú. „Adjam meg magamat, vagy lépjek elé az igazság bajnokává? Így küszködtem néhány pillanatig, de aztán a bölcsesség felé határozván, megadással így szóltam: — Az apa örökké nagyobb a fiánál.” Az értelem átemelése ez egy másik síkra, mint akkor is, amikor szintén az apa részegen a mellét düllesztve, hogy ő kergette, sőt pusztította el a román rablót és csendőrt (akik persze csak önszántukból és kacagva kotródtak el), így kérkedik: „— Ábel fiam! — Tessék. — Meghalt-e mind a kettő? — Melyik mind a kettő? — Akiket én megöltem” — s az önérzetes fiú megint nem okozhat bántódást, hanem okosan taktikáznia kell. Mit lehet így tenni? „Mindjárt gondoltam, hogy ő kiket ölt meg a szájával; s hogy megnyugtassam, így feleltem: „— Az a kettő meg.”

Igaz, hogy ez valami „folytonos jókedv”, ami „már nem lelkiállapot, ez már természet, ebben van a székely fajta bélyege” (Schöpflin Aladár), meg talán részben, hogy „Tamási humora elemezhetetlen”, „idézni belőle nem lehet”, mert „az egész könyvet kellene idézni” (Reményik Sándor). Viszont sok példa mégis alkalmasnak látszik az explicit és a belső, sugallt jelentésrétegek boncolgatására: feltárni a „többet észszel, mint erővel” mesei igazságát — a tapasztalati realitás világában — érvényesítő ész fegyverének bizonyos működésmódjait („nekik fegyverük van, nekünk eszünk kell legyen” — hangzik egy helyütt). A mások eszén túljáró szellemi fölény a leckéztető vagy megrovó odamondásokban, a szurkálódó, fullánkos megjegyzésekben is kicsapódik. Egy fatolvajlásra hajló szekeres emberrel viaskodik így Ábel: „— Ejh, mennyi jó fa van itt! — szólalt meg végre. Láttam, hogy mi kéne neki. — Dögivel van — mondtam. Az ember tovább kerülgette a dolgot: — Meg sem látszanék, ha valaki elvinne egy szekérral. — Az nem, ha mindenki vak volna. — Hát mondd meg annak, aki nézi, hogy hunyja bé a szemit. — No, ez jó tanács — mondtam —, kezdje is mindjárt behunni a magáét.” Máskor meg ezt gondolja, amikor Surgyélán gátlástalanul elterpeszkedik az ő ágyában (amiből egy van a kalyibában): „Már előre meg-megcsípte volt az eszemet, hogy ez így lesz, de a cselekedet láttán mégis megütődtem, mert az ágyat más elől elfeküdni, az nálunkfelé nem volt szokásban.” És magában kinevetteti a kalendáriumi meteorológust is, aki „decemberre nagy havat jósolt, januárra hideget; s augusztusra nagy meleget. Tudta hát a jós, hogy mit csinál, mert a tyúknak szarvat s az ökörnek kotlási hajlandóságot én sem jósolnék”. — Az ábeli humorérzék vizsgálatával és az egyes humorfajták alapvető tipologizálásával egyébként Görömbei András („*Ki viszi át...?*”, 1986) is foglalkozik; s elkülöníti a cselekményben funkcionálisan érvényesülő „tragédiás mosoly”, „a tragédián túllendülő játék”, a „szuverén ítélkezésre” képesítő gunyoros éleslátás, valamint a szellemi párbajok során az önvédelmet és a méltóságot őrző kedély módozatait, illetve az elbeszélői és a nyelvi humor sokféle arculatát (írónia, önirónia, körülírások, szemléletesség, példázatos-analógiás képes beszéd, meg-személyesítések, konkrétum és absztrakció ütköztetése stb.). És Druzsín Ferenc (*Hiedelmek költészete*, 1998) szintén megállapítja, hogy ez a humor és nevetéskultúra önálló elemzést érdemel, mert sokszínű és gazdag tartalmú.

A novellák eseménymenetét és tanulságait tarkító, poentírozó erkölcsi és helyzet- vagy önismereti szentenciák közül az egyik például így szól: aki „amíg embernek hitvány, magyarnak nem alkalmas” (*Tulipános téli sapka*). Egy másik szimbolikus-ideologikus (nyilvánvalóan a transzszilvánizmus önmetaforáját modelláló) elbeszélésben (*Erdélyi társaság*) három legény — egy magyar, egy román és egy szász — egyetértésben vigad a kocsmában; egy furulyájuk van — amelyről azt mondja a magyar, hogy „ez a furulya a mi közös kincsünk”, „csak-hogy most a románok használják” —, s ezt (vagyis jelképesen Erdélyt, az erdélyi népek testvériségét és sorsközösségét) töri-tapossa szét a román csendőr, aki nem szenvedhette a székely keserves dallamát. Máshol (*Hírnök Árpád*) az új

háború esélyeit latolgatók párbeszéde így zajlik: „— Hó egy kicsit, várjatok! Mert honvéd van, az igaz, s bátorságban sincsen hiba. De azt mondják, hogy egy magyar katonára öt román katona jut. — Kell is annyi! — vágta rá rögtön az egyik ember. S arra nagy kacagás lett.” És hemzsegnék a szellemesebbnél szellemesebb replikák is, az ügyes visszavágásnak, az élcelődés irányát visszafordító telitalálatos csipkelődésnek a remekei is. Megy hosszan, némán az apa a fiával az úton, hallgatnak erősen. Egyszer csak megszólal az öreg: „Ajh, te, fiam-fiam, hát nem unod olyan sokat beszélni? — Én nem, mert magának mindig illendő válaszolni” — feleli a fia (*Tulipános téli sapka*).

A társadalomkritikus Tamási (miként Nyirő József is) kigúnyolja, kifigurázza, csúffá teszi azokat a „népszakértőket”, akik — ugyan jószándékkal, de — nem ismerve ezt a világot szállnak le a nép közé s tesznek fel ostoba és érzéketlen kérdéseket. Nyirő szerint (*Falutanulmány*) a buzgólkodó falujárók mindent feljegyeznek, még azt is tudni szeretnék, hogy hány bolha van az ágyban. S ha kérdezik az egyik öreget, hogy hány éves, az így válaszol: „A fene tudja! Úgy hetven esztendeig számon tartottam, de azután meguntam”. Tamási elbeszélésében (*Népszakértők*) leégett a falu, s ilyen párbeszéd zajlik az egyik szerencsétlen, kiszolgáltatott (de nagy bajában is frappánsan-vitriolosan csipkelődő) székely és a szenzációvadász politikus, falukutató urak között:

„— Jó napot kívánok, bácsikám! — köszönt a politikus. — Mit tetszik csinálni?

A székely oldalt törte lassan a fejét, aztán a szenes gerendára mutatott, amelyből kiálltak sűrűn a szegek, és így szólt:

— Éppen az urakat vártam. Tessék helyet foglalni.

— Nagyon köszönjük — mondta a politikus —, de mi nem időzhetünk sokáig. Azért jöttünk, hogy segítsünk a nép baján. Én például képviselő vagyok, s ha van valami sürgős kívánsága, talán közbenjárhatok...

A székely nem szólt, csak a földet nézte.

— Hát nincs semmi kívánsága? — kérdezte a képviselő.

— Nekem van, hogyne volna.

— Miféle?

— Az, hogy örököljek házhelyet magától.

A képviselőnek elég volt ennyi is. Intett a tudósnak, hogy vegye át a helyét.

— Ez az ön háza volt, ugyebár? — kérdezte a tudós.

— Melyik?

— Ez, amelyik leégett.

— Az most is az enyém, amelyik leégett.

— Nagyon érdekes — bólintott a tudós. — Ilyenformán most az az érzése, ugyebár, hogy otthon ül?

— Elégge otthon ülök — mondta a székely. — Csak éppen azon akadok fel, hogy az urak, amikor béjöttek, mért nem tették bé maguk után az ajtót.

— Az az érzésem, hogy betettük — fűzte tovább a tudós.

— No, ügyeljen! — intett a székelly —, mert az Isten el találja hirtelen venni az érzésit, s akkor nem tud kimenni.

A tudós nem akarta hagyni magát:

— Majd kisegítene akkor is maga, amilyen értelmes ember.

— Olyant már aztán ne kívánjon az úr!

— Miért?

— Azért — mondta a székelly —, mert én akkor kettőbe kéne válasszam az urat, mivel a bétett ajtón csak a lelkit tudnám kisegíteni.

(...)

— Nagyon sajnálja-é, hogy leégett a háza?

— Hát az úr sajnálná-é, ha csórén hagyná valaki? — kérdezte vissza a székelly.

— De gondolja meg — magyarázta a tudós —, hogy egy szebb házat építhet, mint amilyen volt! Ebben az esetben is bánja, hogy leégett?

A székelly kicsire húzta a szemét.

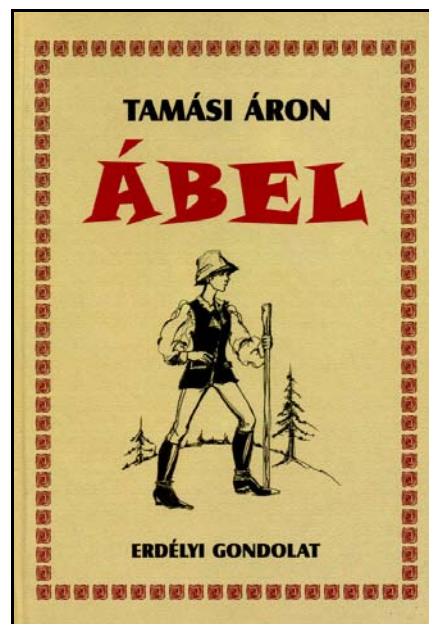
— Hát maga bánná-é — mondta —, ha a fejiből kivennék az esztét, s egy tudós emberét tennék helyette oda?

Erre a tudós is félreállt.”

A nép éles humorát és emberi igazságérzetét példázzák az ilyesféle jelenetek, vagy azok a Thyl Ulenspiegel-féle kópék, akik az erdélyi pikareszk legfőbb alakjaiként járnak túl minden feljebbvalónak az eszén — Tamási Ábelétől Nyirő Uz Bencéjén át Wass Albert Tánczos Csuda Mózsijáig. Mind közül az Ábel-figura válik valódi néphőssé (mert Uz Bence — Féja Féza szerint is — inkább „havasi különlegesség marad”), őbenne testesül meg igazán az intelligencia csillogó magasrendűségének teljessége — az atmoszféra és a hangulat epikai varázslatosságában, s az összetett és távlatos dimenziótágítás mitikus-archi-textuális komplexitásában érvényesülve. Általában azonban ezek a népsorsot megjelenítő — s esendőségükben is reprezentatív — székelly hősök egy olyanfajta úgynevezett etnikai humor megtestesítői és médiumai, amely a kisebbségi etnikai közösséget az önbecsülés és a méltóságérzet önvédelmi eszközeivel látja el az őt fenyegető, elnyomó, alávető, megszégyenítő mechanizmusokkal és (társadalmi, gazdasági, etnikai stb.) csoportokkal szemben. A humor tehát a kollektív tradíció és emlékezet integráns része, benne a közösség képességével és kompetenciájával, hogy a szellem és a bölcsesség magaslatain vívja meg harcát a túlélésért és a fennmaradásért. Az egyes népek élettörténetének és humor-hagyományuk jellegzetességeinek összefonódását nem újdonság vizsgálni az egyetemes irodalomtörténetben (ld. pl. az ír humorról: Vivian Mercier: *The Irish Comic Tradition*, 1969), s egy újabb amerikai humorelméleti és humortörténeti tanulmánykötet pedig külön fejezetet szentel az etnikai humor értelmezésének — a „szubverzió” és a törekvő „túlélés”, az „életben maradás” alapkategóriáival definiálva, jellemezve azt (Joseph Boskin — Joseph Dorinson: *Ethnic Humor: Subversion and Survival*, in: *What's So Funny — Humor in American Culture*, ed. Nancy A. Walker, 1998). Az ironikus-önironikus szubverzió és a hatalmasságokkal is megbirkózó, sőt felülkerekedő

túlélési önbizalom és stratégia az Ábel-típusú szereplőkre is tökéletesen áll — mint ahogy általában a humor lélektani-intellektuális természetére, hogy identitást, önazonosságot, önérzetet erősítő szerephez jut („ethnic humor takes the very weapons used against members of these groups and uses them to promote pride and self-esteem” — idézve az említett tanulmányt). Ez az etnikus vagy kisebbségi humor, nevetés egyszersmind eredendően önelvű, öntörvényű — kívülálló számára esetleg furcsa vagy kellemetlen („certain aspects of the humor of minority groups are so often inbred that they are not palatable for outside consumption”) –, ragaszkodik a sajátos kulturális örökséghez („humor developed by members of ethnic groups /.../ defend/s/ themselves against /.../ slurs and celebrate/s/ their own cultural heritage”), s mélyen bevilágít az állandó és sokszor méltatlan, megalázó létküzdelem mélységeibe és a felemelkedésért, az elismerésért vívott harc folyamataiba („minority laughter affords insights into the constant and often undignified struggle /.../ to achieve positive definition and respectable status”). (Ld. még: Christie Davies: *Ethnic Humor Around the World: A Comparative Analysis*, 1996.)

A (Németh László szavával) „világirodalmi költő” Tamási Áron megszólító erejű klasszikus nagysága tehát humorában is bőségesen megnyilatkozik — s nem utolsósorban abban a tényben, hogy mindez modern, mai irodalom- és kultúraelméleti (kultúrantropológiai) fogalmi fejlemények kontextusában is termékenyen vizsgálható.

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó
2005-ös kiadású Ábel-trilógiájának címlapja

Ráduly János

„Tájhoz kötött író vagyok”

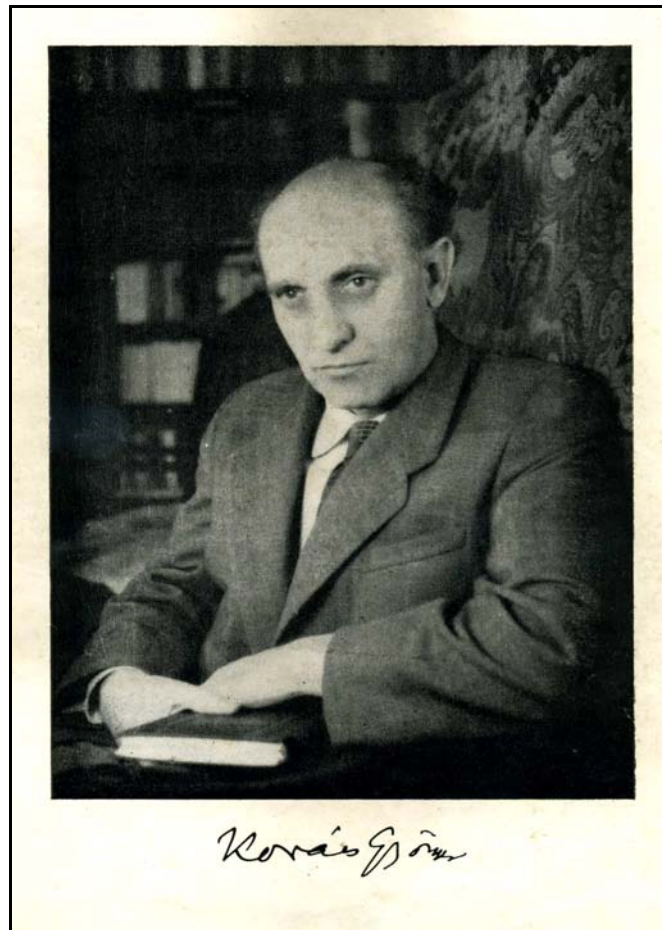
Kovács György *Bella vénleány marad* című novellájának
keletkezéstörténete

Kovács György író 1990. október 22-én hunyt el, ez az adat szerepel a *Romániai Magyar Irodalmi Lexikon*. Kh — M (Buk., 1994) III. kötetének szócikkében. Az adat pontos, ezt a birtokomban levő gyászjelentő is megerősíti. A *Kortárs magyar írók. 1945–1997. Bibliográfia és fotótár* című kiadvány II. kötetében (K — Z. Bp., 1998) az elhalálozás napjaként október 23-a szerepel. Nyilván, tévedés.

Nos, az elmúlt esztendő alatt történt-e valami érdemleges dolog az író körül? Kévs. Egykori politikai magatartásáért érték/érik támadások, ez viszont nem irodalom. Írással szerepel két-három antológiában — egyelőre ennyi. Kovács György irodalmi „baloldalisága” már az 1930-as években nyilvánvaló volt. Recenziót írt József Attila: *Külhárosi éj* című kötetéről, ebből idézett Abafáy Gusztáv: *Kovács György írói útja* című terjedelmes tanulmányában. Íme néhány részlet: „A háború utáni magyar irodalomban új szint és különös értéket jelent a proletár-költészet. A hivatalos magyar irodalommal propaganda szelleménél fogva hadilábon áll, éppen úgy, mint annak idején Ady Endre és a köréje csoportosult Nyugat-írógárda (...) Egész új tartalmú tehetségnek a könyve ez. Világirodalmi szempontból ahhoz a költészethez tartozik, melyet a legvilágosabban az orosz Majakovszkijnál ismerhetünk meg (...) Igyekszik levetkőzni a költészet hagyományos romantikáját, amelyről azt hitte az embert, hogy enélkül nem is létezik költészet.” A recenzió a *Brassói Lapok* 1933. január 15-i számában jelent meg, Abafáy tanulmánya pedig In: Kacsó Sándor — Sőni Pál — Abafáy Gusztáv: *Három portré* (Buk., 1963. 165.).

Egészen frissen Pomogáts Béla említi Kovács György nevét több helyen is monumentális munkájában: *I. Magyar irodalom Erdélyben. 1918–1944* (Csíkszereda, 2008. 323.). Megállapítja: „Az »erdélyi gondolat« történelmi szerepe véget ért, a változó idők súlyos realitásai határozottabb ideológiát és radikálisabb progressziót követeltek (...) Ennek a követelménynek már nem az »erdélyi gondolat« volt a jelszava, hanem a *népi gondolat* (...) ezt képviselte a népi elkötelezettséget hirdető »második nemzedék« is: Balázs Ferenc, Bözödi György, Asztalos István, Kovács György, Szabédi László, Szemlér Ferenc, Kiss Jenő, Mikó Imre, Szenczei László és Jancsó Elemér.”

Magunk itt most elsőként Varró János: *Kovács György életének és munkásságának rövid áttekintése* című összeállításból idézünk, amely *Függelék*ként jelent meg Kovács György: *Néma pástör*. Elbeszélések (Kolozsvár-Napoca, 1980. 305.) című kötetében. Íme:

Kovács György (1960 körül)

„1911 — április 27-én született Küsmödon, ahol édesapja, Kovács György, református lelkész volt. A család még ugyanabban az évben Nagykendre költözik át. Kovács György itt nő fel, ehhez a faluhoz kapcsolja gyermekkorának minden emléke.

1917 — 1921 között elvégzi a nagykendi elemi iskola négy osztályát.

1921 — őszén a nagyenyedi Bethlen-kollégiumba kerül (...)

1923 — júniusában meghal édesapja, a család nehéz anyagi helyzetbe kerül.

1924 — tavaszán nagyapja, Lőrinczi Dénes csókfalvi tanító veszi magához (...).”

A bemutatott adatok fontosak ugyan, de tudnunk kell, hogy a megrázkódtatások évei édesapja halála után következnek. Életének hármaskötődése — Küsmöd, Nagykend, Csókfalva — bizonyára többször elgondolkoltatta a serdülő ifjút. Ide kívánczik Nemess László megállapítása, aki *Az ember arcai* című előszavában így fogalmazott:

A szülőfalu, a szülőföld fogalma sajátosan bukkan fel Kovács Györgynél, legjobb, ha őt magát idézzük, így írásait jobban megértjük: „Mintha ismeretlen ha-

talmak összefogtak volna ellenem: hajsztolt az élet, hogy sehol se legyen szülőföldem, vagy inkább, hogy minél szélesebbre tárják számomra a szülőföld fogalmát” (In: Kovács György: *Emberarcok*. Novellák (Buk., 1987. 8.).

Kovács György Csókfalván döbben rá, hogy milyen mélységesen mélyek a szegénység, a nincstelenség kútjai, mennyire kilátástalan a szegényparasztság és a falusi értelmiség élete. Itt válik „tájhoz kötött íróvá”, ahogy magát minősíti. Ezt részletesen is kifejtette 1974-ben a Marosi Ildikónak adott interjújában:

„Valóban nagyon tájhoz kötött író vagyok. Ez nemcsak egyéni alkat kérdése, mert ezt is a táj alakítja. Valójában Küsmödön születtem, Nagykendén eszmélkedtem, de írói alkatom, gondolatvilágom, emberi alaphangulatom alkotója, formálója mégiscsak a régi Csókfalva volt. A hangulati elemeket, tájárulékokat Csókfalva és a Kisküküllő felső folyásának szomorúan, de meghökkentően szép emléke lopta bele írásaimba” (In: *Közelképek*. Húsz romániai magyar író. Az interjút készítette Marosi Ildikó. Fényképezte Erdélyi Lajos (Buk., 1974. 98.).

Kovács György írói indulásáról plasztikus képet rajzol Abafáy Gusztáv a már említett tanulmányában, a 151. oldalon: „...az első írói kísérletei még kollégiumi diákoskodása idejére esnek. Az *Enyedi Újságban* 1928–1930 között megjelent tárcanovelláit, karcolatait a képek halmozása, stílromantika jellemzi, de (...) a szeme már éles: a kis életképeken ott piroslik alkotójuk öröme, hogy sikerült megragadnia a valóság egy-egy villanását.”

Nagyenyed után a kolozsvári évek következnek. (...)

1930-tól egyre sűrűbben szerepel Erdély különböző irodalmi-féligrodalmi lapjaiban: novellákat közöl, szerepel az 1931-ben megjelent *Új arcvonat* című antológiában, és egyre bátrabban hallatja hangját a „publicista vértetében.” Kemény hangja miatt több laptól is elbocsátják, sajtóperek egész sora szakad a nyakába, hadbírószág elé állítják. Arra kényszerül, hogy elhagyja főbb városi állomáshelyeit, 1934–1937 között Csókfalván él, de innen is tüzel: írásait a *Brassói Lapok*, a *Népújság*, az *Erdélyi Helikon*, a *Pásztortűz* hozza. Két nagy falukutató utat tesz, bejárja a Nyárád, illetőleg a Nyikó mente településeit, és cikksorozatokban számol be tapasztalatairól. Adott pillanatban — még 1932-ben — mondanivalói számára szűknek érzi a novella-felkínálta lehetőségeket, s regényt ír. Erre így emlékszik vissza a szerző: „...1932 júliusától októberig Csókfalván, 21 éves koromban írtam a *Pletykafészket*. De csak 1962-ben jelent meg, harmincéves késéssel. A *Bella vénleány marad* című novellát abból a regényből téptem ki. Egyébként ez volt az első novellám a *Helikonban*” (Marosi Ildikónak adott interjú, i. m. 95.).

Föl kell oldanunk, pontosítanunk kell az idézett rész egy-két szavát, kifejezését. *Pletykafészket* = *Pletykafészek* című regény (Buk., 1962. *Varjak a falu felett* című könyvével együtt). A „kiszakított” *Bella vénleány* című novella = *Bella vénleány marad*. Erdélyi Helikon, 1932. november. Helikonban = *Erdélyi Helikon* című folyóirat.

A regényt Abafáy Gusztáv így értékelte: „A *Pletykafészek* (...) írói pályájának első mérföldköve (...) legfőbb művészi ereje, hogy belülről ábrázolja hőseit, be-

hatolunk tudat- és érzésvilágukba, megismerjük egész erkölcsi valójukat (...) az az érzésünk, hogy Terkát, Jóskát, Máriát és az öreg tanítót mindig is ismertük” (Avafáy, i. m. 162-163.). Abafáy nem mondta ki, hogy kulcsregénnyel szembesül az olvasó: a kompozícióban szereplő hősök élőeleven mintái az író családtagjai között keresendők, az udvar, a ház, a szoba berendezése ugyancsak az író „lakófészkeivel” azonos. Nagymama (az író édesanyja) mondta el nekem, hogy a szereplők közül Bóka tanító úr Lőrinczi Dénessel azonos, Jóska maga az író, Terka nem más mint Gizella, az én későbbi édesanyám. Mária pedig a tanító lánya (Kovács György édesanyja). Lásd Ráduly János: *Egy néptanító életútja*. In: *Népgyomány az idő sodrában*. Tanulmányok, közlések (Marosvásárhely, 2006. 51.).

Kovács György és felesége, Györgyi (Guga) — 1937 körül

A továbbiakban rátérek a *Bella vénleány marad* című novella néhány érdekes vonatkozásának taglalására. Nagy helyzeti előnyben vagyok: az elbeszélés eredeti kézírata a birtokomba van. Azzal az íróasztallal került hozzám, mely eredetileg a dédapámé, Lőrinczi Dénesé volt, a regénybeli Bóka tanítóé. Ő, mint iskolai igazgató-tanító, ezen az asztalon írta házassága (1937) előtti cikkeit, novelláit, regényeit. És magam is ezen írtam első cikkeimet, riportjaimat, verseimet, ezen álltak össze a legelső, könyv alakban is megjelent népköltészeti gyűjteményeim. Kovács György így „örököltette meg” egykor volt íróasztalát, amikor a *Bűnügy* című elbeszéléskötetének (Buk., 1956) anyagát hordta egybe: „Régi emlékek kopogtattak ajtómon, mint — különös izgalommal, mint amikor fölfedező útra indul az ember s végül ismerős tájra ér — egykori írásaim között válogattam elsárgult újságokat és folyóiratokat lapozgatva. Keresgélés közben egy rozoga, használhatatlan csókfalvi íróasztal porlepte fiókja is kitárult előttem, s előbukkant belőle a „Bűnügy” című novellám fogalmazványja. Ennek kíváلت megörvendtem, mert a novella csak most jelent meg először nyomtatásban. Az a rossz lábú csókfalvi íróasztal első irodalmi próbálkozásaim emlékét őrzi (5. old.).

Le kell szögeznünk: a *Bella vénleány marad* című novella nem regényrészlet, hanem teljesen önálló, szuverén irodalmi alkotás. Lényegénél fogva — nyilván —

kulcsnovella maradt, akár „ősanja”, a kulcsregény. De megváltoztak a szereplők nevei, magát az alaphelyzetet (szituációt) pedig a szerző „átmódosította”, a novella műfajának követelményeihez igazította. Nézzük először át a novellában a szereplőket kikerül „mintázta” a szerző? Íme:

Terka = Bella = Lőrinczi Gizella

Mária asszony = Bella anyukája = Kovács Györgyné Lőrincz Mária

Bóka = Miska = Lőrinczi Dénes

Jóska = Artúr (a kicsi gyermek) = maga az író

Ákos Pista fiatal tanító = Jakab Péter tanító = Triff Viktor

Az írás cselekményét — nagyon tömören — Abafáy Gusztáv így foglalta össze (i. m. 161-162.), idézzük:

„A huszonhét éves Bella nem tud férjhez menni, mert egyetlen reménysége utolsó lehetősége: a tanító, a gazdasági válság miatt („csak minden második hónapban adják ki a fizetésünket, s akkor a bent maradt hátralék rendesen elvész. Ma ilyen a világ.”) nem mer családot alapítani. Miután a fiú elköszönt és elment, Bella „szembe állt a tükörrel. Nézi az arcát: szép. Nézi a szemét: szép. Nézi a nyakát: szép. Dühösen megragadja mellén a ruhát. Letépi. Kiomlik két patyolat melle. Gyönyörűek. Kápráztató az egész leány. Látja magát. És szívét hasogatja a düh. Nem Péterre haragszik.” A befejezés tartalmazza az író verdiktjét (= ítéletét) a gyilkos társadalom feltett, mely vénlányságba zár asszonyságra és anyaságra termelt nőt, eltapossa a szépet, az ígéretet, a jövőt. A leány (...) megragadja alvó férje vállát, és odasírja neki: „Miska! Miska! Hát téged nem izgat? Nem? Hogy Bella vénleány marad?” Az anya sikolya a dolgokba való bele nem nyugvás hangja, végső kétségbeesett segélykérés az életért, a jövőért.”

Abafáy sorait nem kommentáljuk: meglátása igaz és félreérthetetlen.

A tizenkét füzetoldalas kéziratban Kovács György nem tüntette föl a novella keletkezésének pontos dátumát, de utaltunk rá: legelőször az *Erdélyi Helikon* 1932. novemberi számában látott napvilágot. A *Pletykafészek* című regényét, amelyből a novellát „kiszakította”, 1932 júliusától októberig írta. A novella tehát már írás közben önállósította magát, föltehetőleg 1932 augusztusában-szeptemberében. Kötetben először a *Bűnügy* című, elbeszéléseket tartalmazó könyvben jelent meg (Buk., 1956), ezt további kiadások követték. Íme sorrendben, a lap- és folyóiratbeli közlések mellőzésével: *Leányok a kertek alatt*. Elbeszélések (Buk., 1963), *Néma pásztor*. Elbeszélések. Válogatta, az előszót írta és függelékkel összeállította Varró János (Kolozsvár-Napoca, 1980), *Emberarcok*. Novellák. Válogatta és az előszót írta Nemess László (Buk., 1987).

A mellékelt novella szövegét ebből a legutolsó kiadásból vettük át, mint olyan darabot, amelyen a szerző már többet nem változtatott. Apró, szövegváltoztatás: Kovács György azon íróink közé tartozik, akik folyton alakítottak-módosítottak a megjelent anyagokon. Ezek az „alakítások” elsősorban nyelvi és stiláris jellegűek voltak, de egyes regényeit nemcsak úrafogalmazta, hanem további elemekkel is gazdagította, bővítette, így a legelső közlést „vázlatszerű, be-

fejezetlen és kidolgozatlan” variánsnak tekintette. Ez irányú megnyilatkozásai közül a szerző két meglátását ismertetnünk kell:

„A könyv darabjai későbbi, érettebb írások közül valók. Csiszolgattam rajtuk mostanában, stilizáltam s közben próbáltam újraépíteni azokat a részeket is, amelyeket annak idején a szerkesztői piros ceruza, helyszűkére vagy egyéb szempontokra hivatkozva, kitörült belőlük. Az elbeszélésekhez, novellákhoz felesleges külön magyarázatokat fűznöm. Ma már az olvasó szándékot is, amellyel annak idején megíródtak” (*Bűnügy. Elbeszélések*. Buk., 1956. 6.).

Kovács György, Lőrinczi Gizella (Ráduly János édesanyja),
özv. Kovács Györgyné Lőrinczi Mária

„Tudja, az én életművemmel nagy bajban lesz az, aki majd talán egyszer, az irodalomkutató szenvedélyével, nekifog a bogarászásnak. Rá fog jönni: az egész életművem állandó átalakulásban van. Végleges forma? A halál. Az végleges formában hagyja a művet” (Marosi Ildikónak adott interjú, i. m. 97.).

Magunk — elég aprólékosan — összevetettük a kézirat szövegváltozatát az *Emberarcok* (Buk., 1987) című kötetben megjelent variánssal. Ez utóbbit — említettük már — végleges formának tekintjük.

Az első megjegyzésünk: a megjelent novella szerkezetében, kompozíciójában teljesen érintetlen maradt. Az epizódok, sőt, a kisebb egységek, a motívumok is mind-mind „megőrizték” a helyüket. A fejezetek beszámozása a kéziratban római számokkal történt, ezeket az *Emberarcok*-ban arab számok helyettesítik. A kihúzott néhány mondat, kifejezés, szó nem is juthatott el a nyomdafestékig. A kihúzások nem nagy terjedelműek, a kétsornyi például csak egyszer fordul elő.

A harmadik fejezetben van egy olyan zárójeles rész, amelynek a társadalmi életre utaló vonatkozásai vannak. A kéziratban kihúzatlan maradt, a nyomtatott változatba viszont nem került bele. Érdemes idéznünk: az első megfogalmazás a kéziratbeli, a második a nyomtatott forma (ezt a „sorrendet” a továbbiakban is betartjuk, a kettőt gondolatjel választja el egymástól). Íme:

Mint egy királynő, kinek szépségét gonosz erők (a társadalom kegyetlen és igazságtalan erői) elkergettek a trónról — Mint egy királynő, akit a gonosz erők elkergettek a trónról.

A továbbiakban a kimondottan megfogalmazásbeli, stílári változtatások következnek, kezdjük a nagyobb egységekkel, a mondatokkal. Nyilván, csak tallózunk a kijegyzett adalékokban:

„amikor teljesen leromlott anyagilag a családja — amikor családja teljesen leromlott anyagilag

vállrandítással felelt — megrándította a vállát

Újra sütötte belülről a remény a sok vágytalan nap után — A sok vágytalan nap után újra sütötte belülről a remény

Ezt a mondatot Bella édesanyja mondja erőszakolt éréllyel — Ezt Bella édesanyja mondja érélyesen

Nem vágyik az ölelése után — Nem vágyik cseppet sem az ölelése után

Kinéz az ablakon. Látja, hogy a fiú még messzire van, igazít valamit a frizuráján — a fiú még messzire van, igazít valamit a frizuráján

Mintha halvány jégvirággá változott a leány — Olyan most, mintha halvány jégvirággá változott volna

De többet aztán nem szólt — De azzal elhallgatott

becsukja az ajtót — becsukja maga mögött az ajtót

Milyen szörnyű hazugságok a Jókai romantikus szerelmei — Milyen szörnyű hazugság a Jókai szerelmi romantikája...”

Nos, az újbóli nyelvi „beavatkozások” között gyakori a szórend megváltoztatása. Köztudott, hogy nyelvünk szórendje szabad, a szerző által „eszközölt” módosítások mégis zömükben jobban hangzanak, jobban megfelelnek használt nyelvük természetének. Több helyen szavak maradtak el, vagy új szavak épültek be a mondatba. Ezek a pontosabb, a félreérthetlenebb megfogalmazás irányába mutatnak. A szóelhagyások a rövidítést is szolgálták. Találkozunk lényegesebben átformált mondatokkal: a magyartalanságokat másként nem lehetett volna elkerülni. Mert itt-ott nyelvi ficamok is felbukkantak. A huszonegy esztendő szerző ebben az időben még birkózott a nyelvvel. De csodálni való, hogy már ekkor

mennyire birtokában volt a nyelvi megmódolás lezserségének, mennyire vigyázott arra, hogy a beszélgetések a lehető legtermészetesebben „hangozzanak”.

Egyes kifejezések jobbításának, megszépítésének is tanúi vagyunk. Íme: „Hát miért? — Hát akkor miért?

asszony sóhajtására — a sóhajtásra

nem szalad gyorsabb iramban (a vére) — nem lendül gyorsabb iramra

utca felőli két ablak közé — utca felőli ablakok közé

lelkéből a sírás — belőle a sokáig fojtogatott sírás stb.

Lőrinczi Dénes iskolaigazgató, tanító
(kb. 1920-as évek)

A szerző az egyhangúságot próbálta tompítani egyes szavak szinonimapárijának hasznosításával. Lám: lefoglaltak — lefékeztek, az asszony — a felesége, mondjon valamit — szóljon valamit, mindnyájan — mindenki, kilendítette (nyugalmából) — kisodorta, erőszakol — kényszerít, gyorsan — hevesen, bugyuta — mamlasz, nyugodtan — kényelmesen, bocsásson meg — ne haragudjon, bágyadt — kedvetlen stb.

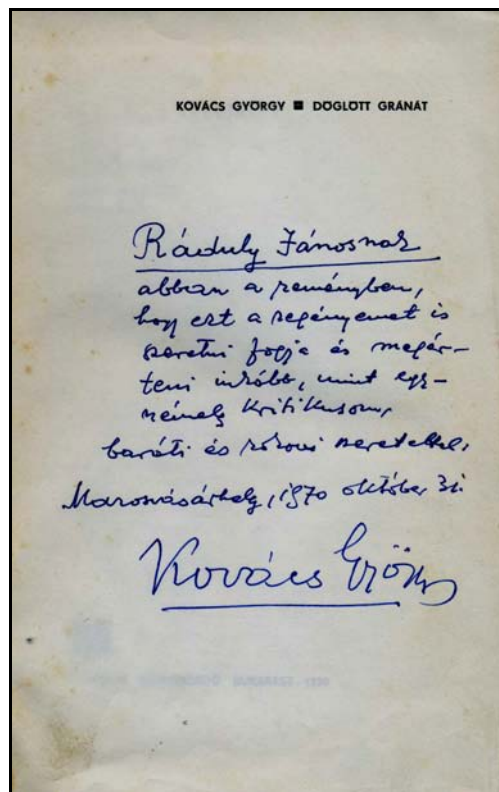
Egyes igék, főnevek egyes számból átkerültek többes számba (és inverz). Jelen idejű igék múlt idejűekké váltak: vállaira — vállára, vállait — vállát, lesz — lett, sorsa — sorsuk, ég — égett, motyogja — motyogta, fizetésemet — fizetésünket, elbúcsúzik — búcsúzkodik, szemeit — szemét stb.

A szerző bizonyos szóalakok „testén” is változtatott: és — s, nem — sem, óh — ó, leány — lány, lassanként — lassacskán, meleget — melegét, óriás — óriási, reá — rá, kik — akik stb.

A bemutatott példák híven igazolják magyar nyelvünk kivételes hajlékonyságát, csak épp ráérző szív (szívek) szükségeltetnek ahhoz, hogy ezt a hajlékonyságát ki is használhassuk. Előttünk jó példával járnak az írók, költők — a nyelvmegőrzés és a nyelvteremtés nagy bajnokai. Kovács György is alkotó módon hasznosította a nyelvünkben rejlő lehetőségeket novellaírás közben.

Úgy ildomos, hogy írásunkat a szerző sajátosan megfogalmazott véleményével zárjuk, ez a régi műveken való „szépengetésről” szól:

„Egy új mű megírása nagy szenvedést és roppant erőfeszítést jelent. Az író elernyedése (nem az emberé) akkor kezdődik, amikor szívesebben pepecsel és szépenget régebbi művein, semhogy újabb vállalkozásba kezdjen. A biológia törvényei általános érvényűek és nemcsak fizikaiak” (In: Marosi Ildikónak adott interjú. i. m. 99.).

Kovács György kései dedikációja (1970)

Kovács György

Bella vénleány marad

1

Bella a gép mellett ül és varr. Hét éve varrja az olcsó ruhákat. Húszéves korában kezdte, amikor családja teljesen leromlott anyagilag, s ő sem tudott férjhez menni. Azóta rengeteget varrt, és sokat reménykedett.

Az anyukája bejön a konyhából. Kezeiről a lisztet a kötényéhez törli. Megáll a leány háta mögött. Szája körül bágyadt mosoly karikázik (az ötvenéves asszonyok nevetése). Kezeit ráteszi leánya vállára, s jól a fejéhez hajlik:

— Bella szívem!

A gépzakatonlás egy pillanat alatt megáll. A leány nyújtózódik, ásít. Nagyon elfáradt. Csak azután szólal meg:

— Tessék, mama!

— Kit láttam?

Bella meghúzza a vállát, mintha nem érdekelné. Ismét a gép fölé görnyed. De az asszony visszatartja. Most még szélesebb lesz a mosoly az arcán.

— Kit láttam, mit gondolsz?

— Bánom is én!

— Ne-ne...

— Láthatja, anyukám, hogy milyen sok dolgom van! — mondja ingerülten.

— Várj csak, akármennyi dolgod van. Ez mindennél fontosabb. Kit láttam?

— Ó, igazán ne szekírozzon ezekkel, anyu...

— Ki jött haza?

Bella hátrafordult. Kicsit mégis kíváncsi lett, ha már hazajött valaki. Meglátja az anyja arcán a boldogságot. Az a boldogság ez, amikor az ember örömet szerez valakinek.

— Ki?

— Péter.

— Péter? Jakab Péter, a tanító?

— Ő.

— Hát... Mindegy...

Azzal ismét varrni akar tovább. Sóhajt. És hozzáteszi a keserű, lemondó szót:

— Késő...

De az asszony nem engedi megmoccanni a gépet. Széket hoz a leánya mellé, és leül. Beszélgetnek:

— Mikor kaptad Pétertől az utolsó levelet?

— Még márciusban.

— Márciusban. Most június vége van — számolja magában. — Annak három hónapja. És miért nem írt azután?

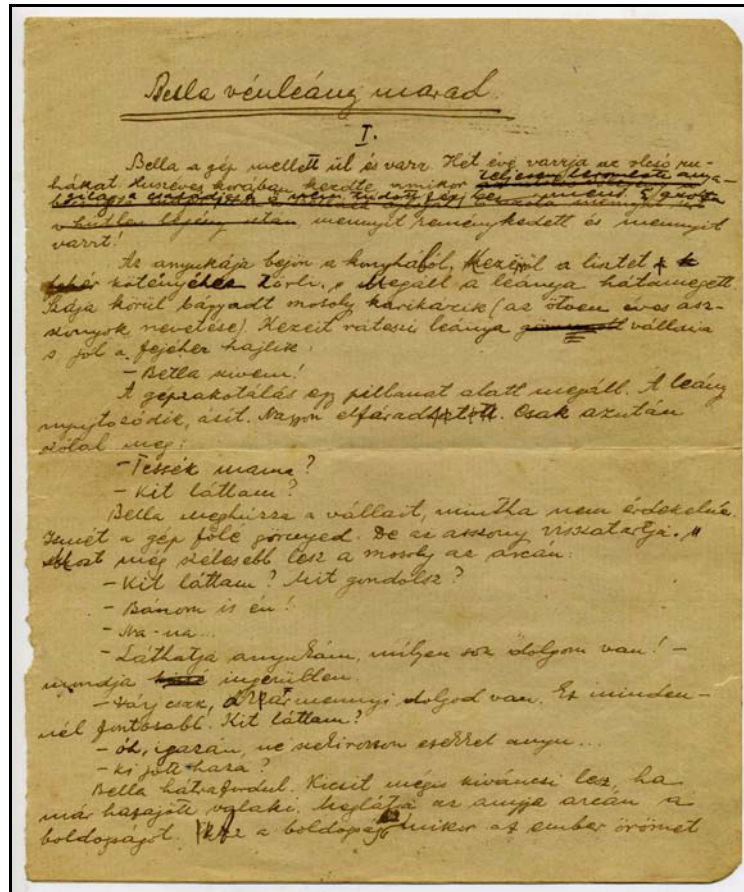
— Nem tudom. Egyszer csak nem írt.

— És szeretett téged?

— Igen.

— Biztosan szeretett?

— Biztosan. Korrekt ember. Nem szokott hazudni.

Kovács György *Bella vénleány marad* című novellájának eredeti kézírata

— Ő mondta, hogy szeret téged?

— Igen. Csak hagyja már ezt, anyuka. Nem érdemes erről beszélni.

— Dehogynem! — csattant fel az asszony. — Ne légy olyan könnyelmű. Elvégre neked férjhez kell menned! Hiába végeztél négy polgárit, abból nem tudsz megélni. Varrásból sem. Nem is a te hátadnak való az a sok görbén ülés. Minden este jajgatsz a hátaddal. Neked férjhez kell menned! Mi lesz veled, ha mi meghalunk? A gyermekeket sem tudjuk taníttatni. Isten tudja, mi lesz a sorsuk szegénykének... És ma egy tanító nem rossz parti. Igaz, hogy örökös lesz a strapa, de az életért így muszáj, lelkem.

Bella ezeket már rég átgondolta. Az anyja szavai azonban mégis lefékezték idegességét. Engedte, hogy beszéljen. Figyelt, és szorgalmasan felelt a kérdésekre.

— Péter megígérte, hogy elvesz téged feleségül?

— Meg.

— Mikor?

— Karácsonykor.

— Nem értem. Igazán nem értem!...

Bella ismét csak vállrándítással felelt:

— Én sem.

— Beszélni fogsz vele! Itthon lesz egész nyáron. Vége az iskolának, hazajött vakációzni, és nem megy vissza az őszig. Beszélni fogsz vele, és...

— És?

— És elintézed a dolgot. Te szép lány vagy még mindig. Csak szegény vagy. Ha egy kis vagyondod volna, rá sem néznél egy tanítóra.

Csakugyan szép lány volt. Magas termet, gazdag mellekkel. Törékeny, finom az egész leánytest. Az apja ügynök volt valamikor, s ma alig tudja fenntartani a családját. És még ott van a két kicsi gyermek, akiket gimnáziumba kellene adni.

Ruhák száradtak az udvaron a kerítésen. Egyet lefűjt közülük a szél. Az asszony kiszaladt:

— Jé, a ruhák! Ezért moshattam!

Bella hajtotta tovább a gépet. Eleven dallamot dudorászott hozzá. A sok vágytalan nap után újra sütötte belülről a remény: hátha férjhez fog menni. Ez a gondolat megvillanyozta testét. A varrógép majdnem összetört, akkora erővel hajtotta. A fakereskedő feleségének ruháját varrta. Drága selyem volt, és néha arra gondolt, hogy de jó volna az ő leányának lenni! Annak úgy sincs gyereke.

2

— Megint elsóztátok a levest!

Ezt Bella édesapja mondja, erélyesen. Azért mondja, mert észreveszi, hogy felesége nyelvéről leszakadni készül valami, amit jó lesz megelőzni.

Az asszony elkeseredve felel:

— Ez nem sós. Csak te érzed annak, Miska.

— Nekem sós! — dörmögi a férfi.

— Én nem tehetek róla. Nem a te nyelveddel kóstoltam meg.

— Pedig spórolni kellene...

— Spórolni, spórolni — sírja bágyadt hangján a felesége —, ugyan mivel spórolni? Ne szekáljad annyit az embert.

— A sóval kellene spórolni.

— Nincs helyén az eszed, Miska. Bizonyisten nincs helyén.

— Az istenedet! — csap rá az asztalra. — Megmondtam, hogy sós, és úgy van! Elpazaroljátok az embernek minden krajcárját. A főzésre ment el a leányom kiállítására is!

— Ugyan, ne szónokolj!

— Ne? Ne? A patikus miért nem vette el Bellát? Mert elfőzték a kelengyéjét!

— Nem igaz — veti ellen az asszony határozottan.

— Hát akkor miért?

— Azért, mert neki pénz kell, hogy gyógyszertárt nyisson.

— Nekem mondta, hogy csak kiállítást adjak, s minden rendben lesz.

— Neked hazudott...

Szó nélkül kanalazzák a levest. Legelsőnek az asszony végzi be az evést. Hangosan felsóhajt:

— Hajh, szegény Bellám! Pedig neki férjhez kell menni!

Nem felelnek. Sorra mindnyájan leteszik a kanalat. Akkor sem jön felelet a sóhajtásra. Vár. A férfi már nem látszik olyan morcosnak. Mióta falura költöztek, és lassacskán emésztődik fel a megtakarított kis pénz, azóta gyakoriak ezek a felharsanások. Csaknem napirenden vannak. A reménytelen élet az oka ezeknek.

Mintha mindenki várná a másiktól, hogy szóljon valamit. Artúr, a kisebbik gyermek belerúg az asztal alatt a kutyaába. Az megvakkan. Senki sem szól érte. Később, amikor az asszony a második fogást teszi az asztalra, megkockáztatja:

— Láttad Jakab Pétert?

— Nem. Hazajött? — kérdezi unottan.

— Haza. Jó volna szegény Bellának. Ha el talál jönni, kedves légy hozzá.

— Tanító? Bellának? Csak egy tanító? Hát mit fog csinálni az én leányom egy tanító mellett? Bella egyetemet végzett embert érdemelne. Nézd meg! — azzal megfogja gyöngéden a leánya állát, maga felé fordítja, s boldog csodálkozással mondja: — Nézd meg, milyen szép! Kár volt azt a patikust elszalasztani...

— Ne ábrándozz mindig, Miska — inti le a felesége. — Bellát ahhoz fogjuk adni, akit ő is szeret. Jakab Pétert szereti. Ugye, Bellám?

A leány közömbösen bólogat fejével. Így szokott mindig, ha fiatalemberekről vagy szerelemről van szó:

— Nekem mindegy...

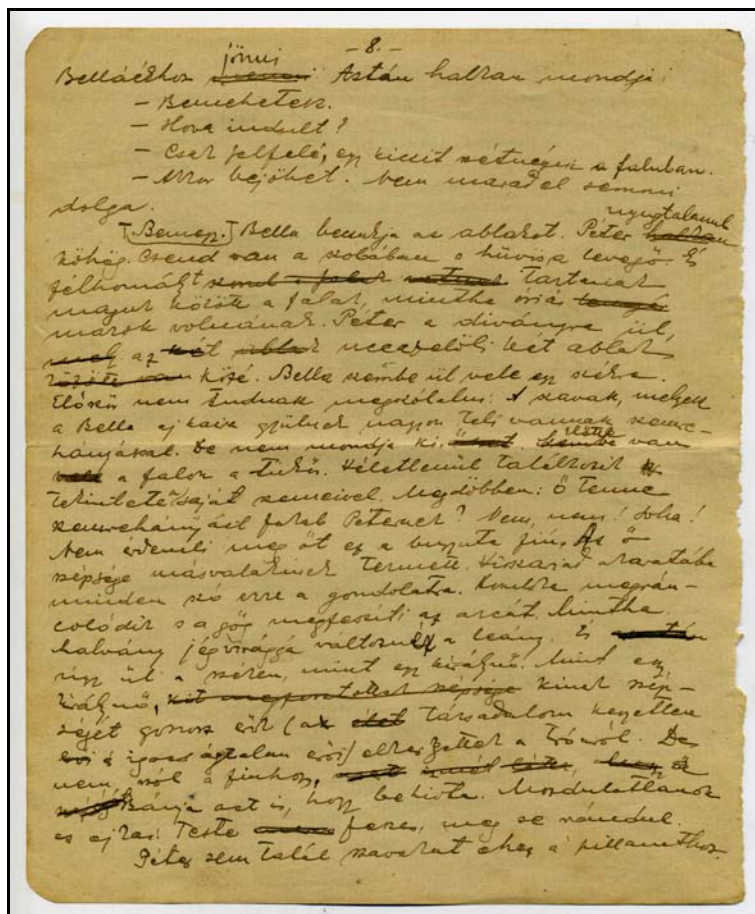
De a szavak mögött égett az utolsó reménység, mint halódó gyertyaláng.

Az apa nem firtatja tovább. Hallgat mindenki az asztalnál. Az asszony titokban remeg az örömtől: Bella férjhez fog menni, Bella férjhez fog menni...

3

Ebéd után rendesen aludni szoktak. Most is lefeküsznek. Bella azonban nem alszik. Az első szobában a díványon hanykolódik. Nem tudja lecsukni szemét. Felizgatta a Péter megjelenése, pedig talán már nem is szereti Pétert. Mióta nem írt levelet, egészen elfelejtette. Próbál a fiú csókjaira gondolni. Nem reszket meg a gon-

dolattól, nem lendül gyorsabb iramra a vére. Péter nagyon közönséges ember. Nem is szép, nem is ügyes. Igénytelen, rendes kis ember. Nem vágyik cseppet sem az ölelése után. S mégis kisodorta nyugalmából a megjelenése. A férjhezmenetelre gondol. Péterhez mégis jó lenne hozzámenni. Levetné a pártát, asszony lenne. Szegényes, nyomorult körülmények között csörgedezne az élet. De asszony lenne — ha Jakab Péter mellett is. Nem maradna öreglánynak. És biztosítva lenne az egzisztenciája. Talán kislány is születne, mert akkor szabad lenne, hogy szülessen.

Kékszemű, aranyhajú kicsi gyermeke. Éppen olyan, mint ő. S akkor varrás helyett a gyermekkel játszadozna, mert nem kellene, hogy kenyeret keressen.

Anyja a legbelső szobában szokott aludni az apjával. Onnan az ablakon át messzire lehet látni az utcát. Most ő sem alszik. Horgol, és mindegyre szétnyitja a függönyt. Pétert lesi. A férfi nyugodtan, komolyan, szabályosan szuszog. Ő nem édesanya, ő teheti. Igen féhéren világít a homályosságban. Karjai hanyagul lelógnak. Az egész ember — így öntudatlanul — elárulja, hogy őt nem nagyon izgatja a leánya problémája. Csak az asszony pizmog és figyel, mint egy leskelődő róka. Négy óra felé hirtelen az asztalra dobja a csipkét, s kirohan a leányához. Erősen a karjaiba markol:

— Bella! Bella! Kelj fel! Siess az ablakhoz!

A leány felugrik. A fiú még messzire van. Igazít valamit a frizuráján. Aztán kitarja az ablakot, s kikönyököl rajta. Nyugodtságot kényszerít az arcára. De a szíve hevesen dobog. Izgatott.

A fiú jön.

Nemsokára közel érkezik az ablakhoz. Meglátja Bellát:

— Kezit csókolom!

— Pá, Péter. Hát hazajött?

— Igen.

— Hogy van?

— Köszönöm, jól.

Egészen közel jön. Kezet fognak. Semmiségekről beszélnek. A mondatok közt gyér kacagások csillannak fel. A nap bőven ontja melegét. Éppen oldalt találja Pétert. Izzadság gyöngyözik ki a homlokára. Bella megjegyzi:

— Magának nagyon melege lehet. Erősen süti a nap.

— Bellának nincs melege? — kérdezi a fiú.

— Nincs. Itt benn olyan jó hűvös van. Nem jön be egy kicsit? Nagyon elmelegedhetett.

Péter elvörösödik. Tekintete zavart lesz, mert ő többet sohasem számított Bellához jönni. Aztán halkán mondja:

— Bemehetek.

— Hová indult?

— Csak felfelé, cél nélkül. Egy kicsit szétnézni a faluban.

— Akkor bejöhet. Nem marad el semmi dolga.

Bemegy.

Bella becsukja az ablakot. Péter nyugtalanul köhög. Csend van a szobában, s hűvös a levegő. És félhomályt tartanak maguk között a falak, mintha óriási markok lennének. Péter a díványra ül, az utca felőli ablakok közé. Bella szembe ül vele, egy székre. Először nem tudnak megszólalni. A szavak, melyek a Bella ajkait ostromolják, nagyon teli vannak szemrehányással. De nem mondja ki. Előtte van a falon a tükör. Tekintete véletlenül találkozik a saját szemével. Megdöbben: ő tenne szemrehányást Jakab Péternek? Nem, nem! Soha! Nem érdemli meg őt ez a mamlasz fiú. Az ő szépsége másvalakinek termett. Erre a gondolatra visszariadt akaratában minden szó. Homloka megráncolódik. Arcát megfeszíti a gőg. Olyan most, mintha halvány jégvirággá változott volna. És úgy ül a széken, mint egy királynő. Mint egy királynő, akit gonosz erők elkergettek a trónról. De nem szól a fiúhoz. Bánja azt is, hogy behívta. Mozdulatlanok az ajkai. Teste feszes, meg se mozdul.

Péter nem talál szavakat ehhez a pillanathoz. Kellemetlenül érzi magát, mert akar beszélni, de nem tud. Illik beszélni, hogy a leány elől elrejtse magát. Később előveszi a zsebkendőjét, s megtörli az arcát. Aztán zsebre vágja.

— Jó idő van idebent — mondja, és nagyot fúj, mintha a künn beszívott meleget akarná kilehelni.

— Itt igen — hagyja rá a leány. De azzal elhallgat. Ez a két szó is olyan, mintha hideg acélon koppanna valami kemény golyó. A csend kényelmesen sétál a szobában. Kívülről behallszik a falióra szabályos ketyegése. S ez az örökös szabályosság csalogatja az ásítást a szájakra. Olykor halk motoszkálás a külső szobában. A Bella édesanyja.

Péter kínlódik mondanivalóival. Várja, hogy a leány kezdjen valami beszédbe. Hiába vár. Az óra ketyegése lassan mossa a türelmét. Vár. Végül kipattan belőle a kérdés:

— Miért hívott be engem, Bella?

Megrázkodik, aztán halkán felel:

— Kérdezni akarok valamit.

— No, akkor...

A Péter nyelve megakad. Mégse lehet annyira kíméletlen a leánnyal szemben. Hiszen Bella nagyságos asszony is lehetne, esetleg nagykereskedőné vagy vezérigazgatóné is, ha pénze lenne az ismerkedéshez és férjhezmenetelhez. S az ő felesége is lehetne, ha valami kis hozománya volna.

Bella előrukkol a kérdéssel. Zavartan kapkodva:

— Miért nem válaszolt, Péter, az utolsó levelemre?

— Hát... csak... — rázza a fejét, és mosolyog.

— Miért? Nem szeret? Vagy nem is szeretett?

— De igen. Még talán most is szeretem.

— És házasságot is ígért — mondja Bella most már merészen.

— Tudom.

— S a maga szava csak füst?

— Nem. Ne haragudjon, Bella. Azután megbántam. Igen korán tettem. Nem nőülhetek meg.

— Miért?

— Kevés a fizetésem.

— S ezért nem nőülhet?

— Igen. Ma a nőülés csak gazdag embereknek lehetséges. Vagy azoknak, akik protekcióval jó állásba jutottak. Mi tanítók nem nőülhetünk. Előttem két kollégám bontotta fel a jegyességét, s erre gondolkoztam meg én is. A fizetésemből egyedül is alig tudok megélni.

— A fizetés... Igen... — motyogta maga elé tűnődve a leány. — A fizetés...

— Higgye el, Bella, hogy napról napra szaporodik az adósságom. Csak minden második hónapban adják ki a fizetésünket, s akkor a bent maradt hátralék rendesen elvész. Ma ilyen a világ.

— Ilyen a világ — sóhajtja Bella is.

— Rossz. Nem lehet megélni. A gazdasági viszonyok leromlottak.

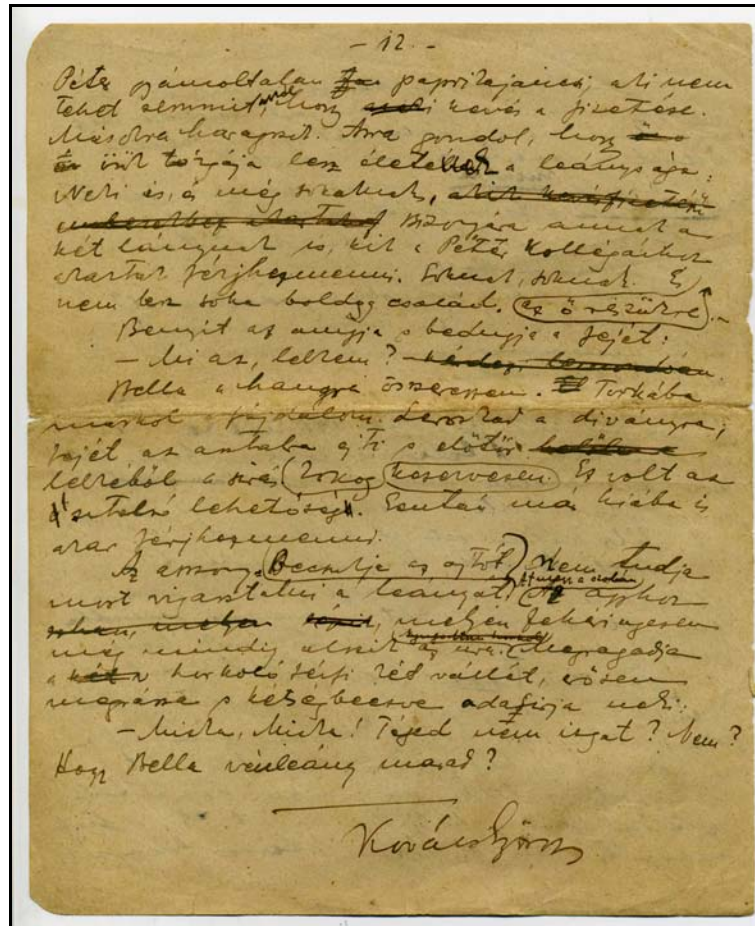
— Igen, a gazdasági viszonyok — mondja szomorúan. — Apuka is mindig azt hajtogatja. Ezért nem tud nekem kelengyét adni. Felélte a család a megtakarított pénzt, a rossz gazdasági viszonyok miatt.

Később, miután tekintetét hosszan és merőn szegezte a padlóra, megkérdezte.

— És maga, Péter, komolyan szeretett engem?

— Esküszöm, Bella.

— S így a pénz nagyobb úr a szerelemnél?

— Nagyobb. Milyen szörnyű hazugság a Jókai szerelmi romantikája! Az élet nehéz iskola...

Bella nem válaszolt. Gondolkozott. Két szeme nagyon szomorúan tündökölt a homályban. A lélegzés is olyan halk lett, hogy alig lehetett hallani.

Péter aztán felállt, elköszönt, és elment.

Ki sem kísérte.

Hallotta, hogy az anyukájától is búcsúzkodik. És az asszonynak is olyan bágyadt, kedvetlen volt a hangja, mintha mély fájdalomtárnak ásitánának belőle.

Felállott.

Szembe állt a tükörrel.

Nézi az arcát: szép. Nézi a szemét: szép. Nézi a nyakát: szép. Dühösen megragadja mellén a ruhát. Letépi. Kiomlik két patyolat melle. Gyönyörűek. Kápráztató az egész leány. Látja magát. És szívét hasogatja a düh. Nem Péterre haragszik. Péter gyámoltalan paprikajancsi, aki nem tehet arról, hogy kevés a fizetése. Másokra haragszik. Arra gondol, hogy örök igája lesz életének a leánysága. Neki és még sokaknak. Bizonyára annak a két leánynak is, akik a Péter kollégáihoz akartak férjhez menni. Soknak, soknak. És az ő részükre nem lesz soha boldog család...

Benyit az anyja, s bedugja a fejét:

— Mi az, lelkem?

Bella a hangra összerezzen. Torkába harap a fájdalom. Leroskad a díványra, fejét az asztalra ejti, s előtör belőle a sokáig fojtogatott sírás. Keservesen zokog. Ez volt az utolsó lehetősége. Ezután már hiába is akar férjhez menni.

Az asszony most nem tudja vigasztalni a leányát. Becsukja maga után az ajtót. Átmegy a szobán, odalép az ágyhoz, melyen fehér ingesen még mindig alszik az ura. Hanyatt fekszik. Megragadja a hortyogó férfi vállát, erősen megrázza, s kétségbeesve odasírja neki:

— Miska! Miska! Hát téged nem izgat? Nem? Hogy Bella vénleány marad?

1932

Pomogáts Béla

Útkereső irodalomtudomány I.

Önismeret és megújulás

A kisebbségi irodalom önismeretének legfontosabb intézménye hagyományosan az irodalomkritika. Az erdélyi magyar irodalomkritika hosszú utat járt meg, amíg a hetvenes évek elemző bírálataihoz érkezett, és kivívta a maga hitelét a szellemi életben, illetve az olvasóközönség előtt. A háború után a régi Korunk kritikusai — Gaál Gábor, Balogh Edgár, Csehi Gyula, Robotos Imre —, illetve maguk az írók — Nagy István, Szabédi László, Szemlér Ferenc, Kacsó Sándor — láttak el kritikai feladatokat, nekik akkor szinte teljes mértékben igazodniuk kellett a hivatalos „marxista-leninista” irodalomértelmezés mind durvább módszereihez. Az ötvenes években a nemzetiségi irodalom politikai kényszerűségek között végbement átalakulásának sodrában nőtt fel az új kritikusnemzedék; tagjai Sőni Pál, Marosi Péter, Izsák József, Földes László, Gálfalvi Zsolt, Kovács János, Szőcs István és Veress Dániel voltak. Nehéz korszakban léptek színre, midőn a dogmatikus irodalompolitika erősen eltorzította a kritikai munka normáit, s a bírálat egyet jelentett a művek ideológiai, sőt politikai megítélésével. A „közép-nemzedék” kritikusai a hatvanas évek közepén ezért arra kényszerültek, hogy számot vessenek korábbi munkásságukkal, ezt követve törekedtek arra, hogy védelmezzék a maguk kritikusai autonómiáját (és így az irodalom autonómiáját), ennek révén sajátították el a korszerűbb irodalombírálat eszközeit. A nemzedék lassan magára talált, mindinkább a művek hajlékony és árnyalt elemzésére vállalkozott, általában a realista szemléletű, közösségi elkötelezettségű irodalom gondozásában vállalt szerepet, de nem volt idegen tőle a filozofikusabb és modernebb szellemiségű irodalom sem. A kritikusai „közép-nemzedék” legjobb törekvéseit olyan könyvek mutatták, mint az előbb már méltatott Földes László *A lebetetlen ostroma* (1969), Gálfalvi Zsolt *Az írás értelme* (1978), Marosi Péter *Világ végén virradat* (1980), Kovács János *Kétség és bizonyosság* (1981) című művei és mások tanulmánykötetei. Ezek a művek (és szerzőik pályája) már egy tisztultabb és korszerűbb irodalomszemléletet és határozottabb nemzeti elkötelezettséget mutattak.

Az erdélyi magyar irodalomkritika és irodalomtörténet-írás ezt követő („második”) nemzedéke (Kántor Lajos, Láng Gusztáv, Fábián Ernő, Szilágyi Júlia,

Horváth Andor, Gyimesi Éva, Cseke Péter és mások) viszonylag kedvező körülmények között lépett színre, midőn szűnőben voltak a dogmatikus kötöttségek, lassanként megnyílt az irodalom autonóm fejlődésének lehetősége (hogy később, már a nyolcvanas években ismét elzáruljon!) és megerősödött a kisebbségi irodalom közösségi felelősségtudata. Ez a jótékony átalakulás nyilvánvalóan a fiatalok erőfeszítéseinek is az eredménye volt, akikben így olyan idősebb kritikusok találtak természetes szövetségeseikre, mint Földes László, Dávid Gyula és Gálfalvi Zsolt. A fellépő ifjú kritikusnemzedéknek kettős „szabadságharcot” kellett vívnia: a fiatal irodalomét és az irodalombírálatét. Velük egy időben lépett fel a Forrás-sorozat két írónemzedéke, így a korábbi korszakok értékei mellett az ő műveiket kellett elhelyezniük a nemzetiségi irodalom folytonosságában, illetve az egyetemesebb magyar és kelet-közép-európai irodalmi fejlődésben. A Forrás írói sokat köszönhettek e velük egykorú kritikusnemzedéknek: a fiatal kritikusok küzdöttek meg a fiatal irodalom elismeréséért, ismerték fel eredményeit, támogatták újító törekvéseit. Mindazonáltal nem csak egyetlen nemzedék szándékainak sikerét mozdították elő, az alkotómunka szakmai és esztétikai normáit is képviselniük kellett. A fiatalok az irodalmi értékek elismertetése érdekében kezdeményeztek vitákat, ezek határozottabb érvelést és bizonyos harciasságot követeltek: a „második” kritikusnemzedék esztétikai igényességét publicisztikus erényeknek kellett kiegészíteni.

Az ötvenes és hatvanas évek fordulóján szerephez jutó fiatalabb kritikus- és történész-nemzedék új utakra terelte az erdélyi magyar irodalomismeretet: az, hogy hitelesebb képet lehetett kapni a két háború közötti korszak törekvéseiről és az, hogy az erdélyi magyar irodalmi gondolkodás közelebb került az ugyancsak útját kereső magyarországihoz, emellett nyitottabbá vált a nyugatról érkező szellemi hatások előtt, mindenképpen elsősorban az akkor fiatal generációnak köszönhető. A fiatal nemzedék képviselői részben már nyugati nyelvek ismeretében közelíthették meg a korszerű irodalomelmélet iskoláit, ezt jól bizonyították az írásaikban található hivatkozások. Mindez lehetővé tette, hogy a kisebbségi irodalom a hatékonyabb és tartalmasabb önismeret révén keresse megújulásának eszközeit — visszataláljon a maga gyökereihez, helyreállítsa az erdélyi magyar irodalmi kultúra folytonosságát, és a szellemi önvédelem erősebb reflexeivel védekezzék a mindinkább a nagyromán sovinizmus téveszméivel áthatott kommunista művelődéspolitikai támadásaival szemben. Ezeknek a támadásoknak az elhárításában, tekintettel arra, hogy az erdélyi magyarságnak nem állottak rendelkezésére politikai eszközök és csak töredékesen állottak rendelkezésére szervezett intézmények, az irodalomnak és ezen belül az irodalomkritikának és az irodalomtörténetírásnak kellett hatékonyabb szerepet vállalnia.

A hatékony szerepvállalás csak úgy volt lehetséges, ha a szóban forgó kétévtizedes korszak a gondolkodás minőségében és a tájékozottság horizontjának bővítésében meghaladja a korábbi évtizedek nagyrészt vulgarizáló szemléletét. Valójában ez a kulturális átalakulás tette lehetővé az irodalomtörténetírás és az irodalomkritika megújulását, azt, hogy a kritikai irodalom művelőinek auto-

nómiája nyomán alakítsa ki értékrendjét és minősítéseit. Láng Gusztáv *Az olvasóhoz* című — mondhatni, vallomásos jellegű — írásában arról beszélt, hogy az irodalomkritikusnak különös felelőssége van: nem egyszerűen a megjelent műveket ítéli meg, nagyobb távlatokban kell gondolkodnia (ez a távlatokban való gondolkodás hiányzott a korábbi korszak irodalombírázataiból). „Tévedés azt hinni — jelentette ki —, hogy a kritika lényege művek méricskélő megítélése; kritikus az, aki — bár egyetlen könyv ürügyén — egy egész irodalom, az egész közízlés fölött ítélkezik a történelmi idő, az újat teremtő változás nevében. A változást persze nem ő hozza, hanem a művekben önmagát jelentő történelem, ahogy a hajnal sem a kakas ébreszti, hanem a hajnal a kakast. Ám melyik kakas kukorékolna, ha tudná ezt az egyszerű igazságot? S utóvégre ha a hajnal magától hasad is, nem árt, ha van valaki, aki elsőnek köszönti s hírül adja. Ez az ébresztő, hírül adó szerep a kritika lényege; egy új közösség új igazának jövőt sejtő, jövőt formáló tudata.” Láng Gusztáv a kritikus autonómiájáról és felelősségéről beszélt, Bretter György viszont arra hívta fel a figyelmet, hogy minden humántudományos tevékenységnek kellő filozófiai alapvetéssel kell rendelkeznie, ez a meggyőződés is szemben állott a korábbi időszak ideológiaközpontú gondolkodásmódjával. *Élet és gondolat* című esszéjében olvashatók a következők: „Szükség van a filozófiára, mert a világ, ha nem igyekszünk egyetemességében felfogni, ha tehát nem tesszük hozzá a világhoz az általánosítás rendszerét, a filozófiát, akkor széttöredezett, atomisztikus marad számunkra, úgy, ahogy a tapasztalatban, a tudományban részlegesen megmutatkozik.”²² Hasonló gondolatokat más írásaiban (*Műveltség és filozófia*, *Az ember filozófiai tudománya* stb.) is felvetett, s valóban, tevékenysége arra irányult, hogy a gyakorlati kulturális munkát (így az irodalomkritikát is) biztosabb elméleti alapon helyezze el.

Az elméleti érdeklődés és igényesség teljesebb kibontakozása alapozta meg a hatvanas évek végén új tájékozódást mutató erdélyi magyar irodalomtudomány teoretikus vállalkozásait. Az irodalomelméleti munkának viszonylag kevés hagyománya volt, talán csak Gaál Gábor érdeklődött igazán a teoretikus, magától értetődően a marxista kérdésfelvetések iránt, majd az ötvenes években Szabédi Lászlónak, Csehi Gyulának és Földes Lászlónak voltak az irodalomelméleti munka körébe vágó írásai. Így Szabédi *Természeti formák és emberalkotta formák* című, 1956-ban írott tanulmánya esztétikai kérdéseket vetett fel, Csehi Gyula *Klió és Kalliopé* (1965) és *Modern Kalliopé* (1969) című könyveiben a társadalmi valóság és az epikai fikció összefüggéseivel foglalkozott, Földes László tanulmányai pedig a korábbi ideológia-központú irodalomkritika modernizálására és ennek elméleti alapvetésére törekedett. A későbbi években Láng Gusztáv (*A jelen idő nyomában*), Kántor Lajos (*Líra és novella*), Bretter György (*Párbeszéd a jelennel*), Szilágyi Júlia (*A helyszín hatalma*), K. Jakab Antal (*A névmás éjszakája*) és Cs. Gyimesi Éva (*Találkozás az egyszerűvel*) tanulmányai mutatták szerzőik elméleti (többnyire líraelméleti) érdeklődését. Ugyancsak a líraelméletekkel kapcsolatos gondolkodást tanúsította néhány költő, így Páskándi Géza és Lászlóffy Aladár esszéíró tevé-

kenysége. Az irodalomelméleti munka végül is a nyolcvanas években vált az erdélyi irodalmi kultúra egyik vezető ágazatává, mindenekelőtt a fiatalabb, teoretikus érdeklődésű nemzedék (Ágoston Vilmos, Aradi József, Tamás Gáspár Miklós) kezdeményezései nyomán. Ezek a kötetek és ezek az írók tulajdonképpen az irodalom „függetlenségi” küzdelmében vállaltak szerepet: az elméleti fejtegetések azt a stratégiai célkitűzést szolgálták, hogy az irodalom mint autonóm művészi tevékenység megszabaduljon a hivatalos ideológia ellenőrzésétől.

Hasonlóképpen az irodalom belső megújulásának jele volt az összehasonlító irodalomtudománynak, mint önálló diszciplinának, a fejlődése. Erdélyben, különösen Kolozsváron volt bizonyos hagyománya a komparatistikának, minden szaktudományi összefoglalás megemlékezett arról, hogy az első európai komparatistikai műhely 1877-ben Kolozsváron jött létre Meltzl Hugo és Brassai Sámuel Összehasonlító Irodalomtörténeti Lapok — Acta Comparationis Litterarum Universarum című folyóiratának megindításával. A nemes kezdeményezést később Kristóf György, György Lajos és Gáldi László munkássága folytatta és ez újult fel az ötvenes évek végén, midőn Romániában is, Magyarországon is ismét felvirágzott az összehasonlító irodalomtörténetírás — Csehi Gyula, Szigeti József, Dávid Gyula, Ritoók János, Engel Károly, Szabó György, Kovács Albert, Mózes Huba és mások munkája nyomán. Dávid Gyula két nagyobb tanulmányban (*Az összehasonlító irodalomtudomány és a romániai magyar irodalomkutatás tennivalói*, *Világirodalmi és komparatistikai tájékozódás a romániai magyar irodalomban*) mutatta be ennek a tudományos ágazatnak az eredményeit. Utóbbi írásában ekként jellemzi ezeket az eredményeket: „Néhány országos komparatistikai konferencián a romániai magyar kutatók is részt vettek. Csehi Gyula jelen volt az AILC [Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtudományi Társaság — P. B.] rendezésében kétévenként sorra kerülő nemzetközi kongresszusok sorában megtartott 1970-es bordeaux-i Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtörténeti Kongresszuson is, s ezzel egyidőben a romániai magyar kutatók tanulmányai már nemcsak a hazai magyar tudományos közlönyben és az irodalmi sajtóban, hanem az Akadémia kiadványaiban is helyet kaptak: Engel Károly, Mózes Huba és Dávid Gyula tanulmányait a *Probleme de literatura comparata și sociologie literara* című kötet (1970), Ritoók János Klingsortanulmányát az erdélyi román-magyar-szász kapcsolatokkal foglalkozó *Interferenzen* c. könyv (1973) közölte, s romániai magyar irodalomtörténészek munkájának eredményeként a romániai komparatistika történetét feldolgozó akadémiai szintézisben (*Istoria și teoria comparatismului în România*, 1972) három fejezet foglalja össze a hazai magyar összehasonlító kutatás történeti áttekintését az 1870-es évektől napjainkig.”³

Az irodalomtörténet-írás, miként ezt a magyar tudományosság nagy egyéniségei (például Gyulai Pál, Négyesy László vagy Horváth János) a maguk korában kifejtették, mindig is a nemzeti önismeret és önazonosság szellemi intézményeként működött. A nemzeti irodalom múltjával foglalkozó szaktudomány azon-

ban nem mindig és a második világháborút követő első évtizedekben pedig különösen nem felelt meg ennek az egyszerre szakmai és morális követelménynek. A magyar irodalom hagyományainak az a nemegyszer szelektív és erőszakos kezelése, amelyet Erdélyben is, Magyarországon is az ún. „marxista irodalomtörténet-írás” rákényszerített a tudományos életre, a legkevésbé sem volt alkalmas arra, hogy hiteles és igazságos képet adjon irodalmunk történetéről és hagyományairól. A tudományosság követelményeinek érvényesítéséért így a hatvanas és különösen a hetvenes években kellett felelősségtől áthatott és nemegyszer személyes kockázatokat is vállaló küzdelmeket folytatni mindazoknak, akik az erdélyi irodalom múltjának és közelmúltjának tárgyilagos mérlegelését, bemutatását magukra vállalták. Az imént jelzett évtizedekben, mind a korábbi mulasztások pótlására irányuló igény, mind az újonnan felvetődő feladatok következtében igen sokoldalú és termékeny irodalomtörténeti kutatómunka és ezzel együtt szöveggondozó vállalkozások sora állította előtérbe az erdélyi irodalom két világháború közötti korszakának, illetve a teljesebb magyar nemzeti irodalomnak a hagyományait. Nemcsak a helikoni (az úgynevezett „polgári”) irodalom hagyományaihoz kellett méltányosan közeledni, hanem a baloldali örökséget is újra kellett értelmezni, minthogy az ötvenes évek irodalompolitikája ezt az örökséget, így a Korunk táborának történetét is voluntarista módon torzította el. Az idősebb kutatók, például Jancsó Elemér, Gáll Ernő, Mikó Imre, Benkő Samu és mások mellett ez a feladat nagyrészt a fiatal történész- és kritikusnemzedékek képviselőire maradt. Kántor Lajos, Láng Gusztáv, Horváth Andor, Gyimesi Éva, Cseke Péter és társaik törtek új utakat nemcsak a kortárs irodalom igazságos értékelése, hanem a történelmi örökség gondozása előtt is.

Ez a feladat igen sok munkát és nemegyszer személyes bátorságot követelt (minthogy a bukaresti cenzúra a nyolcvanas években már kíméletlenül üldözte az erdélyi magyar hagyományok életre keltését). Ez a cenzurális rendszer a nyolcvanas évek végén már kíméletlenül működött, irodalomtörténeti és kritikai művek megjelenését akadályozta meg, voltak olyan munkák is, amelyekre a bezúzás várt volna (például Cseke Péternek *Nem lehet* című dokumentum-összeállítása, amely a kisebbségi életéről rendezett 1936-os eszmecsere anyagát gyűjtötte össze), és csak a Kriterion kiadó bátorságának volt köszönhető, hogy ezek a könyvek megérték az 1989-es politikai átalakulást. Az irodalomtörténeti munkának ezért megvoltak a maga kockázatai. Azok az irodalomtörténészek és irodalomkritikusok, akikről a következőkben szólni fogok, mindig az erdélyi magyarság önvédelmi küzdelmeinek első vonalában vállaltak szerepet: ez a küzdelem alapozta meg hitelességüket a következő évtizedekben is.

Kántor Lajos

Kántor Lajos a termékeny és sokoldalú irodalomtörténészek közé tartozik, nemcsak tudományos munkái, hanem irodalombírálati, irodalmi esszéi, művészettörténeti tanulmányai, útirajzai és személyes (szépirodalmi igénnyel készült) írásai, valamint szerkesztői és közéleti tevékenysége révén is az erdélyi (és az egyetemes) magyar kultúra tekintélyes egyénisége. Kolozsváron született 1937. augusztus 7-én, édesapja id. Kántor Lajos (1890–1966), a kolozsvári református kollégium tanára, neves művelődéstörténész volt, felesége: Kántor Erzsébet, a román irodalom fordítója. A kolozsvári református kollégiumban, majd az ottani egyetem magyar szakán tanult, 1959-től dolgozott a Korunk szerkesztőségében, és irányította a Korunk Galéria kiállításait. Írásai erdélyi, magyarországi és jugoszláviai folyóiratokban jelentek meg. 1990-ben lett a Korunk főszerkesztője, ezt a tisztséget 2008-ig töltötte be, azóta a Korunk Akadémia vezetője, a Korunk Baráti Társaság elnöke. Mindig tevékenyen vett részt az erdélyi irodalmi és közéleti mozgalmak, továbbá a Magyar Írószövetség és az Anyanyelvi Konferencia munkájában. Tudományos munkásságának elismeréseként 2004-ben Széchenyi-díjat kapott.

Korai irodalmi tanulmányait *Írástól — emberig* (1963) című kötetében adta közre, ezt követték *Korváltás* (1979), *Korunk: avantgarde és népiség* (1980), *Itt valami más van* (1992), *Gondolatok Keletről Nyugatra* (2000) című tanulmánykötetei, a Láng Gusztávval közösen írott *Romániai magyar irodalom 1945–1970* (1971) című munkája, majd *Százéves harc Az ember tragédiájáért* (1966), *Vallomásos Móricz Zsigmond* (1968), *A hiány értelmezése* (József Attila Erdélyben, 1980), *Vallani és vállalni* (az Erdélyi Helikonban 1929-ben lezajlott vitáról, 1984), *Ki vagy te, Szilágyi Domokos?* (1966), *Erdélyi sorskerék*. Szabédi László és a történelem (1999) és *Reményik Sándor — mítosz és az erdélyi valóság* (2007) című kisebb-nagyobb tanulmányai, *A megtalált színház* (1976) és *Hamlet a bántott félhez tartozik* (1990), *Magyar színház Erdélyben 1919–1992* (Kötő Józseffel, 1998) című színháztörténeti írásai, *Utazás a gyökerek körül* (1972) és *Kép, világkép* (1977) című művészettörténeti munkái, *Szárny és gyökér* (1979) és *Gyökerek, álmok, tengerek* (2002) címmel megjelent útirajzai, valamint számos esszékötete, illetve irodalmi publicisztikájának gyűjteményei, a többi között *Milyen az út?* (1983), *Megbolondult a kutyám* (1987), *Honos-bontalan* (1997), *Határjegyek* (Horváth Andorral, 2000), *Felnőnek a legkisebb fiúk: periratok, kritikák 1968–2000* (2001), *A nagyelefánt nyomában* (2005), *A mennyei kapu* (2006), *Vigázó szemeink* (2006), *Hazatérő képek* (2009) című könyvei, „erdélyi beszélgetéseit” *Birtokon belül?* (1989), a romániai kommunista rendszer végső agóniájával és összeomlásával foglalkozó írásait *Függőhíd* (1993), a budapesti Sükösd Mihállyal folytatott dokumentumértékű levelezését *Az idő vaskalapja* (2007) címmel jelentette meg. Életművének személyes válogatása *Szabálytalan felszíget* (2008) címmel Budapesten látott napvilágot. Mindemellett több antológiát, szöveggyűjteményt és dokumentumkötetet szerkesztett, és mint már szó esett róla, az ő kezdeményező

készségét mutatja (Láng Gusztávval együtt írt) első nagyobb összefoglalás is az erdélyi magyar irodalom második világháború utáni történetéről.

Ezeket a műveit egészítették ki azok a válogatások, emlékkönyvek és filológiai kiadványok, amelyek az erdélyi, illetve a 20. századi magyar irodalom nagy alakjainak munkásságát hozták az olvasó közelébe. Ilyen köteteket jelentetett meg Móricz Zsigmond, Kosztolányi Dezső, Reményik Sándor, Illyés Gyula, Szabó Lőrinc, Szabédi László, Szilágyi Domokos, Juhász Ferenc, Nagy László és mások műveiből. Több szépirodalmi antológiának is szerkesztője volt: *Föld, csillag* (1970), *Szeresd az élőket, Erdélyi magyar elbeszélők* (1971), *Nagy tél után, Mai magyarországi költők* (1974), *Viasz és pecsét. Huszadik századi román esszék* (1988), *Erdélyi csillagok, Újabb arcok Erdély szellemi múltjából* (1990), *Vándorló idők balladája. Krónika 1989–1990* (Veress Zoltánnal. Stockholm, 1991), *Kapun kívül* (1993), *Találkozások* (1997), *A Nyugat esszéiről* (1999), *A teremtmények arca: a huszadik század legszebb magyar versei* (2002). Több alkalommal foglalkozott szülővárosának hagyományaival: *Fellegek a város felett* (2004) című kötetében a Kolozsvárról képet adó szépirodalmat mutatta be, *Kulcsok Kolozsvárhoz: a föl nem adható város* (Kovács Kiss Gyönggyel. 2000) című kötetében a „magyar Kolozsvár” megőrzése mellett érvelt, *A kapu: ház, utca, város, ország: családtörténet-vázlat naplókkel* (2004) című könyvében családi emlékeivel vetett számot. Jelentősek erdélyi képzőművészek (Cseh Gusztáv, Deák Ferenc, Paulovics László, Nagy Albert) munkásságát bemutató albumai is.

A kolozsvári tudós, publicista, szerkesztő és irodalomszervező igen gazdag munkásságának akár vázlatos ismertetése szinte szétfeszítené a jelen munka kerekeit. Ezért itt csupán három (az egyetemes magyar irodalomismeret tekintetében is) igen gazdag és fontos munkáját emelném ki a könyvtárnyi termésből. Az első az 1970-ben megjelent *Alapozás* című tanulmánykötet, ebben a magyar irodalomtörténet klasszikusairól: Madách Imréről, Thury Zoltánról, Móricz Zsigmondról, Kosztolányi Dezsőről, Illyés Gyuláról, Szabédi Lászlóról (és másokról) szóló nagyobb tanulmányait adta közre. Ennek a kötetnek az összeállítását Szerb Antal klasszikus (és éppen erdélyi kezdeményezésre megszületett) irodalomtörténeti összefoglalása inspirálta, vagyis az az ambíció, hogy az irodalomtörténész ne rendelje alá valamilyen kollektív vállalkozásnak (miként ez a mögöttünk lévő évtizedekben általános volt) a maga összegző munkáját, hanem bemutassa a nyilvánosság előtt a saját személyes irodalomképét, azaz törekedjék annak a „plusznak” a képviselésére, „amelyet az egyéniség kölcsönözhet a szakszerű szintézisnek.”⁴

A második irodalomtörténeti munka, amely mindenképpen figyelmet érdemel, a *Líra és novella* (1981) című nagyobb műfajtörténeti tanulmány (ez különben a szerző doktori értekezése). Az alcíme szerint a modern magyar novellának „a sólyom-elmélettől a Tamási-modellig” tartó útját bemutató összefoglalás részben a „lírai novellának”, mint a magyar elbeszélő irodalom karakteres poétikai hagyományának a természetét mutatja be, részben pedig nyomon kíséri a huszadik

századi magyar elbeszélés-irodalom műfajtörténeti útját — Bródy Sándortól Tamási Áronig. A „súlyom-elmélet” teóriája a német Paul Heysétől ered, aki a „Falken-theorie” felvetésében egy Boccaccio-novellára utal, ebben a főhős kedves súlymának feláldozása jelenti azt a váratlan fordulatot, amely az elmélet felvetője szerint a novellaműfaj poétikai karakterének lényegi eleme. Ezzel az elmélettel szembeállítva határozza meg Kántor Lajos a maga novellaelméletét: eszerint az erdélyi novellának nem a váratlan fordulat, hanem „egy — ismert? állandó? ősi? — motívum, amelynek elsősorban érzelmi, hangulati töltése, jelentése van, s amely motívum lehetővé teszi egyrészt a művész és a mű távolságának feloldását, az egyszemélyes vagy többszemélyes szubjektívizmust (valamely egyetemes, illetve egy népcsoport esztétikai tudatában élő motívum révén), másrészt múlt és jelen összekapcsolását (e motívumban), az idő lírai kezelését (tehát a feloldódást is a pillanatban) és a lírai képalkotást.”⁵

Végül az *Itt valami más van* (Erdélyi krónika 1911–1959) (1992) című kötet az erdélyi magyar irodalom hagyományaival vetett számot, és ennek során ennek megőrzendő hagyományait (Kós Károly, Kuncz Aladár és Reményik Sándor munkásságát, a harmincas évek irodalmi vitáit, a Termés és a háború után Kolozsváron megjelent Világosság tevékenységét, Jékely Zoltán kolozsvári munkásságát és Illyés Gyula erdélyi kapcsolatait) mutatta be. A tanulmánygyűjteményt még 1985 nyarán állította össze, megjelenésére hat esztendeig kellett várakoznia, a késés mindazonáltal nem volt káros, minthogy éppen az 1989-et követő erdélyi változásokat követő új tájékozódás és útkeresés talált ösztönzésre Kántor Lajos tanulmányaiban és dokumentumaiban. „Az esszé-forma eleganciája helyett — ahogy a szerző írta — »korszerűtlen tanulmányok« nyomulnak előtérbe. Szerzőjük azonban úgy véli, hogy a bő idézetekkel (olykor elkerülhetetlen átfedésekkel — a témák ugyanis láncszerűen kapcsolódnak) jobban megvilágíthatók régi és új legendák, hatásosabb lehet a legendafosztatás. Talán kárpótol a feladott előkelőségért a nyomozás nem rejtett izgalma.”⁶

Az erdélyi magyar kultúrának mindig voltak olyan tudós személyiségei, akik kivételes sokoldalúsággal és minden irányú figyelemmel mérték fel a hagyományokat és a kortársi szellemi életet: a „polihisztor”-képeség és feladatvállalás, miként ezt olyan tudós elmék öröksége tanúsítja, mint Apáczai Csere Jánosé, Brassai Sámuelé, Kós Károlyé vagy Benkő Samué, sohasem volt idegen az erdélyi magyar írástudó számára. Ennek a hagyománynak a rendjébe illeszkedik Kántor Lajos sokoldalú életműve is, ennek tárgyalása során, az előbbiekhöz képest is, fel kell hívni a figyelmet arra a kritikai és szervező tevékenységre, amelyet az általa szerkesztett folyóirat múltja, illetve saját nemzedéke körül végzett. Az előbbi a *Közép-Európa vándora: Korunk-dosszié — válogatás a Korunk öt évtizedének írásai-ból. 1957–2007* (2007) című kétkötetes gyűjtemény (ez a neves folyóirat újraindításának ötvenedik évfordulója alkalmából jelent meg), az utóbbit pedig számos tanulmány és könyvismertetés jelzi. A Forrás-nemzedékeknek nevezett írógenerációknak (Páskándi Gézától Szilágyi Domokoson és Bálint Tiboron át Bodor

Ádámig) alig volt hozzá mérhetően tevékeny és eredményes krónikása. Kitartó munkája során mindig össze tudta egyeztetni az egyetemes és a regionális kultúra nézőpontját: erdélyiként ítélte meg a nemzeti irodalmat és a nemzeti irodalom rendjében helyezte el az Erdélyben született műveket.⁷

Láng Gusztáv

Irodalomtudósként és nemzedékeket felnevelő egyetemi oktatóként igen sokat tett annak érdekében, hogy az erdélyi magyar irodalom öröksége megfelelő helyet és értelmezést kapjon nemcsak az erdélyi, hanem az egyetemes magyar kultúrában is. Budapesten született 1936. június 12-én, családjá 1943-ban költözött vissza Szatmárnémetibe, tanulmányait ott és 1958-ban a kolozsvári egyetemen végezte. Az Irodalmi Kiadó szerkesztője volt, majd 1959 és 1984 között a kolozsvári egyetem magyar irodalmi és nyelvészeti tanszékén oktatott, vezetője volt az ifjú irodalmárokat tömörítő Gaál Gábor Körnek, tevékeny munkát végzett a korábbi és a kortárs erdélyi magyar irodalom kritikai gondozásában, az Igaz Szó, az Utunk és a Korunk állandó munkatársai közé tartozott. 1974-ben védte meg Dsida Jenő költészetét bemutató doktori értekezését, egyetemi pályafutása azonban, minthogy nem alkalmazkodott a hivatalos követelményekhez, igen nagy akadályokba ütközött. 1984-ben áttelepült Szombathelyre, az ottani tanárképző főiskola tanára, később tanszékvezetője lett, majd nyugalomba vonult, Táplánszentkereszten (Szombathely mellett) él.⁸

A magyar irodalomtörténet-írás nagy hagyományait követve adott poétikai és történeti elemzést tárgyáról — mindig elkerülve a száraz előadásmódot — a magyar esszéirodalom örökségének folytatójaként. Első munkája egy irodalomelméleti tankönyv volt, ezt Csehi Gyulával együtt adta közre (*Irodalomelméleti alapfogalmak*, 1961), ezt további egyetemi tankönyvek és szöveggyűjtemények követték, majd a Veress Zoltán társaságában írott *Boríték nélkül* (1970) című „irodalompublicisztikai” kötet, ez a kisebbségi magyar irodalom közérzetéről adott képet, illetve további fejlődésének lehetőségeit jelölte meg. Ezt követte a Kántor Lajossal közösen írott (és ezúttal is többször szóba került) erdélyi irodalomtörténet, majd *A jelen idő nyomában* (1977) című esszégyűjtemény, ennek a kötetnek nagy szerepe volt abban, hogy az erdélyi magyar irodalom fiatal nemzedékei (a Forrás írói) elfoglalhatták az irodalomban a nekik járó helyet.

Láng Gusztáv a huszadik századi magyar irodalombírálat nemes hagyományai nyomán ítélte meg kortársainak munkásságát, elemzései tágas körben mozogtak és alapos irodalomismeretre, elméleti készségre épültek. Magukban foglalták a bemutatott művek irodalomtörténeti, poétikai és stílári vizsgálatát. A klasszikus francia irodalomkritikus, Hippolyte Taine módszerére épülő hagyományt követte, midőn az írói egyéniség képességeinek és érdeklődésének „fő irányultságát” („*faculté maîtresse*”) kutatta (ez különben általános volt a 20. századi ma-

gyar irodalomkritikában, különösen a Nyugat szerzői között). A művek mögött meghúzódó alapvető élményt kereste, Szilágyi Domokos költészetében az őszinteség következtében védelem nélkül maradt lélek állandó sérülékenységében látta annak a tragikus érzésnek a forrását, amely mindvégig érzékelhető volt ennek a költészetnek a belső történetében. (Persze ő nem ismerhette a Szilágyi Domokos esetében az utóbbi években napvilágra került szomorú tényeket.) Veress Zoltán első regényében: a *Szeptemberben* az időfelbontás „prousti” regény-technika mögött meghúzódó kérlelhetetlen morális igényességre utalt, Bálint Tibor korai elbeszéléseit elemezve pedig jól látta, hogy az abszurd motívumok a romániai társadalom embertelen viszonyait leplezik le. Mindig belülről, az író sajátos intencióit kutatva közeledett a művekhez, az elmélyült és érzékeny műelemzések nyomán alakította ki a maga kritikai stratégiáját, amely ilyen módon a magyar irodalomkritika klasszikus (leginkább a „Nyugatos” kritika) hagyományainak megfelelően mutatta be az erdélyi irodalom újabb fejleményeit.

A korai esszéválogatást két évtizedes késéssel követték a további kötetek, már a szerző magyarországi letelepedése után. *A lázadás közzjátéka* (1996) című kötet Dsida Jenő munkásságának bemutatására törekedett, a szerző e tárgyban írott monográfiája már Kolozsváron készen állt. Igen érzékeny verselemzések tették gazdagabbá ezt az esszékötetet, így a *Nagycsütörtök* és a *Psalmus hungaricus* című költeményekről, ez utóbbiról mindmáig Láng Gusztáv tanulmánya adta a leginkább hiteles képet. Maga a *Dsida Jenő* (2000) című monográfia Kolozsváron jelent meg. A monográfiának filológusi és teoretikus értékei vannak, szerzője leginkább a verselemzések világában érezte otthon magát, és a művek irodalomtörténeti, illetve poétikai megközelítése során nemcsak a Dsida-filológiát, hanem általánosságban a költészettörténeti kutatásokat is gazdagabbá tette.

Láng Gusztáv igen széles körben adott képet a 20. századi magyar költészetéről, az erdélyi irodalom vizsgálatához azonban mindig hű maradt. *Kivándorló irodalom* (1998) című kötetében olyan írókról rajzolt képet, mint Kuncz Aladár, Áprily Lajos, Szilágyi Domokos vagy Szőcs Géza, figyelme ugyanakkor kiterjedt a régebbi irodalomra vagy az emigráns irodalomra is: igen érzéketlenül mutatta be Mikes Kelemen és Márai Sándor írásművészetét. *Egy önmeghatározás tanulmányai* című tanulmányában a „transzszilvánizmus” eszmetörténeti tulajdonságait írta le, úgy határozva meg az „erdélyi gondolatot”, mint a kisebbségi magyar közösség szellemi önvédelmének eszközét: „A politikai haza léte történelmi véletlenektől függő, a szülőföld otthonos vonásait azonban hosszú ideig nem érinti az impériumváltozás, ezért a haza szerepkörét képes átvenni. Ráruházódnak azok az identitás-meghatározó értékek, melyek eredetileg a nemzet és a haza tartozékai voltak. Nem visszalépés ez az identitástudat egy múltbeli, anakronisztikusnak tekinthető állapotához, hanem a nemzetfejlődés során leértékelődött kategória korszerűsítéséről van szó.”⁹

Az erdélyi irodalom közelmúltjának neves kutatója mindig kifejezésre juttatta a maga „tudós tanári” egyéniségét: az irodalomtudós pedagógiai hajlamait, ezek

mutatkoztak meg *Kiskatedra* (1992, egy esztendő múltán Kolozsváron is megjelent) című kötetében, amely kisebb irodalomtörténeti írásokat és főként vers-elemzéseket foglalt magában. Eligazító tanulmányt írt Dsida Jenő összegyűjtött költői műveinek 1983-as kiadásához. *Látványok és szövegek* (2006) című kötetében erdélyi és magyarországi írókról készült tanulmányainak és könyvbírálatainak válogatását adta közre. A kritikusai tárgyyszerűséggel készült tanulmányok után val-lomásos személyességgel szóló írásokat olvasunk, így a *Töredék a szülőföldről* című kisesszéjében arról beszél, hogy gyermekkorának erdélyi (szatmári) otthonát ré-geen elsodorta a történelem, és már csak emlékeiben és könyvei között érzi igazán az otthonosság melegét: „Ragaszkodom a könyveimhez, melyek állandósága megnyugtat. Bennük még megtalálom, amit túléltem, s ők nem engedik elfeled-nem.”¹⁰

Veress Dániel

Veress Dániel írói munkásságának az adott karaktert, hogy elkötelezetten ragaszkodott szülőföldjének hagyományaihoz, ez írói nézőpontját is meghatá-rozta, ugyanakkor széles látókörben fogta át a magyar és az európai kultúra érté-keit, emellett mindig megkereste azt a kifejezőmódot, legyen ez színpadi alkotás, esszé vagy irodalomtörténeti tanulmány, amely által a leghitelesebben nyilvánít-hatja ki mondanivalóját. 1929. június 1-jén Sepsiszentgyörgyön, ugyanott halt meg 2002-ben. Régi székely családból származott, nagybátyja volt Dálnoki Ve-ress Lajos, az 1944 őszen Erdélyben bevetett magyar hadsereg parancsnoka, ké-sőbb a nyugati magyar emigráció egyik vezető egyénisége. Szülővárosában, majd a kolozsvári egyetemen tanult filozófia-lélektan szakon, hamarosan kizárták az egyetemről, tisztviselő lett, 1966-tól újságíró, 1968-tól a Megyei Tükör munka-társa, 1970 és 1992 között a sepsiszentgyörgyi magyar színház dramaturgja, meghatározó szerepe volt szülővárosa kulturális életében. Fia, Veress Gerzson, tehetséges költő, fiatalon maga vetett véget életének.

Írói pályáját tanulmányokkal és színpadi művekkel kezdte. 1969-ben jelent meg *Mikes: Négy tél* című történelmi drámája, amely a rodostói bujdosó nehéz életét idézte fel a lengyelországi és franciaországi száműzetéstől a rodostói végső napokig. A nevezetes *Levelek* nyomán írott színmű a hűséges élet tragédiáját mu-tatta be: a mindinkább fokozódó magányosság gyötrelmeit. „Egyedül maradván — hangzik Mikes utolsó monológja 1760. márciusából (az író 1761. október 2-ig élt) — immár nekem kell következniem. (Leteszi a papírokat, belenéz a nézőtér sötétjébe.) Elveszett minden, ami értelmet adott életemnek... a szabadság ügye, melyre sorsom felesketett... őnagysága, a fejedelem, akit fiúi vak szeretettel szol-gáltam... az egyetlen asszony, akit szerettem... a szülőföld, ahová hatvan esz-tendőig visszatérni hiába törekedtem... Egy tél volt az életem... de nem is egy, hanem négy. Négy nagy tél.”¹¹ Mikes Kelemen iránti érdeklődése egész életét vé-

gigikísérte, *A rodostói csillagnéző* (1972), *Mikes és a szülőföld* (1976), *Így élt Mikes Kelemen* (1978) című munkáiban idézte fel kedves írójának alakját, 1974-ben az ő gondozásában jelentek meg a *Törökországi levelek*, majd 1988-ben ez és a *Mulatságos napok* című, franciából átültetett novellafüzér, 1995-ben pedig *Édes néném* címmel adott közre breviáriumot kedves írója műveiből.

Színpadai művei máskülönben is az erdélyi történelem hősi alakjait idézték fel: a *Véres farsang* Báthory Zsigmond, a *Gräfenbergi éjszakák* az ifjabb Wesselényi Miklós alakját keltette életre, a két dráma *Báthory, Wesselényi* címmel 1973-ban jelent meg. Mindkettő az erdélyi történelem drámai fordulópontjairól kívánt képet adni. Az író (maga is beszélt róla) Németh László eszmevilágának és drámai művészetének híve volt, dramaturgiája is sokban példaképét követte, a színpadon megidézett történelmi hősök és konfliktusok bemutatásában is. Hasonló érdeklődés eredményei voltak *Örvényben* (1978) és *Ünneprontók* (1982) című darabjai, *A megtévesztett* (1993) című monodráma és *A félreértés* (1980) című rádiójátéka. Ahogy Mikes Kelemennel, másik igen nagyra becsült erdélyi hőseivel: Wesselényi Miklóssal is több alkalommal foglalkozott, 1971-ben adta közre *Wesselényi Miklós* című életrajzát, végül 2000-ben *Férfibú és történelmi gyász* címmel Wesselényi alakját megidéző tanulmányait. Ezekben a reformkor nagyhatású reálpolitikusára irányította a figyelmet, aki kortársaihoz képest nagyon jól látta azokat a történelmi veszélyeket, amelyekkel a két nagy etnikai tömb: a németek és az oroszok közé beszorított, emellett az ország kisebbségei által ostromolt magyarságnak meg kellene küzdenie. Az erdélyi államférfi, ahogy Veress Dániel látta, „nagy történelmi realitásérzéssel [...] elutasította az erőszakos nyelvi asszimilációt, miként az Erdély legfontosabb kérdésében, a románság helyzetének felmérésében és minősítésében elfoglalt — tételesen is megfogalmazott — álláspontja igazolja.”¹² A Wesselényi Miklós alakját felidéző tanulmányok, miként az imént mondtam, a reálpolitikus gondolkodás fontosságára hívták fel a figyelmet, ugyanilyen szándék hatotta át a Kemény Zsigmond munkásságát bemutató *Szerettem a sötétséget és a szélzugást* (1978) című pályarajzot is. Hasonlóképpen a történelmi tudat elmélyítését szolgálták *A magyar elbeszélő költészet remekeiből* (1973), *A bölcsőhely parancsai* (1978) és *Emlékezetül hagyott írások* (1983) című szöveggyűjteményei.

A sepsiszentgyörgyi műhely gazdagságát mutatja Veress Dániel esszéíró tevékenysége, első: *Vándorúton* (1971) című kötetében olvasónapló formájában számolt be irodalmi élményeiről. Az esszéformát választotta, ebben a műfaj két létrehozója: a francia Montaigne és az angol Bacon volt a mestere — az esszé őszerinte szépirodalmi műfaj, személyes természetű alkotás. *Változatok: tabló és portré* című írásában olvashatók a következők: „Az esszének — eltérően a tanulmánytól — nem elsődleges célja és feladata adatszerű tárgyi és tartalmi ismereteket közölni. Az esszéíró az olvasó előzetes tájékozódására is számít... Van valamelyes parttalan szabálytalanság az esszében: a téma kibogozását nem adja készen. Valójában sohasem befejezett írásmű: ebben is hasonlít a szépirodalmi al-

kotáshoz. Teret ad az olvasó szubjektív érzelmeinek, vélekedéseinek, és kollektív munkára bízva »megfejtését«. És csakis az ilyen kölcsönösségen belül nyernek a könnyed és mellékesnek tűnő megjegyzések értelmet, értéket és energiát.”¹³ A két klasszikus mester útmutatása egészült ki azután a tanítással, amelyet Németh Lászlótól kapott, eszerint az esszé nem magányos kalandozás, nem elszigetelt töprengés, hanem műhely, amelyben a tágasabb közösség számára készülnek ismeretek és gondolatok. Veress Dániel műhelyében elsősorban ismeretek: az esszé műfaját ő a (legjobb értelemben használt) ismeretterjesztés eszközének tekintette. A modern világirodalom áramlataival, mestereivel és műveivel: a modern irodalmi gondolkodás eredményeivel ismertette meg az erdélyi magyar olvasót. Eleven, ismeretekben gazdag esszéket olvasunk Martin du Gard-ról, Thomas Mannról, Musilról, Hemingwayről, Faulknerről, Steinbeckről, Mailerről, Salingerrel, Becketttről, Krležáról és a modern japán irodalomról, majd az esszéregényről, a beatnik-irodalomról, a „nouveau roman”-ról, a strukturalista elemző módszerekről, az irodalomnak, mint kommunikációs modellnek az elméletéről. Minderről világosan írt, és mindezzel kapcsolatban meglepően jól tájékozott volt.

Szó esett már arról, hogy Veress Dánielnek Németh László volt a választott mestere, mellette fedezte fel mind erősebb vonzalommal Cs. Szabó László esszéíró munkásságát, a Londonban élő íróval személyes kapcsolatba is került. Az előbbi mesterének állított emléket „*Benned róvóm erdélyi adómat*” (2001) című kötetében, ez a kiterjedt (másfél évtizeden át folytatott) igen érdekes levelezés közreadása mellett egy 1970 tavaszán Németh Lászlóval és Sütő Andrással együttes székelyföldi utazás tapasztalatait idézte fel, s ennek során felemlegette a budapesti író nevezetes 1935-ös erdélyi (romániai) élményeit is, mintegy összehasonlítva az akkori és a későbbi tapasztalatokat. Bizonyára mindkét írói példaképének: Némethnek és Cs. Szabónak volt szerepe abban, hogy mind nagyobb érdeklődéssel tanulmányozta a 16-18. századi erdélyi magyar emlékiratokat: *Vékára tett mécses* (1998) című munkájában erről a nagymúltú műfajról — Thuróczi János, Oláh Miklós, Heltai Gáspár, Bethlen Miklós és a többiek munkásságáról adott egyéni megfigyelésekben gazdag beszámolót. Valójában arra törekedett, hogy olvasója ne csak szakmai művek révén, hanem a történelmi eseményeket közlő megőrkítő memoár-írók felfedezésével alkosson képet a múltról. „Ha fontosak — állapította meg — az emberiség, népek, nemzetek, államvezetők életeseiméiből kivonható törvények, lévén ezek azok, amit nagyon köznapian történelemnek nevezünk, valójában talán mégis inkább az egyes ember, az egyén élete számtalan aspektusának van igazán hiteles »történelme«. Ráadásul ez rendelkezik — túl elvont, elméleti megfontolásokon — a közvetlen élményátadás ingerével és a közhasznúság gesztusával. Az igazán hatásos »felszívódáshoz« a múltnak úgymond életre kell kelnie, a fogalmi megértetés mellett működtetnie kell — érzelmi töltéssel — a képzeletet is. Felfogásom szerint létezik egy olyan történelmi forráscsoport, mely a múlt iránt érdeklődők szélesebb táborához hatásosabban tud szólni, mint a szorosan vett történelmi szakirodalom. Az emlékirodalom

gyűjtőfogalomba sorolható írásos termékekre gondolok, a diáriumokra, naplókra, krónikákra, kortörténetekre, önéletírásokra, emlékirásokra.”¹⁴

Bretter György

Az erdélyi magyar művelődésben, jóllehet a huszadik század elején meglehetősen élénk bölcseleti érdeklődés volt tapasztalható (például Bartók György munkásságában), a második világháború után nem voltak ennek határozottabb jelei, egyedül a marxista filozófia fejtett ki hatást, erre utalt Gaál Gábor és Csehi Gyula munkássága is. A korszak talán leginkább jelentékeny és eredeti filozófiai gondolkodója Bretter György volt, neki különben az irodalmi művekről is önálló mondanivalója volt. Pécsen született 1932. március 21-én és súlyos betegen Budapesten halt meg 1977. november 17-én. Családjával került Szatmárnémetibe, a kolozsvári Bolyai Egyetem filozófiai szakára iratkozott be. 1954–1958-ban az Igazság munkatársaként dolgozott, 1957-ben a kolozsvári egyetem marxista tanszékének oktatója lett. 1959-től a kolozsvári Zeneművészeti, illetve Képzőművészeti Főiskolán tanított filozófiát, a kolozsvári egyetem bölcsészkarán is tartott filozófiatörténeti szemináriumot. Tanulmányai és cikkei a *Korunk*, *Utunk*, *A Hét* című lapokban voltak olvashatók, különösen a *Korunk* körül kialakuló új filozófiai igényesség és gondolkodás létrehozásában volt erőteljes szerepe. Valóságos „iskola” alakult körülötte fiatal filozófusokból és esztétákból. Ennek a „Bretter-iskolának” több ismert képviselője van, így Ágoston Vilmos, Aradi József, Egyed Péter, Molnár Gusztáv, Szilágyi N. Sándor és Tamás Gáspár Miklós. *Vágyak, emberek, istenek* című könyve 1970-ben, *Párbeszéd a jellel* című munkája 1973-ban került az olvasó elé. Rájuk épült válogatott tanulmányainak Budapesten megjelentetett *Párbeszéd a vágyakkal*, illetve a Bukarestben kiadott *Itt és mást* című kötete. 1984-ben hátrahagyott tanulmányaiból rendezték sajtó alá *A kortudat kritikája* című kötetét. Súlyos betegség végzett vele, tehetsége és szorgalma még sok szép eredményt ígért.

A filozófiát mindenekelőtt a kortudat kifejezőjének tekintette: „A filozófia: a kortudat struktúrája” — hangoztatta *Paradoxon és alkotás* című tanulmányában. Ha így van, a filozófus dolga, hogy kifejezésre juttassa ezt a kortudatot, Bretter György mindenesetre magas igényességgel, igen gazdag erudíció birtokában vállalta a feladatot. Egy korszakban, amely talán többre becsüli a filozófia történetét, mint magát a filozófiát, mert és tudott a fogalom klasszikus értelmében filozófus lenni, azaz mert és tudott gondolkodni, akár a történelmi jelenidő legfogasabb kérdéseiről és legfeszültebb ellentmondásairól. Újra tudta gondolni a kialakult fogalmakat és értékeket, meg tudta tisztítani a szavakat attól a hordaléktól és rozsdától, amelyet rájuk rakott a múltó idő. A marxista bölcselet és esztétika fogalmainak eredeti jelentését kívánta rögzíteni — ezért is szólított fel annyiszor az eredeti szövegek olvasására —, hogy azután ezeket az eredeti fogalmakat gon-

dolja tovább. Következésképp szemben állott azzal a vulgarizáló és primitív ideológiával, amely szinte általánosan érvényesült a „hivatalos” marxista gondolkodásban. Ezzel a törekvésével a Lukács György tanítványai (Heller Ágnes, Fehér Ferenc, Vajda Mihály) által képviselt „budapesti iskola” törekvéseiben osztozott, olyan kollégáival együtt, mint Tordai Zádor és Tóth Sándor. A filozófiát nem szövegmagyarázatnak tekintette, miként korának marxista filozófusai, hanem az önálló gondolkodás műhelyének. Imént idézett esszéjében olvasható a következő: „minden filozófia önmagában teljes filozófia: teljessége a kor teljességét fejezi ki, és sem a filozófia, sem a kor nem hibás abban, hogy adott kor — adott kor. A teljességnek nem kritériuma az adott történelmi szakasz fejlettsége: a történelem minden korban realizálja önmagát; minden kor teljes úgy, ahogy önmagát felépítette. Minden filozófia teljes úgy, ahogy adott korban a kortudat önmagát felépítette benne.”

Módszere: a fogalmak megtisztítása és továbbgondolása már készen állott, mielőtt első könyve megjelent. Filozófiai munkássága a marxista bölcsélet „reneszánszának” áramában bontakozott ki. Korai esszéiben a görög mitológia hőseit idézte fel: *Ikarosz legendája*, *Kentaurok dilemmája*, *Laokoón, a néma*, *Kronosz, a kegyetlen*, *Apollón, nimfa, szerelem* című írásaiban „bölcséleti parabolákat” alkotott. A klasszikus mítoszban rejlő emberi sorsértelmezést gondolta tovább, egy-egy mitikus történet köré fonva gondolatait. A mitológiai kiindulásnak mindazonáltal racionalista szándéka volt: Bretter György éppenséggel „demitizálni” kívánta az emberi sorshelyzeteket. Az emberi lény szociális, történelmi és ontológiai konfliktusainak racionalista szellemű megoldására törekedett. Ez a „demitizáló” hajlam erősödött meg azokban a későbbi tanulmányaiban, amelyekben az időszerű társadalmi gyakorlat filozófiai kérdéseivel vetett számot, és a dogmatizmus által kialakított válaszokat érvénytelenítve kereste az újszerű megoldásokat. Mindezekelőtt a gyakorlatot tekintette a filozófiai kérdések kiindulásának: tanulmányaiban, a konkrétizmus igényében a marxista filozófia eredeti kérdésfeltevéséhez tért vissza, maga is a gyakorlat filozófusának tekintve magát: véleményt akart mondani és állást akart foglalni a társadalmi lét és a szellemi élet dolgaiban.

Viszonylag keveset foglalkozott filozófiatörténeti problémákkal, ámbar azok a tanulmányai, amelyeket Kant, Fichte, Lenin, Althusser, Lukács György gondolkodásának szentelt — *Kant, avagy a filozófus becsülete*, *Fichte eszményi állama*, *Lenin, avagy a teljes magyarázat elve*, *A filozófiára vonatkozó kérdések filozófiája*, *avagy miért mondja éppen így?*, *Adalék Lukács György életművének értelmezéséhez* — maguk is a filozófiai megújulás kiváló eredményei. Elsősorban mégis azokat a problémákat kedvelte, amelyek a „köznapi gondolkodás” és a „mindennapi élet” körében várják a bölcselő értelem magyarázatát. Így gyakran a nyelv kérdésköréből indult ki (*A nyelv és az erkölcs*), irodalmi műveket elemezett (*Ádám harca Luciferrel*, *avagy idő és egzisztencia a Tragédiában*, *Nagy László: Asszonyfejű felleg*), a „nagyköltészet”, mint amilyen Vörösmartyé, történelemfilozófiai jelentését kutatta (*Vörösmartyé utolsó versei*), írópályák menetét gondolta végig (*Apáczai-film*, *Berzsenyi*, *Sinkó Ervin*, *avagy a*

csodálatos illúzió története), vagy a nemzetiségi tudat szerkezetével foglalkozott. Mindig analitikus módon közeledett az irodalomhoz, mint Tordai Zádor megalapította: „Előszóval írok művekről. De azért, mert bennük és általuk szerzőjüket próbálja megérteni. És megértetni. A műből, amelyet annak alanya teremtett, megpróbálja ezt az alanyt újra felépíteni. Képzeletben teremteni írásával. Úgy is vehetjük, hogy képzeletbeli alanyként hozza létre azt a szerzőt, akiről ír. Ezt állítja elének, hogy értsük mi is úgy meg, hogy találkozzunk vele mi is úgy, mint ő. Ezzel a munkával pedig önmagát is megteremti: önmagát valósítja meg, mint alanyt. Ez írásának a számára való értelme. És valósága.”¹⁶

Az elemző vizsgálatot mindig a bölcséleti gondolkodás keretében helyezte el, s a vizsgálat során a görög mítoszok elemzésében érvényesített érvelést alkalmazta. *Temetés Zsögödön* című (a festő Nagy Imre alakját és egy kis székely falu köznapi világát felidéző esszéjében) például a paraszti világkép mitikus gyökereire figyelmeztetett: „Mítosz születik itt, egy olyan nép körében, amelyből nagymértékben hiányzik valódi történelme reális összefüggéseinek tudata, amely nem emlékszik úgy saját múltjára, mert kiámították belőle. A madéfalvi veszedelem, Gábor Áron és még egy-két esemény, egy-két név: Tamási Áron és a festő Nagyk, és még egy-két név, és kész; valahol ez a nép nem vehetett tudomást saját magáról, nem tudja tudatosan eredetét, száz évekig üres lap a múltja. És ezért megteremti a mítoszt, múltját a szolidaritásban kozmikusra növeszti, valahol a reális és az irreális határán itt, ma, mesebeli erővel éli át azt, amiről oly keveset tud. Nincs illúzió, amely olyan reális erővel hatna, mint ez a történelmi önteremtés, az az óriási feszültség, amellyel ez a nép még saját múltját is létrehozta. Ebben van szükségük egymásra, és mindenkire: szolidaritásuk szinte emberfeletti igényre növekszik: vendégszeretetükbe, segíteni akarásukba el lehet sorvadni, szívességeikben a jóindulat már szinte öncélúvá válik.”¹⁷

A mítosz vizsgálata máskülönben is érdeklődésének középpontjában állott, nemcsak az antik mítoszokat elemző tanulmányai mutatták ezt, hanem például *Mítosz? Filozófia?* című esszéje (és más hasonló írásai) is, ebben a következők olvashatók: „A mítosz az egyetemesség emberi formája: a világ és az emberi sors találkozója a mítosz; maga az emberi sorssá zsugorított végtelen. Az embersorssá lett végtelen erkölcsi formában az ember belső tulajdonává válik; s azután ráárad a világra, erkölcsivé teszi a végtelent. A mítosz az egyetemesség emberi formája: a megsejtett egyetemesség erkölcsi vízióra ébred, a világ önmagával találkozik, és érezni kezdi önmagát. A mítosz az egyetemesség emberi formája: a mítoszban a világ anyává változik, a dolgok és emberek élő és vergődő és pusztuló teremtményé lesz”, majd ezt még a következőkkel egészítette ki: „Minden nagy emberi mítoszban történelmileg változó formában és történelmileg meghatározott alakzatokban az ősdilemma fogalmazódik újra: képes-e ez a nem, az emberi nem, befutni a maga útját, képes-e megvalósítani a benne rejlő lehetőségeket? A mítosz mint struktúra az emberi nem történelmileg feltételezett lehetőségeinek a modellje; a konkrét tör-

ténelmi helyzet, a konkrét történelmi perspektíva az a forma, amely elsődleges tartalomként az emberré válás aktuális fordulatait rögzíti.”¹⁸

Minden gondolata egy korszerű humanizmus elméletébe torkollott, ennek a humanizmusnak a feltételein és történelmi esélyein töprengett. Ezáltal is vállalta a »gyakorlat filozófusának« nem könnyű szerepét, olyan szerepet, amelynek első megalapozói között Apáczai Csere Jánost tartotta számon. Igazi filozófus volt, habár testes bölcséleti traktátusok fölött nem olvasható a neve. Esszéikben fejezte ki gondolatait, filozófiáját, önmagát. Eltöprengett egy antik mítosz, egy filozófiai mű, egy romániai magyar regény, akár egy „hely- és időhatározó” felett, és az esszéíró hagyományos szabadságával fejtette ki gondolatmenetét. Filozófiai esszéket írt, mégha olykor irodalombírálatnak vagy irodalomtörténeti tanulmánynak álcázta is őket. Szeretett vitába szállni elfogadott tételekkel, meghajolni azonban csak az érvelés logikája előtt tudott. A humanisták ősi és fogatkozó családjának volt leszármazottja: a „hogyan gondolkozunk?” kérdése mellett a „hogyan élünk?” kérdésére is választ keresett: a „vágyak” mellett a valósággal is szüntelen párbeszédet folytatott.

Tanítványa, Egyed Péter helyesen mutatott rá az *Itt és mást* című gyűjteményes kötet bevezetőjében arra, hogy Bretter, a filozófus, az esszéíró mindenekelőtt a humanista gondolkodás és magatartás korunkbeli (szélsőjobb- és szélsőbaloldali) kihívásaival vetett számot. „Bretter — olvasom — vállalta a humanizmus kihívását. Három tanulmánya utal címével is a humanizmusra, és e tanulmányok közös módszertani kiindulópontja az a kérdés, hogy »a humanizmus pusztán ideológia-e, amelynek lényege a kor gazdasági viszonyainak az ember tudatában történő ilyen vagy olyan kivetülése, avagy van-e egy tényleges humanizmus, egy olyan sajátossága a társadalomnak, amely a humanizmus kategóriájában tükröződik.«”¹⁹ A humanizmus fogalma valóban Bretter György gondolkodásának középpontjában állott, ennek következtében talált (több fiatalabb marxista gondolkodóval együtt) a fiatal Marx eszméire, és ez fordította szembe korának hivatalos marxista ideológiájával. A bécsi filozófiatörténetíró Hanák Tibor valószínűleg helyesen állapította meg: „Nem mondta ki, hogy a marxista elméletben is csalódott, de egész szemléletében volt valami az ébredés keserűségéből és az óvatos újrakezdés szándékából. Azt a jellegzetes folyamatot is meg lehetett figyelni nála, mely számos különböző alkatú marxista filozófust (pl. R. Garaudy, L. Kolakowski, I. Sviták) eltávolított a rációba vetett hittől és a »diszkurzív intellektustól«. Ez a távolodás egyeseknél az irracionalizmushoz, intuícióhoz, az élményfilozófiához, Nietzschehez és Bergsonhoz való közeledést jelentett, Bretternél inkább csak a konkrétizmus igényét, bár ahogyan a fogalmi gondolkodást bírálta, csaknem egybehangzik Nietzsche fejtegetéseivel. Épp mert szükségesnek érezte védeni a konkrétumot az elmélet elnyelő általánosításával szemben, az esszé félkész állapotát találta a leginkább életközelinek.”²⁰ Valóban, Bretter György a filozófiai (és irodalmi) esszének volt a mestere és ebben az utána következő nemzedék számára ösztönző példát adott.

Jegyzetek

1. A jelen idő nyomában. Bukarest, 1976. 166.
 2. Vágyak, emberek, istenek. Bukarest, 1970. 230.
 3. Találkozások. Kolozsvár, 1976. 48.
 4. *Alapozás*. Tanulmányok, esszék. Bukarest, 1970. 5.
 5. *Líra és novella. A sólyom-elmélettől a Tamási-modellig*. Bukarest, 1981. 119.
 6. *Itt valami más van. Erdélyi krónika. 1911–1959*. Budapest, 1992. 7.
 7. Kántor Lajos munkásságáról: Kiemelés tőlem. *Emlékkönyv Kántor Lajos hetvenedik születésnapjára*. Kolozsvár, 2007. Főként Csapody Miklós tanulmánya.
 8. Életéről és munkásságáról: *A hajnal frissessége. Esszék, tanulmányok, versek Láng Gusztáv tiszteletére*. Szombathely, 2006.
 9. *Kivándorló irodalom*. Kolozsvár, 1998. 11-12.
 10. Látványok és szövegek. Miskolc, 2006. 301.
 11. Mikes: Négy tél. Bukarest, 1969. 104.
 12. Férfibú és történelem. Csíkszereda, 2000. 146.
 13. Vándorúton. Bukarest, 1971. 30.
 14. Idő, történetírás, emlékezés. In: Vékára tett mécses. Csíkszereda, 1998. 17.
 15. Vágyak, emberek, istenek. Bukarest, 1970. 233.
 16. Bretter György mint képzeletbeli alany. Bevezető a *Párbeszéd a vágyakkal* című kötethez. Budapest, 1979. 11.
 17. Itt és mást. Bukarest, 1979. 95.
 18. U. o. 180-181.
 19. A demokratikus mondat szerelmese. In: Bretter György: *Itt és mást*, 8. A három tanulmány: Személyiség és humanizmus, Humanizmus és struktúra, Gondolatok a humanizmusról. Az idézet a harmadik tanulmányból való. In: *Párbeszéd a jelennel*. Bukarest, 1973. 94.
 20. Az elmaradt reneszánsz. A marxista filozófia Magyarországon. München, 1979. 404.
-
-

Bertha Zoltán

Istenélmény a kortárs erdélyi lírában

„A mítosz olyan történet, melyet az embernek önmagáról és a világról való tájékozódása végett beszélnek el amolyan magasabb rendű igazságként”; a mítoszok „az emlékezés alakzatai”, s „a kulturális emlékezésben van valami szent” — állítja a teoretikus Jan Assmann. „A mítosz mindig vallás is”, a „mítoszok beszédessé teszik a vallásos érzést, s a teljes teremtetést adják szótárául”, mert „a mítosz a teljesség iskolája” — szögezi le Németh László. Az ember vallási viselkedése pedig — Mircea Eliade szerint — „hozzájárul ahhoz, hogy megőrződjék a világ szentsége”.

Erdélynek a magyar lélekben és a magyar kultúrhistóriában különleges mítosza van — mert maga is mítoszteremtő vidék, talán ezer évek óta hagyományozódó ősvallási, mitologikus tudás és hit őrzője és élő örököse, olyan természeti és szellemi tájék, ahol az archaikus népi kultúra és a kálváriás sorstörténelmi tapasztalat valóban a világ szentségét átmenteni kívánó szakrális erkölcsiségre tanít vagy predesztinál. Kereszténység előtti hiedelmek és szokások, nyírfaágas csíksomlyói csángó napköszöntések és Boldogasszony-imádások (maga a mára a nemzeti összetartozás legfőbb Kárpát-hazai zárandok- és kegyhelyévé jelképesedett Csíksomlyó), mélyen átélt keresztény rítusok és szertartások ősiséggel szervesülő hitformái, majd a protestáns bibliikusság meggyökerező újításai és tradíciói, a Szentírást fordító Károli Gáspár szülőföldjének vagy a zsoltáros Szenczi Molnár Albertet pihentető Házsongárdnak (vagy magának az egész protestáns erdélyi fejedelemség példaidejének) a szimbolikus üzenetei: ez mind-mind egyszerre és együtt, összeszővődve és egymást erősítve tükrözi egy nemzeti sorsközösség, egy tág értelmű erdélyi régió spirituális minőségét és teremtető igazságabszolútumok fényétől megnemesedett arculatát. Ez a krisztusi remény-perspektíva jelentette a legfőbb transzcendens támaszt és fogódzót akkor is, amikor a szégyenteljes trianoni országdarabolás után az elszakított erdélyi magyarság új — kisebbségi — életkezdesre szerveződött, s amikor így vallásos magatartását kataritikusan hatotta át veszélybe került önazonosságának emelkedett, átszellemült védelme; a múltból fakadó nyelvi, kulturális, hitbéli identitás, szellemi és tárgyi hagyomány- és értékvilág ragaszkodó féltése. Egy pusztulásnak kitett népcsoport végzete a benne megtestesülő életszentség sorvadása is egyben, az egyetemes humánus sérelme. A nemzeti megmaradás erőszakos ellehetetlenítése, az egyetemes nemzeti-vallásos megtartó erő meggyengítése tehát több is, mint egyszerű, pusztán nemzeti sorskérdés: az egyetemes emberség, az isteni teremtetérend meggyalázása, a teremtetett szellemi univerzum gazdagságának semmibevétele. Ahogy

az Erdélyből induló költő, Szőcs Géza megfogalmazza: „A nyelvek sokféleségében Isten az egyetlen és egyszeri világot többszörözte (...) Világisten a nyelvekben megsokszorozta önmaga tükörképeit. E tükrök mindegyike a világ más-más arcát ragadja meg — hiszen minden nyelv külön látomás a világról. (...) Ezért mondhatjuk, hogy bármely nyelv halálával egy lehetséges világ pusztul el — s hogy bármely nyelv megsemmisítése egyenlő Isten arculcsapásával. És ezért igaz az, hogy míg a történelmi értelemben vett hazák pusztulása pótolhatatlan kulturális veszteségnek számít, addig a nyelvi hazák halála metafizikai tragédia lehet az egész emberi civilizáció számára.”

A vallásos erdélyi irodalomban megjelenített személyes üdvösségkeresés (és az átlényegítő metanoia) így tehát elszakíthatatlan a kollektív fohászkodás, a közösségi sorsigazításba és a közösség egészének átvalósulásába vetett bizodalom lelkiületétől; az erdélyi író imádsága rendszerint magában hordozza a megtisztulásáért és a megmaradásáért esdeklő nép kétségbeeséseit és reménykedéseit is. Hangot, formát, művészi biztonságot pedig mindenkor a mitologikus, folklorisztikus, liturgikus őshagyományok, a nyelvi-műfaji alakzatok átörökölt irodalmi, egyházi, néprajzi esztétikumának kincsesládájából meríthet. A két világháború között a népi katolicizmus misztikumát és balladai mélyrétegeit aktualizálta a *Szűzmáriás királyfi* Tamási Árona vagy az *Isten igájában* és a *Jézusfaragó ember* Nyíró Józsefe; a *Templom és iskola* és a „lelki Transsylvánia” foglalkörömmel („Krisztus-követő bús próbálkozással”) való védelmezésére szólított az evangélikus Reményik Sándor, tudva, hogy „csak az Isten, s a lelkünk van velünk”, „nem maradt egyebünk”; ugyancsak az „Örök-Úr” változatlanságát hirdette a komor székelly hegyek és az „erdélyi végzet” alatt „erdélyi télben” az unitárius neveltetésű Tompa László, és hogy „nincs segedelmünk / Magunkon kívül, csak az Isten!”; „Golgota-fellegek” tövéből láttatja utolsó mentsvárként a református Áprily Lajos is, hogy „egyetlenegy kőszikla megmaradt, / egyetlen tornyos sziklaszál: az Isten”; a „tompai borzalom” nagycsütörtöki gyötrelmét szenvedte, a magyar fájdalom kínját és a magyar összetartás vágyát kiáltozta jeremiádszerű *Psalmus Hungaricus*-ában a katolikus Dsida Jenő, az országépítő Szent István példájáról vallott a protestáns Kós Károly, és így tovább a nemzet örök passióját, Nagypéntekét sirató Wass Albertig, a magyar megváltáshoz „milió Krisztust” áhítózó Olosz Lajosig, az „Isten tenyerébe” kívánczó Horváth Istvánig, az Úrhoz mint az „igazak ügyvédéhez” forduló Kiss Jenőig és a többiekig.

A második világháborút követő ateista diktatúra sokáig háttérbe szorította a vallásos hanghordozást, de a hatvanas, s főként a hetvenes évektől — az egész erdélyi magyar irodalom magára találásával együtt — újra fölerősödött ez a fajta szemlélet, újjáelevenedett ez az élménykör. A nyolcvanas évektől napjainkig pedig már ismét az egyik karakteres alapszínét adja az erdélyi költészetnek. Az egzisztenciális sorskeservek, a súlyos gondtapasztalatok, az oltalomkereső metafizikai felérzések és megváltásváradalmak megint az imádságos fohász, a könyör-

gés, a bűnvallás, a biblikus lamentáció, a zsoltáros, zsolozsmázó, litániás (nép)ének, az áldás- és feloldozáskérő, a hálaadó, a szabadulássóvárgó himnikus invokáció számtalan poétikai regiszteren szólalnak meg. S az a reprezentatív és nagy sikerű antológia, amely pedig átfogja ennek a csaknem évszázados istenes lírának a jellegzetes vonulatait, Bartalis János verse nyomán az *Isten kezében* címet viseli, s 1992-től több kiadásban is napvilágot látott Sepsiszentgyörgyön, Lisztóczy László szerkesztésében.

A magára maradott ember kozmikus elidegenedése, a vitális fenyegetettség rémülete és a pokoli, Isten-hiányban szenvedő történelmiség üdvbizonytalansága talán a legdrámaibban Szilágyi Domokos neoexpresszionista sikolyaiban jut kifejezésre (a hetvenes években). „Megvert az Isten / étellel (...) Föld alatt dől el, / nem másutt, / föld felett, füstben — / nincs már út (...) Mindegy. Hisz nem én / választék” — panaszolja kényszer és értékveszendőség abszurditását a költő (röviddel öngyilkossága előtt is), a Nagy László-i „Adjon az Isten”-nel szótag-számnyi pontossággal megegyező ritmusban, dallammenetben. „Káromlom az összes isteneket / — ennyi az enyém — rabbá-szabadultan” — mondja másutt, szintén Nagy László megrendítő képzetsűrítését — a „káromkodásból katedrális” — idézve. Ez a fajta drámai asszociáció egyébként másoknál is előkerül. *Dráma és legenda* című esszéjében így határozza meg a lélek viharzásainak mibenlétét Németh László: „istenkáromlás az istentiszteletben, ez a dráma ingere Prométheusz és Szophoklész óta. S ez még inkább Shakespeare-nél.” A gondolati motívum további Németh-művekben — esszében és drámában — is felbukkan: „istenfélelem és istenkáromlás egy dal két szólama” (*Szophoklész*); „Ki tudja itt, hogy mikor káromkodik, mikor imádkozik” (fakad ki az *Eklezsia-megkövetés* tragikus hőse, Misztótfalusi Kis Miklós). — Erdélyi József így hozza összefüggésbe a kétféle érzületet: „Imát nem mondott, nem dicsérte Istent, / káromkodott csak a nyűgös cseléd (...) Meghal az úr és meghal a cseléd, / imádkozott vagy káromkodott, meghal (...) Káromkodott és dolgozott a kulcsár, / helyette a kis pusztai harang / imádkozott és énekelt a rozzant / zsindeletető alatt, // mint jó anyám, kinek zsoltáros-nótás, / arany hangja a multba egyesül / a hazahívó kisharang szavával” (*Pusztai harang*). De klasszikus versében így vall Illyés Gyula is — *Bartók* zenéjéről: „káromlással imádkozó, / oltárdöntéssel áldozó, / sebezve gyógyulást hozó, / jó meghallóit eleve / egy jobb világba emelő zene”. Nagy Gáspár ugyancsak ezt mondja szülőfalujáról: „káromkodó és imádságos szavak voltak az első ’nyelvemlékeim’.” S az erdélyi Ferencz Imre szintén így fogalmaz *Csángók* című versében: „Uram a nyelvünk szétporlad szét-esik / és még káromkodni sem fogunk tudni / a Te dicsőségedért!” A kárpátaljai Becske József Lajos pedig ezt kérdi a „pogány imáit / fehér templomi ruhában” mormoló csend közepette: „Káromkodjam? Imám elég?” (*Abol én lapulok*). Valóban, olykor „hőbb és igazabb imák” az „átkozó szavak” is, mint „az álszentek langyos könyörgései” — ahogyan *Istenkáromlás* című védőiratának zárlatában Babits Mihály leszögezte.

Hasonló pokoljárásból küldte „égrekiáltó” üzeneteit Hervay Gizella is, aki az oratórium és a rekviem hangján zokogja a „zuhanások” gyötrelmét, és végtelen siratókba önti a kozmikus világvonaglás „lélekriadókban” felvert szürreális-apokaliptikus képzetoszoronyúseit. A „száműzött szívérvány”, a „kettészelt madár”, a „kiürülő”, „negatív ég” és a „lakhatatlan éden” imaginációja csak „a halál hitvallásával”, a feltámadás állandó elmaradásával, a „péntek” megdermedésével fér össze: azzal, ahogy a védtelenség örök metaforájaként „Mária ölében tartja a Fiút, / ölében tartja a halált”. A „gyalogzsoltár” folklóríhletésű stilizációjában az abszolút negativitás („semmin sincsen az is sehol”; „ne hidd Uram, hogy még vagyunk”) szemrehányó váddal, megrázóan önemésztő perlekedéssel — mintegy öntépő ellen-imádsággal — tetéződik („ne vigy minket Uram / a feltámadásig”; „vedd el Uram, amit adtál”).

A nyolcvanas esztendőök végletekig fokozódó romániai terrorja természetyszerűen hívja elő a panaszdalok, a keservesek, a természetfölötti kapaszkodókat remélő siralmas énekek sokaságát. Kányádi Sándor rezignáció és kesernyés ironia vegyítésével, a megtöretés és az árvaság stációit kivetítő elégikus-látomásos sorsrajzokban tudósít a nyelv- és közösségporladásról: „a zsoldárt már csak magukban / dúdolhatták a kivégzett hosszú / hangzók hozzájuk tartozói // az isten háttal állt // mert ezer esztendő előtté annyi / mint a tegnapnak ő elmúlása / és egy rövid éj átvigyzása” (*Tömegsír-vers*); „elmennek a harangok / minden nagypénteken / Rómába mennek / odamenegetnek // s ott felejtik / a nyelvünket” (*Csángó passió*); „Ültem az Isten sírján, / megkönnyebbültem /.../ Fölálltam, s visszarogytam, / nem volt ahová mennem” (*Isten sírján*); „Uram ki vagy s ki mégse vagy / magunkra azért mégse hagyj” (*Halottak napja Bécsben*); „üres az istálló s a jászol / idén se lesz nálunk karácsony” (*Isten háta mögött*). Jékely Zoltán a harmincas években már szinte a fokozhatatlan fájdalom hangján számolt be a marosszentimrei templom jelképes omladozásáról: hogy „fejünkre por hull, régi vakolat”, „egér futkározik a pad alatt”; hogy „tizen vagyunk: ez a gyülekezet”, „tizenegyedükünk az árva pap, / tizenkettedükünk maga az Úr. / Így énekelünk mi, pár megmaradt / — azt bünteti, akit szeret az Úr —, / s velünk dalolnak a padló alatt, / kiket kiirtott az idő gazul” (*A marosszentimrei templomban*). Ehhez képest Kányádi verse a valósággá lett bevégezettséget tömöríti sorsszimbolikus pusztulásvízióba: „ledőlt a cinterem fala / kövei földbe vástak / védtelen áll a dombon / maholnap egyesegyedül / istené lesz a templom / csupán egy ajkon szól már / paptalan marosszentimrén / haldoklik szenci molnár” (*Egy sokszor orgona mellé*).

A fordulat utáni legújabb időkben az emberi és isteni értékszférákat feláldozó, humanitás és divinitás parancsaival nem törődő emberiség általános létrontásának a groteszk és apokaliptikus látomásává növeszti helyzetképeit a költő. A Dsida-féle toposzra utaló *Nagycsütörtökön* például az önzés, az atomizálódás, a

lelki-erkölcsi erózió, az elgyökértelenedés bizarr civilizatorikus válságjelenségeit sorakozatja: „nagycsütörtökön már kora délután odébbállnak / a vacsorát már ki-ki a maga nem föltétlenül / családi körében költi el nagycsütörtökön / már kora délután meglép aki csak teheti / nincs idegünk már a közös szorongáshoz / a közös de a külön-különi megszegényítéshez / sem a kálvária a kivégzés ceremóniájához / ha legalább élőben menne mint minden este / a megváltott és meg nem váltott világ / minden híradójában latrok százai ezrei / mentődnek föl naponta pilátusok légiói / mossák a kezüket nyilvánosan és közben / elégedetten mosolyognak bele egyenesen a / kamerákba (...) no szia majd húsvét után / locsolkodni ugyan már kinek van ebben a mai / rohanó világban divatjamúlt a folklór”. Az eszménykorhadás következményeképpen a „föltámadást hétfőtől kezdve mindenki már / csak magának reméli” (mint ahogyan a megváltásmű kegyelmi misztériuma Hervay Gizellánál is kiesett az átlényegülésre képtelen evilági időrendből: „mindig pénteken ért véget a hét, / mindig pénteken, / és utána hétfő lett / megint” — *Zuhanások*; s Szilágyi Domokosnál is „most és mindörökké, kérges reménnyel, várunk a hajnali csatlakozásig” / *Ez a nyár*/). A *Sörény és koponya* című (hosszú időn át készült) nagy Kányádi-poéma pedig a mindenütt gyilkosan tomboló indulatok, az erőszak, a szeretethiány, az elidegenítő közöny keltette globális rettenetet érzékelteti — Petőfi, Arany, Vörösmarty, Tóth Árpád romantikus vízióira rímelő, eszkatologikus világfájdalommal. Amelyből a megtört humánus kétségbeesett kiáltása hallatszik, a vészjelzés és az átokmondó, „negatív” imádság lesújtó konklúziója: az ember nélküli föld, a növény- és állatvilág inkább megérdemli a létet vagy az üdvösséget, mint maga a menthetetlen amorális, gonoszságba fulladó ember: „fiad már egyszer meghalt értük / eredményét magad is látod / gyűlölet a fegyverük vértjük / pusztuljanak legyen már végük / teremts nélkülük új világot (...) gyilkolják egymást népek nyelvek / paránya sincs a szeretetnek (...) imát is azért imádkoznak / öléshez kérik segítséged / dicsőségedre ha kik voltak / növényeknek és állatoknak / nekik adj örök üdvösséget”.

A megszólítottóságában vagy sugallatosságában talányos Fennvaló — a „rejtőzködő” Isten — Kányádi „szelíd fohásaiban”, tűnődőbb lélek- és létbölcséleti verseiben is központi szerepűvé válik. Az elmúláshoz közelítve „az isten észrevétlen / beléd épül minthogyha volna” (*Abogy*). Mondják: „úr minden porszem / mondják hogy maga a remény / mondják maga a félelem” — a *Valaki jár a fák hegyén* létösszegző pszicho-kozmosz kompozíciója szerint. Ez a költemény — méltán címadója Kányádi „egyberostált” versgyűjteményének — gyermekies naivitást és kísérteties misztikumot, mesei tisztaságot és titokérintő sejtelmet, életes meghittséget és átszellemített hangulatsűrűséget úgy olvaszt össze, hogy közben a világ és a világirányító szabad abszolútum (immanencia és transzcendencia) viszonyának egyfajta mindenségképletét is megalkotja. „Valaki jár a fák hegyén / ki gyűjtja s oltja csillagod” — e néhány szó is hatalmas kultúr- és költészettörténeti távlatokat és dimenziókat világít be a fa mitológiájától a biblikus

Olajfák hegyén keresztül az akár Reményikre („A fenyves olyan kísérteties” — *Néha félek...*; „Fenn Isten jár a csúcson”; „Fenn az Úr lépked hallgatag” — *A kis templom a nagy dómban*), Adyra („Itt egy nagy Valaki kormányoz” — *Egy avas kérdés*) vagy Petőfire („Mondják, hogy mindenikünk bír egy csillaggal, / S az, akié lehull az égről, meghal. / És így fogy az ember, így fogy a csillag; / Mindegyre omolnak” — *Felhők*-ciklus XXV. darabja) utaló reminiscenciáig. A földi táj és a saját természetének közegéből fölfelé tekintő ember a transzcendencia végtelen jelenvalóságával találkozik. A létattribútumokká lényegülő lélek-meghatározottságok ehhez a világban benne lévő, de azt felül is múló feltétlen személyességhez és valóságteljesességhez kapcsolódnak. A „fák hegye”: e belül- és kívülléttel lebegő határvonala; s hogy „valaki jár” ott: a transzcendencia személyességének, alanyiségának, szubjektumszerűségének az igézetes lírai képe. Ez a magánvalóságában és rendelkező mindenhatóságában kifürkészhetetlen szellemlény — „ki gyújtja s oltja csillagot”, s ki „úr minden porszemen” — mintegy egyesíti azt a feszült kettősséget, amellyel az individuum a számára való — az örökéletet, a lélekfolytonosságot illető — ismeretlen döntéshez viszonyul; e „valaki”: „mondják hogy maga a remény / mondják maga a félelem”. Az egymást feltételező kétféle érzelmi tartalom — a félelem (isten- és halálfélelem, eszkatologikus bizonytalanság) és a remény (amelyre közvetetten éppen a „gondviselő félelem”, e „megtartó irgalom” utal) — így spiritualizált világmodellé tágu, a paradox minőségek — a konfesszionális bensőségesség és a reveláló fogalmi egyszerűség révén — borzongató pszicho-metafizikai létezés-képletté emelkednek. S ezekbe az asszociációs mezőkbe illeszkednek a szakrális vagy kozmikus ősképzetek árnyalatai, vagy az, hogy miközben a „remény” a látszólagos antonimájával (a „félelem”-mel) kerül váratlan jelentésszefüggésbe, azonközben biblikus szinonimáit („hit”, „szeretet”) is új fénytörésbe állítja. (A „gondviseléshez” — a gondot ’teherként cipelő’, ’elhordozó’, illetve ’átvállaló’, ’a másikat attól mentesítő’ jelentésben — a „félelem” társul — „a gondviselő félelem / kísért eddigi utamon” —, amelynek többértelműsége — emberé vagy Istené-e ez a félelem? — a rejtett alanyok mély összetartozását sugározza. Hiszen mindkét fogalom érinti mindkettőt, s együtt társítják a „szeretet” ideáját is — a „gondviselő szeretet” beleérezhető szókapcsolata által —, amely mint sóvárgott végső értékeszme több más Kányádi-versben is előtűnik („hiába ha a szeretetnek / rózsája hervad s nem virít” — *A folyók között*; „s a szeretetnek / hiánya nagyon didereget” — *Isten báta mögött*; „paránya sincs a szeretetnek” — *Epilógus a Sörény és koponyához*).

Az idősebb nemzedékekből többek lírája is éppen súlyos istenes versekkel újult meg és mélyült el az ezredforduló környékén. „Költői hagyatékában” aggodalommal és balsejtelemmel üzen Horváth Imre arról, hogy „Isten is sír” és „didereg az egész világ ma”; s hogy „Legyen világosság — szólott az Úr. / Lett is. Mégis a sötétség az úr.” Tóth István szintén klasszicizáló veretességgel, az ódairapszodikus szenvedélyeket és a kontemplatív merengéseket is mívéssé cizelláló fegyelmezettséggel tárja föl riadalmát („vicsorognak, kést rántanak, / és elmet-

szik a torkomat” — *Nagycsütörtök*), szólítja Dsidát, rimánkodik az Úrhoz („félni sem merek már”; „ha nem lettél kösziklám, / légy végső szalmaszálam” — *De profundis*) vagy László királyhoz („Sorsunk valahogy hozd szóba az Úrnál”; „ne szoruljon ránk semmiféle börtön” — *Könyörgés Szent Lászlóhoz*). Hasonló műgond szervezi Jánosházy György különleges arányokban kibomló szonett-költészetét. A szonett hagyomány számos válfaját eleveníti meg a széles műveltséganyag, felvonultatva az Istenhez fordulás és a kivetített istenkép lehetséges változatainak a sokféleségét is. Áhítat és segítségért epekedő bajfelmutatás, adysan bűnvalló önvizsgálat és számonkérő perlekedés, beletörődés és haragvás kavarg e versek érzelmi közegében, az igazmondás hevületével („Több fényt, Uram, több fényt szegény szemünknek”; „lelkem inkább visszatérne / a boldog, Isten lakta térbe”; „Nézz ránk, Uram: ez itt a semmi /.../ patkányok mindent felzabáltak”; „üres a táj, üres az ég felettem /.../ Nincs hol maradni, és nincs merre menni”; „Nekünk Mohács kell, lanyha fajnak — / hát vert és folyton ver az Isten”; „Hogy tetszik műved, nézz alá, Teremtő: / itt korhad minden /.../ itt szüntelen csak ölnek és temetnek: / virágot, embert, álmot, holnapot”; „Hová lettél /.../ hozzád kiáltanánk, Uram, de zordul / ráncokba vont arcod felénk se fordul, / hogy lángra lobbantsd azt a csipkebokrot”; „a Mindenség fekete, mint az ében; / egy új teremtés álmával szívében / magányosan bolyong az úrben Isten”). Így duzzadnak monumentálissá a kisebbségi hányattatások özönét leltározó összefoglalások, a gyalázatos „etnikai tisztogatás” (jogfosztás, anyanyelv-tiltás, iskolabezárás, múlthamisítás stb., s az emiatti fogatkozás, elvándorlás), a megfélemlítő politikai erőszak, a szégyenteljes (a marosvásárhelyi magyarellenos pogromban tomboló) fizikai brutalitás, gyilkos garázdaság megannyi (régebbi és újabb) mozzanatát panoramikus tablókba zsúfoló jeremiádszerű sirámok: a *Fekete karácsony* („egy nép vacogva télbe széled”), a *Kolozsvári elégia* („az oltárnál, melyet értelmiség / emelt, böllérek bömbölnek misét /.../ Mátyás talpánál sintérhad zihál, / és irtózáttal néz le Szent Mihály / vandál pofákra a templomtoronyból”), vagy a *De profundis*, a 13. és a 130. zsoltár kiáltozásának fortissimóját átvevő szonettkoszorú, amely „kétmillió kisemmizett nevében”, a „mélyben fulladozó” életvergődés és a lesújtó gazság borzalmait halmozva-láttatva állít mementót napjaink erdélyi magyar kálváriájának („nyelvünkön bélyeg és nevünkön átok”; „szülőházánkban számkivetve élünk /.../ büntetlenül onthatja bárki vérünk”; „haza az, hol rettegés a bérünk?”; „Haza-e az, hol megvonják mitőlünk / az iskolát, a szót, a levegőt”; „tűrnünk kell jármot, gúnyt és ütleget”; „vércsekarmú horda”, „véredek”, „fenevadak”, „hiénák hangja” „borzogatja népem”; „Körülfognak bunkóval, gyűlölettel, / haramiák, pribékek”; „Uram, pokolmélységekből esengek: / áraszd fajunkra békéd, égi csended”; „legyen hazánk, amelyet Krisztus rendel”). A népe földi örökéletéért imádkozó Csávossy György megejtő, varázsos életszeretetet és kimerült (mert illúziótlan) derűt sugárzó, meghitten vallomásos, számvető „őszikéi” (a „hervadás havában”) szintén szembenéznek a pusztító és önpusztító embertelenség legördögibb arcával, sőt (Tóth Árpád-i me-

taforával) egyenesen „Isten oltókésének” szükségét és jótékony hatását — és mintegy az Áprily definiálta „produktív fájdalom” elkerülhetetlenségét és vállalhatóságát — igazolja a költő, amikor azt kéri, hogy „Olts be minket Uram, hadd sebezzen késed, / csak fájdalom árán érik be termésed.” „Távol Isten szelíd kezétől”, az árvaságot is felmutatja, de a feladhatatlan reményt is, hogy mégis felénk nyúl a „biztos kéz” („piroslik rajta az a heg, / hol átütötte egykoron / a keresztfába bevert szeg”), amelyben megkapaszkodhatunk. A gyermeki örömmel fogadott Advent a megváltásmű kezdete és biztosítéka, s az Üdvözítő kitárt szívű várásával lesz hiteles az önbiztatás is: „Ne add fel az utolsó percig, / míg ott a Kéz, mely segíthet.” Hála telíti az életemlékek áradó elősorolását, az Úristent illető köszönet, hogy „a Káin-kezű történelem” sodrában is megtartható maradt a hit és a szeretet: minden érték fő forrása. A kitartásé is „Erdély köldökén”, a szülőhazai otthonosság melengető természeti és családi övezeteiben — hűségesen a folyamatos foglalkozás, morzsolódás évadán is.

A hajdani Forrás-nemzedék mértékadó lírikusa, Lászlóffy Aladár szintén legutóbbi korszakában gazdagítja fel vallási ihletettségű és motívummozgósító verscsoportjának szemléleti, gondolati tartományait. Megszületett „a hit s a munka” megtartó érvényének (s a minőségi magyar megmaradás esélyének) csodálatosan zengő himnusza, a Reményik *Templom és iskolája* mellé helyezhető *Ó, iskoláim, drága iskolák!* „A múltban megfürösztetni a mát... / Ó, iskoláim, drága iskolák! (...) a lelket ébrentartó lármafák (...) Az anyanyelv, a mindig támadott / kenyérmező folyton termést adott; / ha felgyűjtják, ha beleszántanak, / eloltja égi könny, eső, patak / és testünk tölti mesgyeoldalát (...) Megtanultunk itt életet, halált, / a hajnal gyertyafénye így talált. / Bod Péterek kísértete lesi, / a sok Bolyai, Páriz, Kőrösi / árnyajakával utánunk kiált: / Ó, iskoláim, drága iskolák!” A „hullongó poézis mindent megváltó erejét” éreztető lírai időutazásban kiszíneződnek a szülőföld („Divina Transsylvania”) igézetes árnyalatai — Csíksomlyótól Szárhegyig, Gyergyótól a Mezőségig, Enyedtől Dévágig, Tordától Váradig: az „Isten várai”. Mert: „Egy táj kívül, egy táj belül, / ahogy e kettő megtart engem, / akarom én is emberül / megtartani az emberekben”. A há-zsongárdi temető is Erdély múltjának sugárzó emlékműve és jövőjének záloga egyben; s a róla versben, esszéprózában, monografikus művelődéstörténeti tanulmányban annyiszor valló, s a benne elrévedő Lászlóffy Aladár így teszi fel a megválaszolhatatlan költői-metafizikai főkérdést: „hová mentek, akik ezt a várost ötszáz esztendeje lakták? A temetőbe. S hová tűntek a temetőből, akik ezt a temetőt aludták ötszáz évig? Az elmúlásba. De hova lettek az elmúlásból?” Alaptézisekké csiszolódnak a spirituális küzdelem igazságai, amikor kiderül, hogy Erdély panasza olyan, mint „Isten rosszkedve”, vagy hogy hinni és tudni: az ember megfeszítő keresztye. Sajátos paradoxonok kapcsolják össze az égi mindenséget és a semmiséget, láttatják a „fák hegyét” (mint Kányádi), az „ághegyet”, „isten-haját”, a megsimogatható magasságot. S a nem magától értetődő, így fokozott intelligenciát igénylő és megnyilvánító hit magasrendű kultúrhagyománya: örökös megtartó erő („Hinni abban, ami

nem lehetett soha, / mégis kézenfekvő — éppen ettől csoda” — *Adventi litániák*; „A Kálvin templomában orgonálnak /.../ „Ó, minden hegy és minden tópart oltár, / ahol a lélek kicsit megpihen / és hangtalanul megzendül a zsoltár / és benne Gyergyó s Debrecen üzen /.../ van a lélek földrajzán egy tájék, / ahol a szó, a ház, az Úr közel” — *A genfi katedrálisban*; „Erdélyi templomok fehére / vi-
gyáz az idő türelmére /.../ A tornyok mind utánad szólnak: / nélküled mi lesz velünk holnap /.../ Vándor, ha átvonulsz e tájon, / a harangszó csak akkor fáj-
jon, // ha Istent s földjét — ezt az egyet, / valami folytán elfeledted” — *Erdélyi templomok fehére*; „Karácsonyt küldj a nemzetekre /.../ Uram, jöjjön megint a gyermek, / vagy lassan végleg megfagyunk” — *Fobász az emberért*; „Valakiért harangoznak. / Egyet hoznak, százat hoznak, / járnak ezer éve velünk, / mégis, mégis, mégis élünk” — *Járó harangok*). Egyszerre figyelni az „Isten radarjára” (amelyen „hol vagyunk, hol eltűnünk”) és a magyar történelem kataklizmáira, a történelmi öntudat igazságaira a csodaszarvastól meg a vereckei honfoglalóktól Szent Istvánon át Széchenyiig, Petőfiig, Adyig és tovább: alapvonása ez Lászlóffy Aladár világszemléletének és „reménytelen reményeinek”. S a romjaiban is, „ál-
dott és felismerhető” nemzeti-közösségi értékazonosság imádságos féltésében külön nyomatékot kap a „szimfonikus anyanyelv” — a „minden szóra, névre visszaintó”, „szóból zengő bonyolult delej”, „a lét örök Kárpát-ölében” élő, az „Úrvacsorára osztott” „magyari nyelv”, a költők lelkéből soha ki nem zárható, a „balsors tartós rohamai ellen” „testünk-lelkünk fegyverévé” váló anyanyelv — titkának óvása: „Atyám, ki mindenki egy vagy / s a milliókban millió (...) ha engeded, hogy ezer éve / tenyésszünk hegyeid tövéen, / engedd, hogy holtaink nevére / zölden fonódjék a remény, // ha vissza is vonnád kegyelmed, / a jutalmat, a büntetőt, / hagyd nálunk kicsit még a nyelvet: / szűk szorosodban — tágerőt” (*Fobász Vereckéért*).

Lászlóffy Csaba — aki *Kétségeink hármassoltára* címmel remekművű oratóriumot írt a csángósorsról a csángókutató Domokos Pál Péter emlékére (és benne riadalmasan kérdezte: „Visszahozzuk elkergetett tanítóinkat, visszavesszük elvett templomainkat. De van-e még kinek?”) — legújabbán egész kötetet szentelt a Biblia üzenetének közvetítésére: ószövetségi történetek epikus újraköltésére. A verses elbeszélések főként a Mózes könyveiben található közismert eseményeket elevenítik újjá — Noé és az özönvíz históriájától az emberi gögből épített Babel tornyának félbemaradásán, Sodoma pusztulásán, Lót hátratekintő feleségének sóbálvánnyá meredésén keresztül Ábrahám próbatételéig, Jákob lajtorjájáig, az álomfejtő József kútba hajításáig, majd Izráel fiainak Egyiptomban való letelepedéséig. És tovább Mózes prófétai-szabadító cselekedeteiig, a kivonulás, a pusztai vándorlás részletein át a bálványdöntés és a törvényhozás elszánt-küldetési végrehajtásáig (bár mardosó kétségekkel, hogy mi lesz, „hogya ki a gonosz / s a jót egyaránt bennünk elültette, / nem segít megtalálni az igaz utat?”). A főként Babits *Jónás könyvére* emlékeztető lendületes előadásmód, az archaikus veretességet a villódzón expresszív hangulatfestéssel párosító karakter- és jelenetábrázolás

a Jób nyomorúságát és háborgásait feltáró drámai költeményben bontakozik ki igazán — s mélyül el gondolatilag, rétegződik teológiai-filozófiai árnyalatokkal. A végső talány a teremtető és törvényalkotó abszolútum felfoghatatlansága, az isteni akarat és ítélet minden emberi értelmet és bölcsességet felülhaladó kiismerhetlensége. S a fő morális probléma az istenfélő és istenszerető hit érdekfüggő feltételessége vagy érdek nélküli függetlensége, feltétlensége: Isten kérdőre vonása helyett a belátás, hogy vele (de csakis vele) szemben (kierkegaard-i értelemben) sohasem lehet igazunk. Northrop Frye szerint „a Jób könyvét a bibliai elbeszélés egyfajta összegzéseként is felfoghatjuk” — s így valóban alkalom e költői mű számára is, hogy a legzaklatóbb egzisztenciális és hitkérdéseket exponálja, odáig, hogy „nem felfogni, fogadni a csodát / — gondolta Jób —, ez a legnehezebb”. S így kapcsolódik e poéma a Jób-téma annyi modern magyar irodalmi feldolgozásához is (Szombati-Szabó Istvántól Vas Istvánig és Szilágyi Domokostól, Bálint Tibortól Tőzsér Árpádig).

A keresztény és biblikus holdudvarú, jelentéssugarú képek, motívumok, alakzatok, a mitikus és folklorisztikus sugallatok Ferenczes István egész költészetét átszövik. A szövegközi utalások, rájátszások, áthallások és parafrázisok egy egész transzszilván és székely(magyar) szellemi-lelki univerzum boltozatát építik föl. Ez a rekonstruktív, szakrális újraköltés a népkultúra, a népi vallásosság területeit bejárva merít a népdal, a népballada, a legenda(ballada), a liturgikus ének, a zsolozsma, az archaikus apokrif ima, a középkori himnusz, a hitrege, a Mária-síralmak vagy az ómagyar nyelvemlékek formakincséből — s invokálja a történelmi nemzeti műveltség olyan példaalakjait, mint Julianus barát, Kecskeméti Végh Mihály, Bornemisza Péter, Mikes Kelemen, Kőrösi Csoma Sándor, Orbán Balázs, Petőfi, Széchenyi, Bartók és a többi. A hitélmény elsősorban a folklór, a népköltészet, a népi mitológia, az ősi székely hitvilág stilizált, átformált kifejezésfordulataihoz, a rímes-ütemes zeneiség elementáris sodrásához, a közérzületet sűrítő szenvedélyhullámmáshoz és dallammenethez kötődik; „napzsoltárban holdima” szól, „Napba öltözött kapunk” (*Ave Maria*), s az édesanya, „Isten lánya” — a krisztológiai-üdv történeti sorsazonosulás jegyében — „lázban játszott Máriát” (*Karácsonyi félésonettek*). „Mindenható Isten, fölséges Atyánk, / Téged dicsér minden és téged áld. / Szívünkben száll minden ének, / Könnyörgés, hála, dicséret / Hozzád kiált (...) Aranyban ragyog Urunk és Apánk a Nap, / Keletről nyugatra jár, rajtunk áthalad, / Őbenne lakik Máriánk / Ő lett a hazánk, pátriánk” — zengi a *Csíkossomlyói Naphimnusz*. Ezeket a (lélekben felépülő „békénk szentegyházát” áhító) hitformákat azonban alapvetően a kiúttalanság hangolja, a „néma golgoták”, a „júdás-virradat” keltette szorongás, s a rémlátások sorozata a „hontalan”, „hazátlan tájról”, a „sátánossá”, „töviskoronássá” lett országról, arról, hogy „idegenek vagyunk édes otthonunkban”, hogy helyünk sincsen „az Úr asztalánál”, hogy „Kisebzett a szájunk / a sok könnyörgéstől / hó helyett hamu hull / ránk a magos égből”; hogy „dorbézólnak hangosan a szennyek”, az „igazak”, a „kegyösök”, a „szegények” oltalmat nem nyernek, sőt elmarasztaltat-

nak, a „kevélyök” felmagasztaltatnak (*Addenda az LV. zsolthárhoz*), hogy „Álmában ha ránk lel / Isten a királyunk / reggelre feledi / rázuhant fohászuunk” (*Csángók*). Ha pedig „vért köpött az Úr”, vagy „fölköztünk az isten gyászol / jeget fúj ránk sohamárt szól” és (mint Kányádinál) „üres a megváltó jászla”: akkor felsejlik a velőt rázó következtetés: a szétszóródó, apadó életerejű, otthontalanságra kárhóztatott nép hazája, „a mi hazánk, / nem és nem, nem e világból való” (*Karácsonyi remniszcenciák*). — S egy (Sütő Andrásnak ajánlott) Jékely-variációban Ferenczes István is elborong a marosszentimrei templom sorsán, az istenhíány döbbenetével: „Az ajtón mázsás lakat, gályarab bilincs. / Tízen, kilencen, nyolcan sem vagyunk, / gyülekezet, szolga, pap — senki sincs... / Legnagyobb hiányzó maga az Úr (...) Fejünkre pók hull, égi vakolat. / Az orgonában szúette futam. / Nem énekel az sem, mi megmaradt. / Hát kit szeretsz itt és kit bűntetsz, Uram?”

Székelyföldi passió költője Magyari Lajos is: az *Új magyar Mária-siralomé*. Más verseiben is áhítja a „béke-szivárvány”, a „fény”, a „Végtelen” áldásait, a vigasztalást és a kegyelmet, szinte panteisztikus révületben és bajvívó eltökéltséggel ragaszkodva népe szülőföldön maradásához, kötődve a székely ősvallás (napszertartás, Boldogasszony-kultusz) rítusaihoz, a táj „nagy múltjához”, hadakozva az országrontás ellen — miközben a „szomorú, tehetetlen” Isten a kiengesztelődés intelmeit küldi a földre (*Nézz Isten minket...*, *Profán zsolthár*, *Csiksomlyó*, *A maradékhoz*, *Kérdések*, *Históriák*). De mindez nagyszabású szintézis-kompozícióba az *Új magyar Mária-siralom* montázsszerkezetében szerveződik. Az *Ómagyar Mária-siralom* beékelt részletei és a jelenkori lamentáció szövegelemi közötti feszültségben, a nézőpontok összetettségében a mai siralomének közösségképviseelő alanya egyszerre mutatkozik meg az Istenanyával, illetve a Fiúval való szerepazonosulásban — valamint a kereszthalált követő harmadnap előrelátásában és az örök idejű üdvbeteljesülés kívánalmában. S az archetipizáló és allegorizáló visszavetítés kibővül a tort ülő gonoszságnak és kufárságnak, vagy a „keresztre szemeltek” vétkeinek a felvillantásával: vagyis a mindenkorivá stilizált szenvedéstörténet és „fölfohászkodás” részeseit — akiket a „feszület súlya sújtva sújt” — olyan erőter veszi körül, amely a reményteli felemelkedés, a győzedelmes megtisztulás, illetve az isteni transzszubsztanciáció („Föltámad mégis harmadnapra!”, „Igévé testesül a szenvedés”, „Isten parancsa így költözik / az elmulandókból a születőkbe, / étékké s itallá öltözik /.../ ózon lesz és erdősuttogás /.../ Hegyekké s forrássá változik”) fenségének is drámai-tragikus nyomatókat ad. — Ugyancsak *Új magyar Mária-siralom* című versében Lászlóffy Csaba a vas szegekkel veretett Fiúéval az (anya)nyelv tortúráját azonosítja.

Sorsbeszédes verseinek sokaságában töprengő, érvelő, filozofikus okfejtésekkel, magyarázó, faggatózó megszólításokkal fordul az Istenhez Gál Éva Emese, egyszersemind a klasszikus, kerekre zárt szonettforma artisztikus hanglejtésével, elégikus-rezignált („spleen”-es) tónusaival. De hol lágyan, hol érdesen remegő felháborodással is kísérve az eszményhullató (az értéket áruvá, a templomot ba-

zárra) silányító kor ezerféle züllöttségét. A „hazátlanok millicentenáriumát” senyvedő „átok-magyarok” („nyomorunk krisztusai”) vergődésétől véges és végtelen, lét és lényeg, semmi és minden ősmetafizikai rejtelsei felé ível a sokszínű istenképet körvonalázó szemhatár. A vétkező a menekülő vezeklésben a megmentő, a hit és igazság fényével hívó Úr felé nyújtózik, de a bűnben — az elhibázott teremtés eredendő vagy vétlen bűnében, az értelmet elsöprő, kaotikus értelmetlenségben, annak fel nem tartóztatásában — az Isten is osztozik; ezért, gyónásra — mert önmaga számára is megbocsáthatatlanul elherdálta áldásait —, az ember mellé, könnyezve: ő is letérdepel. Az Adynál kijegecesedő gondolat — hogy a „bűntárs” Isten is sérül és veszít, ha híveit veszni hagyja (*Ne sújts bénasággal, A kímérák Istenéhez*) — hullámszik tovább ezekben a „nagyapénteki” tépelődésekben („mit veszít velünk, ha elveszteget?” — *A rend*; „Ennyi halálból nincs feltámadás! / Már gyöngé vagy te is a jóra, isten / ... / életünket kioltja a kétely / ... / ha nem reméljük, hogy feloldozod // történelmek átkaiból e népet, / mely istenével szenved vereséget” — *Erdélyi szonett*); amelyek bölcséleti és érzelmi logikája („Nincs megváltás, ha feszít az alázat, // s nincs feltámadás, ha poklot terem!”) így a szárandóság egyenrangúságának és kölcsönösségének a feltevéséhez jut el („Mikor szánsz meg bennünket, uram? // Vagy mi szánjunk meg téged?”). Az emberi nagyság és helytállás példáit Kőrösi Csomától Márton Áronig sorolva végül pedig a tizenegyedik, de legfontosabb parancsolatot így kodifikálja a költő: „A mindenséget kell megmenteni” — a pusztulástól. Magát a teremtést, az életet, a nemzetet. (Sütő András szerint Erdély tizenegyedik parancsolata: „itt maradni kell akkor is, hogyha nem lehet”.) Vagy világ nélkül is álmodni makacsul „tovább azt, ami nincsen” (*Gyergyói éjszaka*). És a „mindenható” fájdalommal viaskodó emberért, a Székelyföldért, a zsugorodó otthonért imát mondó, s az Urat arra figyelmeztető költő, hogy „itt kell megmentened a világot, / hogy lelkünk örökzöldjét örököld” — 2004. december 5. „fekete adventje”, a határon túli, így az összmagyarság szégyenteljes arculcsapása (a Ferenczes István, illetve Tompa Gábor verscímei szerinti „banyaország” csúfos árulása) után pedig így kesereg: „Már nem tudom, hogy mit jelent a nemzet, / ha saját testünk-vérünk mehtagad (...) Mintha a megcsonkított haza lelkét / is lemetszette volna a határ (...) s ha nem lesz nemzet, csak magyarok lesznek, / szétszórt, egymást nem ismerő család, / vajon, ki ünnepli meg majd a csendet, / egy nemzet hófödte karácsonyát?”

*

Az istenélmény legkülönbözőbb változatai káprázatos emocionális, gondolati, hangnemi, stíláriis bőséggel áradnak az egész mai erdélyi poézisben — számtalan eltérő értelmű és hangulatú transzcendenciaképzetet keltve; a húsvétalan, örök megfeszítettség szimbolikájától a pátosztalan krisztusság köznapiságáig, a velünk szenvedő („szün-patikus”), meghitten velünk érző („fűzfára akasztott hangszereinken / a láthatatlan Isten hegedült” — Fazakas László; „Néha az az érzésem /

hogy itt van az Isten a szobámban”; „fájdalmunk közös tapasztalom” — Cseh Katalin) vagy „magányos” Isten érzelmi metaforájától (Barabás Zoltán) a szemrehányható közönyösség frivolitásáig (amikor az Isten „siket” és „semmit nem segít” — Káli István), és mondjuk a profán travesztiáig („Hát szia, Isten” — Sántha Attila) vagy az „apokrif evangéliumok” és persziflázok iróniájáig („Ne mondjátok: rossz az Isten, / mert lehet, hogy nincs, / de lehet, hogy túl sokat vállalt” — Demény Péter). Farkas Árpád zsoltáros lírai példázatait a sorscsapásokkal birkózó heroizmus, a „méltóságos” dac szilajsága táplálja, s az ostorozó korkritika („nincs az Úrnak ma színe, van néki csupán színeváltozása” — *Fekete karácsony*); Bogdán László *Fekete karácsonya* szintén a csalódást konstatálja a múltbeli várakozások, az emlékdarabkák, a hömpölygő tudatképek időmontírozó kavargásában; Király László bizarr „csúfhistóriákkal” leplezi le az ezredvégi hanyatlás tüneteit, s gyakran nyers agnoszticizmussal, hogy rajtunk „a csillagos mindenség sem segít”; Markó Béla antikizáló és klasszicizáló versformákba kerekíti tempós lírai nyugalommal és mesterkéletlen gördülékenységgel kifejezett ismeretelméleti szkepszisét, Isten-faggató kételyeit („Hozzád kiáltunk, s nem kérünk sokat: / mutasd meg mennyedet, ha poklodat / te látni engedted fájó szemünknek!”); Szócs Géza a nyelvjáték varázslatos, naiv-bájos könnyedségével, s a fekete humor revelációival sugall misztikus végigazságokat („Atyánk, mirajtunk minden pillanatban / a pusztulás fogsora összecsattan” — *Esti ima*), s költői drámájában, a *Passióban* is hátborzongatóan ütközteti az éteri jószág és szeretet jézusi magatartását vagy a megigazulás tisztaságát („Hajszolja nagy lovát a bűn / hogy elsőnek odaérjen / ámde ott van már, az Úr kegyelmét hozta: / ámde ott van már egy angyal hófehérben” — *Mária a megváltásról*) a Krisztus-gyalázás és -gyilkosság undorító-morbid gonoszságaival („Pénzért gyógyított! Aj, be sok tömördek kincset szedett össze! Engem miért nem gyógyított meg?”). Egyed Eme se „madárcsontú” verseinek légiesen finom, szenzitív, csaknem újromantikus melankóliájába az istenkereső érzületek is az evilági és a transzcendens szférák közötti áthidalhatatlanság rezonanciájával vegyülnek; Visky András az álomszerű belső látvány gomolygásában közelíti a beláthatatlant, rezzenésnyi impressziók közegében fürkészi az érzékfölötti titkokat — a „föld és ég közötti” bolyongásban, evangéliumi létezés térben sóhajtván, hogy „ha elhagy szó emlékezet / az égből hulljon ékezet”, s „legyen egy égi Kolozsvár” (*Miatyánk '95*); Kovács András Ferenc pedig a posztmodern intertextualitás virtuóz stílusjátékaihoz és sziporkázó modális összetettségéhez hozzákeveri (ekképpen igazolva Wolfgang Iser megállapítását is arról, hogy miközben a szövegjáték felfedezéssé válik, „maga sem marad érintetlen mindattól, amit játékba hozott”), tehát a stílusimitációs nyelvjáték inherens jelentésségéhez hozzáadúsítja a biblikus-szagrális nyelviség ódon hangzatait is: „Isten se tudja, megvagyunk-e még” (*Erdélyi töredék*); „Te-benned bízunk eleinkből fogyva, / Zsoltár, téged tartottunk hajlékunknak” (*Psalmus Transylvanicus*). A vallási-irodalmi nyelv emelkedik tehát itt a legfőbb szentség pozíciójába, mint József Attilánál az önelvű személyiség („Magamban

bíztam eleitől fogva” — *Kész a leltár*), a fiatal Kányádinál a természeti szépség („Ó, szép tavaszom /.../ Tebenned bíztam” — *Könyörgés tavasszal*), Lászlóffy Aladárnál a személyiségszokszorozó kultúrmindenség („magamban bíztam és tebenned / bíztunk és mibennünk bíznak eleitől / fogva” — *Óda az álomhoz*), vagy a kései Hervaynál a szolidaritás lélekmelege — *Egymásban bíztunk eleitől fogva*); Lövétei Lázár Lászlónál viszont szubverzív végpontra fordul a fanyar dezillúzió: „Nem bíztam én sem másban, sem magamban” (*Magánzsoltár*). A tagadó forma grammatikájával és szemantikumával — abszolút logikai negativitásával — ellentét, annak ellenében ható (így különös költői feszültséget képező antipodusa) a támasztalanságnak ez a szinte életvidám, hetyke, könnyed deklarációja, szemben az előzőek állító mondatainak latens keserűségével vagy kétségbeesettségével.

A szövegközi jelentésátvitelek egyébként másoknál is megfigyelhető gazdagságában jellegzetes verscsoportot alkot a Dsida inspirálta *Nagycsütörtök*-parafrázisok sora. Az említetteken kívül (a „bevert templomablak” jelezte heródesi időket és másként is vigasztalan állapotokat láttelező) Páll Lajosnál a tragikum újabb vetülete sejlik elő: „nem döbrent meg jobban Dsida sem Kocsárdon, / mert valójában elaludt az Isten”. A következő stációban — mint Molnos Lajosnál — már a szenvedés színhelye vész a semmibe: „a kocsárdi állomás elutazott / az Isten véle utazott”. Ambrus Lajosnál a vonatok is eltűnnek, és így tovább a (szó)játékos, parodisztikus átképzésekig; Szőcs Géza albatroszként szállt át Kocsárdon, Egyed Péter „csak egy angyalszárnyat” hiányol magáról a pályaudvaron, Fekete Vincénél „Nem volt csalatkozás. Késést / jelentettek be, és a hullatag setétben üldögéltem a / rázboieni-i váróteremben”, Orbán János Dénes szerint „Kocsárdon át az út bizonytalan, / esélyem van, hogy nagycsütörtököt / mond a Trabant”, Kinde Annamária víziójában az átszálló állomáson „Kalapos polgár billeg, / Feje asztalra koppan. Vonat érkezik, indul (...) Pohár a két kezében. / Löttyedt sör a pohárban”, a Király Zoltánéban „Tetvek. Kint is, rajtad is”, Farkas Wellmann Évánál a Nagycsütörtök „húsvéti héten: szerda”. A fiatalabb lírikusoknál általában az alulretorizált, dekonstruktív, olykor vulgarizáló beszédmód közvetíti a konvencionális jelentéstartalmakat lebontó szándékot.

A vallásos-istenes tematika még további felmérhetetlen kiterjedésű motivikus, atmoszferikus, utalásos szövegvilágában (Gittai Istvántól, Simonfy Józseftől, Zudor Jánostól Jánk Károlyig, László Noémiiig, Majla Sándorig, Burján Emilig, Beke Sándorig és a többiekig változó hangsúlyokkal, de voltaképpen az egész Erdélyben születő költői szépírást behálózó hatásformáiban) külön színfolt a csángó költők erőteljes megszólalása. Duma István András költeményeinek megrendítő mélységű naiv folklorizmusa, hamisítatlan szakrális emelkedettsége valóban a néplelek, az ősi magyar vallási kultúra tiszta forrásaihoz vezet. Az eredendő mitikus szemlélet szentként tiszteli az életet, a szülőföldet („Szent a hely és van szentelve / Ősünk karán megszentelve /.../ Ezt a helyet szereti / Isten es meg szenteli”), és jajongva rimázkodó segélykiáltásokra kész, midőn a ter-

mészetes magyar lélekközösséget végveszedelem környékezi („Uram istenem segély meg még élni / Mért születtem azért hagy meg maradni /.../ Uram segély hagy tadgyalak imádni”; „Őrizd Uram a szent helyet”; „Mert a csángót a világon aki szereti / Urunk Isten a haláltól lelkit meg menti”). Iancu Laura a csángómagyar életérzés finom átszűrésével, rebbenő lélekmozdulatokkal fürkészi a hiányzó, csak jelzésről jelzésre illanó Isten hollétét, s törékeny kijelentések, hajladozó szókapcsolatok, elúszó mondatfoszlányok nyelvi mágiájával avat be istenvonzalmának, istenközelségének misztériumába („keresünk valamit / ovális barlang falait / gondolatok medreit / Isten hamvait”; „Ha áll a béke, / Rám borul az éj ölében / A csendes Isten, szépen”).

A személyes és közösségi vallási tapasztalat esztétikai átformálásának ilyen gazdagságú erdélyi thesaurusa a jelenkori összmagyar irodalom öntanúsító minőségét is jelezheti. Egyúttal rá is eszméltethet újra, hogy mi az, ami mindnyájunkat köt és emel — a bennünk és a fölöttünk lévő értékekhez.

Brauch Magda

„Drága Attila”

„A semmi ágán ül szívem,
kis teste hangtalan vacog,
köréje gyűlnek szelíden
s nézik, nézik a csillagok.”
(*József Attila: Reménytelenül*)

Lehet-e tömörebben megfogalmazni egy életérzést, melyet József Attila utolsó, *Nagyon fáj* című és 75 éve, 1936-ban megjelent verseskönyvének címadó versében írt, s melynek alapja maga a tömény, a kegyetlen valóság?

Van-e, volt-e, lesz-e magyar — vagy nem magyar — költő, aki ezt pontosabban ki tudná fejezni?

Volt is, van is (reméljük, lesz is), aki — ha nem is pontosabban, mert az lehetetlen, de hasonló tömörséggel és művészi fokon megfogalmazza, közvetíti érzelmeit.

Petőfi, Ady, József Attila. Hiába kényeztetett el bennünket, magyar ajkú verskedvelőket tehetséges, sőt, zseniális költők egész hada, mégis ők hárman a legtöbbet emlegetettek, a legismertebbek, a legnagyobbak. Így szokás jellemezni őket.

Helyes-e, igazságos-e ez a rangsorolás?

Azt hiszem, nem mindenki ért egyet vele. Hiszen van, aki Arany Jánost Petőfi elé helyezi, dacolva így az egész világon kialakult közvéleménnyel. Adyt a maga korában nem értékelték meg, és utána sem szerette minden verskedvelő, Kosztolányit, Babitsot helyezve elébe.

Én sem tudok választani.

Középiskolai tanár koromban — állítólag — egyforma lelkesedéssel tanítottam minden nagy magyar költőt. Egyszer diákjaim elárulták: fogadásokat kötöttek, hogy ki a kedvenc költőm. És nem tudták eldönteni. Én sem.

Petőfivel együtt lélegzem, Arany balladáit csodának tartom, amikhez semmi sem mérhető, Adyt a modern magyar líra megalapítójának, az impresszionisták a „szívem csücskei”, akárcsak Radnóti, akinek eclogái, de főleg „sírontúli” üzenetei egyedülállók a világirodalomban is. És József Attila. Költő-óriásnak, zseninek tartom, és nagyon fáj, hogy egyéni sorsa olyan kegyetlen volt hozzá.

105 évvel ezelőtt látta meg a napvilágot Budapest egyik legnyomorúságosabb proletárnegyedében. Nővére, Jolán így jellemzi lakásukat:

„Háromemeletes, piszkos, nagy házban laktunk a Gát utcában. A ház minden lakása szobakonyhás volt, s valamennyi zsúfolva volt emberekkel. Máig sem tudom, hogy találhatott annyi ember ezekben a szűk lakásokban helyet, ahol éjszaka kinyújtózva elterüljön.”

A családja, a szomszédai, a szűkebb és bővebb környezete sem sejthette, hogy e nyomorúságos környezetben világra jött csecsemő születésnapja — április 11-e — egykor a magyar költészet napja lesz. Maga a költő — tehetségének tudatában, érett fejjel — sem remélhetett ilyen utóéletet, hiszen napjai, évei nélkülözések, meg nem értések, szenvedések szüntelen sorozatai voltak. Mint az mifelénk szokás, az életében meg nem értett, meg nem becsült, nem értékelt zseni jóval halála után részesült a megérdemelt elismerésben. Pedig Ő valóban nagy volt, a maga korában a legnagyobb: összegezõ és újító, lázadó és bölcselkedõ, szemlélõdõ és gondolkodó, proletár és értelmiségi, politikus és magánember, reménykedõ és csalódott. (Sajnos, főleg csalódott). Mindezt a legmagasabb művészi fokon tolmácsolja a legváltozatosabb formákban. Mert Ő mindent tudott, amit a költészetrõl tudni kell. Életművében megtalálhatók a magyar líra hagyományai — kezdetben főleg Ady és Juhász Gyula voltak a példaképei —, majd az ettõl való eltérés, az újítás. Átmegy az avantgárd iskoláján, hogy utolsó éveiben tárgyas, gondolati lírája váljék uralkodóvá nagylélegzetű, elsősorban antifasiszta verseiben.

A „szellem és a szerelem” hirdetője volt, ebben látja az új, magasabb rendű, emberibb életformát: „Ehess, ihass, ölelhess, alhass! A mindenséggel mérd magad!” — írja az *Ars poeticában*, de ezt a teljesebb életformát a maga számára sohasem sikerült megvalósítania. „Szerelmes természetű” — ahogy mondani szokás —, de sohasem talál igazi társára, pedig miután barátai, harcostársai (akiket annak hitt) is cserbenhagyják, tehetségét sem ismerik el, a szerelemben keresi „a legutolsó menedéket”. *Nagyon fáj* című költeménye valóságos segélykiáltás, amiről tudja, hogy hiába hangzik el:

„Elevenek,
minden, mi kintől megremeg,
égjen, hol laktok, kert, vadon, táj —

s ágya körül,
üszkösen, ha elszenderül,
vakogjatok velem: Nagyon fáj.

Hallja, míg él.
Azt tagadta meg, amit ér,
Elvonta pusztá kénye végett

kívül-belől
menekülő élő elől
a legutolsó menedéket.”

Mivel segélykiáltásait nem hallják meg, a halál gondolatával barátkozik, nem először, hiszen élete folyamán több ízben „kísérletezett” már vele. Miután utolsó nagy szerelmében, Flórában is csalódnia kell, egyértelmű, félremagyarázhatatlan verssorokban szűri le élete tanulságait:

„Magadat mindig kitakartad,
sebedet mindig elvakartad,
híres vagy, hogyha ezt akartad.
S hány hét a világ? Te bolond.

Szeretted? Magához ki fűzött?
Bujdokoltál? Vajjon ki űzött?
Győzd, ami volt, ha ugyan győződ,
se késed nincs, se kenyered.

Be vagy a Hét Toronyba zárva,
örülj, ha jut tüzelőfára,
örülj, itt van egy puha párna,
hajtsd le szépen a fejedet.”

(Karóval jöttél...)

Ennyi jutott a 20. század — talán legnagyobb — magyar költő-óriásának. Vagy ennyi se. Amikor „tűzhelyet, családot már végképp másoknak remél”, levonja a következtetést: „Éltem — és ebbe más is belehalt már” (*Kész a leltár*).

Nem érte meg, hogy tehetségét elismerjék, hogy érettségi tétellé váljék, hogy születésnapján a magyar költészetet ünnepeljék. De azt sem érte meg, hogy — mint az utóbbi években — lírájának körülményeit pedig egyes, magukat irodalmárnak nevező kutatók, furcsa módon, megkérdőjelezzék. Az igazi irodalomkutató elsősorban a költőnek hisz, utolsó verseiből tájékozódik (és, persze, az egykori tényekből).

Számunkra — akik igazán szeretjük — Radnóti kifejezésével élve — mindig a „drága Attila” marad.

Nagy Pál

„Az anyanyelv a legmélyebb sorsközösség”

Persze, hogy lehetne (s kellene is) olykor szót ejteni nyilvánosság előtt a félelmetesen szaporodó-terebélyesedő divatjelenségekről. A töksimára borotvált öreg és fiatal fejekről, a permanens borotvátlatlansággal hivatkozó arcokról, melyeket a képernyőn vagy a vásárhelyi Poklos-patak partján egyaránt megbámulhatunk.

De nem ezek a (remélhetőleg) mulékony külsőségek készítenek most megszólalásra. Hanem némely, a mindennapi nyelvhasználatban észlelhető, bizonyos fajta szellemi csököttségre és restségre utaló tünetek. Melyek nem csupán a füleket bántják, nem csupán a jó ízlés hiányáról tanúskodnak, hanem mintha édes anyanyelvünk pompás színárnyalatainak kiszorítását, megsemmisítését, szavaink eredeti jellegének szétzilálását céloznák nyegle nagyvonalúsággal.

Folyik a magyar nyelv rongálása, szegényítése, megcsúfolása — rádióban, televízióban, írott sajtóban egyaránt. És, jórészt ezek hatására, a köznapi beszédben is. Minden szinten.

Itt van mindjárt egy mostanság oly sűrűn hallható, gyakran olvasható divatszó: az „igazi”. Sőt: az „igazándi”. A riporter kérdésére válaszolva egy idegenforgalmi főember ezt mondja a budapesti Kossuth rádióban: „Igazán tizennyolc országban van irodánk...” Kértem tőle, kellő tisztelettel: miért „igazán”? Mert „nem igazán” esetleg csak három vagy négy ilyen irodát lehetne említeni? Nincs ennél fölöslegesebb töltelékszó a magyar nyelvben. Semmi szükség rá — ilyen összefüggésben. De jelen van úton-útfélen. A vesztes csapat kapuvédője „igazándiból” nem is tudja, hogyan kapta a harmadik gólt. A helyettes államtitkár „igaziból” nem kíván nyilatkozni egy kényes ügyről.

Friss keletű divatszó romániai magyar sajtónkban (másutt is) a „multikulturális”. Minthogy a miniszter úr Kolozsvárt csakis „multikulturális” egyetemet tud elképzelni, önálló magyar Bolyait semmiképpen, hát fennforog a fogalom olyan körökben is, ahol pedig rég helyénvaló volna felismerni, hogy ez a szó minálunkfelé voltaképpen a román „unikulturális” oktatást szorgalmazó praktikák elegáns fedőszava.

Napnál világosabb: minden valódi egyetem — a világ bármely sarkában, bármely nyelven — kultúrák sokaságának értékteremtő műhelye. Ilyen intézmény volt a maga idejében a kolozsvári Bolyai Tudományegyetem is; ismét az lesz, amikor meglesz. (Bízunk benne!) De nem szükséges semmiféle jelzővel mesterkedni. Hanem: vissza kell állítani eredeti mivoltában jelzők nélkül. (Valóban termékeny, európai színvonalú „multikulturalitást” csakis a megszorítások nélküli kölcsönösség és párhuzamosság jegyében lehet elképzelni. Ami kolozsvári viszonylatban azt jelenti, hogy itt a román anyanyelvű egyetemi hallgatóságnak épp úgy meg kellene ismernie a magyar nyelvet, a magyar kultúrát, ahogyan a magyar diákság megismeri a románt.)

Hagyjuk hát békében kimúlni a divatszó csinálmányt. Idegen képződmény; megleszünk nélküle.

*

A magyar fővárosban megjelenő, magyar olvasóknak szánt hetilapban írja valaki a világ „legsármosabb” műsorvezetőjéről: „a Fridi megkerülhetetlen faktor (...) Bele vagyok zúgva. Juhé!” (Hogy oda ne rohanjak...)

Bekapcsolom reggel a Kossuth rádiót, hallgatom az orrhangon hadaró riporter(nő) szövegelését, a megkérdezett politológus, tyúkfarm igazgató válaszait, miszerint a „projekt” így meg így. Véletlenül sincs már a Duna két partja mentén semmiféle elképzelés, terv, ilyenfajta mucsai ócskaság — még a piaci butikusok háza táján sem.

Kosztolányi jut eszembe; le is veszem a polcra a *Nyelv és lélek* című kötetét, innen idézem most: (...) polgárjogot kapott nyelvünkben egy nyegle nemzetköziség, s ez idegenné változtatott olyan szavakat és kifejezéseket is, melyeket annakelőtte csak magyarul használtunk. Ez a fontoskodó szellem halványnak érzett mindent, ami a miénk. Az egészséges érzékletességét póriasnak, laposnak tartotta. Nem torkoskodtak többé gyermekeink, csak „*nassoltak*”.

1933. május 1-jén jelentek meg először ezek a sorok a *Nyugalomban*. „Szegény Kosztolányi” nem sejtette akkor, hogy az ezredforduló előestéjén a nagy hatósugarú magyar televízió reklámjában láthatjuk-hallhatjuk azt az előkelő hölgysemélyt, aki gépkocsijában folyton „nassolni” szeretne...

*

Ám a „nyegle nemzetköziségnek” — amit az egyik legműveltebb, idegen nyelveket és kultúrákat oly kiválóan ismerő magyar író, Kosztolányi Dezső oly határozottan elutasított — nem csak nyelvi megnyilatkozásai, kártékony dudorai voltak annak idején, s vannak manapság is. Talán itt, ezen a területen a leginkább szembeötlő az eredendően magyar szellemiség kikezdése, megcsúfolása — holmi talajtalan, globális világpolgár-káprázatok ígézetében.

Miért kell egy Magyarországon gyártott cigarettát Darling-nak elnevezni? — kérdezte volt egykoron Kosztolányi. „Furcsa nép vagyunk — írta a *Pesti Hírlap*

1935. május 26-i számában. — Szótáraink tanúsága szerint több mint százötvenezer szavunk van. Ezek közül azonban egyetlenegy sem tudunk választani akkor, amikor fölkernek bennünket egy cigaretta keresztapjaul (...) nekünk mindenáron Darling kell, pedig kötve hiszem, hogy az angolok hálából azért a megható figyelemért, hogy az angol világnyelvet Budapesten és falvainkban népszerűsítjük, legközelebbi cigarettájukat majd *Kedves-nek, Budapest-nek, Tokaj-nak, vagy Hortobágy-nak* kereszteljék el.” És hozzátette: „Megint tanultunk egy idegen szót, s cserébe érte megint elfelejtettünk vagy tíz magyart.”

Távrolról sem afféle „belterjes” nyelvi gondok ezek. Régebben sem pusztán „szakmai” szempontok készítették arra a magyar író, hogy felemelje szavát legszentebb tulajdonunk védelmében. Aki napjainkban végigsétál Budapest bármelyik belvárosi utcáján, ugyanvalóst csodálkozhat: a csillogó-villogó cégtáblák feliratai egy hibrid világ nyelvezetének ijesztő térhódításáról tanúskodnak. De a sóvidéki székely legény is „Schnak-bárban” issza meg mindennapi vodkáját, s inkább „bodyguard” lesz belőle, semhogy otthon megfogná a kasza nyelét...

*

Ideiglenes budapesti szállásomon hallom reggel a Kossuth rádióban: „A karakternek nem a motivációja fontos, hanem az aspirációja.” Pár nap múlva ugyanez a rádió közli a nagyvilággal, hogy a MALÉV-nek új „filozófiája” van. Nocsak. Mindezideig azt hittem, hogy a magyar — s bármilyen országbeli — légi utasszállításnak leginkább korszerű repülőgépekre, kifutópályákra lenne szüksége, nem pedig bölcséleti tételekre.

Úton-útfélen fülünket sérti a „motiváció” — legváltozatosabb szöveggörnyezetben. A jeles középccsatár azért nem rúgta be a tizenegyest, mert nem volt hozzá akkor kellő motivációja. Az autóbusz vezetőjének nincs „motivációja”, hogy betartsa az előírt menetrendet. Az a gyanúm, hogy ez a divatos, idegen kifejezés a madárnyelvből lopakodott át a mindennapi beszédbe. S szorít ki erőszakosan, konokul szép magyar szavakat.

1940-ben Németh László *Romlott vagy épült a magyar nyelv?* címmel tanulmányt közölt a Móricz Zsigmond által színpadra alkalmazott *Magyar Elektráról*, Bornemissza Péter 1558-ban (Shakespeare születése előtt hat esztendővel!) írt Szophoklész-drámájáról. Itt idéz pár sort az *Énekek énekének* XVI. század elejéről való magyar fordításából: „íme én szeretőm szól énnem: kelj fel, én barátom, én galambom, én jó termetem: siess és jöjj (...) Mutasd meg te orcádat énnem, te szód hangosodjon én fülemben, mert ékes a te szód, és ékes a te orcád.” Erről az ékes tüneményről jegyezte meg Németh László: „legnagyobb nemzeti íróink meg sem születtek még, s a magyar nyelv ép és gyönyörű volt; eljöttek az írók, s a nyelv romlottabb lett, mint előttük volt. Nem azt jelenti ez, ha igaz, hogy legnagyobb erőfeszítéseink közben nem gyarapodtunk, hanem prédikáltunk? Nagy egyéniségeink és műveink sem állíthatták meg a szétfoslását a nemzet egyéniségét őrző leghatalmasabb műnek: a magyar nyelvnek?”

Németh László aggodalmai változatlanul meggondolkoztatóak. Jöttek, jönnek folyton-folyvást napjainkban is a szaporán szövegélők, a nyegle tollnokok, kiknek a füle süket a magyar nyelv ősi hangzataival szemben. Akik hadarva kérkednek magyartalanságukkal.

Bornemissza Péter és kortársai — a Biblia-fordítók, a hitvitázók, az énekmondók — máig ható érvennyel tanúsítják, hogy valóban: „A magyar nyelv titkos súlypontja a régiségben s a régiséget őrző népnyelvben van”. Ám olvassunk bele figyelmesebben bármelyik napilapunkba, folyóiratunkba, hallgassuk a magyar rádiót, a televízió hírműsorait, riportjait: amit észlelhetünk, az fényévnyi távolságra van „a nemzet egyéniségét őrző leghatalmasabb mű”-től: a tiszta, ép magyar nyelvtől.

Az, hogy mennyire becsüljük, hogyan védelmezzük anyanyelvünket a rázúduló fenyegetettségek ellenében: nemzeti öntudatunk hőfokára jellemző, írók, nyelvvédelemre hivatott írástudók, nyilvánosság előtt megszólalók, tanárok esetében különösképpen. Nyelvében él a nemzet — idézgetjük gyakran. Tapasztaljuk azonban, hogy romlik, mert rontják. Holott oltalmára védőfalakat kellene építeni.

Amerikai emigrációjában vallotta Márai Sándor: „Az anyanyelv térfogatán kívül az író nyomorék (...) Az anyanyelv a legmélyebb sorsközösség.”

Málnási Ferenc

Erdélyi anyanyelvoktatás — irodalmunk tükrében IV.

Anyanyelvoktatásunk az önálló Erdélyi Fejedelemség idején (1526–1713), az erdélyi fejedelmek és egyházak oktatási-iskolai rendszerébe tagoltan II.

Három nép, három nemzet, négy vallás — így jellemzi Trócsányi Zsolt (Glatz Ferenc, 1989. 92-94.) a 16-17. századi Erdélyt mind *etnikailag*, mind a nagyobb népcsoportok *jogállását*, mind a *felekezeteket* tekintve. Megállapítja, hogy a „három nép” és „három nemzet” fogalmak nem fedik egymást. Erdélynek alapvetően három alapvető etnikuma volt: a magyar, a román és a német (szász). A korabeli fogalmak szerinti, jogállást is jelentő három nemzet a magyar etnikum két eltérő jogállású csoportjából (székelyek és magyarok), valamint a szászokból állt. A román nép *fiai* ezekbe a natiókba tagolódtak, jogállásuk szerint. Számuk egy 1713–1714 tájáról származó kormányhatósági becslés szerint Erdély 47 %-a magyar, 34 %-a román, és 19 %-a szász.

A magyar etnikum két nemzetet alkotott: a Mohács előtti korból külön jogállást öröklő székelyeket és a magyarországi rendekkel azonos jogállású magyarokat. Külön jogállással bírt az erdélyi szászság. Nincs külön jogállása a románoknak, a *vlach jogú* pásztoroknak, a *görög hitűeknek*, *felekezetűeknek*. Az erdélyi román etnikumok tehát rendi jogállásuk szerint tagolódtak be az egyes natiókba. A nemesek a más etnikumú nemesek közé, hogy esetleg olyan magasra jussanak, mint a román etnikumból származó fejedelem, *Barcsai Ákos* (1610–1661), akit ellenfelei „der grobe Wallach”-nak (azaz „durva oláh”-nak) tituláltak. A román szabadrendűek is (várakban szolgáló puskások stb.) egyenrangúak voltak a más etnikumú szabadrendűekkel. Az erdélyi jobbágy terheit a fejedelmi korban a helyi körülmények szabták meg.

A négy „bevett”, tehát törvényesen elismert vallás (*receptae religiones*) rendszere a 16. század második felében alakult ki Erdélyben. A szabad vallásgyakorlat csak a *katolikus* és az *evangélikus* vallásra vonatkozott, az *unitarizmust* ekkor még határozottan tiltják, a *református* felekezetet 1564-ben említik először törvényben. A

reformáció megerősödése azonban olyan arányú, hogy 1566-ban már törvénnyel utasítják ki az országból a katolikus egyházi személyeket, a váradi káptalant pedig áttérésre szólítják fel. A katolikus vallás *Báthori István* (1533–1586) alatt erősödik meg annyira, hogy 1573 májusában, Erdély történetében először, a *négy vallás* szabadságát lehessen törvénybe iktatni. Báthori István lengyel király halála után, 1558-ban kitiltják Erdélyből a jezsuita rendet, megvonják a katolikus szerzetes-rendektől, hogy kolostort, kollégiumot, közhelyen épült templomot birtokolhasanak, oktassanak, megtiltják működésüket. Csíkban viszont, tudomásul véve a realitásokat, meghagyják a katolikus vallás gyakorlatát, a katolikus iskolákat is, mivel ide nem hatolt be a reformáció. A négy vallás szabadságát az *1568-as tordai országgyűlés* határozata alapján, *II. János (Szapolyai János Zsigmond [1540–1571])* mondta ki az evangélium hirdetésének és magyarázatának teljes szabadságát, „mert az hit Istennek ajándéka”. A négy vallás szabadságát 1595 tavaszán iktatták újra törvénybe. Az erdélyi *evangélikusságot* majdnem kizárólag a *szászok* teszik ki. Felekezetüket kettős pajzs védi: a vallás szabad gyakorlatát biztosító törvények és a szász nemzeti privilégiumok, amely oktatási intézményeiket is védi. A 16-17. században a két nemesi natioval nem egyenrangúnak tekintett, de egyenjogú natio és felekezet, *vallásukban* nem háborgatja senki. Az *unitáriusok* bevett felekezet marad, iskoláztatásuk zavartalan, kolozsvári szellemi központjuk megmarad.

Ez a négy vallás rendszere — ennek megfelel az iskolák rendszere is, a kolostori, a plébániai, a református, a falusi, kisvárosi és az állami oktatás.

Az *ortodoxia*, amelyet túlnyomó többségben az erdélyi románok képviseltek a században, törvényesen létező, *de nem bevett, csak megtűrt* felekezet Erdélyben. Püspöke van, papsága, egyházközségei működhetnek, de nem olyan biztos alapon, mint a négy bevett felekezeté. A reformáció megkísérelt behatolni közéjük — csekély eredménnyel. A papok talán oktatják fiatal híveiket az írásra-olvasásra, de a román fiatalok katolikus iskolák tanítványai, pl. a kolozsvári katolikus gimnáziumban.

Tiltják az *antitrinitarizmusnak az ótestamentumi zsidó hit* elfogadása felé hajló, majd az azt követő *szombatosságot*. Ez utóbbi irányzat egyik vezetője Péchi Simon, Bethlen Gábor volt kancellárja. Különleges eset volt két kisebb vallási csoporté: az *anabaptistáké* és a *zsidóké*. Mindkettőt Bethlen Gábor telepítette be, az anabaptista csehországi németeket Alvincre, a zsidókat Gyulafehérvárra. Számuk csekély marad, mint a *görögöké* és az 1672-ben Moldvából Erdélybe menekülő *örményeké*.

Ez tehát a *három nép, három nemzet és négy vallás* Erdélye, erősen különböző *jogállású* népcsoportok, *rendezett*, törvények szabályozta együttélése, bizonyos nyitottsággal a kapukon kívül maradtak felé, s ez az együttélés jellemzi az iskolarendszert is (Glatz Ferenc szerk., 1989. 93-94.).

A 17. század elején Magyarországon is a barokk kultúra kezdett kibontakozni, ezt segítette a jezsuiták vezette ellenreformáció. A barokk művelődés nagyhatású terjesztői éppen a jezsuita iskolák voltak, központjuk a nagyszombati jezsuita iskola volt, amelyet 1635-ben egyetemmé fejlesztettek. A reneszánsz nyugalmával,

harmóniájával szemben a barokk új stílust hozott a nyelvbe is: a dagályos körmondatokat, virtuóz rímtechnikát, metaforákat, meglepő hasonlatokat stb.

Az ellenreformáció vezetője, nyelvész, szónok, aki Zrínyi Miklós nevelését is felügyelte, Pázmány Péter (1570–1637), esztergomi érsek, bíboros volt. Oktatói, nevelői elvének megfelelően 1623-ban Bécsben papneveldét (*Pazmanaenium*), 1635-ben pedig Nagyszombaton egyetemet alapított. Az egyetemet a jezsuitákra bízta, hogy „az egyház és állam szolgálatára alkalmas emberek képeztesse” (Glatz Ferenc szerk., 1989. 100). Pázmány Péter anyanyelvoktatásunk jeles úttörője is, egyházi alapításokra, kolostorok, iskolák, ispotályok, templomok létesítésére jelentős összegeket fordított, a magyar élőbeszédet szónoki művészetté emelte, elsőként ismerte el a magyar nyelvet egyenrangúnak a latinnal, s más, irodalmilag fejlettebb európai nyelvekkel. Maga is több nyelven tudott.

Pázmányt, bihari nagyváradi kálvinista nemesi szülők gyermeke, a jezsuita nevelés hatására, feladatául tűzte ki az elmúlt évszázad több száz protestáns könyvének érveit, tanítását megcáfolni és ellensúlyozni. Ezt a feladatot szánta 1613 februárjában megjelent *Isteni igazságra vezérő kalauz* című művének. Ez a hatalmas terjedelmű hitvédelmi enciklopédia „irodalmunk első monumentális arányú, minden ízében átgondolt, szervesen megalkotott gondolatépítmény” (Bán Imre). Nyelvi, irodalmi szempontból legértékesebb a prédikáció-gyűjteménye, melynek meghatározó tartalma az erkölcsi tanítás, oktatás. Nyelvének erejét az adja, hogy az egykorú magyar élőbeszéd közvetlenségével szól, de az ösztönösen áradó élőbeszédet kemény fegyelemmel szabályozza. Ezzel a fegyelemmel és bőséggel, nyelvteremtő készségével jelentős hatást tett a létrejövő magyar irodalmi nyelvre. A *Kalauz* elején külön terjedelmes fejezet szól „*A világ szépségéről*”, s ebben ma is érvényes, szép gondolatokat fejt ki: „Egy szikrázó vagy ragyogó csillaghoz képest olyan az egész Föld, mint egy kis punktocska.” „Az agyunk veleje mikor leveg és dobog, a szívünk hegye soha meg nem szűnván, fáradhatatlanul ki- és bévonódik, a tudó éjjel-nappal mozog, mint a fúvó...” Foglalkoztatja az óra mechanizmusa, „amely sok apró kerekecskének alkalmas forgásával huszon négy óráig az üdőt megmutatja”. Földrajz óra, de technikaóra is prédikációkba foglalva. De anyanyelvoktatásunknak is korabeli képét kapjuk Pázmány szövegében, stílusában, bonyolultságában is áttekinthető, mondattanilag kiegyensúlyozott, képeiben pedig a természet jelenségeihez ragaszkodó formákkal. Mondatai, akár a barokk szobrok, nem statikusak, állandó mozgásban vannak, folyton előrevivő cselekvést érzékeltetnek, a szavakkal együtt ez időbeli tevékenység is gördül előre, miközben — például — a gabona vagy a szőlő megmunkálásának és feldolgozásának valamennyi mozzanatára megkapjuk a korabeli kifejezést: „A szántó ember, hogy csűrbe való búzája teremjen, megégeti, feltöri, megforgatja, megganéjossa, boronálja a földet, hogy asztalra való kenyér legyen a búzából, felaratják, cséplik, szórják, rostálják, malomban porrá törik, szítálják, dagasztják, szakasztják, kemencében fűtik; hogy pincébe való bora legyen a sző-

lőnek, a vincellér megkapálja, bujtatja, metszi, karózza, kötözi, levelezi, gyomlálja, leszaggatja, megtapodja, kisatulja: hasonlóképpen cselekszik az Isten.”

Pázmány nyelvújítás előtti nyelvét élővé és ma is élvezhetővé teszi az a képszerű kifejezésmód, ahogyan pl. a mértéktelen borivás ellen prédikált: „Ha egy nagy völgybe vinnék a török császár erejét és reá eresztenék a bort, melyet sok részegeskedésben megittak Magyarország szabadulásáért, nem kellene semmi vízőzön a török veszedelmére, mind borban halnának” (Sipos Lajos szerk., 2000. 232).

Amit Pázmány prédikációkba foglalt, a hit világából ki-kiruccant a világ, a valóság világába, azt 1655-ben megírta *Apáczai Csere János* (1625–1659) az első magyar egyetemes tudást nyújtó kézikönyvében: *Magyar Encyclopaedia, azaz minden igaz és hasznos bölcsességnek szép rendbe foglalása és magyar nyelven világra bocsátása* (Utrecht, 1655). A szerző, már itthon, mint főiskolai tanár működött, bár Hollandiában is egyetemi katedrával marasztalták. Hogy micsoda vívmány ez a könyv, s mennyire korszerű tudást nyújtott, elég egyetlen mondattal bizonyítani: „Én gondolkodom, azért vagyok: minden megtudható dolgok között legfőbb és bizonyosabb.” Íme, René Descartes francia filozófus hírneves tétele magyar nyelven, nyomtatásban. Művében Apáczai a kor tudományosságának, a természettudományoknak a nem létező terminológiáját, szókincsét kívánta megteremteni. Világosan látta, hogy „*meg kell teremteni a tudományos nyelvet*, az értekező próza magyar nyelvét, s azt is látta, hogy ez a nyelv ne legyen távol a magyar népnyelvtől, a maga természetéből szülessék meg. E nyelvfejlesztői munkája miatt üdvözölheti az orvostudomány, a matematika, a zoológia, a botanika stb. mellett a filozófia és a szemantika is első meghonosítójának, pontosabban a kor tudományos gondolatai gondos és kritikus (és persze olykor naív) összegyűjtőjének, magyar terminológiája megteremtőjének (Balázs Géza. In: Péntek János szerk., 2004. 49.). Megírta tehát az első magyar tudománytárat. Megírása abból a felismerésből fakadt, hogy a tudományokat csak anyanyelven lehet elsajátítani. Az anyanyelvűség tehát kiemelt program Apáczainál, olyannyira, hogy magának az *anyanyelv* szónak a megteremtésében is része van. A középlelatin *materna lingua*, illetve a német *Muttersprache* tükörfordításai között elsőként Apáczainál jelenik meg a metaforikus az „*anyjok tejével szoptott nyelv*”, illetve az „*anyai nyelv*” szókapcsolat. Mint írja: „A fő indítóokom ez vala... oly könyvet adnék a magyar ifjúságnak kezébe, melyben az anyai nyelvén többire minden szép és hasznos tudományokat olvashatna” (Apáczai, 1959. 43.). És tankönyvként használhatná — tennők ma hozzá.

P. Balázs János (1960. 467-471.) szerint az anyanyelv kifejezés Apáczai nyomán hamarosan általánossá válik. Az Enciklopédia tizedik részében hitet tesz az anyanyelvű elemi oktatás mellett: „A schola azért vagy *anyai* vagy *idegen* nyelven való. Az anyai scholának helye a városokon imitt-amott a város utcáiban lehet legjobban, a falukon pedig ugyan a scholamesternél is meglehet, csakhogy ne abban a házban, amelyben a deákul tanulók vannak” (Apáczai, 1959. 366.). Ez idé-

zet egyébként azt is mutatja, hogy a *schola* és a *scholamester* szót nem kívánta magyarítani Apáczai... Sőt eredeti, latinos formában írta le, pedig a történeti-etimológiai szótár szerint már a XVI. században egymás mellett élt a latinos *schola* és a magyaros iskola forma (TESZ. 2/237.)

Apáczai *nyelvgyazdagításának* két fontos forrása van: (a) a népnyelvből való átvétel (csakúgy, mint a későbbi nyelvújítóknál), valamint (b) a tudatos szóalkotás (leginkább fordítások nyomán). Például a tudományok nevének magyarításai Apáczainál: aritmetika — számvetés, geometria — földmérés, fizika — természetvizsgálat, geográfia — földleírás, medicina — orvosi tudomány, grammatika — közönséges nyelvezés stb. Bőven használ Apáczai tájnyelvi szavakat, illetve szavak tájnyelvi változatait is: üdő, küsebb, körtvélyfa stb. Gondoljunk arra, hogy Apáczainak az elvont gondolkodás fogalmaival kellett megbirkóznia, az anyanyelvi közbeszédben sohasem használt kifejezéseket keresve és találva... Ilyen lehetett az első bibliafordítók helyzete is — jegyzi meg Nemeskürty István (1983. 239.).

Szülőföldjéhez való ragaszkodását, hazaszeretetét bizonyította, amikor a földrajzi tájak leírásába egy magántermészetű mondatot csempészett be: „...Erdély (szegény hazám vajon mikor látlak! Dacia...” (Apáczai, 1959. 164.)

Apáczai a maga életcéljáról vallotta: „Én azok közül, kik a magyar ifjúságnak dolgát a tanulásban előmozdítják, legkisebb vagyok, de szándékomra nézve, amellyel e cél elérésében törekszem, nincs, aki rajtam kifogjon...” Amikor Gyulafehérváron a főiskolának lesz a tanára, még latin nyelvű beköszöntő beszédében az anyanyelvű oktatás szükségességéről értekezett. Nézetei miatt ellentétbe került II. Rákóczi György (1621–1660) fejedelemmel, aki Kolozsvárra száműzte. A legenda szerint tanítványai ide is követték, s Apáczai itt sem adta föl elveit, s beköszöntő beszédét már magyarul tartotta: *Az iskolák felette szükséges voltáról* címmel. „Ami ugyanis a szem a testben, ugyanaz az akadémia vagy főiskola az országban és ami az emberben az okosság, ugyanazok a haza számára a tanult férfiak. Szem nélkül a test sötét, értelem nélkül az ember okatlan állat.” Beszédének jelmondata, üzenete a mai kornak, mai fiataljainknak is szól: „Tudományi fegyveredet kezedből soha le ne tedd!” Kolozsváron volt tanítványa Bethlen Miklós (1642–1716), aki vallotta: „Én Apáczait mint atyámat, úgy tartottam, szerettem, becsültem, s emlékezetét ma is becsülöm” (Nemeskürty István, 1983. 239.).

„Apáczai Csere János mintát és példát adott arra, hogy lehet magyarul beszélni a tudományról, akkor is, ha az olykor akadozik, döcög, ha egyedül maradunk a törekvéseinkkel. Munkásságának időszerűsége abban van, hogy a magyar szaknyelvek (köztük szeretett hazája, Erdély, illetve általában a határon kívüli szaknyelvek) ismét nyelvi hiányban szenvednek, a nyelvi szétretegződés, sőt sok helyen az anyanyelvűség elvesztését mutatják. Továbbá egyes magyarországi szaknyelvek elangolosodnak, a szakszövegek — még ha magyarul is vannak — érthetetlen makaróni nyelven, fordításnyelven születnek. Ha pedig a szaknyelvek

nem anyanyelvűek, akkor előbb-utóbb az egész anyanyelvűség veszélybe kerül. Megállapíthatjuk, hogy a szaknyelv az adott nyelv kicsinyben. Előbb éri erózió a szaknyelveket, azután következik a köznyelv egésze... Apáczai eredményei beépültek a későbbi korok nyelvújításába, amelyek új nyelvi minőséget, új szaknyelveket és a nyelv tudatos alakításának, bővítésének a tudatát hozták magukkal, s ültették el mélyen a magyar nyelven beszélőkben” (Balázs Géza, 2004. 55.).

Apáczai előtt tiszteleg Kányádi Sándor is *Apáczai* c. versével (1975):

„háttal áll arcát nem láthatjuk nem volt ideje megfordulni
hogy szoborba képbe örökíthessük villanófény s fotósok
ha lettek volna akik magyarázás közben vagy amint oly-
kor bátorítóan visszapillant az utána menőkre de hiába
mosolya amúgyis nyugalomra intette volna a buzgólkodókat
megyünk hát mögötte amerre előjárói tekintetének
fénykévéi mutatják az irányt s az ösvényt lábunk előtt
követjük, mint diákjai annakidején gyulafehérvárról
kolozsvára jövet egyetlen batyunk botunk fegyverünk
az anyanyelv”

Apáczai Csere János anyanyelvünk érdekében vívott harc végvári vitéze volt Erdélyben. Kortársa, *Zrínyi Miklós* (1620–1664) folytatta a hagyományt, amely szerint a kor embereszményét a végvári vitézek képviselik (*Emberségről példát, vitézségről formát mindeneknek ők adnak*), amikor dédapja — és katonatársai — hőstettét azzal emeli eposzi magaslatra, hogy európai összefüggéseikben láttatja. Zrínyi tudta és mondta: „*Mindenfelől ránk néz az nagy kereszténység, / Mi vitéz kezünkön van minden reménség*”, és „*Egy nemzetenél sem vagyunk alábbvalóak, és ha kevesen vagyunk is, nem oly kevesen azért...*” A nagy cél mellett a küzdelem részleteiről, az évszázados magyar-török harc politikai kérdéseiről is szól eposza, a *Szigeti veszedelem* (1645/46).

Mohács óta csaknem 100 év telt el. Ausztria császára és Magyarország királya II., majd III. Ferdinánd (1619–37; 1637–57). Az erdélyi fejedelem Bethlen Gábor (1613–1629), majd I. Rákóczi György (1630–1648). Európa nemcsak a törököt, hanem az önpusztító harmincéves háborút (1618–1648) is szenvedti. A keresztény hadak nem a félhold ellen, hanem egymás ellen masíroznak. A hódoltsági területeken falvak százai néptelenednek el, lesznek az enyészeté. Nemzedékek váltották egymást, és nem változott a helyzet... Így kell tehát élni? Zrínyi másképp gondolta. Fölismerte: a török meggyengült, már nem az, ami a nagy Szulejmán idejében volt, a török kiűzhető! Hogyan? — ez a kérdés. Erre tette fel az életét, mint költő, mint katona, mint politikus (Somos Béla, 2005. 298.).

A költő célja: az elődök példájának felmutatásával kortársainak bebizonyítsa: a török legyőzhető, kiűzhető... „Nem írom pennával, / Fekete téntával, / De szablyám élivel, ellenség vérivel, / Az én örök híremet.” A klasszikus minták

alapján, az eposzi kellékek maximális kihasználásával korához szóló üzenetében ábrázol, felhív, mozgósít, állásfoglalásra késztet.

Zrínyi költői nyelve erőteljes, gazdag, érzékletes, az eposz nyelvi erejét az olykor keresetlennek tűnő szókapcsolatok, az előforduló török, horvát, deák szavak nem csökkentik. A négysoros strófák ritmusát a hangsúly adja. A négy, tizenkét szótagosból álló, bokorrímes versszakot ma Zrínyi-strófának nevezzük, eposzát ma is oktatjuk magyar irodalomtörténeti óráinkon. Bevált a költő jóslata: „Véghöz vittem immáron nagyhírű munkámat, / Melyet irigy üdő, sem tűz el nem bonthat, / Sem az ég haragja, sem vas el nem ronthat, / Sem az nagy ellenség, irigység nem árthat.”

A fejedelmi korszakban Erdély nyelvileg nagyon nyitott ország. A fejedelmek alatt a tudomány nyelve főként a latin, a tanulmányok nyelvi követelménye esetenként a német, a holland, a francia s a század utolsó évtizedeiben az angol. Köleséri Sámuel például Angliában valószínűleg Newton előadásait is hallgatta... A diplomácia nyelvében a latint kezdi kiszorítani a francia. A román vajdák sok esetben magyarul leveleznek Apafival. A fejedelmek mindig tartanak kancelláriájukon törökül jól tudó írnokot. Ebben a különleges, sokféle nyelvi közegű korszakban az anyanyelvi műveltség különös felvirágzását figyelhetjük meg. Az erdélyi magyar nyelv most az új társadalmi, művelődési igényeknek megfelelően a tudomány fogalmi kincseivel, az ipar és a kereskedelmi élet szavaival bővül. Kialakul egy könnyed társalgási nyelv, megszületnek a személyiség bonyolultabb érzés- és gondolatvilágának kifejezésére hajlékony közlési formák. Misztótfalusi Kis Miklós, az egyetemes betűművészet és nyomdászat világhírű személyisége egységesíti a magyar helyesírást. Új, javított kiadásban teszik közzé, magyarul, tömegolvasmánynak szánva a *Bibliát* (Köpeczi Béla szerk., 1993. 354-355.).

A tudatos fejedelmi politikai az 1660-as évek közepétől új fejlődés jellemzi a falusi iskolákat, lendületet vesz az anyanyelvi oktatás és a leányiskolázás. A négy bevett vallás a görögkeleti egyházzal együtt nemcsak élhetett, hanem társadalmi ösztönzésre élnie kellett az iskolaalapítás jogával. Ekkor épül ki a szászvárosi kollégium, a székelyudvarhelyi református kollégium, megerősödnek az unitárius iskolák, és ekkor veti meg alapjait a görögkeleti egyház iskolarendszere is. Apafi Mihály megerősítette a Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony alapításával (1657) életre hívott fogarasi román iskola anyagi bázisát, különleges fejedelmi védelemmel segítette. A Fogaras környéki falvakban, Brassóban, Hátszegen, Lugoson működő iskolák számát nem tudjuk pontosan megállapítani, de bizonyos, hogy viszonylag több román iskola működött. (Az említett vidéken működő mai iskolák tanárai megkereshetnék a még létező dokumentumokat, iskoláik létét bizonyítandó!) Erdélyben nyomtatták ki — 1699-ben — az első román nyelvű *tankönyvet*, a cirill betűs ábécét, a *Bucoavnát* (Köpeczi Béla szerk., 1993. 356.).

A protestáns iskolák kiépített ösztöndíjrendszere tovább gyarapodott. 1700 és 1703 között a wittenbergi egyetemre 53 erdélyi diákot írtak be. A katolikus is-

kolázást a jezsuiták betelepítése lendítette fel. A ferencesek a katolikus székelyek iskolázásában szereztek érdemeket. Rákóczi Ferenc Kolozsvárott alapította meg a *Nemes Ifjak Társaságát*, ami az államkormányzás és hadsereg-irányítás feladataira alkalmas ifjak képzésére irányuló udvari intézmény volt. Több erdélyi ifjút, magyarokat, szászokat és románt is felvettek tagjai közé.

Az oktatás rendje abban változott, hogy nagyobb gondot fordítottak az írás-olvasás széles körű elterjesztésére.

Erdély fejlett könyvtárkultúráját súlyos veszteségek is érték. A gyulafehérvári fejedelmi könyvtárat a tatárok égették fel, a brassói könyvtár 1689-ben tűzvész martaléka lett, Nagyenyed könyvtárát császári katonák pusztították el. Gyarapodnak a magánkönyvtárak, a kollégiumi könyvtárak a tanárok tékáival, növekedett a magyar nyelvű könyvek aránya is. A megnövekedett olvasmányigényt az erdélyi nyomdák kevésbé tudták kielégíteni.

Erdélyben a tudományos életet az 1660-as évektől kezdve a karteziánusok határozták meg. Descartes filozófiáját Pápai Páriz Ferenc foglalta össze, több erdélyi iskolában tanították a kopernikuszi világkép mechanikáját, a heliocentrikus csillagászat ismeretanyagát s a sort folytathatnánk... (Köpeczi Béla szerk., 1993. 357.)

A kor irodalmára sajátos műfajok jellemzőek: az *iskolai színjátékot* az unitárius, a református, majd a jezsuita kollégiumok lendítették fel. Anyanyelvoktatásunk újabb formája, területe nyílt meg, a diákok betanult magyar nyelvű szövegeket, színpadon mondják, s a szereplők beszédét iskolatársak hallgatják, nézik. Császári működési engedéllyel (1696) az első színházigazgató, a kolozsvári *Felvinczi György* piactereken játszott drámaival a lélek kiművelését szerette volna szolgálni.

A korszak jellegzetes prózai műfaja a *napló* és az *emlékirat*. Többszörre a politikai életben aktív nemesek, íródeákok foglalták írásba az átélt eseményeket, saját nézőpontjukból számoltak be életükről, s ami még fontosabb: szinte kivétel nélkül anyanyelvükön, magyarul — vagy a szász földön németül — írnak. Kézírással sokszorosították őket, s a nemesi családokban kézről-kézre jártak, így befolyásolták, alakították a közvéleményt s az aktív ítélkezést. A nagyszámú mű közül különösen jelentős *Kemény János* (1607–1662) tatár rabságban írt *Önéletírása*, *Bethlen Miklós* (1642–1716) *Önéletírása, II.* *Rákóczi Ferenc* (1676–1735) *Vallomásai, Emlékiratai*, *Bethlen Kata* (*bethleni, Árva*) (1700–1759), a kimagasló író, aki szervezőként, mecénásként, könyvgyűjtőként támogatta az irodalmat, akinek *Önéletírását* (Kolozsvár, 1762) halála után rendezte sajtó alá egykori udvari papja, Bod Péter.

Iskolai irodalomtörténetünk Bethlen Miklós *Önéletírását* kínálja tananyagként a mai fiatalok számára. Őt idézzük — okulásul: „[Tanítóm] egyszer rágondolá magát, hogy idegen nyelveket tanuljunk, oláhul, tót, szlovák vagy lengyelül, törökül, németül, franciául, de ezeket nem egyszerre, hanem egymás után. Először oláhul ezer vagy kétezer vocabulát leíratott, úgy, mint oda felírtam, a deákról

megtanulám, tudom, egyszer próbára, hogy egy nap hatszázat, sőt többet is mondhatnék, szót megtanultam” (Glatz Ferenc szerk., 1989. 101.).

Mikes Kelemen (1690–1761) *Törökországi levelek* c. műve irodalomtörténeti tananyag. Mikes Kelemen, aki II. Rákóczi Ferenc hűséges íródeákja volt, követte urát az emigrációba is, Lengyelországba, Franciaországba és török földre, Rodostóba. Leveleiben hazája, Erdély iránti mélységes szeretete szólal meg, s a Rákóczi iránti megrendítő hűsége. A tenger hatalmas hullámai az erdélyi nagy hegyeket, a rodostói szüreteket a hazai szüreteket, a török ifjak nevelése az otthoni ifjakat, lányokat juttatják eszébe. Sokat tréfálkozik önmagán is, emlegeti, hogy mennyire szereti a jó erdélyi káposztát. A fejedelem halála után pedig levetette a francia köntöst, s ismét székely ruhába öltözött. A jó gazda szemével néz körül Törökországban, s ha valami hasznosat lát, azon gondolkodik, jó lenne Erdélyben is meghonosítani, pl. a gyapotot, a „selyemesztő bogarakat” erdélyi eperfalevéllal etetné. Kifogásolja, hogy Erdélyben a nemes ifjak sok időt fordítanak a latin nyelv tanulására, anyanyelvű oktatást sürget, gyakorlati tárgyak tanítását s főleg a leányok nevelésének fontosságát. Leveleiben megmaradt annak, amivé a zágoni környezete formálta, egyszerű, szeretetreméltó székely embernek. Stílusa átmelegszik, amikor Erdély s Rákóczi iránti ragaszkodását, rokonszenvét, a számkivetettség fölötti bánatát szólaltatta meg. Szívéből tör fel a vallomása: „...úgy szeretem Rodostót, hogy el nem feledhetem Zágont”. A török porta követeként Bukaresten át Jászvásárba (Iasi) készülve írta: „...ha Erdélyt meg nem láthatom, de a köpönyegét meglátom, mert az erdélyi havasok mellett megyünk el. Ha Zágonban sert nem ihatom, de iszom a Bodza viziből”. A fejedelem halálakor sóhajt fel: „Az Isten árvaságra teve bennünket, és kivevé ma közülünk a mi édes Urunkat és atyánkot... Hullassuk bővséggel könnyeinket, mert a keserűségnek ködje valóságosan reánk szállott.” Az egészséges kedélyű, jóbeszédű ember szókötései, fordulatai is jellemzői stílusának: „Mert én úgy szeretlek édes néném, mint a káposztát.” „Maradok a ked köteles, láncos, madzagos, spárgás és zsinóros szolgája.” A kellemes hír „jószagú”, „csendülő” hír, a barátságtalan levél „hidegebb téntával vagyon írva”, az asszony Rodostóban „olyan gyümölcs, amelyet nem visznek az asztalhoz”...

Rákóczi Ferenc fejedelem neve zászlóvá lett s vele együtt Mikes Kelemen, a hűséges bujdosótárs is népszerű lett irodalmunkban s anyanyelvoktatásunkban. (Vörösmarty, Kölcsey Petőfi, Arany versei idézik alakjukat).

A naplók és emlékiratok írói sok korabeli dokumentum szövegét is bemásolták életük egyéni fordulatait tanúsító írásaik közé. Cserei Mihály köznemes *Históriája* valóságos tárháza a változó politikai viszonyokról elhangzott különböző véleményeknek.

Az erdélyi *történetírást* több *műfaj* és *többsz nyelvűség* jellemzi. Most indul útjára a magyar és a szász egyház- és iskolatörténet, most teszi első lépéseit a várostörténet. A születő könyvek az újdonságokra figyelő tanárok révén kerülnek be az oktatás körforgásába, de hamarosan éreztetik hatásukat az anyanyelvoktatásban is.

A latin nyelvű magyar történetírás kiemelkedő alkotása Bethlen János műve, a *Rerum Transylvanicarum, libri quator* (Szeben, 1663, Amszterdam, 1664). Nadányi János *Florus Hungaricus* (1664) is megjelent angolul, jelentősége, hogy elveti a magyarok hun származásának teóriáját, a krónikák helyett hiteles dokumentumok alapján igyekszik áttekinteni Magyarország történetét. Bethlen Farkas, folytatva Szamosközy kéziratban maradt művét, Erdély önálló történetét írja meg.

Az első magyar nyelven írt történeti mű Szalárdi János *Siralmas magyar krónikája* (1662). Erdélyország történetét foglalta össze, azt is vizsgálta, hogy mi vezetett a fejedelemség történetének addigi legnagyobb veszteségéhez, az 1657–1660. évi török pusztításhoz, és részletesen leírta Várad védőinek hősieks küzdelmét. A költőnek is kiváló szász történetíró, Valentin Franck von Franckenstein 1696-ban megjelent történeti művében bizonyította be, hogy az erdélyi szászok a 12. századi királyi telepések leszármazottjai. A római provincia korabeli Erdély, Dacia története a 15. századi humanistáktól kezdve foglalkoztatta a tudományos világot, ez a románok eredetével összekapcsoló gondolat a 17. század moldvai krónikásainál tűnik fel.

Tudományos munkát jelentetett meg Pápai Párizs Ferenc (1649–1716), orvos, nagyenyedi tanár: *Pax animae* (A lélek békessége) (1680), és a *Pax corporis* (A test békéje, 1690) címmel, s latin—magyar és magyar—latin szótárával (1708) nemzedékek anyanyelvi oktatásának, művelődésének segítője lett.

A 150 éves török megszállás után megindul az ország társadalmi, politikai, gazdasági állapotának számbavétele. Az új Magyarország történeti-földrajzi ismereteinek felmérése Bél Mátyás (1684–1749) érdeme, aki három nép (német, magyar, szlovák) tudósa volt. *Notitia Hungariae nave historico-geographica* (Az újkori Magyarország történeti-földrajzi ismertetése. 1-5. [1735–1747]) című műve tízenegy vármegye, népszokások, népi eszköz kultúránk páratlan gazdag leírása, mai értelemben vett földrajzi-néprajzi tankönyv. Bél Mátyás tipikus hungarus-értelmiségi, aki tankönyveivel a latin mellett a magyar, a német s a szlovák nyelvek alapos elsajátítását segítette.

Czvittinger Dávid lexikonba foglalta a magyarországi írókat — *Specimen Hungariae literatae* (Kísérlet a magyarországi tudományosság összefoglalására) (1711), Bod Péter (1712–1769), református lelkész pedig magyarul írta meg írói lexikonát: *Magyar Athenaeus* (1766) címmel.

Az oktatásban egyre nagyobb szerep jutott a történelem, a földrajz és a természettudományok oktatásának, s magyar nyelvvel is egyre többen foglalkoznak. A magyar nyelv kiművelésének és a tudományok magyarul való megszólaltatásának igénye hangoztatott követelménnyé vált. Bessenyei György és kortársai már nem a hungarus-értelmiség képviselőiként fogalmazták meg művelődési programjukat, hanem az anyanyelv bővületében (Sipos Lajos szerk., 2000. 240-247.).

Cserei Mihály (1667–1756) *História* (1709–1712) című művében türelmetlenséggel jelentkezik az anyanyelvi próza iránti igény. Haller János a *Hármas históriában*

(1682; kiadva Kolozsvár, 1695) a *Gesta Romanorum*, a Nagy Sándor-életrajzok és a trójai mondakör témáit foglalta össze. Tótfalusi Kis Miklós nagy ambícióval, gyönyörűen nyomtatta ki a könyvet, hatásosan monumentális rézmetszetű címlappal, több mint kétszáz éven át olvasták kicsik és nagyok, ebből tanultak, ebből művelődtek, ezzel szórakoztak. Utolsó népszerű kiadása 1902-ben jelent meg. Ez volt a magyar regény, elbeszélés, mese, széppróza — minden; egymaga pótolta, mert más művek híján pótolni volt kénytelen az egész hiányzó magyar prózai epikát (Nemeskürty István, 1983. 272.). Másik jelentős irodalmi alkotásban, *Rozsnyai Dávid* (1641–1718) kéziratban maradt *Horologium Turcicum* c. művében a *Pan-csatantra* török változatát magyarította (Köpeczi Béla szerk., 1993. 362.).

Az erdélyi irodalom leggazdagabb ágazata a *költészet*. Virágzik a közösségi költészet: mesterségdicsérők, katonaversek, vitézi énekek, diákkersek, bujdosóénekek. Feltűnik az első jelentős műköltő is. A kor gondolkodói, papjai, prédikátorai az asszonyi hivatást a hitélet-család-háztartás körére korlátozták, de a tehetséges főúri hölgyek mint mecénások részt vehettek/vettek a irodalmi életben is. I. Rákóczi György felesége, Lorántffy Zsuzsanna (1600?–1660) iskolát, nyomdát alapított, I. Apafi Mihály felesége, *Bornemissza Anna* (1636?–1688) férje udvartartásának vezetésében osztozott, naplóján túl a neki ajánlott kéziratot *szakácskönyve* (1680) őrzi nevét. De tudjuk, hogy többen verselgettek is, pl. Wesselényi Ferenc nádor felesége, a Gyöngyösi Murányi Vénusz-át ihlető *Széchy Mária* (1610–1679). S egy fiatalasszony pedig a férje oldalán töltött zaklatott életének fordulatait érzékelve, a saját belső világába menekül, s ebből a magyar költészetben mindeddig ismeretlen világából annyit tár fel és olyan mélységekbe viszi olvasóját, elismerésünkre méltó, anyanyelvoktatásunknak is díszére vált: „Sebes árvizeknek, kegyetlen szeleknek / érzem kemény zugását, / Szívemnek fájdalmat, iszonyu kínjait, / Szemeim könnyhullatását, / Meg nem állíthatom, óránként jajgatom / Szerencsém változását...” A szerző: *Petrőczy Kata Szűdónia* (1662–1708), akinek nemzetünket fenyegető veszélyről írt két verse (Oh, irgalmas Isten..., Oh, lelkünk világossága...) ma is szerepel az evangélikus gyülekezeti énekeskönyvben, a mai fiatalok is éneklük (Sipos Lajos szerk., 2000. 248. és Nemeskürty István, 1983. 260.).

A szászok kiemelkedő költője *Valentinus Frank*, zsoltárfordító, *Mihai Halici* az első költő, aki románul ír időmértékes verset (Köpeczi Béla szerk., 1993. 362.).

A gazdag hagyományokból fejlődő verskultúra fogalomkincsére és jelképrendszerére egyaránt jellemző a reneszánsz és a barokk világa. Már Balassi előtt is létezett szóbeli szerelmi költészet, a fiatalok között ekkor is a vers a kedveshez küldött vallomást vivő követ, ajándékba küldött tárgy lírai kísérője és értelmezője. Balassi-verseket is utánoznak, Hogy Júliára talál... kezdetű pl., a muzsikát hallgató, táncban, lányokban, szerelemben gyönyörködő, de tanult ifjak képe is élénk lép. De a kikapós menyecske a diákot tartja a legjobb szeretőnek, hos??szasan megokolva állítását. (Pl. Szentsei György daloskönyve, Fanchali Jób-kódex, Kuun-kódex — Sipos Lajos szerk., 2000. 256.).

Ez a költészet is őrizte a magyarság ősi képzeteit, és kifejlesztette a 17. századi világkép-váltás, antikvitás szimbolikáját. Kifejezései, gondolatai az új vallásos érzésvilág, az önmaga értékeire ébredő személyiség és a politikai harcok, a közösség, az országféltés élményeit hordozzák. A történeti énekek gondolati tengelye a nemzeti eszme, amit átítat az antikvitás értékrendszere, a reneszánsz hőskultusza. Ezek az értékek lassan-lassan beépültek az anyanyelvi oktatásba, a tankönyvekbe is. A többségükben ismeretlen szerzők (akik már talán írástudók is voltak?) műveit a közösség alakította és csiszolta, mint a *népdalokat* és a *népballadákat*. A balladák motívumkincsében sok a történelmi elem, mint pl. az az 1664-ben Váradnál elesett *Rákóczi László balladája* vagy *Kerekes Izsák balladája* változataiban kimutatható. A román *Grigore Pinteá-balladák* variánsai a Rákóczi-szabadságharc emlékét őrzik. A magyar költészet termését a kéziratos énekeskönyvek és a szájhagyomány őrizte meg (Köpeczi Béla szerk., 1983. 362.).

A szász és magyar városokat hagyományosan szabályozott, korszerű, gazdag zenei élet jellemezte, élénk volt az *egyházi és kollégiumi énekkultúra*. A főúri kastélyokban divattá vált a házi muzsikálás, gondot fordítottak a gyerekek zenei tanítására. Annak ellenére, hogy a puritanizmus elítélte a hangszeres zenét, és a kálvinista egyház lemondott a vokál-, szimfonikus művészetről, a nagyenyedi kollégium bevezette az orgonát az egyházi énekoktatásba (Köpeczi Béla szerk., 1983. 362.). (Segítve ezáltal az anyanyelvi oktatást is — teszem hozzá.) A magyar, német, román falvakban gazdag énekkultúra élt. Erdély évszázadok óta az európai dallamvándorlás keresztútjain fekszik. A zenetudomány megállapította, hogy van olyan népdal, amelyben a 17. századi egyházi dallam vagy a 16. századi francia sanzon él tovább. A Rákóczi-nóta egyik változatát táncdallamként a csíki *Kájoni-kódex*-ben (1634–1670) jegyezték fel, a másikat a *Vietorisz-kódex*-ben „oláh tánc” címen írták le. Dallama — egyházi szöveggel — ma is él. Az erdélyi dallamkincs többsége a régi típusba sorolható, a 17-18. sz. fordulóján tűnik fel az új dallamtípushoz vezető verbunkzene előzménye (Köpeczi Béla szerk., 1983. 363.). A ma is énekelt zsoltáraink szövegét is francia szerzők nyomán ültették át magyarra...

A drámai műfajt a városi polgárság, a diákság és a nemesség ismerte, főúri színpadainkon találkozott vele a főnemesség, az egyházi szertartásokon felmérte hatását a papság és a hívőssereg, a falvak népének körében is számtalan dramatikus szokás élt és virágzott. A főúri dráma hagyománya mellett élt a liturgikus játékok szokása, a profán elemeket is felmutató *bethlehemes játék*, valamint a középkortól örökölt és elsősorban az iskolákban gyakorolt dramatikus vita.

A 17. század második felétől a *dráma* az iskolákban él és izmosodik. Kálvin nem nézte jó szemmel az iskolai ifjúság fellépését a színpadon, Luther viszont a nevelés, az ismeretszerzés, az oktatás szempontjából nagyon hasznosnak tartotta. Ezt ma is valljuk! A katolikus szerzetesrendek alapítói közül *Asszisi Szent Ferenc* a kereszténység első karácsonyán valóságos bethlehemet jelenített meg, s ettől fogva a ferences rend templomaiban hagyománnyá vált a szokás. *Loyolai Szent Ignác* úgy vélte, hogy Krisztus szenvedéseit vagy bármelyik bibliai történetet emlé-

kezetessé kell tenni, s erre a drámai műfaj alkalmas. Ezért a rend iskoláiban előírta a színjátszás meghonosítását. A piarista iskolák alapítója, *Kalazanci Szent József* viszont néhány levelében úgy nyilatkozott, hogy a színpadon fellépő diákot a hiúság bűnébe viheti a szereplés, s indokolatlanul sok munkát, időt, fáradságot jelent a rendezés és a memorizálás. Mindezek ellenére még az alapító életében engedni voltak kénytelenek a piaristák a társadalmi igénynek, s ezért ők is írtak, rendeztek, előadtak drámákat.

A barokk kor magyar színháza felekezeti iskolákban működött, s szerzői, rendezői is felekezeti tanárok és professzorok voltak. Így ismerünk *evangélikus*, *református* és *unitárius színjátékokat*, valamint a *katolikus* iskolák területéről jezsuita, ferences, piarista, pálos, minorita és más szerzetesrendi, valamint világi papokat képző, szemináriumi színjátékokat. Az iskolai színpad rendkívül nagy számaival lep meg mindannyiunkat. A jezsuiták 44, a piaristák 24, az evangélikusok 38, a reformátusok 21 magyar városban honosították meg a színházi előadásokat, s tették azt folytonossá (Sipos Lajos szerk., 2000. 252-254.).

Több kéziratos tanári jegyzet olvasható arról, hogyan kell tragédiát és komédiát írni. A dráma elméletével a 17. századi Magyarországon három kisebb könyv foglalkozik. Az egyik *Ludvig Pascator* könyve 1642-ben jelent meg *Gyulafehérváron*. Az öt felvonás mellett tör lándzsát, ismeri a prologus és az epilógus fogalmát, pontosan meghatározza, hogy a chorusban legfeljebb huszonnégy személy szerepelhet. A dráma járulékos részének tartja a zenét, az éneket és a táncot.

1688-ban Trencsénben előadtak *Myrai Szent Miklós* püspök életéről egy drámát. Ennek szövege még 1732 előtt a kézdivásárhelyi minorita iskolába került, s nem lehetetlen, hogy előadták. Sajnos, töredékesen maradt ránk, szerzője is ismeretlen. Az egyik chorusban a szereplő diákok tánccal, élőképpel a Lippay család címerét jelenítik meg. Latin nyelve azzal magyarázható, hogy ekkor az iskolai oktatás nyelve is ez volt. A tárgyalt két évszázad rendezői a bibliából, a szentek életéből vagy az egyházi év nagyobb ünnepeiből merítettek témát.

A katolikus iskolai színjátszás játszóhelyei a 16-18. században Erdélyben:

Szatmár (jezsuita — 1641–1771), Máramarossziget (piarista — 1733–1789), Nagykároly (piarista — 1725–1778), Nagybánya (jezsuita — 1727–1771; minorita — 1761), Beszterce (piarista — 1731–1746), Nagyvárád (premontrei — 1776–1780; jezsuita — 1716–1772), Kolozsvár (jezsuita — 1581–1771; piarista — 1791–1797), Gyergyószárhegy (ferences — 1762), Mikháza (ferences — 1762), Csíksomlyó (ferences — 1721–1781), Székelyudvarhely (jezsuita — 1668–1771), Gyulafehérvár (jezsuita — 1737–1765), Medgyes (piarista — 1755–1777), Kézdivásárhely — Kanta (minorita — 1779), Temesvár (jezsuita — 1726–1773), Nagyszeben (jezsuita — 1709–1771), Brassó (jezsuita — 1770). (Sipos Lajos szerk., 2000. 253.)

A térképen szinte háromszor ennyi színhely Magyarország területén.

A protestáns iskolai színjátszás játszóhelyei a 16-18. században Erdélyben:

Nagybánya (református — 1667), Ákos (református — 17. sz. második fele), Beszterce (evangélikus — 1552), Nagyvárád (református — 1658), Kolozsvár (uni-

tárius — 1572–1797; református — 1684–1792), Marosvásárhely (református — 1750–1796), Torda (unitárius — 1711–1713; református — 1792), Nagyenyed (református — 1676–1799), Gyulafehérvár (református — 1637–1640), Medgyes (evangélikus — 1614–1700), Segesvár (evangélikus — 1620–18. sz. vége), Déva (református — 1792–1794), Szászváros (református — 1795–1799), Nagyszeben (evangélikus — 1573–1698), Nagyajta (unitárius — 1722), Brassó (evangélikus — 1542–1771) (Sipos Lajos szerk., 2000. 254.).

A mai Szlovákia déli részéről a térkép kétszer ennyi színhelyet közöl.

Tekintsük át a magyar nyelv középmagyar korszakát (1526–1772), benne az anyanyelvi oktatást érintő nyelvi változásokat!

1526 — a mohácsi csatavesztés a magyar történelem egyik legtragikusabb év-száma, alapvetően megváltoztatta Magyarország addigi állapotát, megakadályozta a társadalom európai szintű fejlődését, és akadályokat gördített a humanista műveltség terjedése elé is.

Csupán néhány történelmi esemény Erdélyre vonatkozóan: az ország három részre szakadása, a török államnak adózó, de egyúttal bizonyos függetlenséggel rendelkező Erdélyi Fejedelemség, Bethlen Gábor fejedelemsége, haladó politika és virágzó műveltség, felekezeti küzdelmek, gályarab lelkipásztorok, vallás-szabadság, kuruc mozgalmak stb.

„A magyar nép zivataros századaiban” a kényszerítő idegen nyelvi hatások szorítása ellenére a magyar nyelv nem sorvad el, hanem minden tekintetben gazdagodik, sőt Nemeskürty István szavaival „*a nemzeti nyelv a magyar állam széthullása után átvette a nemzeti együvé tartozás jelképének szerepét és képviseletét.*”

A reformáció most a legnagyobb egységet adó erő a széthullott nemzet számára. Szellemiségéből fakadóan megteremti az *anyanyelv kultuszát* a magyarul megszólaló Bibliával, a lelkipásztorok magyar nyelvű igehirdetésével és a templomok fehérre meszelt falai között felcsendülő magyar nyelvű zsoltárokkal és gyülekezeti énekekkel.

A megalakuló új iskolák feladata: terjesztetni az írni-olvasni tudást. Az iskolákból kikerült fiatalok, íródeákok, literátusok terjesztői lesznek az új hitnek és egyúttal az anyanyelv művelésének. Közülük kerülnek ki a jezsuita és piarista iskolák oktatói, újabb nemzedékek felnevelői. A könyvnyomtatás, a nyomdák (Gyulafehérvár, Kolozsvár stb.) elterjedésével sokkal nagyobb számú olvasó-közönség teremtdött meg, mint a kódexek korában.

Az ómagyar korban, a királyi udvarban és a kancelláriákban és a kolostorokban folyó oktatás nyelvgazdagító, nyelvművelő tevékenységét a protestáns szellem humanista öröksége folytatta, szélesítette, s megteremtette az egységesülés igényét.

A XVII. században rögzülő *egységesülő nyelv* alapvetően a nyugati és az északkeleti, illetve az *erdélyi nyelvváltozatra épült.* (Kellemes, felemelő érzés, hogy ezt az erdélyi nyelvet beszéljük ma is, s ennek a magyar nyelvnek tanára lehetek, ezt oktathatom, ennek a nyelvnek szeretnék méltó szolgája lenni.)

A helyesírásban a *-val, -vel* határozórag hasonult alakjai terjednek el: *urammal*.

A *-ban, -ben* és a *-ba, -be* helyhatározóragok szerepe írásban kezd elkülönülni. Eltűnnek a kettőshangzók. Mindezek a normák az oktatás, az anyanyelvi nevelés, az írni-olvasni tudók szaporodásának eredményei is.

A korabeli fiatalok és idősebbek szókincse is gazdagodik, pl. a hangutánzó és a hangulatfestő szavak folyamatos bővülése révén: a XVI. századból: *csabol, sóhajit, zaklat, pehely* stb. A XVII. századból: *csámcsog, somfordál, zsibbad* vagy a *móka* szavunk. Gyermeknyelvi szavakból került be a szókincsbe a *baba, báb, dada* szó. Apáczai Csere János szavairól már beszéltünk, itt csak a *középpont* szavát említjük.

A szavak jelentésváltozását is említhetjük: a *biedelem* szavunk a 'hűvösség, oltalom' jelentés helyébe a XV. század után '*hit*', majd '*babonás hit*' jelentésű lesz. A *jámbor* szavunk 'szelíd, türelmes' jelentés helyett a XVIII. században már '*együgyű*'. (Mátyás idejében az ételt megsózták, megpaprikázták, ízesítették, azaz *megtrágyázták!*)

A latin ún. „apanyelvként” még mindig második nyelve a tanultabb embereknek, a közszereplésben, a tudományban és a törvényhozásban élő nyelvként használják. A protestáns hitre áttérők új szavakkal ismerkedtek, amelyeket esetleg a latinnal való ismerkedésük során már hallottak: szüleivel együtt valamelyik *eklézsia* tagjai, a *kollégium kántusában* énekelnek, az iskolában *ceruzával* írják, amit a tanító *krétával* a táblára írva *diktál*. Szüleik a *fiskálissal* intézik peres ügyeiket, *protestálnak*, kérvényeiket *datálják*, s hogy el ne kapják a *kolerát, kúrálják* magukat, s ha sikerül a kúra, *muzsika* és *pipa* mellett töltik idejüket...

A fiatal lányok fogadták a *gavallérokat, cukrot, marcipánt* majszoltak, a fiúk *dragonyosnak* képzeltek magukat, *pisztollyal* játszottak — német jövevényszavakkal gazdagodott anyanyelvük.

Divatba jött a *kávét, a díványon* heverve fogyasztották, *tarhonyát* pörkölték *tepsiben*, ahogyan a törökök, de néhány szláv szó is meghonosodott anyanyelvünkben: *dobány, számóca, csata, lekvár*...

Az olasz zsoldosok, várépítő mérnökök szívesen adták át, s az olasz városokban tanuló diákok szívesen fogadták a *saláta, osztriga, mazsola, furfang, golyó* szavakat anyanyelvünk számára.

Anyanyelvünk hangállományában ekkor alakult ki a *dzs*-ből a *dzs*: *madzsag, bodzsá*. Az oszmán-török szavakkal együtt kialakult a *dzs* hangunk is: *lándzsá, findzsá*. A *j* hang kezdi kiszorítani a *ly*-t.

Folytatódik az *igeidők* rendszerének már az ómagyarkor végén elkezdődött *egyszerűsödése*, egybeolvad a különböző múlt idők használata, s előretör a *-t* jeles múlt idő (a *várt* alak a *vára, várt vala* helyett). A jövő kifejezésén két alak osztozik: a jelen idő használata jövő értelemben, amely ősi örökség anyanyelvünkben, és az összetett jövő idő: el fogja mondani.

Az igeidők fokozatos elszegényedésével egyidejűleg megnő az igekötők szerepe, pl. a cselekvés tartósságát, folyamatosságát, illetve lezártágát kifejező igekötőké: *el, ki, be, föl*...

A társadalmi érintkezésben a rangkülönbségek hívják elő a nyelvi megkülönböztetést. A még általában tegeződő ómagyar kori megszólításokban is más címzés járt a királynak, mint a közembereknek. A XVI. században újabb alakokkal bővültek a megszólítások: *Te kegyelmed*, *Kegyelmed*, *Te nagyságod*, *Nagyságod* stb. Melléjük alakult ki a *Kend*, *Kelmed*, *Maga*. Ez utóbbi a XVII. században terjed el személyes névmási jelentésben.

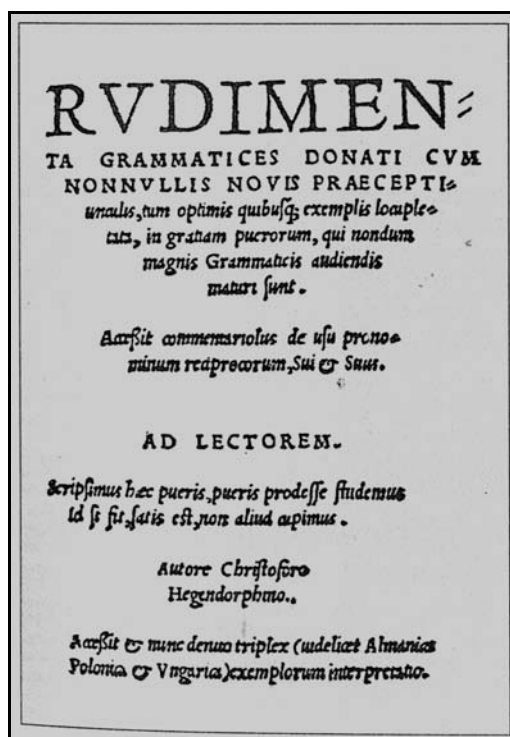
Az írás és előbeszéd stílusát tekintve sokféle korszak és törekvés megfér a több mint 200 évben, a tudatosságra való törekvést tapasztaljuk a mindennapi nyelvhasználatban is. Ezt az oktatás és a könyvnyomtatás is segítette. A XVI. századi reneszánsz stílusok sokfélesége közül itt a humanista-tudós megszólalást, a biblikus-zsoltáros hangot, a természetet és az embert felidéző realiztikus ábrázolást, az élőnyelvi, sokszor humorral is átítatott népies hangvételt emeljük ki. A barokk stílusban sok minden továbbra is felfedezhető a reneszánsz törekvéseiből, de a harmóniát felváltja a szenvedély, a túlfűtött hang s a szöveg- és mondatstruktúra füzérszerűen kitágul. Az anyanyelvi oktatás tantervében szereplő írók, költők megismertetésekor az alkotások stílusának vizsgálatára mindig kitérünk, igyekszünk közelebb hozni a mai diákjainkat is a mű világához, elfogadva Pázmány Péter tanácsát: „az okos embernek nem hímes szók, hanem erős valóságok kellene” (J. András Katalin—Széplaki György, 1998. 54-62.).

A XVI. század második felétől, a könyvnyomtatás kezdetétől számítjuk a magyar helyesírás második, újkori szakaszát. A protestantizmus és a végvári harcok korának élénk szellemi élete az anyanyelvi írásbeliség nagy méretékű növekedésével járt. A könyvnyomtatás terjedése a nyelvi egységesülésnek és ezzel együtt a helyesírási normák kialakulásának irányába hatott. Heltai Gáspár, Misztótfalusi Kis Miklós még a szerzők kéziratába is belejavítottak az általuk vallott helyes írásmódot támogatva. A felekezeti küzdelmek nyomán alakult ki helyesírásunknak egy protestáns és egy katolikus ága. Az előbbit támogatta *Dévai Bíró Mátyás* (1500 k. — 1545) *Orthográphiája* (helyesírási tankönyve), valamint Szenci Molnár Albert (1574–1639) szótára és nyelvtana, az utóbbit pedig *Pázmány Péter* (1570–1637) és *Káldy György* (1573–1634) munkássága. A protestáns helyesírás az ország keleti felében és Erdélyben vált általánossá, a katolikus pedig a királyi Magyarországon.

Buda elveszte (1541) óta minden török háború kimondott vagy titokban áhított célja a magyar királyok középkori székvárosának visszafoglalása volt. A császári sereg 1686 júniusában végre Buda alá vonult, s három hónap múlva az utolsó budai pasa, a 70 éves Abdi Abdurrahman harcolva esett el, a palota kigyulladt, s a 145 éves török uralom vérbe és füstbe hanyatlott. *Karlócán*, 1699-ben, a török szultán elismerte, hogy a Maros-Tisza köze és Temesvár kivételével egész Magyarország és Erdély Habsburg uralom alá, a Habsburg hatalmi szférába került. (Glatz Ferenc szerk., 1989. 102.).

Az 1711. évi szatmári békével megerősödött a Habsburg-birodalomban az 1690-ben indult integrálódási folyamat, a *Guberniumot* 1712–1713-ban helyreállít-

ják, s a bécsi Erdélyi Udvari Kancelláriának rendelték alá. Az uralkodó döntéseit a birodalmi Ministerialkonferenzben alakítják ki, így Erdély a 16-17. századi, sokszor csak elvi török függésből egy viszonylag magas fokú szervezettséggel igazgatott birodalomba kerül, a laza függésből egy szigorú integrációba (Köpeczi Béla szerk., 1983. 368.). Ez az akkori erdélyi anyanyelvoktatás ügyének is ebbe a keretbe sorolását jelenti.

Latin nyelvű magyar nyelvtankönyv (1539)

Málnási Ferenc

„Háromszor veri ezt kenden Ludas Matyi vissza!”

(245 éve született Fazekas Mihály, a felvilágosodás költője)

„Sapere aude!” (Merj gondolkozni!) — tanácsolta az ókorban Horatius, s a XVIII., a fény (siècle des lumières) századában indult mozgalom, a felvilágosodás hívei ennek a gondolatnak a nyomán szerették volna az emberiséget a tudatlanság, a babona, a vallási előítéletek világából átvezetni a világosság birodalmába. A tanácsot megtoldották a Cogito, ergo sum! (Gondolkodom, tehát vagyok!) mondattal, mely szintén szállóigévé vált. Az emberi értelem, a tudomány, a művészet, az irodalom, a könyvek és a bennük kifejtett eszmék, gondolatok szűkebb hazánkban is előtérbe kerültek, Budára költözik az egyetem, amelyet a Nagyvárodon született Pázmány Péter alapított, Kolozsváron állandó színház kezdi meg működését, a magyar nyelvért folyó harc erőteljesebbé válik, az oktatás és a törvényhozás latin nyelvűségét kellene fölváltani az anyanyelvvél, ezt szeretné diadalra vinni a nyelvújítás, s ennek a gigászi küzdelemnek Balassi Bálint, Zrínyi Miklós nyomán Kazinczy Ferenc, Csokonai Vitéz Mihály mellett Fazekas Mihály is lelkes híve volt.

Fazekas Mihály 1766 januárjában született Debrecenben, apja kovácsmester, betűkedvelő ember volt, s fia is mellette tanulta meg becsülni a könyvet. A Református Kollégiumban Mihályt Hatvani István, Varjas János és Sinai Miklós oktatták, ám a fiú inkább katona lesz, közhuszár, majd hamarosan tiszt, s katonáival szinte egész Európát végigharcolta — Galícia, Moldva, Ausztria, Franciaország, Németalföld csataterén —, de 16 esztendő után megelégtelte a háborúskodást, hazatért. A császárhű huszár — felismerve, kinek az érdekében folyik a háború — főhadnagyként odacsapja a hadi dicsőséget. Földi János orvossal, Diószegi Sámuel lelkésszel magyar nyelvű növényteni munkát, „fűvészkönyvet” állít össze. Csokonai Vitéz Mihály biztatja, írjon...

S 1804-ben a deresedő bajuszú obsitos huszárfőhadnagy sűrűn teleírt lapok előtt, a gyertyavilágnál tiszta lapot vesz elő, s gondosan rajzolva a betűket, ráírja:

LUDAS MATYI. *Egy eredeti magyar rege négy levonásban.* Kazinczy Ferencnek küldi el, de az író szigorú bírálatára félreteszi művét. Ismerősei, akiknek felolvasta, azonban lelkesen terjesztik, szóban, de le is másolják s 1815-ben Kerekes Ferenc felismerve a munka jelentőségét, ügyes, verses előszóval kiadja. Fazekas a debreceni vásárban látja viszont „rossz fiát”, átírva a költeményt, értesíti a kiadót, hogy Matyi az „ő szülötte”, s így sikerül újra kinyomtatni, 1817-ben Bécsben, Fazekas Mihály előszavával és Göbwart F. S. négy rézmetszetével. Azóta számtalan kiadásban, több prózai és drámai átdolgozásban is az olvasók kezébe került, több rajzfilm, videó is készült belőle, s román, orosz, cseh, de kínai stb. fordításban is olvasható.

Fazekas Mihály elbeszélő költeménye négy levonásban meséli el, miként áll bosszút — furfanggal, okosságával —, egy parasztfiú az őt igazságtalanul megalkalmazó földesúron. A vers olyan, mint egy népmese, ám a főhős nem sárkánnyal küzd meg, hanem Fazekas korabeli földesúrral, s ezt a mesei világban elért győzelmét a költő árnyalt lélektani igénnyel, a drámai feszültség fokozatos érvényesítésével éri el. Matyi, a lusta, léhűtő, tudatlan parasztfiú művelt, okos, nyelveket tudó ifjú lesz, aki sok mesterségnek „kitanulta csínját-bínját”, „sok városokat bebarangolt”, s talpraesettségével háromszor fizette vissza Döbröginék azt, hogy „lúdjaik elhajták”, s fizetségként „ötvent vágta rá”. A több mint 200 éves Matyi ma is olyan fiatal, amilyennek a költő megteremtette, s idősebb és fiatalabb testvérei is a szívünkhöz nőttek: a bátor János vitéz, a hatalmas erejű Toldi Miklós, meg a ravasz Csalóka Péter és Ravasz Jancsi, Furfangos Márton, a román Păcală, az arab irodalomban ismert, több mint 2000 éves Dzsimit Ninurta, a nippuri szegényember, a furfangos Dzsuha, a kazah mesében a Hasszánt becsapó Koldus Ali, a német Till Eulenspiegel...

Fazekas Mihály mesterien tud verselni, a rokokó könnyedsége mellé a népies hangvételt társította. Az anekdotaszerűen feldolgozott története a klasszikus eposzok hexameterében szólal meg, de ezekben a hexameterekben erőltetés nélkül gördülnek a népi fordulatok, szólások, azóta szállóigévé vált kifejezések: (Matyi) „...munka fejében / Nyáron a legyet a szárán csapkodta napestig, / Télen a tüzelő mellett a piszkafa végén / Ácsorgott el egész napokat.”

A vásárban már kiáll igaza mellett: „En uram a fizetést köszönöm, ha az Isten erőt ad, / S életben megtart, majd megszolgálom, azért csak / Róvja fel a kapu félfájára, hogy el ne felejtse: / Háromszor veri ezt kenden Ludas Matyi vissza!”

A három verés a népmesei küzdelemhez hasonló: „...tarkótól talpig meghányja keményen...”, „...vert testét megdöngeti rútul...”, „...szánakozás nélkül megverte utolszor...”

Matyi a harmadik verés előtt társat is talál, de figyelmezteti a sihedert: „Kotródj ám, mert száz lelked lesz, mégis az ördög / Elvisz, ecsém, ha azok megcsípnék...”

Döbrögi, aki „Azt tartotta, hogy ott neki a felség se parancsol...” az első verés után „...fűhöz- / Fához kapkoda, és akit csak ajánlani tudtak, / Bárha kerékgyártó, lóorvos, marhakuruzsló / Volt is, kínjában mind meghallgatta tanácsát.”

A második verés után „...a Ludas név annyira fészket / Vert szívébe, hogy a vidék lúdját kiölette...”, ám a végén kénytelen volt beismerni: „A négyelni való, megvert háromszor. Az Isten / Így bánik s bánjon valamennyi kegyetlen urakkal”.

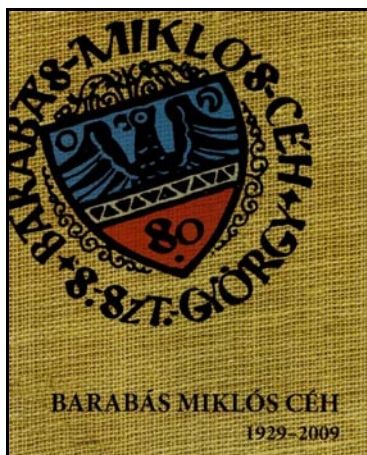
A mellékszereplők közül a fejszések találhatnak rá urukra: „Mit látnak? Az Isten / Mentse az ilyentől még a jó krími tatárt is!”

Matyi segítője is szívesen tör borsot a földesura orra alá: „Tetszett a tűzrőlpatant sihedernek az alkú... / Pezseg a pozsgás sihederben / A jó vér, s csak alig várhatja, hogy a kerek erdőt / Ériék Döbrögiék, mint a nyíl, utánok ereszti / Ráróját...”

A költemény formai tökéletességére elég egyetlen sor, amelyben a rövid és a hosszú szótagok szabályos váltakozása tökéletes ritmust teremt a versben:

Törli szemét, száját, és a sűrűbe ellillant
_ U U/ _ _/ _ _/ U _/_ U U/_ _

„A Ludas Matyiban sűrűsödik össze a korabeli nemesi pöffeszkedést utáló, plebejusi, lázadó indulata, amit népmese-formában még elő lehetett adni. Ez teszi hallatlan és méltó népszerűségét, ez magyarázza, hogy Balog István színészei faluról-falura járva vele, diadalittas kacagást váltva ki a Döbrögi uramat elpáholó libapásztor-gyerekek láttán...” (Nemeskürty István)

Németh Júlia

Emlékezés egy emlékezetes évfordulóra

Fennállásának 80. esztendejét ünnepelte a Barabás Miklós Céh

Az utókor gyakorta megengedhetetlenül hálátlan és feledékeny. Emlékezet-kihagyásainak áldozatairól legalább annyi kötet születhetne, mint az elismert művészekről szóló, már meglévők. Az életmű és az imázsépítés ugyanis két különböző kategória, más-más adottságot igényel, egyazon művésznél ritkán jelentkezik azonos intenzitással. Szerencsés esetben a történelmi amnézia fátyla mögül életükben fel sem fedezett nagyságok is feltűnhetnek, de talán ennek az ellenkezője a gyakoribb. Amikor a kollektív emlékezetből kihull egy-egy értékes életmű. Darabjai — jobbik esetben — múzeumok pincéjében várják a feltámadást, nem ritkán azonban, avatatlan kezekbe kerülve, véglegesen szétszóródnak. Mindkét változatra akad példa jócskán szűkebb pátriánkban, Erdélyben is.

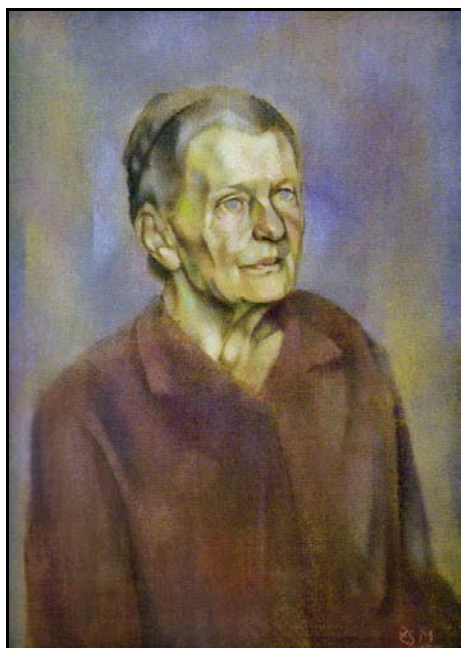
A hazai képzőművészet 20. századi története még ugyancsak képlékeny, bár feltérképezéséhez köteteik, tanulmányaik révén a szakma olyan jeles képviselői járultak hozzá, mint kortársaink közül többek között Murádin Jenő, Banner Zoltán, Gazda József, Szabó Ilona. Egyelőre azonban a tanulmányozás tárgyát képező időszak közelsége miatt még hiányzik az a történelmi távlat, amely biztonsággal szavatolhatná egy-egy életmű örök érvényűségét. Másfelől viszont ott a veszélye annak, hogy megfelelő érdeklődés hiányában az idő múlásával pótolhatatlan értékek tűnnek el véglegesen.

A 20. és immár a 21. századi erdélyi magyar képzőművészeti élet alakulásába jelentős mértékben beleszólt a Barabás Miklós Céh. Az a művészszervezet, amely Kós Károly és Szolnay Sándor irányításával és Bánffy Miklós támogatásával intézményes keretet teremtett a trianoni döntés nyomán kisebbségi helyzetbe

került alkotóknak, biztosítva számukra a közösségi fellépés lehetőségét. Az 1929-ben létrejött, érdek- és értékvédelmi szervezetként működő, a kor viszonylag fiatal képzőművészeit tömörítő csoportosulás rangos kiállítások sokaságával bizonyította életképességét és szükségszerűségét. A II. világháborút követő kedvezőtlen körülmények közepette azonban kénytelen volt működését beszüntetni, hogy aztán 1994-ben, Abodi Nagy Béla festőművész és Kós András szobrászművész kezdeményezésére újjászülessen, és a kortárs képzőművészet vonatkozásában is meghatározó tényezőként szerepeljen. Elokvens bizonyítéka ennek a szervezet megalakulása 80. és újjaalakulása 15. évfordulója jegyében létrejött átfogó, országos szintű kiállítás is. A 2009 novemberében, a névadó, Barabás Miklós szülőfalujának, Kézdimárkosfalvának a szomszédságában, Sepsiszentgyörgyön, a Székely Nemzeti Múzeum Gyárfás Jenő Képtárában rendezett nagyszabású képzőművészeti seregszemle a viszonyítási alappal gazdagon rendelkező Murádin Jenő szerint is „a festő Barabás Miklós emlékezetes centenáriumi kiállítása óta (1998) az erdélyi magyar művészeti életnek alighanem legnagyobb eseménye”, amely „az elmúlt nyolcvan év képzőművészeti látletét, alkotóink értékteremtő munkáját mutatja föl. (...) Most első ízben láthatjuk együtt a Barabás Miklós Céh egykori, már régen eltávozott tagjainak és mai alkotóinak munkáit. Művészetünk múltja, jelene vetül elénk a kiállításon, amelyet Vinczeffy László Munkácsy-díjas festőművész és munkatársai rendeztek”. S amelynek a sepsiszentgyörgyi Cova-print nyomdában, Kopacz Attila tervezésével készült 214 oldalas, nagy formátumú, több mint másfélszáz színes reprodukciót tartalmazó, díszes albuma Vinczeffy László, Jakobovits Miklós és Makovecz Imre bevezetőjével és Murádin Jenőnek a Barabás Miklós Céh történetét ismertető tanulmányával látott napvilágot.

A nemzedékek találkozájaként létrejött kiállítás és az azt dokumentáló kötet pedig látványként, és az abból adódó következtetések levonása, elméleti továbbgondolása szempontjából is rendkívül hatásosnak bizonyult. Találó volt már maga az ötlet is, a rendezés pedig a sokszínűségben rejlő egységre épített sikerrel. A különböző korok, műfajok, stílusok, művészi elképzelések kavalkádjában Vinczeffy László otthonosan mozgott, és talált rá arra a harmóniára, amely az esztétikai vonatkozásokon túl erőteljes emocionális hatást is gyakorolt a befogadóra. A munkák térbeli elhelyezése, egymásmellettiségük azt az érzést keltette a szemlélőben, mintha előre megálmodott rendezői elképzelés illusztrálására készültek volna. De persze erről, természetesen, szó sem lehetett. Minden művész maga döntötte el, melyik művével kíván szerepelni a tárlaton. A különleges gonddal kialakított társítás nyomán pedig a legkülönbébb alkotások nemcsak hogy békésen megfértek egymás mellett, de a szomszédság egyenesen kidomborította erényeiket. Több évtizedes tárlatlátogatói tapasztalatomban először fordult elő, hogy — a visszhangokból ítélve — valamennyi kiállító elismeréssel nyugtázta a kurátor munkáját, elégedett volt a számára kijelölt hellyel.

Idők, terek, stílusok találkozóhelyének szerepét töltötte be a Gyárfás Jenő Képtár, ahol nemcsak régiók, műfajok és kifejezésformák kavalkádjában gyönyörködhattunk, hanem a hajdani mesterek egy-egy munkájának a felvillantásával a tárlatlátogató ízelítőt kaphatott az egykori Céhnek a hangulatából is. A 2009. év végi kiállítás régóta bezárt, a látottak kiváltotta élmény viszont megmarad. S hogy idővel meg ne fakuljon, és hogy közvetve ugyan, de valamelyest esetleg azok is részesülhessenek belőle, akiknek nem volt alkalmuk megtekinteni, ezt a célt szolgálja a BMC kiadásában megjelent, a kiállítás katalógusának szerepét is betöltő, díszes, ünnepi kiadvány.

Zsigmond Márton: ANYÁM

Miklóssy Mária: KISKERT

A Barabás Miklós Céh jubileumi kiállítása alkalmával szelekciós szempontok nem bonyolították a szervezők feladatát, a részvétel feltétele ugyanis a BMC-tag-ság volt. A művészek egy általuk kiválasztott munkával szerepelhettek a tárlaton. Legtöbbjüknek sikerült is legelőnyösebb oldalukról bemutatkozni, de persze akadtak kivételek. Saját munkájuk megítélésében ugyanis művészeink legalább annyira eltérnek egymástól, mint az alkotás vonatkozásában. A szervezőknek tehát egy minden szempontból heterogén anyagot kellett feldolgozniuk, és egyféleképpen harmonizálniuk. Csupán az egykori, rég elhunyt alapítótágok vagy a nagyon idős mesterek vonatkozásában kaptak szabad kezet, amikor is a meglévő múzeumi anyagból válogathattak. Abból természetesen, ami rendelkezésükre állt. S ha például Szolnay Sándor, Nagy Imre, Ziffer Sándor, Incze János Dés, Mohy Sándor, Bene József, Brósz Irma, Bordi András, Szervátiusz Jenő, Vida Géza,

Kós András és Benczédi Sándor esetében a válogatás szerencsésnek bizonyult, akárcsak az örökösöktől vagy gyűjtőktől a kiállításra kölcsönzött Fülöp Antal Andor-, Ferenczy Júlia-, Veress Pál-, Plugor Sándor-, Balázs Péter-, Jándy Dávid-alkotások esetében, már nem mondhatjuk el ugyanezt például a tárlaton szereplő Abodi Nagy Béla-festmény vonatkozásában. A kisméretű portré, bár technikájában, színeiben és formavilágában jellemző, korántsem méltó a művész kompozicionális erényeivel jeleskedő, gazdag életművéhez. Aminthogy az Andrásy Zoltán-olajkép sem éppen tipikus. A realiztikus ábrázolásmód híveként ismert művész kísérletező kedvéről, új iránti fogékonyságáról árulkodik. *Memento* — olvassuk a mű címét, ami akár a BMC kezdeti szakasza alkotóinak munkáiból összeállított anyagra is vonatkoztatható. Emlékezés — még ha csupán jelzés értékű is — a nagy öregekre és az időnap előtt eltávozott BMC-tagokra. Köztük többek között Céhünk egykori ügyvezető elnökére, az átlagon felüli manualitással, képzelőerővel és egészséges humorral megáldott kiváló keramikusra, Szabó Bokor Mártára, az újjáalakult Céh első ügyvezető titkárára, a realiztikus-szürrealisztikus festői világával népszerűséget szerzett Veress Pálra, a festői életműve mellett grafikusként is jegyzett Mátyás Józsefre, az erdélyi táj érzékletes megjelenítőjére, Forró Antalra, a paraszti lét, a népi építészet formavilágában magára találó Szabó Vilmosra, a folklorisztikus-geometrikus ihletettséggű domborművek mesterére, Gergely Istvánra, a nemesen egyszerű, lényegre törő, tömör formákban fogalmazó Korondi Jenőre és Jecza Péterre, a hagyományosabb fogalmazásmódot kedvelő faszobrász Szederjesi Andrásra, az iparművészként, szobrászként egyaránt ismert és elismert Károly Sándorra, a vonal virtuózaként számon tartott Plugor Sándorra, és a groteszk nagymesterére, Molnár Dénesre.

Ami a több mint másfélszáz tagot számláló Barabás Miklós Céh jelenlegi tagságát illeti, műfaji és stílári szempontból a szórás szinte akkora, mint általában a jelenkori képzőművészetben. Nehéz tehát egyfajta egységes szempont szerint megítélni a látottakat. Amelyhez még csupán annyit: mint minden eddigi csoportos BMC-tárlat alkalmával, a résztvevők névsora ezúttal sem mondható éppen hiánytalannak. Ez azonban az összképet vajmi kevésbé befolyásolja.

S hogy milyen is az összkép? Sajátos. Némelyek szerint talán túlságosan is az. Túlságosan erdélyi. Csakhogy ez a minősítés esetünkben, egy-két munkát leszámítva, mentes mindennemű pejoratív melléklöngétől. Hiszen az erdélyiség egy sajátos lelkiállapot, szemléletmód vállalásában ölt testet, amelytől korántsem idegen a világviszonylatban is korszerűnek számító két, vagy három-dimenziós megjelenítés. Elegendő csupán az olyan kiemelkedő alkotásokra gondolnunk, amilyen például Bocskay Vince *Laudatio terrae* című szobra. Az örök termékenység ígézetével csábító, „ősiesen” posztmodern Földanya súlyos magabiztossága az állandóság látszatát kelti. Fenséges és groteszk is ugyanakkor. A látszólagos el-lentmondás a művész keze munkája nyomán mesterien oldódik és általánosul, sőt, az arckifejezést mintha egyfajta, a keleti filozófiából átmentett, érzéken

Tompos Opra Ágota: LÁRMAFÁK

Horváth Szőke Gyöngyvér: ÁRNYAK ÁRNYAI

felülemelkedő, szenvtelen bölcsesség is áthatná. Vagy ott a hagyományt a legkorszerűbb művészi eszközökkel ötvöző Kancsura István *Önarcképe*. Egy porszem vagyok a világmindenségben — sugallja a mindent átfogó, egynemű háttérsíkból szabálytalanul előbukkanó portré —, de ez a porszem él, érez és fájdalmasan éli meg a 21. század fura kényelemben csomagolt erkölcsi-érzelmi sivárságát vagy éppenséggel a létbizonytalanságot. Mindazonáltal a felfelé ívelő tekintet — reményteli, nemes fohász — a földi nyomorból való kilábalás lehetőségét is felvillantja.

Jakobovits Miklós „misztériumjátéka” pedig az anyagba beleszerelmesedett, annak mélyrétegeit kutató és korlátlan lehetőségeit felvillantó festő megnyilatkozása. Az egymást kiegészítő, egymásba hajló, a figuralitást csupán sejtető formavariációk, megannyi színárnyalatukkal egy valóságrészletekből építkező, de valójában realitáson túli összefüggést sejtetnek. Vizuális jelekké szublimált, idő-kön és korokon felülemelkedő színvallomás: *Kék misztérium* — az éteri tisztaság jelképe. *A hely emlékezete*, Jakobovits Márta installációja is egyfajta misztérium. A természet és az emberkéz alkotta formák egymást feltételező, egymást kiegészítő, tökéletes harmóniába olvadó formaegyüttese. Az egyszerű, természeti alakzatokban rejlő, formát feszítő belső energiák telítik, éltetik a velük azonosulni képes művész keze munkája nyomán született, természetbe simuló, visszafogottságukkal

Barabás Éva: VELENCEI KARNEVÁL

Cs. Erdős Tibor: ÉLŐ KOPJAFÁK

már szinte tüntető kerámiatárgyakat. S valamelyest hasonló indíttatásúak Jakabos Olseffszky Imola *Tengeri alakzatai* is. Esetében a művészi fantázia csapongása sajátosan eredeti, a porcelánban rejlő adottságokra alapozott, nemes eleganciában megnyilvánuló, különleges manualitást feltételező alakzategyüttest szült.

A sepsiszentgyörgyi tárlat kurátora, a Munkácsy-díjas Vinczeff László — művészetszervezői tevékenységét a budapesti Magyar Képzőművészeti és Iparművészeti Társaságok Szövetsége Simsay Ildikó-díjjal jutalmazta — kiállítóként is szerepelt. Az anyag mindenekfelett — mondhatnánk első látásra különleges műgonddal kivitelezett, sajátos felületképzésű, *Kút* című, nagy méretű, vegyes technikával készült festményéről. Mondhatnánk, ha ez a geometriai formák variációját is kiaknázó alkotás nem építene egyenlő mértékben az árnyalatokban gazdag színbeszédre, a fények sajátos villódzására, a mélység festői — és miért is ne? — akár filozófiai továbbgondolásának lehetőségére is.

A figuratív festészet múltó divatokon felülemelkedő, következetes híveként Kákonyi Csilla sokalakos, biblikus hangvétellű, s egyfajta 21. századi processziót is idéző olajképpel szerepel a tárlaton. A monumentalitást sugalló kompozíció megannyi apró összetevője, a mindenkori földi lét alanyai, nők, férfiak, anya gyermekével — bizakodón, ijedten, fásultan, közömbösen vagy éppenséggel kíváncsian tekintenek a nézőre. Megjelenítésük sorsképszerű. A kompozíció felső felét egy az egyben *A fény madara* uralja. A fényé, amely realiztikus-misztikus madárformát öltve tör a magasba, kiterjesztett szárnyakkal, hatalmasan, talán még az elméket is megvilágosítani képes magabiztossággal.

Sorsképek egybefonódása Cs. Erdős Tibor *Élő kopjafák* című olajképe. Akár erdélyiségünk jelképe is lehetne ez a sajátos, a festői lehetőségeket a szám-misztikával is kombináló látványos és különösképpen reprezentatív munka. Egyfajta jelkép Sipos László *Lánykeresztusa* is. A töviskoszorú, a könnycsepp és a belőlük font nyakék a gondolati szférába is utat nyit a látványra összpontosító alkotásnak.

A keresztút stációja elevenedik meg Nagy Endre *Kísérők* című festményén. Az izgatottan mozgalmas, szögletes, szállkás vonalrengeteg a zaklatott lelkiállapotnak megfelelő élénk színvilággal párosul.

Aranyló fényben úszó *Velencei karnevál*: a festői lehetőségek csimborasszója, amelyet Barabás Éva maximálisan ki is használ. Élénk színzuhatag, az álarc mögül elősejlő, a valódiság látszatát keltő, hazai ízekkel fűszerezett látomás. És egyfajta látomás *A megköltözött Vénusz* is. A grafikusai erényekkel is gazdagon megáldott festő-szobrász Haller József finom átmenetekkel érzékeltetett, sajátos formavilágú, expresszív alkotása.

A népi barokk motívumkincséből építkező, szordínós földszínekre alapozott, az anyagstruktúrát is érvényre juttató munka Gally A. Katalin *Suhanás* című olajképe. Lendületes ecsetkezelésű, színekbe fogalmazott dinamikus formaritmuskok

jellemzik Tompos Opra Ágota *Lármafák* című, súlyos mondanivalót hordozó alkotását. *Cifra palota* — Simon Endre heterogén valóság-részletekből építkező akril munkája, szögletes formavariációkban és élénk színzuhatagban kifejezésre jutott sajátos játékoságra utal, míg Miklóssy Mária *Kiskertje* ugyancsak játékos formában, de könnyeden egymásba hajló, líraian dekoratív konstrukcióival juttatja kifejezésre alkotójának festői szándékait. Csírájában a nagybányai hagyományokra alapoz realisztikus hangvételű, látványos *Ősz a Morgón* című alkotásával Dudás Gyula, míg Véső Ágoston mozgalmas forma-ritmusokba és sajátos színharmóniákba önti erőteljes vizuális látványként megjelenített erdő-élményét.

Kolozsi Tibor: DÁVID

Vargha Mihály: Erupció

Zolcsák Sándor és Porzsolt Borbála érzékletes portréi, Márton Árpád, Gáll András, Bartos Jenő Mihály, Miklós János dinamikus színbeszéde, Kuti Dénes fényben fogant „mező-sorsképe”, Csillag István monokrómban megjelenített, sejtelmesen érzékletes, évszázadok művészi üzenetét a mába fogalmazó alkotása, Ferencz S. Apor ötletes művészi fricskája, Orth István eredeti ötleten alapuló *Hagymakisasszonya*, P. Ütő Erzsébet és Fekete Zsolt klasszikusabb hangvételű, színgazdag *Szilváskertje* illetve *Októbere*, Kosztándi Jenő *Holdudvara*, Kristófi János biblikus tematikát feldolgozó olajképe, Tosa Szilágyi Katalin szürrealisztikus, metafizikus festménye, M. Lovász Noémi megkapó *Mese-világa*, Fazakas Tibor és Csutak H. Levente op-artos *Genézise*, illetve *Erővonalai* csupán néhány a festői termésből.

A tárlat gazdag pasztell és akvarell kínálata, ezen technikák helyi népszerűségével, erős gyökereket eresztett erdélyi hagyományaival is magyarázható. Soó

Zöld Margit sajátos beállításban és fényekben megjelenített épületegyüttese, az *Emlék* színvilágával, enyhén ködösített sejtelmességével maximálisan kihasználja a pasztell kínálta lehetőségeket, akárcsak Petkes József téli tájat ábrázoló alkotása. Bordy Margit *Viszfényben* című pasztellje metafizikus kisugárzású térkombinációival, a többsíkú szerkesztéssel, sajátosan poétikus hangulatot árasztó színvilágával mintha azt sugallná: lét és nemlét mezsgyéjén ellensúlyozunk. S valami hasonlót sejtet Starmüller Katalin *Kompozíciója* is: amit látunk, egyfajta virtuális világ eredeti díszletekkel. És virtuális világ a Major Gizelláé is, amelyet a festő sejtelmesen suttogó fényhangokba komponált *Akkordokban* elevenít meg. Különösképpen kifejező, színeiben is a tematikához igazodó, azzal tökéletesen harmonizáló Zsigmond Márton *Anyám* című pasztellje, és ugyancsak realiztikus hangvételű Kosztándi B. Katalin árnyalatokban gazdag, erőteljes kékekbe fogalmazott tájképe, valamint Ferenczy Béla sajátos torockói szegletet megelevenítő pasztellje.

Az akvarellben rejlő lehetőségeket aknázza ki színgazdag, lírai hangvételű munkákban Fodor N. Éva, Lám Erzsébet, Essig Klára, Starmüller Géza.

Horváth Gyöngyvér *Árnyak árnyai* című, sajátos formajátékokra épített alkotása a mesterétől, Feszt Lászlótól tanult kollográfia módszerével készült. A nemzetközi hírű kolozsvári grafikai iskola egyik megalapítója, a kolozsvári főiskola nyugalmazott professzora, Feszt László pedig *Látomás* című grafikájával (aquatinta) nyújt — sajnos csak csöppnyi — ízelítőt sokrétű munkásságából. A valóságreszleteket csupán felvillantó, az elvonatkoztatás különböző lépcsőfokait megjárt, mértani alakzatokig lebontott alkotás a színek és formák sajátos harmóniájára épít.

A *Kitépett gyökerek* a szénnel „festő”, fekete-fehérben is színesen fogalmazó Kusztos Endre kirobbanó energiával és lendülettel papírra vetett, mélyből fakadó, elkeseredett jajkiáltása. Megrázó, drámai alkotás. A konstruktív megfogalmazás-kivetítés és a magával ragadó művészi spontaneitás találkozásából született Székely Géza *Rítus* című, erőteljes hatást kiváltó monotípiája.

Ábrahám Jakab finom rajzolatú, líraian drámai tusrajza, az *Európa elrablása*, Baász Orsolya míves, víziószerű személyiség kontaminációi, Orbán István ismétlődő forma- és fényvariációkra épített *Modulja*, Gedeon Zoltán cirkuszi hangulatot idéző szín-játéka, Deák Árpád, Léstyán Csaba, Koszti István Miklós, Vetró B. Sebestyén András és természetesen az olyan nemzetközi hírű mesterek, mint Deák Ferenc és Kazinczy Gábor míves grafikái igazolják a napjainkra nálunk némiképp kegyvesztetté vált műfaj fölöttébb gazdag megnyilatkozási lehetőségeit.

Gondolatébresztő, számítógépes grafikával Muhi Sándor és Mira Marincas jelentkezett. A grafika és a fotó kontaminációjából születtek Károly Zöld Gyöngyi eredeti formajátékai, a *Kép-telen képek*, míg Károly Sándor Áron ugyancsak a

Novák Ildikó: TORNYOK

Venczel Árpád: ANYASÁG

miniatürizálás és ismétlés eszköztárával élve készítette el *Bonchida 2000* című fotókompozícióját. Erdős Zsigmond Zsolt és Egyed Ufó Zoltán ötletes alkotásai egészítik ki a magának egyre nagyobb helyet követelő művészfotó kínálatot. Sőt, műfajként a video-art sem hiányzik a tárlatról.

Igényes, a klasszikustól a legkorszerűbb megnyilvánulási formákig terjedő a szobrászati anyag. A mester, Kós András *Együtt* című tömör, minden fölösleges sallangot mellőző, puritánságával valósággal tüntető, egy emberpár egyedi jegyeit általánossá, örök érvényűvé nemesítő faszobrával szerepel a tárlaton. A tanítvány, a maga részéről szintén művészpédagógus Kolozsi Tibor mondhatni évezredek mélyére nyúl, hogy — művészi általánosítással — bronzban teremtsen újszerű, szaggatott, a szabadon hagyott felületeknek is meghatározó szerepet tulajdonító látványos vizuális struktúrát. A legfiatalabb generáció képviselőjében pedig Berze Imre még tovább megy: immár csupán a bronzban, mint nemes anyagban rejlő lehetőségekre és a formára koncentrálna formálja meg az alakulás

Berze Imre: CSEPPEK

Jakobovits Márta: A HELY EMLÉKEZETE

pillanatát látványos felületjátékkal illusztráló *Cseppeket*. Jelzésszerű, valóságreszleteket az általánosítással dekoratív formába ötvöző Gergely Zoltán *Kútja*, Santa Csaba *Kapuja* és ifj. Starmüller Géza *Kettősség* című szimbolikus alkotása. Találó ötlet, részleteiben is pontos megfogalmazás jellemzi Gyarmathi János *Vándor* című bronzszobrát és Makkai István *Búzakalászeit*. Törös Gábor és Kovács Géza általánosabb, izgalmasan szaggatott, látványos formába önti elképzeléseit. Klasszikusabb hangvétel, precízen kidolgozott, részletező fogalmazásmód jellemzi Hunyadi László és Bálint Károly alkotóművészetét, Vetró András Kós Károly-portréja pedig az arcképen mesze túlmutató, rendkívül kifejező, komplex alkotás: lélekrajz, amelybe a szobrász valamelyest mintha önmagát is belefogalmazta volna. Líraian klasszicizáló, érzelemdús Venczel Árpád *Anyaság* című szobra és ugyancsak a fa vonzásában, annak sajátosságait kihasználva alkot Lőrincz Lehel, valamint a

Soó Zöld Margit: EMLÉK

a legkorszerűbb formanyelven fogalmazó Jecza Péter, Kocsis Rudolf és Bara Barnabás. Szakáts Béla Kolozsváron immár monumentalitásában is megtekinthető, az '56-os forradalom emlékét idéző bronz *Kapuja*, Kása Dávid márványba, Tosa Adrián patinázott gipszbe és Éltes Barna terrakottába fogalmazott, nemesen egyszerű formavilága, valamint Vargha Mihály ötletes, az anyagok — fa, kő, gipsz, bronz — változatosságára építő konstrukciója a tárlat súlypontos összetevői.

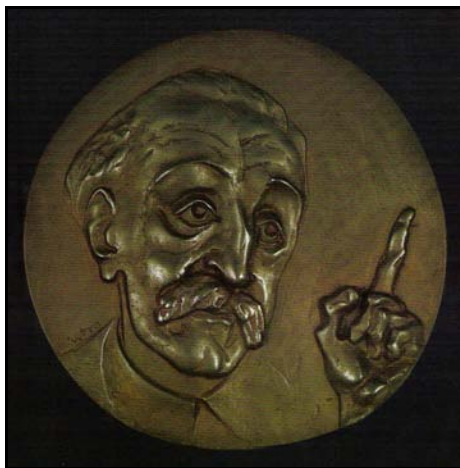
Igényes a keramikusok felhozatala. Mintha egyenesen a tenger hullámaiból emelkedett volna ki Palkó Ernő áramvonalasan dekoratív dísztlája, míg Kiss Melinda valóságos kék szimfóniát komponál végletekig letisztult, a mestert,

Jakobovits Mártát idéző formáival. Játékosan ötletes, anyagában is sokrétű, mives kompozícióval lep meg Forró Ágnes, Moldován Mária és Jankó Szép Noémi, bőrpasztikával pedig Balázs László jelentkezik.

Textileseink közül többen is átpártoltak a festészet és grafika világába, a felhozatal azonban így is érdekes és értékes. Mélységében és kivitelezésében is rendkívülinek mondható Novák Ildikó gótikus tornyokat idéző, a különféle anyagok és technikák bravúros vegyítéséből született, sajátosan figuratív kompozíciója. Művészi fantázia, színérzék és technikai tudás jellemzi Köllő Margit, Török Bíró Erzsébet, Csata Hermina és Bandi Kati faliszőnyegeit. Az anyag sajátosságainak felvillantása mellett Kecseti Gabriella és Kolumbán Kántor Zita áttételesen bár, de rajzkészségét is megcsillantja, míg Csíky Szabó Ágnes és Hunyadi Mária a különféle anyagok sajátos kombinációjából eredő hatásra épít sikeresen.

Az ünnepi tárlatról nyújtott összegzés már csak méreteire való tekintettel sem léphet fel a teljesség igényével. Jogosan kifogásolható a BMC kezdeti szakaszában alkotó kiváló művészek munkáinak részletes bemutatása. Ez az anyag azonban, kimagasló értékei ellenére sem tűnt annyira relevánsnak, mint az újjáalakulás utáni korszak tükörképe, hiszen a válogatást a lehetőségek erősen behatárolták.

És végezetül egy aktuális örömhír: a képzőművészetet felélesztő és megtartó szolgálata elismeréseképpen 2010 szeptemberében a Barabás Miklós Céh megkapta az egyik legrangosabb anyaországi kitüntetést, a Magyar Örökség-díjat.

Vetró András: KÓS KÁROLY

Sorsművészet — Égig érő kapcsolat

Bölöni Domokos beszélgetése
KEDEI ZOLTÁN marosvásárhelyi festőművésszel

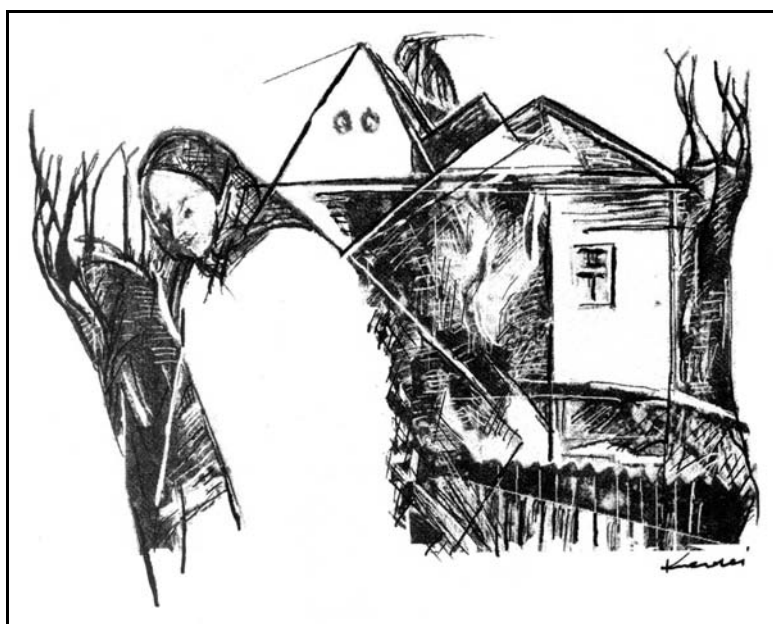
Kedei Zoltán (1929. november 29., Rava) festőművész. A család javait 1950-ben elkobozták, kényszerlakhelyük Marosvásárhely lett. A székelykeresztúri gimnáziumban érettségizett, szakmai indíttatást Márkos András szobrászművésztől kapott. A kolozsvári Ion Andreescu Képzőművészeti Főiskolán elkezdett tanulmányai kényszerűen félbeszakadtak. A marosvásárhelyi Népművészeti Iskolában szerzett festészeti diplomát Olariu Gheorghe festőtanárnál. A Képzőművészeti Szövetség tagja, 1962-től állandó kiállítója a marosvásárhelyi tárlatoknak, húsznál több egyéni és mintegy száz csoportos kiállításon szerepelt. Művészi krédóját lírai kisesszébe foglalja. Irod.: Nagy Miklós Kund: Kedei Zoltán (kismonográfia, 2004). Saját kötetei: Vallomás (1999), Beszélő ecset (2009).

— *Művészek szívesen és színesen beszélnek gyermekkori környezetükről, arról a miliőről, amely rendszerint meghatározó az indulásban. Azt is mondják, hogy az ember életében döntő az első tíz esztendő. Miféle táj fia volnál, kik neveltek, és hogyan? Mivel tarisznyált fel a szülőfölded?*

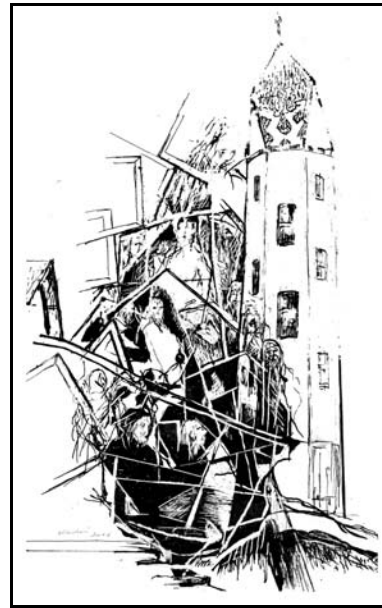
— Rava, ahonnan elindultam, a Kis-Küküllő egyik, erdővel övezett, szűk harántvölgyében húzódik meg egyetlen utcájával, és kétszázhusz házával, két kilométeres hosszúságban. A falu lakossága nyolcszáz körüli: székely-magyarok, három-négy cigány család kivételével. Az idősebb férfiak székely harisnyában jártak, nem csak a templomba, de még a mezőre is. Apai nagyapámon a székely harisnyán kívül más öltözetet nem láttam. A falu teljességében unitárius.

Belterjes mezőgazdasággal foglalkoztak. Ez a kis, zártkörű település volt a gondtalan gyermekkorom helye. A falu kellős közepén, az iskolával és a templommal szemben laktunk. Mezőgazdasággal foglalkozó, négygyermekes szülők harmadik fiúgyermekéként, téli szürkeségben, 1929. november 29-én láttam meg a napvilágot. Édesanyám magához szorított bátorításként, ugyanakkor féltő aggodalommal, hogy milyen lesz majd sorsa a harmadik

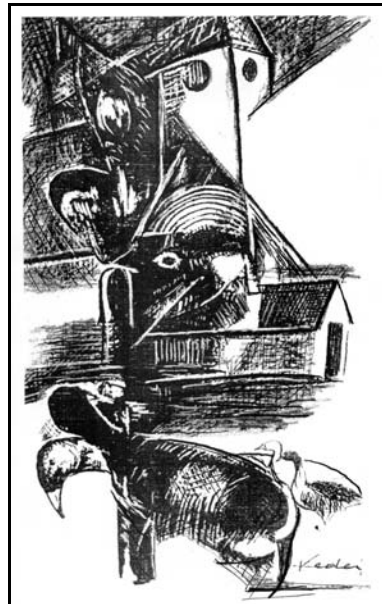

szülöttjének... Visszagondolva a későbbi időkre, aggodalma nem is volt alaptalan. A szülői ház, a családi közösség mellém szegődött, nem csak gondolatban, de érzésben is. A családközpontúság áldásával. A szüleimtől örökölt magyar és unitárius szellemi sűrűsödés meghatározta az életformámat és etikai magatartásomat. Nem készítettek föl a kétarcú világ buktatóira. Kimondottan pozitív töltetű gondolatokra és cselekedetekre hívták fel a figyelmet: szerénységben, tisztességben, közösségben élni, és hűnek maradni e földhöz, népünkhöz, hazánkhoz.

Következtek a gyermekkor gondtalan napjai: szaladgálás zöld pázsitos réten, tapicskálás a patakparti játszószapon. Hol vannak a benne felejtett nyomok? Hová lettek a feledhetetlen augusztusi csillaghullások?

Születésem után tizenegy évvel ismét bővült a családom, a húgommal. Szüleim pennás embert szándékoztak nevelni belőlem, a több hektáros birtok művelését a két nagyobbik bátyámra bízta volna. Nagyapám őrizgetett egy hatalmas diófarönköt, amiből majd íróasztal készül a számomra. Ezt a gondolatot már gyerekként fölfogtam, és tudatosult is bennem. Nem érdekelt a falusi életformával járó tevékenység, a mezei munka, állatokkal való foglalkozás, inkább érdekelt a könyv s benne a betűk, főleg az illusztrációk. Említésre érdemes Petőfi Sándor Összes költeményei, bőrkötésben, fehér-fekete metszetekkel.

Még olvasni sem tudtam, de a könyv lapjait „ronggyá” forgattam, kimondottan a rajzokért. Ha kerestek, csak a szobában találhattak meg, elbújva, könyv mellett. Befelé forduló gyermek voltam, kevés beszédű. A vizuális benyomásokra, a látványos dolgokra és jelenségekre érzékenyen és gyorsan reagáltam, ami meghatározó is lehetett a későbbiekben. Mivel szeptember után születtem, a hét évből hiányzott két hónap, nem vettek fel az iskolába, orvosi bizonyítványt kellett szerezzünk szellemi fejlettségemről. Szüleim szekér elé fogták a lovakat, és irány Erdőszentgyörgy. A szellemi képességem megállapítása abban nyilvánult meg, hogy el kellett monddjam a Miatyánkat. Sikerült. Fel is vettek az első osztályba, de csak úgynevezett „lógóban”, ami annyit jelentett, hogy az első osztályról csak akkor kapok bizonyítványt, amikor elvégzem a második osztályt. Ez a későbbiekben hátrányt jelentett, mert csak akkor mehettem a székykeresztúri unitárius gimnáziumba, amikor már megvolt a négy elemi osztályról a bizonyítvány. Kéttanerős, felekezeti iskolába jártam. Irni-olvasni az első két osztályban Berei Ilona tanítónőtől tanultam, majd a következő osztályokban Marosi József bővítette tudásomat.

Honnan buggyant elő a művészeti hajlam és a művészet iránti szeretet? Édesanyámra hivatkozhatom, akiben hangsúlyozottan élt a muzikális tulajdonság, a ritmusézés, a szép iránti vonzalom.

Korán, gyermekkoromban tudatosult az elhatározás, és léptem a művészet nem sima útjára. Kutatok emlékezetemben, visszamegyek négy-öt éves korig, hogy megtalálhassam azokat a hatásokat, amelyek kialakították a szép iránti vonzalmamat. Hatással lehettek gyermekkori olvasmányaim, a könyvek, és a bennük található illusztrációk, amint azt már említettem. Egy másik befolyásoló tényező lehetett a fényképekkel való találkozásom... A fénykép, a fotózás akkoriban ritkaságszámba ment. Vándorfényképészek keresték fel a falumat, még a nagyvárad-i fényképnagyítók is eljutottak hozzánk. Nagyszüleimről és szüleimről is nagyítottak fényképeket, kettős portréba. Vizuálisan hatottak rám. Édesanyámtól hallottam — olvasmányai alapján — a nagybányai művésztelep festőiről. Valahogyan összekeveredett bennem Nagyvárad és Nagybánya. Ekkor még nem tettem különbséget a fénykép és a festmény, valamint fényképész és festő között, de azt éreztem, hogy valami ilyesmi szerettem volna lenni. A gondolatot el is rejtettem magamban.

Útegyengetőim a szép iránti tevékenység elkötelezettségében tanítóim, tanárain, barátaim voltak. Elsőnek Marosi József tanító neve kerül fel a táblázatra, aki akvarellkészlettel és kifestőkönyvvel ajándékozott meg. Egy epizódra is emlékszem vele kapcsolatban. Az egyik órán, az általa elmesélt történetet velem illusztráltatta színes krétákkal a nagy, fekete táblán, és, mondanom sem kell, nagyon melengette a szívemet ez a kis sikerélmény: hazaérve iskolából boldogan újságoltam el sikeremet az édesanyámnak.

Önbizalmam még fokozta egy másik kis epizód is. A harmincas évek végén édesapám, mint a falu akkori bírója, kapott egy plakátfélét az erdőszentgyörgyi járástól, rajta Armand Călinescu miniszterelnök portréja, amit ki kellett függeszteni a falu

irodájába. Kértem édesapámat, hogy várjon még, mert lemásolnám ceruzával. Úgy is történt. Hogy mennyire volt jó a másolat, nem tudom, de azt igen, hogy nemsokára jött a járásbíró, aki meglátva a rajzot, megvásárolta. Kaptam érte 100 lejt. Első keresetem művészetből. (Zárójelben említeném meg, hogy áthágtam a későbbi, máig hangoztatott véleményemet, mely szerint az alkotónak nem szabad másolni, de hát hol voltam akkor az alkotási folyamattól...)

A székelykeresztúri Báró Orbán Balázs Gimnázium és annak bentlakása vált hű otthonommá nyolc éven át, minden előnyével és hátrányával. Szellemi feltöltődésemet az iskolának és tanárainak köszönhetem. Hosszú lenne felsorolnom tanáraink nevét, akikre szeretettel gondolok vissza. Szeretettel őrzöm például dr. Molnár István emlékét, aki (mivel korán elveszítette édesapját) szintúgy Ravában nevelkedett, a nagyszüleinél. Nagypja az egyházközség unitárius lelkésze, ő mint földrajz tanár

létesítette a mai keresztúri múzeumot. Ötlete csírájában a gimnázium épületében fogant. Mi, diákok nagyban hozzájárultunk az anyag gyűjtéséhez. Hétvégi feladatunkká vált a gyűjtőmunka. Kulturális műsorokkal tettük színessé a falvakban töltött órákat, este a deszkákon roptuk a székely táncot, a családoknál aludtunk és étkeztünk, reggel pedig indultunk a gyűjtésre: udvarokon és padlásokon kutakodtunk, s ahol csak találtunk valami régi tárgyat, azt összeszedtük, és fel a szekérre. Ennek népművészeti hozadéka is lerakódhatott bennem.

Gálfalvi Sándor közvetlenségével tudta megnyerni a tanulók szeretetét. Közük elvegyülve tanított, nevelt, iskolán kívüli tevékenységekben is, mint: kultúra, népművészet, színdarab betanítása stb. tette emlékezetessé nevét. Ide sorolnám még Gellérd Imre paptanárt, aki új szellemben, új irányzatokkal tágitotta értelmünket, tudásunkat, önképzőköri formában. Személyesen sokat köszönhetek

neki szellemi gyarapodásomért. A reggeli szilenciumon például az ima helyett verset olvasott fel... Ady, Reményik, Kosztolányi, s a sort folytathatnám. Neki köszönhetem a vers iránti szeretetet. Azóta mindennap elolvasok egy verset, ezt nem hagytam ki még a hároméves munkaszolgálat idején sem. Gellérd Imréhez fűződik az édesanyámnak címzett levele is, melyben felhívja szüleim figyelmét a rajz iránti készségemre, és még jövőt is „jósolt” nekem. Márkos András szobrásztanár nevét az első helyre kellene tegyem. Példája sorsom alakulásában, a festészet iránti elkötelezettségemben mérvadó. Szakított a szokványos rajzórák módszerével, a díszítő motívumok kifestése helyett a szabad gyakorlatot, rajzolást helyezte előtérbe. Átala került méltó helyre és nyert rangot a kollégiumban a képzőművészet. Székelykeresztúron híre-pora sem volt a kiállításoknak, képzőművészeti tevékenységnek, sem gyakorlati, sem elméleti síkon, a Nagy Lajos rajztanár akvarell-kiállításán kívül, amit a bentlakás egyik termében rendezett. Márkos András a gimnázium hetedik évében szervezett rajzversenyen nekem ítélte az első díjat, pénzjutalommal, melyet az évváró ünnepélyen vehettem át. Márkos tanár úr a tornaterem falát is falfestménnyel díszítette, ez nagy hatással volt rám, rendkívül megmozgatott. Ez az első képzőművészeti alkotás, melyet eredetiben láttam. Az Ő atyáskodása, biztatása révén jelentkeztem a kolozsvári képzőművészeti akadémiára.

Nem feledkezhetem meg a tájról, formáival, színeivel. Ezek olyan hatással bírnak, amiknek, míg a közelségében éltem, nem tulajdonítottam különösebb fontosságot, pedig a természetközelség, a tájszeretet mélyebb hatású lehet, mint az emberek figyelemfelhívó irányítása, biztatása. Ezek is alakították lelki világomat, befolyásolták magatartásomat, és még mi minden más, ami emberré formál, a szó nemes értelmében. Mennyi ilyen tényező lehetett! Példának hozhatom a fehérre meszelt házunkat, zsalugáteres ablakaival, a tetőzet piros cserepeivel, a ház melletti virágos kertet, a tornácot a sokféle és színű muskátlikkal, a kerek udvart, közepén a terebélyes eperfával, a gyümölcsös kert tavaszi virágzását, vagy őszen a gyümölcsös pazar íz- és színkínálatát, a falut körülölelő, égre nyúló hatalmas erdőt... A mindenség-érzést: hogy kézzel megfoghatom a kobalt eget... Vagy a nyári éj tűzijátékának nagyszerűségét, amit az augusztusi csillaghullás nyújtott.

A gyermekkorból jön elő az emlékezés pókfonalán sok-sok élmény. Kettőt meg is említek. Az egyik Ravával kapcsolatos. A legszebb kaszálónk Lőrincében, közvetlen az erdő szélén terült el, mellette a sűrű, sötét erdő. Egy-két méterrel mélyebbre nem volt bátorságom bemenni. Rémképeket láttam, félelmes alakokkal és állatokkal. A nyolcvanas évek legsötétebb és legfélelmetesebb kommunista rendszerében, az úgynevezett Ceaușescu-éra idején került vászonra ez a borzalmas és negatív élményem, absztrakt feldolgozásban.

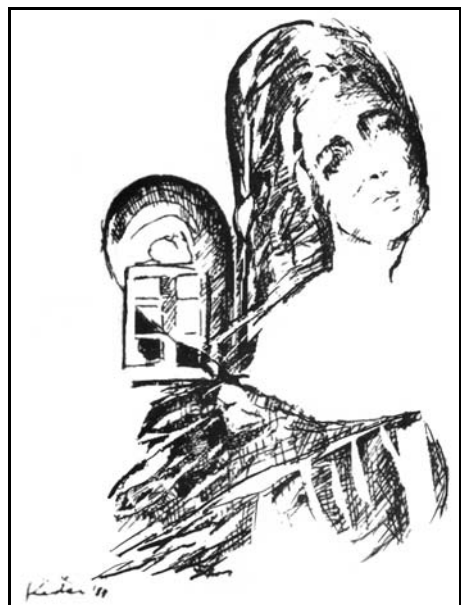
A másik Székelykeresztúrhoz fűződik. 1993-ban a Duna Televízió a csíksomlyói búcsúról közvetített képeket. Tarka tömeg halad felfelé az emelkedőn. Kérdéssel szemléltem: — Hová igyekszenek? A válasz megfogalmazódott: — A Csúcsra.

Abban pillanatban felidéződött emlékezetemben a székelykeresztúri Jézus-kiáltó-hegy, az állomással szemben. A hegy csúcsán nagyobb méretű kereszt található, látható a város minden pontjáról. A kereszthez meredek hegyoldalon juthatunk fel. Nyolc éven át, gimnáziumi diákként, bámultam és csodáltam a látványt. Ez a két motívum, negyven év időközzel — egymásba olvadt, és vászonra került.

Íme, egyik-másik erős gyermekkori élmény miként rakódhat le, és vár megfestésre, néha hosszú évek múltán is.

— *A gyermekkor meghatározó esztendei után következett az érettség és a férfikor életszakasza. Két út állt előtted: tanító leszél, vagy művészi pályára lépsz, vagyis tovább tanulsz a képzőművészeti akadémián. Hogyan alakult sorsod a továbbiakban?*

— Az idő csokrából hullnak az emlékezés szíromlevelei. A valóság karmaiból kiszabadítom rapszodikus ifjúságom idejének szellemi értékeit, és megpróbálom azokat hűséggel kivetíteni. A megtörtént tényeket nem szabad megmásítani.

Valamikor gyermekfejjel imádkoztam minden este. Hittem, hogy a földi formákat égig emelem. Ma: viaskodom a szavakkal. A visszapillantóban egyszerre csak megjelenik a viharokkal bővelkedő huszadik század, nagy részét végigéltem, s mégsem mondhatom, hogy sokat tudnék róla. Hiányzott a kilátás, nem találtam benne nyugvópontot, lármáztak idegen cselédek, dörögtek a fegyverek. Frontok vonultak, törtek, zúztak, s irányítottak csélcsap emberek. A húszas éveim időszakát a sok sötét, és a kevés fény, megsárgult lapok balladás világa jellemezte, s benne: háború, veszteség, elnyomás, jogfosztás, elhallgattatás, halál. Szedte áldozatát a tragikus játék. Az összetört formák szemtanújaként a történelem kifutópályájára kerültem... László, nagyobbik testvérem, a háború áldozata lett. Foglyokat szállító vagonban halt meg, édesapám karjai közt. Ott nyugszik valahol az Ural mellett, tömegsírban, melyet az élő foglyok ástak és hantoltak be, köztük édesapám is.

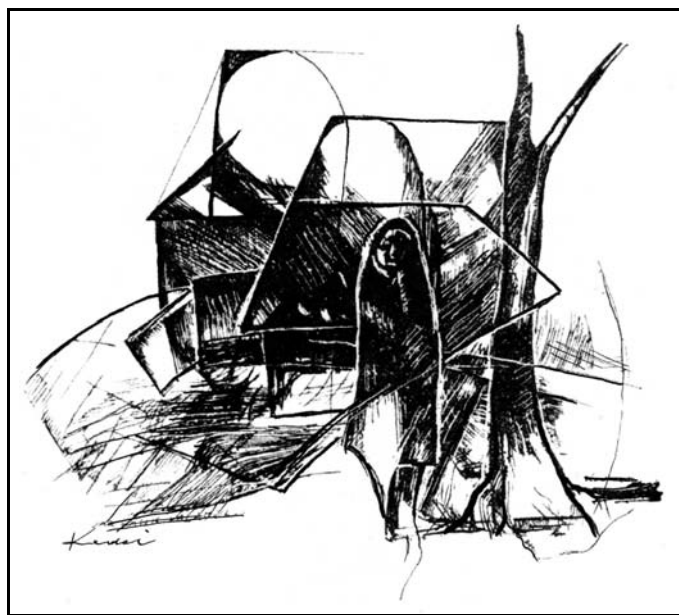
Kelet fényét felhők borították.

1948-at írunk, dúl az osztályharc. A történelem cséphadarója gyorsan pörgeti az események filmkockáit. Édesapám négy év után szabadul a szovjet fogságból. Kezdetét veszi a szocializmus építése: gyárak, üzemek, iskolák államosítása, földbirtokok felszámolása, kisajátítása. A székelykeresztúri unitárius gimnáziumból Líceum lesz, állami kézben. Ennek első érettségizője lettem 1949-ben. Ami nem ment simán. Harmadmagammal, Máté Zoltán, Lőrinci György osztálytársaimmal tíz napra eltávolítottak az iskolából.

Érettségire visszamehettünk, és vizsgázhattunk. Micsoda fintora az életnek, „nevezetességek” lettünk. A természetrajzi teremben folyt a tárgyalás. Asztalnál ültek a tanárok, „pártunk és kormányunk” kiküldött aktivistáival. Szemben az oda bekényszerített tanulók. Hármunkat kiállítottak a „piactérre”, és ránk olvasták vétkünket, bűnösségünket, miszerint: az amerikaiak érkezését várjuk! Tíz évvel később, az első érettségi találkozóink alkalmával egyik osztálytársunk könnyes szemekkel vallotta be az ellenünk elkövetett besúgói tevékenységét. Ő feketített be minket, de annyira be volt szervezve, hogy még tulajdon (református pap) édesapját is lelőtte volna, ha a helyzet úgy kívánja. Tíz éven át hordozta magával a lelkipurdalást, nem volt nyugta... Várta ezt az alkalmat, hogy a bocsánatkéréssel megszabadulhasson terhétől. Amikor erre gondolok, nekem is folynak befelé a könnyeim. Ez teljesen hihetetlenül hat.

Ez a kicsapás hozzájárult, családunk társadalmi helyzetéből adódóan is, hogy mint osztályellenségnek, a felsőbb tanuláshoz vezető utamat elvágják. A porond

szélén álltam, kilátástalanul, lappangó sötétben. Nem készültem tanítónak, nem végeztem tanítóképzőt, a kényszerhelyzet mégis oda vetett. A tanügyben kötöttem ki. Kérésemre kineveztek segédtanítónak Üknyédbe. Hol található Üknyéd? A tanfelügyelőségen útba igazítottak: Udvarhely mellett, Székelyszentkirályhoz tartozó hat-hét ház, tanyabokor fent a hegyen, az erdőben. Örvendtem. A lelkesedés nem tartott sokáig. A körülményeket nem ecsestelem, mert szétfeszítené e beszélgetés keretét. Firtos Áron tanfelügyelő ismerte táncos, de még a tánctanításra is hajlamos képességemet, és felajánlotta Zetelakát. Újabb öröm. Cókmókjaimat felraktam egy kölcsön kért szánkóra, és a december közepi havazásban, a hegy másik lejtőjén leszáncóztam: pontosan a zetelaki iskola elé. Magyar nyelvet tanítottam a felső tagozaton, de ez is csak egy hónapra sikerült, mert... Na, hát ezt az eseményt el kell mondjam, mert jellemzően aláfesti az akkori politikai helyzetet.

Történt ugyanis, hogy Zetelaka 2-es számú, négyosztályos iskolájánál Baricz Emil tanító kapott megbízást az iskola vezetésére. Az egyik szünetben valamelyik parittyázó gyermektől elvette a „fegyvert”, és az irodában maga is kipróbálta... De mit az a Isten? A papírgolyó Sztálin elvtárs portréját érte. Az egyik kolléganője besúgta. Oraşul Stalin városból (Sztálinváros, Brassó kommunista neve) kiszállt a vizsgálóbizottság, és Emilt menesztették a tanügyből. A fegyelem fenntarthatósága érdekében különválasztották a két iskolát, s engem, mint a tantestület legfiatalabb férfi tagját, a 21 évemmel kineveztek igazgatónak.

A „szocializmus építésének” legsötétebb korszaka következett, a Gheorghiu Dej nevével „fémjelzett” időszak. A kollektívizálással az utolsó talpalatnyi földet is kihúzták az emberek lába alól. Széljegyzetként említeném meg az ötvenes éveket. A későbbi Ceauşescu-éra „tündérkert” volt a Gheorghiu Dej korszakához képest.

A múzsa hallgatásra kényszerült, aludta Csipkerózsika-álmát. Hernyótalpak alá préselődött még a gondolat is. Hallgattam én is, mint a bűnös kor-szak embereinek egyike. Talán ekkor léptem a férfikorba.

A múzsa helyét átvette a jelmondatok írása, festése a kerítésekre: „Le a kulákokkal!”, „Halál az osztályellenségre!”, „Éljen a szocializmus!” stb. Kénytelen voltam beállni a jelmondatok íróinak népes táborába, azonközben kaptam a leveleket szüleimtől, s azokban ilyen mondatok: „...felszólítottak, hogy üresítsük ki a házat... segítséget ne várj... átadtunk két szobát... a nyomor napról napra nő... a munka irányítással... hajtjuk magunkat... faliújságon díszlik a nevünk... az adót nem tudjuk rendezni... a beszolgáltatás nagy...” Mindez 1950-ben történik. Söpört a szél, magával röpítette családunkat.

Pár percet kérek, hogy elővehessem Édesapám írásos visszaemlékezését: „(...) ...este utasítást kaptunk, hogy holnapra szedjük össze a rokonokat, és a mezőn egy kijelölt helyre, a szérűre, hordjuk be a búzákat. Hozzá is kezdtünk, de beállott az eső. Egész nap esett. A rokonok hazamentek. Hazulról hordtam a szalmát az asztagra, hogy ne menjen tönkre a búza. (...) Feleségem előkészítette a holnapi kenyérsütést — nem lévén kenyér —, egy teknő lisztet szitált meg. Ekkor a kapunk előtt megállott egy luxuskocsi, a szigorancia tisztjei szálltak ki. Lakásunkkal szemben volt az ideiglenes néptanácsi iroda. Két perc sem telik el, jön a községi esküdt, hív az irodába, apámmal együtt. Éreztük, hogy sorsunk meg van pecsételve.. Az irodában két tiszt — őrnagy és kapitány — fogadott. Az asztalon két pisztoly. Megmutatták, hogy meg vannak töltve. Bezárták az ajtót. Mindkettőnket a sarokba állítottak. Kezünket a pisztolyra téve felhívták figyelmünket a rögtönítélő bizottságra, és amennyiben nem válaszolunk kérdéseikre, akkor nem felelnek az életünkért. Gorombán léptek fel. Először édesapámmal kezdték, de nem volt kívül, szívjáji fájdalom érte, és nem tudott beszélni. (Egy év múlva be is következett a halála). A tiszték az asztalt verve ijesztgették. Fél karommal védtem az eleséstől. Bátorságot éreztem, amihez hozzájárulhatott az indulás előtti fölbajtott pálinka, vagy az előző években gyakori szembenézés a halállal. Indulatosan szóltam:

— Kérem, hagyják békén édesapámat, intézzék hozzám kérdéseiket, és végezzenek minél gyorsabban életünkkel.

— Mit beszél? — kérdezi az őrnagy a kapitányt, mivel nem tudott magyarul.

Fordítás után az őrnagy cinikus mosollyal megjegyzi:

— Na, na kicsi kulák, milyen érélyes.”

Itt megszakítom a további olvasást. Következett a kilakoltatás. Elvették minden javainkat, vagyonunkat, házunkat, és átadták a megalakulandó kollektív gazdaságnak. Mindenünk ott maradt, az utolsó evőeszközök is. Családi iratok, s a legnagyobb sajnálatomra, a könyvek. A család egy szál ruhában Marosvásárhelyen folytatta, most már a nincstelen, proletár életet.

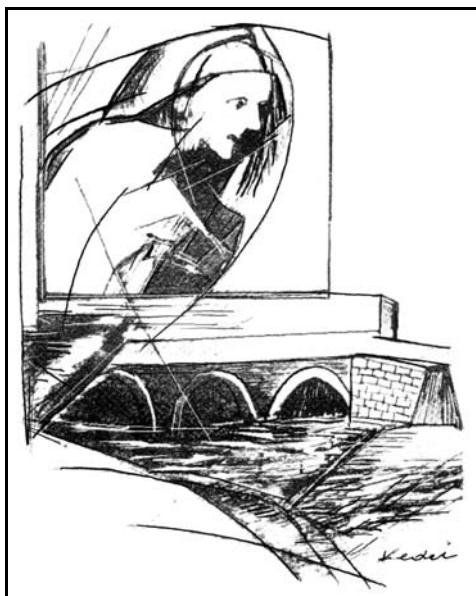
Paradox módon úgy tűnt, ezáltal nyílik meg az út a művészi pálya felé.

Abodi Nagy Béla, festőművész, a képzőművészeti akadémia professzora és Márkos András volt tanárom biztatására, ekkor már megfelelő dossziének a birtokában is, sikeresen felvételizek Kolozsváron... Csakhogy ide is követett,

átkozottul nyomomba szegődött a múlt. Rossz káderlapom miatt mégsem mehettem az akadémiára.

Peregnek a filmkockák. Zetelaka után Korondon folytatom a tanügyi tevékenységet. Az ország — talán első — cigány iskolájának igazgató-tanítói teendőit bízták rám. Munkám kudarcba fulladt. Nehézséget okozott a beiskolázás. Naponta a harminc iskolakötelezett gyermekből ötöt-hatot sikerült csupán behozni. És legtöbbször mindig mások jöttek. Még ma is őrzök pár rajzot ezekről a gyerekekről.

Az egy iskolai év teltén behívnak hároméves munkaszolgálatra. Az felért a börtönnel. Mementóként a munkaszolgálatból egyetlen fénykép maradt: foltozott, acélszürke dokkruhában. Ezzel kapcsolatban idézek édesanyám leveléből: „(...) *mintha Te érkeztl volna haza, olyan boldogan néztük a képedet, (...) most tettem fel egy kis csomagot, használd egészséggel.*” Még most, 47 év távlatából is

összeszorul a szívem, ha arra gondolok, miből futotta csomagra... A három év szellemi tápláléka, amint fennebb említettem, a vers volt. A költészet világába menekültem, az segített át pszichés nehézségeimen. A művészkedés háttérbe szorul (egy-két rajz kivételével). Egyszer a félhomályos barakkban rajzolgattam az egyik regáti román fiút. Szerencsémre sikerült befejeznem a rajzot. Észrevette ténykedésemet. Kinyitott bicskájával rohant utánam, hogy elégtételt vegyen. Élhetett benne az a hiedelem, hogy ha megörkítem, azzal „elveszem az arcát”... Nehezen sikerült szabadulnom.

A munkaszolgálat ideje alatt menesztettek a tanügyből, így Korondra nem mehettem vissza. Marosvásárhelyen, a szüleimnél találtam menedéket, s ezzel elkezdődik egy új életszakasz. A buktatókért kárpótol a művészet. Vele lépek frigyre, kötök lelki szerződést a hátralévő évtizedekre. E szerződésből született alkotásaim nagy része, az említett időszak drámai tükörképeként.

— Marosvásárhely olyan fordulópont pályádon, amelynél érdemes hosszabban időznünk. Mielőtt kényszerlakóhelyé vált volna, mennyire ismerted a várost, művelődési életét, kultúráját? Hogyan jutottál végül is egyről kettőre? Hiszen most következik a java: a tanulás, a megélhetés, a munkahely, a családalapítás, gyermeknevelés hosszú évei...

— Huszonhat évesen, hajlék és ruházat nélkül, zsebemben egy érettségi bizonyítvánnyal, mihez kezdhetnék? A kilátástalanság béklyóiban egyedül a remény, ami kitartásra buzdíthatott.

Szüleim és húgom az édesapám nagynénjénél kaptak menedéket, Bodoni Kálmánnak, a Vártemplom kántorának a lakásában, a Szabadság úton. A cementes konyhában laktak. A hálást úgy oldották meg, hogy a konyhai keskeny heverőt kiszélesítették konyhaszékekkel, rá szalmazsákot helyeztek, s azon ketten, édesanyám a húgommal éppen csak hogy elfértek. Reggel nem is kellett szétszedni a mozgó ágyat, megérkezett édesapám a cukorgyári hizlaldából, ahol mint éjjeliőr felügyelt a tehenekre, s máris „kibérelhettem” a heverőt pár órára, míg a ház népe elkezdte a napi tevékenységét.

Az egyik vasárnapi ebéd után édesapám fellépett az udvaron lévő fiatal cseresznyefára, hogy gyümölccsel nyomtassák el az ebédet. Másfél méter magasságban letörött az ág, édesapám a talpára esett ugyan, de három helyen eltörött a lába. Hat hónapig feküdt ezen az összetákoltságot ágyon, mozdíthatatlan lábbal. Élete végéig merev lábbal járt. Még nem rendelkezett annyi szolgálati idővel, hogy a betegsegélyező fizethessen, így jövedelem nélkül maradtak. Kátai György, a hizlalda igazgatója reggelenként egy-egy liter tejet küldött, fizetéskor minden munkástól levont egy lejt, és borítékolta édesapámnak.

Számomra ismeretlen és idegen volt a város. Előtte, tizenegy éves koromban jártam Vásárhelyen, jobban mondva vitt édesapám, „felpakolva” a tűzifával rakott szekér tetejére. Ravából estefelé indultunk el, reggelre érkezünk Vásárhely központjába, a napipiacra. Miután eladtuk a fát, árából jutott nekem egy öltönykabát. Ennyi emlékem volt a városról.

A későbbiekben — második szülőföldrként — hű otthonommá vált, egyben az éltető tisztánlátást is jelentette.

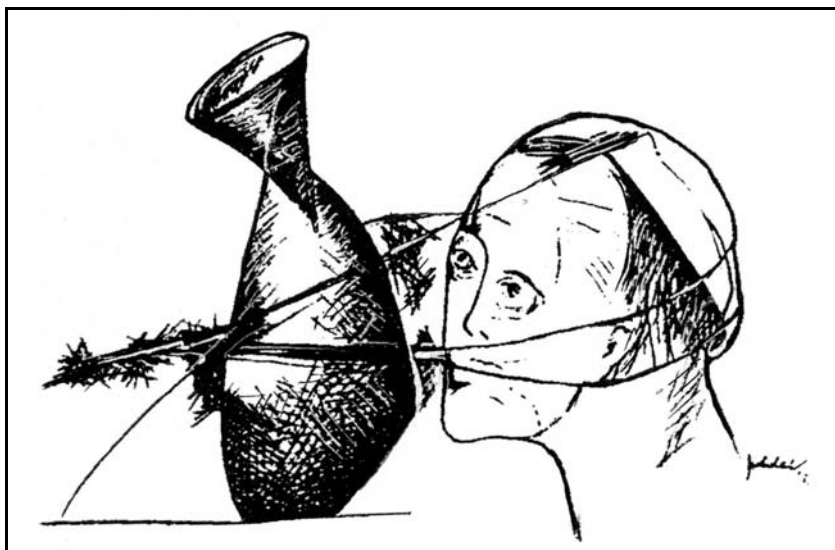
A családon kívül senki ismerősöm.

Elkezdődött a reménytelen küzdelem. Reggeltől késő délutánig jártam a várost, munkahelyet keresve. Ahol intézményt vagy üzemet jelző cégtáblát láttam, beléptem, és elmondtam mindenhol a begyakorolt, egymondatos óhajomat: — Állást keresek.

Munkát kereső utam egy hónap után a főtéren ért véget. A Ciocanul (Kalapács) szövetkezet főkönyvelője ajánlott föl egy időelemzői (pontator) állást az öntödében. Örömmel fogadtam. Azt sem tudtam, mi fán terem ez a „pontálás”. A munkások jelenlétének a nyilvántartása. De betanultam, értékelték munkámat, egy év után előléptettek. Az adminisztráció könyvelőségi osztályára kerültem, könyvelői képesítés nélkül. Nagyon begyakorolhattam, mert ott „ragadtam” — nyugdíjazásomig.

A Kultúrpalota és a Városháza, e két remek szecessziós épület lenyűgözően hatott rám. Joggal mondhatom, hogy ötven éve látom őket naponta, és varázsuk alatt élek. A Kultúrpalotáról és a benne található képtárról a főiskolai felvételin hallottam először.

A vizsgán női portrét rajzoltunk. Jól sikerült, bizonyára így értékelte Kádár Tibor festőművész, főiskolai tanár is: behívott az irodába, leültetett. Elárulom, izgalmas perceket éltem át. Osztályharcra, osztályellenségi témákra gondoltam. Nem emlékszem, hogy még valakit behívott volna. Elkezdődött a „vallatás”, természetességgel, barátságosan. Az izgalmam csöndesedett. Érdeklődött céljaimról, honnan jövök stb. Vásárhelyinek vallottam magam, ami nem volt igaz, de a dosszié úgy lett összeállítva, a papírok főleg a szüleimről szóltak, az ő helyzetüket igazolták: nincstelenek, vagyontalanok, munkások. A hazugságomat észrevehette, amikor megkérdezte, hogy láttam-e Ferenczy Károlynak (a

vásárhelyi képtárban található) Krisztus sírbatétele című művét. Nemmel válaszoltam. Ebben a nemben benne foglaltatott a szomorú igazság, hogy semmit sem tudok a városról.

Vásárhelyre kerülve feladatul tűztem ki a képtár megtekintését, hogy megláthassam az említett remekművet. A későbbiekben a Kultúrpalota központi helyet foglalt el tevékenységemben, mint: felkészülés, bemutatkozás kiállításon.

A Kultúrpalota hirdetőtáblájáról értesültünk Szélyes Sándorral, a Székely Népi együttes jónévű előadójával, szólistájával a népművészeti iskola beindulásáról. A munkaszolgálaton egy évet közösen raboskodtunk és szenvedtünk. Ő is a festészetre akart beiratkozni, de az utolsó percben a színt választotta. A Népművészeti Iskola célja és hivatása az üzemi kulturális (festészeti, színházi stb.) csoportokhoz irányítandó szakemberek képzése.

A három éves festészeti szakon Olariu György festőművész, későbbi jó barát osztályán végeztem. A felkészülést komolyan vettem. Az iskolai oktatáson kívül is teljes bedobással éltem a művészettel járó nehéz életformát. Szellemiekben is képeztem magam, olvasva a szakirodalmat, művészettörténetet. A mindennapi kenyérért való hajsza mellett, a másik nyolc-tizenkét órát csak a festészetnek szenteltem. Minden percem ennek érdekében telt, még az álmaim is ezekkel színesedtek.

Az 1950-es évektől errefelé, Kolozsvár után Marosvásárhely jelentősége megnőtt Erdély képzőművészeti életében. Erős csoportosulással gazdagodott. A Maros Magyar Autonóm tartomány létrehozásával neves alkotókkal bővült a csoport, Vásárhelytől Kézdivásárhelyig. Évente egy-két megyei, tartományi kiállítás rendezvényeiben gyönyörködhetett a vásárhelyi közönség. A látogatottság nagyobb volt, mint napjainkban, ami részben természetes is, hiszen a színházi előadásokon kívül nem sok rendezvényben lehetett része a kultúrára éhes közönségnek. Abban az időben a kiállítóterem alkalmatlan volt nagyobb tárlatok befogadására. A képtár helyiségeit használták erre a célra, s olykor-olykor a Teleki Téka melletti termeket is, ahol Zsögödi Nagy Imre festőművész állandó galériája kapott helyet.

A kiállításokra képzőművészeti munkák csak a zsűri által „engedélyezett” módon, cenzúrával kerülhettek be.

1962-ben munkáimnak első gyümölcsét falra akasztották. Kis méretű olajkép: *Kertben*. Ez a kerti hangulat, a gyümölcsfákkal, virágokkal dúsított környezet tette teljesé a boldog családi életet, feleségemmel, fiammal és kislánnyal, átellenben a Kistemplom látványával. Egyszobás lakásunk biztosította tíz éven át nehéz, de boldog életünket. Egyetlen szoba (még 20 négyzetméter sem) töltött be mindenféle funkciót: konyha, háló, mosakodó, kamra, lomtár, műterem. Itt született meg a *Házak és fák* olajképem, ábrázolva az egyszobás lakásunk ablakát... Gálfalvi Sándor a székelykeresztúri múzeumban rendezett egyéni kiállításomon ezt a képet helyezte beszédének középpontjába, úgy vélekedett, hogy a kép kettős örömet és boldogságot sugároz: a néző, aki kívül áll, a lakásban élők boldogságát véli felfedezni, a bent élők pedig örömmel gyönyörködnek az ablakon túli világ, a kerti fák látványában.

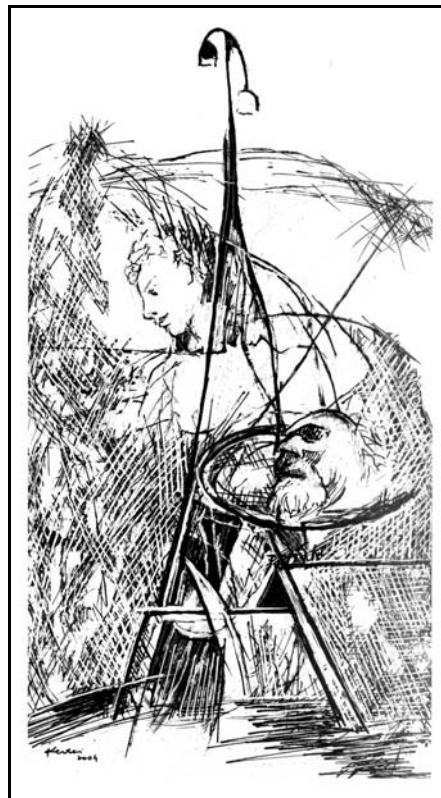
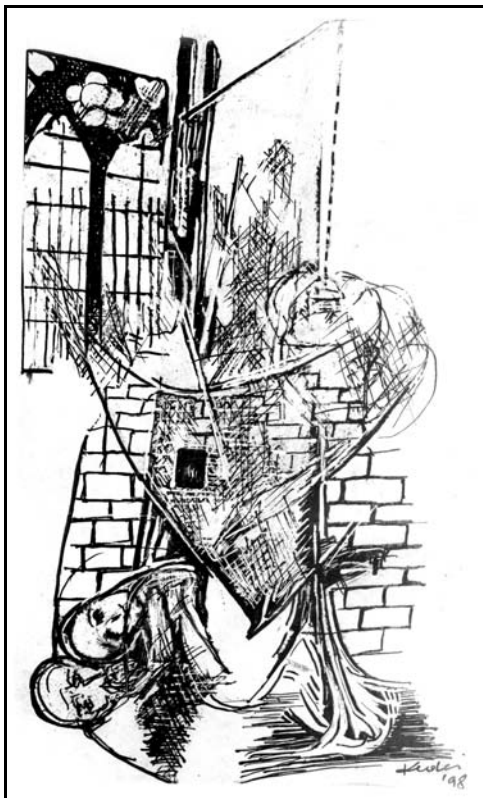
Azokban az években még mindig a szocreál művészeti irányzat élte „aranykorát”. Munkások, élmunkások, gyárak, üzemek adták a témát. Annál is inkább csodálkoztam azon, hogy az én kis tájképem bekerült a „kánonba”. A továbbiakban sem köteleztem el magam a szocreálnak. A nemzetközi sikereknek örvendő és díjakat hozó, Balló Ferenc olimpiai birkózóbajnokról készült, tusba rajzolt portrét sem sorolom ide, fölfogásában és megoldásában túlmutat rajta a rajz.

Festőként vagyok jelen a művészeti életben, egyéni és csoportos kiállítások, alkotótáborok, rendezvények résztvevőjeként.

Könyvillusztrációkat is készítek néha. Több mint 25 egyéni kiállításon, és a százat is meghaladó csoportos kiállításon mutattam be főleg olajképeimet és tusrajzaimat, az ország területén és határain túl is.

Ez a jelenlét jelentős, mind szakmai, mind a személyes megéltség, a közönséggel való találkozás, a műélvezők értékítélete szempontjából. A dicsérő szavakat elismerésként könyveltem el, a negatívabb véleménynyilvánítások jobb művek alkotására sarkalltak. A siker hatására nem szálltam az égbe, a kudarc, sikertelenség, ha jutott is belőle, nem tört le.

— *Kik az eszmetársaid, barátaid? Csak az értelmiségiekkel, művészelkekkel barátkozol? Milyen korosztályból és miféle társadalmi rétegekből érkeznek azok, akiket közel érzel a szívedhez?*

— Mielőtt válaszolnék, egy kissé elkalandozom az irodalom és a művészet birodalmába, hisz az igazi eszményeimet ott találhatom meg. Csodálattal nézek föl a művészettörténet nagy alkotóira, akiket eszmetársaimnak fogadok el. Művészetüket iránymutatónak tekintem, fáklyafényük rám vetült, formáltak eszmeileg, csiszoltak érzelmileg.

Egy felsorolás, felemlítés sohasem bírhat véglegességgel, de párat említésre méltónak tartok. Michelangelo tartalmilag és eszmeileg magas mércét állított elém, Rembrandt mélyen a lélekig ható festészete mindig a szemem előtt fénylik, Van Gogh forrongó, expresszív képei megmozgatnak. Hazai berkekben maradva Gulácsy Lajost nevezném meg. Spirituális álmvilága, képeinek finom rezdülései rám tapadnak.

Folytathatnám az irodalom területén, különösen az ifjú lelketem tápláló szimbolista (*A fekete zongora, Az ősz Kaján*) Ady Endre nevével. Szellemi társként jelentkezik Szabó Lőrinc *A buszönhatodik év* fájdalmas búcsúzásával.

A sor nyitva marad. Szívesebben barátkoztam és barátkozom az irodalomhoz és a művészi élethez tartozókkal. A legtöbb barátság ebből a kategóriából alakult ki. Nehéz lenne, de nem is merem felsorolni valamennyit, mert véletlenül sem szeretnék kihagyni valakit. A kapcsolattartás legtöbbször a műteremben vagy az íróasztal mellett történt. Felejthetetlenek a Miklóssy Gábor festőművésszel folytatott több órás eszmei beszélgetések. Keveseknek adatott meg, hogy bejelentkezés nélkül kopogjon be lakásos műtermének ajtaján. A szakmai dolgok megtárgyalása mellett szellemiekről folyt a beszélgetés. Bevallom, sokat tanultam tőle.

A Balázs Imre festőművészhez kapcsolódó barátság nem csak a műtermi, képzőművészeti gondok megbeszélésének a kiélésében nyilvánult meg, de szóra-kozások, családi összejövetelek, kirándulás formájában is, vagy alkotótáborokban, együttműködésben csúcsosodott ki. A homoródszentmártoni alkotótábort együtt kezdtük, Kusztos Endrével hárman. Ez még elég kezdetlegesen indult. A kezdeményező Cseke Péter író. Két-háromnapos időtartammal. Az elszállásolás és étkezés Recsenyédén, a Péter szüleinél. Ez 1979-ben történt, a következő évtől már szervezeten beindult Homoródszentmárton községben, Nagy Attila tanácselnök patronálásával. A művészeti irányító továbbra is Cseke Péter maradt.

Egyazon időben indult volna be a makfalvi alkotótábor. A terv és a megbeszélés szerint az én kocsimmal mentünk volna Nagy Pállal és Balázs Imrével. Szomorú érzéssel gondolok erre a napra: Nagy Pál festőművész és felesége, Kemény Zsuzsa, az *Új Élet* szerkesztője, valamint D. Varga Katalin, Bukarestben élő grafikus halálára. Azóta gyakran tettem fel a kérdést, mi történhetett volna, ha...? Ha az én kocsimmal indulunk el 1979. június 18-án, amint azt megbeszéltük, a makfalvi képzőművészeti alkotótábor megnyitójára, és ha az utolsó órában Zsuzsa nem másítja meg tervünket a következő szavakkal: „Hagyjad Zoli, Pali viszen a Vokswagennel. Mert Varga Kati is kijönne Makfalvára.” Így is történt. Imrével elindultunk az 1100-as Daciával. Meg is érkeztünk. Paliék nem érkeztek meg. Erdőszentgyörgy és Hármashalu között bekövetkezett a tragikus hármashalál. A tragédia előtt pár perccel Olariu György festőművésszel a Fülöp Dénes lakásának erkélyére könyökölve figyeltük a hatalmas felhőt fejünk fölött. Szováta felől egy kővel megrakott teherkocsi száguldott az úton. Gyuri megjegyzi: — Képzeld, ha ez a kocsi kő valakikre ráhullana. A vész bekövetkezett. Azzal a kocsival ütköztek össze Paliék. A kocsi kigyulladt, mindhárman bennégtek. Palit még sikerült levinni az erdőszentgyörgyi kórházba, de menthetetlen volt.

Újból felteszem a kérdést: mi történt volna, ha mi hárman indulunk el, megérkeztünk volna-e? Erre sosem fogunk választ találni. A tragédia következtében elmaradt az az évi alkotótábor.

A műtermi, kávéházi beszélgetések hoztak közel olyan barátokkal, mint Fülöp Antal Andor festőművész, Lövith Egon szobrász, Nagy Pál, Fekete Zsolt, Szécsi András, Maszelka János, Siklód Tibor, Sükösd Ferenc, a Zolcsák házaspár, a Kosztándi házaspár, valamennyien festők, és a sort még folytathatnám.

Egy-két nevet említek az irodalom berkeiből is. Nagy Miklós Kund segítségével mindig számíthattam, függetlenül az interjúktól és könyvírástól. Furcsán hat, a másik név éppen a Bölöni Domokosé, akinek különösen hálás vagyok, mert a barátságon túlmenően segítette írásaim sínre tételét.

Szőcs Kálmán, Bartis Ferenc, Oltyán László költő-írók neve ott helyezkedik el a névsor elején. A diktátoros elnyomás kibeszélésével pillanatokra enyhültek a ránk nehezedő gondok, fájdalmak, valamelyest elviselhetőbbnek tűnt az élet.

A vásárhelyi, udvarhelyi, hatvani kiállítások (együtt festő fiammal, Kedei V. Zoltánnal), a debreceni tárlatok, valamint a makfalvi, homoródszentmártoni, hortobágyi, a kézdivásárhelyi Incitato, a kőteleki alkotótáborok, a Vár-laki műtermem — mindezek, amellet, hogy találkozhattam a műélvező közönséggel —: életre szóló barátságok színhelyei.

Egy-két történet említést kér. A nyolcvanas évek elején Fülöp G. Dénes, a Vártemplom lelkésze tervbe vette az egyházi képtár megteremtését, felkérésére oda is ajándékoztam a nagyobb méretű *Kőműves Kelemen* című olajképemet. Történt aztán, hogy Németh Géza református lelkész, a budapesti Reménység Szigete vezetője Vásárhelyen járva meglátta a képet, és kereste az ismeretséget. Ez meg is történt. Később, kénytelen budapesti tartózkodásunk alkalmával,

feleségemmel (Péterffy László szobrászművész Leonardo utcai műtermében lakunk) többször meglátogattuk Gézáékat. Németh Géza felajánlotta (lakás, festékek, ecsetek, vászon beszerzésével), hogy fessek meg még egyszer a Kőműves Kelemen-képet. Két okból sem vállaltam: ugyanazt a témát, ugyanazon formájában nem szokásom és nem is tudnám megfesteni, nem beszélve arról, hogy a felajánlott lakás a maga berendezésével (perzsaszőnyegek, könyvek stb.) nem szolgálna ihlettel.

Németh Géza kiállítást rendezett tusrajzaimból, New Yorkban.

Egy másik eset is ide kívánczodik. A makfalvi alkotótáborokban készített pasztelljeimet otthagytam a Fülöp tanárházaspárnál. Fülöp Dénes és Irénke az alkotótábor megálmodói, lelkes istápolói voltak. A templomot ábrázoló egyik pasztellképpemmel megajándékozták a kőteleki Varga Zoltánt. Hazamenve — elmondása szerint — berámázta a képet, és nézegette a falon. Ebből támadt az ötlete, hogy maga is alkotótábort hoz létre Kőteleken, a Tisza partján. Álmát meg is valósította, az egyik makfalvi csoport résztvevőivel, köztük voltam én is. Kellemes napokat töltöttünk a Tisza partján. Pár éven át a Tisza-parti hangulattal éltem. A hetvenéves születésnapom tiszteletére a Varga család Szolnokon kiállítást rendezett munkáimból, két hónappal megelőzve marosvásárhelyi egyéni kiállításomat a Kultúrpalotában.

Szintén a makfalvi alkotótábor egyik csoportjával töltöttem kellemes hetet Courbreuse-ben (Párizs mellett), kiállítással egybekötve, élvezhettük a francia barátok vendégszeretetét, családoknál elszállásolva. A segítségükkel láthattam meg Párizst, azt a várost, mely mágikus művészetével hívott új világba, de az is lehet, ez csak rögeszme. Csodálhattam a Notre Dame-ot, az Eiffel-tornyot. Betekintést nyertem a Louvre varázsába, találkozhattam Leonardo Mona Lisa-jával, mély tisztelettel elsétáltam előtte. A d'Orsay, a franciák nemzeti múzeuma külön élménnyel szolgált, szemtől szemben Van Gogh, Gauguin, Cézanne képeivel.

Külön megemlítem az ötven éve Franciaországban élő gróf Nádasdy Borbála balett-táncoktató, több kötet szerzőjének a nevét, aki igazi barátként nyújtott segítő kezét. Ő volt a fordítónk is.

Műtermi ismerkedésből jött létre tartós barátság Kozma Grimm Máriával Calgaryból (Kanada). Munkáimból, főleg színes grafikáimból rendezett kiállítást. Az általa vezetett csoportnak tiszteletbeli tagja lettem. A Calgary-i csoport alkotóinak munkáiból rendeztem bemutatót a vásárhelyi Bernády Házban.

Téma vagy modell hiányában kéznél a tükör, segítségével megjelenik arcképem modellként. Így született meg több tucatnyi önarcképem. Pontos számot nem mondhatok, de számuk közel jár az ötvenhez. Ezzel még nem értem el — olvasmányaimból szerzett adat — Rembradt ötvenes önarcképcsúcsát. Az önarcképeken át szélesedett a baráti kapcsolat, még akkor is, ha ritkábban találkozhatunk. Aki megtűri falán önarcképemet, azzal mintegy barátokká válunk. Szívesen csatolok ide egy olyan levelet, amely ezt a gondolatot alátámasztja:

Jó napot, Domi!

Kézi mappám tele mindenféle „szeméttel”. Nagytakarításra lenne szükségem, de sajnálom megsemmisíteni, eldobni a telefirkált papírdarabkákat. Nincs más választásom, mint megszabadulni, kukába dobni... Mielőtt elkövetném, egy régen hallott kijelentésre figyelek, amely így hangzik: „Mielőtt eldobnál valamilyen írományt, másold le.” Pfuj! Tehát, ismétlem magam, vagyis a bumeráng visszatér. Gyakran megtörténik, hogy valamit eldobok, később szükségem lenne rá, hiányolom... Ezért nagyon óvatos vagyok. A rajzvázlataimat ritkán semmisítem meg, a mindennapi műtermi munkában segítenek, ha újabb munkához kezdek, és a megfestendő téma még nem kristályosodott ki. Ezek a vázlatok egy-egy gondolatot tartalmaznak. Forгатom, nézegetem, míg be nem ugrik a megfestendő téma kivitelezhetősége. Az írott papírdarabkákkal ugyanaz a helyzet, melyek futtában rögzítődtek, alkalmasszerűen a műteremben, az utcán, autóbuszra várva a megállóban vagy éppen utazás közben, valamennyi szikraként tűnt fel, hogy tűzzé terebélyesedve lánggal égjen.

Nebéz a küzdelem, nebéz a harc.

A megtépzott álmodozás után a földhöz tapadok, s az itthon maradás gondolatával beállok a sorba, a csúcsra igyekvő tömeg csoportjába, ahol az emberek egymás hegyén-bátán, tülekedve is keresik a sikert, ki-ki a maga módján. Ebben a tülekedő ceremóniában az a sajnálatos, hogy nagy része, egészen nagy része gazdagodási vágytól vezéreltve tülekedik, zászlójára a pénz istenét pingálván. De ne legyünk elmarasztalóak, elégséges számban vannak olyanok is, akiknek a tudomány vagy a művészet jelenti a földi szerelmet. Az utóbbiak között vélem megtalálni helyem.

Kedves Domi! Eme írásféle elindításakor, címnek a Jó napot! szándékoztam adni, ami reggel meg is történt, de délelőtt a barna barettes önarcképem jó napot kívánt — Neked. Így a címet kiegészítettem neveddel. Kívánom, hogy a kép tegyen eleget küldetésének, és lakásod faláról naponta köszöntsön Jó napot!-tal, mindaddig, míg meg nem unod. S ha már ennyire megszemélyesítettem ezt az eseményt, akkor pár gondolattal kiegészítem a belső tájat, melyet képeimen, főleg önarcképeimen igyekeztem a világ, jobban mondva a műélvező közönség elé tárni.

Papírdarabkákkal kezdtem ezt az irományt, melyeken a szavak és a gondolatok olyan szerepet töltenek be, akár a festészetemben a vázlatok. A készülő újabb munkához e vázlatok, írásforgácsok segítenek, oly formában, hogy többszöri átnézéssel annyira felszívódik a vérembe, lerakódik, hogy az első ecsetvonás megejtése után a fehér papíron vagy vásznon beugrik a megoldás is. Abban a pillanatban mindent el is felejték. Elfelejttem a begyakorolt vázlatokat, a véremmé vált gondolatokat, és csak úgy, idegenként özönlenek egymás mellé a vásznon, mintha nem is az enyéim lennének azok. A befejezett munkát már nem is tudom a magaménak, nem ismerem rá a saját munkámra.

Igy vagyok a fent említett önarcképpel is. Nem én festettem, erre nem érzek képességet, akárcsak a többi képemnél sem. A Múzsza vezette ecsetem, gondokból születtek és álmok táplálták. Bennük hasonló szavak csilingelnek: síkoly, sorsok, szívódások, napfény, dal, szerelem stb., és ezek az alkotásban testet öltenek. Tehát, tudd meg az igazi titkot: ezt az önarcképet nem én festettem. Nem emlékszem a folyamatra. Csak annyira emlékszem, hogy tükörbe néztem, és szembekerültem saját képmásommal, vagyis egy „képpel”. Itt jegyzem meg, hogy a világot, a világnak világát csak tükörből lehet megismerni. A tükör az igazi.

Számtalan önarcképet festettem, minden alkalommal meggyőződtem arról, hogy nem ismerem saját magam. A tükörben látható kép más, egészen más, mint amilyennek véltem magam. A tükör nem hazudik, kimondja az igazságot. A tükör segítségével ismerem meg a bennem létező, de nem látható tulajdonságokat, a lelki és szellemi spiritualitást. A fejemet körülvevő, az énemet megtestesítő aurát, mely a lényem egyetlen minőségi és milyenségi fokmérője.. Ezért van az is, hogy önarcképeimen a drámaiság hatványozottabban jelentkezik, mint más munkámban. Tartalmi igénnyel készülnek. Tükörbe nézek, és felteszem a kérdést: ki vagyok? Nem sikerül azonosítanom a tükörből visszatekintő arcot a szembenéző személyemmel. A kettő egészen más. A tükörképmás az igazibb. Igazabb a valóságnál, aminek egyetlen előidézője lehet: a titkos vízió kékes árnyalata. Még annyit hozzáfűzök, hogy a tükörben látható énem a valóságosnak vásznonra való át- vagy megfestése: a tökéletesnek csak egy parányi része.

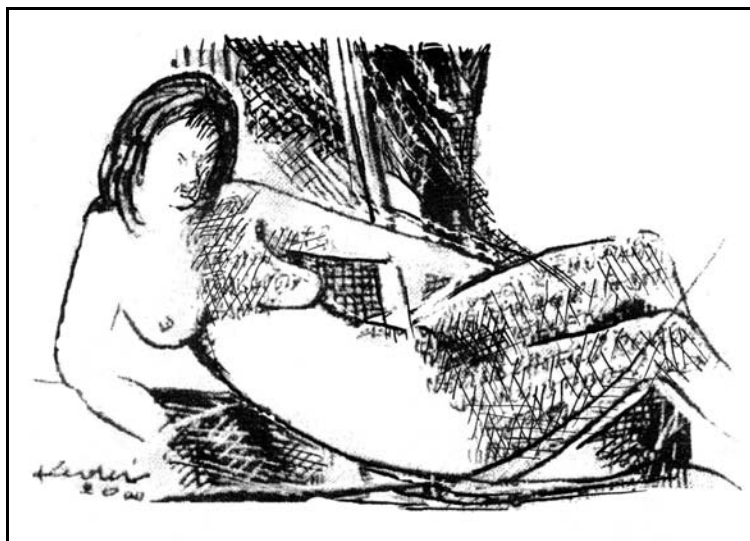
Későn érkeztem, befejezetlenül, torzóban maradnak a képeim. Minden munkám torzó szülemény, abszurd jelenség. Viháncolnak a színek, szemet huny a kék, eltűnik az álomkép, a kiürült paradicsomban üresen kong a jelen hűsége. A bumeráng visszatér. Meddig a remény? Keresem a helyem, csüngök a háztetőn, alattam surran a halál. A bumeráng visszatér. Meddig a remény? Festem a képeket, az önarcképeket, dagad az ajándék, kísér a bálvány, kísér a keresztt. Karóba fűznek, csepegtetem vérem, megesznek a férgek. Torzó a kép, torzó az önarckép. Szabadság kellene... Meddig a remény? Őrzöm a szavakat, őrzöm a befejezetlen képeket, az önarcképeket. Őrzöm a felejtethetlen arcokat. Zörög a szekér, fáradtak a lovak. Torzó a kép, torzó az önarckép. A bűvös szerelem nosztalgijával tapadok a földhöz párbeszéd nélkül. A bumeráng visszatér. Meddig a remény? Az önvédelmi viaskodásban pórre vetkőzöm, és tulajdonba veszem a bitorolt tereket, a süppedt talajból kiszedem a rozsdás patkószegeket. A csodák egymásra kerülnek. Szenny és piszok. Alámerült csillagok. Torzó a kép, torzó az önarckép, a bumeráng visszatér, van remény, mert Jó napot, Domi!-t köszöntve csüng az önarckép a szobád falán.

Köszönt a Vár-laki tükörképmás.

— *Műterem: vár a Várban...*

— A Vár-lak műterem a maga ódon romantikájával nem csak nekem jelentett alkotásban, természetben gazdag huszonegy évet, de a városnak is színfoltjává vált. A kövesdombi meleg családi lakás és a várban található műterem közti távolságot naponta kétszer is megteszem. A Rákóczi-lépcső hetven fokán kapaszkodom, fokról fokra, fennebb és fennebb, fülemben bölcsődal, szememben szikrázó napsugarak. Kötődöm a Lépcsőkhöz, a múltból, a jelen érintésével a jövőbe visznek, kötelékükben mozgatom a magam „bábfiguráját”.

A nyolcvanas évek közepén a Képzőművészek Szövetségének elnöke, a városvezetők segítségével műtermeket tervezett a Várban. Festő fiam, megragadva az alkalmat, be is költözött. Aztán 1990-ben, a tragikus vásárhelyi események után átköltözött családjával Hatvanba. A megüresedett helyiséget átvettem.

Az itt eltöltött időszak nemcsak az alkotásra nyújtott teret, hanem színhelye lett egy álomutazásnak is, melynek több száz, több ezer művészetet pártoló, művészetre szomjúhozó lélek lehetett részese. Nem véletlen az álomutazási megfogalmazásom. Álmaim itt öltöttek testet, melynek részese volt és még napjaimban is az, bár fogyatkozóban, a műélvező közönség, a barátok. A helyzet adott volt a háromszobás nagy méretű felületével. Így falra akaszthattam minden megszülető olajképemet, kiállítás jelleggel. Statisztikai számítást nem végeztem, de látogatóimnak száma nem maradhatott el a városban létező galériákéitól, kiállító helyiségekéitől. Látogatható, szabad műterem, olyan stúdióféle. Nem rejtem el a készülő művet, sem kezdéskor, sem munka közben. Így a műélvező talán még jobban beférkőzhet a művészet titkaiba.

A New York és Tokió közti világból ide vetődött látogatók hovatartozása, felkészültsége változatos. Egyszerű kétkézi dolgozótól az atomkutatóig: értelmi-

ségiek, művészek, politikusok látogatták a műtermet. Sőt, visszatérő látogatók is. S akkor még nem beszéltem a csoportos látogatókról, főleg az iskolás gyermekekről, példának hozom fel a Bolyai vagy az Unirea iskola diákjait, akikkel esztétikai beszélgetést is folytattunk.

Az elkövetkező években, amennyiben tartogat a sors számomra egy-két évet, és a Múzsá is kitart mellettem, talán hozzákezdek műtermi naplóm megírásához. Ebben az alkotási folyamat mellett helyet kapnának olyan társművészeti tevékenységek is, melyek háttéréül a falakról letekintő képek szolgáltak, könyvbemutatók, irodalmi összejövetelek (Súrlott Grádics), koncertek, kóruspróbák, EMKE-megbeszélés stb., amikor surrogálnak a kamerák és sűrűn kattognak a fényképezőgépek.

— *Művészi hitvallásod gyakran veted papírra, vívódásaidat, töprengéseidet elmélkedések, kis lírai párlatok formájában is kifejezésre juttatod. Ezek közül melyiket tartod a leginkább érvényesnek?*

— Valóban, a művészi hitvallásomat gyakran próbálom megfogalmazni. Oscar Wilde mondja: „A művészet, és csakis a művészet tehet tökéletessé. A művészet és csakis a művészet védhet meg minket az élet veszedelmeitől.”

A művészet felemel, nem csak az érzelemhez, az értelemhez is szól. Cselekvésre készítet.

Életszemléletem, hogy maradandóvá tegyem ittlétemet a szép, a jó és a nemes kiművelésében. Az élet értelmét az idealista szemlélet alapján gyakorlom. Az élethez való kötődésemet a szellemiek és a lelkiek szabják meg, mint a művészet fő irányítói. A pillanat megélésének örült szándékával vállalom szerepet a szétforgácsolt idő összerakásában. Az „óriások” földjén hosszan eltűnődöm. A zakatoló világban romlástól szeretném védeni legendás történelmünk diadalmas, ugyanakkor megtépázott örökségét. Szomorúan és felelősen érzékelem a sajgó sebeket. A felelősség magával hordozza a terhet. Kötődöm a földhöz. Költői lendülettel repülnék a végtelenség felé, hogy a sötétség mélyéből is felszínre hozzam az örök emberi értékeket.

Értelme van felismerni életünk célját, és feltárni a dolgok eredetét. A tiszta forrásból táplálkozó művészetnek vagyok a híve. Jelszóm a pátosz nélküli egyszerűségben is a nehéz menetelés, még akkor is, ha dantei poklokat kell végigjárnom. Ehhez társulnak töprengéseim. Gyakran felteszem a kérdést: — Mi is a művészet? Kinek pénz, kinek szerelem. A művészetem nagy táblájára ezt a címet írnám föl: SZERELEM. Számomra égig érő kapcsolat. Nyugvópontot keresek a művészetben, általa csillapítom lázam. A magasságról és a mélységről elmélkedem. Hiszek a láthatatlan erőben, mely működteti a világmindenséget. Transzcendentális történeteket keresek emberi bizonylatokkal. A művészet feladata az élet titkainak kutatása, feltárása, és azok összefüggéseit az ember boldogulására használni, vagyis részt vállalni az ember sorsát alakító tényezők megismeréséből. Ezért nevezem művészetemet sorsművészetnek. A kommunista diktatúra alatt elorozták lábunk alól a földet is. Hányszor szorult ökölbe a kezem, fojtottam el föllobbanó tiltakozásom a tragédia

ellen! Mennyi sorstragédia, mennyi reménytelen élet! Nemcsak az én személyemet vagy a családomét érték ezek a drámai hatások. Rabjává váltunk az illúzióknak, s nem vettük észre a lábunk alatt heverő romokat.

Sikerül-e megőriznünk kincseinket? Meg tudjuk-e védeni szülőföldünket? Hozzá köt minden. Ide ereszkednek le gyökereink. Ez a föld bölcsőnk és kopor-sónk. Anyaföld. Ő ad erőt a megpróbáltatásokban. Testén születnek álmaink, vágyaink, reményeink. Küldetése a Földanyától származik.

S ha eltávozásra készülnék, utánam szól:

— Ne menj el!

Itthon maradok, és mozaikként rakom ki a motívumokat, a jelképeket, melyek meghatározzák a témát is: a kereszt, a madáríjesztők, a fehérre meszelt házak, a bogáncsot tördelő, simogató kezek, a sikoly zuhanó madara, a megdőlt fák, a mélység és a magasság ritmusa, az ember.

Hasonló gondolatok foglalkoztatnak a festést megelőzően. Papírra kerülnek. Már többször feltettem magamnak a kérdést, hogy miért festek? Ugyanezt feltehetem az írással kapcsolatosan is. A festés és az írás közé egyenlőségjelt nem tehetek. A festés életszükséglet, az írás szellemi tevékenységem, képzőművészeti alkotásaim kisegítőjeként jelenik meg.

Képzőművészeti munkálkodásom mellett az írás tölti ki mindennapi életem. Grafikáimon, főleg tusrajzaimon jelenik meg az írás, betűk vagy szavak formájában. Leonardo is *írja a festményt* — amint vallja —, mert az költészet. 2001-ben történt. Vágyakoztam nagy méretű vászon megfestésére, amelyen a témát csak a betűk szolgáltatnák. A vászon felületét japán stílusban, fentről lefelé komponálni. Előkészülete három hónapot vett igénybe, részleteibe nem bocsátkozom. Elkezdtem a vászon megfestését. Festés közben átalakult az egész elképzelésem, a tervezett betűk helyett szótagokat írtam. A vászon közepére került az a keresztforma installáció, melyet az *Emese álma* olajképem festéséhez készítettem, modellként. A befejezett kép címe: *Lent a sátor, fent az oltár*. Szintézise — képben és írásban — annak a gondolatvilágnak, ami foglalkoztatott éveken át. *Lent a sátor, fent az oltár* cím helyett az *Őszkép* megnevezést is adhattam volna. Összességében, az eddigi munkáimnak szintézise. A szövegben elrejtve, talán sikerült visszaadnom az eddig festett képeimnek eszmei tartalmát. Az *Őszkép* megfestéséhez szükséges gondolatokat elő kellett hívnom, ami zökkenőmentesen történhetett, de kevésbé a vele együtt remélt siker. A siker velejárója a kétely. Nem elegendő a szívembe zártakat birtokolnom, azokat meg kell osztanom másokkal. Nem engedhetem az illúziók szárnyán tovaszállni. Egy-egy pillanat olyan érzést, gondolatot válthat ki, melytől lehetetlen a szabadulás. Belém fészkelődnek. Ezt hívom örök pillanatnak. Az örök pillanat örömrézássá és örömgondolattá alakul, másokkal is megosztható, még akkor is, ha kavargó bennem a kétkedés. Az egész folyamat titokrejtély. Körülbástyáz. Léteznek másokra át nem ruházható örömek vagy fájdalmak. Ezek az át nem ruházható örömek és bánatok a nagy témák titokrejtélyébe burkolózva kerültek a vászonra, de ki a megmondhatója, hogy mennyi maradt még a palettán, megszáradva?

A művészetről vallott gondolataim előzően megjelentek egy füzetecskében, *Vallomás* címmel, Kiss Gellért Győző szitanyomatával. Majd egy album a Nagy Miklós Kund szövegével, a Mentor kiadásában, több mint negyven olajfestményem reprójával.

Szükségét éreztem egy olyan könyvnek, amely ízelítőt nyújtana grafikáimról, valamint az időről időre, napról napra sokasodó lírai gondolataimnak a megjelentetését. Így született meg *Beszélő ecset* című könyvem, a marosvásárhelyi Mentor kiadásában. Ebben többek között így vallok: „A látóember megrendelte, kezembe adta és figyelmeztetett, hogy eldöntötték a tér közepét. Perverz megmérettetés, akár a film, lényegtelen, pár szavas fecsegés, némán kongó szólam, lefelé a lejtőn, mélység hiányával — holott e nélkül nincs művészet. Szól a verkli, szűkül a perc. Megóvóm voltunkat. Csupaszon, kopottan tiportak sárba. Ma kezemben a tétel, bár a vágyak lassan elsorvadnak, eltűnnek a határok strand és főtér között, lányok köldökcscillárai a tér közepén. Vár a halál csókja. Kapkodom fejem, jobbra figyelek, balra bicegek, lebeg a nyár, pitvarajtó, macskajáték... Mennyi ember, üres világ. Mondom a magamét, semmi sem változik, az arcmimikás küzdelemben őrlöm a semmit és rimánkodom. Rimánkodom a két véglet között, a honolului álmodozás sem jár haszonnal. Az idő telik, peregnék a homokóra szemcséi: felül apad, alul dagad. Meddő próbálkozás az öniróniám megszeliidítése. A számadás eredménye vezérel, de remegek, ha nem látom a holnapot, kutyaszorítóba kerülök, és elfecsegem vétkemet. Festeni, festeni, festeni... Fény.”

Az interjút Kedei Zoltán grafikái illusztrálják

Csávossy György

Új év küszöbén

Ólomlábon moccannak most a percek,
halkabban, mint ahogy a fában
megbúvó szű nagy ritkán perceg.
Várakozás, remény
az új év küszöbén.
Mi lehet még enyém
a végtelen időből?
Kis fancsika, piciny szalonnacsík,
mi feleslegként oldalra esik.
De bármi szomorú az ég,
kevés derű
mégis dereng a párán át.
Isten kezében van a hegedű
vonója,
szólalj meg zengő hangon, lelkem,
hirdesd, hogy mint a csillagkörök,
a remény végtelen és örök.

(2011)

P. Buzogány Árpád

Szavak

Molnos Angélának

szavak
tükreink mint hűvös tavak
szavak
tisztábbak mint hulló havak
szavak mik jelentik a friss levegőt
eltűnő csodát égből lebegőt
szavak pazarolt drága kincsek
amit tilos szanaszét hintsek
szavak megannyi véres ékszer
szerelemben általuk égsz el
szavak sok színes csecse-becse
képes hogy lelked bánatba ejtse
szavak titeket őrizlek lopva
mint hasznos szerszámot alig megkopva
szavak ti vagytok múltunk éke
koldussá váltaknak is menedéke
szavak kimondott érzések vége
jelző tűz hogy bensőnk még ég-e
szavak remények csontig rágva
s kitaszítva a nagyvilágba
szavak az anyák erős fegyvere
haláltól is megvédnek vele
szavak gyermeknek zengő ének
s morcosak mint apró ráncos vénék
szavak nyilakként sebet ejtők
gondolatokat mélyen rejtők
szavak ti árnyai életünknek
apró ajkakon láthatlan csüngnek
szavak hordozói az imáknak
miket a fogak meg nem rágnak
szavak tibelétek halhat a lélek
köszönöm hogy általatok még élek
szavak mitől a lélek lánggra lobban
mit is szeretnék tinálatok jobban

Ferenczi Enikő

Szarvasünő népe

(Részlet a szerző megjelenés előtt álló regényéből)

Nagy segítségére van most a szél, éppen szemből kapja, ahol a *fészkek* lehetnek, ahol a kotlók *székelnek*. Nem hallhatják a madarak. Nesztelenül surran majd oda, hisz *mezítláb* van. Éppen virágok havába léptek napjárás szerint, rég levetették már a bokáig érő, prémmel béelt, puha talpú bőrcsizmát és a hosszú nemezharisnyát. Van, aki rövidebb szárú, vékonyabb lábbelit hord, de neki csupaszon kényelmesebb.

A régi idők istenanyját érzi, amikor a földön *lépdel*, akit mély, fagyott álmából a teremő világosság és az életadó meleg ébreszt föl, hogy egyesüljön vele és megtermékenyítse.

Ovatosan lépett a *rögökre*. Milyen szárazak! *Rég* nem esett! *Talpa* alatt a *talaj* nagy csomókban *összeragadva*. Felemelte a fejét és beleszimatolt a levegőbe. Porral telített. De édes virágillattal is. Amott, az árvalányhaj mögött zsályák¹ tömött hullámai *kéklenek*. Nem látta őket, de tudta, hogy az égi útja legmagasabb pontját elérő nap irányában vannak. Virágzásuk teljében éppen! Hányszor gyűjtöttek onnan leveleket a hűgával és a falubeli leányokkal! Nemcsak sebek lemosására használják az oldatát, hanem torokfájáskor is sűrűn isszák a kasból, földi üregből és faodúból kimert mézzel édesítve. Olyantájt főképpen, amikor lázzal és köhögéssel társuló gonosz betegség járja körben a falut. Bágy alszegén kezd és felszegén végezi. „Kór” a neve s nagyon félnek tőle, mert mindig alattomos láthatatlansággal érkezik közéjük. Leginkább éjszaka. Hiába döfnek vastút minden fagyhagyókor az ajtónyílást *borító* vastag *bőrökbe*. Ritkán hat a védőereje! Pedig belülről szűrják kifelé, éppúgy, ahogy kell, hogy beleszaladjon és fennakadjon rajta az ártó szellem! Ki tudja, hogyan, valamiféleképpen mindig besurran és mindahányszor egy kisgyermekbe költözik. Aztán házról házra jár és sorra látogatja a többi. A nagyobbak és a felnőttek sem kivételek, amikor elhatalmasodik. Az erőse életben marad, a gyengéje pedig elhullik...

Bőrükben párolt vagy katlanban főtt állatok húsát is szívesen fűszerezik zsályalevelekkel. — „Be finom illat száll fel belőle, amikor apróra tépdese! Hosszú ideig szagolgatom még utána az ujjaimat.” — A halántékát is bedörzsöli az ujjbegyén maradt zöldes olajos nedvvel. Lopva persze, nehogy valamilyen jelentéktelen, de bántó megjegyzést tegyen a mostoha. Érzékei kifinomulnak tőle: meg-

¹ *Salvia officinalis*

érti a füvek selymes susogását és a madarak röpke beszédét. Égbe *szuhanó sugarat* és *begyeknek hágó* utat bontogat az illat.

„Az én életem is ilyen felfelé szálló ösvénybe fog torkollani egyszer? S mi történik, ha rálépek az égi ívre? Kifut alólam a föld és felemelkedek? Vagy esetleg kettéhasad s a föld alá süllyedek?” — tűnődött.

Eszébe jutott, többször látott már a Vigyázó tetejéről úttalan utakat megjelenni és szétfoszlani. Az lenne a *jel*? Talán most is ott bujkál a *pászta* valahol a *pusztában* előtte, csak nem állapodott meg, mert nem jött még el az ideje. De mintha máris útra készülődne, furcsa dolgokat érez olykor a testében. Iszonyatos elvágódás támad a szívében, sürgető mehetnék feszül a lábszárában, ismeretlen hívó szagok motoznak az orrlíkában. Csupán az irányt nem tudja még.

Vajon csak egyetlen út vezet az árnyak világába? Mert ő innen máshová nem mehet.

Hisz itt az ő *bona*!

Ősei csontjai is ímhol, a *hant* alatt porladnak!

Áldozó szentélyük is ehelyütt van.

Aszálytűrő aszatok és imolák nőttek makacsul esztendőről esztendőre a tollúfű² ezüstös virágzata alatt. Szaguk is alig van ezeknek. Akkor fognak igazán terjeszkedésbe, amikor mind elvirágzik a magas fűféle. De egyik sem győzi le a másikat: a fű sosem adja át végérvényesen a helyét és a bogáncsok sem tudják teljesen kiszorítani a tollúfüvet. Égúr gondoskodik erről. Ebben az égboltozat alatti hatalmas *térben* mindent egyenlően *tart* a kezében: gyengét és erőset, kicsit és nagyot, szeretetet és gyűlölködést, világosságot és sötétséget. Jót és rosszat. — Kikelettől búzaérlelőig a tollúfű itt az úr, később meg ez a szapora és szúrós és tapadós aszat. Borzas fejű, bíbor *fészke* olykor még az első hóhullást is *átrészeli*. Igen *szívós* fajta.

Szomjas lett hirtelenében. Milyen jó is, hogy nem hagyta a vizestömlőt a lova nyergéhez kötve! Húzta ugyan az övét, de most kéznél van éppen. Gyorsan *letekerte* a tömlő nyakát összeszorító kendermadzagot, *kitágította* mutatoujjaival a száját, alsó ajkára helyezte a csúpját s jólesően ivott a bőrzsák alján kotyogó forrásvízből.

Hiába kérte apját és öregapját, neki nem lehetett ivócsészéje. Csupán a férfiaknak és a legényeknek.

Hiába volt a jövendőbeli nemzetségfő elsőszülött gyermeke.

Hiába volt minden legénynél gyorsabb lovas és pontosabban lövő íjász.

A Törvényt nem *szeghették* meg. Őszek ősei hozták azt, Égúrral egyetértésben. Hányszor elmagarázták már néki, amikor kérlelte őket, hogy éppen *szigorú* törvényeik miatt maradhattak meg a pusztán. Hány nemzetség és nép tűnt el on-

² Homoki árvalányhaj (*Stipa borysthénica*)

nan úgy, hogy idegen, haszontalan és önpusztító szokásokat vett fel: aranytárgyak gyűjtésében versengett, majd egymás ellen tört; fíttyet hányt a törzsi atyáírságra s hátat fordított az ősi törvényeknek; rászokott az italozásra és a kötekedésre...

Csupán erőskezü renddel és célravezető fegyelemmel lehet átvészelni a kemény teleket. Pusztán szokásaik ápolásával maradhatnak méltók őseikhez!

Csak arról nem beszéltek, hogy harcias női törzsek, a „Marstól nemzett amazonok”³ élnek valahol napkeleten, jóval távolabbra tőlük, akik időről időre valamelyik szkíta törzs férfiával közöszlnek, hogy ne szakadjon magvuk. Az asszonyoktól hallotta félfüllel. Ki tudja, mennyi igaz és mennyi nem igaz belőle? Ingerlő szavaktól hízik a szóbeszéd, amióta a világ világ. Mint a *bolondító beléndék*⁴, valósággal *bilincsben* tartja az asszonyok képzeletét. Egymás között suttogva pletykálják: „minden nő megölel és öléhez enged minden férfit, aztán meg kábító erejű boraikkal elgyengítik és sorra leöldösik őket. Ahhoz, hogy asszonyi maradhasson a törzsük, nem törődnek a hímtaggal született csecsemőkkel sem, elhányják maguktól őket.” Állat sem tenne ilyent!... Azt is mondják még erről a női törzsről: „jobb mellök nincsen,... anyáik mesterségesen dolgozott rezet, melyet azonkívül izzóvá is tesznek, jobb mellökre helyeznek és kiégetik, hogy növése elmaradjon és az egész erő és izmosság a jobb vállba és karba átmenjen.”⁵

Mennyivel életrevalóbb az ő törzse, amelyben a *férfi* jól megfér a *nővel*. Hisz egyik a másik fele. Olyanok, mint a *tegez kettéosztott féltekéi*⁶, mint az új és a nyílveessző egysége. Egymás nélkül semmit sem érnek. Oktalan az ajzás, ha hűja van a nyílveesszőnek; s halott a nyílveessző, ha az új ernyed.

Női sorsa tudatában van, és mégsem akarja alávetni magát a természet rendjének. Mert ő másmilyen. A kettő egységét, az eredet ősi és osztatlan okát érzi magában.

³Iszokrátesz: *Panathenaiakhosz*, 193; a szkíták *oiórpataknak*, azaz „férfiölőknek” nevezték őket Hérodotosz szerint (IV. 110).

⁴*Hyoscyamus niger*, „...Melj útonn útfélen terem... mérges, bódító, kábító... nehéz és főszedítő szagával hírt ád, és az embert magától elűzi” (Diószegi Sámuel és Fazekas Mihály: *Orvosi fűvészkönyv*, Vörös Éva közlése nyomán — mnytud.arts.klte.hu/mnyj/38/53vöröse.doc).

⁵Hippokrátesz: *A szelek, vizék és helyekről*, 26.

⁶Más néven „puzdra”; a görögök *gorüitosznak* nevezték, amihez jelentés- és kiejtésbelileg a „kürtő” szavunk áll közel; szkíta újítás a kettéosztatú tegez, a nyilakat és az íjat ugyanabban a *tokban*, de két külön rekeszben óvta, *viasszal vízállóvá* tett nemez- vagy bőrdarabbal takarták, védték; a nyílveesszők rövidsége miatt alakulhatott ki a zárt változat (Bede Dweyer: *Scythian Style Bows Discovered in Xiangjiang* — [www.cais-soas.com \(...\)/scythian_bow.htm](http://www.cais-soas.com/.../scythian_bow.htm)).

Jancsik Pál

Egy kiállítás képei

*Györkös Mátyás Albert,
Korunk Galéria, 1991*

Mesebeli kunyhó mesebeli késsel,
mesebeli fácska, mesebeli nap...
A csönd egy pici kondulástól
elmélyül, öröklétre kap.
Szarka ül a fa hosszú ágán,
úgy látod mégis, mintha szállna.
Titkos alkímiába kezd a három
alapszín: a kék, a piros, a sárga.
Quo vadis? — kérdi a kereszt az erdőn.
Kicsi templom gyolcsszíne hív.
Fejed fölött magasba szárnyal
ágakból a gótikus ív.
Fehér kakas fehér mezőben.
Kecske mekeg a háztetőn.
Szent Ferenc szól a madarakhoz
érthetetlenül is érthetőn.
Don Quijotévá lett a kis fa...
Örvénylő orgonazene...
S te érzed, hogy szellőpuhán megérint
egy jóságos varázsló szelleme.
Testedről egyszerre lehull
a napok béna ólma, szürke máza,
s egész valódat emeli, fürösztí
szín és zene — a költészet varázsa.

A fametsző álmái

Ő még azok közül való volt,
kik értették az erdőzúgást,
a madárdalt,
vizek csobogását és hallgatását.

Erdőt, madarat, folyót és tavat
tudott teremteni.

Azok közül való volt,
kik megértették a költők szavát,
az olyan nagyokét is,
mint a Divina Commedia vagy az Apokalipszis
megszállottjai,
s újraálmodta látomásaikat.

Metszetei üzenetét
a földkerekség minden népe megértette,
mert belőlük is megértés,
megszenvedett emberség árad.
Gy. Szabó egyik nekem dedikált
fametszete A boldog Dante.
A Nyolcvanéves is boldog volt, mert
művészetében, szellemében
dantei csúcsokra emelkedett.

1985. november 30-án.

Egy júliusi nap

Az idős Moby Sándornak szeretettel

Milyen csodálatos
e júliusi nap.
A kontúrok, a vonalak
élesen látszanak.
A fenti tiszta kék
s a lenti üde zöld
elkülönül, akár
az ég
s a föld.

Sötét az árny,
és ragyogó a fény.
Öleld magadhoz a csodálatost,
örülj neki, amíg

örülhetsz neki — most,
amíg szemed még éhesen
legel síkokon, éleken,
s a szögletesen nyers világ
lassan szívedhez szelídül,
s hallod színek és tónusok dalát.

Ceruza végén, nedves ecseten
remeg valami furcsa szerelem.
A magasban — kincsek közt ritka kincs —
egy felhő: ősz fejedről kósza tincs.

Örülj e drága adománynak,
hogy színre szomjas szemed és agyad
élesen, mint a nyári nap,
elkülöníti a fényt és az árnyat.

A múltó napok kék ege alatt
örök szépségek szellemei szállnak.

1985

Ahol az ég kékje a legmélyebb

*Brassó egyetlen városhoz sem hasonlít,
amelyet valaha láttam.
Széchenyi Naplójából*

*...azok számára, akik elhagyták gyermekkoruk
és kamaszkoruk városát, az mitikus várossá válik.
Mircea Eliade*

Ahol az ég kékje a legmélyebb,
ahol az erdők színe a legüdébb,
vadgalambok nyakának zöldje a legcsillogóbb,
s el nem felejtheted csipkebogyók pirosának tüztét,

ahonnan olyan régen elkerültél,
ahol mégis tárt karral vár a vár,
a házak, utcák, az egész város,
ahova mégsem mehetsz te haza már,
de ahol mégis otthon vagy, ha ott vagy,

jövőbe vágó örök fiatal,
tizennyolc éved lobog a szelekbe,
tizennyolc év maga a diadal —

emlékek városát viszed magaddal,
vágyaid, reményeid, hitedet,
mindig megújulni, zengő ifjúságod
évek kaptatóin holtig cipeled.

Köszönjük, iskolánk

Az Áprily Lajos nevét viselő régi-új brassói iskola ünnepére.

Én iskolám, hogy képed földereng,
a vendiák ujjong és elmereng,
hogy lám, még mindig állnak a falak,
és a lélek, az szintén megmaradt,
s a lélekben a szomj, a tiszta tűz,
amely minket e helyre visszaűz.

Hisz annyi minden tovatűnt-veszett,
de áll az iskola, e kis sziget,
régi tüzek és új vágyak lobognak,
s míg kinn a tavasz szelei forognak,
át éveken, távolon, ködökön
e zengő szót sodorják: Köszönöm!

Köszönjük néked, régi iskolánk,
hogy ha az élet vihart hoz reánk,
úgy gondolhatunk mindig vissza rád:
az emléked friss erőt, kedvet ad,
és a fátumok bármit is akarnak,
mi megmaradunk embernek, magyarnak.

Állnak a falak, él a kis sziget,
sarjadnak benne új vágyak, hitek,
kívül az ár bármint hányja magát,
a szívekben fölépül itt a gát,
velük tán szebb jövő köszönt reánk.
Köszönjük néked, régi iskolánk!

1992

Bírjuk ki

(a millecentenáriumra)

Aszályok, árvizek, tűzvészek, viharok.
Járványok, dögvészek, rengések, zavarok.
Háború, pusztítás, átkok és haragok.
Egyfelől „kabarok”, másfelől „avarok”.
Tegnap a törökök. Holnap az arabok?
Közben a testvér a testvérré acsarog.
Örvények, ármányok, cselek és csavarok.
Álmatlan éjjelek, áldatlan nappalok.
Oly sok a szegény, ki szenved és sanyarog.
Az édes anyanyelv sokszor már csak dadog.
Fojtogat magányod, hiába tagadod.
Persze, hogy nem vagyunk mi sem csak angyalok.
Segíteni késlekedsz, tartod a haragot.
Félted a bőröd, és őrzöd az aranyod.
De hagyjuk, bűneid gyakorta hallhatod.
Van elég, ki gyűlöl, fumigál, fanyalog.
Hiába, hogy a jót, igazat akarod.
Eszed és szíved és lelked is adhatod.
Gyötrődve, küzdve, de mégiscsak szabadok.
S ami még sorsunkban ellenünk kavarog...
Bírjuk még? Kibírjuk? Bírjuk ki, magyarok.

1995

A platánfa

Az öreg platánnak nincs társa, párja,
száz más fa között áll és mégis árva,
egymagában a rideg, renyhe télben,
vedlett-csupaszon és zöldesfehéren.
Ránézni is élmény és sejtelem,
csöndet, magányt és rejtelmet terem,
az ágain szilvánok és driádok,
törzséről az Idő tekint reátok.
Micsoda korona, micsoda törzsök!
Milyen kemény bogok, nyilalló görcsök!

Fájában vad fájások, üszkös odvak
feszülnek és égetnek és sajognak.

Évgyűrűinek száma is talány,
és mégis álmodik a vén platán.

Álmodik zengő, mámoros tavaszról,
józan esőkről és forró nyarokról,
görcsöt oldó, enyhítő napsugárról,
nyüzsgő bogárról, röppenő madárról,
keringő nedvekről, szélről, viharról,
üde levélről, lombzúgásos dalról,
olyan termésről, olyan virulásról,
amilyent — noha volt már nyara százszor —
ez ideig még sosem érhetett meg.
Álmában hitek, nagy erők remegnek,
robajló kedvek és merész remények...
Így tárja pusztá karjait az égnek.

Én szülőföldem, hegyvölgyes hazám,
te vagy itt ez az álmodó platán.

Ha meghalok...

Ha meghalok,
azt fogom a legjobban sajnálni,
hogy nem beszélhetek,
nem írhatok, nem olvashatok
(és nem szerkeszthetek-korrigálhatok)
az anyanyelvemen.

Édes Istenem, tudsz Te magyarul?
Őszintén szólva
nem sok jelét adtad ennek
az utóbbi időben.

Pedig milyen gyönyörű nyelv
ez a miénk!

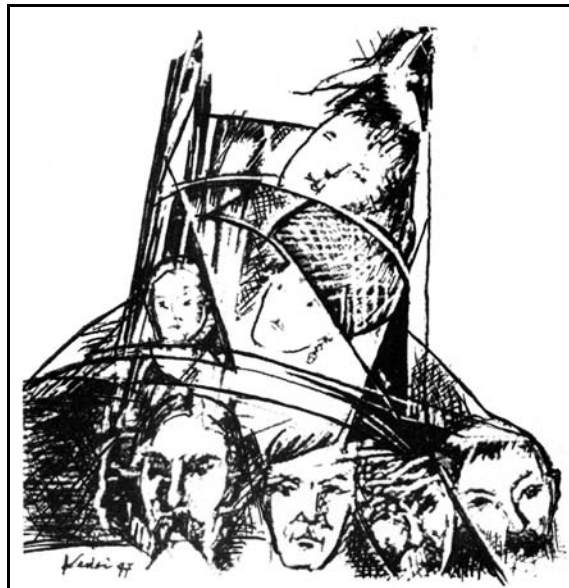
Még az angyaloké sem lehet
ilyen csodálatos.

Hidd el, Uram,
nagy kincset hagyok itt a Földön,
egyáltalán nem lesz könnyű
megválni tőle.

Egyedül az vigasztal,
hogy sokan érzik ezt a
szenvédélyes szerelmet
páratlanul gazdag és kifejező
nyelvünk iránt,
így e kincsnek mindig lesznek
hűséges őrzői, tehetséges sáfárjai
— az idők végezetéig.

Transzszilvanizmus

Gyönyörű az erdélyi nyár.
Ennél szebb már csak az erdélyi ősz.
Tán ennél is szebb az erdélyi tél.
Legszebb mégis az erdélyi tavasz.

Kedei Zoltán illusztrációja

Beke Sándor

Az én Miatyáinkom

Az ágy szélén ülök
s mondom:
„Mi Atyánk,
aki a mennyekben vagy”,
hol fent
a Mount Everesten,
az égi Csomolungmán,
a mennyország kupoláján,
csillag-cserepek résein át
fürkészsz szerteszét,
s akkor,
amikor nem is gondoljuk,
csillagképek között sétálsz
foszforeszkáló
sétapálcáddal esténként,
hol lent,
az égő Nap alatt,
a harmadik bolygó
göröngyös,
színpompás padlóján,
a homályos
elmék birtokán,
ember-birodalmakon
szemlélődsz
tétlenkedve látszón,
s mégis,
gondterhelten,
teljes odaadással
keresgélisz valamit
a sok millió lélek
kosarában.

Olyan vagy,
mint egy halhatatlan
tudós
a világegyetem

dolgozószobájában,
aki mindig kutat
és tanulmányoz valamit,
de én tudom,
Te az arcodat
keresed az emberben,
s keresteted
Magadat velünk,
emberekkel.

Ha elfáradsz,
a lelkek szürke
romjai között leülsz,
pihenőt tartani.
„Mi Atyánk,
aki a mennyekben vagy”,
Mi Atyánk
itt a Földön,
s a lila világtereken,
hol vagy most,
mindenütt vagy?
Kereslek,
de nem talállak.
Bújócskázol velem?

Te vagy
az emberben
a mindig hiányzó,
s a mindig jelen levő
örök elem,
mindig ott,
ahol nem várnak,
mindig ott,
ahol hívnak,
mindig ott,
ahol nem ismernek

és megtagadnak,
mindig ott,
ahol eltitkolnak
vagy takargatnak.

Miért vagy itt,
Istenem?
Miért nem tűnsz el,
ha azt mondják:
„nincs isten”,
„nem vagy fontos”
és „nincs szükség reád”,
miért vagy egyszerre
itt is és ott is,
a földön, az égen,
a mindenségben?

Bajban elgondolkodik
az ember,
mintha
forró kövön ülne,
kucorodik-töpörödik,
fáj a karja,
feje, lába
és összekulcsolja két kezét,
a kezét,
amivel pofozott
és lekenyerezett,
a kezét,
amivel a Bibliára
hamisan esküdött,
amivel
szent ígéreteket tett,
s közben szájával
az igaz ellen szólt,
s nevetett.
Fázva és égve
a forró kövön,
szégyene parazsán
tétovázik,
kimondja bátran:
„Szenteltessék meg a Te neved”,

Te mennyország-matuzsálem,
kozmosz-karmester,
égi pásztor,
bölcs és lélekbe látó
barát,
ó, végső menedék,
neved szenteltessék,
s jöjjön,
„Jöjjön el a Te országod!”

Az ország a tiéd
odafent,
az átlátszó légies,
a tiszta, a szép,
a lilakék,
a sejtelmes égi.
Olyan legyen
az ember lelke is,
áttetsző kristály,
csillag-gyöngysorokkal
ékes!
Legyen meleg
és finom,
mint idelent
a sivatagi üveghomok,
és legyen mély,
mint a tó,
melynek krátere
ismeretlen
és olyan tág,
hogy a föld
másik végéig érjen.

„Jöjjön el a Te országod”
a zölden,
a barnán,
és sötétkéken
forgó Földön,
és szívéből
észlelje rajta az ember
a világtörténet
kezdő pillanatát,

a hat nap alatti
 gyors teremtest,
 érezze s lássa
 a mindenfajta
 szülemény-csodát,
 fogja fel s élje át
 az időt
 s teret pörgető
 alkotást,
 a világtörténet
 minden percét,
 a rég eltűnt
 ember-katonát,
 a fejlődés varázsát,
 minden átalakulás
 szomorú és boldog
 pillanatát,
 az utat,
 a fát,
 az árkot,
 a pocsolyát,
 a kerti tó vizét
 az új ház előtt,
 a várat a dombon,
 hegyoldalban
 a keringő emlékeket
 a temető fölött,
 a rommá lett múltakra
 épült hangyabolyt,
 a világvárosok
 aranyragyogását,
 a kisváros fényeit,
 a falu csendjét
 s a nyugalmas tanyát.
 A vizet,
 tengert, folyót, patakot,
 és ami körülvesz,
 a ritka,
 értékes levegőt
 a legnagyobb csúcson
 a tengerszint felett,
 a játszóteret,

a hinta-palintát
 a gyümölcsfák között,
 a kertet,
 az erdőt,
 a pusztát,
 s a jégország
 izzó fehérségét.

„Legyen meg a Te akaratod,
 amint a mennyben,
 úgy a földön is,”
 s az akarat
 legyen mindörökké
 a Tiéd,
 mert érezzük
 a megbomlott harmóniát:
 amint az emberi lelket
 rejtett,
 gonosz idegenség
 szállta meg,
 s az észnek
 egy földközeli
 testbe öltözött
 örült szellem
 mondja tollba
 az emberveszejtő utat:
 a Rossz fejedelme,
 az irgalmatlan Sátán,
 vagy talán
 maga a
 Démonkirály.

„Legyen meg a Te akaratod”
 a világegyetemben,
 ahol már
 régóta rend van,
 megszokott helyükön
 állnak őrt
 a csillag-katonák,
 akik nem hajladoznak,
 csak fényüket küldik
 Feléd,

és kórusban zengik:
„Miatyánk”.

„Mindennapi kenyerünket
add meg nekünk ma”,
szórd a fényt,
örködj
a termés fölött,
vigyázd
az éltető aranymagot,
a hullámzó kalászt,
s akinek több terem
a földjén,
adj annak
adakozó lelket,
s vidd be
a szegények kapuján.

„És bocsásd meg vétkeinket”,
a bűnkamrákban
felgyűlt
titkos arzenál
ajtájára tégy
bűvös lakatot,
hogy ne tudja azt
kinyitni senki se.
A köveket
vedd le a szívről,
hogy szívünk
doboghasson nyíltan,
szépen, szabadon.
A kő súlyától
mentesítsd a vállat,
hogy ne érezze,
s ne ismétlje mindig
az ember:
„Ezt a terhet
vajon még mindig
és meddig
kell hordoznom?”
A szemellenzőt is
vedd le

szemeinkről,
hogy tisztán lássunk,
s elnyomhassuk
a lélek mélyén kussoló,
kegyetlen fenevadat.
Köszönjük,
Uram,
a bocsánatot,
a szabadságot,
a megtisztulást,
„miképpen mi is
megbocsátunk
az ellenünk vétkezőknek” —
tisztává tett
a beszélgetés Veled,
a gyógyító hitvarázs.

„És ne vígy minket
kísértésbe”,
hálójában vergődtünk
eleget, sokat,
nehéz volt ellenállni
a rabbá
alázó csábításnak,
de ez az ima
útját állta
a rossz szándéknak
és jó útra terelte
emberi akaratunk.

Azért még
felfohászkodom:
„de szabadíts meg a gonosztól!”
És hadd,
hogy a sötétből eltávolodva
reggel
gyermekszívvvel ébredjek,
s tiszta legyen
minden tettem,
szándékom
és gondolatom.
Ámen.

Pongrácz P. Mária

Álmok lepedői

Az udvarházat néhány kilométerre a falutól, a hegyek lábánál elterülő rétre építették. Ott hivalkodik a kicsi falusi házakra nézve. A régmúlt eleganciáját egyesíti a tehetős birtokos korszerű igényeivel. Központi fűtés, fürdőszoba, faburkolatú manzárdszobák. Akár húsz vendéget is el lehet itt szállásolni. A földszinti tágas szalonban báli hangulat... Faragott bútorok, porcelán és ezüsttárgyak, velencei tükör, festmények...

A háziasszony született úri nő. Minden nap úgy öltözik fel, mintha előkelő vendégeket várna. Pedig egyedül van. Magára maradt. Festett fekete haja, mint a falak közé tévedt holló vergődik, lebben minden ajtónyitásra. Reggelenként tágasra nyitja a bejárati ajtót. Azt reméli, azt várja, hogy valaki mégis megérkezik. És akkor megterítheti a nagy asztalt, előveheti a kristálypoharakat, összecsendülhetnek végre. Dalolhatnak: kling-kling, kling... Varázslatos dallam. Íze, zamata van ennek a pohárcsengésnek...

Egyszer volt, hol nem volt... Befejezetlen, örök mese. Az elmúlt és talán a következő kalandok, szerelmek végtelen lánc. Most mégis érzi, hogy rozsdásodnak a láncszemek. Már-már elszakad a lánc, lepereg a kíméletlen időben. És akkor nem tudja összefűzni már soha többé. Ha erre gondol, összeszorul a szíve. Fél. Nemcsak a magánytól, hanem attól, hogy kihunynak, ellustulnak az álmok...

Mégis eljött az idő, amikor az éjszaka megbolondult. Már sötétedéskor nyugtalan árnyak lebegtek a ház falán, lassan kúsztak fel, indáztak az ablakok mellett, fel egészen a manzárdig. Láthatatlan karmaik bevésődtek a falba, megkarcolták a falképeket. Sebes volt alattuk a fal, de vértelenül, szótlánul tűrte az árnyak támadását.

Hollóhajú előbb elmélázott a látottakon, elképzelte, hogy az indákon valami lények mozognak. Apró kis tarzánok lendülnek a magasba. Integetnek neki, csalogatják: „Gyere, megfogjuk a kezéd, magunkhoz húzunk. Indákkal borítunk be. Ölelünk szerelmesen...”

Elmúltak a szerelmek, az emlékek nem perzselik, de még melengetik néha a lelkét. Sok kalandja volt, hétvégeken a barátok kikocsiztak az udvarházba. Nagy fehér asztalnál mulattak, nagy fehér ágyban forrósodtak, testük összeforrt. Nem múlhatott el mindez csak úgy, egyszerűen.

Hollóhajú szidta az emlékeket. Néha gyűlölte is. Érezte, hogy egyre inkább megfakulnak, nem járnak vissza látogatóba, nem mélázhat el velük, felidézve hangjukat, alakjukat, érintésüket. A simogatások idővel leperegtek a bőréről, ajka

kiszáradt, tekintete elhomályosult. És mégis várakozott. Valami lehetetlenre, valami csodára. Azért tárja ki minden reggel az ajtót. Az utóbbi időben nem csak reggel, előbb délután, majd este is, aztán nyitva hagyja egész éjszakára.

Akkor, azon a bolond éjszakán is ezt tette. A holdfény bevilágította a hálószobát. A közeli erdő fái integettek. Közeledtek, érezte, hogy a fák karjaiba repülhet, ringatózhat a lombosáttorban. Az ágy erre a dédelgetésre várt. Nevetett, elnyújtózott a szobában. Friss, illatos, kikeményített csipkés lepedőt terített az ágyra. A párnák is fehérén fodroztak, incselkedve hívták, hogy játszadozzon velük.

Úgy rémlett, hogy a közelből dal jön felé. Nem klasszikus zene, hanem a nép dalolta paraszti nóta. Előbb bánatos, sóhajtozó, majd szemtelenül hívogató, tréfás dallam. Mintha valaki megérezte volna vágyait, s arra vár, hogy melléje feküdjön a fehér lepedők közé.

Eszébe jutott, hogy reggel egy csoport munkást látott a ház körül. Sáncot ástak. Rendbe hozzák az utat, s nem kell a kocsiját a völgyben hagynia. Felhajthat egészen a kapuig, aztán végre használhatja a garázsát is. Arra gondolt, hogy beszél a munkásokkal, megkéri, hogy a kerten belüli kocsit is tegyék rendbe, egyengessék a fövényes bejáratot, aztán takarítsák ki a garázst.

Délben, amikor ragyogott a nap, elnyújtózott a kerti heverőn, élvezte a meleget. Fürdőruhára vetkőzött, aztán mivel úgyse látja senki, levetette a maradék ruhadarabokat is. Meztelen testét simogatták a napsugarak. Fénnyel itatták kiszáradt bőrét, bizsergették, csiklandozták a pórusait. Ráborult az égbolt. Ragyogó kéken nevetett, mintha azt akarná mondani, hogy „megfogtalak, innen már nem szabadulhatsz!” Elképzelte, hogy sugárruhát dob rá a magasból valami megfoghatatlan, láthatatlan kéz, s ő a sugarak létráján emelkedik a végtelenbe. Álomittasan keringett tekintete, s úgy érezte, hogy már nem térítheti vissza erről az útról senki. Az övé, csakis az övé ez a fénybirodalom. Kitérte karjait, utánózta a madarak röptét. Teste magába szívtá a Nap melegét, bőre piroslott.

— Gyertek ide, lessük meg az úriasszonyt! — hallotta, de aztán nevetett, mert arra gondolt, hogy semmi sem valós, ő találta ki az egészet, az ő ajkáról peregtek le ezek a szavak.

Mégis érezte, hogy követik, kíváncsi, éhes tekintetek tapadnak meztelen testére, mocskos kezek érintik a mellét. Megszorítják a himbálózó körte alakú melleket, játszadoznak velük, mint a labdákkal. Ösztönös mozdulattal, szemérmesen terítette magára fürdőköpenyét, s felemelkedett a nyugágyról. Az ég, a sugárkószorú egyre távolodott. Az álmok elmenekültek. Átrepültek az udvaron, a kerítés felett, s gúnyosan nevetve közeledtek a munkásokhoz. Izmos karok forgatták az ásókat. Egy legény izzadt hátát mutogatta, úgy hajladozott az árok felett, mintha ott, a mélyben szeretője várna rá. Az arcát nem lehetett látni, de ilyen testhez duzzadt ajkak, égő fekete szemek illenek. Egy kis bajusz, vagy talán körszakáll találna hozzá, de csupaszon is kemény vonások kereteznék. A többiek mintha mind egyformák lennének. Kopott pulóverben, sáros, rongyos nadrágban. Az

ásójuk sem lendül ritmusban. Egyszerűen lehuppan a sáncba. Alkalmi munkások lehetnek, csak a csupasz mellű szaki. Kezében táncol az ásó, bűvös mozdulatokkal lendíti a magasba, közben vidáman füttyöreszik. Kétségtelen, hogy ő a főnök, vele kell megbeszélennie mindent. A megrendelést, a munkabért, meg... Nem, erre nem gondolhat! Eddig nem taszította az elkeseredés. Ha közeledne hozzá a férfi, ha felkavarná nyugtalan vágyait, akkor is eltolná magától. Ráripakodna: „Mit akarsz, te mocskos! Nem látod, hogy úrinő vagyok! Hozzám csupa elegáns, illatos bőrrű férfiak járnak. Az ölelésük simogatás, nem markolgatják a mellemet, hanem gyöngéden játszadoznak vele. Tenyerük rátapad a testemre, úgy dédelgetnek andalítóan.”

Eszébe jutott, hogy legutóbb, azóta lassan már két esztendő is eltelt, az új szeretője virágszirmokkal borította be az ágyát. Erre a rétre hívta szeretkezni! Csodálatos volt, mégis, miután minden véget ért, bűnösnek érezte magát, mert testük eltiporta a szirmokat. A rét meghalt, mint vihar után, olyan volt az ágy. Nem kergetőztek sem sóhajok, sem álmok a forró lepedőn... Az új szerető hivalkodva kérdezte: „Milyen voltam? Erre biztosan nem számítottál! Erre emlékezni fogsz egész életedben.” És a virágtipró fölényes mosollyal vette a kabátját, és elment. Meg se csókolta búcsúzóul.

Milyen lehet igazi réten szeretkezni? Vadvirágok között. Érezni a természet leheletét. Hemperegni a fűben vidáman, szabadon. A virágszirmok beborítják a testet, színesen virítanak a meztelen bőrön. A vadvirágokat nem lehet eltaposni, hiszen vihar után ismét kiegyenesednek. Ezek a virágok élnek, mosolyognak és illatoznak. Vad, kesernyés az illatuk. Az ajkakra tapad, a csókoknak is vadvirág íze van. Ezt már sohasem tudhatja meg, csak elképzei, ámítja önmagát.

A legjobb, ha visszamegy a lakásba. A csilingelő porcelán csecsebecsék, a hivalkodó velencei tükör, a faragott, méltóságteljes tölgyfa bútorok és festmények közé. Bekapcsolja a zenegépet, s hallgatja a hegedűk táncoló vonóiról felhangzó dallamot. Aztán jön a zongoramuzsika, majd a hárfák hajladozó, ringató zenéje. Ez az ő világa. Innen már nem menekülhet. A virágos rét másoké, a csupasz mellű munkás a falusi lányokat ölelgeti, sikamlós szavakat suttog a fülükbe. Nem tétovázik, izmos karjaival fogja a derekukat, fájdalmas a szorítás. Sikoltozni fog a lány, mialatt az izzadt test lenyomja a rétre, vagy mindketten behemperegnek az út menti, frissen kiásott sáncba. Testük megfeszül, nem vonaglik kéjesen. Boldogok.

Távozóban mégis meglepette selymes spanyol legyezőjét. Ezzel üzent a csupasz mellűnek, hogy várja. A férfi megértette a legyező üzentét, egy pillanatra megfordult. Érezte villámló tekintetét. Láthatta komor arcát, szemtelen mosolyát, mintha azt mondta volna: „Mit akarhat ez az úrinő velem? Mind egyformák, csak teszik a nagyot, de arra vágnak, hogy ők is egyszer az életben Juliskák legyenek.” Aztán, mintha semmi sem történt volna, ismét a csupasz hátát mutatta az úrinőnek.

Hollóhajú sértődötten vonult be a szobába. Könyvet keresett. Valami szerelmes történetet akart olvasni. A tarzánok lemásztak a falakról. Melléje kuporodtak. Maupassant! Ez kell most neki. Az értelemfog fog diadalmaskodni az egyszerű, póri lelkek felett. És mégis a szerelemről lesz szó. Az érzelmek háborgásáról, a határtalan, mindent felemésztő szenvedélyekről. Idegesen lapozgatott a könyvben. Az Egy asszony élete regényt szinte már kívülről tudta, annyiszor olvasta újra. Tudta, hogy minden történetében, a fények és színek között fekete árnyékok rejteznek. Mintha egy tragédia árnyékában születtek volna ezek az írások. A Szépfü (Bel-Ami) olvasatlanul maradt, mintha szándékosan kifelejtette volna az Összes regények sorozatból. Most erőt vett magán és hozzákezdett az olvasáshoz. Hirtelen rádöbbsent arra, hogy semmi sem véletlen ebben a regényben. Már az első oldalon ott a dátum: június 28-a. Pont, mint ezen a bolondos, összezavarodott napon... A véletlen műve, a sors játéka, hogy valaminek történnie kell. Éppen most, amikor elűzte magától a csupasz mellű szemtelen vigyorgását, amikor végre menedéket talált hétvégi otthonában. Az udvarházban, ahova csak válogatott, elegáns vendégek jönnek. Ha jönnek... Idő kérdése az egész. Egy szép napon visszahozza, visszarángatja őket a sok-sok emlék. Csak ki kell várnia, türelmesen, azt az időt.

Június 28. Sokatmondó dátum. Hogyan is lehetne aludni ezen a nyári éjszakán? Hiába esteledik, hiába sötétül el a táj, rövidesen bevigyorog a szobába a Hold. És újból jön a nyugtalanság, mely sok száz karjával fonja át, szorítja, már-már lélegezni sem tud. Nem kap levegőt, ki kell tárnia az ajtót, az ablakokat. Be kell engednie a szobába a holdfényes csábító éjszakát.

A hófehér ág szemtelenül vigyorgott, a szoba közepében trónolva. „Makulátlan vagyok, mint a szűz!” Már megbánta, hogy ráterítette a kikeményített, fodros lepedőket. A csipkék incselkedtek vele. „Hiába minden. Ne emészd tovább magad. Feküdj le szépen, elaltatunk, kidíszítjük fakó álmaidat. Menyasszony lehetsz ilyen ágyban, aki a nászéjszakára vár.”

Engedett a csábításnak. Befeküdt a hófehér ágyba, hagyta, hogy a csipkék körülfogják a testét.

Éjfél lehetett, amikor hallotta a léptek közeledtét. Gumicsizma csúszott a parkettán... egészen az ágyig. Verejtékillat vegyült a lepedők friss leheletéhez. A fodrok és csipkék tűrték, hogy reájuk nehezedjen a lihegő test.

Hollóhajú némán engedett. Teste sajgott, aztán elernyed, beleveszett az éjszakába. Nyugtató, édes álom vitte magával...

Nagy Irén

Elmúló idő

Mint úttalan, nem múló szerelem,
végzetes formákba kövült
hívatlanul, s előre vesztiesen,
hogyan egykor az utadba került,

nem vagy te fenn rég, s nem mégis már le sem,
mint régi bárka zátonyán, megülsz.
Míg pattog a máz le, s roppan kezesen
a szél aszalta váz, merülsz, merülsz...

Nincs haladék, hát vége, vége itt,
Fájlalhatod kihagyott vétékeid.
Árnyék s a csend köröttes egyre nő.

Alkudni késő, mikor alkonyul,
Kallódhatsz visszavonhatatlanul.
Áruló lett az elmúló idő.

Simon Anna: Festett bútor (III)

Bölöni Domokos

Küküllőmadár

Amikor híre jött, hogy a magyarok fellázadtak a kommunista hatalom ellen, a bolond még nem volt az. Tizenhét esztendőös szemrevaló legény, a templomban nem a papot, őt bámulták a lányok. Itt is olyan világ volt, csak más nyelven parancsoltak, mint odaát. A falu ugyanazt a nyelvet beszélte, és ugyanúgy énekelt és imádkozott, mint a túlnaniak, azt a hazát anyaországnak mondták az emberek. A legény tudta, hogy az orgona mögötti deszkadarab kimozdítható, azt is tudta, mi van a rejtekben. Merész volt ez a legény, nem félt a hatalmasoktól, pedig két pisztolyos egyenruhás is járőrözött az utcán, később pedig egész szakasz fegyveres érkezett. Mégis megjelent a községházán meg a templom tornyán a piros-fehér-zöld zászló. Az emberek fázósan húzták össze magukat, zimankós idő járta, mégis mindenkinek hirtelen halaszthatatlan dolga támadt, szokatlanul megélénkült a forgalom, látni akarták a zászlókat, de főleg arra voltak kíváncsiak, mi lesz most.

A legény sejtette, mi vár rá. A rejteket többen ismerték, a gyanú mégis óráterelődt, aki a kulcsokkal rendelkezik. Özvegy édesanyja takarította a templomot meg a kultúrházzá nyilvánított felekezeti iskolát, a fia pedig harangozott. Irigyei is voltak, beárulták. Nem várt idézést, rajtaütést; hátraosont a gyümölcsösbe, átbújt az élősövény résén, átvágott az akácos erdőn, majd letért a rét és a folyó irányába, ahol a Küküllő holt ágát közrefogó sűrű berek nyújthatott menedéket.

A nyomozók azonban megtudták, hogy a legénynek — Sándor volt a neve, mint Petőfinek — éppen a berek, a bokrokkal, éger- és nyárfákkal, bodza- és mogyoróbokrokkal benőtt lapály a kedvenc tartózkodási helye. Sándor úgyszólván ott töltötte gyermekkorát, madarászott, halászott, hancúrozott pajtásaival, juhot, kecskét, kisborjat, malacot legeltetett. Most hát a berekben próbált elrejtőzni. Csakhogy a milícia kutyával kereste. Az üldözők bekerítették az erdőt, kutyaugatás még nem hallatszott. Sándor azt hitte, megmenekült. Ekkor a feje fölött megszólalt egy furcsa hangú madár. A hangja üde volt, bár mindvégig ugyan-azt a szótagot ismételte: — Kü-kü-kü. Kü-kü-kü. Nagyon tetszett a dal, Sándor felelt neki. — Kü-kü-küüü!

Abban a pillanatban rákezdték a kutyák, csaholásuk megtöltötte a völgyet. A madár eltűnt. Sándor megrémült: minden pillanatban fölfedezhetik. Nyesett a bicskájával néhány nádszálat, egybetoldotta őket, majd csendesen, hogy a csobbanást se hallják, az öreg bokor alatt becsusszant a holtág vizébe. Végtelenségnek tűnt az idő, pedig lélekjelenléte egy percre sem hagyta el. Okosan

gazdálkodott a levegővel, mégis, egyszer csak kirobbant belőle a vágy: feltörni! Kibukni a vízből! Inkább a halál, mint ez a hideg, sötét, idegen közeg.

Úgy tetszett, tökéletes a csend. A gonoszok eltávolodtak. A gyökerek takarásában óvatosan fölemelkedett.

Valóban csend volt. A berek átfésülve, a szökevény sehol. A különítmény a falu fölött sötétlő Bükk erdő irányába indult.

Hirtelen ismét megszólalt a madár. — Kü-kü-kü. Kü-kü-kü! — Köszönöm — mondta Sándor. — Köszönöm, hogy figyelmeztettél. Levetette, kicsavarta, majd ismét magára öltötte szegényes ruháit. Éjszaka felkapaszkodott egy tehervonatra, de akkor már a tehervonatokat is ellenőrizték. Nagyon megverték, és mikor hazakerült, senki sem tudja, honnan, már Bolond Sándor volt a neve.

Nem is volt jó semmire. Egész nap kószált, a mezőt, a legelőt, az erdőt, a Küküllő berkeit járta, láthatatlan zászlót lengetett, vadakkal, madarakkal társalgott.

Néha a küküllőmadárral is.

A gyermekek hamar rákaptak; utcahosszat gúnyolták. — Bolond Sándor, bolond Sándor, kü-kü-kü! kü-kü-kü!

Sándor felnézett, meglátta a madarat, ott lebeg a Nap mellett. Elmosolyodott. Aztán leomlott a porba. Rángott keze-lába. Fehér tajték lepte el a száját.

Békén hagyták, a szekerek is kikerültek. Nem szabad mozgatni, aludnia kell, legalább két-három órát.

Míg aludt, a madár őrködött fölötte, és persze így dalolt: Kü, kü, kü. Kü-kü-kü!...

A néma éneke

Anyám azt mondta, hogy a pap vágta ki a nyelvét, mert beszélt a templomban. Sokáig félve ültem az anyám szoknyáján, és csak lopva mertem felemelni szemem a szószék magasságába, amikor éppen nem népét ostorozta a vörös orrú tiszteletes, hanem lelkünk üdvösségéért alkudozott azzal, aki még nálánál is magasabban lakott, akkori elképzelésem szerint valahol a toronybeli galambok és a templompadlás denevérei fölött, az emeleten, úgyhogy gyakorlatilag csak a nyári időkben a szomszédos udvar csirkéire pályázó héják láthatták, de ez is kétséges, mert nyáron akkora a dologidő, hogy még az Úristen sem ér rá imádkozni, ezt nagyapámtól tudtam, aki másokkal ellentétben nem az istentiszteleteken pihente ki magát, hanem a tyúkokkal feküdt és a pacsirtákkal kelt, legjobban pedig akkor érezte magát, amikor azt is énekelték, hogy Egyedüli reményem, ó Isten, csak te vagy, olyankor tenyeréből etette még a meddő tinót is, pedig máskor rendszerint csak „villásreggelivel” szolgált a szegény párának.

A Néma nem is áll meg a kapu előtt, ha nem nagyapám jön elő, amikor a fél falu kutyáit rendkívüli módon felizgató dalával megkezdi karácsonyi kántálását; nagyanyámtól rettenetesen félt, igaz, hogy nemcsak ő, hanem az egész környék. Nagyanyám mindent és mindenkit a szájára vesz, és úgy ki tudja forgatni minden valójából, hogy még a levegő is büntudatot érez, amiért tiszta. Nagyanyám szerint a némat egyszerűen állon vágják kölyök korában, és úgy harapta le a nyelvét.

Mindig karácsony táján jött elő, valamelyik távoli faluban vagy talán az erdők között, manóföldön rejtőzködő kunyhójából. Rendületlenül végigjárt minden házat, és érdekes módon ott is adtak ezt-azt neki, ahol egyébként nálanál is inkább alamizsnára szorultak volna, például a tyúktetűvel megtelt Candurás családban. A Néma onnan is dióval, almával távozott.

Nagy, kunkori orrú bocskorában mókásan csicsonkázott a jeges havon, gyakran le is esett, mert volt, ahol pálinkával, borral kínálták, és a vékony, sovány, kicéhezett embert hamar megjárta az ital. Bocskora megvédte kisebzett, satnya lábát a fagytól, oly gazdagon és annyi fantáziával csavarta körül mindenféle fajta és színezetű ronggyal, hogy kész néprajzi csodának számított. Olyan réteges volt az öltözeke, mintha káposztalapit viselne.

Bolhaszín felöltője rókavörösre váltott, akárcsak tornyos kucsmája. Azt a képzetet is kelthette volna, hogy álruhás keleti mágus, akit itt nálunk, Kelet-Európában kifosztottak az útonállók, még mielőtt Jézusához eljuthatott volna lelkének tömjénjével és mirhájával. Rókaszínű kabátját kötéllal, borjúistránggal kötötte át, vékás szőrtarisnyáján több volt a folt, mint a posztó, kötőfékdarabbal erősítette meg pántját, ezzel úgy ingott jobbra-előre, hátra-balra, mint valami matróz, akit a legénység kilökött magából, s célját vesztetten caplat a végtelen sarki hómezőn, a kegyetlen fagyhalálba.

Felszerelésének legfőbb tartozéka mégis hatalmas kampós botja volt, szentképeken láttam olyat s később, amikor már hozzánk is eljutott a tévé, a pápa kezében. Olyan méltósággal vonult végig a Disznólegelőn, mintha ennek a tájnak ő volna a főpapja, aki elhozza nekünk, portákon, házikókban élő ostoba fűtőzőknek a mennyország szikrázó üzenetét. Hogy megszületett a Megváltó.

Amikor a Néma a Nyulak utcájában elkezdte sívító kántálását, vele kántált kicsiny falunk Alszegének, majd Felszegének egész állatvilága. A kutyák magas diszkántban adtak hangot egyetértésüknek vagy nemtetszésüknek, őket a mindig heccre kész kakasok hergelték aztán lilán, megbolondítva egyúttal a tyúkok földbuta seregét, amely köztudottan a legkönnyebben bírható zűrzavarra. A diszharmóniába behápoztak a kacsák a befagyott trágyalé jegéről, aztán átvették a szólamot a csűr mögé rekesztett juhok is, kórusjelleggel kölcsönözve az eseménynek, amely az istállóból tompán előtörő marhabőgéssel vált tombolóvá, hogy végül az ég madarainak riadalma tetőzze be: a verebek ideges rebbenései, a varjak, csókák kiszámíthatatlan fel-felkerekedése toronyról-tetőről fára-kertre,

hatalmas és ricsajos körrepülésük a fehérezüstben vacogó keskeny völgy házikó-
inak vékonyan füstölgő kéményei fölött.

Ilyen elemi erejű volt a Néma kántálása. Jöttére már a faluvégi keresztnél
megjelent Samu, a falu félnótása, akire gyerekkorában ráborult az agyagdomb
megcsuszamló palája, s hiába ásták ki, sosem lett belőle ember. Majd az Alszeg
szegény gyermekei csapódtak hozzá, úgyhogy mire a Felső köz módosabb
portáihoz ért, a Némának már szabályos kísérete, majdhogynem udvartartása
volt; mire pedig munkájának végére jutva meg is kótyagosodott, addigra a
felnőttek bámész csoportja követte, heccelték, főleg az alsó hídnál, ahol a
pálinkafőző működött. A hely arról híres, hogy a Nyíró Róza rucái egyszer úgy
megrészegedtek a patakpartra ömlesztett malátától, hogy az asszonyiség azt
hívén: dögvész ütött ki közöttük, hogy legalább a tollú ne menjen kárba, gyorsan
megtépte őket, aztán a kijózanodott kacsák szemérmetlen pucérságukkal
kérkedve jöttek egyenként tántorogva elő a bűzlő dombról, világ csodájára.

Az alsó hídnál meleg pálinkát ittak a férfiak és itt produkálta magát Liza is, a
görbe cigánné, románul, magyarul, szászul és cigányul kántált és rigmusolt annak,
aki megkínálta. Méltó vojá, nu te szuferincá. Nu te busulincá. Dé mángé, dé
mángó, borboricá borboró! A Néma ritkán vegyült közéjük, de ha itt még
belédiktáltak egy kis pálinkát, akkor olyan multság kerekedett nemsokára a híd
körül, mint mikor a vásárban egyszerre táncoltatják a majmot, a medvét, ráadásul
a papagáj folyton kihúzza a nyerő cédulát, és bár mindent összevásároltunk, ami
csak érdekes és különleges, mégis minden pénzünk megmaradt, gondtalanul
áldomásozhatunk, mert senki sem parancsol. A szegények és a szerencsétlenek, a
félnótások és a holnap gondjával élők elfeledkeztek bajaikról, előkerült a vén
Dumnyező, a félszemű cigányprímás és Purcitátá, a kontorás, meg Béka Gyugyi,
a bógós, ezek aztán muzsikáltak önfeledten, a falusiak biztatták a táncra
perdülőket, sőt egyik-másik pityókos atyafi szintén mókázni, pontozódni kezdett,
úgyhogy mire leszállt a farkasalkonyat, boldogan széledhetett szét a szedett-
vedett, Krisztus-váró társaság.

Mindezt tulajdonképpen a Némának köszönhatték. Aki vékás tarisznyájával,
pásztorbotjával lassan ismét útra kerekedett, és amint jött, ugyanolyan sivító,
magas fejhangon kántálva vonult fel a Kecskék útján, a Kereszt irányába.

Nem kísérte más, csak Samu, akit egyszer odaütött a föld az Agyaglyukaknál.

Egy későbbi, kegyetlen télen a Néma nagyon elfáradt a kántálástól. Bebújt
egy kórérakásba a Csengő pataka közelében, a Határvég mellett.

Azt beszéltek: megfagyott. Sokkal valószínűbb azonban, hogy a Mennyei
Tehetségkutató Központ két fehér köpönyeges szárnyas szakembere jött le, és
miután meghallgatták, fölvételt nyert a mennyei kórusba.

Rendes havi fix fizetéssel, egész normával. Szólót énekel, mint egykor itt,
köztünk, a földön.

Gépont

Régóta szerettem volna megismerni valakit, aki ért az írás művészetéhez. Meg a technikájához, persze. Regényt írnék ugyanis a szerelemről. És/vagy a halálról. Nem is; az életről. Szóval nem is tudom. De ha valaki elmagyarázná, mi a helyzet, és hogyan kell hozzáfogni, hát megpróbálnám.

Tegnapelőtt aztán megakadt a szemem egy hirdetésen. „Kortárs irodalmi tanácsok a G Pont Caféban! Szerdán és pénteken, 16-21 között”

Hát ez talán éppen nekem való, gondoltam, és (mert még idegen vagyok a városban) kérdezősködni kezdtem az utca felől, ahol a kávézó üzemel. De az a négy-öt idegen, akiket (mert a tekintetük nem volt túlságosan elutasító) megkérdeztem, mit sem tudott a G Pont Caféról. Ezért aztán az utamba kerülő internet pincébe siettem, hátha a világháló eligazít. És nem is csalódtam. Ezt találtam ott: *A misztikus G betű, Grafenberg ausztrál tudós nevének rövidítése, aki 1950-ben publikálta felfedezését. A G-pont létezését azonban sokan — mivel nem sikerült megtalálniuk — ezután is kétségbe vonták. Pedig érdemes odafigyelni arra az apró kis pontra, mely a szexuális gyönyör kiapadhatatlan forrásává válhat. Megtalálni persze nem is olyan egyszerű ezt a vagina mellső falán található, kb. 1-1,5 cm átmérőjű területet, melynek izgatása sokszor mind a klitorális mind a hüvelyi orgazmusnál erősebb érzéket okoz. Alakja személyenként változó, hasonlíthat babszemre vagy lehet egy szimpla dudor. Vannak nők, akik érzik a vécén ülve, kitapintják egy vibrátorral vagy egyéb eszközzel, másoknak azonban partnerre van szükségük a felfedezéséhez. Stimulációja eleinte a vízeléshez hasonlatos ingert okoz, majd szexuális élvezetté vált át, végül kielégüléshez vezet. Bár a szexológus szakember is elismeri, hogy a G-pont felfedezése számos, addig nem ismert élvezethez juttathatja a nőt — és így partnerét is — óva int attól, hogy mostantól kezdve kifejezetten „erre hajtsunk”. Ha ugyanis célorientáltan keresgélünk, s mégsem járunk sikerrel, ez az egész aktust frusztráló élménnyé változtathatja. Sajnos tény, hogy vannak nők, akik sikertelenül próbálnak rábukkanni Grafenberg-pontjukra. Nem elképzelhetetlen, hogy nincs nekik, de az is lehet, hogy lévén a hüvely túl hosszú, nem képesek elérni. Ez sem tragédia, a kielégülésnek számos más módja létezik ezen kívül is. Ha azonban megtaláltuk, használjuk ki a lehetőséget, mely a kék érzetének addig ismeretlen spektrumát vetíti elénk. * Hol van a G-pont? Ha van, akkor a hüvelyen belül mintegy 2,5-5 cm-re helyezkedik el, annak elülső falán. Aki nincs izgalmi állapotban, nem képes érezni az ujjával ezt a csupán borsó nagyságú részt. Szexuális izgalom hatására azonban a pont növekszik, egy kisebb pénzérme nagyságához hasonló méretűvé is válhat. * Figyelmedbe ajánljuk még: Egy kis óvszertörténelem (cikk), Miért akarnak a férfiak mindig szexelni? (cikk), Lassú szex, hosszú élvezet! (cikk), Az orgazmus tanulható? (tudásbázis), Normális, ha fél óra szex után fáj a nőnek? (tudásbázis), Kielégületlen fájdalom? (tudásbázis). * Másrészről ténylegesen nem pontról van szó, hanem inkább egy kis zónáról. Ha fel akarja fedezni, és megpróbálja megtalálni, hol van, észre fogja venni, hogy a hüvely fala általában sima és sehelyes tapintású. Am a G-pont zóna kissé durvább felületű,*

némileg hasonlóan egy dió héjának érdességéhez. * Mit kell tenni vele? Amikor már megállapította, hogy van-e ilyen zónája, vagy nincs, azt is fel kell fedeznie, hogy ha van, az gyönyört nyújt-e önnek vagy inkább kellemetlenséget, zavart jelent. A G-pont ingerlése leggyakrabban rohamszerű örömrészt vált ki. A szexben „profik” azt ajánlják, hogy a mutatóujjat, annak második ízületeig behelyezve „hívogató” mozdulatot kell tenni a hüvely elülső falára. Egyidejű nyomás gyakorlása mellett ki kell tapasztalni, hogy a feltételezett G-zónában milyen hosszú ingerlés vezet eredményre. Mindenekelőtt fontos az, hogy szexuálisan felfokozott állapotban próbáljon ilyen módon örömet szerezni magának. Az is befolyásoló tényező lehet, hogy a nők egy adott hónap különböző időszakaiban eltérően érzékenyek szexuálisan. * Meglehetősen gyakori, hogy az első érzés a vizelési inger lehet. Ennek oka arra vezethető vissza, hogy a húgybólyagot is éri nyomás a fent leírtak gyakorlásakor. Ez azonnal ellenőrizhető, hogy a bólyagot ki kell üríteni, és aztán megtapasztalni, milyen érzést vált ki az ingerlés. Az első időkben furcsa benyomásokat lehet szerezni, de a későbbiekben a legtöbb nő arról számol be, hogy megéri a kitartás. * Női ejakuláció. Egyes nők azt állítják, hogy a G-pont ingerlésekor ejakulációt érznek. A legutóbbi időkben végzett kutatások ezzel kapcsolatban két ellentmondó eredményt hoztak. Egy orvoscsoport megvizsgálta az ekkor kiáramló folyadékot, és prosztata-enzimeket talált benne. Ez a felfedezés alátámasztotta a G-pont és a férfiak prosztatájának azonos eredetéről szóló elméletet. Ezzel szemben más orvosok a folyadék vizsgálatkor vizet mutatott ki. A kutatás tehát folytatódik! * A G-pont közösülés alatti érzékelése. G-pontjának méretétől és pontos elhelyezkedésétől függően érezheti az ingerlés bármilyen hatását a szexuális együttlét alatt. A legvalószínűbb, hogy akkor érez valamit, ha megemeli a medencéjét. Egy másik népszerű pozíció, ha négykézláb áll, vagy álló helyzetből előrehajol, és a behatolás hátulról történik. Ezt mindenkinek saját magának kell kitalálnia.

Kissé szédelegve támolyogtam föl a szabadba vezető lépcsőnkön. A kijáratnál balra koszos kiskocsmába botlottam. Sűrű füstjének bűze nem tudta elnyomni az erős presszóillatot. Beléptem, és én is kértem egy kávét. Aztán egy drágácska konyakot is. Egy idősebb fickó próbált szemeztetni velem, de olyan csúnyán néztem vissza, hogy riadtan fizetett, és elmenekült. Regényemről és a G pontról máláztam. De nem jutottam semmire.

Felhajtottam italomat, és magam is kifelé indultam. Véletlenül pillantottam az ajtóval szemben világló nagy tükörbe.

És elámultam.

Hatvanöt éves vagyok. Szemből egy harminc és negyven közötti, kissé már rezgő idomú, élvezet képű festett kurva vigyorgott vissza rám.

Na, ezt kapja el, Bölönyi úr!

Sámsondi Gabriella Delila

(Úgy mint LOCO, helyből)

Nagy József Levente

A koldus

Egyik markomból a másikba számolom,
Amit aprópénzben adott a száanalom:
Pár jó szó, szelet kenyér, féldeci öröm,
És van egy biztos helyem kívül a körön.

Hűvös éjeken mindig arról álmodom,
Hogy az árva Isten alszik a vállamon,
Mert én vele lakom és ő velem lakik,
Megosztott magányban didergünk hajnalig.

A harmonikámat néha el-elkéri,
Éneke szomorú, de dallama égi.
Utcasarkon táncba visznek az angyalok,
S ilyenkor úgy érzem — talán boldog vagyok.

azon a napon

és leszen azon a napon
sárga viharkabátjában
nyeregbe száll az Isten

brabant lovak szügyig az apályban
partra húzzák a hálót

ezüstös köd szítál
halszagot hoz a szél
s barber adagióját
meg-meglენgeti mint
kötélen száradó ruhát

azon a napon kiürül a part
nem jönnek taligás kofák
nem lesz többé
kívülálló
bámész

csak a nagy magányú
aki fényt verítékezve
kosarakba válogat kényesen

homlokáról a fény földre hull
és mint higany fut szerteszét

a hitványat félredobja

és rikácsoló krekegő
madarak kampós csőrén
fennakad a kegyelem

jákob érkezése

uram itt sötét van hideg
az ablakok bedeszkázva
az ajtón lakat
a kalauz szólt végállomás
de hol vannak a többiek
s a vonat merre ment tovább

nincs vissza és innen el
nincsen tér idő csak állapot
az óra az óra még jár
de semmit sem mutat

a sínek mentén bőrdöngők
málhák szanaszét
egyet-egyet mint ördögszekeret
felkap görgeti kibontja a szél
és száll a sok kacat féltett kincs —
kalitkástól röpködő madarak

mi ez az émelyítő hullaszag
a zöld legyek

lúz felett kifeslett az ég
kegyelmed súlyától beszakadt

egy arasszal uram

csak egy arasszal
engedd alább
azt a létrát

Isten akit Áginak hívtak

nesztelen jött
a kutya nem ugatta
az ablakból sem vettük észre

kopogtatás nélkül nyitott be
s csak állt szomorúan némán

csúnya volt és füstszagú

mindig zavarba hozott
talán korosabb volt nálam
ő maga sem tudta hány éves
nyurga testének rügyfakadását
alig lehetett látni göncei alatt
de kit is érdekelt

egykedvűen bámulta
könyveimet az asztalon
s tekintetétől rendszerint
belevéttem a leckeírásba

anyám kenyeret adott
almát pár jó szót
s már inalt is
mint az állat
ha zsákmányát menti

hiába szellőztettünk utána
fanyar illatával megjelölt

én nem tudtam hogy ilyenkor
az Úr látogatott meg
akit Áginak hívtak

s még csak le sem ültettük

Ötvös József

Csodalátó pásztorok

Már nem is emlékeztek pontosan a napra, mikor érkezett közéjük. Hideg, kedvetlen este volt, a szokásos tűz melletti beszélgetés idején egyikük észrevette, valaki nézi őket. Csak állt ott szótlanul a pislákoló tűz fényében, s amikor feléje fordultak a kíváncsi szemek, finoman bólintott egyet bánatos fejével. Egyedül érkezett, egyetlen kopott felöltője vállára vetve, csak állt ott csendben, valami fennkölt elszántsággal.

— Északról jössz? — vetették feléje a megszokott kérdést. Az idegen egyetlen csendes fejbólintással válaszolt, majd szemét lassan a tűz irányába mozdítva a faedényekre nézett. Könnyű volt kitalálni, éhes lehet, ha csak úgy este, egyedül érkezik Jeruzsálem felül.

Lassan megszokták ottlétét, akár egy gyakorlott pásztor, úgy gondozta a juhokat, csak soha egyetlen szót ki nem ejtett a száján. A betlehemi pásztorok már rég megszokták, időnként érkeznek ismeretlenek a nem messzi Jeruzsálemből, és nem beszélnek magukról, családjukról. Egy kicsit tisztelték is őket szent menekülésük titokzatosságáért. Amúgy is zord időköt élnek: saját szülőföldjükön másodrendű embereként kell viselkedniük. A nagyváros utcáin római légio katonái menetelnek, az anyák fiatal lányukat féltik tőlük, az apák csak félhomályban mernek átmenni a szomszédhoz, sírva és jajongva szólni letűnt idők szép emlékeiről. Betlehem végtelen határa pedig jó menekülő hely, fél napi járóföldre már a köves, sziklás júdeai pusztaság következik, s ember legyen a talpán, aki ott kóborló menekültet megtalál.

A félhomályban érkezett idegen lassan pásztortárssá alakult, megszokták hangtalan jelenlétét, befogadásuk jeléül nevet is adtak neki: Gedeon. Ilyen lehetett az a bíró is, aki réges-régen, a bírák korában megszabadította elnyomott népüket a midiánitáktól. Milyen szép lenne most is, Istenem! De Gedeon nem szól semmit, csak ül némán a tűz mellett, szemében visszatükröződik a pásztortűz csillogása, s ittléte óta először elmosolyodik. A betlehemi pásztorok ezt az arcot még nem ismerték, eddig csak szomorúság és megtörtség látszott rajta, ma este először, annyi idő óta a titokzatos idegen, az északról érkezett Gedeon arcán mosoly csillant meg. Nem akármilyen este ez.

„Pásztorok tanyáztak azon a vidéken a szabad ég alatt, és örködtek éjszaka a nyájuk mellett. És az Úr angyala megjelent nekik, körülragyogta őket az Úr dicsősége, és nagy félelem vett erőt rajtuk. Az angyal pedig ezt mondta nekik:

— *„Ne féljete,*
mert íme, hirdetek nektek nagy örömet,

*amely az egész nép öröme lesz;
Üdvözítő született ma nektek,
aki az Úr Krisztus, a Dávid városában.*

A jel pedig ez lesz számotokra: találtok egy kisgyermeket, aki bepólyálva fekszik a jászolban”. És hirtelen mennyei seregek sokasága jelent meg az angyallal, akik dicsérték az Istent, és ezt mondták:

*„Dicsőség a magasságban Istennek,
és a földön békeesség,
és az emberekhez jóakarat”.*

Miután elmentek tőlük az angyalok a mennybe, a pásztorok így szóltak egymáshoz: „Menjünk el egészen Betlehemig, és nézzük meg: hogyan is történt mindaz, amiről üzent nekünk az Úr”. Elmentek tehát sietve... (Lk 2,8-16)

...legjobban Gedeon siet, valami szent őrlőlet hajtja Dávid városa felé. Hetek óta ott él közöttük szótlanul, csendesén, némán, nyugodtan, s most utolérhetetlenül siet előttük a sötét éjszakában.

Betlehemben éjszakai csend van, csak egy-két vendégfogadóból hallatszik ki halk zaj, s az onnan gyéren kiszűrődő fény elhaló utat keres a szertelenül épült házak között. Egy darabig együtt sietnek a csillagos éj szelíd védelme alatt, de a száguldó Gedeonnal nem lehet tartani a lépést. Távolban már felsejlik a város széle, s a fénytelen házak valami vonzóerővel várják őket. A sarki vendégfogadó ajtaja kitárul, s a kilépő vendég mellett kiszabadult gyertyafényben felismerik Gedeont, amint rohanva tér be egy mellékutcába.

A névtelen mellékutca is megszokottan csendes, ebben az órában pihen itt ember és állat egyaránt. Az égen egy nagy fényes csillag ragyog, s sárgásfehér színével rávilágít a mellékutca sötét házaira. Az egyik egyszerű épületből fény és ének árad szét a csendes házak között. Mire a pásztorok odaérnek, hangos zsoldárének tölti meg Betlehem szélén a csendes utcát:

*„Hozzád menekülök, Uram,
ne szégyenüljek meg soha!
Ments meg engem irgalmasan!
Fordítsd felém füledet,
siess, ments meg engem!
Légy erős kősziklám,
erős váram, segíts rajtam!
Mert te vagy az én sziklaváram”. (Zsolt 31,1-4)*

Az utolsó sorok zengő dallamánál a pásztorok már mind ott állnak a kinyílt ajtóban, nézik, nézik az ifjú anya ölében mosolygó betlehemi Gyermeket, ahogy ránéz az előtte térdeplő éneklőre, s az egyik pásztor meghatottan felkiált:

— Nézzétek, Gedeon nem néma... énekel!

Székely Benczédi Endre

Tájkép holnapig

Ingovány a láthatáron az egész égája- valami,
kicifrázva vörössel-feketével és bizonytalanok
a fénycafatok. Zsombékszerepet játszanak
vagy tényleg azt hiszik, hogy rajtuk át
juthatok holnapig...

A dombtető csak a mocsár alja. Szilárdnak
látszik, de messze van.

Mozdulatlanságommal csábítom magamra
az éjszakát, hogy ne lássam, hová süllyedek.

Ablaktalanná lesz majd körülöttem, mint
az anyaméh tele ismeretlen hanggal, szív-
zörejjel. Ilyenkor a magamé is ismeretlen,
és ijesztő egyben, mert nem látok
fény-zsombékot sem a vaksötétben, de lüktető
falakra téved az ujjam, ahogy a kiutat
keresem...

Ne mondd, hogy nem mondtam

„Ne mondd, hogy ünnep van, vasárnap.”
Ne mondd, hogy épp terhe vagy az ágynak,
s álmodra sötét fellegek vigyáznak.

Ne mondd, hogy nem mondtam, ha mondom:
vess ágyat magadnak este majd a Holdon.
Ma a tömeg üvölt, s marakszik a múlton.

És ne húzd el a függönyt, ha ablakodra
zászlórúd mered, hiszen tudod: egyszer
már vakok is vertek ki szemet.

2010. december 1.

Hontalan harangozó

(Hadnagy Józsefnek:
a harang hontalansága
a harangozóé is.)

Látni vélem a hontalan harangozót. Bolyong
a tornyok között. Harangot keres a szerencsétlen,
vagy legalább lelógó kötelet. Aztán lesz,
ami lesz: lába a megszokott ritmusra dobol,
de nincs lelógó kötél, és nincs harang sem,
sehol.

PEDIG ITT VOLT A TEMPLOMOM. A LEGTISZTÁBB
LÉPCSŐ A SZÓSZÉKRE VEZETETT,
S A HARANGOKHOZ A KOPOTT.

Látni vélem a hontalan harangozót. Bolyong
a tornyok között. Keres egy templomot.
ITT VOLT. ITT KELLETT LENNIE! TALÁN
MAGÁHOZ SZÓLÍTOTTA ISTEN, S TEREMTETT
HELYÉRE EMBERHANGYABOLYT...

...mert jönnek és mennek, mennek és jönnek,
le és fel, fel és le, az ajtók maguktól nyílnak,
a lépcsők hozzák, és viszik az embert...

Látni vélem a hontalan harangozót. Bolyong
az ismeretlen emberhangyabolyban.
Mindenkinek köszönni akar, mint valamikor,
de mind süketek, mind idegenek, és mind vakok...

Csak forgatja kezében a levett kalapot, mint
Isten előtt a sorsát: URAM, MUTASD MEG VÉGRE,
HOL VAGYOK...?!

2010. november 29.

Csire Gabriella

Mondák és históriák

A HASONMÁS

Abban az időben, amikor a török szultán hódító seregére Hunyadi János mért súlyos csapásokat, II. Murad bosszúhadjáratra indította cseles hadvezérét, Mezid bégét.

A tapasztalt török vezér hatalmas haddal pusztított végig Havaselvén, majd nagy hirtelen Erdélyre tört. Kegyetlenül száguldott föl-alá, és tűzzel-vassal vette birtokába a falvakat és mezővárosokat. Százával, ezrével fűzte láncra a rabul ejtett embereket. Szekerei pedig roskadoztak a zsákmánytól.

Hunyadi János nemrég tért haza a dunántúli hadjáratból, miután leverte a Szerbiát hódoltató Isács vajdát és Szendrőig kergette a megfélemlített törököket. Látva, hogyan égetik Mezid bég katonái az erdélyi falvakat, a hadvezér szíve elszorult. Hiszen nem volt elég nagy serege ahhoz, hogy a dühösen romboló ellenséget elűzze. Ezért Lépes György püspökhöz sietett Gyulafehérvárra, régi barátjához.

Épp arról tanácskozott a vajda meg a püspök, hogyan lehetne nagy hirtelen hadinépet gyűjteni, amikor lángok csaptak fel a közelben, s a felégetett falvak füstjét a vágig hozta a szél. Nem sok idő maradt a töprengésre. Hunyadi, kisszámú kíséretével és a püspök dandárjával, nagy merészen kitört a gyulafehérvári várból, és a Maros völgyében fekvő kis faluig, Szentimréig követte a török bég hadait. Ott egyberoppant a két sereg. Az erdélyi vajda kis csapata már-már felülkerekedett a janicsárokon, amikor a völgyben lapuló néhány ezer török „Allah! Allah!” kiáltást hallatva előtört rejtekéből, és a magyarok mögé került.

De Hunyadi János, mielőtt még körülzárták volna őket, jelt adott. Harcosai hátrálni kezdtek, majd „Jézus, segíts!” kiáltással áttörték a hátukba vezényelt kopjások gyűrűjét. Futva menekültek most már Gyulafehérvár felé, a biztos fedezékbe. Csak Lépes György maradt el mellőlük. Amint át akart szöktetni az Ompoly vizén, lovastul a patakba zuhant. Nem maradt ideje felállni. Menten rárohantak, s fejét vették a törökök. Így lelte halálát Gyulafehérvár hős püspöke a marosszentimrei csatában.

De most már végighordoztatta Hunyadi János Erdély-szerte a véres kardot, s meghirdette a közfelkelést. A székelység, de a parasztok nagy tömege is Gyulafehérvár alá sietett, látva az országot fenyegető veszedelmet. Mind több és több ember állt be a János vajda zászlaja alá. Amikor elegendő voltak már, kiszálltak a várból, és a lassan haladó török sereg nyomába eredtek.

Ám Mezyd bég kémei se szimatoltak hiába. Rögtön jelentették, hogy nagy hadinéppel közeledik feléjük Hunyadi.

— No, ha közeledik, jól teszi! — nevetett fel a török vezér. — Ránk vár immár a legnagyobb diadal! — örvendezett. — Hiszen mi sem nyerhetné el jobban a szultán tetszését, mint Hunyadi János karóba húzott feje!

Meg is hagyta a bégeknek: minden erővel azon legyenek, hogy az erdélyi vajdát elejtsék.

— Ha kivesszük Hunyadit a világból, játszva elbánunk a többiekkel — jelentette ki Mezyd bég. — Akár a juhnyáját, hajtjuk Murad császár elé a rabszíjra fűzött magyarokat.

A vezérek magukhoz hívták legjobb vitézeiket, és parancsba adták: ne legyen gondjuk az ütközetre, egyedül csak arra, hogy János vajdát kardélre hányják. Megmondták azt is, hogy néz ki Hunyadi, hogy ráismerjenek: termete arányos, válla széles, fürtös haja gesztenyeszínű, arca szép férfias. De fejét mindig sisak fedi, szépen munkált ezüst sisak. Pajzsát díszítő címerén fekete holló látható, csőrében aranygyűrűvel és vérvörös oroszlán. Toporzékoló, gyors lova fehér, mint a hó. De az is megkülönbözteti a többiektől Hunyadit, hogy mindig elől száguld, keményen hadakozik, vagy oda vágat, ahol a legvéresebb a küzdelem, és harsány hangon biztatja katonáit.

Míg egyre közelebb jutott az erdélyi haderő a déli irányba tartó török sereghez, Hunyadi megbízható kéme beszámolt Mezyd bég szándékáról. A váratlan hír mindenkit levert. Hiszen kitűnő hadvezérük nélkül nincs győzelem. Másra, mint Hunyadi Jánosra, nem számíthattak. A nagyuraknak kisebb gondjuk is nagyobb volt annál, minthogy fölvegyék a harcot az országot pusztító törökökkel. A főnemesek sem hazájukkal, sem a kereszténységgel nem törődtek, csak egymással marakodtak. Ha a török csel sikerül, a letiport várak és országok sorsa vár Erdélyre is.

A csendet Kemény Simon törte meg.

— A hadvezérnek minden áron életben kell maradnia! — szólalt meg az ifjú vitéz. — Nézzetek rám! Többször is mondtátok, hogy hasonlítok Hunyadi Jánosra. Nos, ha így van, azt mondom, adjátok nekem vezérünk öltözetét, fegyverét s lovát. Bizonyára talál majd rám a páncél meg a sisak is. Amint kirobogok majd a harcmezőre, mindent el fogok követni, hogy elhitessem a kontyosokkal: én magam vagyok a nagy Hunyadi! Ha el kell veszni, inkább vesszek én, mint népünk fényes csillaga!

— Szeretnélek visszatartani, Kemény Simon! — válaszolta Hunyadi. — De inkább melléd adom hű bajtársaimat, a harcban edzett székely vitézeket, akik kardjukkal és testükkel védelmeznek majd a rád zúduló pogányoktól. Mindannyian farkasszemet nézünk most a halállal. De kutya kötelességünk kivenni hazánkból a szultán seregét!

A fiatal vitézhez lépett, s mintha csak fiát látná benne, magához vonta, s megölelte.

Kemény Simon magára illesztette a hadvezér lovagi öltözetét. Vértet, pajzsot és paripát cserélt Hunyadiával. Mintha ráöntötték volna, úgy talált rá minden.

Eközben a török sereg egy magas hegygerincre ért. A vízvázasztó hágón hurcolkodott tovább súlyos zsákmányával és az elrabolt emberek ezreivel. Hátszeget elhagyva már Vaskapuhoz közeledett a lépésben haladó tömeg, amikor Hunyadi János fegyveresei oldalba támadták Mezid bég rendezetlen hadinépét. Addig vágták, szabdalták a törököket, míg csoportokra nem bomlott a széteső sereg. A fejvesztett harcosok összevissza vagdalkoztak, s rémülten rohantak hegyre föl, völgybe le. Futott mindenki, amerre látott János vajda súlyos csapásai elől.

De Mezid béget hidegen hagyta a zűrzavar s a véres viadal. Csak Hunyadi Jánosra várt. Legjobb vitézei készen álltak arra, hogy eltiporják a verhetetlen hadvezért. S amikor megpillantották a fehér lovon közelgő büszke lovagot, vitézei körében, a török bég felkiáltott:

— Ő az! Ott léptet gyors paripáján Hunyadi! Ezüst sisakja alól barna fürtös haj göndörödik elő. Pajzsán csak úgy virít a címere. Messziről látni a fekete hollót, csőrében az arany gyűrűvel meg a vérpiros oroszlánt. Rohanjátok le! Hányjátok kardélre testőreit, majd őt magát! A szultán jutalma és dicsérete nem marad el!

A török lovasok hamar körülfogták Kemény Simont. Hiszen Hunyadi öltözetét és fegyverzetét viselte az ifjú vitéz, de arányos termete, széles válla is hajszálra olyan volt, akár a hadvezéré. Kivont szablyával törtek rá a törökök. Oltalmazóit, a szilaj székel bajnokokat a tömegesen támadó pogányok mind levágták. Hiába hadakozott oroszlánként utolsó leheletéig, utoljára Kemény Simon is elesett.

Eközben Hunyadi János böszén vágatott csatározó katonái közé, hogy eloszlassa a lábra kapó rémhírt.

— Ne féljete, nem halt meg Hunyadi! — kiáltotta harsány hangon. — Üssétek és verjétek a törököt! — biztatta harcosait. — Veletek vagyok mindenütt!

Bár más volt a fegyverzete és más lovon ült, Hunyadi János úgy vívott az első sorokban, hogy mindenki ráismert. Miután átvágta a törökök sűrű tömegét, kiszabadította a rabokat. Azok se voltak restek, és hátulról zaklatták az ellenséget, amivel csak tudták: ökölcsapással, kőhajigálással, majd az elesett törökök kardjával és tőrével. A bekerített törökök hátrálni kezdtek, s már csak arra törekedtek, hogy elfussanak valahogy a harcmezőről.

Mezid bég egyszer csak arra eszmélt, hogyha nem szedi a lábát, egyes-egyedül marad. Így hát, illa berek, nádak, erek, ő is hátat mutatott a Hunyadi seregének. De már elkésett. A havasokba menekülő törökökkel együtt őt is levágták. Fiatal fiának se irgalmaztak.

Így ért véget Mezid bég diadalútja az erdélyi Vaskapunál 1442 tavaszán. Hunyadi Jánost nagy hálálkodással vették körül a kiszabadított rabok: férfiak, asszo-

nyok és gyermekek. Sírva ölelgette őket a vajda, s mindnyájuknak köszönte az állhatatos kitartást. A nagy zsákmányt, amely a magyarok kezébe hullt, igazságosan osztotta szét. Nemcsak vitézeit látta el gazdagon, de a pogányoktól nyert prédából sok szép templomot emelt Erdély-szerte Krisztus Urunk dicsőségére.

Bár húszezer török hagyta a fogát a csatatéren és háromezer hullt el a mieink közül, csak azt az egy hőst siratta mindig a nagy törökverő, aki helyette ment a biztos halálba: Kemény Simont, a hű vitézt.

Erdélyi Vaskapu (Poarta de Fier, Románia) — hágó Hunyad megyében. A 700 m magas hágón keresztül nyomultak be Erdélybe, a Hátszeg felé tartva, a Duna felől érkező török és tatár hadak. Hunyadi János a marosszentimrei csatavesztés után itt verte szét 1442-ben Mezyd bég seregét.

Gyulafehérvár (Alba Iulia, Románia) — Fehér megye székhelye. A város a Maros jobb oldalán terül el, a Marosba ömlő Ompoly torkolatánál. A sáncokkal körülvett régi vár — az erdélyi fejedelmek székhelye — a település fölé magasodó hegyen állt. A várat 1658-ban pusztították el a II. Rákóczi György ellen kivezényelt török-tatár hadak. Az újkori vár 1715–1735 között épült. Itt kapott helyet a gróf Battyány Ignác erdélyi püspök által alapított kimagasló jelentőségű könyvtár és csillagvizsgáló is.

Hátszeg (Hațeg, Románia) — város Hunyad megyében, Vajda-hunyadtól 20 km-re. Az Erdélyi Vaskapu hágón keresztül Duna felől beáramló török-tatár hadak Hátszegnél nyomultak be Erdélybe a 18. század végéig, utolsó betörésükig.

Hunyadi János (1407 k.–1456) — a legnagyobb „törökverő” hadvezér, erdélyi vajda, Magyarország kormányzója. Edzett zsoldosokból és familiárisaiból (magánhadseregéből) létesített korszerűen felszerelt hadsereget, amellyel sikeresen vette föl a küzdelmet az előnyomuló törökök ellen. A marosszentimrei csatavesztés után az Erdélyi Vaskapunál aratott elsöprő győzelmet (1442). Ezután a szomszédos országok és népek támogatásával ellentámadásba ment át, s az úgynevezett hosszú hadjárat (1443) során a Balkán-hegységig szorította vissza az Európát fenyegető török hódítókat. A szultán újabb készülődésének a hírére a pápa küldöttje, Kapisztrán János hatalmas kereszteshadat toborzott Hunyadi számára, aki a fegyvert ragadó parasztok és a hivatásos harcosok élén súlyos csapást mért II. Mohamedre. Az 1456-os „nándorfehérvári diadal” fél évszázadra torlaszolta el az Európára áhítozó oszmán birodalom előtt az utat. A győztes csata után nemsokkal halt meg a páratlan hadvezér. A zimonyi táborban kitört pestisjárványnak esett áldozatul.

Kemény (Kamonyai) Simon (?–1442) — Hunyadi János vitéze. A marosszentimrei csatavesztés után, amikor Hunyadi megtámadta Mezyd bég 15000 fős visszavonuló seregét, magára vette a vezéri öltözetet és jelvényeket, hogy megtévessze a törököket. A Szeben melletti csatában esett el március 25-én. Rendkívüli tettére Kisfaludy Károly drámája (*Kemény Simon*, 1819–20) irányította a újkor figyelmét. Vörösmarty Mihály *Kemény Simon* (1835) című négy részes elbeszélő költeményében állított emléket a hősi halált halt ifjúnak.

Lépes György (?–1442) — erdélyi püspök. A pénzben követelt tized miatti elégedetlenség, az 1437-ben kirobbant erdélyi parasztfelkelés fő előidézője volt. Hunyadi János mellett részt vett a marosszentimrei ütközetben. A vereséggel végződő csata utáni menekülés közben ölték meg a nyomába eredő törökök.

Marosszentimre (Sântimbru, Románia) — falu Fehér megyében, Gyulafehérvártól 8 km-re, a Maros jobb partján. Itt szenvedett vereséget 1442. március 18-án Mezőid bég seregétől Hunyadi János és lelte halálát Lépés György erdélyi püspök.

Murad (Amurat), II. (uralkodott: 1421–1451) — török szultán. Birodalma határait jelentős mértékben kiterjesztette a Balkánon. Hunyadi János ellenfeleként elfoglalta Szendrőt, győzött a várnai és a második rigómezői csatában. Hunyadi János sikerrel harcolt ellene Nagyszebennél, az Erdélyi Vaskapu-hágónál, a jalomica csatában és a hosszú hadjárat (1443–44) idején.

Szendrő (Smederevo, Szerbia) — város a Duna jobb partján a Nagy Morava folyó torkolatánál, Belgrádtól 48 km-re délkeletre. Vára a Morava bal oldali mellékfolyója, a Jessova partján áll. Brankovics György szerb despota építtette a belső „kis” várat, akárcsak a hatalmas területen fekvő 21 tornyú külső várat. A 15. századi török betörések idején az erős végvár jelentősége megnőtt. Hunyadi János, II. Murad, II. Mohamed, Mátyás király és Kinizsi Pál neve fűződik a legnagyobb ostromokhoz.

MÁTYÁS ÉS MOHAMED

Négy nap járásnyira volt a Szávától a bosnyákok híres vára. De már nemcsak Jajca vára, hanem a sziklás hegy alatt épült régi főváros is török kézre jutott, miután Mohamed a vendégségbe hívott bosnyák királyt megölette. Könnyű dolga volt most már a török szultánnak. Amikor leapadt a folyó vize, seregével átkelt a Száván, és tarolni kezdte a szerémségi és a Duna-parti városokat. A Balkán lerohanása után Magyarországra vetette ki a hálóját.

Bizony ideje volt visszavenni a Száva menti várat a törököktől. Mátyás király titokban megegyezett a bosnyákokkal, és négy nap múlva bevonult Jajcába. Rajtaütéssel szabadította fel a híres várost. De csak ezután következett a java: a sziklahegyen épült kővár bevétele.

Seregével megszállta az egész környéket: a hegy alatt egybeömlő két folyó sziklás partját éppúgy, mint a magasba törő szirtfokot. Se szekérút, se titkos ösvény nem maradt észrevétlen és a várbeliek egyszer csak kifogytak az élelemből. Miután minden várhoz vezető utat elzárt, hozzálátott az ostromhoz: szünet nélkül lövette a várat. Az éjjel-nappal süvítő lövedékek megbontották a bástya falakat, s eltalálták a tornyokat.

Az inség és a reménytelenség arra készítette végül Jajca várparancsnokát, hogy személyesen keresse föl Mátyás királyt.

— Nincs már élelmünk — mondta Haram bég —, ezért feladom a várat, ha békében elbocsátasz minden vagyonommal és a rabokkal.

— Én a szegény rabokért kerekedtem föl seregemmel — válaszolta Mátyás. — Ezért a legkisebb szolgálmat se hagyom idegen földre hurcolni.

Sokáig beszélgettek, s mindent fontolóra vettek, míg egyezségre nem jutottak. Abban állapodtak meg, hogy Haram bég feladja Jajca várát, Mátyás király viszont arról kezeskedik, hogy azok a törökök, akik az ő szolgálatába akarnak szegődni, tisztességes

bánásmódban részesülnek és gazdag természetbeni juttatást kapnak. Azok pedig, akik haza szeretnének menni, szabadon távozhatnak, vagyonukkal együtt.

Az egyezséget mindkét fél betartotta. Miután feladta a várat, Haram bég kétszáz vitézével együtt a Mátyás szolgálatába állt. A többiek, javaikkal együtt, örökre távoztak Jajcából.

A kivívott győzelem után a király megerősítette a várat, de a várost se hagyta védelem nélkül. Bőven megrakta Jajcát hadinéppel, élelemmel és lőfegyverrel. Miután mindent elrendezett, diadalmasan tért haza, hogy Budán töltsen az 1463-as esztendő vég karácsonyát.

Amikor Mohamed szultán hírül vette, hogy Jajca vára elesett, majd megpukkadt mérgében.

Jajca (Jajce, Bosznia-Hercegovina) — város a Vrbas-folyó mellett. Vára a 15. században a boszniai fejedelmek székhelye volt. A törökök Boszniát és a kulcsfontosságú várat is elfoglalták. Mátyás király 1463-ban, uralkodása kezdetén visszahódította II. Mohamedtől az ország déli védelme szempontjából jelentős várat. Az általa alapított jajcai bánóság 1527-ig vetett gátat a török terjeszkedésnek.

Mátyás király, Hunyadi (Corvin) Mátyás, I. (1443–1490) — Magyarország és Csehország királya, Ausztria hercege. Hunyadi János és Szilágyi Erzsébet kisebbik fia. Tizenöt éves volt, amikor a Hunyadi-párt királlyá választotta és gyámját, Szilágyi Mihályt kormányzóként melléje rendelte. A központi hatalom megszilárdításával egyidejűleg állandó zsoldos haderejét hozott létre. Ebből nőtt ki híres „fekete serege”. A török hódítók megfékezésére komoly lépéseket tett. A Száva-folyó mellett elhelyezkedő kulcsfontosságú várak bevétele (Jajca, 1463 és Szabács, 1476) jóidőre gátat vetett a török birodalom európai terjeszkedésének. Az Erdélyt veszélyeztető török had ellen két jó vezére, Báthori István és Kinizsi Pál nyert döntő ütközetet Kenyérmezőn (1479). Élete utolsó éveiben Bécs ellen vonult. Birodalmi terveinek megvalósítása váratlan halála (Bécs, 1490. április 6.) miatt félbeszakadt. Második feleségével, Beatrixszal együtt tartott udvara a humanista műveltség pártfogója lett. Kiemelkedő létesítménye értékes könyvtára, a Corvina. Uralkodása alatt lépett működésbe az első magyar nyomda (1472) stb. Alakját krónikák, mondák, népmesék, anekdoták, irodalmi és képzőművészeti alkotások örökítik meg. A városban, ahol meglátta a napvilágot, szülőháza és főtéren álló lovas szobra — Fadrusz János alkotása — műemlék, de ide gyökerezik az álruhás királyról szóló legnépszerűbb népmese is, *A koložvári bíró*.

Mohamed (Mehmed), II. (1430–1480) — török szultán. Meghódította Konstantinápolyt (1453) és Istanbul néven birodalma fővárosává tette. Jelentős balkáni országokat kebelezett be. 1456-ban Nán-dorfehérvárnál viszont súlyos vereséget szenvedett Hunyadi Jánostól. Mátyás király elhódította tőle Jajcát (1463) és Szabácsot (1475), az Európa déli védelmét biztosító Száva menti várakat.

Elekes Ferenc

Jöttem, hogy lássalak

Az én apám soha nem mondta
anyámnak, szeretlek, Emma.
Az én apám nem mondta soha
nekem se azt, szeretlek, fiam.
Az én apám az unokáját
nem vette ölébe piciny korában,
később szólt neki, ne üljön oda
kertünk friss fűvébe, mert azt letapossa.
Az én apám gondozta apját, amikor
tehetetlen volt, pedig nem kedvelte őt.
Az én apám különösebben
nem szeretett senkit és azt hiszem,
különösebben őt sem szerették.
Az én apám félig árva volt és megjárta
minden poklot, de nem beszélt
a pokolról, csak említette néha.
Az én apám a boldogsággal
nem találkozott, de sejtette, hogy van,
mert cipőjét időnkint kipucolta.
Az én apám a fákkal volt barátságban,
kezében olykor fűszálakat hordozott,
fölkelt éjjelente, hogy megnézzze,
helyükön vannak-e a csillagok.
Az én apám sírkövén
a dátum ki van javítva.
Az én apám büszke ember volt,
de kalapját levéve köszönt az utcán
és bort vett elő, ha vendége jött.
Az én apám nem kérdezte tőlem,
mi szeretnék lenni ebben az életben,
ezért nem is lett belőlem semmi.
Az én apám csodálta a nedves orrú
borjakat, s a híres tudósokat.
Az én apám, ha csak tehetett,
elkerülte a táskás embereket,

de soha, senkinek nem tartozott.
Az én apámnak nem kellett a másé,
de ami övé volt, ahhoz ragaszkodott.
Az én apámnak nem voltak szokásai,
amiket figyelembe kellett volna vennünk,
talán csak az, hogy tányérjába levest
magának soha nem merített és
általában, amikor ettünk, hallgatott.
Az én apámat nem csípték a méhek,
mindenre talált megoldást,
biztos volt abban, semmi nincs a világon,
aminek ne lenne megoldása.
Az én apám egyszer, haragjában
becsapta az ajtót és elgömbült a rézkilincs,
amire úgy nézek most is,
mint valami híres műalkotásra.
Az én apám szerette az igaz történeteket,
verseket nem olvasott, füttyörészni
soha nem füttyörészett, de könnyezett,
amikor sercegett a tű a lemezen,
s azt énekelte a patefon, Granada
gyöngye volt az a fekete lány.
Az én apámat egy napon, valamiért
otthagytá anyám és elköltözött.
Az én apám másnap, először életében
virágot vett és megkereste anyámat.
Az én apám megállt anyám előtt
azzal a virággal, s csak annyit mondott,
jöttem, hogy lássalak.

Deák-Sárosi László

Trocheus

Csont szakad ki csendre, mint a szóra,
Ránk talál a védekezve-támadó
(Mágneselme, rejtve rádióadó),
S összeszívja műsorát a jóra.

Holtterébe visszajár az óra,
Összefüggve úgy, akár a »„fá”-ra „dó”«,
Zárlatában ott a vég, a számadó;
S az, ki visszaszól, jön így kapóra.

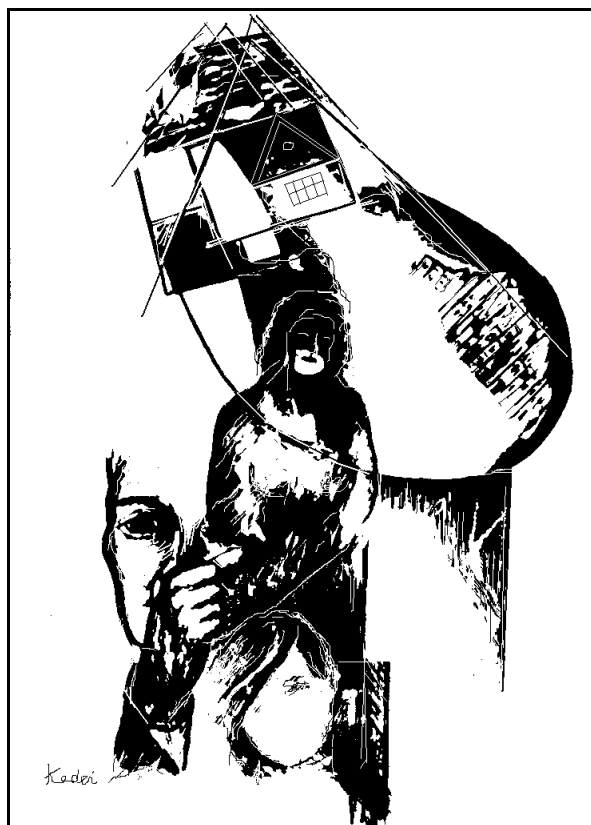
Száttörött ma minden, és a rész egész,
Vág atomnyi lényeg így a húsba,
S osztható tovább, ha súgja szív meg ész,

Míg elemnyi cérna kötne gúzsba,
S értenem — ha kell — elég a félsz-egész,
Összetoldva névleg-trocheusba.

Alma Mater

Ma nem véd már az áttetsző palánk,
Megnyílik értünk újra iskolánk.
Bár évekre egy kis burokba zárt,
Megmutatott sok távoli határt.
Szárnyalt velünk, s mi most csak ballagunk,
Elenged, s mégsem maradunk magunk.
Összeköt véle száz és ezer szál,
Úgyis, ha közben bárki égbe száll,
Földön, s alatta is maradt még hely,
Nézzük az érem oldalát (!) is, hej!
Az iksz tengelyen minden jobbra lép,
Mit itt láttunk, az mától jó, az szép.

Az élet itt is való és nem ál,
De éjjel még a Föld is fejre áll.
Akkor induljunk, mikor kél a Nap,
Míg vektorunk még plusz előjelt kap!
Nem illegünk, és nem is kullogunk,
Köszönünk, s szerényen elballagunk.

Kedei Zoltán rajza

Lőrincz György

Szeretetről... közösségről

Este van és csönd van. Egyedül vagyok a lakásban, olvasni szeretnék, de néhány perc után rájövök, a hangulatom dacol, valójában nincs kedvem hozzá. Ma egyébként is nagyon rossz napom volt, szinte megbántottam egy idegenből jött, átutazóban lévő régi barátomat, ismerősömet, s ez fáj. Fel-alá járok a lakásban, keresem önmagamat, közben kattogtatom a gombokat a tévé-csatornaváltón, amely valahogy, szinte észrevétlenül a kezembe került, de rájövök, nincs kedvem nézni a tévét sem, nincs kedvem tenni semmit. És ekkor váratlanul, miközben tétovázva tapogok, halk fuvallat, valahonnan messziről, vagy a tudatom sötét mélyéről, neszezni kezd, rezdül, majd föl villan egy régi emlék is.

A kilencvenes évek elején történt, a nagy ölelkezések, összeborulások idején, amikor még mindenki szerette egymást, mindenki barát volt, mindenki tegezte egymást, ismeretlenek ölelkeztek az utcán, ismeretlenek kopogtak be a házakhoz: erdélyiek ismerkedtek magyarországiakkal, felvidékiekkel, vajdaságiakkal, értelmiségiek az utca emberével.

Ekkor történt, hogy egyik nap megszólalt a telefon, úgy este kilenc felé — a telefonok egyébként legtöbbször este és éjszaka szoktak megszólalni nálunkfelé és legtöbbször nem szólt bele senki — akkor, igen. Halk, meleg, kissé suttyogó, bűgő, borongós, rekeszes női hang hallatszott, Karády Katalin-os, barna.

— X vagyok Szegedről — mondta — és egy kis szünetet tartott.

— Kellene ismerjelek? — kérdeztem, mert a hang színe után ismeretlen volt számomra a hang gazdája.

— Nem, nem, az egyik intézmény igazgatója adta meg a számodat — s mondta a nevét is.

— Igen, barátok vagyunk — mondtam.

— Azért is adta meg — borzongott a nő hangja a telefonba. — Azt mondta, forduljak nyugodtan hozzád.

— Tessék... — mondtam.

— Nos, én egy közösségfejlesztő alapítványnak vagyok a vezetője, s nagyon szeretném, hogyha együtt tudnánk működni. A kollégáim feltétlenül a ti városotokat adták meg célpontul — fűzte hozzá.

— Nagyon helyes — mondtam.

— Azt mondták, mindenképpen Székelyudvarhely legyen — folytatta —, más város szóba sem jöhet.

— Ez csak természetes — válaszoltam —, Székelyudvarhely a világ legszebb városa, s én benne...

Majd kis szünet után:

— Nem értettem pontosan az alapítványod nevét.

— Nem lényeges. Egyszerű közösségfejlesztő alapítvány.

— Közösségfejlesztő? — kérdeztem, mint aki nem hallott jól, s kissé elbambulva ízlelgettem szó jelentését.

— Igen — mondta.

Először elcsodálkoztam, aztán megdöbbsentem. Ahogy gondolkodni kezdtem, átvillant rajtam, s rögtön láttam is, ahogy odahaza a szülőfalumban minden fejlesztés nélkül összeülnek esténként a szomszédok, rokonok, barátok. De elképzeltem a tömbházunk lakóit is, ahol a nap bármely órájában rányitottunk egymásra, vasárnaponként együtt kávéztunk, sőt, kértünk, ha éppen elfogyott, cukrot, sokszor még kenyeret is. Láttam a vasárnapi szentmiséket — a reformáció csak Székelyudvarhelyig ért el, a hegyvidéki falvak, s tőlünk keletebbre a Csíki-medence teljesen katolikus volt —, borgőzös névnapokat. A disznótoros vacsorákat egy-egy disznóvágás után, a karácsonyi ajándékozást a szomszédok között. Egymás meghívását egy pohár italra, süteményre. A szilveszteri összelelkezéseket... De hát itt nincs szükség közösségfejlesztésre, akartam mondani, szerencsére megtorpantam.

— Köszönöm, hogy rám gondoltál. És én, mit kellene tennem? — kérdeztem akadozva.

— Olyan programokat szervezni, ahol egy kicsit összejönnek az emberek. Beszélgetnek, ismerkednek... Például készülünk Erdélybe, s te ott majd elkalauzolsz minket... Meghívod a barátaidat is. Ha napközben nem is, de esténként összeülnénk az ottaniakkal... A szeretet hullámhosszán... egy kicsit beszélgetünk. Énekelünk. Mert a legfontosabb a szeretet — fűzte hozzá talán végső érvként.

— Való igaz... A szeretetnél fontosabb nincs, semmi.

— Köszönöm, hogy neked is ez a véleményed — mondta a borongós melegséggel átítatott ismeretlen hang, felvillanyozva —, szerintem is ez a legfontosabb a világon.

— Szerintem is — mondtam most már szinte játszva —, a szeretetnél nincs fontosabb a világon.

Ahogy letettem a kagylót, már rám is szólt a feleségem.

— Ez megint ki volt?

Elgondolkozva hallgattam.

— Valaki nő volt — hallottam újra a feleségem hangját, s mert nem válaszoltam —, veled beszélek, ha nem hallanád.

— Nahát, nahát — mondtam most már hangosan, s most már én is a feleségem fele fordultam —, ilyet sem hallottam, soha.

— Mit? — kérdezte engesztelő gyanakvással a hangjában a feleségem.

— Fölvívott Szegedről egy ismeretlen nő, hogy legyek partner a közösségfejlesztésben...

— Miben? — kérdezte most már álmélkodva a feleségem is.

— A közösségfejlesztésben...

— A közösségfejlesztésben?

— Igen.

— De hát az mi? — szólt rám olyan hangsúllyal, amelytől elnevettem magamat.

— A közösségfejlesztés nem más, mint közösségfejlesztés, semmi több — mondtam fensőbbsséggel, bölcsekedve.

Most pedig itt állok egymagamban, és este van, csönd, nem zavar senki. A szomszédok nem nyitnak rám. Én se rájuk. A magány szakállat növeszt, szürkül. Mindenki elfoglalt, mindenki rohan. Egyik munkahelyről a másikra, egyik gondból a másikba, nincs ideje senkinek semmire. Legkevésbé egymásra. Egy kis figyelmességre. Egy jó szóra. Szeretetre. Nincs. Ha egy csöppnyi időnk van, végigfekszünk a kanapén, bekapcsoljuk a tévét, s ott vagyunk Brazíliában, Mexikóban... De ami a legrosszabb: nem nyitunk egymásra már, adventkor se, karácsonykor se, és szilveszterkor sem. Mert van, aki elutazott az idegenben lévő gyermekéhez, van, aki kirándulni van, sízni Ausztriába, Svájcba, nincs szükségünk egymásra. Pénzünk van, ha kell, meg tudunk venni mindent. A figyelmességet, törődést is. A gondoskodást. Nem szorul senki a másikra. Elidegenedtünk egymástól, s a közösség, egykori közösségek széthullottak atomjaikra, széthulltunk darabokra. Mintha soha nem is léteztek, léteztünk volna.

S az már csak hab a tortán, hogy ma, amikor az idegenből érkezett barátom rám telefonált, hogy itt vannak Udvarhelyen, mikor találkozhatnánk, majdnem elszóltam magam. Udvarhelyen? De hát ti mit kerestek Udvarhelyen, akartam kérdezni megdöbbenve, mit kerestek az én magányomban, csöndemben. És be sem jelentettétek, hogy érkeztek! Nincs időm, akartam mondani, ne haragudj, de... Még szinte föl is dühödtem, ha találkozni akart, miért nem hívott föl korábban. Már-már kínos volt a csend, de eszembe jutott még az is: igen, igazam van, pár évvel korábban, én is egyszer így, ilyen váratlanul rátelefonáltam, mire ő rám szólt: De hát miért nem jelezted, hogy jössz... Miért? Majd kis szünet után: ez Magyarország... nem Románia...

— Hol vagy? Hol találkozhatunk? — kérdeztem.

Bencze Mihály

A Sas és a Turul

Röpködő, űzött vándor, kinek álmait fosztják,
rászáll a völgyek mély titkára, s szívében dacol,
viharral, vérrel, sorssal. Ősi csillagok áldják,
szemében könnycsepp, a fény vad reménnyel araszol.

Télbe fagyott sikolyerdő és véres fenyvesek,
jeges sziklák gyöngyháza áhított tündérfészekem.
Árpád vállán ültem, ólomtollaim fényesek,
hát én vagyok a legöregebb sas Dél-Erdélyben?

Téridőben tavasz pattan, csőröm hosszú s görbe,
gúzsba kötnek a karmaim, s jussom a szent éhség.
Utódaim szálljatok fel abba a szent körbe,
takarjátok el a napot, ne gyötörjön kétség!

Csőrömmel a sziklát ütöm, amíg ki nem szakad.
Trianon óta létem a magasság mélysége,
vérből virág sarjad, elkerülnek mind a varjak.
Most nő villogó új csőröm, hitem ékessége.

Megszentelt új csőrömmel kiszaggatom karmaim,
ordas vadak néznek lentről, zúg a halálhörgés.
Bölnyitürelem, táltos ének, békés álmaim
kinövesztik új karmaim, dicsér égi zengés.

Vad mágiát vijjogok, kiszaggatom tollaim,
magyar írók kapkodják, szélben úszó kopjafák,
történelmet írnak véremmel. Az új tollaim
kinőttek, új röptemet büszke őseim várják.

A tavaszi sas, egy lehajtott fej mértékével,
ősszel az égen turulként szárnyal a hitében.
A múlt futópont a jövő horizontján, kivel
követjük Jézust, hogy Krisztussá váljon szívünkben.

Adjatok áldást, álmot, tüzet, lelket táplálót,
pirkadó hajnalt, nádzizegést, örökölt békét!
Adjatok évszakot, vihart, villámot, megváltót,
gyökérben szunnyadó erőt, szeretetből kívét!

Suhan a felkelő Nap mögött, eljött a mennyből.
Minden sziklán hirdeti, hogy miénk az ezer év,
melyet most gyújtnak a lelkünk szelíd mécseséből,
angyalok, gyerekek, s az eltemetett ezer év.

(Csernátfalva, 2011. január 15.)

Abonyi Mária: A folyó

Mészely József

Amikor olyan vagyok

amikor olyan vagyok
mint amilyennek lenni
nem vágytam soha
mintha idegenül
mintha az ámítás képében
mintha kifordított köpenyben
indulnék utamra
mintha búcsúzáskor
más szavával köszönnék
más szemével néznék értetlenül
más érzeteivel érezném
magam idegennek
mintha e ripacs móka
álarca mögül
kifelejtettem volna arcomat

Anyanyelvem

Örökölt
édesanyámtól kaptam,
hogy vigyázzak rá,
soha el ne hagyjam.
Édesanyám
nem csak szavakat adott,
de talpam alá földet is,
amelyen óvón állhatok.

Anyanyelvem olyan,
mint a sejtelmes mélység,
mint a fölénk boruló
véghetetlen kékség,
olyan áradóan illatos,
mint a kora nyári rét, a tisztás,
és olyan színes,

mint az álomkép villanás,
s patkó is, a szívembe sütvé,
hogy velem dobogjon
mindig szerencséje.
Néha oly könnyű,
mint a szélben kavargó hópihe,
mely arcom lázrózsáját hűti le.
Néha, ha nyers a gondolat,
oly nehéz, mint a vaseke,
de akkor is, ha mar, gyötör,
sértése nyomán
az óriási bánat is
törpeként tündököl,
hisz csapongó,
mint a kamasz szerelem,
de soha, mégsem szertelen,
mert hordja a születés gyötrelmét,
a múlás kínját,
s a lelkünk minden áhítatát,
zsoltáros fohászat.
Néha úgy érzem, olyan ismerős,
mint az édes gyermekem.
Néha meg mindennap
csupa titok és rejtelem,
de mégis, mégis
csupa összhang és lüktető zene,
hogy érezzem, egy vagyok vele.

József Attila

Miközben létigéink
fonákját panaszoltad,
a *nincset* tagadásnak vélők
a népet és hazát megtagadók
közé soroltak.
De te 36 fokos lázban
égtél, féltél
és dideregtél,
s minden szépet és jót
másoknak reméltél.

Apáczai Csere János

Te, ki nem udvaroltál
rangnak, cafrangnak,
sem annak, kit sokan balgán
csodának tartanak.

Te, kit gyakran harapott
a hálátlanság ebe,
mégsem fájdalmaddal ömlengted
a világot tele.

Te, kit az erkölcs
vezetett váltig,
gyógyítgasd még sokáig
a világ hibáit!

Hozzák felém

Gárdonyit olvasván

Szavaid nem csak
a földön járnak,
de lelkünkkel is
incselkednek, barátkoznak.
Csodálom őket,
mint a végtelen jószág őreit,
(mert) hisz hozzák felém a szeretet
simogató hullámköreit.

Rejtelem

Mint aki megbotlott
és elesett,
s váratlan megtalálta,
amit keresett,

így vetül öröm
az üdőbe,
pedig parányi, nem nagy
a rejtelve,
de mégis biztat
élni, remélni
és árnyékomra néha
foltot vetni.

Továbbra is

Próbálok maradni jónak,
örülni napsütésnek, hónap,
dérverten fénylő reggeleknek,
csillagot dajkáló éjjeleknek.
Nem hadonászom bottal, késsel,
maradok inkább a megvetéssel.
Lovam lucskosra nem hajszolom,
az élet dallamát nem halkítom,
virággá bűvölök néhány csillagot,
hogyan érezzem a messzeség-illatot.

Abonyi Mária illusztrációja

P. Buzogány Árpád

Mindig otthon

Az autók ablakán szétfolyt a nap, Mazsola egy akácfa árnyékába húzódott, sarkával a szegélykövet kopogtatta. A saroknál lassító autók egymás után húztak el mellette, a táblához közel két hátizsákos lány lengette a papírt, rajta egy távoli megye betűjelével. Mazsola táskájába tette a napszemüveget, unottan integetett. Három oldaltáskás férfi állt melléje, cipőjükön cement- és mészipor, hangosan nevetgéltek és a lányokat figyelték. Késő délutánra járt már, és Mazsola csak a más megyei autókat intette, a városbeliek a közeli fürdőhelyre igyekezhettek, felpakolva, mert a legtöbb autó tele volt. Egy kamion elvitte a lányokat, aztán újabbak jöttek, rövid nadrágosak, csomag nélkül. Megkopott mikrobusz állt melléjük, a férfiak után a lányok is mind felültek. Hangos zene szólt, a fiatal sofőr és idősebb társa cigarettázott.

Bevágott a szél az ablakon, a férfiak hallgatagon ültek, leszálltak a második faluban. A sofőr a lányokkal beszélgetett, Mazsola kibámult az ablakon. Esti fürdés lesz, derült ki a beszélgetésből, hamarosan egyedül maradt az utastársak közül.

Az eltérőnél amikor leszállt, hatalmas port vert fel az induló autó. Kövér meleg ülte meg a mezőt. Táskáját vállára akasztva indult el a keskeny úton. A gabonaföldeket barnult szalma csíkozta, az úton szénaszálakat gyűjtött csomóba az eső. Tovább, az erdőnél megállt Mazsola pár percre. Háta mögött messzire volt már a város, negyedóra járás után rálátott már a falura. A gyümölcsfák között egy-egy piros tető jelezte az új épületeket, a túlsó dombon marhacsorda legelt. Csend volt, a főúton suhanó autók zúgása nem ért el eddig. Szénásszekér ereszkedett előtte, gyenge szél hordta illatát. Ahogy utolérte, köszönt a két szalmakalapos férfinak.

Az alacsony kapu mögött felugatott a kutya, amikor benyitott. Néhányat vakkantott még, aztán fejét fölemelve állt előtte. Mazsola megsimogatta, és hozzászólt.

— Hej, ki jár itt, a mindenségét... — könyökölt a tornácra egy bajszos férfi.

— Adjon Isten, sógor! — emelte fel a kezét Mazsola. Odament, kezét fogtak.

— Na, hogy van, mit csinál?

— Lopom a napot. Korbácsot fonok — emelte föl egyik kezében a szíjdarabokat.

Széket tett Mazsola elé, leültek és rágyújtottak. Amióta a sógor kitörte a bokáját, járnia sem szabadott, amíg a repedt csont egészen helyre nem jön.

— A legnagyobb dologidőben — tette előbbre a jobb lábát. — Az asszony lett a gazda, s a leánykák.

Két lányát mindig így emlegeti, pedig egyikük már asszony. Velük tanult meg rendet forgatni, amíg kisebbek voltak.

— Hát ti hogy vagytok? Hogy megy az élet? — hangzott el a szokásos kérdés. Mazsola kurta mondatokkal válaszolt. A sógor poharakat hozott, a tornác párkányára tette.

— Hozd ki a hűtőből a zöld üveget — intett a háta mögé. Mazsola továbbtette a táskáját, és bement a konyhába, az üveggel együtt kicsorbult hamutartót hozott ki. A sógor töltött.

— Na, Isten hozott!

— Egészségünkre!

Egyből kiitták az első pohárral. Mazsola ölébe vette a táskáját, színes tasakot vett elő.

— Beteszem a hűtőbe...

— Nem kellett volna költeni, van itt még, amennyi kell...

Mire visszajött, tele pohárban várta a mézszínű bor. Kigombolta az ingét, fát hordott be és tűzgyújtót hasított, enni adott a csirkéknek. Csöves kukoricát hozott a gabonásból, bedobta a vályúba.

— Szép lett az a két süldő — ült vissza a székre.

— Az, te. Le is lehetne már vágni, akkorák. Még a vasat is megennék... — kacagott a sógor. — Őszire megszabadulunk a nagybiktól.

— Eladja?

— Levágjuk, fiam! S azelőtt még egy juhot, kukoricaszedéskor. Be a fagyasztóba, aztán az asszony intézi a többit.

Szekérzörgés hallatszott, a sógor a tornác végéből nézett ki az útra.

— Odavan az asszony, napszámossal. Mindjárt hazakerülnek.

Még az erdő fölött járt a nap, amikor megjöttek. Mazsola levetette az ingét, kinyitotta a nagykaput. A nénye ahogy leszállt a szekérről, megölelte és megpaskolta a hátát.

— Ilyen legény kellene nekünk is, vagy kettő-három — kacagott, és jobbról-balról cuppanós csókot adott az arcára.

— Tedd, föl, fiam, a kalapot, lássák, ki a gazda — intett a sógor az asszonynak. A szekér beállt a csűrbe, Mazsola elkapta az egyik villát és odaálltak felrakni a szénát. A napszámosnak nevezett fiú vizet merített a kútból, jót ivott és szembepancsolta magát. Ingével törülközött meg, aztán felmászott a szénapadlásra.

Mire végeztek, az asszony tüzet gyújtott és ételt melegített. A hűvös konyhában terített asztallal várta őket. Pohárka pálinkával koccintottak, csendben kanalazták a zöldpaszuly levest. A kutya a küszöbnél hevert, és fogát csattogtatva kapott a legyek után.

A sógor közben kisántikált bekötni a teheneket.

— Töltsél bort — szólt vissza a feleségének.

Mazsola elé nagy tányér tojásrántottát tett a nénje jó darab kolbászokkal, és folyton kínálta a két legényt, vegyenek még. Amikor végeztek, pénzt tett a legény elé az asztal sarkára.

— Még aztán a másik szekérrel is, jövő héten... — töltötte közben a bort. A második pohárral már az ajtó között itta meg a legény.

— Menni kell, otthon is van dolog — búcsúzkodott.

Az estéli dologban Mazsola is segített, amit lehetett. Kiment a pajtába, amíg fejt a sógor, ott beszélgettek. Mire végeztek, sűrűsödött a sötét. A háziak ekkor ettek, aztán a tornácon üldögéltek, majd a nagyszobába húzódtak be. Észre sem vették, hogy telik a idő.

— Jön a busz is mindjárt — nézte az órát az asszony.

Az autózúgás után nemsokára csattant a kapu, megérkezett a kisebbik lány.

— Hát te itt vagy? — nézett Mazsolára.

— Ez milyen beszéd, te? — emelte föl hangját a sógor.

— Hát a délután telefonáltam, de senki nem volt otthon. Azt akartam tudni, merre leszel a hét végén.

— Már délután eljöttem, alkalmival. Mazsola fényképeket szedett elő, az asztalra tette. Hárman háromfelé kapkodták el.

— Jaj, te, ezt mikor fényképezted? — fordult Mazsolához a nénje. — Úgy nézek ki, mint egy száz esztendősnannyó.

— Nem is vagy már tizenennyolc — kacagta a férje. — Add csak errébb, hadd lássam, milyen leszel, amikor megvénülsz.

Mazsola hamar elaludt, és korán ébredt. A kútnál mosakodott, a sógor a tehénpajtából sántikált elő.

— Egy pohár pálinkát azért megérdemelnénk — ült le a küszöbre. — Ennyi jár nekünk is — intett a szemével Mazsolának.

Az asszony a törlőkendővel csapkodta a legyeket.

— Úgy látszik, süket a hely...

— Nehogy úgy járj, mint a zenészek. Hogy járni jár, de nem jut! — kacagott az asszony, és egy-egy pohár pálinkát hozott a férfiaknak.

— Még van a korsóban, úgy gondolom...

Reggeli után kávét főzött az asszony, hátravitte az udvarra a férfiaknak.

— Jó, hogy nem mentünk kaszálni. Hozhattad volna utánunk ki a hegyre — ült le a sógora a favágó csutakra.

— Hát ha nem jöttetek be a házba...

— Vagyunk bent eleget, egész télen. Annyit ülök melletted, hogy még meg is unod.

— Jól mondod, hallod-e. Ha te tudnád, hogy ez az ember mennyit tud mondani — fordult Mazsolához az asszony. — Elmeheztél volna bemondónak a rádióhoz — nézett hátra.

— Igen, de akkor kinek rágnám az oldalát egész nap? Hogy sírnál utánam... Akkora könnyed potyogna, mint egy-egy egres...

Mazsola úgy kacagott, hogy még zörgött a kanál a tányéron a kávé mellett. Aztán ahogy ketten maradtak, komolyabb dolgokról beszélgettek: szénáról, az állatokról meg a földekről. Hogy ne töltsék hiába a napot, gabonát őröltek, a nénye a lányával az ebédet készítette.

Később üres üvegeket keresett Mazsola, és néhány sört hozott az üzletből. A kút mellett hideg vízbe tették, hogy hamarabb lehűljenek. Szőlőkarónak való akácfákat hegyezek meg, kézvonóval hántották le a kérgüket. Amikor végeztek, leültek a csűrkapu elé, egy-egy üveg sörrel.

— Mára elég, nem vagyunk elitélve — intett a sógor, és jót húzott a sörből. — Templomba se mentünk...

A hűvös falú templom csendje kiskorától ismerős volt Mazsolának, nyaranta nagyszüleivel ment istentiszteletre. Nagyapja az ünneplő kalapját kereste elő, gondosan lekefélt róla a pilléket, a gyermeknek pedig a cipőfényesítés volt a feladata. A nagymama sötét kendőt kötött, és fehér zsebkendőt fogott a markában. Erős, vékony hangja kihallatszott a többi közül, amikor énekeltek. A gyermekeknek a karzatban volt a helyük, neki ez különösen tetszett, mert mindenkit láthatott odafentről. Templomozás után a férfiak a kocsmá előtt üldögéltek, fehér ingben, fekete mellényben és kabátban, ő pedig szívesen maradt a nagyapjával, szájtátva hallgatta a fogságról szóló történeteket. Albert bácsinak az óraláncán ötköpekcs lógott, Oroszországból hozta, egyszer a nagyapja elkérte, hogy neki is megmutassa. Vajon kinél lehet most az óra meg az ötköpekcs?

— Azt mondtátok a múltkor, eladnátok a házat — nézte a cserepeket a sógor. Mazsola bólintott.

— Régóta nem lakta senki, csak romlott minden...

— Bíró Mózsiék rendes emberek. Amióta ott laknak, javítgatják is. Láttad az új kerítést...

— Nem is a pénz miatt adtuk oda.

— Jó nagy kert van vele, megér annyit, mint a régi ház.

— Nem sok haszon van belőle. Ahhoz itt kellene lakni...

— Te nem költöazol haza, a földből bajos most megélni. De azért kár lenne eldobni azt a jószágot.

A sógor húzott egyet a sörből, és nagyot hallgatott.

— Lakást akarsz venni, vagy autót? Ha kell, adok kölcsön pénzt. Abból a házból úgysem nyersz vagyont, itt nem ér annyit. S ha eladódik, mi lesz a földekkel? Nekünk még az is sok, ami van, nem is tudjuk megművelni az egészet. De a föld... az mindig érték, s ott vannak még az erdők is.

— Nem akarok én semmit se venni — mondta Mazsola.

— Akkor nősulni akarsz? Itt házatok van, s földetek, akármi történhet, arra számítani lehet. Itt meg lehet élni, nem csak a városból áll a világ. Sohasem tudhatod, hova fordul a világ.

Hogy ez itt más világ, azt megérezte már kisgyerekként. Alig várta a vakációkat, hogy hazajöhessen. Saját kutyája, báránya, malaca volt a nagyszüleinél, a kert

pedig külön birodalom volt számára. Amióta kiadták a házat, nem is járt oda, még az udvarra se. Most se ment le az Alszegbe, hogy megnézzze, pedig milyen szívesen dolgozott a kertben máskor... Mondja el a sógorának, hogy a szülei akarnak megszabadulni a háztól? Pedig amikor a nagyapja ágyba került, azt tervezték, hazaköltöznek, csak éppen munkahely nem került egyiküknek se. Hej, mennyit reménykedett titkon, hogy mégis ideköltöznek... az anyjának már teher a hétfői munka itt, bár sosem mondja ki. Milyen jó lenne hétfő reggelente a csendes hátsó szobában kakaskukorékolásra ébredni!

— Te sem tudod még, hova alakul az élet. Autóval be lehet járni a városba is minden nap. Látnod, Lakatosék is mindent eladtak, amikor elmentek, most pedig más jószágot vettek, hazaköltöztek.

Az apja sosem szól semmit, nem az ő öröksége. Ha még pár évet éltek volna a nagyszülei, biztosan ők is visszaköltöztek volna. Milyen hamar elmentek egymás után... Mintha most is látná őket a nyárikonyhában, az ablak alatti kanapén ülve. És amikor megjöttek az esti busszal, a kapuban várták mindketten.

— Mi is terveztük annak idején, hogy beköltözünk, de hogy egy betondobozban lakjak... nem tudtam rászánni magam. Veszekedtünk is eleget emiatt — kacagott a sógor. — Aztán inkább építettem abból a pénzből, amit autóra spóroltunk. A leánykák még kicsik voltak, nekem jó állást ígértek, nénédnek pedig erősen mehetnéke volt. Aztán elmúlt az is — emelte meg az üveget koccintás helyett.

— Na mi van, politikai félóra? — állt a nénje csípőre tett kézzel az ajtóban. — Gyertek, mert kész az ebéd.

A pálinkásüveg az asztalon volt már, nénje töltött a férfiaknak. Csendben ettek, csak az evőeszközök koccantak a porcelán tányérokon. A kávé a tornácon itták meg, a sógor nagyokat nevetett saját történeteinek, a nénje tejet és zöldséget csomagolt Mazsolának. Nem ellenkezett, úgyis hiába.

— Tettem paradicsomot s egy kicsi zöld petrezselymet is. Elbírja a busz — túrt bele a nénje Mazsola hajába. Ő az órát nézte.

— Menni kell már? — szólt a sógor. — A sörök is ottmaradtak...

A kapunál kezét fogtak.

— Jövő héten hogy lesz? — nézett a szemébe a sógor. Mielőtt válaszolt volna, a nénje belevágott:

— Mondd meg anyádéknak... hogy mi mindig itthon vagyunk.

Mazsola bólintott, és elindult. Vállát lehúzta a táská, visszafordult és intett, mindhárman a kapuban álltak még. Nehéznek érezte minden tagját, nehéz volt a kedve is, kényszeredett mosollyal köszönt a szomszédoknak. Körüllengte a meleg, a virágillat, de még a maradékát sem érezte a szárnyaló kedvnek, ami ide hozta. Mintha nem is haza, hanem világgá indult volna.

Baricz Lajos

Tavaszcvaró...

A keleti égen mintha minden égne,
téli sötét után tündököl a fénye.
A természet ébred a nap mosolyától,
és hogyha felébred, elindul magától.

Tüzet hány a hegycsúcs és a felhő lángol,
elballag a tél már, mint egy öreg vándor,
a járása méla, tekintete bágyadt,
a sok nagy hidegbe, hiszem, belefáradt.

A tavaszi naptól minden ég, világol,
felébred, elindul, közel jön a távol,
éled a szívem is, hisz már alig várta,
hogy a tavaszi nap rásüssön a tájra.

Tavaszcvaró szívvel kémlelek az égre,
a keleti égen mintha minden égne;
tüzet hány a hegycsúcs és a felhő lángol,
a tavaszi naptól szívem is világol.

2010. február. 25

Hadnagy József

Égi vőlegény

Fehér fátyolról álmodnak a fák,
esküvőről az égi vőlegénnyel
fehér napok és fehér éjszakák
sátraiban a lakodalmi néppel.

Esküvőről három hónapon át,
mint hold- és csillagveretes mesékben,
piros rózsával a fagy oszlopán,
fehér szegfűvel csönd-hegedűs térben.

De eljön-e, sóhajtanak a fák,
sóhajuk, mint vágyakozásuk, fehér,
szelek jönnek, szájukon babonák,
az égen átszaladt egy nagy füst-egér...

Persze hogy eljön, hogyne jönne el,
ha nem a megálmodott fehér lovon,
eljön sárosan, csuromvizesen,
mondják, hogy már száll alá az Alpokon.

A van alakváltozása

A van vízcsepp az üvegen,
hamar párolog,
s lesz harsány feltja
annak, ami volt,
önmagaddal szennyezett
hiány...

Kritikus tömeg

Könnyű kimondani az igazságot
gazokkal szemben. Ha félsz,
akkor is kimondod: magadban.

A víz föld alatt is víz.
Nem gyönyörködtet,
nem sodor, nem ringat,
de van mélye.

Akik ismerik az igazságot,
és félnek, kutat ásnak
a hallgatás pusztájában,
szomjan halnak, ha nem teszik...

A közös hallgatás hatalmas erő,
gyújtószikrája csak a kiáltás,
kritikus tömege a zsigerekben
világokat robbant halomra.

Ádámtól Jézusig
és onnan tovább
mély hallgatásba hajlott
emberek, népek
hordják küszöbünkre
a történelem porát.

Borcimborák

*Kérdezi a pincérnő: hány poharat kérek,
és milyen legyen a pohár?*

Legyen harangszájú,
talpas, toronylábú
kristályüveg,
harangozzon, ha üres,
harangozzon, ha teli,
és egyet, bogaram,
a cimborám és jómagam
egy pohárból iszunk,
amennyit én, annyit ő,
nem beszélünk,
csak nézzük egymást,
amit gondolok,
azt gondolja ő...
Ásó, kapa, temető...

Ösvényt hasítani

Átöltöznek a fák,
ékesebbnél ékeőbb ruhában
tündökölnék a negyed avarmintás
szőnyegen az időbe dermedt
tömbházak között. Nézem őket,
ezt a színpompás ragyogást — jóstükör,
ami semmi újat nem mutat.
Mint őrült sámán, teleaggatnám
magam levelekkel, védjék
lábam, törzsem, szívem,
arcom, fejem,
s repülnék egy nagyot
a közelgő ködös napok fölött,
könnyű ösvényt hasítani
az eget-földet zöld
lángba borító fenyőig
és onnan ó és új
petárda-boltíves táncos kapujáig...

Közel Istenhez

...Akkoriban közel álltam Istenhez,
közel, mint hegy az éghez,
csillag a csillaghoz,
s abban a messzeségben
hús-vér magamtól azt kívántam,
egyszer legalább
hordozzam minden fájdalom súlyát,
beavatott csak úgy leszek,
csak úgy repülhetem át a távolságot
ember és ember között...

Tenger áztatja a ragasztott
tollakat, nehéz vagyok,
ablaküvegre fröccsent vízcsepp.

Huber András

Halpástétom

Körülnézett a szobában: minden rendben. Befejezte a takarítást, megpihenhet. A könyveit míg egyenként megtörölte, ráment a délelőttje. Hihetetlen, mennyi por gyűl össze, holott rendszeresen forgatja őket. Az olvasáshoz sosem lesz hűtlen! Meg is írta nemrég a fiának, lám, miközben a vele egyidős vén nyomdászok, egykori kollégái a kocsmákat bújják vagy a televízió előtt bóbiskolnak, addig ő a könyvek lapjain keres magának maradandó élményt. Jani azonban nem reagált erre, ami — vallja be, ne vallja? — szíven ütötte. Mivel a fián kívül nincs más hozzátartozója, elhunytá után mi lesz ezzel a sok könyvvel? Antikvárius kezére kerül vagy a szemétkbe? Habent sua fata libelli, bizony különös némelykor a könyvek sorsa...

A szekrényen álló fényképhez cammogott, nézegette Helgát. Jóllehet a leány idegen föld szülötte, mégis beszél magyarul, sőt ír és olvas. A fényképen keze írása: „Apusnak, szeretettel”... Hátha ő majd becsben tartja a polcokon sorakozó hatalmas szellemi örökséget. Janinak nincs ideje olvasásra, nem is lesz, egy nemzetközi számítógép-gyártó alkalmazottja, s az élete hajsza, márpedig a betűkhöz nyugalom és csend kell. Ahány könyv, annyi szelete a létnek!... És Helga? Nagyszülei még a háború végén sodródtak itthonról nyugatra, az anyanyelvüket viszont mindvégig megőrizték — ez jó jel —, sőt, tovább is adták. Unokájuk szép leány, egy kicsit molett, talál Janihoz, aki szintén testes. Legyen szerencsés a házasságuk! Megtelefonálták, ha nem vesztegelnek sokat a határon, alkonyat előtt már megérkeznek, s miután kirakódnak a hotelben, azonnal hozzá sietnek. Azonban miért mennek szállodába? Ezen újra eltöprengett, a fejét csóválta. A szülői ház — két szoba, konyha — talán kevés számukra? Kissé görnyedten, a fáradságtól félig lehunyt szemmel figyelte Helga mosolygós arcképét, majd amikor észrevette a lány szeme alatt a kialvatlanság megbúvó sűrű karikáit, a homloka kisimult: hát persze, a jegyesek nemigen töltik pihenéssel az éjszakákat...

A konyhában is minden fénylett. A tányérok, poharak előkészítve, a hűtőszekrény feltöltve étellemmel. Szinte egész nyugdóját elköltötte az üzletekben, de nem számít, a fiát öt éve nem látta. Számottevő idő ez egy halandó életében, különösen, ha az már vénember. Szegény Kató most lelkendezne, ha Janit karjába ölelhetné, Kharón azonban még senkivel nem evezett vissza a túlpartról...

Emlékei közeledtek, tépett felhők. Janika rövidnadrágos. Kató a gyalogjárón fekszik, véres. Virágok. Az idő három nap alatt rettenetesen felgyorsult. Janika immár pantallóban áll az anyja temetésén. Gyertyák. Aztán újra Kató hangja, a

távolból suttog: hagyd a könyveidet, törődj a fiaddal, de ne légy szigorú hozzá!... Észre sem vette, elszenderedett a konyhaszéken. Háta a falnak dőlt, feje féloldalra. Hortyogott, nehézkesen szedte a levegőt, lába időnként meg-megrándult. Ilyenkor az asztalon a poharak összekoccantak.

Fölriadt. A telefonkészülék kitartóan csengett. Elszédült, amint beleütközött az előszobaajtóba. A félhomályban a kagyló mellé nyúlt, hol van? Vajon ők keresik, a délután már estébe fordult?

— Apus — hallotta Jani hangját —, megérkeztünk. Fél óra múlva karjaidba zárhatod Helgát. Most éppen zuhanyoz. Kérlek, ne ijeszd el, légy kedves hozzá!

— Hogyne, hogyne — lihegte izgatottan, mire a telefon kattant.

Lélekszakadva igyekezett a fürdőszobába, azután a ruhásszekrényhez. A lábai alig bírták. — Elaludtam — dohogta —, hogyan tehettem? Ciceró, segíts! Mit mondtál: saját ügyetlenségéből tanuljon az ember?... — Miközben magára öltötte a fiatalok tiszteletére vásárolt fehér inget, a feje a könyvszekrény felé fordult. — Ciceró műveit kellene a főhelyre tenni, hátha megakadna Helga tekintete rajtuk! Vagy mégsem? Esetleg József Attilának örvendene jobban, németországi neveltetése miatt netán Goethének? — Nadrágja még mindig a kezében lógott, amikor fölberregett az ajtócsengő. Gyorsan belebújt.

Előbb Jani lépett be, szilvakék szalaggal átkötött, nagy dobozt tartott kezében. Úgy mosolygott, mint régen, csak az arcvonásai lettek mélyebbek. Aztán Helga is megjelent az ajtókeretben, pihegett, tekintetében kíváncsiság ült.

— Apus — mondta Jani —, végre láthatlak. Hogy vagy? — Megölelte az apját, a hátát ütögette, majd fürgén maga mellé vonta Helgát. — A menyasszonyom, ismerd meg!

— Apus — mondta Helga is, és kétoldalt megcsókolta az öregember arcát. Meglengette nejlontasakját: — Könyv — magyarázta sietve, és mint aki betanulta a szöveget, gyorsan megismételte: könyv és újságok...

Friss nyáresti levegő tódult utánuk a lakásba. Érkezésükkel az öreg ház mintha megfiatalodott volna. Körbejárták a szobákat. Jani megmutatta menyasszonyának, hol állt gyermekkorában az ágya. A konyhába is bekukkantottak, aztán körülülték a szobában a nagy ebédlőasztalt. Helga az egész falat betöltő könyvszekrényt bámulta, hallgatott. Kissé feszengett a székén.

— Látom, itt minden változatlan — állapította meg a fiatalember, és ő is a könyvekre nézett. — Sosem kérdeztem, mindegyiket elolvastad?

— Elejétől végig — válaszolta az apja, s erről eszébe ötlött, a nejlontasakot az ágyon hagyta. — Ciceró, miért nem figyelmeztettél? Miként feledhettem ott? Még megneheztelnek érte. — Kényszeredett fürgeséggel a tasakhoz lépdelt.

— Később bontsd fel — mondta a fia —, hagyd meglepetésnek! Helga vásárolta neked a kölni vasútállomáson. A könyvcsomag az ő ajándéka, én élelmiszert hoztam.

— Miért költekeztetek? Megírtam, nálunk is kapható bármi, csak pénz legyen hozzá.

Alighogy kiejtette a száján, rájött, ismét hibázott. Minek panaszkodni? — Ciceró, hol vagy, segíts már! — Megpróbálta elterelni a szót, a fiatalok hogyléte felől érdeklődött, Jani mégis megkérdezte:

— Ugye, kevés a nyugdíjad?

— Hagyjuk — legyintett, és töltött a poharakba. — Előbb kóstoljatok bele a szilvalébe, aztán tálalok és vacsorázunk. Ma én leszek a pincéreték, baksist azonban nem kérek.

Nevettek, csak Helga mosolygott kényszeredetten. A munkahelyére gondolt. A lámpafényben a szeme alatti karikák elmélyültek. Tegnapelőtt még az Esther und Stephan-ban dolgozott éjfélig. No meg az utazás is kifárasztotta, a sok új élmény.

— Feszes a munkaritmus nálunk, görnyedezünk napestig, de legalább van látszatja — magyarázta a fiatalember, és megtapogatta a pénztárcáját. — A lakásunk elkészült, s miután visszatérünk, szép esküvőt tartunk. Apust is oda várjuk.

Az öregember ezt már nem hallotta, éppen két teli tálcát cipelt be a konyhából.

— Svédasztalt csinálunk — mondta lelkendezve, és újra megfordult.

— Segítség!? — pattant fel ültéből ekkor Helga, és mindkét kezét előrenyújtotta.

Az öreg megtorpant, kevés híján felbukott az ijedségtől.

— Mi történt?

— Semmi — válaszolta Jani higgadtan —, csak azt kérdezi, segíthet-e?

— Köszönöm, nem, évek óta boldogulok egymagamban, megszoktam — hárított az öregember, miközben Ciceró a fülébe súgta: azért mégis szorgoskodhatna, hiszen nincs háziasszony...

Helga visszazöttyent a helyére, és a zsúfolásig megrakott tányérokot vette szemügyre. Sonkaszeletektől, karikára vágott főtt tojástól, kolbásztól, rántott hústól, köménymagos sajtkockáktól, duzzadt olajbogyóktól és még sok minden mástól roskadozott az asztal. Hosszúkás, műanyag tálban apró, pácolt halak úszkáltak csillogó, olajos lében. Akkor is azokat fixírozta, amikor felhajtotta az erős szilvalét.

— Az én Apusom, mein Vater, megtanított pasztás halat csinálni. Haben Sie Heringe?

— Nincs, nem halászok — válaszolta az öreg némileg meglepődve.

— De konzervben?

— Nincs — ismételte meg, immár nyomatékkal. Kissé furcsálta, hogy jövődöbeli menye, komolyabb témák, például a könyvek fontossága helyett, ilyen számársággal kapcsolódik be a beszélgetésbe. — Miért kell pástétomféléről fecsegni?

— Kár — folytatta Helga —, én szívesen csinálni nektek, a pasztás hal nagy egészség!

— Helgácska jól főz — igyekezett a menyasszonya segítségére a fiatalember —, a halpaszta pedig valóban kész egészség: foszfort tartalmaz. — Töltött a poharakba. — A találkozásunkra!

Koccintottak, ittak. Az öreg közben azon tűnődött: nem fogyasztanak-e túl sokat az italból?

— Lenyomtatni! — koppantott párnás ujjával az asztalra Helga, és feltűzött villájára egy pácolt halacskát. Amint majszolgatta, tokája fel-alá mozgott.

Jani egy szelet sonkával kezdte, jóízűen falatozott. Aztán megkóstolta a kolbászt is, majd utánakapott egy elugró olajbogyónak, amin mindannyian nevettek. — Lökdd bele — nyújtotta feléje a hamutartót az apja.

— Hansi nem dohányozni — rázta meg a fejét Helga.

Az öreg ezt nem értette. Babrálni kezdte rövid, ősz szakállát.

— Ki az a Hansi?

Jani lesütötte a tekintetét, a szeme már csillogott a szilvalétől.

— Így szólít, az édes!

Összecsókolóztak. Az öregember tapintatosan elfordult pár pillanatra, és Ciceróra gondolt.

— Jó, hogy szeretitek egymást.

Azok bólintottak. Kihörpintették maradék italukat. Újra töltöttek.

— Nehogy megártson — ijedezett az öreg, és a pálinkásüveget arrább tolta. Megpróbálta a könyveire terelni a szót, de hiába.

— Erős — hangoskodott Helga —, a bárban, ahol én dolgozni, ilyent nem inni. Az én Apusom, mein Vater, figyelmeztetni engem: erdélyi szilvától tűz lenni a szájban. Ő ezt még Grossapustól tudni... — Kitátotta és kezével legyezni kezdte a száját, a másik kezével a térdét csapkodta. — Herr Ober — gurgulázott —, pincér úr, bitte Mineralwasser! Ásványos vizet kérni...

Az öregember az üveg felé nyúlt, de kezét félútról visszahúzta. A könyvszekrényre nézett, majd a fiára.

— Tölts helyettem, a te menyasszonyod, nemde?

— Natürlich! — válaszolta szolgálatkészen Jani, és csak megkésve tette hozzá: természetesen...

Az öreg lebiggyesztette az ajkát.

— Danke — mondta némi iróniával, és tenyerét, amely viszketni kezdett, a nadrágjához dörzsölte.

Csend borult közéjük. Helga kortyolt. Egyikük sem szólt semmit, a szárazsüteményekből csipegettek felváltva. Egy kemény fedelű, agyonforgatott, zöldes könyv ekkor váratlanul leborult a könyvszekrényről. Bizonyára ferdén állt. Az öregember azonnal felismerte. Nyögve odaugrott, de Helga megelőzte. Olvasni kezdett, nehézkesen szótagolta: Ci-ce-ró... Amint befejezte, szelíden leendő apósára nézett, és megsimogatta annak az arcát.

— Én jól tudni magyarul. Mind elolvasni én ezt a te sok könyvet.

Most másféle csönd ülte meg a helyiséget. Az öregember ellágyult, szemében könny csillant. A pálinka tette vagy a hallottak? Rég várt egy hasonló megnyilatkozásra, bár kissé helyesebb megfogalmazásban. Korábbi helytelenítése szertefoszlott.

— Majd egyszer — sóhajtotta. — Majd egyszer, addig még tanulni... Sok könyvem van, sokat kell tanulnod. — Hitte, amit mondott, azaz hinni vélte. Olyan közel álltak egymáshoz, hogy érezte a lány testéből kiáradó melegséget. A gömbölyded karok átfogták a vállát. Amikor felnyitotta szemét, Helga ismét az asztalnál ült.

— Én elolvasni minden címet — józanította ki a leány hangja, mire újabb könyv borult le a polcra: „Közeledések, megtorpanások”... Nem nyúlt hozzá — Ciceró, ne dobálózz! —, visszaült ő is a székére. Megdöbbenve látta, Helga egy Ady-kötetet tart a kezében, s kíváncsian lapozza.

— Vajon hol lenni?

— Mi? — kérdezte Jani rosszat sejtve.

— A Mutter tyúk, amit ez a nagy költő írni...

Peregtek a könyv lapjai. A fiatalember tekintete az apját kereste. Az megvonta a vállát, mintha nem értené, hogy miről van szó. Erre Helga elégedetlenül legyintett, majd felemelkedett, és mint egy kisdíák, meghajtotta magát. A jelenlevők meglepetésére kissé németes akcentussal ugyan, de helyes magyar szóhasználattal szavalni kezdett: „Ejh mi a kő! Tyúk anyó, kend / A szobában lakik itt bent?”... — Ismét meghajolt, körülnézett, várta a tapsot. Mivel az elmaradt, magyarázatba kezdett: — A kölni Magyar Házban tanulni... Szép vers, ugye Hansi, Ady nagy költő lenni? Én nem érteni jól, de azért szép... Wie heisst „kend” auf deutsch?

Jani elpirult, a füle is vöröslött. Az apjára nézett, várta, hogy elkomorodjon, de az öreg csak kesernyésen mosolygott.

— Az Anyám tyúkját nem Ady Endre, hanem Petőfi Sándor írta.

— Igen, igen, Petőfi — bólogatott helyeslően Helga —, mindegy, ő is nagy költő... — Elégedetten a vőlegénye vállára hajtotta a fejét —, mein Bräutigam...

Az öregember széttárta a karját, fejét megbillentette néhányszor, mint aki már kiegyezett önmagával.

— Isten áldása rátok! — mondta és a verseskötettel a könyvszekrényhez lépdelt. Visszahelyezte Adyt a polcra. Még ácsorgott egy keveset ott, elmélázott. A könyveit nézte. Aztán elhunyt feleségére gondolt, Katóra, és anélkül, hogy Ciceróval konzultálna, visszacammogott az asztalhoz. Kijelentette:

— Holnap halpástétomot készítünk vacsorára, de előbb vásárolunk hozzá egy jó nagy heringet!

Czirják Edit

Hóolvadás

csak zúdult áramlott a
hó a hegytetőkről
völgyek ölén leszaladt
s én alátemettem magam —
itt leszek most már olvadásig
lelkem hólepelre vágyik
itt talál idejekorán a
virághabos tavasz

Istenarc

Egy istenarcot véltem fölfedezni benned,
de nem fogadott más, mint álarc s félelem.
A szférák zenéje lágyan fülembé csengett —
tudod, gyászba borult a történelem.

Sírva sír és keserű gyötrelmeit féli,
akárcsak egykor vajúdó szülőanyánk.
Fekete ruhába öltözött félelmek
gyász-színű, fekete, fekete ruhák.

Egy istenarcot véltem fölfedezni benned,
szeretet-sugárzó, ragyogó fényforrást...
Te az élet vizét fagyasztod be előttem —
kínos aggodalmad merő álarc és gyász.

Mint tengeri kagyló, mely rejt egy igazgyöngyöt,
s vakon őrzi, bár nem ismerheti színét,
vágyaidd nyomában haladsz a rögös földön,
míg fölfedezed kincseid értékét.

lakat alatt

érzéseidet
magadnak kell fölfedezned
egyenként
akár a kékszakállú herceg várában
lassan őszbe tart életed és a
kincseket még mindig keresed —
vajon elég-e egyetlen életnyi
remény tűz tett
hogy mindet kiásd
és fölfedezd magad
majd akkor
leszel
ÉN
egyetlen és halhatatlan —
míg keresel
tökéletesedő tükörkép vagy csak
tökéletesedő tükörképe a világnak
s önmagadnak

szívtár

a félelmet
a keservet
a szenvedést
a fájdalmat a nevetést
haragot gyűlöletet megtorlást
a szeretetet a megbocsátást
vajon hol tárolták ily soká
a házak fala
díszítetlen maradt
mert nem volt rá pénz vagy idő vagy más
de jött az ár
és elsodorta
díszítetlen hajlékunk —
immár nem kell
ékesség a falakra

mert nincsenek falak
kihaltak vagy szétmállottak
az évezredek alatt —
a szívek falait is elsodorta az ár
ó áldás ó béke ó igazság-
gal szembenézni tanulunk újfent
és szorgos aranykezek
romba hullajtották a tiszta
érzésekre ébredő szívek
kapuját

árnyék és fény

vállalom magam
így ahogy vagyok
mert ezt kéri tőlem
a teremtés törvénye
és tudom
ha fényes arcod
felém ragyog
benne önmagam
látom viszont —
árnyékképei
vagyunk egymásnak
két különböző lény
s mégis egy egész
animus
anima
a mindenségben
egység

Fábián Lajos

A mástollnok

Soha sem vonzott a próféták, megváltók, hordószónokok szerepköre, a legendás Hyde-parkba sem kíváncsoztam. Ennek oka rendkívül egyszerű: nincs mondanivalóm, amit érdemes lenne megosztani a többi homo sapiens-szel. Nem álszerénységből állítom mindezt. Tisztában vagyok képességeimmel és korlátaimmal, rég elfeledtem efféle tinikori gyötrődéseimet. Barátaim, ismerőseim kellemes beszélgető partnerként tartanak számon, mivel hagyom szövegelni őket nonstop jelleggel, valóságos személtládája vagyok az úgynevezett monológoknak és költői kérdéseknek, amelyekre a kérdező válaszol. Apróka koromtól megtanultam leküzdeni a sértődöttséget amiatt, hogy levegőnek néznek. Jelentéktelenségem tudata szinte sebezhetetlenné tett a különböző törtetési mániákkal szemben. Amit mások akaraterőnek, arra alapozott egészséges érvényesülési váagnak tekintenek, az számomra nem egyéb feltűnési viselkedésnél. Istenem (bocs' az emlegetéséért), képtelen vagyok meghatódni a fontos emberektől, még ha tízmilliárd is van belőlük. Félreértések elkerülése végett tisztáznom kell, hogy a zárójelbe tett bocs' a legismertebb fontoskodónak szól, akit maguknak teremtettek az emberek: a világ teremtésével elfoglalt Isten az emberi nagyképűség legtöményebb megtestesítője! Igaz, szerencsésnek tarthatom magam, hiszen legjobban a saját spontán, többnyire verbális sznobizmusomtól, fontoskodásomtól fáj a fejem. Néha rajtakapom a rólam elnevezett ürgét, hogy romantikus képzelgésekbe olvadva önnön elmúlásáról, alkotásáról stb. érzeleg. Ilyenkor olyan hányinger lep el, amilyent igazán zsíros ételek, utált italféleségek fogyasztása után érzek őszintén, mert gyomorból jön... Egyszerűen pipefing a világlélek és verébfos az élet, ha ennél többre tartom, akkor elárultam gyengeségemet a nagyképűsködőkkel szemben.

Ha ezek után fölmerül bennetek a kérdés, hogy akkor minek szaporítom itt a szót, a válasz több könyvtárat megtöltött immár... Arról van szó, hogy írni születtem, írásnak születtem, és az egésznek mégsincs semmi értelme! Mert ami érdemes, az örök, de semmi sem örök... ismeritek a szkeptikus trópus, nem ragozom tovább. Ezért szöveggé, azaz felnőtté válásom óta igyekszem kamatoztatni azt a tudást, amit a magam számára fölöslegesnek tartok, így átszarmasztatom másokra. Egyszerűbben: mástollnok vagyok, vagyis mások számára gyártok megrendelésre szövegeket. Kezdetben alkalmi köszöntőket, beszámolókat, munkatervet, ünnepi beszédeket, majd tanulmányokat, dolgozatokat írtam, majd áttértem nehezebb műfajokra. Antológiába való lírai ego-kat, epikai pástétomokat és drámai tirádákat termeltem, témák és helyzetek iránti lelkesedés nélkül, így a tökéletességet megközelítve. Filmetűdök, forgatókönyvek és videoklip-feliratok özöne után pihenésként pl. felújítottam a lírai eposzt (ez T. S. Eliotnak sem sikerült, Spittelerről nem is szólva). Nyilvánvaló, hogy termékeim nyomán a babérzabálóknak fejükbe szállt a dicsőség, ami-

ből nem kértem, és amiben nem osztoztam senkivel. Ha némi elégedettséget érzek néha az általam legyártott szövegkására gondolva, annak tulajdonítható az, hogy e szöhegylán-cokat senki sem hozhatja kapcsolatba szerény személyemmel. Be kell ismernem, hiszen már személyes történelmi relikvia, hogy a serdülőkor romantikus bódulatában magam nevében és számára is próbáltam faragni néhány halhatatlan szöveg helyet. Sajnos, vagy hál' istennek villámgyorsan megértettem, hogy az eredetiség romantikus mítoszában túl sem vagyok önálló gondolkodó, lelkem gyökeréig epigonnak minősülök. Szerencsémre ez a másoknak gyártott szövegekben nem jelentkezik zavaró módon, hiszen a hírhedt világirodalom sem más, mint bőfögő kérődzés néhány hascsikarást okozó motívumon és témán. Legalábbis mindmáig a szövegeimhez társított „alkotókat” senki sem vádolta plágiummal, utánérzéssel is csak elvétve. Megértettem, hogy adott szöveg hatástörténetéhez születése korában levakarhatatlanul hozzátartozik (kölcson)adott szerzője személyisége, illetve későbbi korokban az írást újra felfedező álmodozó személyes varázsa. Láthatatlanban lelkesedni nem lehet: kell az igékhez az arc, a gesztus, a hang, a többi, a szöveg jelentőségéről alkotott legendát a képzelet teszi hozzá az egyébként érdektelen textusokhoz. Gondoljuk csak végig, pl. az irodalmi halhatatlanság avas, ízetlen hagyományát: széplelkek ájuldoznak közhelyek hallatán, a szövegek félrehallása-értése fölerősíti a bódulatot, mindezt közösségi eseményhez kell kapcsolni, és kész a nemzeti klasszikus rozsdamarta kliséje.

Mástollnokká válásomért senkit sem hibáztathatok, hiszen az én hiúságomnak hízelgett az, hogy előadói szorongás és felelősség nélkül arassak babérokat. Nem is azért szólalok meg, hogy valakitől is visszapöröljem eltékozolt életművem valamelyik darabját. Immár borítsuk a kegyelet fátylát olyan szövegek múltjára, amelyek valaha belső beszédem katlanjában fortyogtak. Leleplezni sem fogok senkit irodalmi teremtményeim közül. Pedig kellemesen bizsergető érzés lehetne a dicsősége veritékében fürdőző, egekbe emelt ál-alkotónak megcsiklandozni a talpát: — Ébresztő, zsenikém, elfelejtetted, hogy milyen kicsike voltál, hogy pironkodtál, amikor kikunyeráltad tőlem az első szövegecskét?! Nem tudok napi-rendre térni felháborodás nélkül az általam teremtett grafománok furcsa feledékenységén. Többjűkkel elbeszélgettem évek múltával, közös jellemhibájukká vált a kóros feledékenység. Égre-földre, babérjaikra esküdözve próbálták bizonygatni egy-egy rendkívül jól sikerült, már-már a lelkemből, vagyis érzelmeimből sarjadt szövegről, hogy az ő szellemi termékük ama textus. Mint mondtam, igyekeztem és igyekszem kizárni érzelmeimet az alkotásból, másként saját csapdámba kerülnék: kiszolgáltatva magamat érzelmeim ábrázolásának, érzelmeim és a rá válaszoló érzelmeinek rabjává válnék. Föl kellene adnom pompás távolságtartásomat a szenvedő halandókkal és gyanús nyavalygásaikkal szemben. Elfelejtetik körülöttem a világ, amikor látom, hogy a szövegemmel révbe érkező, megdicsőülő akarnok-vakarnok milyen könnyedén túlteszi magát a lopás-másolás, szellemi kincsrablás vétségén, és aggályaival együtt engem is a lomtárba süllyeszt. Ilyen szemétté válik az érzelmi ráhangolódás a témára részemről is. Valószínűleg zsarolóként szerettem volna érvényesülni azokkal szemben, akiknek átengedtem legbelsőbb tudatos állapotom gyöngyszemeit, s mi lett belőle! Hallani sem akar-

nak rólam, hagynak főni saját szürke eminenciás állapotomban, legfőnnebb beleköpnek alkotói magányom szent ívfényébe azzal, hogy elvárják tőlem a termelékenység, miközben tudomást sem vesznek rólam. Elnézem a szellemi vakok, bénák, nyomorékok általam felpörgetett hadseregét, s ismét érzem: előnt az undor e hernyók lázas nyüzsgésétől az érvényesülés dögtetemén. Ez a tömény undor ment meg attól, hogy visszavegyem az irodalomba ömlesztett részemet a fedékény dilettánsoktól.

Gyengébb perceimben hiába vigasztalom magam azzal, hogy kilépek ebből a statisztika életből, s azzal megszakad annyi diadalmasan fölfelé törő életmű híres lendülete. Saját tehetségem lett az árulóm ebben az esetben: szövegeimmel egyik-másik irodalmi prostituáltat annyira megihlettem, hogy képessé vált önerőből folytatni az életmű fölépítését. Én pedig töprenghettem fehér éjszakákon át azon, hogy milyen lehetett volna a folytatás, ha én magam viszem tovább az első leütéstől végig a nagy szimfóniát! Néha abba a hibába esek, hogy elfog az önsajnálát: miért nem adatott meg nekem az, hogy mások ihletétől felcsigázva, önmagamat meghaladva érjek föl az alkotás eladdig nem is sejtett csúcsaira, miért kellett áruba bocsátanom elmém legtitkosabb kincseit? Érzelmeim útvesztőjébe tévedve, magam is megriadok az előidézett rémekről. Látom egy elpuskázott élet törmelékein botorkáló árnyékomat, hallom az elmaradt ünneplések fergeteges tapsviharát, bánom, hogy nem kerekítettem ki magamnak egy elegánsan körülhatárolt szépirodalmi életművet. Kijózanodva a képlékeny álmodozásból, be kell látnom, hogy egy új életérzés föl nem ismert, mert a színpal mögé rejtőzött apostola vagyok. Olyan korban élünk, amikor a verbális ábrázolás erőtlen metaforáit fölváltja a nyers képi megjelenítés, az irodalom a képernyők sarkába szorul. Plágiumként névtelen halhatatlan maradok: kell-e ennél makulátlanabb dicsőség? A posztmodern idétenkedés szövegekkel nem más, mint a szólopás irodalmi alapeszközzé emelése, minden újabb idézet közelebb visz ahhoz a korhoz, amikor már nem lesz, amit idézni! Eladtam lelkem mások ürességének, hogy idézésre méltó szövegek maradjanak az elkövetkező idők tehetségtelenjei számára. Egyáltalán nem szerénytelenség, ha a Szentírásra hivatkozom: néma főhajtás illeti meg az ismeretlen szerzőt, aki Dániel, Ezékiel, Mózes, János, Pál neve mögé rejtőzve kétezer évre átgyúrta a maga képére egy kontinens embereinek jellemét. Belső beszédem elárulását és kiárusítását éppen az ilyen szent alapszövegek megteremtésére irányuló vágyakozás serkentette. Nem tudom, vették-e észre, hogy értékrendben biztos korok alapszövegei legtöbbször apokrif alkotások? Koronként egy-egy, kitűnő irodalmi ízléssel és feddhetetlen emberi tartással rendelkező szereplő vállalta a névtelenséget, hogy a legfontosabb közlendőket ne árnyékolják be életrajzi csemegék. Holnap találkozóra mentek, ahol a nagy ember megosztja majd veletek merész szelleme legújabb vadhajtásait. Mielőtt elérzékenyülnétek a nagyság látható aurájának csodálatában, mielőtt megkívánnátok a megtestesült dicsőséget, nézzetek magatokba és kuncogjatok: a mástollnok mindannyiatokra figyel...

Fülöp Kálmán

A Bözödi-tónál

Ásít a víz —
torony könnyez.

Iszapszínű
 eget verejtékez

partra hulló
alkonyatban

a tó.

Rekettye- s fűz-sirám —
szomorúfűz-panasz.

Keszeg jaj, lankadó,
vadruca-induló.

Halálra rémült csend:
a tóba fúlt falu.

Ars poetica

Engem a versek úgy ölelnek,
mint alkonyat a naplementét,
árnyak a fényt, fények a csendet,
szétomló haja asszonyom keblét.

Illatuk kéj s bűvös szivárvány,
barackvirág-csend tavaszi fákon,
s a rügyben bomló érzelem,
felzokog minden ébredő ágon.

Nem álmodom a rímeket,
csak úgy maguktól összeállnak,

s mint alkonyszínek naplementén,
igazi idillt muzsikálnak.

Én ők vagyok, ők bennem élnek,
önzetlen, ritka szellemek,
s az űrt, amely csapong a térben,
kitöltik csodás elemek.

Engem a versek átkarolnak,
sétára hívnak igazi fényben,
és ritka az a pillanat,
amikor elalszanak az éjben.

Vándor voltam

Voltam vándor,
s menekültem.

Önmagamtól,

mástól

távol,

szakítottam
boldogságot
vadvirágok
mosolyából.

Árnyam kísért
hű barátként,

rám kérdezett,
s válaszoltam.

Utam során
olykor-olykor
csupán vele
társalogtam...

Önarckép

A tegnapból úgy jöttem át, ahogy voltam.
Csak arcom lett ráncosabb, hajam deres.
Külsőm, az változott, öregebb lettem –
lélekben maradtam szálfá-egyenes.

Holdnász

Lugasom
tél-álmán
éjszaka érik

pislog
az öreg ház
ázik
a tornác

ha csak
egy percre is
oszlik
a vén sötét

tombol
a holdnász...

Csatáné Balogh Irénke

Éneklő gyöngyvirágok

Tamási Áron emlékének

Itt nyugszik tested
a tölgyek alatt,
őrt áll fölötte
a Héthavas.
Lelked derűjét
mesévé
csokrozzák
síremlékedbe
faragott
Szervátiusz-képek,
s fejednél
a gyöngyvirágok
zsoltárt énekelnek.
Itt áll emléked
fényes kapujában
a magas kő...
Áll az időben
rendíthetetlen,
dacosan, keményen.
Áll nyomtatéknak
e földindulásban,
hogyan ki ne
csússzon
lábunk alól a talaj,
s jövő-menő szelek
szerte ne fújják
fényes álmainkat...

Hazafelé

Hazafelé
tartott a szekér

s a fűrgén
duruzsoló kerekek
versenyezve
túlzakatolták
tücskök
kánon-énekét
kenderáztató illat
fonódott körém
boldog borzongás:
hallottam még
a réten (a) virágokat
csokrozó
lányok énekét
fekete abaposztóját
teregette a sötét
s egy jóságos kéz
fejünk fölé
lámpásnak tűzte
az ezüstlő holdkaréjt —

Fönn a hegyen

Fönn a hegyen
a fenyők
ezüstlobogók,
a Nap aranyló oltár,
Isten saruját
fényesítik,
didergő
madárszívemet
takargatják,
fohászom
tisztán, bizakodón
kéklő egekbe száll,
s Isten jóságos ujját
szívemre teszi:
ne lehessenek
didergő madár!

Beke Sándor

Székely Útkereső — szellemi műhely a XX. század végén Erdélyben

Főszerkesztői vallomás a folyóirat megszületéséről és életéről

I. A DÉDELGETETT LAPTERVEZÉSTŐL A MEGVALÓSÍTÁSIG

Ismerkedés Brassóban a székelyekkel

A *Székely Útkereső* története részben a szülővárosomban, a Brassóban eltöltött gyermekévek lelkivilágába vezethető vissza. Életemnek arra az időszakára, amikor gyermekként első ízben ismerhettem meg a székely embert. Igen, itt, a Cenk alatti városban, ahol a múlt század közepe táján a Székelyföld „mesteremberei”, a kőműves, a festő, az ács- és asztalosmesterek a jobb megélhetés reményében nagy hullámban vándoroltak el szülőföldjükről és telepedtek le a Barcaság szívébe, Szászföld és Erdély festői szépségű városába, Brassóba — Meschendörfer „*Coronájába*” —, abba a településbe, melyet hajdani kézműves mesteremberei, gazdag szász, német és más nemzetiségű lakói tettek nevezetessé. De másról is híres volt Brassó: az óvárosban díszelgő Fekete-templomáról, a Kolostor utcában magasan, a barcasági ég felé emelkedő római katolikus templomáról, az egymáshoz nőtt régi épülethalmazok alatt húzódó korzójáról, a Kapu utcáról, az óvárost átölelő várfalokról és bástyáiról, a Fehér torony alatt csobogó Graft-patakról, a Katalin- és a bolgárszegi kapuról, az Árpád fejedelem harcosát ábrázoló szoborról és az évszázadok gyönyörű színpompáiban játszó Cenk-hegységről, a közeli Keresztény-havasokról, a Salamon király kövéről elnevezett sziklatömbörről, vegyes nemzetiségű lakosairól.

Nos, a múlt század közepén, az ötvenes évek végén kerültek az én szüleim is Brassóba, apám a Nagy-Homoród menti Gyepesről, anyám Alcsík egyik falujából, Csíkbánkfalváról. Itt töltöttem gyermekkorom nagy részét és szüleim Szé-

kelyföldről „elvándorolt” ismerősein keresztül itt találkozhattam első ízben a *székely emberrel*, Csaba királyfi „népével”. A derék székellyel, aki békében mindig utolérhetetlen és fáradhatatlan munkásember, a háborúban pedig bátor és derék katona. Aki senkitől se félt életében, akinek a történelem során egyébből nem volt része, csak kiszolgáltatottságból és szenvedésből, s akinek csupán egyetlen igaz és hű barátja volt — az Isten. A székellyel, akit igaz, lélekből eredő hite vezérelt. A bizalmatlan székellyel, aki annyi megaláztatás után vált bizalmatlanná, s csak azt hitte, amit a szíve diktált. A székellyel, aki csak a saját szülőföldjének a szabadságát, saját járandóságát, saját jogát, saját részesedését követelte, ezen kívül semmi mást. A székellyel, aki a székely havasokból, otthonából annyiszor volt elkényszerítve háborúba — harcolni, fogságokba —, szenvedni mások politikai tévedései miatt, munkatáborokba és nagyvárosok füstös levegőjébe — építeni. Mindig máshol és mindig másnak. A székellyel, aki a történelem viharai után mindig talpra tudott állni, mert furfangos észjárása segítette leküzdeni a fizikai és pszichikai akadályokat, melyeket elébe gördítettek a beteg társadalmak és változó rendszerek. A székellyel, aki soha nem hagyta „árván” és „csupaszon” saját települését, mert égisz templomokat emelt pogányul parányi falvaiban, községeiben, városaiban. A vallásos székellyel, aki vigyázott nyelvére, ápolta, megtartotta hitét, emberségét és hagyományait.

* * *

Ebben a ködös és huzatos barcasági városban diákéveimben előszeretettel használtam ki a barcasági művelődési élet kisebb-nagyobb lehetőségeit: középiskolám Arany János irodalmi körében tartottam előadást, a líceum diáklapjának magyar nyelvű oldalait szerkesztettem, majd a *Brassói Lapok* irodalmi körében olvastam fel verseimet. Sűrűn látogattam a város egyetlen magyar lapszerkesztőségét, barcasági kulturális eseményekről tudósítottam országos lapokat, de legfőbb álmom mindig az volt, hogy belső munkatársa lehessenek az évszázados sajtóhagyományba gyökerező *Brassói Lapok*nak.

Brassó nem a „székely útkereső” városa

Ahogy teltek az évek, rá kellett döbbennem, hogy szülővárosomat, Brassót inkább iparvárosként tartják számon, és semmiképp se kultúr- vagy művelődési központnak, úgy, mint Nagyváradot, Kolozsvárt vagy Marosvásárhelyt. Még akkor sem, ha az 1500-as években itt élt a nagy humanista, a híres evangélikus prédikátor, Erdély első térképének az elkészítője, Johannes Honterus, ha Brassótól alig pár kilométerre, Apácán született Apáczai Csere János, a kiváló pedagógus és filozófus, pár évszázaddal később pedig Bartalis János költő, a közeli Zajzonban a csángó-magyar költő, Zajzoni Rab István, ha itt született Bakfark Bálint zeneszerző és lantművész, ha itt látta meg a napvilágot Johann Hedwig botanikus, Hermann György és Éder József Károly történetíró, valamint Leiter Artúr,

Kosztai József és Mattis Teutsch János festőművész, Adolf Meschendörfer író, Áprily Lajos költő, Georg Scherg író, költő és drámaíró, Fóris Gyula, az erdélyi magyarság egyik legelismertebb magyartanára, Vofkori György történelemtanár és Vofkori László földrajzi szakíró, egyetemi docens s az újabb költőnemzedék: Lendvai Éva, Ritoók János, Jancsik Pál és Apáthy Géza. Még akkor sem, ha itt jelent meg a *Brassói Lapok*, a romániai magyarság jelentős lapja, amely számottevő irodalmi és művészeti anyagot is közölt s igazi fénykorát a két világháború között élte, amikor főszerkesztője Kacsó Sándor író és publicista, egy ideig pedig Móricz Miklós volt, Móricz Zsigmond öccse. A jó tollú publicisták mellett a lap hasábjain megszólaltak a korszak kiemelkedő erdélyi írói is: Benedek Elek, Bartalis János, Berde Mária, Szántó György, Tamási Áron, Tabéry Géza, Tomcsa Sándor, Szemlér Ferenc, Szentimrei Jenő, Bárd Oszkár, Molter Károly stb. A lap irodalmi művek kiadására is vállalkozott, regénysorozatot és naptárakat adott ki. A *Brassói Lapok*ra és kiadványaira elsősorban a Székelyföld tartott igényt. A tudósítói hálózat és az olvasótábor egyébként Temesvártól Bukarestig és Székelyudvarhelytől Aradig ívelt.

A kolozsvári „pásztortüzek” szelleme

Kolozsvár, az „ország kulcsa”, Erdély fővárosa lett életemben a következő „állomás”, az a szellemi „táptalaj”, ahol „egyenes útra” terelődnek a pályakezdő fiatalok. A teológia és annak a kultúrközpontnak a világa következett, mely végképp alkotói pályára terelt. És a számtalan találkozás a *Korunk*, az *Utunk*, a „nagy szerkesztőségek” munkatársaival, az „öreg” írók bátorításai, ösztönzései, a teadélutánok emlékei irodalmunk nagyjainak az otthonában, a tudás- és információsomj pótolhatatlan „merítései” az iskolaváros könyvtáraiban, az alkotásra ösztönző és a művelődési hagyományok értékeire figyelmeztető szellemi bölcső, a tanulóifjúság örök fellegvára, a „kincses” Kolozsvár. Mert itt született Mátyás király, mert itt élt Heltai Gáspár és Misztótfalusi Kis Miklós és gróf Mikó Imre, „Erdély Széchenyije”, mert itt tanított Apáczai Csere János, Brassai Sámuel, itt tanult Kriza János, Pázmány Péter, Baróti Szabó Dávid, Mikes Kelemen, Jósika Miklós, Teleki Sándor, Kuncz Aladár, Domokos Pál Péter, Balázs Ferenc, Bözödi György, itt ragyogott fel a professzorok között Szabédi László, mert itt ültették fejedelmi székbe Báthory Zsigmondot, Báthory Gábort és Bethlen Gábort. Mert Kolozsvár volt az erdélyi reformáció s a kulturális kapcsolatok és mozgalmak egyik legfontosabb színtere.

Kolozsvár, az elmélkedések otthona, a tudássomj oltása és az emlékek színtere — a csendes hullámzó Szamos mellett, a botanikus kertben, az unitárius és a Szent Mihály templom harangjainak hitre buzdító hangja, a hajdani János Zsigmond Unitárius Kollégium, az akkori Brassai Sámuel Líceum unitárius bentlakásában az utolsó erdélyi polihisztor, Brassai Sámuel képzeletbeli szellemi intelmei s a számtalan séta a „csendes Petőfi utcából” nyíló erdélyi pantheon felé, a

Házsongárdi temetőbe, s a „házsongárdi csendben” a képzeletbeli beszélgetések emléke Apáczai Csere Jánossal, Szenczi Molnár Alberttel, Brassai Sámuellel, Kri-za Jánossal, Bölöni Farkas Sándorral, Kőváry Lászlóval, Bánffy Miklóssal, Berde Máriával, Dsida Jenővel, Reményik Sándorral, Kós Károllyal és a sok ismeretlen, Erdélyországhoz hű magyar pihenővel, akik láthatatlanul kezembe adták a fáklyát. A fáklyát, melyet az itt- és megmaradás jegyében vittem magammal Székelyudvarhelyre, szívemben az erdélyi főváros féltve őrzött „pásztortüze” melegével, apai nagyszüleim „Udvarhelyszékére”, mely addig sem volt ismeretlen számomra, hiszen gyermekkorom nagy részét a Homoródszentmárton melletti Gyepesen töltöttem, abban a Homoród menti falucskában, ahol nemcsak „közlebb” kerültem „maroknyi” székely őseimhez, hanem a felnőtt szemével is megismertem a székely falut, a maga embereivel, mindennapjaival, szokásaival, ünnepeivel.

S az égő fáklya mellett a kincses városból még magammal hoztam útravalóul Székelyudvarhelyre Gáll Ernő, Herédi Gusztáv, Kacsó Sándor, Beke György, Dávid Gyula, Kántor Lajos, Király László, Cseke Péter, Cs. Gyimesi Éva, Jancsik Pál, Kerekes György, Egyed Péter, K. Jakab Antal és dr. Szabó Árpád, az akkori teológiai professzorom — a későbbi unitárius püspök — meleg kézfogását, a sok buzdítást és a hitet, ami erőt adott a visszatéréshez, a szolgálatvállaláshoz.

Székelyudvarhely, az „ideiglenes” állomás

Székelyudvarhelyen való tartózkodásom első éveiben mindvégig a Cenk alatti város szelleme kísértett, az óváros emléke, és az álom, mely soha nem vált valóra: az, hogy a *Brassói Lapok* belső munkatársa lehessek.

„Ideiglenesen” maradok Udvarhelyen — mondogattam magamban, de lassan beletörődtem a gondolatba, mert a Székely Athén lassacskán kezdett magához édesgetni: a diákseregtől zsisibongó iskolaközpont, a műemléktemplomaival ékes székely anyaváros a maga provincializmusával, barlang-komplexusával, de az idekötés különleges mágiájával, mert nemsokára úgy éreztem magam, mintha láthatatlan kerítést építettek volna körém, ahonnan soha nem lehet és nem is akarok „menekülni”.

A valóra vált álom

Amikor az 1989-es rendszerváltás félrehúzta Közép- és Kelet-Európában a diktatúra vasfüggönyeit, Erdélyben is megszólaltak a szabadság harangjai és kongtak el egészen a székelyek lakta legkisebb falucskáig, végig a Székelyföldön át, fenn hirdelve, hogy valami szokatlan dolog történt az öreg kontinens kárpát-medencei csücskében is: lelkében és szellemében fellélegezhetett egy kicsit az a sokat gyötört székely nemzet is, mely szabadságvágyát még Csaba királyfi idejéből hozta magával Székely Tündérország mesészerű és vadregényes földjére.

Ez a történelmi változást lobogtató zsenge szabadság adott otthont Székelyudvarhelyen, az 1990 áprilisában induló, a Székelyföld és Erdély olvasótáborához szóló *Székely Útkereső*nek.

* * *

Az első, 1989 után megjelenő székelyudvarhelyi kiadványnak, a *Szabadságnak* nagyon megörültem. Politizáló lapnak tetszett. A második, a *Hídő* című, amolyan kontra, azaz daclapnak tűnt, melyet fiatal székelyudvarhelyi értelmiségiek segítettek világra. Mindkét lapnak rövid életet jósoztam, ezért tovább érleltem lapalapítói terveimet és olyan folyóiratot képzeltem el, amely hiánypótló lenne Székelyudvarhelyen: irodalmi és művelődési folyóiratot. Miután összeállt az első szám, a frissen verbuvált szerkesztőség tagjaival együtt elhatároztuk, hogy szerkesztőségi szobát kérünk a helyi szabad szakszervezetek egyik irodájában. Cserében egy vagy kétoldalmi közlési teret biztosítunk számukra, és abban is megegyeztünk, hogy a nyomdai költséget ők fedezik. Ezért az első szám a Székelyudvarhelyi Szabad Szakszervezetek lapjaként jelent meg, holott a nyomdai költséget is az általunk létrehozott *Székely Útkereső Kulturális Egyesület* fizette. A szerkesztőségi szobára, melyben egy másodpercig sem dolgoztunk, nem tartottunk többé igényt, és arra az ígéretre sem, hogy az említett szakszervezet fizesse a nyomdai költséget. Így az első számon feltüntetett „hovatartozás” a második számtól végleg lekerült a fejlécről.

Az első szám megjelenése hihetetlen öröm volt számomra. Végre a kezemben tarthattam azt a lapot, amelynek nem belső munkatársa, hanem főszerkesztője lehettem. Felelősséget éreztem, nagy felelősséget és megtiszteltetést.

* * *

A *Székely Útkereső* szívében és nyelvében székely volt, úttörő szándékú és örök nyughatatlan: a megmaradás és a továbblépés lehetőségeinek útjait fürkészte. Célkitűzései között fontos szempont volt a hagyományfeltámasztó és múltat idéző, „feledésre” ítélt, elhallgattatott történelmünk „mérőföldköveinek”, sorsformáló pillanatainak a feltárása, az egyetemes magyar szellem nagyjai üzenetének a tudatosítása, a fiókokban rejtegetett irodalom közlése. A lap a székely falvak fennmaradásának és új életre pezsdítésének a szószólója volt, vallásos ökumenizmusával Isten útjait kereső, gyermekirodalmi anyagaival pedig az ifjú olvasónemzedékhez szóló sajtóforum.

A *Székely Útkereső* akkor jött létre, amikor az 1989-es eseményeket követő napokban egyik napról a másikra decentralizálódott a sajtó és könyvkiadás, amikor az erdélyi magyar írástudók „elmozdították” opusaikat a monopolhelyzetben tetszelgő nagy szellemi és kulturális központokból az addig provincializmussal vádolt, de „feltámadt” és megelevenedett peremvidékek és végvárok újonnan született „szellemi aranybányái” felé.

A *Székely Útkereső* mint irodalmi és művelődési folyóirat úttörő szerepet vitt a Székelyföldön. Kezdetben szándékában volt a közéleti szerepvállalás is, de a havi egyszeri megjelenés ezt nem tette lehetővé. A zűrzavaros lapdömpingben határozott profiljával és a napi eseményeken túlmutató programjával új színfoltot vitt az erdélyi magyar sajtó palettájára, a székelységen túl az erdélyiség és a magyar nemzet igényeinek a szem előtt tartásával pedig túllépte az ország határait. A tartásos hangvételű, amolyan „olvasnivaló” lap következő számait mindig buzgón keresték vagy rendelték meg Nagyváradtól Marosvásárhelyig, Margittától Aradig, Kolozsvártól Kézdivásárhelyig, Sepsiszentgyörgytől Csíkszeredáig, Brassótól Székelyudvarhelyig, Budapesttől Montrealign. A *Székely Útkereső* bölcsője mégis Székelyudvarhely volt és maradt.

* * *

A folyóirat vizuálisan is „beszélt”, szimbolikusan is *üzent* az olvasónak: már az első számban, miközben Reményik Sándor *Az ige* című verse arra figyelmeztetett, hogy „Vigyázzatok ma jól, mikor beszéltek / És áhítattal ejtsétek a szót, / A nyelv ma néktek végső menedéktek”, Csutak Levente illusztrációja, a fekete-fehér linómetszet Apáczait ábrázolja — kezében a *Magyar Enciklopédiával*, az erdélyi magyar szellem „bibliájával”. Fehér-fekete grafika hozza premier plánba a székely kapuk előtt vitézkötéses kabátjában — a Székelyföldet járó és népének történelmi és néprajzi emlékművet állító — Orbán Balázst. De találkozott az olvasó az egymást átölelő gyökerek kompozíciójával is, amikor az öreg székely a hűséges fenyő előtt töretlen hittel szembenéz a kopjafával. S ott sorjáznak a kompozíciók között Nagy Imre festményei és grafikái, egymást átkaroló öregei, a szülőföld ihlette zsögödi táj és a vizet hordó parasztlány. Gy. Szabó Béla fametszetén a fényességes ég felé néző ember és a Kálvária; Kós Károly rajzain az az

út, amelyen meleg subában halad a falu népe a domboldalon emelkedő templom felé; a vándorbotot kezében tartó paraszt, amint a völgyben igyekszik hazafelé; a gyulafehérvári Szent Mihály püspöki székesegyház; a század eleji Sztána. Az ösz-szedőlt kőkeresztek és a keresztre feszített eszme, mint „csillagok a máglyán” Balla Árpád fotóján. Az illusztrációkon feltűnik még Liszt Ferenc és Kőrösi Csoma Sándor arca; Erdély címere; a virágcsokrot kezében tartó dolgos öregaszszony ráncos keze; a mai székelykapuk, ahonnan elindulunk és ahová mindig visszatérünk. És 1999-ben a 10 éves *Székely Útkereső*t búcsúztató, utolsó számban a galambbúgos székelykapu, melynek boltíve alatt ez az útravaló olvasható: „Légy híve rendületlenül / Hazádnak, oh magyar: / Ez éltető, s ha elbukál, / Hantjával ez takar. // A nagy világon e kívül / Nincsen számodra hely; / Áldjon vagy verjen sors keze: / Itt élned, halnod kell.”

A munkatársakról

A nem jövedelmező és állandó anyagi támogatásra szoruló lap kivétel nélkül minden közölt anyaga, az első számtól az utolsóig, megtorpanás nélkül a székelység, az erdélyi magyarság és az egyetemes magyar kultúra szolgálatában állt. A nagyobb példányszám eléréseért, a kelendőbb lapért a szenzációhajhászat még csak fel sem vetődött. Amikor az első szám tiszteletpéldányait egy székelyudvarhelyi rendezvényen átnyújtottam a résztvevőknek, hárman kerestek meg. Azt kérdezték: írhatnának-e ebbe a folyóiratba? Egyed Ákos, Nagy Olga és Benkő András volt a három jeles tudós, akik ezután állandó munkatársai lettek a *Székely Útkereső*nek. Nagy Olga és Benkő András az 1991-ben alakult *Erdélyi Gondolat Könyvkiadó* szerkesztőbizottságában is helyet foglalt.

Az első szám megjelenése után írásaival kereste fel a szerkesztőséget és állandó munkatársul szegődött Penckófer János Kárpátaljáról, Lendvay Éva, Szenyei Sándor Brassóból, Bakay Kornél, Balázs Géza, Gyárfás Endre, Nagy Gáspár, Páll Szilárd Budapestről, Barabás István, Cseke Gábor, Éltés Enikő Bukarestből, Nagy Irén Csíkszentdomokosról, Forró Miklós, Kardalus János, Kelemen Katalin, Szócs János Csíkszeredából, Cseh Károly a magyarországi Halmajról, Liszka József a szlovákiai Köbölkútról, Tankó Gyula Gyimesközéplekről, Ábrahám János, Balogh Edgár, Cseke Péter, Csomortáni Magdolna, Ferenczi István, Fodor Sándor, Gábor Dénes, Imreh István, Jancsik Pál, Marton Lili, Murádin László, Tőkés István Kolozsvárról, Papp Attila Margittáról, Barabás László, Gergely Róza, Tóth István Marosvásárhelyről, Hajdú Gábor és Horpácsi Sándor Miskolcra, Dánielisz Endre Nagyszalontáról, Fábíán Imre, Gittai István, Jakobovits Miklós, Pataki István, Szűcs László Nagyváradról, Mészely József, Veress Dániel és Zsigmond Győző Sepsiszentgyörgyről, Gálfalvi Sándor, Fekete János és Fülöp Lajos Székelykeresztúrról, Bálint László és Balácsi Dénes Székelyszentlélekről, Ferenczi Géza, Hubbes Éva, Lőrincz György, Lőrincz József, P. Buzogány Árpád, Szabó Barna, Vofkori György és Vofkori László Székelyudvarhelyről, Deme János Temesvárról, László László Zilahról, Csihák

György Zürichből. És a szerkesztők (Balázsi Dénes, Csire Gabriella, Csomortáni Magdolna, Deák Zoltán, Gyöngyössy János, Kelemen Katalin, Kozma Mária, Lőrincz József, Pálhegyi Pál, Páll Szilárd, Ráduly János, Róth András Lajos, akik bíztak abban, hogy a művelődési lap — főszerkesztőjük „kormányzása” alatt — erkölcsi tisztasággal vészeli át a nehézségeket, és ez lett számukra az egyetlen mérce. E célkitűzések jegyében álltuk a sarat és hajtottunk fejet minden megjelent lapszámunkkal népünk előtt. Meggyőződésem, hogy akkor tettük ezt, „itt és most”, a jelen politikai és gazdasági helyzetben, amikor a szellemi útkeresés az erdélyi magyarság föleszmélésével, új művelődési törekvéseivel találkozott.

A folyóirat terjesztése

A *Székely Útkereső* többnyire magánterjesztők révén jutott az olvasókhoz Erdélyben, a Partiumban és Bánság kisebb-nagyobb településein. A folyóiratot Székelyudvarhelyen a *Hídő Kft.*, a csíkszeredai *Alutus Kft.*, *Orion Kiskivallalat* és *Zenit Rt.* pedig országszerte terjesztette. Besegítettek történelmi egyházaink lelkészei is, akik szívvel-lélekkel forgalmazták lapszámainkat. Magyarországon a magánterjesztőkön kívül a budapesti *Gondos Bt.*, a *Püski Könyvesház* és az *Erdélyi Magyarok Egyesülete* vállalta a terjesztést.

* * *

A folyóirat utolsó száma 1999-ben látott napvilágot. A *Székely Útkereső* „terjeszkedési” szándékát már idejében jelezte a szerkesztőség: első alkalommal, az 1991-ben alapított és ugyanebben az évben első kiadványát megjelentető *Székely Útkereső Kiadványok* című sorozat beindításával, melynek égisze alatt 1998 után több nagyobb lélegzetű kiadványt tett le az olvasó asztalára, majd az 1991-ben alapított és elsősorban a *Székely Útkereső* munkatársi gárdáját foglalkoztató *Erdélyi Gondolat Könyvkiadó* létrejöttével.

Ami még ide kívánczik: a *Székely Útkereső*, amint a címe is jelzi, az 1989-es decemberi események után járható utat keresett és talált, „itt és most” irányjelző táblákat helyezett el. A megmaradás esélyeinek irányjelző tábláit, melyek segítségével a gazdasági életében is fellendült Székelyföld és Erdély olvasóit friss és maradandó szellemi táplálékkal látta el. A mindörökre érvényes megmaradásért.

A 10. évfordulóját ünneplő *Székely Útkereső* hasábjain megjelent elköszönő írást közöljük most a lap rövid történetét bemutató főszerkesztői vallomás befejezéseként.

Ünnep és búcsú

avagy Egyik kezünkben zászló, a másikban penna

Tizedik évfolyamához érkezett a *Székely Útkereső*. Az a folyóirat, mely az 1989-es decemberi romániai változások után harmadik sajtókiadványként jelent meg 1990

áprilisában a „templomok és iskolák” városában, a Székely Athén fellegvárában, Székelyudvarhelyen. Most, ezekben a pillanatokban, amikor az Erdély-szerte elismert és nagyrabecsült irodalmi és művelődési folyóirat fennállása 10. évfordulóját ünnepli, s a lelkes szerkesztőség tagjai pezsgős poharakkal koccintanak Székelyföldön az erdélyi „szellem” terített asztala fölött, mégis el kell mondanunk olvasóinknak, hogy nemcsak ünnepelünk, hanem búcsúzunk is. Ünnepelünk, de búcsúzunk... Mégis kettős ünnep számunkra ez: ünnepelünk — felemelt fejjel és búcsúzunk — felemelt fejjel. Nem az anyagi háttérre, nem nyomdai és terjesztési nehézségekre, nem a szerkesztők áldozatkész munkájának nehézségeire hivatkozva, hanem arra, hogy olvasóinkat ezentúl nagyobb terjedelmű kiadványokkal és könyvekkel akarjuk megörvendeztetni. Ezért indítottuk útjára a folyóirat jogutódját, a SZÉKELY ÚTKERESŐ KIADVÁNYOK című sorozatot, azt a fórumot és lehetőséget, ahol eddigi munkatársaink nagyobb lélegzetvételi írásait is publikálhatják és a *Székely Útkereső* folyóiratból 1991-ben „kinőtt” és mára már „felépült” könyvkiadónkat, az immár határokon túl is népszerűségnek örvendő ERDÉLYI GONDOLATot.

A *Székely Útkereső Kiadványok* sorozat elindításának ötlete már a lap első számainak a megjelenése után felmerült, de akkor még a nyomdai nehézségek késztettek arra, hogy az 1991-ben megjelentett első kiadvány után szüneteljen. Az *Erdélyi Gondolat Könyvkiadó* pedig a *Székely Útkereső*vel párhuzamosan nőtte ki magát Székelyföld egyik szellemi műhelyévé, nyitott kaput — történelmi, néprajzi, irodalmi, művelődéstörténeti, nyelvművelési, szociológiai és gyermekirodalmi kiadványaival tarsolyában — az egyetemes igényű magyar olvasó előtt.

Nem dicsérjük, nem is bíráljuk munkánkat, engedjük, hogy olvasóink tegyék meg ezt és nem utolsósorban az irodalomtörténet (sajtótörténet), mely évtizedek múlva mondja ki majd a „végső” szót. Azt, hogy van-e, volt-e igazán „méltó helyünk” a „magyar házban” a tulipános bölcső körül.

A szerkesztőség meggyőződése, hogy folyóiratunk hasábjain megjelent írásainkkal, „szellemi útkeresésünkkel” az erdélyi magyar olvasót buzdítottuk helytállásra, a kiejtett és a leírt magyar szó megbecsülésére, a szülőföld tiszteletére és szeretetére, kultúránk, hagyományaink, szellemi és erkölcsi értékeink maradéktalan vállalására a Székelyföldtől a Barcaságig, Csángóföldtől a Partiumig, Bánságtól a Szeret völgyében élő moldvai csángómagyar településekig.

Az ige és a hit értékére és hatalmára buzdítottunk és figyelmeztettünk. Arra, hogy a kiejtett és leírt szónak „súlya” van életünkben és arra, hogy hit nélkül nem lehet élni, bármennyire is befolyásolna jól vagy rosszul a környező világ. Arra tanítottunk és azt üzentük, hogy a kiejtett vagy a papírra vetett szót vállalunk kell! Mint ahogyan mi is felemelt fejjel vállaljuk a 10 éves *Székely Útkereső*ben a nyomdafestéket látott szavakat.

Első számunk beköszöntő cikkében írtam: „A Székelyföldön is megkondultak a harangok. És szóltak, és Európa-szerte jelezték a szabadságot. A mi szabadságunkat”. Akkor 1990-et „írt” a naptár. Most, tíz év múlva, ismét hallom a haran-

gokat. Az erdélyi harangok hangja ez, mely — ebben az „átmeneti”, sok gazdasági nehézséggel birkózó világban — méltó helytállásra és ittmaradásra buzdít. Itthon maradásra.

Ha első lapszámunkban, 1990-ben a lap főszerkesztőjeként azt köszöntem meg Istennek, hogy kezünkbe adta szellemiségünk épületének aranykulcsát, azt a kulcsot, mellyel „útkereső szellemépületünket” kinyithattuk és „szobáiba” hívhattuk a magyar szót áhító olvasót, most azt köszönöm meg Gondviselőnknek, hogy erőt adott tovább építeni és megerősíteni azt a szellemi épületet, melyet időközben bástyákkal erősített várrá alakítottunk. Most itt állunk „édes anyaföldünkön” újabb terveket dédelgetve — a bástyán. Fent a magasban. Egyik kezünkben zászló, a másik kezünkben penna. Így lépünk tovább, fölcserélve a lapszerkesztést a könyvkiadással.

E szavakkal és gondolatokkal búcsúzik a *Székely Útkereső*. És számtalan köszönettel, amiért olvastak, amiért szerkesztőségi postaládánk kis ajtaját „kopogtatta” rengeteg levél, olvasótól, szerkesztőtől és a végek „szellem-paripáin” lovagló számtalan munkatárstól: Nagyváradtól Marosvásárhelyig, Gyimesközéplektől Temesvárig, Köbölkúttól Margittáig, Székelyudvarhelytől Beregszászig.

Kívánjuk, hogy az általunk kitaposott „ösvény” országúttá szélesedjék minden olvasónk, szerkesztőnk, munkatársunk előtt és vezessen el mindannyiunkat az erdélyi magyar szellemiség képviselőiként Európa kivilágított útjai felé.

II. ELIGAZÍTÓ A SZÉKELY ÚTKERESŐHÖZ

A Székely Útkereső — irodalmi és művelődési folyóirat az előző évezred és évszázad végén

A folyóirat a kezdetektől jól meghatározott profillal és igényes programmal indult; mindvégig távol tartotta magát a szenzációhajhásztól és a napi eseményektől. Művelődés- és szellemtörténeti esszéi, történelmi tanulmányai, szépirodalma, művészeti és zenei tárgyú írásai, szociológiai és vallásos értekezései, gyermekirodalma nemcsak az erdélyi magyar olvasókat célozta meg, hanem az összmagyarsághoz is szólt. Csak annyiban volt vidéki — de nem provinciális —, hogy szerkesztősége Székelyudvarhelyen működött. Az erdélyi magyarság szellemi műhelye erdélyi és határon túli magyar írókat, szak- és közírókat gyűjtött maga köré, akik írásaik révén szerves részt vállaltak az erdélyi magyarság nemzettudatának erősítésében, hozzájárultak a romániai magyarság önismeretének az elmélyítéséhez, mintegy felébresztve az olvasóban az új körülmények adta hagyományápolás, szellemi útkeresés és származástudat kutatásának igaz és hű lehetőségeit. Ekképp vált a kilencvenes években a *Székely Útkereső* — a nagy múltú romániai magyar folyóiratok mellett — Erdély elismert irodalmi és művelődési folyóiratává.

Az 1990 áprilisa és 1999 decembere között Székelyudvarhelyen megjelentetett irodalmi és művelődési folyóirat (1991/1–2-es számig közéleti—művelődési—irodalmi folyóirat) az 1989-es decemberi fordulat után alakult.

1990-ben havonta, 1991–1994 között kéthavonta, 1995-től 1999 decemberéig (anyagi nehézségek miatt) negyedévenként, összevont lapszámokkal 1000 és 3000 példány között jelent meg.

10 éves megjelenés után, 1999-től a folyóirat úgy szűnt meg, hogy jogutódja, a már korábban, 1991-ben elindított SZÉKELY ÚTKERESŐ KIADVÁNYOK a *Székely Útkereső* programját és szellemi hagyományait folytatja: a nagy példányszámban megjelenő füzetek történelmi, művelődéstörténeti, néprajzi esszét, nagyobb lélegzetű ismeretterjesztő tanulmányokat tartalmaznak. A folyóiratot

Alapította: Beke Sándor

Kiadta

a Székely Útkereső Kulturális Egyesület (Elnök: Beke Sándor. Tagok: Deák Zoltán, Róth András Lajos), majd (az 1991/3-as számtól) az Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó (Felelős kiadó: Beke Sándor).

Nyomtatta

a székelyudvarhelyi Infopress Rt. — az 1993/1–2–3-as számig; a Microprint Kft. — az 1994/4–5–6-os számig; 1995-től az Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó Nyomdája.

Terjesztése

az alábbi lapterjesztők révén: Hídfő Kft. (Székelyudvarhely), Alutus Kft., Orion Kisvállalat, Zenit Rt. (Csíkszereda), Gondos Bt., Erdélyi Magyarok Egyesülete, Püski Könyvesház (Budapest).

Szerkesztőség:

Főszerkesztő: Beke Sándor — 1990–1999

Szerkesztők:

Balázs Dénes — 1990–1995; Csire Gabriella — 1994–1999; Csomortáni Magdolna — 1990–1992; Deák Zoltán — 1990–1991; Gyöngyössy János — 1991–1993; Kelemen Katalin — 1991–1992; Kozma Mária — 1990–1999; Lőrincz József — 1990, Pálhegyi Pál — 1990; Páll Szilárd — 1992–1993; Ráduly János — 1993–1996; Róth András Lajos — 1990–1999; Szállasy János — 1990.

Tördelés és műszaki szerkesztés:

Infopress Rt. — 1990–1993; Pap Levente — 1993–1996; Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó — 1996–1999.

Számítógépes szerkesztés:

Ladányi Kinga — 1993–1994; Vágási Gabriella — 1995–1996.

Felelős kiadó:

Beke Sándor — 1990–1999

Kereskedelmi igazgató:

Beke Klára — 1997–1999

Munkatársak:

Beregszász (Kárpátalja): Penckófer János.

Brassó: Lendvay Éva, Szenyei Sándor, Ugron Levente.

Budapest: Bakay Kornél, Balázs Géza, Csiki László, Domonkos János, Görömbei András, Gyárfás Endre, Nagy Gáspár, Páll Szilárd.

Bukarest: Barabás István, Cseke Gábor, Csire Gabriella, Éltés Enikő.

Csikszentdomokos: Nagy Irén.

Csiksziereda: Forró Miklós, Kardalus János, Kelemen Katalin, Kozma Mária, Szőcs János.

Halmaj (Magyarország): Cseh Károly.

Kibéd: Ráduly János.

Köbölkút (Szlovákia): Liszka József.

Gyimesközéplek: Tankó Gyula.

Kolozsvár: Ábrahám János, Balogh Edgár, Benkő András, Cseke Péter, Csomortáni Magdolna, Egyed Ákos, Ferenczi István, Fodor Sándor, Gábor Dénes, György Zsuzsa, Imreh István, Jancsik Pál, Keszeg Vilmos, Marton Lili, Murádin László, Nagy Olga, Tőkés István.

- Margitta:* Papp Attila.
Marosvásárhely: Barabás László, Gergely Róza, Kovács András Ferenc, Tóth István, Török László.
Miskolc (Magyarország): Hajdú Gábor, Horpácsi Sándor.
Nagyszalonta: Dánielisz Endre.
Nagyvárad: Fábíán Imre, Gittai István, Jakobovits Miklós, Pataki István, Szűcs László.
Sepsiszentgyörgy: Mészely József, Veress Dániel, Zsigmond Győző.
Székelykeresztúr: Gálfalvi Sándor, Fekete János, Fülöp Lajos.
Székelyszentlélek: Bálint László, Balázs Dénes.
Székelyudvarhely: Beke Sándor, Deák Zoltán, Ferenczi Géza, Hubbes Éva, Komoróczy György, Kovács Sándor, Lőrincz György, Lőrincz József, P. Buzogány Árpád, Róth András Lajos, Szabó Barna, Vofkori György, Vofkori László.
Temesvár: Deme János.
Zilah: László László.
Zürich (Svájc): Csihák György.

Cikkek, tanulmányok, esszék a kisebbségi sorsról

A *Székely Útkereső*ben megjelent, kisebbségi sors ihlette, publicisztikai írások a történelem adta korfordulós lehetőségekről, a székelyek, a gyimesi, a moldvai és a hétfalusi csángókról szólnak, az erdélyi magyarság származástudatát kutatják és sajátos szellemi értékeinket leltározzák fel:

Beke Sándor: *Beköszöntő helyett*, Kovács Sándor főesperes: *A leírt szó súlya*, „*A szabadság mértéke az igazság*”, Jules Michelet: *Nem lehet egy nemzetet kiirtani*, Róth András Lajos: *Múlt idő jelen időben?*, *Útkeresőben*, *A székelyföldi kultúra szolgálatában* (Beszélgetés Ferenczy Ferenc úrral, Székelyudvarhely polgármesterével), Szenyei Sándor: *Levélféle régi barátomhoz*, Páll Szilárd: *Mikor szólal meg az ötágú síp?*, *Széljegyzet a magyarok III. Világtalálkozójához*, Dr. Vofkori László: *Lesz-e Udvarhely megye?*, Szekfű Gyula: *Széchenyi a kisebbségi kérdésről*, Vaclav Havel: *Az igazság az, ami szabaddá tesz*, Szabó Barna: *Tanügyi gondok és vádak ütközőjén*, Kardalus János: *Mit jelent a székelyek útkeresése?*, Budaházi Emese: „*Nemcsak negatívum lehet szenzáció*”, Cseke Péter: *Van itt valaki?*, *Korfordulós újesztendő*, Balogh Edgár: *Erdélyi levél Párizsba*, *Töprengés Vargyas sorsáról*, Kelemen Katalin: *Hargita megye magyar nyelvű időszaki kiadványai*, Tankó Gyula: *A gyimesi csángók származástudata*, *Csángófesztivál Gyimesközépléken*, Penckófer János: *Hírek Kárpátaljáról*, Fodor Sándor: *Ha kiindulsz Erdély felől*, Ferenczi Géza: *A hétfalusi csángókról*, Szőcs János: *A moldvai csángó magyarokról*, Komoróczy György: *Afrikai magyarok a III. Világkongresszuson*.

Történelmi és művelődéstörténeti tanulmányok, esszék

Művelődéstörténeti esszék és értekezések idézik fel a folyóirat hasábjain a székelység és a magyarság jeles történelmi eseményeit, szellemóriáit, népünk nem évülő kulturális kincseit és hagyományait:

Balás Gábor: *A székelyek nyomában*, Egyed Ákos: *Mátyás király emlékezete, Széchenyi István és a nemzeti önismeret*, Imreh István: *A példázatot termő élet* (Orbán Balázs), Gálfalvi Sándor: *Legkedvesebb emlékeink...*, Fülöp Lajos: *Iparosság a hajdani Székelykeresztúron*, M. Hubbes Éva: *Orbán Balázs — Torda város díszpolgára, Emlékező sorok Vásárhelyi Gergelyről*, Zsigmond Győző: „Úgy szeretjük mi is Transilvaniát, hogy nem feledhetjük Erdélyt”, Veress Dániel: *Zágoni Mikes Kelemen bonszeretete*, Benkő András: „A múltra emlékezünk, miközben a mára gondolunk” (*Szász Károly portréja*), Szabó András születésének 120. évfordulóján, *** Orbán Balázs — *korok tükrében*, Kozma Mária: *Makkai Sándorra emlékezve, Mikó Imre születésének 80. évfordulójára emlékezünk*, 200 éve született Katona József, Makkai Sándor: *A született nagyság*, Fazakas István: *Pázmány Péter ébresztése*, Fekete János: *A székely vértanú*, Babits Mihály: *Kölcsy*, Bakay Kornél: *Az államalapító Szent István király és a koronázási palást*, Vofkori György: *Székely gőzös: Héjasfalva—Székelyudvarhely 1888, A petróleumlámpától a villanyégőig Székelyudvarhelyen*, Ferenczi István: *Gondolatok a székelyek korai történetéről, A székelyek származásáról*, Ferenczi Géza: *Elmefuttatás a magyar rovásírásról, A csángók*, Jakobovits Miklós: *A múzeumokról*, Barabás István: *Lapszemle — madártávlatból*, Lőrincz József: *Reményik Sándor — Erdély költőfejedelme*, Csomortáni Magdolna: *Károlyi Gáspár emlékezete*, Cseke Péter: *Aki mindent előre látott*, Kelemen Katalin: *200 éve született Széchenyi István, Kőrösi Csoma Sándor emlékezete*, Szőcs János: *A moldvai csángó magyarokról*, Tankó Gyula: *Szent László a gyimesiek tudatában és legendáiban*, Gyimesi csángó népszokások, Csihák György: *Honfoglalásunk*, Z. Szőke Pál: *Pogánykori kultikus és kulturális emlékek a székelyeknél*, Bertényi Iván: *Erdély címere*, Szimonidesz Lajos: *A magyar vallás*, Kós Károly: *Kiáltó szó*, Zsigmond Győző: *Felsőboldogfalvi történeti néphagyomány*, Gergely Róza: *Apáczai Csere János, a pedagógus eszményképe*, Keszeg Vilmos: *Nagy Olga 75 éves*, Németh Júlia: *Ötéves az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó*, Gábor Dénes: *Gondolatok a Székely Himnuszról*, Ráduly János: *Nemzeti kincsünk — a rovásírás*, Csire Gabriella: *Színarany az ága, levele* (Benedek Elek pályaképe), Gábor Dénes: *A Székely Útkeresőtől az Erdélyi Gondolat Könyvkiadóig avagy Előbeszéd az előkészületben levő Székely Útkereső 1990–1999-es antológiájához*, Csire Gabriella: *Székely Útkereső Kiadványok*, Beke Sándor: *10 éves a Székely Útkereső. Ünnepek és búcsúk avagy Egyik kezünkben zászló, a másikban penna.*

Néprajzi tanulmányok

A folyóirat kiemelt helyet biztosított a néprajznak. Nagy Olga hagyományápolásra ösztönző írásai — *Gyűjtsünk népi elbeszéléseket, Egy megrázó népi elbeszélés* — vitaindító jellegüknel fogva számos folkloristát késztettek megszólalásra. Hadd emeljük ki e tárgy-

körből a legfontosabb cikkeket és tanulmányokat: Balázs Géza: *A mai folklórműfajok gyűjtéséről*, Liszka József: *Megalakult a Csehszlovákiai Magyar Néprajzi Társaság*, Balázs Dénes: *Merre tart a Kriza János Néprajzi Társaság?*, Tankó Gyula: *Gyimesi csángó népszokások, Gyimesiek a pünkösdi búcsún*, Zsigmond Győző: *Felsőboldogfalvi történeti néphagyomány*, Barabás László: *Karácsonytól pünkösdig*.

Szépirodalom, irodalomkritika és nyelvművelés

Beke Sándor *Magvető* című irodalmi rovata kortárs és klasszikus magyar szerzőket mutat be. Az író és a közlésre szánt művet minden esetben irodalomkritikus ismertette. A *Magvető* elsőként rehabilitálja az 1989-es decemberi fordulat utáni romániai magyar irodalomban Nyirő Józsefet — publikálja az alkotó jeles írását, *A vén cigányt* — a folyóirat első számában.

A következő lapszámok kiemelkedő *próza*i alkotásai: Tamási Áron: *Beszédes út hazafelé*, Élni és írni, Mikes Kelemen: *Törökországi levelek*, Lőrincz György: *Egy nagy ember árnyékában*, Kölcsey Ferenc: *Mohács, Parainesis*, Vass Levente: *Az út*, Szőcs Géza: *Vass Levente oszlopai*, Balogh Edgár: *Intés a magányból*, Böződi György: *Abonnan elindulunk*, Sütő András: *A vámosok mindig éberek, ha sírhant rejlik a kezításkában*, Beke György: *Mosoly szaladt az arcomra*, Nagy Olga: *Gyilkosok*, *Egy botcsinálta riporter emlékei*, Gyárfás Endre: *Hosszú útnak pora*, Mikó Imre: *Egy öregúr baktat*, Kozma Mária: *Párbeszéd*, Lendvay Éva: *Kövek között*, Penckófer János: *Harmadnapra*, Nagy Zoltán Mihály: *Azon a télen*, Cseke Gábor: *Érkezett egy levél*, Cseke Péter: *Korfordulás újesztendő*, Veress Dániel: *A megtévesztett (Misztótfalusi Kis Miklós monológja az eklézsiakövetés után)*, Cseres Tibor: *Még egyszer Bezdánról*, Forró Miklós: *Kopjafa a messzi idegenben*, György Zsuzsa: *Egy küzdelmes élet*, Csire Gabriella: *Megszólal az aranycsengő*, Ábrahám János: *Picula*, Benedek Elek: *Édes anyaföldem*.

A *vers*rovat elsősorban *kortárs költők* alkotásait közölte (Kányádi Sándor, Szőcs Géza, Kovács András Ferenc, Beke Sándor, Lőrincz József, Deák Zoltán, Cseke Gábor, Lendvay Éva, Mészely József, Fábíán Imre, Zsigmond Győző, Tompa Gábor, Gittai István, Fábíán Sándor, Pataki István, Máté Imre, Szűcs László, Sall László, Zudor János, Horváth Imre, Farkas Árpád, Cseh Károly, Cselényi Béla, Csiki László, Váli József, Balla Zsófia, Nagy Irén, Éltés Enikő, Nagy Gáspár, Jancsik Pál, Bencze Mihály, Vass László Levente, Tóth István, id. Szemlér Ferenc, Ritoók János, Apáthy Géza), valamint a két világháború közötti erdélyi líra nagyjait (Reményik Sándor, Dsida Jenő, Áprily Lajos, Salamon Ernő, Bartalis János, Szemlér Ferenc), de *klasszikus magyar költők* versei is helyet kaptak a folyóirat hasábjain (Petőfi Sándor, Juhász Gyula, Kölcsey Ferenc, Vörösmarty Mihály, József Attila, Babits Mihály, Jékely Zoltán).

Az *irodalomkritikának* és *recenzióknak* szánt rovatban Csomortáni Magdolna (*Közelmúltunk képei*, *Az élőszó dicsérete*, *Kozma Mária írói világáról*), Horpácsi Sándor („Rémes valóság”, *Vérbosszú Bácskában*, *A sátán fattya*, *Sinistra körzet*, *Balla László* —

A nagy semmi), Lőrincz József (*Versbódító kalauz, Bekerített csend, feketeiség*), Mészely József (**), Ugron Levente (*Üzenetek a Holnap városából*), Görömbei András (*Nagy Gáspár*), Hajdu Gábor (*Cseh Károly versei*), Horváth Sándor (**), Nagy Irén (*„Megőriz engem az erdélyi táj”*), Ráduly János (*Beke Sándor — Madártemető*, Nagy Irén verseskönyve, *Jövőbe néző könyvkiadó: Erdélyi Gondolat. Elek apó Cimborája. Antológia*, Nagy Olga: *Barangolásaim varázslatos tájban, Székely Útkereső Antológia*, Komoróczy György: *Magyar szavaink nyomában*, Cseke Péter: *Korfordulós újesztendő*, Nagy Olga: *Népi változatok szerelemre és házasságra*, Beke Sándor: *Védtelen évek*, Id. Binder Pál — Jancsik Andor: *És élni kellett tovább*, Nagy Olga: *Pályakép fénnel és árnyékkal*, Ábrahám János: *Picula I. Szegényember csikója hamar ló*, Beke Sándor: *Téged kereslek*, Kercsó Attila: *Csigaséta*, Kristó Tibor: *Kései leltár, A Cenk árnyékában*), Ábrahám János (*Az „istenkereső poéta”*), Nagy Olga (*György Zsuzsa visszaemlékezései*), Sz. Á. (*Csire Gabriella írói pályájáról*), Csire Gabriella (*Benedek Elek írói pályája*), Széki Barnabás (*Simon Attila szegényekönyve*) erdélyi, magyarországi és kárpátaljai magyar szerzők könyveiről, antológiákról — a friss megjelenésekről — közölt ismertetőt.

A művelődési oldalakat erdélyi magyar kortárs írókkal készített *interjúk* fémjelzik (Cseke Gábor: *A kiadó bírnevéhez méltón — Beszélgetés H. Szabó Gyulával, a Kriterion Könyvkiadó igazgatójával*, Róth András Lajos: *„Nemzetiségünk jövőjéről akar szólni a következő hónapok és évek Korunkja” — Beszélgetés Kántor Lajossal, a Korunk főszerkesztőjével*, Komoróczy György: *Lehet vagy nem lehet? — Rendhagyó beszélgetés Cseke Péter íróval*, *„A nyilvánvalóságok, a félreérthetetlen konzekvenciák embere vagyok” — Beszélgetés Cseke Gáborral*, *„Az irodalom mindaddig marad fenn, míg valaki még egy könyvet ír, míg valaki még egy könyvet elolvas” — Beszélgetés Kozma Máriával*, *Egy rendhagyó pálya története — Beszélgetés Nagy Olgával*, *A rovásírás szerelmese — Beszélgetés Ráduly Jánossal*).

Nyelvművelő írásokat közölt a lap hasábjain: Lőrincz József (*Korkérelem és parancs, Székely nyelvjárási sajátosságok, népköltészeti hatások Mikes leveleskönyvében*), Dánielisz Endre (*Ezeréves magyar szavak*) és Murádin László (*A Homoród mentén...*).

Művészet és zene

Művészeti és zenei írásoknak is tág teret nyújtott a *Székely Útkereső*. Kiemelkednek Deák Zoltán (*Villáminterjú a székelyudvarhelyi „Kacsó András” Népi Együttesről*), valamint Cseke Péter (*Hazatérő szavak*), Penckófer János (*A művészetnek szárnyalnia kell*) és Lőrincz József (*Nagy Imre „fölgengő” fekete-fehérje*) művészettörténeti riportjai, műkritikái, valamint Benkő András zenetörténeti cikkei és tanulmányai (*Verdi, Liszt-évfordulón, Zenetörténetünk — Őstörténet, Egyházi zene, Középkor, Kóruskultúránk a XV-XVI. században, A XVI. század világi zenéje — históriás ének, Az erdélyi fejedelmi udvar zenéi élete*).

Szociográfia és vallás

Szociográfiai írások is napvilágot láttak a Székely Útkeresőben. Lőrincz József (*Az illemváltás sikeréért*), Gálfalvi Sándor (*Amikor a selejt bűn*), Bálint László („A családnak vissza kell térnie Isten teremő tetteinek eredetéhez”), Hajdu Gábor (*Hit*) erkölcsépítő szándékkal ragadt tollat.

A *Visszaemlékezések egy sötétebb korra* című sorozat lehetőséget nyújtott arra, hogy a szerzők felidézzék a diktatúra zord emlékeit, személyes vagy közösségi élményeiket (Páll D. Erzsébet: *A szenvedés tisztít*, Simon G. Anna: „*Lépteik elnémultak, már hiába várjuk*”, Kardalus János: *Párbuzamok*, Deme János: *Kétarcú esztendő*).

A folyóirat istenes versek, egyházi énekek, himnuszok és cikkek megjelentetésére is gondot fordított. *Verset* közölt Békés Gellérttől (*Húsvét*), Babits Mihálytól (*Karácsonyi ének*), József Attilától (*Karácsony*), Beke Sándortól (*Téged kereslek, Gondviselőm*).

Himnuszaink közül a folyóirat hasábjain napvilágot látott a *Csiksomlyói Mária-siralom*, a *Székely himnusz*, a *Boldogasszony Anyánk*, a *Szent István királyhoz*, valamint a *Csángó himnusz*.

A vallásos tematikájú cikkek szerzői közül kiemelkedik: D. dr. Tőkés István (*Feltámadás*), Kovács Sándor főesperes (*Csiksomlyó, a Székelyföld Rómája*), György Attila (*A keresztény hitről, Isten léte*), Josef Ratzinger bíboros (*Adventi gondolatok*), Hajdu Gábor (*Hit*) és Domonkos János (*Egy dal, mely meghódította a világot*).

Gyermekirodalom

A folyóirat szerkesztősége fontosnak találta megcélozni az erdélyi gyermekolvasók táborát is. Ezért indította be a *Gyermekeknek* című rovatot.

Nagy Olga *Mit tanulhattok a mesétől?* című sorozatában a mese szeretetére és olvasására buzdítja a gyermekolvasót (*A sok ezer éves mese, Hogyan születtek meg a sárkányok és társaik? A szabadító hős, Hamupipőke igazsága, Példaképeink: a hős!, A megérdemelt győzelem*).

Csire Gabriella forrásértékű közlésében jelent meg *Benedek Elek levele a bräilai magyarokhoz*.

Az *Írók emlékeznek* című sorozatban kortárs erdélyi írók vallanak gyerekkorukról (Nagy Olga: *Egy gyermekkori emlék*, Csire Gabriella: *Felvinci nyár*, Marton Lili: *Találkozásom Elek nagypóval*).

Mesét, mondát Benedek Elek (*Csicser, A kápolna barangja, Szent Anna tava*), Fábíán Imre (*Katalinka férjhez megy*), László László (*A nándorfehérvári diadal*), *gyermekverset* Benedek Elek, Weöres Sándor, Juhász Ferenc, Ferenczes István, Beke Sándor, Fábíán Imre, P. Buzogány Árpád, Ráduly János, Papp Attila, Mészely József, Cseh Károly tollából közölt a folyóirat.

A világ népeinek a meséiből (*A szőfogaó lány, A róka, a seregély meg a varjú*) Bán Péter fordításában tett közzé.

Illusztrációs anyag

A fekete-fehérben megjelenő, igényes kivitelezésű *Székely Útkereső* esztétikai arcélét Erdély klasszikus és jelenkori képzőművészeit dicsérő *festmény-reprók, linó- és fametszetek, rajzok* és *művészi fotók* határozzák meg. Az alkotók, akiknek a nevével-művével találkozhatott a folyóirat olvasója: Kós Károly, Nagy Imre, Gy. Szabó Béla, Szinte Gábor, Harald Meschendörfer, Hans Hermann, Fritz Kimm, Lukász Irén, Cseh Gusztáv, Molnár Dénes, Jakobovits Miklós, Csutak Levente, Molnos Zoltán, Csedő Attila, Veres Péter, Csata Attila, Orbán Endre, Bíró Gábor, M. Kiss József, Balla Árpád, Jakab Csaba, Péter Katalin, Török Gáspár, Nagy Tibor, Szücs József Attila, Jánosi Csaba, Gerendi Anikó, Kovács Péter, Kékesi László, Ferenczi Géza, Ráduly János.

III. SZÉKELY ÚTKERESŐ ANTOLÓGIA

A szerkesztő tíz év távlatából visszanéz

A *Székely Útkereső* című folyóirat ötödik évfolyamában (1994) már elismert, népszerű kiadványnak számított. A lap kolofonjában feltüntetett állandó munkatársak körét már az erdélyi magyar művelődési élet kimagasló személyiségei fém-

jelezték. A *Székely Útkereső* — anyagi nehézségei ellenére — magabiztosan járta saját útját, kellő határozottsággal követte célkitűzéseit, tiszteletben tartotta programját, a „leírt szó” súlyát. A folyóirat kiadója ekkor már nem a Székely Útkereső Kulturális Egyesület volt, hanem az *Erdélyi Gondolat Lap- és Könyvkiadó*, mely a folyóirat alapítása után egy évvel, 1991-ben jött létre Székelyudvarhelyen. A könyvkiadó szerkesztői és munkatársai azok voltak, akik a *Székely Útkereső*től „szegődtek” át az új intézményhez, melyet már a lelkes induláskor kellő bizalommal előlegeztek meg. Lap- és könyvkiadás karöltve működött együtt, így teremtvé meg az addig provincializmussal vádolt Székelyudvarhelyen a XX. század végén az erdélyi és az egyetemes magyarság felé nyitott szellemi műhelyt, melynek közös otthonában már két külön ajtón lehetett bemenni: az egyik ajtó az érett és kialakult profilú *Székely Útkereső*höz vezetett, a másik pedig az akkor még fiatal, de tervekkel és elképzelésekkel teli, reményteljes és messzelátó *Erdélyi Gondolat Könyvkiadó* műhelyébe.

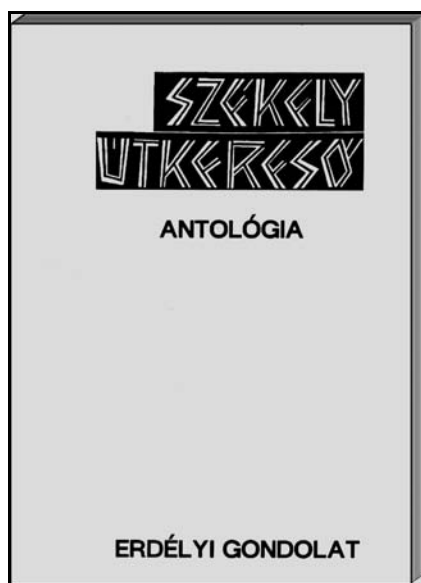
Ilyen háttérrel született meg 1993-ban a folyóirat antológia-tervezete, azon első könyvbéli „leltár” és összegezés, mely a szerkesztőktől a munkatársakig tovább erősítette a továbblépéshez nélkülözhetetlen bátorítást és hitet. Ez az álom is teljesült: 1994-ben jelent meg a folyóirat főszerkesztőjének az összeállításában a *Székely Útkereső Antológia*. „Az antológia hű marad a lap irodalmi és művelődési tartalmi meghatározottságához, maga is felvállalva ilyen jellegű tanulmányok — nyilván a lap lehetőségeit is meghaladó —, terjedelmesebb, »súlyosabb« esszék, irodalmi alkotások közlését — írja Kozma Mária a kötet előszavában. — Az antológia a székelység és tágabb értelemben az erdélyi magyarság sorsdöntő kérdéseire kíván rákérdezni-választ adni, teret ad a történelmi, művelődéstörténeti tanulmányoknak, kritikáknak, szépirodalmi alkotásoknak.”

A folyóirat hitvallását a lap hasábjairól ismert Róth András Lajos *Útkeresőben* című írása fejt ki, a szerző azt tudatja az olvasóban, hogy az új történelmi-társadalmi változásoknak köszönhetően az erdélyi magyarság útkeresőben van, és nem másutt, hanem a saját szülőföldjén, Erdélyben. Róth nyomatékosan mutat rá arra, hogy ez az útkeresés nem a mások rovására történik, hanem ellenkezőleg, a saját megmaradásunk útjának a keresését és megtalálását jelenti.

Kardalus János *Mit jelent a székelyek útkeresése?* című írása méltó folytatása Róth András Lajos programszerű eszmefuttatásának. Kardalus már a megmaradás útjaira talált székely útkeresését magyarázza és eljátszik az *útkereső* szó fogalomtágító lehetőségeivel, majd a továbblépés lehetőségeiként a meggondolt és szellemi útkeresést, a magunk keresését hangsúlyozza. Írásában Kardalus János derűlátóan világít arra a tényre, hogy „az események jövőbe mutatnak”, majd ekképp összegez: „A magunk keresésében fontos helyet kapott a honismeret. A székelység szimbólumainak a visszaállítása, az identitás fogalmának mind pontosabb körvonalazódása áldásosan hat a falusi és városi emberekre”. A nagy elődeinkre való szabad emlékezés lehetőségének a nyugtázása után jegyzi meg, hogy a szellemi újjászületéssel párhuzamosan az új gazdasági lehetőségek a székely

falú arcépét is megváltoztatják majd és „a székely falu saját törvényei, rendtartása ismét életképes intézménnyé alakul.”

A *Szellemi légszomjból ocsúdva* című írás Cseke Péter 1990. május 27-én Homoródszentmártonban, a XII. Homoródszentmártoni Művelődési Hét megnyitóján elhangzott beszédéből nyújt ízelítőt, amely tanúbizonyság arra nézve, hogy az erdélyi értelmiség az „új világ” teremtette helyzetben szívén viseli az „útkeresés” további módosításait, lehetőségeit. Cseke Péter némi kételkedéssel, pesszimizmussal elemzi a '90-es évek elejét: „Sorsfordító időket élünk. Hunyorogva szoktatjuk szemünket a hirtelen kitágult láthatárhoz, lélegzetet is úgy veszünk, mintha attól tartanánk: holnap-holnapután esetleg megint nem jutunk elegendő levegőhöz. Ami nem csoda: olyan sokáig voltunk szellemi légszomjra ítélve, hogy teljesen elszoktunk a teremtő gondolatok szabad légáramlásától.”

A szerző a Homoród menti teremtő gondolatok hiányát emlegeti, amikor a múltba néz, de érthető és nyilvánvaló, hogy üzenete mindannyiunkhoz szól. „Itt állunk Európa harmadik újjászületésének hajnalán” — állapítja meg, de elbizonytalanodik és felteszi a kérdést: vajon a magunkfajta ember eléggé felkészült-e az új lehetőségekre, vakbuzgósága messzenézés közben nem tereli el figyelmét a lába elé terülő utakon? Beszédrészletének befejező részében Cseke Péter segítségére siet a homoródszentmártoni hallgatónak és nem utolsó sorban az antológia olvasójának is: „Minél messzebbre látunk, és minél többet fogunk fel a minket körülvevő világból, annál inkább érezzük-tudjuk: hol a helyünk és mi a dolgunk ezen a tájon. Meglehet, hogy kinek-kinek messzire kell mennie ahhoz, hogy ezt felismerje.”

A megszívlelendő sorok időtállóan bizonyultak mindazok számára, akik hűek maradtak az ősi humuszhoz, de azok számára is, akik az új történelmi-

gazdasági helyzet teremtette világban végérvényesen új hazát kerestek maguknak vagy ha időlegesen is, csupán a jobb megélhetés lehetőségét aknázták ki és fordítottak hátat a szülőföldnek: „A szülőföld az, ahová behunyt szemmel, megeresz-tett gyepőlőszárral is eltalálhatsz. Égő fáklyával megrakott szekérderekekkel szeret-nék itthon lenni — minden időben”.

Jeles néprajztudósunk, Nagy Olga *Provincializmus-e? avagy A gyökerek vállalása* című esszéjében azt elemzi, hogy provincializmus-e az, ha szellemi életünk képviselői saját gyökereiket vállalják, hiszen „a vidék az egyetemességről való lemaradást jelenti”. Nagy Olga eszmefuttatása arra biztat, hogy vállalnunk kell önmagunkat, mert „régóta vita az irodalomban és tudományban, hogy önmagunk vállalása, vagy ahogy Sütő András olyan szépen kifejezte, a »sajátosság méltósága« előbbvaló-e, vagy inkább az, hogy megfelejtkezve arról a közegről, amelyben élünk, az egyetemességet vállaljuk fel. Valójában a kérdésfeltevés valahol sántít: ugyanis a kettő nem zárja ki egymást. Sőt! A világirodalom megannyi példája utal rá, hogy azok az írók, akik vállalták sajátosságukat, épp ezáltal voltak képesek egyetemes értéket létrehozni”.

Az antológiában az útkeresés stádiumában, majd a „választott” és a szerteágazó, de a további lépésekre ösztönző időszakban a korábbi témákat taglaló írásokat elismert tudósaink, íróink olyan tanulmányai követik, melyekben a szerzők az útkereső szándékok cselekvő gyakorlatba léptetésével igazolják követhető, példát mutató szándékukat. Számtalan történelmi tanulmány sorjázik a bevezető cikkek után. Egyed Ákos történész *Az agyagfalvi székely nemzeti gyűlés* című tanulmánya a székelyek történelmi jelentőségű, 1848. október 16-18-i agyagfalvi gyűlését eleveníti fel, megvilágítva az olvasónak az agyagfalvi összejövetel sorsdöntő szerepét és jelentőségét; Szócs István a sokat vitatott Csíki székely krónika keletkezését, eredetét és az értékes latin nyelvű „írás” létét megkérdőjelező „kutatók” álláspontjával száll szembe *Újból a Csíki Székely Krónikáról* című tanulmányában; *Tanúságtétel a Hatod-perben* címmel közöl tanulmányt az erdőbirtoklással kapcsolatos, 1836-os Hatod periratról Imreh István történész. A szerző, aki egyébként a „kilenc falu havasá”-nak nevezett Hatod melletti Sepsibükszádon ismerte meg a közbirtokosságot, tanulmányában ismerteti a tanúságtevők vallomásait a perrel kapcsolatosan, majd a megkérdezettek által ismerteti a havast, a havas határait, birtokosait, akkori állapotát, és azt a tényt, hogy a Bardóc fiúszéki három falu hogyan pusztította Hatodot. Imreh István szerint az erdőbirtoklás sajátos székelyföldi probléma. Szerinte „a nép és a föld története eggyé forrik. Azok, akik a Hatod táján éltek s erdőt oltalmaztak, méltók az emlékezetre és jogosultak arra, hogy érezzék: megszolgálták szülőföldjükhöz való jussukat”.

Bakay Kornél *Az államalapító Szent István király és a koronázási palást* című tanulmányában az Árpád-ház családtörténetét ismerteti, és kitér Szent István király utódaira, a továbbiakban pedig bemutatja „Szent István ruháját”, a „szent ruhadarabot”, a koronázási palástot és a koronázási ceremóniát.

A Moldvában, a Gyimesekben és a Hétfaluban élő csángó etnikum eredetét, múltját, sorsát és jelenlegi helyzetét tárgyalja Szócs János (*„Mi, Bákó vármegyebeli*

magyarok”), Tankó Gyula (*A gyimesi csángók származástudata*) és Ferenczi Géza (*A hétfalusi csángókról*) egy-egy tanulmánya.

Kovács Sándor *Csiksomlyó, a Székelyföld Rómája* című írása közelképbe hozza a híres búcsújáró helyet, a „székelység mentsvárát”, Csiksomlyót, a kegytemplomot, a csodatevő Mária-szobrot és a búcsújárást, végül megemlékezik Kájoni Jánosról, a szárhegyi zárda volt főnökéről, aki egy személyben volt csiksomlyói gárdián, polihisztor-páter, a híres dalgyűjtemény, a Kájoni-kódex szerzője és a csiksomlyói nyomda alapítója.

Benkő András zenetörténész a marosvásárhelyi zenei élet jeles alakjára, a helyi zeneiskola igazgatójára, a kamaramuzsikusként és karmesterként is kiemelkedő zenepedagógusra, Metz Albertre emlékezik *Hálások és emlékezők meleg gondolata* című tanulmányában; Veress Dániel Zágon nagy szülöttjére emlékezik, „a gyermekkor valóságába és álmvilágába” örökké hazakíváncozó Mikes Kelemen alakját idézi fel *Zágoni Mikes Kelemen bonszeretete* című írásában. „Mikes honszeretete számos elemében példázatosan fedi azt, amit mi, itt, most (...) hazafiságnak nevezünk — állapítja meg. — Mikes abban is mai, hogy ez a kötődés nem szólam volt számára, hanem helytállás, felelősségvállalás, cselekvés, egyéni és közösségi döntések iránymutatója. Hazafisága életünk mai körülményei közt jelentéshordozó, példát mutató erkölcsi valóság. Mikes nem csak egy nagy író, de igaz patrióta is, a szó magvas és nemes értelmében: szívünk szívében kortársunk.”

Az erdővidéki Látóhegy alatt, Vargyas sorsáért és jövőjéért aggódik Balogh Edgár *Töprengés Vargyas sorsáról* című szociográfiai írásában. E sorok írója az antológia szerkesztőjeként e kötetben is fontosnak találta újraközlését. Akkor is úgy láttam, hogy maga a *fal* nemcsak egy ország éltető, legendás és mitikus lelke, nemcsak a terebélyesedő, babérokat learató városok megélhetésének életforrása, hanem — ha szimbolikusan is — értékes bölcsője, szülőhelye szellemi életünknek, alkotóinknak, azoknak, akik falvaikban székelykapukat csuktak be hátuk mögött azért, hogy a galambdúcos kapuk alól népük szolgálatára elindulhassanak a fényes városok felé. Jogosan aggódik tehát Balogh Edgár is, amikor felesége szülőfalujáról ír, arról a faluról, melyet saját bevallása szerint „választott székely szülőfalujá”-nak nevez. Éppen a felszabadult székely falu gondjainak lassan oldódó vagy megoldatlan problémái aggasztják. Úgy látja, hogy számtalan fiatal képtelen volt nyomon követni a fejlődés és az átalakulás lassú folyamatát és türelmetlenségében fogott batyut, hogy szerencsét próbáljon idegen tájak, országok városaiban. A továbbiakban a szerző megnevezi azokat a személyeket, akik tanácsaikkal Vargyas és a többi háromszéki falu művelődési vagy gazdasági megmozdulásait segítették elő. Balogh Edgár reménykedik: beismeri ugyan, hogy „egy nehéz szakasz elmúlt, de az új felemelkedéshez falvaink a belőlük kelt új értelmiség népszolgálatát várják”.

Az antológia másik fontos szociológiai témájú írása a Bálint László plébánosé (*A családnak vissza kell térnie Isten teremő tetteinek eredetéhez*). Az új korban a családok egyetlenegy mentsvára csakis az lehet — állítja a szerző —, ha visszatérnek

a hithez és Istenhez. E szentlecke jellegű írást II. János Pál pápa *Familiaris Consortio* kezdetű apostoli buzdítása ihlette. A szerző így buzdítja a székelyföldi családokat: „Székely-magyar család legyél az, aminek lenned kell itt és most, ebben a történelmi helyzetben, mert csak így lehet jövőd, jövőnk.”

A Székely Útkereső Antológia hű akart maradni a lap tematikai meghatározottságához, tehát az irodalomhoz is, ezért az esszéket és tanulmányokat eredeti szépirodalmi alkotásokkal váltakoztatta: közölt prózát (Lőrincz György: *Egyedül?* — novellarészlet), lírát (Jancsik Pál: *Hová lettél szépség?*, *Milyen a költészet?*, *Felhők hasára*, *Születésem hava*; Beke Sándor: *Védtelen évek*; Mészely József: *Úgy indulj*, *Rozsdarózsza*, *Visszatérő álom*, *Sóhaj*; Zsigmond Győző: *Sebzett taposó éneke*, *x x x*, *Életed és árnyed*; Tódor Domokos fiatalon elhunyt költő hátramaradt zsengei: *T. D. leírja*, *Záróra*, *Mintha vendég*, *Utazás közben*, *Béke*, *Finálé*) és irodalomkritikát (Ráduly János *Beke Sándor: Madártemető*; Nagy Irén *verseskönyve*; Lőrincz József: *Bekerített csend, feketeség*); Barabás István értékes sajtótörténeti írása (*Lapszemle — madártávlatból*) a Székely Útkeresőről szólva a '89-es változások utáni egész romániai magyar sajtó helyzetét vázolja fel.

Ludwig Josef Johann Wittgenstein, a huszadik század osztrák származású nagy filozófusának elgondolkodtató kijelentése — *Amiről nem lehet beszélni, arról hallgatni kell* — képezi Szőcs István *A hallgatás csapdái* című esszéjének alap gondolatát és azt fejtegeti, hogy „ha ugyanis arról beszél az ember, amiről nem lehet, akkor szükségszerűen motyogni kezd, vagy mellébeszél (...), s miközben elégedettség tölti el, hogy mégiscsak az igazságról beszélt, végül is nem mondott semmit. (...) Viszont, ha hallgatott volna az ember, amikor nem lehetett beszélni, ha a semmitmondást is abbahagyja, akkor úgy eltorlaszolja az utat egy olyan jövő elől, amikor már lehetne szólni”. A szerző cáfolja Wittgenstein „aranyigazságát” és példának hozza fel a nem hallgató és beszélő sajtót és a könyvkiadást. A könyvkiadásról szólva állapítja meg — a 19. század egyik legismertebb íróját, Mihail Sztaltikov-Scsedrint idézve —, hogy „az irodalom egy percre sem szünetelhet, mert az a nemzet halálát jelentené”. „Tehát az irodalom akkor is beszél-beszélt, amikor nem mondhat(ott) semmit, arról is beszélt, amiről nem lehetett, de ezzel önmagánál is nehezebb helyzetbe hozta a kritikát.” A kritikáról, a kritikus szerepéről pedig tapasztalt műbírálóként állapítja meg, hogy: „olykor egy-egy mű azért torzul el, mert a beleszorult kor nem tud kifejeződni, a kerülgetés, a mondanivaló álcázása, bizonyos becsempészett *nem művészi* információk, álruhás jelképek, sejtelmeskedő virágnyelv rontják az írás művészi értékét. Ám a kritikus sem értekezhetett erről nyíltan. Vagy úgy tett, hogy nem veszi észre, mi az esztétikai torzulásnak az oka, s fájó szívvel, de önmagában véve jogosan elverte a szerzőn a port, vagy úgy kezelte tárgyát, mintha azokon a bizonyos kínos pontokon nem is bukkanna elő íróiatlanság, mesterkéeltség, homály”. Volt eset, amikor éppen a mű érdekében, máskor pedig a szerző érdekében hallgatott a kritikus. Szőcs István éppen ezért arra szólítja fel az irodalomtörténetet és irodalombírálatot, hogy térjen vissza hiányos ítéleteire,

de azonnal megjegyzi, hogy „kritikák újraírásánál (...) nem volna mégis sürgősebb regények újraírása, vagy eredeti formában való újrakiadásuk? Legalábbis egyik-másiknak? Mert amiről hallgatni kellett, arról most beszélni kell.”

Róth András Lajos *A Korunk székelyföldi fogadtatásáról* című írásában az egykori székely anyaváros, Székelyudvarhely Korunk-hagyományait tárja elénk. Ismerteti a *Székely Közélet* akkori szerkesztőjének, Tompa Lászlónak *Korunk*at népszerűsítő tudósításait, melyek 1925 óta rendszeresen napvilágot láttak a székelyudvarhelyi lapban. Tompa László *Korunk*-párti magatartását Róth szerint valószínű, hogy Dienes László Tompához írt néhány levele is befolyásolta. A korabeli *Korunk*-ellenes vádakra, miszerint a folyóirat „kireked az erdélyi, romániai valóságból”, Tompa ezt válaszolja a *Székely Közélet*-ben: „A Dienes László szerkesztésében megjelenő *Korunk* májusi száma folytatja azt az európaizáló munkát, melyet eddigi számaival megkezdett (...), egy igazán jól szerkesztett folyóiratnak a kor keresztmetszetének kell lennie, annál is inkább, mert a tudomány és az irodalom határai a valóság szempontjából mindinkább elmosódnak, az irodalom mindinkább akar valamit tudósítani abból, hogy mi történik a valóságban, illetve minek kellene történnie az emberi boldogulás szempontjából”.

Róth András Lajos pozitívnak ítéli a *Korunk* székelyudvarhelyi fogadtatását, s mi több, úgy látja, hogy a *Korunk* a korok és évtizedek terheit vállalva a mindenkori politikai lehetőségek ellenére megőrizte nevét és tartását. A szerző reménykedve fejt ki befejezésként, hogy „a megváltozott körülmények között ez a megújhodott, új szerkesztőbizottsággal tovább lépő folyóirat valóban azzá válhat, aminek annak idején szánták”.

Van-e külön székely, illetve magyar? — e két fogalom jelentését és eredetét vizsgálja Komoróczy György *Magyar és székely* című írásában. A szerző azért tartja fontosnak a tudomány álláspontját ismertetni olvasóival, mert rosszindulatú vélekedések szerint „a magyar és a székely két külön nyelv.” Komoróczy cáfolja ezt a hamis elméletet és megállapítja: „Székely vagy magyar egyre megy, mert egy az anyanyelv. Nincs külön székely nyelv”, majd Beke György idevágó szavait idézi: „ha a székely etnikumot emlegetjük, így helyes mondani és írni: székely-magyar.”

A Székely Útkereső Antológiát Ráduly János *Előadás elvtárs, Bözödi és a poklok pokla, Süttö a kibédi színpadon, „Aki már folyton öregszik” és Költő legyen a talpán* című irodalmi anekdotái zárják.

Egy évtized távlatából a kötet szerkesztőjeként elmondhatom: büszke vagyok erre az antológiára, leginkább azért, mert a *Székely Útkereső* szellemi műhelyéből olyan Mű került az olvasó asztalára, amely segített megtartani magyarságunkat, ápolni a múltban feledésre ítélt hagyományainkat és örökségünkre vigyázva, örökségül átadni azokat a következő — útkereső — nemzedékeknek.

A Székely Útkereső levelesládájából IV.

Közzéteszi: Beke Sándor

1993. január 19. — 1994. december 20.

Csire Gabriella — Beke Sándornak

Bukarest, 1993. január 19.

BEKE SÁNDOR
Székelyudvarhely

Kedves Beke Sándor!

Megkaptam gyors és reménykeltő válaszát. Szponzor-ajánlatom, sajnos, nincs. Csak Önre támaszkodhatom egyedül. Ha közben mutatkozna valami biztató és reális támasz, természetesen, azonnal jelzem.

Köszönöm, hogy folyóiratában teret nyújt számomra is. A megadott terjedelemre való tekintettel A DUGASZOLT HANG c. karcolatomat küldöm (mellékelem).

Ha tudnám, milyen korosztály(ok)ra gondol, szívesen írnék a Székely Útkeresőnek mesét, karcolatot stb. Azt hiszem, sikerül előfizetnem lapjára.

Jó munkát s a jó célhoz jó aranyakat kíván,
üdvözlettel:

Csire Gabriella

Hála József — Beke Sándornak

Budapest, 1993. február 13.

Beke Sándor
Str. Croitorilor Nr. 10/6
4150 Odorbeiu Secuiesc [=Székelyudvarhely]
Jud. Harghita [=Hargita (megye)]
Románia
Kedves Sándor!

Mindenekelőtt szíves elnézésedet kérem, hogy csak most írok!

A Tőled kapott Útkeresőket átadtam dr. Cserbák Andrásnak, a Néprajzi Múzeum könyvtárvezetőjének (1055 Bp. Kossuth tér 12.), aki azokat köszönettel vette és várja a többi számot is.

Liszka Józsefnek is továbbítottam a lapot egy levél kíséretében, amelyben kértem Őt, hogy írjon Neked.

Ígértem egy ausztráliai magyar folyóirat (Magyar Múlt) szerkesztőjének nevét és címét, íme:

Földvály Gábor, 267 Beauchamp Rd., Matraville 2036, N. S. W. Australia

Úgy vélem, hogy érdemes lenne Vele felvenni a kapcsolatot.

A Néprajzi Hírek néhány számát, amelynek az egyik szerkesztője vagyok, Zepeczaner Jenővel (Haáz Rezső Múzeum) elküldtem Neked. Remélem, hogy megkaptad!

Jó egészséget, további eredményes munkát kívánva, barátsággal üdvözöllek és érdeklődéssel várom lapod következő számait:

(Dr. Hála József)
néprajzkutató

Ráduly János — Beke Sándornak

Kibéd, 1993. február 25.

Beke Sándornak
Székelyudvarhelyre

Kedves Sándor!

Örülök, hogy eredeti elképzeléseitek, az *Erdélyi Gondolat* máris Könyvkiadóvá nőtte ki magát. Azt kívánom, hogy szerkesztői munkád/munkátok során csupa jó kézírással találkozzatok, s adjon a Fennvaló erőt Nektek, hogy az új intézményt sokáig-sokáig éltesse. Magam nemrég vásároltam meg az általatok kiadott Lőrincz György: *Kiment a fény a szememből* című kiskönyvét, úgyhogy ismerem sorozatotok formátumát.

Számítottam rá, hogy a gyermekversek könyvvé érlelése körül akadályok adódnak, ugyanis már esztendőik óta ott hevernek a könyvesboltok polcain jó gyermekköltőink kötetei — eladatlanul. Tudom, a könyvterjesztő is a *biztos* könyvekre megy (egyrészt jól is teszi) — így hát nem ért meglepetésszerűen a leveledben foglalt tájékoztató.

Fájdalmasan érintett az a hír, hogy megszűnt a bukaresti [Ion] Creangă Könyvkiadó magyar részlege, ugyanis két könyvem várakozott náluk (egy több, mint 200 oldalas mesekézirat és egy másik, ugyancsak gyermekverseket tartalmazó kötetecske). Majd a nyáron külföldön próbálkozom meg az elhelyezésükkel, Vásárhelyen is ébredezni kezdett valamifajta könyvkiadás-kísérlet, hátha révbe jutnak majd a kézíratok.

Hanem: teljesen készen van, le is van gépelve a *Táltoz Marika* című népmese-kéziratom (nem népnyelvi, de irodalmi formába öntött szövegekkel). Terjedelme 60 oldal plusz pár soros jegyzet a mesék megőrzőiről. Eredetileg Neked is volt szánva, emlékezhetsz rá, hogy utolsó találkozásunk alkalmával beszélgettünk róla (akkor nyilván, még nem volt összeállva a kézirat). Ha túlságosan nagy a terjedelme, rövidebbre foghatom — mindenestre szép és eredeti meséket hoztam össze, bizonyára tetszeni fognak Neked is. Ha igényt tartasz rá, azonnal postázhatom két javított példányban.

Van egy másik ajánlatom is: az utóbbi időben irodalmi anekdotákat kezdek közölni, mellékelek a megjelentek közül néhányat, három legújabb anyagom a *Hazánéző* idei első számában olvasható. A belőlük összeállítandó kézirat címe *Tündéri perpatvar* lenne, ötven-hatvan anekdota már kitenne jó 10 gépelt oldalnyi anyagot — érdekelne-e Titeket? Ha érdekelne, akkor egy hónap, másfél hónap múlva már postázhatom a kéziratot.

Végül még egy ajánlat: lefordítottam Eminescu *Az Estcsillag* (Luceafărul) című költeményét (volt merszem!), terjedelme legépelve 16 és fél oldal (minden oldalon hat versszak). Tudom, hogy a könyvtérjesztő keveset rendelne belőle (...).

Nos, ennyi ajánlat olvastán bizonyára Magad is láthatod, hogy nem keserített el a leveled — sőt, még kitartóbb munkára ösztökél. Nichita Stănescu például most márciusban lenne 60 éves, én pedig valósággal elárasztottam fordításokkal a hazai magyar sajtót, irodalmi és napilapokat egyaránt. *A Látások* talán az áprilisi számra tartalékolják az anyagomat. Tehát folyamatosan dolgozom, újabban a székely rovásírás is érdekel, eddig már közel tucatnyi anyagomat közölték.

Jó, hogy a lapodat (Székely Útkereső) élteted, feltétlenül tartalékolj nekem a számokból, 1991 közepe óta még egyet sem láttam. Ha gondolod, utánvétellel postázhatod is őket, tehát a tiszteletpéldányokon kívüli számokból is kérnék, amiben nincs nekem anyagom. Válaszleveledre várva, barátsággal üdvözlök

Ráduly János

Kuszálík Péter — Beke Sándornak

[Marosvásárhely,] 1993. 03. 10.

Tisztelt Beke Sándor!

Nagy kérelemmel fordulok Önhöz. Megkérem, hogy a mellékelt kérdőív alapján állítsa össze a válaszokat és azokat mihamar postázza címemre. A szervezet, amelynek az adatai érdekelnek: a Székely Útkereső Kulturális Egyesület. (Ha helytelenül tudnám, a válaszba kérem a pontos nevet írni.)

Másik nagy kérésem az, hogyha a környéken tud hasonló szervezetről, kérem adjon meg egy nevet és egy címet, akinek írhatnék, hogy a szükséges adatokat tőle beszerezsem. Az adattár összeállításának szükségességét fölösleges lenne magyarázni: ez az első alkalom, hogy lajstromba szedjük szervezeteinket, s (legalább!) e listát, mint dokumentumot az utókorra hagyjuk. Bár a kérdőív nem tér ki erre,

szeretném, ha válaszában jelezné, hogy a szervezet gyűjti-e a rá vonatkozó sajtókivágatokat és vezet-e valamilyen naplót vagy krónikát?

Fáradozását előre is köszönve, maradok tisztelettel

Kuszálik Péter

[A levélíró mellékelte a körlevelet és a kérdőívet. A körlevél szövege:]

Marosvásárhely, 1993. 03. 10.

Tisztelt Hölgyem! Tisztelt Uram!

A Magyar Távirati Iroda 1992-ben kiadványt jelentetett meg Magyar szervezetek a világban címmel. Mivel az adatok gyűjtése csak másodlagos forrásokból (elsősorban sajtóhírekből) történt, a romániai anyag nagyon információszegény lett. Most szerkesztik a második kiadást, amihez eredeti forrásanyagot kívánnak fölhasználni.

Dr. Szabó Iván, a Sajtóadatbank igazgatója megbízásából megkérem, hogy az alábbi kérdésekre küldjön (gépirásos) válaszlístát a címemre.

Kérem, hogy a kérdéseket ne másolja át — csupán a megszámozott válaszokat várom! A kérdőív vételétől számított 5 munkanapon belül postrázza válaszát (melyet előre is köszönök!) a következő címre: (...). (...)

Szívésségét és fáradozását ezúton köszöni

Kuszálik Péter
megbízott szerkesztő

Csire Gabriella — Beke Sándornak

Bukarest, 1993. április 7.

Kedves Beke Sándor!

Megkaptam levelét. Elég bizakodó vagyok, hiszem, hogy az Antológia megjelenik, és nem kis sikerrel. Várok tehát türelmesen, hátha, hátha.

Kedves felszólítására küldök egy gyermekkoromat felidéző rövidke írást. Címe: Felvinci nyár. Örölnék, ha lehozná. Ugye, néhány sorban majd értesít?

Sok örömet, lapjának és kiadójának gyümölcserlelő nyarat kíván, és üdvözlétét küldi:

Csire Gabriella

Balogh Edgár — Beke Sándornak

Kv. [19]93. IV. 7-én

Kedves Beke Sándor!

III. 2-án kelt levelét s a lapszámot köszönöm. A könyvkiadással kapcsolatban közlöm, hogy a TÉKA-sorozat számára készült *Kelet-Európa emancipációja* című kéziratom, a múlt századbeli „márciusi ifjú” Josef Marlin írásainak németből ma-

gyarra fordított, bevezetett és jegyzetelt cikkgyűjteménye várna kiadásra. Az 1848-as szász ifjú [] Attila és Kemény János emlékezése, román témájú Horea-regény és korabeli levelezése c. magyar-szláv-román világ felemelkedéséről* egy lehetséges demokráciában, nemkülönben erdélyi-magyarországi utazási naplója nagyon aktuálissá teszi az anyagot s igazságot szolgáltat a magyarság mellé állt szász ifjúnak.

A könyv a diktatúra alatt nem jelenhetett meg, s ma a TÉKA-sorozat, illetve sorozat „válsága” miatt lemaradt. Ezt szívesen bocsátanám kiadásra — de mi ebben a reális lehetőség?

A Székely Útkeresőt örömmel olvasom.

Köszönti szeretettel

Balogh Edgár

*200 gépelt oldal

Egyed Ákos — Beke Sándornak

[Üdvözlőlap]

Kv., [19]93. V. 18.

Kedves Beke Sándor!

Megkaptam a számomra igen kedves küldeményt, a verses kötetét és a lapokat. Bizonyos vagyok benne, hogy sok örömet okoz a kötet olvasása családom más tagjainak is. További sikeres munkát kíván, s maga is igyekszik még írni, köszönettel

Egyed Ákos bácsi

Fodor Sándor — Beke Sándornak

Kolozsvár, 1993. V. 20.

Kedves Sándorka!

Kérem, ne haragudjon, amiért így „lesándorkázom” — de úgy vélem, a köztünk lévő tetemes korkülönbség némiképpen feljogosít rá.

Ma délelőtt felmentem a Kiadó (Kriterion) kolozsvári szerkesztőségébe, hogy intézzem kéziratom visszakérésének az ügyét, továbbá elkérjem a könyv szerkesztőjétől a lektori véleményezést, amellyel felküldte a kötetet. Véletlenül éppen ott találtam a kiadó igazgatóját — H. Szabó Gyulát is. Egyenest Hozzá fordultam hát, kérve, juttassák nekem vissza az első lehető alkalommal a kéziratot, hogy magamnál tartsam — jobb időkre. Kétségbeesetten kért, ne tegyek velük épp most ilyent, ne kérjem vissza a kéziratot, mert két héttel ezelőtt terjesztették fel a nem t'om milyen alapítványhoz támogatásra és — első helyre tették. Mondja meg, Sándorka, mit válaszolhattam erre? Remélem, megért. (Két hónapja mást mondott).

Kiadójukról egyébként írni szeretnék rovatomban „A HÉT”-ben. Persze a lapról is. A két verskötet nagyon fellelkesített ugyanis. Nem mintha Nagy Irén könyve

a költészet csúcsa lenne, de: kétségtelenül tehetséges lány, akinek nincs olyan vers-kultúrája, mint Magának pl., de feszít benne a mondanivaló, de szólni akar — és nem a Népek Hazája Nagyvilághoz — hanem ahhoz a néphez, amelyből vétetett, ezen keresztül kopogtat a Nagyvilág (legalábbis felénk) hermetikusan zárt kapuján. Néha publicisztika témát összetéveszt lírai témával, versben ír meg olyasmit, amit egy kitűnő jegyzetben kellene inkább — de lelke rajta. Ez az első könyv.

Ahhoz azonban, hogy írjak, pontosan tudnom kellene, hány kötetet jelentettek meg eddig (szerző-cím, kiadási év). Az Irénkéén kívül természetesen a Magáéről tudok és a Lőrincz Gyurkáéről. Igaz is, ne fáradjon az erre adandó válasszal: holnap utazom Csíkba, megkérdem Kozma Maritól. Manapság ugyanis, amikor minden újonnan alakult maszek-kiadó pornót meg mindenféle ezotérikus marhaságot kínál — a Maguké a fiatal költő-író tehetségeket kívánja támogatni azzal, hogy lehetővé teszi neki az első vagy elsők közötti könyvük megjelenését. Kitűnő dolog. Az így támogatott Szerzők közül, persze — nem mindenki jut fel a Parnasszusra. Istenem — de vajon kinek van rá közülünk biztos páholyjegye? Annyi bizonyos, hogy ha többen próbálkoznak, előbb-utóbb lesz közöttük, akiért még hálás lesz a Kiadónak a magyar irodalomtörténet. Na, prédikáltam eleget, ezt tovább nem teszem, különben is ez a Kányádi Sándor bácsi műfaja.

Szeretettel, tisztelettel üdvözlí,

Fodor Sándor

Imreh István — Beke Sándornak

[Kolozsvár,]

[Postabélyegző dátuma:] 1993. V. 27.

Kedves Beke Sándor!

Örömmel kóstolgattam verseskötetét. Köszönöm, hogy rám is gondolt. Nem szeretnék szokványos szavakat leírni. Így csak ígérem: én olvasója leszek!

Gratulálok. Szeretettel

Imreh István

A Mérleg kiadója és szerkesztői — a szerkesztőségnek

[München,]

[Postabélyegző dátuma:]

1993. 06. 16.

LAPOK ÉS KÖNYVEK SZEMLÉJE

UNGARISCHER DIGEST —

DIGEST IN HUNGARIAN

Szerkesztőség: Distelfinkweg 21.

WD—8000 München 60

Expedíció: Kapás u. 14–16. 11.

H—1027 Budapest

Kedves Barátunk!

Engedje meg, hogy bemutassam *Mérleg* című, negyedévenként megjelenő folyóiratunkat. Ez az első és egyetlen magyar „digest”, azaz tallózó folyóirat, amely rendszeresen tájékoztat a nyugati világ legújabb szellemi irányzatairól, ismerteti a világnézeti tájékozódás szempontjából fontos természettudományi, orvosi, lélektani, szociológiai, filozófiai, teológiai, irodalmi és művészeti tanulmányokat és könyveket. Anyagát közel 250 lapból és folyóiratból válogatjuk. Negyedévenként felhívjuk a figyelmet a legfontosabb magyar könyvújdonságokra is, akár az anyaországban, akár külföldön jelentek meg. Széchenyi István, a „legnagyobb magyar” nemzetépítő programját követve immár több mint negyedszázada a hazai és a külhoni magyarság művelésével, a türelem és párbeszéd szellemében, az európai eszme jegyében szolgáljuk népünk szellemi, lelki és erkölcsi újjászületését. Ehhez kérjük támogatását.

Az évi előfizetés díja a postaköltséggel együtt 400,— HUF.

Folyóiratunkat elfoglalt embereknek ajánljuk, akik nem akarnak lemondani a rendszeres szellemi táplálékról.

Őszinte tisztelettel

a *Mérleg*
kiadója és szerkesztői

Benkő András — Beke Sándornak

Kv., 1993. júl. 19.

Kedves Beke Úr!

Végre július közepén elkészültem a Zoltán-füzettel — korábban nem dolgoztam rajta, mert vártam a 80-100 oldalas változatra vonatkozó választ... Ezért maradt a júliusi időre a betérjesztés. Holnap, tehát júl. 20-án adom le a Kriterionnál. Dr. Angi István írta a kuratóriumnak szóló javaslatot. Egy példányt — az eredetit — mellékelem a kézirathoz, két példányt pedig mellékelek e sorokhoz, amint azt utolsó levelében kérte.

Mellékelek egy rövid írást is a *Székely Útkereső* számára. A fejedelmi udvarról szóló írás több folytatásból áll, közelebbről küldök abból is.

Rég nem írtam, így ezúttal köszönöm meg a címemre [küldött], nagyon szép kivitelezésű kis kötetét, a *Madártemetőt*, valamint Lőrincz György füzetét, a Kiment a fény a szememből címűt (ebből hármát kaptam, egy példányt Dr. Angi Istvánnak, a Zoltán-füzet javaslat írójának adtam át).

Mellékelem a Zoltán-füzet *tartalomjegyzékét* is, hogy fogalmat alkothasson a kéziratról. Pontosan betartottam a 90 oldal terjedelmet, a hiányzó 90. egy nagy méretű Zoltán-kép lesz a füzet elejére. A véleményezésből nem derül ki, de megemlítem, hogy a kottapéldákat mellőztem, hogy helyet nyerjek a gazdag könyvészet számára.

Amint kiderül, 638 címet tartalmaz, így teljes képet nyújt Zoltán tevékenységéről, s a róla szóló irodalomról is.

További jó munkát kívánva,
szívélyesen üdvözlöm:

Benkő András

Ráduly János — Beke Sándornak

Kibéd, 1993. július 26.

Beke Sándornak
Székelyudvarhelyre

Kedves Sándor!

Ha késve is, de elkészültem a Nagy Irén könyvéről szóló recenzióval, megpróbáltam a megszabott terjedelmet betartani, tehát megmaradtam a jó másfél oldalnyi szöveg mellett. Irénnek nem küldtem meg a szöveget, de jeleztem Neki az írás elkészültét, ugyanis fordításkötetemből a címére is küldtem egy példányt. Különben már könyvkészletem fogatékán van, gondolkozhatom tehát az új kéziratot.

Van, amiről megfeledeztünk: beszéltünk róla, de végül is elfelejtettél adni a Vass Levente könyvéből. Tartalékolj belőle, mert eddigi Kiadód minden könyvével rendelkezem, kivéve a Leventéét.

Barátsággal és szeretettel üdvözlöl és ölel

Ráduly János

Tankó Gyula — Beke Sándornak

Gyimesközéplek, 1993. XI. 24.

Kedves Beke Sándor!

Itt küldöm a dolgozatok tervét.

Persze ebből ki lehet hagyni (pl. az Ilyen volt — fejezetet, A paraszti önéletrajzot).

A címben sem vagyok biztos!

Más: Szeredában keresem többször a *Székely Útkeresőt*, de nem tudom, hol találhatnám meg.

Nagyon örvendenék, ha lépés történe a könyv kiadásában.

Mindenesetre ott, Udvarhelyen az eddig kiadott könyvek (Az Öné is pl.) szép könyvek.

Hasznos munkájukhoz sok sikert kívánok

Tankó Gyula

Erdélyi történelmi népballadák

I.

Válogatta: Ráduly János

TÖRTÉNELMI NÉPBALLADÁINK

A *Virágim, virágim, drága szép virágim* című, régi népballadákat tartalmazó kiskönyvünk (Erdélyi Gondolat Könyvkiadó, Székelyudvarhely, 2010) bevezető soraiban utaltunk arra, hogy a balladaköltészet egyik szép elágazása a „történelmi, hősi vállalkozásokról stb. szóló *elbeszélő költemények*” (Ráduly, 2010. 6.). Egyik-másik kutató — a témáról beszélve — szegényes rétegnek minősítette az ide besorolható alkotásokat. Magunk átforgattunk jó néhány fontos gyűjteményt, s meglepetten tapasztaltuk/tapasztaljuk: a történelmi népballadák tisztas helyet foglalnak el népköltészetünk egészében.

Kis „gyűjteményünk” élére két olyan balladaváltozat került (*Szilágyi és Hagymási, Kinizsi Pál*), amelyeknek magva a 15. század (1400-as évek) második felében lezajlott eseményekhez kötődik.

Vargyas Lajos jegyezte meg a *Szilágyi és Hagymási* kapcsán, hogy „népi följegyzéseinél sokkal régebbi a történet maga.” Utalt arra, hogy Mátyás király nagybátyja, Szilágyi Mihály „állítólag kétszer is volt tö-

rök fogságban (...) Hagymási László pedig a birtokával szomszédos főúr volt” (Vargyas, 1976. 334.) Kinizsi Pál neve az 1479-es kenyérmezei viadallal vált Európa-szerte közismertté: a török feletti nagy győzelem megtermékenyítőleg hatott népköltészetünkre. A történelmi feljegyzések mellett mondák, népi elbeszélések, dalok keletkeztek. Közölt szövegünket a néphagyomány őrizte meg (Ráduly, 1997. 48-54).

Ma már köztudott, hogy *Szilágyi és Hagymási* történetének első irodalmi feldolgozása 1561-ből való (Szendrői Névtelen), a Kinizsi-témát pedig 1568-ban, illetőleg 1569-ben ketten is „megverselték”: Nikolsburgi Névtelen, Temesvári István.

Vargyas megállapítja: „A népballada nemcsak rövidebben adja elő az eseményt, hanem teljesen más megfogalmazásban is.” Itt most két sort idézünk, bizonyoságképpen a kétféle megfogalmazás eltérő voltára:

Szendrői Névtelen: „Nem messze azért császár házatul lám a tömlöc vala,

/ Kiben két vitéz és fő úrfiak bévet-
tettek vala.”

A néballada: „Már hét esztendeje,
hogy mű fogván estünk / Császár
tömlöcébe — két gerezd szőlőért.”

Feltűnhet a népi megfogalmazás rit-
mikai „mássága”: az elsőben a sorok
tizenhat, a másodikban tizenkét szótagúak.

A tatár-török világ „momentumait”
őrzik a *Két rab testvér*, *Két rab nővér*, *A török-
nek eladott leány* balladatípusok (3-6. sor-
számúak). Igazi nagyballadák ezek, gaz-
dag cselekménysorban beszélnek el a törté-
nelmileg is igazolható „eseteket”. Ezen

túlmenően pedig általános emberi mon-
danivalót hordoznak: a szülőföldre való
ragaszkodás példázaterejű megnyi-
latkozásaival szembesül a mai olvasó.

A balladák közlési módjáról: a szö-
vegeket sorszámoztuk, a balladacímet a
zárójeles típuscím követi, néhol elmaradt. Az
epikumok végén feltüntettük a helységet
(szék, megye), ahol a gyűjtők rájuk találtak.
Ezt a forrásanyag megjelölése követi, itt
oldalszámot vagy kötetbeli sorszámot
adtunk. Végül a gyűjtő (közlő) neve szerepel.

Ráduly János

1

Szilágyi és Hagymási

(*Két rab vitéz*)

— Pajtásom, pajtásom, kinyeres pajtásom!
Már hét esztendeje, hogy mű fogván estünk
Császár tömlöcébe, két gerezd szőlőért.
Azután nem láttuk a napnak járását,
Hódnak, csillagoknak változó forgását.
Ezt ajtón hallgatta császár szép leánya,
Szóval így felmondja császár szép leánya:
— Halljátok meg szómat, két magyar úrfiak,
Atyám tömlöcéből szabadult úrfiak:
Felfogadjátok-é, ha innen kiviszlek,
Hogy Magyarországba ingemet bévisztek?
Arra szóra mondja nagy Szilágyi Miklós:
— Bizon felfogadjuk, császár szép leánya!
Azonnal elmene császár szép leánya az atyja házába:
A kezéhez vevé tömlöcnek kócsait,
A zsebébe tévé kevés aranyait,
Sietve elmene, s megnyitá az ajtót,
Megindulának ők onnan elsietve.

Mikor mentek volna, vissza-visszanéze
császár szép leánya:

— Halljátok meg szómat, két magyar úrfiak,
Atyám tömlöcéből szabadult ifiak:

Ím, hol jön, ím hol jön az atyám tábora,
Jaj! Ha már elérnek, tüktököt levágnak,
s ingem visszavisznek.
— Ne félj semmit, ne félj, császár szép leánya,
Mümköt se vágnak le, ha kard el nem törik,
Téged se visznek el, ha az isten segít!
Azon megérkezett a kegyetlen tábor.
— Pajtásom, pajtásom, láss a kűsasszonyhoz,
ne hagyjam magunkat.
Elérte a tábor, harcba mene vèlle,
Egy elmenetibe gyalogösvényt vágott,
Visszajövetibe szekérutat csapott.
A nagy táborból csak élve egyet hagyott,
Aki menne haza s a hírt mondaná meg.
Mikor az eltelék, hogy elindulának,
Így mondja, így mondja Hagymási László ezt:
— Pajtásom, pajtásom, próbáljuk meg egymást,
Hogy melyiké legyen császár szép leánya?
Ekkor megszólala császár szép leánya:
— Halljátok meg szómat, két magyar úrfiak,
Atyám tömlöcéből szabadult ifiak!
Érettem de soha ne vagdalkozzatok,
Hanem térdre állok s vegyétek fejemet!
Azonnal azt mondja nagy Szilágyi Miklós:
— Pajtásom, pajtásom, kinyeres pajtásom,
Én neked bocsátom császár szép leányát,
Mert van nekem otthon jegyesem, gyűrűsöm,
Hittel elköötözött hűtes feleségem!
Erre a szóra aztán császár szép leánya
Hagymási Lászlónak ottan elmarada,
Nagy Szilágyi Miklós haza elindula,
Hagymási László is kűsasszonyt elvivé.

(Hármasfalu, Székehszentistván. Marosszék. Szabó 2009, 26. sz. Faluvégi Albert gyűjtése)

2

Kinizsi Pál

Kinizsi Pál hajdanában mónárlegény a Dunán,
Duna mellett kis patakon malmok ottan zakatol.

Magyar Balázs hadsergével éccer éppen arra ment,
Kinizsiék malmok előtt pihent meg a regement.

Ki se mondta a lány szólt: — Hej te legény, hozz vizet,
Mert a lányom szomjazott meg, majd az apja megfizet.

Ki se mondta a lány szólt, Kinizsi Pál odaállt,
Tenyerén a nagy malomkő, s malomkövön a pohár.

Elrémültek a huszárok, de még jobban a vezér:
— Ez már bizon Palkó öcsém, hej, de szörnyű sokat ér!

Palkó bizon, kardot, csákót, alád egy szép paripát,
Szép élet a huszárélet, nem tart itthon az apád.

Azt felelte Kinizsi Pál:
— Nagyuram, ezt nem tehetem, öregek a szüleim,
s gondoznom kell.

A regement tovább ment. A vezér egyenesen felment a királyhoz, s jelentette, milyen kemény vitéz él a Duna mellett. A király ábruhába őtözött, s aztán elment megkeresni Kinizsi Pált.

Bément, s Kinizsi tisztelettel fogadta, mint vándort. Megparancsolta, hogy egy jó vacsorát csináljanak. Jó vacsorát csináltak, ettek, éccer azt mondta a király:

— Ez jó vacsora vala, még a bor is megillenek rája.

— Lészen az is nagyuram — mondta Kinizsi.

Lement a pincébe, a hordónak két dongáját megfogta, s maga előtt felvitte a szobába. Töltött először a vándornak két pohárral. Azt mondta a vándor, tőtsön magának is. Kinizsi megfogta a hordó két dongáját, s abból itta a bort. Ekkor a király hitta katonának, annak is azt felelte:

— Öregek a szüleim, s gondoznom kell.

A király benyúlt a zsebibe, az erszényt kivette, s egy marék pénzt nyomott Palkó kezibe.

S ekkor elment a királynak katonának. Két nagy kardot csináltatott, s úgy ment a háborúba. Halomra vágta a törököt, ahová vágott, mind elhullott. Török holttestekből asztalt rakott, s délebédet azon tartott. Mikor délebédjét bevégezte, két törököt vett a két kezibe, égyet a fogába, s úgy járta a toborzót, hogy a föld is ropogott.

(Hármasfalu, Csókfalva. Marosszék. Ráduly 1997, 48-54. old. Ráduly J. gyűjtése)

3

Bíró János, Bíró Kata*(Két rab testvér)*

Elfogának két szép rabot:
Egyik szép rab Bíró János,
Másik szép rab Bíró Kata,
Másik szép rab Bíró Kata.

Nézz te vissza, éldes húgom,
Nem jönnek-e az törökök?
Nem jönnek-e az törökök,
Az törökök s az tatárok?

Nem jönnek-e az törökök,
Nem jönnek-e az tatárok?
Engem itten összevágna,
Téged innet visszavisznek.

Bújj bé, húgom, vízmosásba,
Ott könyörögj az Istennek,
Ott könyörögj az Istennek,
S két karomnak győzedelmet.

S két karomnak győzedelmet,
Paizsomnak erős elmet,
S két karomnak győzedelmet,
Paizsomnak erős elmet.—

Őt megsegíté az Isten,
S csak egy maradt hírmondani.
Őt megsegíté az Isten,
S csak egy maradt hírmondani.

— Bújj ki, húgom, vízmosásból,
Induljunk el hazafelé,
Bújj ki, húgom, vízmosásból,
Induljunk el hazafelé. —

Mikor mennek vala atyja kapujánál,
Szóval így felele. — Menj bé, édes húgom,
Menj bé, húgom, menj bé az atyánk házához,
Kérj el szállást nekünk bár az éccakára,
Bár az éccakára, bár az ajtó mellett.

— Asszonyom, asszonyom, nagyságos asszonyom,
Adjon szállást nekünk bár az éccakára,
Bár az éccakára, bár az ajtó mellett.

Most jövünk Törökországbul,
Egy bátyámmal vagyok,
Jó bátyámmal vagyok itten,
Igen megvagdalták.

— Menj ki, kódus, menj ki, mer én a kódusnak,
Mer én a kódusnak bűzit nem állhatom! —

Avval csak kiszalad a szegény rab leány,
Udvaron találá az ő édesapját.

— Gazduram, gazduram, nagyságos gazduram,
Adjon szállást nekünk bár az éccakára,
Bár az éccakára, bár az istállóba.

Most jövünk Törökországbul,
Egy bátyámmal vagyok,
Egy bátyámmal vagyok itten,
Igen megvagdalták.

— Meglehet, meglehet, te szegén rab leán,
Meglehet, meglehet, te szegén rab leán.

— Húgom, édes húgom, most már reám hallgass:
Első kakasszókor én lebetegedem,

Első kakasszókor én lebetegedem,
Másod-kakasszókor egy mirigyem szökik,

Másod-kakasszókor egy mirigyem szökik,
Harmad-kakasszókor világból kimúlok.

— Bátyám, éldes bátyám, lelkem-szívem bátyám!
Mi ugyan bójártunk az Törökországot,

Vissza es eljutánk az atyánk házához,
Szállást kértünk vala az édesanyánktól.

Szóval így felele: „Menj ki, kódus, menj ki,
Mert én a kódusnak bűzit nem állhatom!” —

Ezt ajtón hallgassa nagyobb asztalinas,
Mondá asszonyának: — Nagyságos asszonyom,

Egyik kódus meghótt, másik úgy sirassa,
Egyik kódus meghótt, másik úgy sirassa:
„Bátyám, éldes bátyám, lelkem-szívem bátyám!
Mi ugyan bójártuk az Törökországot,
Vissza es eljutánk az atyánk házához,
Szállást kértünk vala az édesanyánktól.

Szóval így felele: „Menj ki, kódus, menj ki,
Mer én a kódusnak búzit nem állhatom!” —

Akkor csak szalad a nagyságos asszon,
Az ajtót megnyitta, szóval így felele:

— Hogyha tudtam vóna, hogy fiam s lányom vagy,
Nemhogy ajtó mellé szállást n’ adtam vóna,

Hanem kebelembe bezártalak vóna! —
S avval megölelé, s szörnyű halált hala.

(*Csíkmadaras, Csíkcsék. Faragó 1998, 54 a sz. Bodon P. — Bartók B. gyűjtése*)

4

Bíró Anna, Bíró Éva

(*Két rab nővér*)

A törökök s a tatárok
Két szép leányt elrablának:
Az egyik lányt, Bíró Annát,
A másikat, Bíró Évát.

Bíró Annát s Bíró Évát
A törökök elrabolták.
Kezeiket összekötték,
S a falunkból elkísérték.

A leányok azért sírtak:
Indulni kell a nagy útnak.
A szüleik azt siratták:
Többet őket nem láthatják.

Verd meg, Isten, azt a pogányt,
Mért viszi el a székely lányt
A szülőknek bánatára,
S a török mulatságára!

Erdélyország belsejébe
Kilenc kis vár van építve,
Kilenc várba kilenc ispán
A töröknek a rablancán.

(Csíkrákos, Csíkszék. Faragó 1998, 53. sz. Kallós Z. gyűjtése)

5

Fogarasi István

(A töröknek eladott leány)

Ablakba könyököl Fogarasi István,
Mellette könyököl az ő testvérhúga.
— Hallottad-e hírit, édes testvérhúgom:
Elköteleztelek be Törökországba,
Nagy török császárnak, jegybéli mátkának.

— Nem hallottam hírit, édes testvérbátyám!
Adjon Isten nekem inkább víg vacsorát.
Víg vacsora utána könnyű betegséget,
Szép piros hajnalba világból kimúlást.—

Meghallgatá Isten az ő kívánságát:
Ada Isten neki egy jó víg vacsorát,
Víg vacsora után könnyű betegséget,
Szép piros hajnalba világból kimúlást.

Eljöve, eljöve a nagy török császár,
Kérdezi: — Hol vagyon gyűrűsöm, jegyösöm?
— Virágos kertiben virágokat plántál.—
Odamene, oda a nagy török császár,
Hát a virágok is mind elhervadoztak,
Az ő szeretője pedig sehol sincsen.

Visszajöve, vissza a nagy török császár,
Kérdezi: — Hol vagyon gyűrűsöm, jegyösöm?
— Leányok házában magát öltözteti. —
Odamene, oda a nagy török császár,

Hát a leányok is mind gyászba öltöztek,
S az ő szeretője nyújtópadon fekszik.

— Add ide, add ide, Fogarasi sógor,
Add ide énnékem gyűrűsöm, jegyösöm!
Csináltatok neki márvánkő koporsót,
Be is behúzatom földig bakacsinnal,
Meg is megveretem aranyfejű szeggel,
Meg is gyászoltatom hatvan katonával.

— Nem adom, nem adom, te nagy török császár,
Csináltatok én is márvánkő koporsót,
Be is behúzatom földig bakacsinnal,
(Meg is megveretem aranyfejű szeggel,
Meg is gyászoltatom hatvan katonával,
Hadd nyugodjék itten apjával, anyjával,
Apjával, anyjával szülötte földiben.

(Székelyföld. Faragó 1998, 21 a sz. Kriza J. hagyatéka)

6

Szép Kalára

(A töröknek eladott leány)

— Anyám, édesanyám, mi dolog ez rajtam,
Hogy az aranygyűrű forog az ujjamba,
Két szép fehér galamb szállott a vállamra?

— Lányom, édes lányom, eladtalak téged
Török országába, úrfiak számára.

— Anyám, édesanyám, minek adott oda,
Inkább adott volna maga falujába,
Maga országába, egy pulykapásztornak.

— Inasom, inasom, menj fel a toronyba,
Nézz széjjel, nézz széjjel budai pusztába!

Inasom, inasom, mit láttál, inasom?

— Bizony, kisasszonykám, nem láttam én semmit.

— Inasom, inasom, most másodszor mondom:
Menj fel a toronyba, nézz széjjel, nézz széjjel,

Nézz széjjel, nézz széjjel budai pusztába!
Inasom, inasom, mit láttál, inasom?
— Bizony, kisasszonykám, nem láttam én semmit.

— Inasom, inasom, most harmadszor mondom:
Menj fel a toronyba, nézz széjjel, nézz széjjel,
Nézz széjjel, nézz széjjel budai pusztába!

Inasom, inasom, mit láttál, inasom?
— Bizony, kisasszonykám, most láttam én hármat:

Egyet feketébe, másikat fehérbe,
Harmadikat pedig rózsaszín selyembe.

— Anyám, édesanyám, esméretlen anyám,
Hol vagyon, hol vagyon szép Kalára mátkám?

— A kiskertbe mene, piros rózsát szedni,
Abból neked, fiam, szép bokrétát kötni.

— Anyám, édesanyám, esméretlen anyám,
Hol vagyon, hol vagyon szép Kalára mátkám?

— A boltba elmene pántlikát méretni.
Oda is elmene, de meg nem találá.

— Anyám, édesanyám, esméretlen anyám,
Hol vagyon, hol vagyon szép Kalára mátkám?

— Mit tűröm-tagadom, mert meg kell vallanom:
Az ebédlő házban a terítőn vagyon.

Oda is elmene, de ott megtalálá,
Ölelé, csókolá, jajszóval siratá.

— Csináltatsz-e néki valamely koporsót?
— Bizony csináltatok tiszta rézkoporsót.

— Leszegezed-e azt valamely vasszeggel?
— Bizony leszegezem tiszta aranszeggel.

— Csináltatsz-e néki valamely fütülfát?
— Bizony csináltatok tiszta rézfütülfát.

— Elkíséred-e azt valamely kapuig?
— Bizony elkísérem az örökös házig.

(Magyargyerőmonostor, Kalotaszeg. Olosz — Almási 1969, 12 (II). sz. Szerzők gyűjtése)

Balázs Sándor

KÖZNAPI FILOZÓFIA

Gondolatok — példázatokkal

II.

VÁLTOZATOK EGY-EGY TÉMÁRA

ÉLET ÉS HALÁL

- 1. Az élethez hozzátartozik a halál; van, amikor a halál tesz hőssé valakit, de van, amikor a hős nem hősként hal meg.**

Első fejezet

Az előadó a halál örökzöld filozófiai témáját taglalta. Előadását így fejezte be:
— Az elmondottakból kiderül, hogy a halál fogalma kettős tartalommal bír. Meditálhatunk róla úgy is, mint az élet utáni stádium — ez nem elsődlegesen a filozófusok foglalatossága, a hit, a vallás témaköre, mindenki maga dönti el, hite szerint, elfogadja-e vagy sem a halál utáni különleges létezés gondolatát —, s ott van a halál igencsak húsba vágó, mondhatjuk köznapi, vagy akár orvosi értelmezése. Az a pont, amikor megszűnik az életünk. Az első esetben, amikor ez életünk megszűnése utáni állapotra gondolunk, akkor az élet és a halál mint állapot kizárja egymást: aki él, mondja a szomszédom a negyedik emeletről, az nem halt meg. És fordítva: aki meghalt, az nem él. De amikor a halált úgy tekintjük, mint életünk határának a szélét — tehát nem a testi egzisztenciánk utáni, végtelenbe vesző létezési vagy nemlétezési módot, hanem mint pillanatot —, akkor az elmúlást már nem fordíthatjuk szembe az étellel. Persze az orvosok előtt ott a nagy dilemma: el kell dönteniük, mikor is áll be az exitus, az életnek a lezáródása. A filozófus számára viszont az okoz bizonytalanságot, vajon ez a végállapot mint földi nem-állapot

szembeállítható-e az étellel? Vajon nem az élethez tartozó végső mozzanat-e? Szerintem igen! Így kimondom a sokak számára meghökkentő következtetést: a halál ebben az értelemben az élet része, annak végpontja. Hogy ez után mi következik, azon elmélkedjenek a teológusok. Most pedig kérem a kérdéseket.

Egy matematikus, pontosabban a geometria szaktanára tette fel az első kérdést.

— Ön azt állítja, hogy a halál végül is hozzátartozik az élethez. A biológiai létezésünknek, hogy úgy mondjam, a széle. Amikor én a háromszög területének kiszámítására oktatok a nebulókat, nem vehetem figyelembe a lerajzolt háromszöget körbezáró vonalakat. Ugyanis ezeknek is van, legyen bár elenyészően kicsi, de mégis csak van kiterjedésük. Az én esetemben tehát ettől a lezáró vonaltól el kell tekinteni. Marad a pusztaság, a széleket nem megjelenítő síkidom, amelynek területe érdekel. Az ezt körbefogó, de csak az ábrázolásban megjelenő vonalak kiterjedése nem kerülhet bele a területszámításba. Vajon nem ugyanez érvényes a halálra is? A Nagy Kaszástól megrajzolt ábra nem olyan-e, mint az én krétanyomom a táblán, amelytől el kell vonatkoztatnunk akkor, amikor az életet — legyenek szakbarbár: annak területét — akarjuk felmérni? S ha így van, akkor nem az élet maga, s nem pedig az azt körülzáró határjelzés dönti el, vajon végül is ki miként, mennyit élt ezen a Terrának nevezett bolygón?

Az előadó nem azonosult a kérdéstől sugalmazott ilyen véleménnyel.

— Ön nem tisztázta magában, mi kezdődik a körülhatároltság után, s mi az, ami belül van a falitábla rajzon. Létezzék ám ennek a minőségváltó — hiszen ez a háromszög területének kiszámításakor félreállítható — jelzés-sávnak a kiterjedése a megrajzolt háromszög területén kívül. Az én bemutatásomban azonban az elhalálozás mégis csak e területnek a része, ezen belül van. Az ön, krétával a táblára megjelenített ábrájának bajkeverő csíkja, az én láttatásomban, csak a halál másik értelmezésébe fér bele: miszerint ez már a meghalás utáni állapot. A kezdete annak, amit a földi nemlétnek nevezünk.

Látszott, hogy a matematikatanárt ez az érvelés nem győzte meg.

Ezután a következő kérdező szólalt meg:

— Az ön értelmezése szerint a halál szerves része az életnek. Ez azt jelenti, hogy mindenki úgy hal meg, ahogyan élt?

— Igen — jött a válasz.

Második fejezet

Hetedhét országban híres-nevezetes hajóskapitány volt. Hosszú életében megküzdött viharral és ellenséges cirkálókkal. A féktelenül kavargó tengereken érezte igazán önmagának magát. Szerette a szójátékokat, gyakran hajtogatta: „mondják rólam, akkor volt elemében, amikor legyőzhette az elemeket.” Elterjedt róla, hogy puszkagolyó és tornádó nem fog rajta. Tiszti zubbonyán már nem volt hely az újabb kitüntetésekhez. Amikor megérkezett dicsőbbnél dicsőbb vi-

lágjárásaiból, a kikötőben összegyűlt sokaság mindig virágözönnel — meg egy kancsó rummal — fogadta.

Most éppen temetésről jött haza. Töprengett az élet furcsaságain. Lám csak, itt van ez a beszari matróz. Mindenki csúfolta. „Ha elsütnek egy fegyvert, ennek a genyó alaknak sürgősen mosónőre van szüksége” — mondogatták. Egész életében egyetlen vakmerő tette nem volt. S most mégis hősként temették el. Még díszlövéseket is leadtak. Sokan elképzelték: ez az ijedős, paroli nélküli nyimnyám most, a fegyverropogásra, igencsak becsinált odaát a fellegek feletti világtengeren. A tábori lelkész a búcsúbeszédében halálmegvetőnek nevezte ezt a fedélzetmosót. Őt, aki annyira megvetette a halált, hogy mindig utálattal messze elkerülte. Ez történt akkor is, amikor lövöldözés tört ki a hajón. Az orvlövészek engem akartak leteríteni — folytatta lamentálását az óceáni csaták mindig-győztese.

— Tengeri nyulunk — hiszen tengeri medvének nem nevezhetem őt, a megdicsőültet, ennyi állattani ismeretem mégis csak van —, nos ez az állatfaj erre-arra szaladgált. Még az egérlyukba is belebújt volna. Ha egy nyúl befér oda. Hogy, hogy nem, éppen előttem idéetlenkedett, amikor az egyik golyó eltalálta. Az, amelyiket nekem szánták. Ebből kerekítették ki a hőstörténetet. Íme, zengték: egy rettenthetetlen hajóslegény, aki — még volt ideje — kigombolta a matrózblúzá, széttárta a karját s a mellére mutatott: „Ide lőjete!” Csak hogy a hősök hőse, a legendás vezérhajó-parancsnok — mármint én — életben maradjon. Micsoda marhaság. Hiszen még gomb sem volt a blúzá — folytatta töprengését.

Amikor mindezt átgondolta, a tengerek heroikus vándora érzékenyült. Végül is — tűnődött — milyen szép lett volna, ha nem így történik. Ha az a mafla véletlenül nem állja útját annak az ólomnak. A gyászoló sokaság most nem erről a szerencsétlenről költene fals vitézi dalokat. A kórus rólam zengedezne igaz hősi énekeket. Hogy azt mondja: daliás termete halálmegvető szoborként magasodott a kormánykerék mellett, most, halála után éljenzt bajnokként evez át Neptun isten felségvizeire.

Elhessegette magától ezeket a lidérces képzeteket. Minek a végpusztulást emlegetni. Mégis csak jobb elismeréstől övezve egzisztálni, mint vitézként meghalni. Milyen jó élni — mintha ezt súgta volna a fülébe életösztone. S képzeletében megjelent a szokásos rumos kancsó, alig várta, hogy megfossza tartalmától.

Másnap megtudta a kikötő, hogy a tájfunokra, orkánokra fittyet hányó, a zászlóshajóját az emelet nagyságú hullámok között is mindig biztos kézzel irányító példakép-tengerészparancsnok elhunyt.

Részegen belefúladt a fürdőkádjába.

Harmadik fejezet

A halálról szóló bölceleti előadás után nemcsak a tragikus körülmények között elhunyt hős tengeri medve kezdett elmélkedni, hanem az a geometriatanár is, aki a bölceleti fejtegetés szerzőjéhez kérdést intézett. Még mindig nem volt képes megemészteni „az élethez hozzátartozik a halál” tézist.

Így érvelt önmagában: Az eltávozás az élők sorából visszavonhatatlan cezúra. Ami azután következik, az a nélkülem való földi lét. Hogy ez mit jelent számomra, azt nem lehet tudni. Ebben csak a hit igazít el. De ha meggyőződésem vagy csak feltételezésem szerint akár a semmi következik, avagy a más testbe költöző lelkem továbbélése jön, esetleg a pokol, a tisztító tűz vagy talán a mennyország, akkor ez is mindenképpen eddigi testi létem abszolút végét jelenti. A halál tehát mégsem tarthat az élethez.

Ezzel felidézte és szembehelyezte az előadó véleményét: ma már a korszerű orvosi apparátusokkal percnyi pontossággal meg lehet állapítani a halál pillanatát. Ez az utolsó szívdobbanás még az élethez tartozik. Vonal ez, amely körbefogja a sártekénken eltöltött időnket. Határ, amelyen túl valóban a nélkülem való földi lét következik. De a határsáv maga még a mi felségterületünk

Képtelen volt eldönteni, vajon az ő háromszögtani érvei mégis nem mondanak-e ellent ennek. Felelevenedett benne ismét az, amit az egyik hallgatója kérdezett: „A háromszöget mint síkidomot három vonal fogja körül. E vonalak részei-e a háromszögnek, vagy őket behatárolókként kívül esnek rajta?” Jól emlékezett a maga válaszára: „mi a trigonometriában nem colstokkal, mikrométerrel mérjük a három egyenessel határolt síkidom oldalainak hosszát vagy területét. A háromszögek egybevágását nem azzal bizonyítjuk, hogy kartonlapból kivágjuk őket és egymásra helyezzük. Így igazolva egybevágóságukat. Mi elvont, virtuális, mondhatnám eszményi, nem kitapintható háromszögekről állapítunk meg szabályokat, törvényszerűségeket. Ekképpen a mi triangulumainkhoz nem tartoznak hozzá az el- vagy körülhatárolódásukat jelző vonalak.”

Ezt a szakvéleményt most, az utólagos meditációjában is vallotta. Ami ezen túl volt, az már nem trigonometria, hanem filozófia. S itt meredeztek előtte a kérdőjelek. Vajon bölcseletileg az életre és a halálra is vonatkoztatható ez a maga szakterületén számára elfogadható axióma?

Visszaemlékezett az előadó replikájára:

— Ön a háromszögeivel engem igazol. Csak a virtuális, absztrakt, eszményi alakzatokhoz nem tartoznak hozzá az őket lezáró vonalak. Csakhogy az élet nem látszólagos, nem elvont, nem elgondolt, hanem tényleges. Kézzel fogható — hogy úgy mondjam: mintegy kartonból kivágottan kitapintható —, ekképpen ugyanúgy, ahogyan a tervezőasztalon a körzők és vonalzók szomszédságában nem létezik lerajzolt háromszögű síkidom anélkül, hogy ne határolnák körül őket a hozzájuk tartozó vonalak, az élet sincs a tőle elválaszthatatlan halál nélkül.

Ez az érvelés utólagos visszaemlékezésében sem tűnt meggyőzőnek.

Gondolatai más irányt vettek: hadd tegyem zárójelbe azt, hogy az életet lezáró vonal hozzátartozik-e vagy sem az élethez. Sokkal fontosabb arra rákérdezni, vajon ezt a záróvonalat ki jelölte ki nekem. Mert hogy nem én, az biztos. Vagy talán mégsem? Én is megrajzolhatom? S mivel költői vénája volt, versbe foglalta ezt a kétségekkel teli gondolatot:

VAGYOK?

Igen, mert lettem.
 Vagy inkább lettetem?
 Kérdezték tőlem: akarsz lenni?
 Kinek van anyja,
 mások akaratának
 van-ja.
 Én ezt csak elviselem, mint
 divatjamúlt blézert,
 mely rám szabott.
 Csak ez adatott.
 E méretre készült zakót
 le nem vethetem.
 Csak ledobhatom magamról.
 Vagy magamat a
 hatodikról.

Szerencsére nem a hatodik emeletet választotta. Élemedett korban hunyta be végleg a szemét. Anélkül, hogy halálának pillanatát, saját magát meggyőzően el tudta volna helyezni. Vajon az életéhez tartozott-e, vagy már azon kívül.

2. Legyen elővigyázatos, aki a túlvilági viszontlátással vigasztalja a haldoklót.

A túlvilági továbbélésről folyt az eszmecsere. Az erről ítélkezők véleményében a viszonylagosságot hangoztató érvelő azt állította, hogy erről a misztikus témáról esetenként egymásnak igencsak ellentmondó elgondolások verhetnek gyökeret kinek-kinek a fejében. Mesélni kezdett:

A két idős asszony egymás mellett feküdt az intenzív osztályon, élet és halál között. Egyikük papot hívott, hogy adja fel neki az utolsó kenetet. A stólás istenszolgája szívhez szólóan, meggyőző erővel vigasztalta a világból eltávozót.

— Testvérem, bele kell nyugodnod, hogy véget ér gyarló és véges földi életed. De legyen vigaszod: odaát az öröklétben valami fenségesben lesz részed: a mennyekben találkozni fogsz elhunyt imádott férjeddal, akihez mindig hű maradtál, s aki epekedve vár rád; újra melletted lesz két halott fiad, aki igencsak repesve várakozik az anyai szeretetre; hiszen az égi paradicsomban ebből régóta csak emlékeiben részesült; meghitt négyesben feleleveníthetitek magatokban mindazt, ami az átmeneti földi tartózkodásotok idején kedves és szép volt; ismét átélitek egykori együttlétetek minden örömét.

Az idős hölgy arca kisimult, a halálfélelemnek nyoma sem látszott rajta. Várta az azonosulást ezzel a csodálatos égi világgal.

A szomszédos ágyon fekvő sorstársa végighallgatta a tisztelendő úr kegyeletos biztatását s töprengeni kezdett. Én két férjemet temettem el, mindkét házasságom szerelmi frigy volt. Miután először özvegy maradtam, olyan férfiba lettem szerelmes, aki — akárcsak én — elvesztette bálványozott élettársát. S ráadásul még egy apró kisgyereke is maradt tőle. Én az új, boldog házasságban örömmel befogadtam a kisfiút. Úgy neveltem, mintha saját gyermekem lett volna. Egyébként Édesanyának szólított. Sajnos, második férjemmel együtt őt is elnyelte a sír. Így most itt, a halálos ágyamon egymagam maradtam. A lelkiatya szavai mozgásba hozták bennem a képzelőerőt. Mi lenne, ha mi, mindahányan egyszer csak találkozánk valahol, a csillagok feletti misztikus világban? Mit tudnék én mondani mindkét körülrajongott férjemnek? S ha egyikük vagy másikuk afelől érdeklődne, vajon őt, vagy a másikat szerettem-e jobban? Szorult helyzetbe kerülnék. Meg aztán ott van a második férjem első felesége, akit én nem is ismertem. Ő is repesett az uráért, akárcsak én érte. Ők is álomszép párt alkottak. Mit mondanék én neki és ő nekem ugyanarról az emberről? Meg aztán itt van a fiam, akit én gyermekemnek tekintettem. Ő, az igazi anya miként viszonyulna hozzám? Hiszen a vér szerinti fia odaát már rég találkozott a valódi anyjával.

A képzelgés után a hölgy arca kisimult. A halálfélelemnek nyoma sem látszott rajta. Nem gondolt rettegve arra a kényes állapotra, ha a halála után esetleg mindez bekövetkezhet.

Ő ugyanis hitt a földi reinkarnációban, a lélekvándorlásban. Abban, hogy mindenki, mindent itt a földön újrakezdhethet.

3. Kétkedni lehet saját kételyeinkben is, avagy: a túlvilágot megtapasztalni nem, csak hinni vagy kétkedni lehet benne.

A tamáskodás volt a lételeme. Önmagát büszkén konzekvens agnosztikusnak titulálta. Sőt még addig is elment, hogy saját agnoszticizmusában is kétkedett. Örök problémája volt a halál. „Ami azon túl van, arról semmi biztosat nem tudhatunk — hajtogatta szakadatlanul. — Addig, amíg valaki vissza nem tér onnan s nem súgja meg nekem személyesen, mi van ott, senki ne várja el tőlem, hogy ne kérdőjelezek meg mindent, amit a túlvilágról mondanak nekem”.

Ilyen kétszeresen kétkedő gondolatait versbe szedte:

A TÚLVILÁGBAN KÉTELKEDŐ KÉTELYEI

Mi voltam,
amikor nem voltam?
Talán az, ami leszek,
amikor nem leszek:
semmi.

Ám ha ott fekszem holtan,
 valóban az leszek, ami voltam,
 amikor nem voltam?
 Semmi?
 Ki tudja, talán mégis valami,
 ha nem is alanyi
 magam.
 Mert akkor jaj nekem,
 aki nem érti, miként leszek
 még akkor is, ha nem leszek.

A költeményét felolvasta egy hozzáértő társaságban. A verselemzők kérdései csak úgy záporoztak.

Jött ez első.

— Ön szerint a mi földi nem-létünk előtti és utáni állapot között nincs különbség. A semmi, a non-egzisztencia ez is, az is. Ezek szerint halálunk után visszatérünk abba a nemlétezésbe, amelyből születésünkkel kikerültünk? Nem sivár-e egy ilyen világnézet, amely a két nulla közé helyezi el létünket? Mintha életünk bejáratának ajtajára is ez a félreérthető két zéró volna felírva.

A válasz nem késett.

— A kérdésfeltevés nem egészen pontos. Én nem állítom azt, amit ön mond. Csak nem tartom kizártnak. Bennem megfogant az aggály: vajon tényleg így van-e, vagy sem, vajon a nulla-létek közé vagyunk-e bekényszerítve. A két lét nélküli űr között önmagának helyet kereső életünk képe egyáltalán nem sivár. Ellenkezőleg! Éppenséggel biztató, tette készlet. Arra buzdít, hogy ha már csak ez adatott meg nekünk, akkor a mindenség végtelen mértékrendjéből nekünk juttatott e parányi útszakaszt töltsük meg minél értékesebb tartalommal. A bizonytalanság azonban mindkét irányban — a múltbeli nem létezésem és az eljövendő esetleges teljes megszűnésem irányában — gyötör. A ki voltam, amikor nem voltam, vagy voltam-e egyáltalán, és a ki leszek, ha nem leszek, ha egyáltalán leszek — örök talány marad számomra. Képtelen vagyok biztos választ adni arra, ugyan bizony számomra nem a nagy Nihil létezett-e megszületésem előtt, vagy talán jöttem valahonnan. Mint ahogyan arra sem tudok felelni, vajon valahová eljutok-e végpusztulásom után. Ezeket a kérdőjeleket csak a hit oldhatja fel. De számomra problematikus: e kacskaringós írásjeleket valaha is egy holtbiztos, bizonyított állítás képes-e kiegyenesített felkiáltójelekké módosítani.

— Mit értett azon, hogy ha mégis létezik a túlvilági élete, akkor az nem „alanyi magam”? — érdeklődött másvalaki.

Erre is jött válasz.

— Az alanyiség az én szóhasználatomban egyéniséget, szubjektivitást jelent. Ehhez hozzátartozik minden, ami engem önmagammal azonossá és másoktól

különbözővé tesz. Beleértve ebbe a testi mivoltomat is. Nos, a biológiai pusztulásom után alanyiságomnak ezt a tartozékát nem őrizhetem meg. Ekképpen ha van halál utáni létezés, akkor ez nem teljes alanyi önnönmagam továbbélése.

Kényes kérdésnek szánta valaki a következőt.

— Mondja, miközben nem biztos, van-e túlvilág, miért retteg mégis attól a lehetőségtől, hogy az talán létezik?

A költemény szerzője valóban feszélyezőnek tartotta a kérdést, de megpróbált kibúvót találni.

— Nem lehetőségről van szó, hanem arról, hogy nem tudhatom, van-e vagy sem másvilág. Én egyszerűen nem értem — persze ez az én bajom: mindent meg akarok érteni — miként létezhetek akkor is, amikor földi pályafutásom befejeződött. Ennek a tudatlanságnak, értetlenségnek az állapotát — mint mondtam — egyedül csak a hit tehetné bizonyossággá. De bennem a hitbizonyosság helyett a kételkedés vert tanyát. Ekképpen természetesen aggaszt, vajon mi történik akkor, ha a földön túli létemben földi aggályaim miatt büntetés vár rám? Emiatt társul tamáskodásom holmi félelemérzettel. E dilemmában talán sokakra érvényes szabály: a szükségképpeni habozás. Hiszen igazi biztonságot csak a tapasztalat nyújthat. Ez viszont ki van zárva. Jól mondták ókori elődeink: a túlvilágról nem tudhatunk semmi biztosat, hiszen onnan senki nem jött vissza.

Végighallgatta valaki ezt a kétségekkel teli levezetést, őt ilyen szorongás nem kínozza.

Így vélekedett:

— Milyen jó, hogy bennem nincs ilyen kétely. Én nem várom a bizonyosságot. Az bennem mélyen gyökerezik. Ugyanis hiszek, s ez a bizonyosságom.

*

Nemsokára a biztos ismereteink elvi korlátjai miatt gyötrődő filozófus-költő elhunyt. Agnoszticizmus ide, agnoszticizmus oda, ennek szükségképpeni bekövetkezésében soha nem kételkedett. Telt-múlt az idő, s a hozzá hasonlóan kételkedő cimborái elhatározták, hogy szeánszon megidézik barátjuk szellemét. Hátha bizonyosságul meghallják odaátrol a pokoli jajveszékelését, avagy énekhangját a mennyei angyalok kórusában. Az asztal lába azonban nem mozdult.

Így maradtak ők továbbra is kétségek között.

Nem úgy azok, akikben a hit megerősítéséhez nem volt szükség asztaltáncoltatásra.

László Judit—László László

A Wesselényi Kollégium Uránia „mozgóképszínházának” történetéből

Jóformán mindenki megfeledkezett arról, hogy az országban először Zilahon, az egykori Református Wesselényi Kollégiumban vetítettek a diákok számára filmeket oktatási célból. Ez adta az ötletet, hogy jobban utánanézzünk a zilahi iskolai filmvetítés történetének.

A film, a mozi (vagy, ahogy a XX. század elején nevezték: *mozgókép*) Franciaországból indult el világhódító útjára, ahol 1895-ben tartották a Lumière testvérek az első nyilvános vetítést. Alig másfél évtizeddel ezután, már a zilahi diákok és a nagyközönség is találkozott ezzel az újfajta művelődési és szórakozási lehetőséggel. A korabeli sajtóban és értelmiségi körökben a mozi olcsó, mondhatni közönséges szórakozásnak számított, amit többnyire vándor mozgóképvetítők (kinematográfusok) vetítettek, igen kezdetleges műszaki viszonyok között. (Hasonlóan, mint a vándor színtársulatok vagy vándorcirkuszok a saját műfajuk hőskorában.)

Zilah, a XX. század elején, a dinamikusan fejlődő Ausztria-Magyarország egy kisebb vármegyéjének székvárosa volt, alig 8000 lelkes település. De volt a városnak egy kollégiuma, amelynek olyan tanárai voltak, mint *Kincs Gyula*, akinek igazgatósága idején, 1902–1903-ban épült a kollégium új főépülete, vagy a filmvetítést beindító *Nagy Sándor* matematika-fizika tanár.

Éppen az első mozgóképek minősége és fogadtatása miatt, elég nagy bátorságra és ugyanakkor mégis előrelátásra vall, hogy Zilahon filmvetítésbe kezdjenek a kollégiumi diákok számára. Sőt, hogy az oktatási-nevelési folyamatban sikeresen alkalmazzák azt, ami akkor szinte a vándorcirkuszok vitatható értékű művészetével volt egy szinten.

Az első filmvetítés 1911. november 26-án volt a kollégium dísztermében, egy újonnan vásárolt filmvetítő géppel, amelyet Németországból rendeltek. A vetítéshez szükséges felszerelés 2000 koronába került. (Ami nem volt kis összeg, ha összehasonlítjuk azzal, hogy a kollégium új, kétemeletes főépülete alig néhány évvel korábban kb. 200000 koronába került.)

Az akkori zilahi kollégium inkább humán beállítottságú volt és ebből következően a tanárok nagy többsége is humán szakos. Ennek ellenére a kollégium tevé-

keny matematika-fizika szakos tanára, aki napirenden volt a tudomány és a technika korabeli fejlettségével és érdekelték az újabb találmányok, nemcsak elméleti szakember volt, a gyakorlatban is szerette szemléltetni az általa tanított jelenségeket. Sikerült meggyőznie a kollégium vezetését és az akkori református püspököt, dr. Kenessey Bélát, hogy anyagilag támogassák a kollégiumi filmvetítés beindítását. (Korábban, 1910 tavaszán, Nagy Sándor adakozásra szólította fel a polgárokat terve megvalósítása érdekében, de akkor a szükséges összegnek csupán töredéke gyűlt össze.)

A püspök és az oktatási minisztérium támogatásával a kollégium megkapta a fizika szertár felszerelésére az igényelt 6000 koronát, amiből 2000-be került a filmvetítő gép. 1911 nyarán Nagy Sándornak, a kolozsvári egyetem műszerésze segítségével sikerült kiválasztani a műszakilag legalkalmasabb és árban legmegfelelőbb filmvetítő berendezést.

A készülék megérkezés után heteket vett igénybe a felszerelése és beállítása, valamint kipróbálása, mert messzi vidéken nem akadt ehhez értő szakember. Így csupán a vetítőgéppel érkezett műszaki leírás volt segítségükre, s a villamossági kérdésekben a zilahi villanytelep üzemvezető szakembere segédkezett Nagy Sándornak. A vetítőgép kezelését is meg kellett tanulni, ezt is a kezdeményező tanár vállalta magára egyik kollégájával, egyrészt mert erre sem volt más szakember, másrészt a drága felszerelést kockázatos lett volna idegenre bízni. Tehát az első vetítéseken a „mozigépészek” szerepét tanárok töltötték be.

Ilyen körülmények között érkezett el az 1911–1912-es tanévben a nevezetes nap: 1911. november 26, amikor kölcsönzött filmekkel megtartották a diákoknak az első próbavetítést. Az eseményről a korabeli sajtó is ír, ezért legjobb, ha ezt a beszámolót idézzük a *Szilágyság* 1911. november 30-i, 48. számából:

Mozi a Wesselényi-kollégiumban

„Folyó hó 26.-án ugyancsak víg vasárnap estéje volt a kollégium ifjúságának. Este 7 óra tájt csillogó gyermekarcokkal, feszülten várakozó ifjúsággal telt meg a kollégiumi díszterem s nemsokára rá harsogó kacagás, majd zúgó taps verte fel a máskor olyan csendes falakat. Ugyan mi egyéb okozhatta volna e nagy örömet, mint az, hogy a fehér falakon megjelentek a mai gyermekálmok netovábbjai, a csodás, mókás s tanulságos mozi-alakok. Most folyik az iskola fizikai szertárának modern eszközökkel való felszerelése. Ezzel kapcsolatosan jutott Nagy Sándor kollégiumi tanár arra a szerencsés s előrelátó gondolatra, hogy a személtető oktatás céljaira felhasználja a ma már oly sok minden célra szolgáló mozit, beszerezvén a fizikai szertár számára egy teljesen modern szerkezetű, legújabb mintájú, új mozgókép-berendezést. Hogy mennyire előrelátó felfogásról tesz tanúbizonytságot, mi sem bizonyítja fényesebben, mint az a körülmény, hogy már a minisztériumban is folynak a tárgyalások, hogy valamennyi vidéki középiskolát felszereljenek hasonló gépekkel. Jövő évre talán meg is valósulnak e tervezgetések. Ami református kollégiumainknak hagyományos szelleme azonban, mint oly sokszor és oly másban e téren is megelőzte az állami tervezgetéseket.

A városunkban időző mozivállalatra való tekintetből az iskola új gépjének kipróbálása és bemutatása azonban csak szűkebb tanári körben s egyedül a kollégium ifjúsága számára történt meg. Körülbelül egy hónap múlva azonban, amikor a másik vállalat engedély-ideje lejár, az előadásokat — mozi képeket s szöveges urániai darabokat — a kollégium rendszeresíteni óhajtja, legalább is minden vasárnapra gondoskodván egy-egy ifjúságnak s felnőtteknek szóló előadásról.

Reméljük, hogy a város közönségétől való támogatás sem fog elmaradni.

Teljesen új s modern gépekhez a filmeket a legnagyobb film kölcsönző vállalattól szerzi be az iskola. Szinte fölösleges tehát megemlíteni, hogy a vetítőernyőül szolgáló falon a legszebb tiszta, éles és nyugodt képek jelennek majd meg, melyeknek sora bárkit is meglelégedéssel tölthet el.

Úgy hisszük azonban, hogy ezeknek az előadásoknak minden, még a legjobb igyekezettel megírt ismertetésnél is sokkal meggyőzőbb s ellenállhatatlanabb reklámot csinált a szülők s ismerősök között a vasárnapi estről hazatért boldog s beszédes gyermekhad.”

Egy újabb hét múlva volt egy másik próbaelőadás, melyet már nemcsak a diákoknak és tanároknak, hanem a nagyközönségnek is bemutattak. Ha már volt egy iskolai filmszínház, annak nevet is kellett adni és meg kellett oldani a folyamatos filmellátást filmkölcsönzés formájában. A budapesti Uránia filmszínházzal alakított ki a zilahi kezdeményező jó viszonyt, s annak igazgatója beleegyezett, hogy az első iskolai mozi a *Wesselényi-kollégium Uránia-színháza* nevet viselje. A budapesti „anya mozi” közvetítésével vették fel a kapcsolatot egy francia filmforgalmazóval és filmgyártóval, hogy iskolai célokra is alkalmas filmeket is forgalmazzon, a szélesebb közönség számára készült úgynevezett *mozifilmek* mellett.

A harmadik előadás alkalmával, december 16-án volt az ünnepélyes megnyitó. Az ünnepség részletes programja a következő volt, *A Wesselényi-kollégium Uránia-színházának első évi működése* című beszámolója alapján, amelyet a kollégiumi évkönyvben (*Értesítő 1911–1912*) maga Nagy Sándor írt:

Wagner: Nyitány, előadja a kollégiumi zenekar.

Megnyitóbeszéd Kincs Gyula kollégiumi igazgatótól.

Genf és Kálmán, írta és előadja Gergely György dr. jogakadémiai tanár (3 fehv. 150 képpel).

Mozgóképek: bemutatja Nagy Sándor vezető tanár.

Intermezzo: előadja a kollégiumi zenekar.

A karácsonyi vakációban készült el a díszteremben a külön vetítőfülke, hogy a vetítógép zaját elszigetelje a közönségtől és az zavartalanul tudjon figyelni a vetítésre, valamint a kísérő élő előadásra vagy zenére. (Ugyanis ez még a némafilm kora, s a vetítéseket magyarázó előadás vagy zenei aláfestés kíséri.)

Az új évben, immár Uránia néven működik a zilahi iskolai mozi, amelynek első előadása január 7-én volt, de ez csak felnőtt közönségnek szólt, címe: „*Új asszonyok (feminizmus)*”. A beszámoló szerint: „igen érdekesen jellemzi korunk mindinkább erősödő nőmozgalmait... Ebből a darabból nem tartottunk külön ifjúsági előadást, mert erre a célra nem volt megfelelő...” A filmek kiválasztásában szempont volt a felnőtt közönség nevelése is, így került sor a feminista mozgalmak bemutatására. Még arra is figyeltek, hogy nem minden film alkalmas az ifjúság számára...

Ettől kezdve gyakorlatilag minden második héten vasárnaponként volt egy-egy ifjúsági és felnőtt előadás. A diákok számára délelőtt, a felnőttek számára este. A diákelőadásokra nemcsak a kollégium diákjait engedték be, hanem a város többi iskolájából is jöhettek a tanulók. A bemutatásra kerülő filmek címét előre leközlötték a *Szülőség* hasábjain. Ezen kívül voltak eseti előadások is, illetve nyáron, amikor a diákok vakáción voltak, akkor inkább a szélesebb közönség számára vetítettek szórakoztatóbb filmeket. A filmvetítésekre lehetett bérletet váltani, a bérletes előadásokra egy első osztályú helyjegy 1 korona volt, a másodosztályú 60 fillér. Akinek nem volt bérlete, az 1 korona 20 fillért, illetve 80 fillért fizetett egy alkalommal az 1912–1913-as évadban. Voltak állójegyek is, amelyek ára 50 fillér (fél korona) volt. A diákelőadások ára egységesen 30 fillér, de azokra is lehetett bérleteket váltani. A szegény sorsú diákokat ingyen engedték be a moziba!

A második évtől kezdve a mozigépészek szerepét már nagyobb diákok töltik be, tanári felügyelet mellett. Sőt a jegyszedést és bérletek ellenőrzését is nagyobb diákok végzik. A diákok munkájukért fizetést is kapnak, sőt az egyik „mozigépész” diák, a zilahi kollégium elvégzése után, Kolozsvárra ment egyetemre, s ott is alkalmazták az egyik helyi mozinál másodállásban.

A zilahi iskolai filmvetítés híre, majd példája elterjed az egész országban. Az 1912. évi májusi *Országos Református Tanár Egyesület* zilahi közgyűlésén a kezdeményező Nagy Sándor előadást tartott a filmvetítések pedagógiai jelentőségéről és előnyeiről. Még a résztvevő tanároknak is vetített változatos tematikájú oktatófilmeket, melyek a biológia, történelem, fizika, földrajz vagy éppen vallás-oktatásában használhatók fel.

A tanárok számára vetített filmek:

1. *Madarak a fészükben, kép a természetből.*
2. *Régi Róma, kép az ókorból.*
3. *Villamos kísérletek, fizikai kép.*
4. *Rovarevő növény, növényélettani kép.*
5. *Abrahám feláldozza Izsákot, bibliai kép.*
6. *Utazás a Tátrában, tájkép.*
7. *Villamos nyaraló, tréfás kép.*
8. *Tüskebőrűek a tenger állatvilágából, állatélettani kép.*

Nagy Sándor a filmeknek az iskolai oktatásban és nevelésben történő felhasználásáról készült előadásának szövegét folytatásban közölte a helyi sajtó, s annak korszerűségét és pedagógiai-tudományos színvonalát szemléltetendő, idézünk is belőle:

„Mozgi és pedagógia! Avagy nem különösen hangzik ez? Szokatlanságát azszal az általam is többször bangoztatott tünettel tudom magyarázni, mely kálvinista iskoláink életében mindinkább kezd jelentkezni: a sablonossággal...” Ezzel szemben inkább a korszerűsítést javasolja: *„Inkább azt akarom, hogy felolvasással rámutassak arra, hogy miként lehetne még ma is iskoláink eredeti szellemét ápolni, a régi tradíciókat kapcsolatba hozni a modern haladás jelenségeivel és eszközeivel, ezek fölhasználásával dolgozni és így nemcsak tisztán a felekezeti-*

nebb érdeklődését kielégítő filmek gyártásával és a külföldi, kiválóan sikerült ismeretterjesztő filmek kikölcsönzésre való megszerzésével olyan programot állíthatna össze, melynek aztán úgy a nagyközönség, mint az iskolai ifjúság tudásvágyának kielégítésére és így a kultúra terjesztésére igen alkalmas lesz.

Mert nem én mondom, hanem mindazok a neves írók és pedagógusok, akik az utóbbi időben a mozik működésével és hatásával foglalkoztak, hogy a mozikat, mint az általános műveltség fontos terjesztőjét, kell számításba venni s éppen ebből a célból, minden előnyét a legsikerebben ki kell használni...

Előadásában példákat is említ a földrajzi, biológiai vagy fizikai stb. jelenségekre, kísérletekre, amelyeket lefilmezve, igen jól lehet bemutatni a tanulóknak, sokkal olcsóbban, mint a költséges műszereken végzett, olykor veszélyes kísérleteket. Gyakorlatilag sok iskolában még az is gond, hogy nincs minden kísérlethez megfelelő felszerelés sem, ezért egy jól elvégzett és lefilmezett kísérlet számtalanszor megismételhető.

Arról is beszámol, hogy az állóképek sorozatából miként keletkezik a mozgóképek (ha 15 képet vetítenek másodpercenként). Emellett gyakorlati tanácsokat is ad azoknak a tanártársaknak, kik meg szeretnék próbálni, hogy saját iskolájukban alkalmazzák majd a filmvetítést. Egyrészt, hogy milyen költségekkel számoljanak, hogyan válasszák ki a megfelelő vetítőgépet, a filmeket, sőt, hogy miként rendezzék be a vetítőtermeket. Javasolja, hogy ha más nagyobb terem nincs, akkor az iskolák tornaterme is megfelel az alkalmi vetítésekre. Arról sem feledkezik meg, hogy jelezze, a kezdeti kiadások után a filmvetítésből a kollégiumnak szerény jövedelme is van, amelynek egy részét a fizika szertár további bővítésére fordítják, más részét pedig jótékonysági célokra. Például az akkori filmszalagok igen drágák, egy órányi filmvetítésre szükséges 1000 méter hosszúságú filmszalag előállítási ára 1000 korona. Annyit egy iskolai mozi nem tud fizetni érte, de még a vándor mozisok sem, ezért a filmkópiákat kölcsönzik, bérlik. Viszont a többszöri vetítéssel a filmszalagok megkopnak, minőségük romlik, s ez hátrány a vetítés minőségét illetően.

Mindenkinek ajánlja, hogy kövessék a példát, s ne idegenkedjenek az új dolgoktól, mert: *„A technika szinte csodával határos alkalmazásaival találkozunk a kinematográfiában. Engedhetjük-e tehát, hogy ez az óriási hatalom előttünk kihasználatlanul beverjen, pusztítson körülöttünk?*

Hiszem, hogy nemcsak én felelek erre a kérdésre nemmel. Hanem előbb-utóbb mindnyájan meggyőződéssel fogjuk hirdetni annak szükségességét, hogy a mozgóképre rátegye a kezét az iskola is, hogy besorozza az ismeretterjesztő fegyvertárába.”

Az iskolai mozi működéséről minden évben beszámolnak a kollégiumi *Értesítőben*, mellékelve az előadások időpontját, a bemutatott filmek címeit, a szervezési kérdéseket vagy éppen nehézségeket, részleteket a berendezés működéséről, gyarapításáról, valamint azt is, hogy a bevétel egy részét mire fordították.

Az 1911-ben megvásárolt filmvetítőn *ívfény* világította át a filmkockákat, ami elég tűzveszélyes volt és nagy volt az áramfogyasztása is. Ekkor az áramot a zilahai utcai hálózathoz kapták, melyben 440 voltos és 30 amperes áram volt. Mivel

ez túl nagy feszültséget és áramerősséget jelentett a készülék működéséhez, előbb ellenállásokat iktattak be, majd pedig egy feszültségcsökkentőt (transzformátort) szereztek be. Ez sem volt a legjobb megoldás, mert az áramfogyasztásért sokat kellett fizetni. Ráadásul előfordultak üzemzavarok, áramszünetek a városi villanyvilágításban, ezért egy idő után saját áramforrást szereztek be. Egy villamos motort, mely áramfejlesztőként is működött. Ezzel megoldódott az áramellátás kérdése. Az áramfejlesztő az iskolai vízhálózat tartalékmotorjaként szolgált, vetítéskor pedig az áramot szolgáltatotta.

Egy másik műszaki gond az volt, hogy kezdetben a vetítőgépet kézzel hajtották, ami azt eredményezte, hogy a képek mozgása nem volt egyenletes. Egy idő után ennek egyenletes meghajtására is beszereztek egy kis villanymotort.

Mivel az elektromosság alkalmazása még csak a kezdetén volt, az újdonságnak számító elektromos berendezések és alkatrészek igen drágák voltak, s rövidebb volt az élettartamuk is. Zilahon ezekben az években volt utcai villanyvilágítás, amelynek áramellátását a város saját villanytelepe biztosította. Csak a lakóházak egy részébe és egyes intézményekbe volt bevezetve a villany. Éppen 1911–1912 fordulóján az utcai, 16 wattos ívfénnyel működő villanyégőket kicserélték nagyobbakra, 50 wattosra az utcákon és 100 wattosra a sarki égőket.

A Wesselényi-kollégium Uránia-színháza egyre változatosabb műsorral, mind több filmet mutatott be, annak ellenére, hogy a városban állandó mozi is létesült. Az éves beszámolókból tudjuk a bemutatott filmek címeit, sőt még azt is, hogy kik voltak azok a diákok, tanárok, előadók, akik a filmek alatt vagy előtt felolvasnak, szavaltak, vagy zongorán kísérték a némafilmeket.

Az 1914-ben kitört háború kezdettől fogva hatással volt az emberek életére, így befolyásolta a filmszínház tevékenységét is. Sokkal rövidebbek a háborús évek filmszezonjairól szóló beszámolók. Nagyobb hangsúlyt kap a hazafias nevelés, az ellenséges országokat negatívan, a szövetségeseket, különösen Németországot pozitívabban mutatják be. De jobb, ha idézünk a beszámolókból:

„Azok a tervek, melyeknek a megvalósítását a múlt évben szép sikerrel megkezdettük, a világháború forgatagában csak tervek maradtak. Csupán arra szorítkoztunk, hogy a tanulókkal szemben kötelező hat Uránia-előadást megtartsuk. (Gyakorlattá vált, hogy tanév elején a beiratkozáskor minden diák kifizetett két koronát és ezért joga volt hat előadást megnézni. A szegény diákok számára ennek befizetése nem volt kötelező.) Ezekkel az előadásokkal, melyek a háborús országok ismertetésével foglalkoztak s így aktuálisak is voltak, akartuk kielégíteni a tanítványaink természetes érdeklődését és látókörük szélesítésével közvetve a kultúrának is szolgálatot akartunk tenni.

Kultúra! Ennél a szónál egy kissé meg kell most állanunk. Vajon érdemes ezért kezdeni, dolgozni tovább is, mikor látjuk, hogy ennek a kultúrának a nevében azok a nemzetek, melyek zászlóvivői, fejlesztői és terjesztői voltak eddig, most millió számra gyilkolják egymást öldöklő harcokban...

Bizony, nehéz erre válaszolni. Nagyon erősnek kell lennie a hitnek a kultúra diadalában, hogy a kérdésnek hatása alatt meg ne inogjon. És e hitet kell nekünk itt az iskolában erősíteni, tovább fejleszteni s tehetnők-e ezt kétegyekkel, megzavart meggyőződéssel? Bizonyára

nem. A híres XX. század kultúrája csődöt mondott. Bizony hisszük és e hitben dolgozunk tovább is, hogy a XXI. század kultúrája áldássá fog válni csakugyan az emberiségre...” (Minden békeszerető értelmiségben, felelős emberben megfogalmazódhatnak hasonló gondolatok háborúk idején, annak borzalmai ellen...)

A tovább tartó háború egyre jobban rányomja a bélyegét az emberek életére, az iskolára és ez alól az iskolai mozi sem vonhatja ki magát. Az 1915/1916-os beszámoló is jelzi ezt: „Alig-alig lehetett kijönni a háborús hangulattól. Úgy az ifjúságnak, mint a nagy közönségnek az érdeklődését állandóan a háborús események kötötték le. Ehhez kellett nekünk is alkalmazkodnunk. Ezért — egy kivétellel — előadásaink tárgyai is a háborúval voltak kapcsolatosak...”

A Wesselényi-kollégium Uránia színházának vasárnapi, igen sikerült előadását nagyszámú közönség élvezte délután is, este is: a tanuló ifjúság összeseregltésem ugyanis előnyösen befolyásolta látogatottságát a mozinak, a mely e hó 15-én (vasárnap) ugyancsak délutáni és estéli előadásban a következő műsorral kedveskedik azoknak, a kik kellemes és tanulságos szórakozással óhajtják az ünnep délutánját, vagy estéjét eltölteni:

1. Karlsbad és Marienbad. (Természetes.)
2. A hangyaevő. (Tudományos.)
3. Pali, mint adoptált gyermek. (Komikus.)
4. A vak bányász. (Dráma.)
5. Dalmácia. (Természetes.)
6. Hüvelyk Matyi kalandjai. (Tréfás.)

A színház vezetősége a délutáni előadásokat ezen túl felnőtteknek is megnyitja, mégpedig — minthogy a délutáni előadásokon zene nincsen — mérsékelt helyárrakkal s így most már igazán mindenkire nézve lehetővé teszi ezeknek a kultúra-terjesztő előadásoknak a látogatását.

A Wesselényi-kollégium Uránia színháza vasárnap a megszokott szépszámmú közönségnek igazán hatalmas és érdekes műsort mutatott be. Derítő hangulatával, élvezetet nyújtó hatásával ez előadás valamennyi előbbinek felette állt. A műélvező közönség a legnagyobb meglepéssel, pompás kedvvel s mély érdeklődéssel kísért a hatásos képeket. Kedvesek és megkapók voltak az állatvilágból bemutatott részletek; józón megnevettek a kis csavargó tréfás kalandja; mély hatást és érdeklődést keltett az ezüst óra nemes históriája; báj és festőiség gyönyörködtetett az olaszországi tájakban; derűs volt a félrevezetett Zigato detektív tréfás tévedése. Még visszaemlékezve is élvezzük.

Vasárnap ismét lessz délután is, este is előadás, amikor a következő érdekes és tanulságos számokban gyönyörködhetünk

1. A kéményseprő. (Humoros.)
2. Ofelsége Ischiben. (Látványos.)
3. Az őserdőben. (Dráma.)
4. Magyar aktualitás. (Látványos.)
5. Repülő dinya. (Humoros.)

Az Uránia „mozgóképszínház” a korabeli sajtóban

A háborúban is lehet hasznos tudnivalókra tanítani a diákokat, kik közül lehet, so- kan nemsokára a harctérre kerülnek majd. A háborús ismeretek az otthoniak számára is jól foghatnak. Ezért 1915. „november 20-án — a budapesti Uránia-színház igen aktuális darabját mutattuk be, melynek címe — *Kötőzőbehtől vissza a frontig* — elárulja érdekes tartalmát. Hogy azonban a sebesültek gyógykezeléséről minél tökéletesebb ismereteket nyújtson az előadás, a vezető tanár érdekes kísérletekkel kapcsolatosan megismertette a sebészeti technika legfontosabb eszközeit: a Röntgensugarakat és ott az előadás folyamán készített Röntgenfelvételeket. Az így kibővített előadás, különösen a művétagok használatát bemutató mozgóképek hatása alatt is megnyugtatót mindenkit sebesült bőséink sorsa felől.” (Mert ezekben az években a szilágyságiak is megfizették a véráldozatot, beleértve a kollégium diákjait és azok rokonait, hozzátartozóit és ismerőseit.)

Majd 1916. „Február 19-én egy igen szép és érdekes mozidramát mutattunk be, Hí a haza címmel. A háború színterén készült szép felvételek kapcsán különösen a gyermeki lélekre ható hazafias tartalmú darab nevelő és felemelő hatása közvetlenül megfigyelhető volt már az előadáson...” Nyilván az iskola sem maradhatott ki a háború idején és békeidőben is kötelező hazafias nevelésből.

Az 1916–1917-es tanévről szóló beszámolóból kiderül, hogy a háború további nehézségeket okoz. A háború alatt a filmek egy része közönségsikerre törekedett, nem annyira a kultúra terjesztésére, s ezt fájlalja a zilahi iskolai filmvetítések kezdeményezője. Mint ahogy azt is, hogy csak szalmaláng volt a kezdeti minisztériumi lendület, hogy minden középiskolát felszereljenek a zilahihoz hasonló vetítőgéppel, s kihasználják a filmek nevelő hatását.

„Nagyon megnehezítették még működésünket a filmszállítással és villanyszolgáltatás hiányával járó bajok is. Megtörtént az, hogy az előadás napjára nem érkezett meg a film, mikor pedig megjött, akkor nem volt villanyos áram. Sőt egy esetben külön fel kellett küldeni Budapestre egyik növendékünket, hogy a kiválasztott filmet az előadás napjára lehozza, mert a vasút a filmek szállítását egy ideig nem vállalta.

Ilyen körülmények között csak éppen a hivatalos 5 rendes és egy mozilőadást tartottuk meg...” Tehát tanulóknak az év elején megígért 6 bérletes előadásból eszerint 5 oktató-nevelő vagy tudományos film volt és egy szórakoztató mozi. Mivel ebben az évben halt meg az öreg császár- király, Ferenc József és utódát, IV. Károlyt ugyanebben az évben koronázták meg, ezeket az eseményeket a mozgókép elhozta Zilahra is. Ezzel már olykor a film a filmhíradó (mai tévéhíradó elődje) szerepét is kezdi betölteni:

„Bemutattuk I. Ferenc József meghalt nagy királyunk temetését két részben és két előadás keretében megfelelő műsorok kíséretében. Ugyancsak két részben és két előadás keretében tekintették meg növendékeink a koronázásról készült felvételeket is.”

A kultúra terjesztése még a háború idején is fontos, a hazafias nevelés mellett, s külön érdekessége, hogy a következőkben az Arany János évfordulónak szentelt, a kolozsvári, Janovics Jenő által képviselt filmes iskola darabja kerül műsorra. Azért is idézzük részletesebben a beszámolónak ezt a részét, mert már vannak benne filmkritikai elemek is: *„Külön ünnepies előadást rendeztünk Arany János 100 éves születési évfordulója alkalmából. Előadásra került ez alkalommal Arany páratlan szépségű balladája: a Tetemrehívás mozgófényképekre átdolgozott alakban. Janovics Jenő dr. mesteri munkát végzett a filmre rendezéssel. Látszott, hogy a nagy költő megértő szakemberre talált benne. Szépen játszottak a kolozsvári Nemzeti Színház tagjai, közülük első sorban Berkey Lili, aki Kund Abigélt személyesítette meg megrázó erővel. A vajdahunyadi várban történt felvételek is hozzájárultak az egész darab nemes, felemelő hatásához...”* Mivel még mindig a némafilmek korában vagyunk, a vetített előadást irodalmi-zenei aláfestéssel mutatják be, hogy a közönség számára érthetőbb és szemléletesebb legyen: *„Nagyban emelte az előadás sikerét Csávásy Alice VII. o. tanuló szavalata, aki a Tetemrehívás-t adta elő nagy hatással és ugyancsak Csávásy Alice, Bobacel Sándor, Flanyek Béla VII. o. tanulók begedi, Nagy Irén VIII., Porjesz Erzsébet VI. és Dobay Judit III. g. oszt. tanulók zongorajátéka, mely a darab előtt, a szakaszközött s az előadás alatt valóságos műélvezettel kedveskedett a hallgatóknak.”* (A beszámolóban az is kitűnik, hogy a háború alatt a kollégiumban megjelentek az első lányok is, korábban kizárólag fiúk tanulhattak itt. Az osztálynévsorokból látható, hogy nappali tagozatra osztályonként egy-két lányt vettek fel, s a magántanulók között pedig ennél valamivel jobban voltak képviselve a lányok.)

Az 1918-ik évi beszámoló még több nehézségről panaszkodik, amelyeket egyrészt a háború okoz, másrészt az, hogy a filmkészítés mind jobban elmegy az üzleti céllal történő filmezés irányába. Nagy Sándor maga is elment Budapestre, hogy a filmellátás ügyében tárgyaljon, de ennek ellenére szegényes évet mondhatott magának a zilahi iskolai filmszínház: *„A filmgyárakkal való tárgyalás azonban teljesen eredménytelen maradt. A mai, csupán szórakozni vágyó közönség bámulatos anyagi támogatása ugyan egymás után keltette életre a filmgyárakat, de ezek produktumai éppen azért csakis szórakoztatóak s még mint ilyenek is sok tekintetben kifogásolhatók.”*

Ekkoriban kezdődik meg a történelmi regények és jelentős irodalmi művek megfilmesítése, *„de ebben is több a népszerűség és jövedelmezőség utáni hajbánszat, mint a komoly munka... Úgyhogy ezekből a törekvésekből még az sem állapítható meg: vajon egyáltalában lehet-e regényeket úgy átdolgozni a mozi számára, hogy azoknak irodalmi értéke ott is érvényesülni tudjon és hogy hatásuk tényleg az irodalom iránti érdeklődés felkeltését idézze elő a mozi közönségében...”* Az utókor azt igazolta, hogy később számos nagyszerű irodalmi műből készült kiváló film, de nem ritkán az is előfordult, amitől a beszámoló szerzője is tart, hogy irodalmi remekműből csapnivaló film készült.

A kollégium diákjai és a város többi tanulói számára az 1917–1918 tanévben megtartották az öt bérletes vetítés, amelyek műsora sokkal szegényesebb volt az első filmes évadnál (1911–1912-es) a Wesselényi-kollégium Uránia-színházában. Érdekességgént az öt cím: *Hollandia, Svájc, Belgium, Babona és Shakespeare*. Ezeket érdemes összevetni az első évad előadásainak változatosságával és bőségével, melyet a tanulmány végén mellékelünk.

Az 1917–1918-as tanévet még rendesen sikerült befejezni, de ezután, a háború utolsó hónapjaiban olyan változások következtek be, amelyek nyomán Erdély más állam keretébe került, s az új tanév egy nagyon hosszú megszakítással három hónapot tartott csupán. Az elkövetkező években nemhogy a Wesselényi-kollégium Uránia-színházának a működését nem tudták biztosítani, sőt magának a zilahi Wesselényi Református Kollégiumnak a létezése is veszélybe került.

A zilahi Wesselényi-kollégium Uránia-színháza — az első magyarországi iskolai moziként — működésének hét éve alatt (1911/1912–1917/1918) az alapító Nagy Sándor tanár elképzelése szerint a zilahi diákok és nem kis részben a helyi közösség művelődését és oktatását szolgálta. Ez a XX. század elején úttörő jellegű próbálkozás volt, amelyet az idő később igazolt az egyre korszerűbb képi és szemléltetési (vizuális) eszközök felhasználásával. A pedagógiai lexikon szerint: *— A szemléltetés biztosítja az érzelmi megismerés és az elvont gondolkodás szoros kapcsolatát, megkönnyíti a tanulók számára a tananyag megértését, s ezáltal elősegíti a tananyag bevéését...”*

Ma az internet, a televíziózás és a képek rögzítésének, tárolásának és továbbításának digitális korszakában talán megérthetjük, hogy mennyire korszerű, mondhatni forradalmi volt az a tény, hogy majdnem száz évvel ezelőtt Zilahon a diákoknak álló- és mozgóképeket vetítettek műveltségük és látókörük kiszélesítésére.

A Wesselényi-kollégium Uránia-színházának az első évében (1911–1912-ben) megtartott előadások kimutatása:

I. Próba-előadás nov. 26.-án (*csak a gimn. növendékeinek*): Japánban — Kínai képek — Élet a hadihajón — Hogy nő a virág — Richmondi versenyek — Nápolyi öböl — Gleccserek honában — Oroszlánvadászat — Kellemes visszatérés.

II. Próba-előadás dec. 3.-án. Honvédő polgárok. (*Növendékeknek és felnőtteknek.*) Az előadás kiegészítésül: Tripolisz — Német altiszti iskola — Kozákok lovas gyakorlata — Újpesti diák-katonák — Díszszemle a Vérmezőn — Lea torkos.

III. Ünnepeleys megnyitó előadás dec. 16. (*Felnőttek részére*), IV. dec. 17. (*íjf.*): Genf és Kálvin, *Gergely György dr.* — Villamos kísérletek — Kinematográf-felvétel Afrikában — Repülőgépgyár.

V. jan. 1. (*felnőtteknek*) Mozi. A jó lövő — Cseppfolyós levegő — Cápa-haláztatás — Az Etna kitörése — A tenger állatvilága — Lóverseny a jégen — Lionelli, a kígyó-ember — Bivaly- és elefántviadal.

VI. jan. 7. Új asszonyok (Uránia.) *Felnőtteknek.*

VII. (*íjf.*), VIII. (*feln.*) jan. 14. d.e. és este. Japán (Uránia).

IX. (*íjf.*), X. (*feln.*) jan. 21. d.e. és este. Régi jó idők (Uránia).

XI. (*íjf.*), XII. (*feln.*) febr. 11. d.e. és este. Székely-ország (Uránia).

XIII. (*íjf.*), XIV. (*feln.*) febr. 20. d.e. és este. *Víg mozi.* Helyettes szobaleány — Leát dezinficiálják — Wokurkának pénzre van szüksége — Ha a vége jó, minden jó — Pali mint próba-baba — Az eltört kard — Frici mint házörző.

XV. febr. 22. (*íjf. és feln.*) 1848. Előadta Vágó Bertalan festőművész.

XVI. febr. 25. (*íjf. és feln.*) A levegő meghódítása (Uránia).

XVII. (*íjf.*), XVIII. (*feln.*) márc. 10. d.u. és este. *Mozi.* Öregek és ifjak — Póruljárt ordonánc — Mont-Blanc hegység — Jancsi póznája — Vak királynő fia — Kölcsönként lakás — Jancsi mint kertész.

XIX. máj 29-én, a *tanárgyűlésen.* A kinematográf-gépek szerkezete és fajtái. Ism. előadás vetített képekkel. XX. *Mozi.* Madarak fészükben — Régi Róma — Villamos kísérletek — Rovarevő növények — Ábrahám feláldozza Izsákot — Utazás a Tátrában — Villamos nyaraló — A túskebőrűek.

XXI. jún. 16.-án d.e. (*íjf. és feln.*) A drótnélküli távíró és az elektromos hullámok. Ism. előadás kísérletekkel.

XXII. (*íjf.*), XXIII. (*feln.*) jún. 16. d.u. és este. *Mozi.* Köd a havasokon — Az északi sark meghódítása, 2. Részben — Bikaviadal — Kófic Béni kalapja.

XXIV. jún. 21-én, az iskolai év utolsó napján: *Víg mozi.* A tiroli baba — Rozália hízik — Little Jancsinak fáj a foga — A halász álma — Junató, a kaucsuk ember — A kakukk és a barázdabillegető.

Irodalom

A Zilahi Ev. Ref. Wesselényi Kollégium Értesítője az 1911–1912, 1912–1913, 1913–1914, 1914–1915, 1915–1916, 1916–1917 és 1917–1918-ik évekre, Zilah, 1912–1918.

A *Szülőség* 1911–1912-es évfolyamai.

Baricz Lajos

Mózes

Látta az Úr népe nyomorúságát
Az elnyomás földjén. Megegett szíve,
Elgondolta már akkor szabadságát
És hozzákezdett, hogy onnan kivigye.

Mózeset küldte el teljes hatalommal,
Aki a pusztában nyája pásztora,
Felszerelte őt csodatevő bottal —
Maga volt a jel, az erő, a csoda.

Kemény szóval mondta: „Kegyes fáraó,
Szolgasorsban élni nem nekünk való;
Engedd el a népet, hadd legyen szabad!”

Még tízszer mondta ezt tíz csapás előtt
— az Úr adott neki kitartást, erőt! —,
s népe a pusztában szabadon halad.

2008. február 27.

Szabadon

Elbuktak mind a forradalmak,
a zsarnok erők mind leverték,
de nem bukott el a szabadság,
hisz őseink belénk nevelték.

Túléltek mi a nagy csatákat,
bárki is volt az ellenségünk,
hányszor várták bár szívrepesve,
mikor jön el már végre végünk.

Osztrák igát hordtunk sokáig,
később keletről jött az ellen.
Úgy nézett ki, hogy eltiportak,
de él bennünk az ősi szellem:

szabadnak teremtett az Isten,
elvenni senkinek nincs joga,
magunktól meg világ végéig
róla le nem mondhatunk soha.

Testvéreim a nagyvilágban,
mi, bárhol is élünk, magyarok,
legyünk hát őseinkhez méltók:
erősek, bátrak és — szabadok.

2008. január 18.

Brauch Magda

Az Erdélyi Gondolat Könyvkiadó 2010-es ifjúsági és gyermekirodalmi kötetei

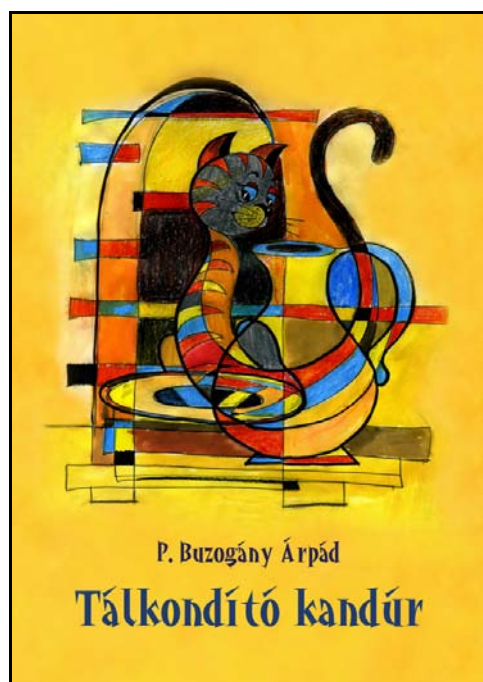
A kiadó továbbra is különös gondot fordít az igényes gyermekirodalom terjesztésére. A közelmúltban több kötetük is napvilágot látott, köztük öt a legfiatalabb korosztályhoz szól, további hét kötet elsősorban a nagyobb diákok érdeklődését forgathatják.

P. Buzogány Árpád: TÁLKONDÍTÓ KANDÚR

Óvodások, kisiskolások számára írott P. Buzogány Árpád két kötete.

A *Tálkondító kandúr* című, rövid, dalmas verskből álló könyvet a falusi gyermekek élvezhetik közvetlenebbül, mivel a kötetben szereplő háziállatok, szárnyasok, madárfajták mindennapi életük társai, ellenben azt sem lehet figyelmen kívül hagyni, hogy a városi, tömbházlakó kisgyermekhez is közelebb hozza az embert körülvevő állatvilágot — amelyből talán csak a kutyát és a macskát ismerik „személyesen” — és így jobban törekednek majd e különös világ megismerésére. A kötetben — az említett kutyán és macskán kívül — szellemes történetben megjelenik a kecske (*Kecske helyett káposzta*), a ruca, az „alamuszi nyuszi”, a liba, több változatban is (*Előre, a libalegelőre! Volt-nincs tócsa, Libatán*), a róka, a ló, sőt, a szamár

is (*Tamaráról, szomszédunk szamaráról*), a madarak közül pedig megszólal a cinege, a szarka, a galamb, a rigó, a seregély (*Igazat fűtyült a rigó, Tavaszváró, Fűzfa begyén fűtyt*). Ezek a hangok — másokkal

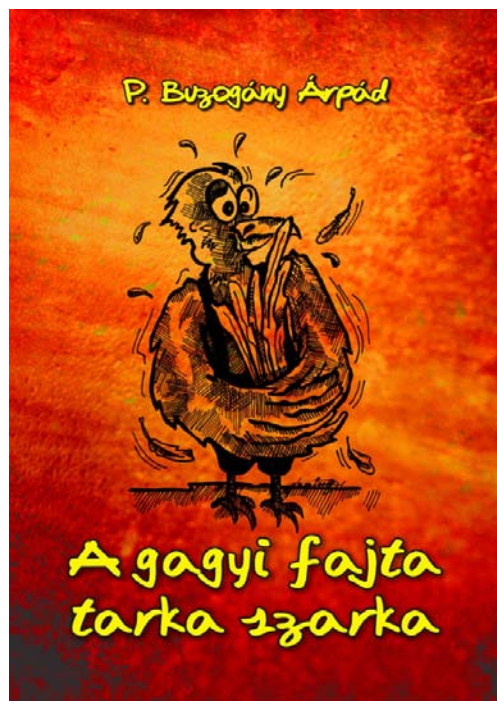

együtt — jelen vannak az Udvari koncert című versben. A kötet leglíraibb, legdallamosabb darabja azonban a *Madárkaaltató*: „Szellő lenget hajló ágat, / ringat madárfiókákat, / alkonyodik, esteledik, / minden már elcsöndesedik. // Szél himbálja nagy fa ágát / s rajta a csöppnyi madárkát. / Vele ringat egész sereg / álmosodó falevelet. // Halk csipogás lett az ének, / visszhangja sincs a nagy éjnek. / Alvó madár ring az ágon, / mint a lepke friss virágon.”

A *Tálkondító kandúr* című kötetet még teljesebbé, értékesebbé teszik Péter Katalin Illusztrációi.

**P. Buzogány Árpád:
A GAGYI FAJTA TARKA SZARKA**

P. Buzogány Árpád másik gyermekverskötete, *A gagy fajta tarka szarka* műfaji szempontból verses mese. Alapja,

kiindulópontja egy ismert magyar szólás: „Sokat akar a szarka, de nem bírja a farka.” A köznyelvben a szólások általában — mint a fenti is — átvitt értelműek, de a szerző ezúttal a szólást eredeti értelmében használva alkotott egy kedves, szellemes, tanulságos mesét. A Gagy faluban élő szarkák közül az egyik nagy gondban van, mert a kelleténél rövidebb a farka. Póttollakat varratna fel egy szabóval, de ez nem sikerül, így maga próbálja felragasztani színes póttollait, de hiába büszkélkedik velük egy ideig, hirtelen csalódnia kell: „Eszőhozó szellő/ a port felkavarta — / hazafelé röppent / minden bámész szarka. // Hanem a mi szarkánk / a fejét vakarta: / elröpülni sem tud, / oly nehéz a farka.” Ráadásul a meginduló eső le is áztatja a ragasztott „műfarkat”.

Ezt a kötetet Nagy Zsolt szellemes illusztrációi teszik értékesebbé.

**Jancsik Pál:
PIRIPÓCSRÓL NÁRITTYENBE**

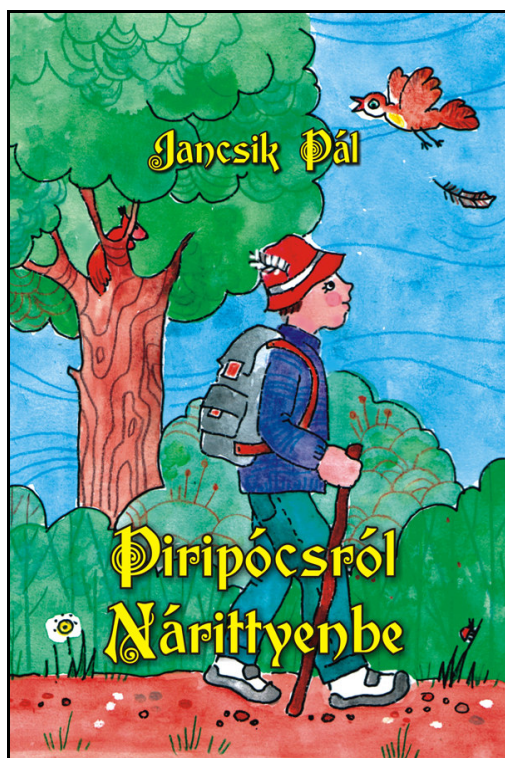
A kisgyermekhez szól Jancsik Pál *Piripócsról Nárittyenbe* című gyermekverskötet is. A sokoldalú, változatos tematikájú könyv 29 darabot foglal magába. A falu élete itt is fő helyet foglal el, elsősorban a természet megjelenítése, de a *Patak*, *Búzatábla*, *Tavaszi tánc*, *Gémeskút* című versek mellett városi életképeket is találunk, mint a *Toronydari* vagy a hangulatos *Városi este*. Az állatvilág „képviselői” sem maradnak ki (*Az a rigó*, *Rókalyuk*, *Pillangótánc*, *Dongó*, *Pulyka*, *Szítakötő*, *Csóka hozta dió*, *Hóból a hattyú*, *Őzikek*). A róluk szóló játékos sorok mindig a lényegre összpontosítanak: „Csupa szín / csupa hím, /

csupa fény, csupa kellem. / Villan a lán-
cuk, / illan a táncuk” (*Pillangótánc*).

A *Szítakötő* című versben az élőlény és annak neve közötti harmóniára hívja fel a szerző a figyelmet: kiemelve így anyanyelvünk szépségét: „Mint finom mű-
vű szerkezet, / oly sima, fényes, kényes
ő, / mint ritka, drága ékszerek, / olyan
ez a szítakötő.” // „Így szép és ékes ő,
akár / magyar neve — szítakötő.”

A kötet egyik legérdekesebb darabja a találós kérdésekre épülő *Szerszámok*. Az egyes versikék a zárójelbe tett szer-
szám tulajdonságait emelik ki. Például:
„Én vagyok az ... (olló) / Ahol járok,
kettéválik / A vászon, a posztó.”

Játékos rímeléssel alapszanak a *Mi a szöszt?* címen összefoglalt rövid darabok is: „— Meginnád-e te a szeszt? / —
Meg a szöszt!” // „Merre jártál, pici pó-
kom? / Píripócsom.”

Az érdekes, élvezetes kötetet alkalmi versek zárják (*Édesanyámnak, Nőke nap-
jára* stb). ezeket könnyen megtanulhat-
ják — alkalomadtán — a kisgyermek-
ek. A kötetdíszítő illusztrációk Müller Kata-
lin munkái.

Csire Gabriella: A NAGY EREJŰ TOLDI

Az elemista korosztályhoz szóló kö-
tetek közé sorolnám Csire Gabriella
egyik idei művét is. *A nagy erejű Toldi*
című kötetében Arany János elbeszélő
költeményét — természetesen a trilógia
első, közismertebb részét — ültette át
prózába, hat fejezetben: *Az álnok fivér,*
Bujdosás, A réti farkasok, Királyi ajándék,
A fehér cipő, Az ismeretlen bajnok. A szer-
ző szorosan ragaszkodik az eredeti cse-
lekménysorhoz, semmilyen jelentős
mozzanatot nem hagy ki, és helyenként
— saját szövegébe ágyazva — szósze-
rinti idézeteket is alkalmaz Arany *Toldi*-
jából, úgyhogy nagyon gondos, kö-
rültekintő munkáról van szó. Mégis
csak a kisebb gyermekek számára aján-
lanám az érdekes, fordultatos cselek-
mény révén lenyűgöző könyvet, mivel a
gimnáziumi osztályokban Arany műve a
tananyag része, amellet kötelező olvas-
mány is (de valószínűleg minden ma-
gyartanár talál rá időt és alkalmat, hogy
már az osztályban bemutassa a teljes
művet, azaz az Előhangot és a tizenkét
éneket). A prózafeldolgozás, bármilyen
gondos és tökéletes is, nem pótolhatja
Arany verssorainak tökéletes ritmusát,
remekbe szabott rímeit, szókincsének
gazdagságát, mellyen egész költőnem-
zedékek nőttek fel, és amely diákok, ol-
vasók millióival szeretette meg a költé-

szetet, sőt, az anyanyelvet is, amint azt Sütő András is vallja az *Anyák könnyű álmot ígér* című könyvében (számára a Toldival való találkozás volt az a meghatározó élmény, ami elindította az íróvá válás útján).

Ezzel egy pillanatig sincs szándékomban kisebbiteni Csire Gabriella kötetének érdemeit, hiszen nem árt, sőt, helyes, ha a gyermekek minél előbb megismerkednek a magyar irodalom egyik leghíresebb és legnépszerűbb művével, és ez a zsenge életkorban csak ilyen formában lehetséges. Valószínű, hogy így később még jobban fogják értékelni és élvezni az eredeti Toldit.

Nem hagyható figyelmen kívül a kötet utóirata sem, mely értékes adatokat közöl egyrészt a *Toldiban* szereplő történelmi személyekről (maga a Toldi-család, Nagy Lajos király stb.), másrészt a Toldi témának a magyar irodalomban

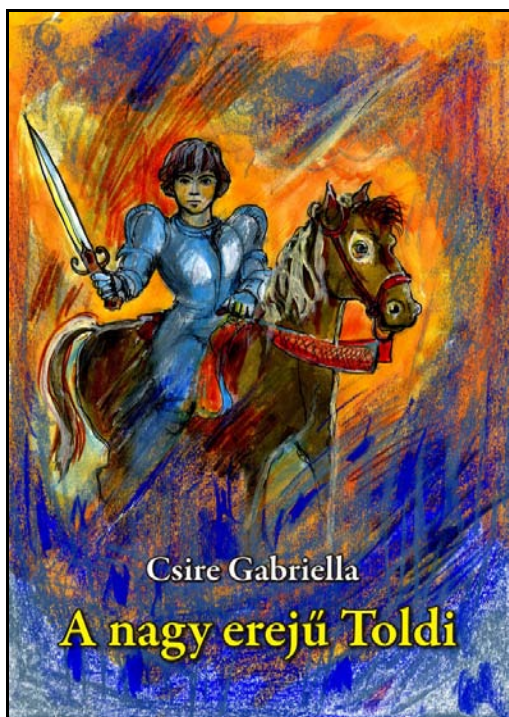
és művészetben való felhasználásáról (*Szépirodalom, képzőművészet, zeneirodalom, bábjáték*). A szerző szómagyarázatot is fűz művéhez, melynek illusztrációit Péter Katalin készítette.

VIRÁGIM, VIRÁGIM, DRÁGA SZÉP VIRÁGIM Székely népballadák I.

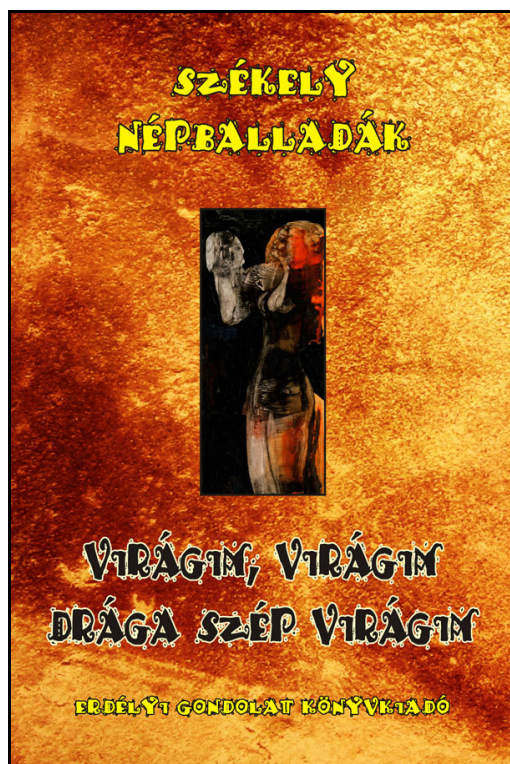
Kis- és nagydiákok, felnőttek számára egyaránt érdekes és értékes olvasmány Ráduly János két kötetben megjelent székely népballada gyűjteménye. Mindkettőhöz a gyűjtő írt értékes előszót és szómagyarázatot. A balladák sorszámot és alcímet is kapnak, ez utóbbiak röviden tájékoztatnak a mű témájáról. A szöveg végén közlésre kerül a gyűjtés pontos helye, időpontja és a gyűjtő neve.

A *Virágim, virágim, drága szép virágim* címmel gyűjtött I. kötet előszavában Ráduly János tisztázza a ballada mint műfaj fogalmát (a balladakutató elődök is idézve), és feltárja az igényes tudományos gyűjtés nehézségeit, buktatóit. Ezután a népballadák tematikájáról tájékoztat, tekintettel arra, hogy szinte valamennyi közölt darab tragikus kimenetelű: „egy féktelen indulatokat szabadjára eresztő társadalom erkölcsi felfogásának jegyében született.”

Ezek után nem véletlen, hogy a befejezett asszony, *Kőműves Kelemenné* történetével indul a kötet, de itt nem az elégetett asszony hamvait, hanem feldarabolt testét keverik a mészbe. A *Barcsai* című balladában viszont elégetik a hűtlen asszonyt. A többi történetnek is nagyrészt asszonyok az áldozatai: *Szegény kicsi Erzsé, Kis Júlia, Molnár Anna*

(bár ez utóbbi itt nem végződik tragikusán). Középkori hiedelmen alapszik a *Júlia szép leány* (Júliát egy látomás viszi a mennybe). A kegyetlen, önző anyáról szól *Budai Ilona* története és a jól ismert *Kádár Kata*, a két szerelmes haláláról. Családi konfliktusokból erednek a feudalizmus idején játszódó következő balladák: *A nagy hegyi tolvaj*, *Görgei Mi-bályné*, *Szegény Szabó Orsika* (a gyermekgyilkos leányanya), *Bíró Szép Anna*, a hajdúktól kirabolt és megölt leány, a *Leányok, leányok* (a megesett leány bánata), *Csáki Erősi* (a halálra táncoltatott leány), *Fehér László* (akit húga becsülete árán akar megmenteni, de az urak becsapják, kihasználják), a *Diófának három ága* (három árva története) és a szívtelen anyákról szóló *Jöjjön haza, édesanyám* és *Kicsi nemes legény*.

ÉN LEÁNYOM PÁVÁT ŐRIZ Székely népballadák II.

Az *Én leányom pávát őriz* című második kötet — az elsőnek szerves folytatása — is előszóval indul, és itt is ugyanazzal a tudományos pontossággal, igényességgel találkozunk az olvasó. Az első öt ballada tragikus kifejeletű. *A Szép Lília* (a pogány király leánya) a *Kádár Katából* ismert vándormotívumot őrzi. A fiatalok meghalnak egymásért, de a szülő még a sírjukon nőző virágszálakat is szétválasztja. A *Fogarasi István* a töröknek eladott leány szomorú történetét mondja el, *Bátori Boldizsár* családi tragédiát. A közismert *Görög Ilona* és a *Kis Pendzsóka* mesemotívumokra épül. Rövidebb, olykor homályosabb témájú balladák a *Most jövök, most jövök*, a *Megégett János* és az anyja által megátkozott leány története: Egy özvegyasszonynak egy eladó lánya.

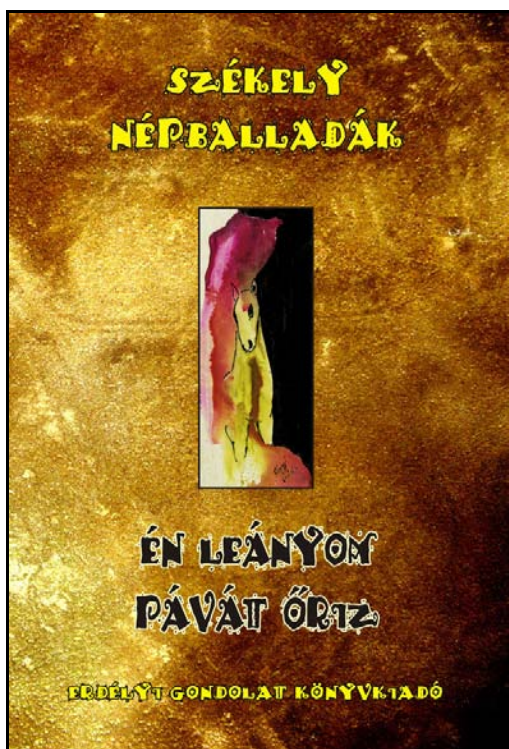
A *Gyere hozzám vacsorára*, *Sárigbasú kigyó*, *Egyszer egy királyfi*, *Hej páva, hej páva*, *Katát kérték*, *Annóka*, *Szép Ilona*, *Guzsalyosban* című balladák is meseszerűek, de ezek kevésbé komorak, még kevésbé tragikusak, mivel témájuk általában a szerelem próbája, ami hol sikerül, hol nem. A *Gyere hozzám vacsorára* a gyáva legényt gúnyolja ki, a *Sárigbasú kigyóban* a legény kiállja a próbát. A *Hej páva, hej páva* című történetben a férj megleckézteti a gögös feleséget, az *Egyszer egy királyfi* ismert történetben a szegény leány nyeri el a királyfi kezét.

Szimbolikus értelmű lírai balladák az *Én leányom pávát őriz*, *A búzamezőben háromféle virág* és *A párjavesztett gerlice*. Az *Este guzsalyosba*, reggel a malomba a lusta leányról szól, aki nem illik a szegény

ember házába. A *Lányok, lányok, rólam tanuljatok* egy leányanya panaszát mondja el, aki azonban nem taszítja el magától gyermekét.

A balladák szövegének gyűjtői között megtaláljuk — Ráduly Kános neve mellett — Faragó József, Vikár Béla, Pozsony Ferenc, sőt Bartók Béla és Kodály Zoltán nevét is.

A két kötet összesen 38 balladát foglal magába. Ezek többsége tragikus kimenetű, és megfigyelhető, hogy ez utóbbiak több mint 90 százalékában ártatlan vagy bűnös asszonyok, esetleg fiatal leányok az áldozatok. Ők a hűtlenek, kikapósak, lusták, rossz, kegyetlen anyák, akik az egykori balladaszerző szerint megérdemlik sorsukat (bár az sem kizárható, hogy ezek az élénk fantáziájú szerzők maguk is a gyengébb nemhez tartoztak, és egymás kárán okultak vagy... szórakoztak).

Az értékes kötetek borítóját Beke Sándor-Olivér tervezte, a könyvborító illusztrációit Abonyi Mária készítette.

Beke Sándor: ELÉGIA A HARGITÁHOZ

Beke Sándor két új kötettel gazdagította 2010-ben az Erdélyi Gondolat kiadványait. Mindkét könyv szólhat gyermekekhez és felnőttekhez egyaránt.

A gyermekkönyvtár sorozatban jelentette meg az *Elégia a Hargitához* című művét, talán azért, mert egy ilyen vers a szülőföld szeretetére az itthon maradásra, a hazai táj szépségeinek felfedezésére neveli az ifjú olvasókat (de a felnőtt korosztályt is).

A kötet alcíme: Költemény. Valóban egyetlen lírai hangú, hosszú versről van szó, melynek témája a Hargita, „főszereplője” a költő, aki egy vasárnap délelőttjét azzal tölti, hogy újból meglátogatja régi nagy „szerelmét”, a Hargitát, s ebből az alkalomból újból felfedezi annak minden szépségét (Sok korábbi költeménye, egész kötetei szólnak erről a témáról).

Színes tájképpel indul a költemény, majd nagyobbik részében életképpé, sőt, egymást váltó mozgalmas életképekké alakul, melyek úgy követik egymást, mint filmkockák a vásznon. A táj és élővilága valóságos, bemutatása szemléletes, tarka és részletező, a költő azonban saját lelkivilágát vetíti ki erre az újból és újból megcsodált, mindig jobban megszeretett tájegységre, melyet úgy mér fel — József Attilával szólva —, mint birtokát a tulajdonosa: „Mint-ha itt születtem volna / a fenyves jászlában, / mintha nem is ismernék / más

tájjat s más világot, / mintha szikár or-
modnak / testvére lennék, / gyermeki
ámulattal / látogatóban / úgy megyek
föl / hozzád vasárnap.”

Megelevenedik a tarkabarka kép.
„Olyan a rét, mint egy hímzett takaró”,
de a tájban megjelennek az élőlények
is: a boglya tövében pihenő székely
legények, a pizstrángok és a házikó
pitvarában muzsikáló tücskök, a réten
futkározó gyermekek és a szalonnát
sütő asszonyok, leányok. Csupa moz-
gás a táj: az őzike nem ijed meg az
embertől, mert „virgonc hableányok
születnek a víz sugarában.” Ember és táj,
ember- és állatvilág szinkronban van
jelen: fehér lovacska apró legényke ül
büszkén, miközben arrébb piros
tehenek legelésznek békésen, csak egy
borjú ugrál, hogy fölvegye a versenyt
egy színes dongóval. A következő
„filmkockán” fejkendő öregasszony

tűnik fel görnyedten, de kiderül, hogy
csak azért hajlik meg, hogy vödrébe
forrásvizet csorgasson. Aztán megjele-
nik a „civilizáció” is három gépkocsi
képében, kíváncsian bámuló utasokkal,
akik lehetnek idegenek, de szülő-
földjüket fölkereső látogatók is.

A déli harangszó összegyűjti a fából
épült kis templomban „az egymáshoz
tartozó embereket”, a költő is befejezi
sétáját, szállása előtt vörös, göndör
szőrű kutya üdvözl.

Miért elégia ez a költemény?

Erre a kérdésre nem könnyű a vá-
lasz, mivel a vidám, mozgalmasság, színes
képek korántsem hordoznak bánatos,
szomorkás hangulatú elemeket. És
mégis: a tájbrázolásban a költő elégi-
kus hangulata beleérződik, bár ezt az ér-
zést nem lehet pontosan meghatározni,
a versben rejtve marad, azaz valahol a
sorok között kell keresgélni. Talán azért
válak a vers imitt-amott elégikussá, mert
a költő annyira szereti a Hargitát, hogy
az már fáj. Van ilyen: az embernek a
szépségtől is összeszorul a torka, a
szeretet is könnyeket csaphat a szemébe.
Ez az életérzés néhol tetten is érhető a
versben: A vegyeserdők lombjai / egy
régi, sötét / kunyhót rejtnek, / zsinde-
lyes a fedele, / mint kis, / mézeskalács-
háznak. / De hallom, szívszaggatva /
hegedülnek ott — / pitvarában / szo-
morú tücsök / muzsikál bánatában.”

Miért hallja a költő szomorúnak a tü-
csök hangját? És miért szorul el a szíve
a táj csodálata közepette?: „Ahogy hala-
dok / fölfelé az úton, / megszorul a szí-
vem, / s az erdő alá nézek”: A választ
talán a költemény befejező részében ad-
ja meg: „Végre itthon vagyok. / Előt-
tem áll moccsatlan / szent hegyünk, /

Beke Sándor
Elégia a Hargitához

mint egy égisz éri óriás, / a Hargita. / Borzos fenyves- / fejével köszönt, / ahányszor hazajövök. / A szívem elszorult: / Mintha mindent / tudna rólam, / s mint tékozló fiút / mindig visszafogad.”

Beke Sándor:
AZ ÉN MIATYÁNKOM

Beke Sándor másik kötete, *Az én Miatyáinkom* korábbi istenes verseinek szerves folytatása.

A szerző kora ifjúságától istenhívő, istenkereső ember és költő, de nem valamelyik vallás elvont dogmáit hirdeti, hanem a maga istenében hisz, amely minden emberhez közel áll, úgy is mondhatnók: mindenki számára hozzáférhető vagy legalább megközelíthető. Számos istenes versében — melyeket nagyon találóan versimáknak nevez — saját szavaival fordul Istenhez. Már gyermekkorában így imádkozott: „Gyerekkoromban szégyelltem, / ha imádkozni láttak, / mert vallásórán, / amikor saját szavaimba / foglaltam imámat, / őszinteségemért kikacagtak / a nagyobb gyerekek” — vallja *Titokban imádkoztam* című versében. *Gondviselő* című költeményében megköszöni az Úrnak „a meghitt beszélgetést köztem és Közted.”

Ezek után nem meglepő, hogy ezúttal a Miatyánk sztereotip mondatait is sajátos módon értelmezi, önálló gondolatokkal bővíti ki, magyarázza. Ez a fel fogás- és ábrázolásmód azért is újszerű és szokatlan, mert a mindennapi ember — bármennyire vallásos, istenhívő is — a Miatyánkot általában auto-matikusán, a szövegre már nem figyelve mondja,

hangosan vagy magában, suttogva vagy gondolatban, és még vallásórákon sem magyarázzák, értelmezik, idegen kifejezéssel: kommentálják mondatról mondatra a gyermekek számára (tisztelt a kivételnek). Nem véletlen, hogy gyakran lehet hallani a következő megjegyzést: „Ezt úgy kell tudni, mint a Miatyánkot.”

Beke Sándor is tudja a Miatyánkot, de annak részleteit — anélkül, hogy profanizálná —, a maga szempontjából, egyéni módon — természetesen művészi formában — értelmezi, hiszen a címben is jelzi, hogy ez az Ő Miatyánkja. Különös hangsúlyt kap az imádság kezdősora, a „Mi Atyánk, aki a mennyekben vagy”. Ez a sor kapja a versben a legbővebb magyarázatot, mivel a költő — akárcsak régebben írt *Téged kereslek* című híres poémájában — mintha mindenütt,

Beke Sándor
Az én Miatyáinkom

Mennyben és Földön, ezúttal is keresné az Urat: „Mi Atyánk, / aki a mennyekben vagy”, / Mi Atyánk / itt a Földön, / s a lila világtereken, / hol vagy most, / mindenütt vagy? / Kereslek, / de nem találalak. / Bújócskázol velem?”

Mint más versimáiban, itt is beszélget, sőt „vitatkozik” Istennel: miért van ott is, ahol nem várják, ahol nem hiszik, ahol megtagadják? Hiszen sokak számára csak végső menedékkül szolgál a bajban.

Ezek a haragos gondolatok csak akkor csitulnak el a költő lelkében, amikor elképzei isten eljövendő országát, melyet egyaránt meg lehet majd találni az égben, a Földön és az emberi lelkekben, időben és térben.

„Jöjjön el / a 'Te országod' / a zölden, a barnán / és sötétkéken / forgó Földön, / és szívéből / észlelje rajta az ember / (...) / a világtörténet / minden percét / a rég eltűnt / ember-katonát, / a fejlődés varázsát, / minden átalakulás / szomorú és boldog / pillanatát,” Isten eljövendő országa foglalja magába a városokat, a falvakat, a tanyákat, a tengert, folyót és patakot, a kertet, erdőt és pusztát, a „ritka értékes levegőt”.

A továbbiakban a költő azért kéri, hogy legyen meg az Úr akarata, „mert érezzük / a megbomlott / harmóniát: / amint az emberi lelket / rejtett / gonosz idegenség / szállta meg”, továbbá imádkozik a mindennapi kenyérért, majd részletezi a bűnbocsánatért könyörgő mondatot. Akárcsak korábbi *Bűn* című versében, hatalmas tehernek érzi a bűnt, melyet a hátunkon és a vállunkon kell hordoznunk. Ha ettől megszabadít az Úr, akkor mi is megbocsátunk az ellenünk vétkezőknek, és a kísértés hálójában sem kell tovább vergődnünk.

A saját Miatyámkját ily módon kifejező ember és költő úgy érzi, hogy imája meghallgatásra talált, és általa megtisztult: „Azért még / felfohászkodom: / »de szabadíts meg / a gonosztól!« És hadd, / hogy a sötétől eltávolodva / reggel / gyermekszívvel ébredjek, / s tiszta legyen / minden tettem, / szándékom / és gondolatom. / Ámen.”

Beke Sándor két kötetének borítóját Beke Sándor-Olivér tervezte, a címlapok illusztrációit Péter Katalin készítette. A kötetek végén *A szerzőről* címmel megismerjük Beke Sándor életútját és eddigi teljes életművét.

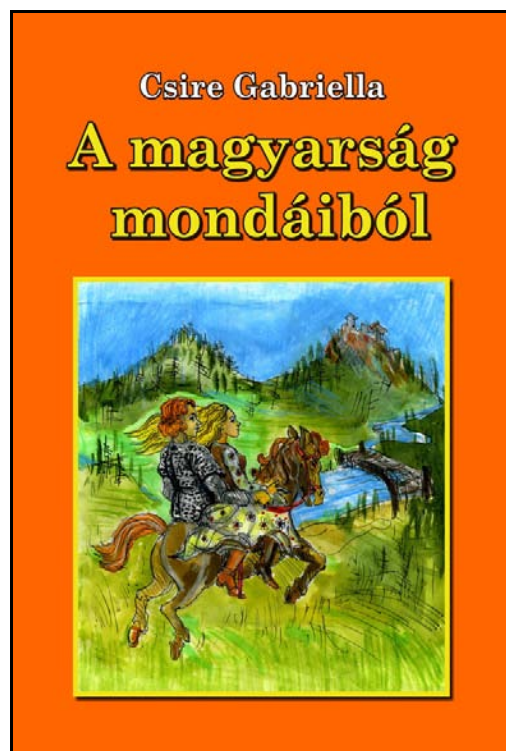
Csire Gabriella A MAGYARSÁG MONDÁIBÓL

Hiánypótló és nagyon értékes Csire Gabriella népmonda-kötete, mely három évszázad történelmi eseményeit foglalja magába mondai feldolgozásban, de történelmi szereplőkkel és hiteles eseményekkel. A 15. századi mondák a Hunyadiak korszakát idézik föl, a 16. századból valók a végvári harcokat, majd a harmadik csoportba sorolható történetek az Erdélyi Fejedelemség történelmét elevenítik fel, a bécsi udvar és a török uralkodóház között egyensúlyozó erdélyi fejedelmek megpróbáltatásait, politikai harcait a hataloméért és az ország viszonylagos függetlenségéért. A történetek anyagát nemcsak a fennmaradt népmondák, hanem emlékiratok, krónikák, naplók, önéletírások stb. is szolgáltatják. Ezekből az eredeti forrásokból merítette anyagát a negyvenhárom korszerű átdolgozást tartalmazó kötet, melynek címe: *A magyarság mondáiból*.

A kötet a Hunyadiak korából származó mondákkal indul. Hunyadi János alakját idézi *A hasonmás* és a *Hunyadi János diadala*. Az előbbiben a vezérhez hasonló Kemény Simon önként vállalja a halált Hunyadi János helyett, a második Nándorfehérvár bevételéről szól, ahol Dugonics Titusz áldozta fel életét. *A császár szép leánya* a két rivális vitéz, Szilágyi és Hagymási története. A következő 5-6 monda Mátyás király korában játszódik, és ekkor még győzelmes harcokról szól: *Szilágyi Mihály és a rosszakarók*, *Mátyás és Mohamed*, *Szabácsvár ostroma*, *A szultán ebédje* és *A Maros menti csata*, amely a kenyérmezei nagy ütközetet ábrázolja Báthori és Kinizsi Pál vezetésével 1479-ben. A mondák kiemelik azt a tényt, hogy a magyarok saját hazájukat, családjukat, javaikat védik, mert a törökök az asszonyokat, gyermekeket is rabszolgasorsra szánják. Az *Omár és Fatimé* című történetben viszont Szapolyai István kegyetlenségéről van szó: Omár 1111 napig kénytelen kiásni egy kutat, hogy vizet fakasszon Szapolyinak, és cserébe kiszabadíthassa kedvesét.

A 16. századból származó mondák tanúsága szerint azonban a törökök kegyetlensége nem ismer határt. *A diadalmas császár* című mondában Szulejmán halálra kínozza a sebesült várkapitányt. A *Szulejmán könnyei* című történetben, Nándorfehérvár visszafoglalása után a császár nem tartja be adott szavát, nem veszi figyelembe a magyaroknak adott menlevelet: a férfiakat kivégezteti, az asszonyokat rabszolgának viszi. Ezután a *Mohács* című mondában a jól ismert történet következik, új ismeretekkel is kiegészítve, majd a *Dobozi Mihály szekér-*

tábora a Mohács utáni egyik történet, mely az ismert eseményt — Dobozi feleségének, majd saját magának halálát — örökíti meg. Ezután Erdély történelme is bekapcsolódik a törökellenes harcok leírásába, de ezek gyakran hatalmi törekvésekkel keverednek. Így például *Az özvegy királyné* mondája Budavár 1541-es bevételével kapcsolatos történet, de Izabellát, az özvegy királynét Erdélybe költöztetik, így fia, János Zsigmond Erdélyország első fejedelme lesz ugyan, de a magyar trónt nem kapja vissza. A belső harcokról, árulásokról tanúskodnak *A fogarasi várúr*, *A rablólovag* és a *Lippa vára* című mondák is (Ez utóbbiban Fráter György kétszínű magatartásáról van szó, ami az életébe kerül). A *Veszprém veszedelme* című történetben belső lázadás tör ki a szószező Vas Mihály ellen.

Egyes végvárok hősi harcait idézik *A dréghelyi hős*, az *Arszlán basa*, a *Mindhalálíg* című mondák. Szondy György várkapitány története Arany János balladájából is jól ismert, de itt megtudjuk, hogy a várvédők mindössze 150-en voltak tízezer török ellen (*A dréghelyi hős*). A *Mindhalálíg* című történet is jól ismert, Szigetvár védelméről, Zrínyi Miklós hősi kirohanásáról szól. A végvárok világához, harcaihoz sok érdekes monda fűződik. Így, például, az is előfordul, hogy a basa tiszteli a nemes ellenfelet (*Arszlán basa*), olykor a védők csellel folyamodnak, így kergetik el a törököket (*A várkapitány tréfája*, *Pogánykút*, *A füst útja*), de egyes mondák nem hallgatják el a magyar várurak kegyetlenségét sem (*A váltságdíj*). Néhány monda a törökök elől menekülő lányok sorsához kapcsolódik: a Mária-forrás szomorú története: a menekülő leány a tóba öli magát, pedig a többiek megszabadultak, a Basa kútja viszont „hepienddel” végződik: az elrabolt leány megmenekül. *Az elrabolt leány* története viszont azt példázza, hogy a török uralom alatt a Tiszántúlon a végvárból kiszorult magyarok is portyáztak, erőszakoskodtak a lakossággal.

A kötet utolsó része — 15 történet — már kizárólag Erdélyben játszódik, általában a 17. században. A *Törökvágás* a Hója-erdőbe vezető széles, kopár hegyhát nevéhez fűződő monda: egy pásztor az élete árán mentette meg Kolozsvárt a törököktől. Ugyanezt teszik — életük kockáztatásával — hárman *A kolozsvári követek* című történetben, II. Rákóczi György Szászfenesnél bekövetkezett halála után. A törökök a hadisarcra kifosztják „kincses Kolozsvárt”,

de nem szállják meg, Várad felé indulnak. *A titkos sziget*, a *Bálint hídja* és *A vén dobos* című történetek egyes várak csellel történő elhagyásával, illetve a lakosság megmeneküléséről szólnak. Több monda — mint a *Szentiváni harangszó* is arról szól, hogyan vonta magára a Porta haragját II. Rákóczi György, amikor török beleegyezés nélkül a lengyel trónra tört. *Az utolsó naplemente* című történet a belharcokról szól II. Rákóczi György halála után. Kemény János kivégezteti a Barcsai testvéreket, mert az osztrák Montecuccoli segítségével hatalomra tör, a törökök azonban (*Ali basa*) Apafi Mihályt nevezik ki fejedelemmé, aki erre nem is vágyott, mégis „harminc esztendeig viselte a fejedelmi süveget, addig, amíg a török félhold uralma tartott. Békés évtizedei forrasztották be Erdély sebeit” (126. old.).

A kötetet záró hét rövidebb monda részben csodálatos meseelemekkel vegyül (*Az égig érő sólyomkő*, *A veres királybíró és a kék darabont*, *A csillaghegyi vitéz*), részben az ellenség eszén túljáró hőskörről szól (*Cifra köntösök*, *A csavaros eszű Csavarga*). A *Két dinnye ára* a királyhegyi vár parancsnokának, Schulz ezredesnek árulását leplezi le. A kötet talán legmeghatóbb története *A dajka éneke*. A török basa csecsemő gyereke mellé idős magyar rab asszonyt alkalmaznak dajkának, akiről kiderül, hogy a basa édesanyja, mivel mindkettőjüket — a basát kisgyermek korában — rabként vitték Törökországba.

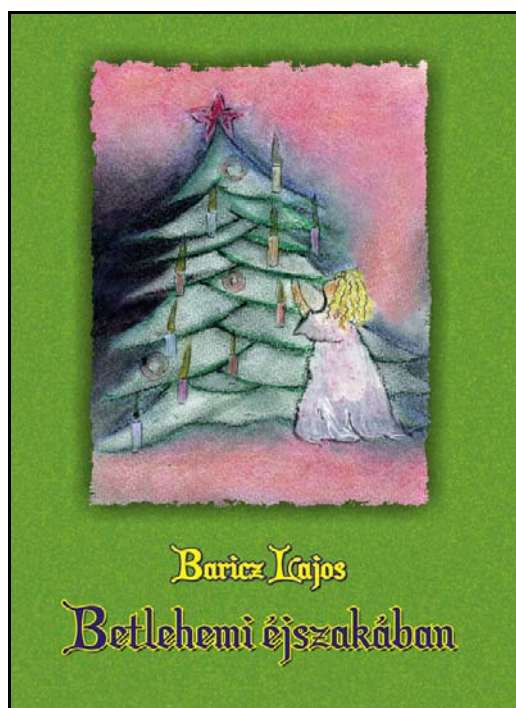
A kötethez rendkívül értékes, pontos, tudományos név- és szómagyarázat járul a könyvben szereplő összes földrajzi és személynevekről, valamint egy

forrásjegyzék, mely sorrendben tartalmazza a kötetben szereplő mondák, történetek címét, műfaji megjelölését — például: krónika, széphistória, emlékirat, históriás ének, népmonda (ez utóbbi kategóriánál a származás földrajzi helye is szerepel) —, valamint a főbb forrásmunkákat, amelyekből az átdolgozás született.

Ez a hatalmas gyűjtőmunkát és szépirodalmi feldolgozást igénylő rendkívül értékes kötet egyaránt szól a gimnáziumi és líceumi diáksághoz és a téma iránt érdeklődő felnőtt olvasóhoz.

Baricz Lajos
BETLEHEMI ÉJSZAKÁBAN

A szerző az ünnephez kötődő, különleges karácsonyi hangulatot árasztó verseket közöl kötetében elsősorban a kisebb gyermekek számára.

A kötet 16 rövid verset foglal magába. Valamennyi a kis Jézus születésének eseményéhez kapcsolódik. Többségükben az állatvilág elevenedik meg, elsősorban az irányító pásztor nélküli is az újszülött Jézushoz odataláló bárányok jöttek el a jó Pásztort látni, akinek nehéz sorsát előre jelzi egy bagoly kuvikolása. Aztán sorra a kisdéd elé járulnak az állatvilág többi tagjai is: a kutya, a szamár, a „másságát” méltósággal viselő öszvér, a cica a kutyák elől menekülve, a kisegér, akinek ebben a környezetben nem kell félnie a cicától, a veszedelmes állatok: a skorpió és a kígyó is megszelídülnek ezen a békességes helyen. A kakas is eljön, bár előre tudja: „Jelzem majd az árulást is, / ama sötét reggelen...”

A befejező négy versből eltűnnek az állatok, de a téma folytatódik, bár kissé komorabb, kevésbé játékos formában. A *Karácsonyi várakozás* című versben a költőt az utolsó ítélet gondolata foglalkoztatja. *A végtelen*, a *Szívembe fogadom* és az *Örülhetnek...* című versek a kis újszülött Jézus világra jöttét hirdetik, és az esemény jelentőségét méltatják. A rövid lírai darabok, melyek az állatvilág csodálatát ábrázolják, a kisgyermekhez íródnak, a versek stílusa is ehhez igazodik, ezzel ellentétben az utolsó négy vers elsősorban a költő érzelmeit és hitét fejezi ki: „Térj be hozzám, Isten-Gyermek, / növeld bennem a kegyelmet, / én is büntelen legyek, / ártatlan, jó kisgyerek” (*Örülhetnek...*).

A fedőlapot és a kötet illusztrációit Abonyi Mária készítette.

Baricz Lajos:
KÜLÖNÖS KARÁCSONY

A szerző másik „karácsonyi” kötete prózai darabokból áll. 10 elbeszélést tartalmaz a kötet, valamennyi a karácsony hangulatát ábrázolja.

Az elbeszélések többsége a szerző saját gyermek- és ifjúkori karácsonyairól szól, emlékei szüleikhez, szülőfalujához fűződnek, s így rendkívül hitelesnek, reálisnak tűnnek, de közben nem kerülheti meg az akkori társadalmi-politikai helyzet okán kialakult viszonyokat, az erőszakos szövetkezetesítést, ami gyakran keservessé tette az ünnepet is. Több elbeszélésben visszatér ez a téma: *Angyalfia, Megkerült angyalok, Karácsonyaim I.* Ezekben az években az „angyal” nagyon szegény volt, de a család még ilyen körülmények között is meg tudta teremteni a gyermekek számára a karácsonyi hangulatot, és egyetlen zacskó mentolos cukorkával is életre szóló élményt szereztek nekik (*Angyalfia*). Máskor — amikor a családot hiába akarták a szövetkezetekbe kényszeríteni — az volt az egyetlen, de legnagyobb karácsonyi ajándék, hogy a hetekre pincébe zárt édesanyjukat szentestére végre hazaengedték (*Különös karácsony*).

Bár a kötet novellája is nagyrészt a szerző saját emlékeiből ihletődik (*Karácsonyaim II., A karácsonyi bárány, Betlehemnek városában*), néhány darabban nem ő a főszereplő. *A hang* című írásban édesapja egy I. világháborús, a fronton átélt élményt mesél el, az *Anna néni karácsonya* pedig a falu legszegényebb, nyomorúságban tengődő öregasszonyáról szól, akinek a gyermekek szereznek ajándékaikkal — melyek élelmiszerek-

ből állnak — emlékezetes boldog karácsonyt.

Külön (vagy különös?) helyet foglal el a kötetben a *Békesség földön az embernek* című elbeszélés, melynek hősei Ádám, Éva, Káin és Ábel névre hallgatnak, és a történet végén — karácsony este — oldódik meg a családban meglévő konfliktus. Ez az irodalmi névadás nyilván azt akarja jelképezni, hogy a karácsony az egész emberiség számára a szeretet, a megbékélés, a megbocsátás, az együvé tartozás ünnepe.

Baricz Lajos kötetének darabjai egyformán szólnak felnőttekhez és gyermekekhez, bár ez utóbbiak talán meg sem értik az akkori időket, a közvetlen, őszinte hangú írások számukra is hihetők és nagyon tanulságosak.

A fedőlapot és az illusztrációkat Abonyi Mária készítette.

Baricz Lajos
Különös karácsony

Jancsik Pál:
A TÓ, A SZARKA
MEG A GYŰRŰ

A kötet alcíme: Verses történetek gyermekeknek. Négy verses mesét foglal magába, két hosszabbat és két rövidebbet.

A legterjedelmesebb az első, a *Gyöngyi és Gyurka*, két gyermek hétköznapijait mutatja be több részben. A két kis főszereplő, Gyöngyi és Gyurika bemutatása után megtudjuk, hogy köztük „gyerekszerelem” áll fenn, s így együtt játszanak, együtt terveznek minden programot: az indiánjátékot, a főzőcskézést, a doktorosdit. Kapcsolatukból a veszekedés és a kibékülés sem hiányzik. A sokféle játéknak, foglalkozásnak, szórakozásnak azonban — egyelőre — véget vet a becsengetés, de a két gyermek elhatározza, hogy együtt hódítják meg a tudomány várát is.

A bájos kis történetet a *Mókus-iskola* követi, ami már az állatvilágba vezet, s mivel tanulságos, állatmesének is felfogható. Mókus Miki ugyanis nem szeret tanulni, rosszkodni annál inkább. Tanítója, Bagoly Bertalan hiába próbálja megnevelni, végül a szülők segítségét is igénybe veszi, értesíti őket csemetéjük viselt dolgairól. Ekkor a mókus-szülők elhatározzák, hogy Berci addig nem kap mogyorót, amíg meg nem javul. És ki nem javítja jegyeit. Ez a lecke használ, Mókus Miki hamar a helyes útra tér.

A két rövidebb verses mese hőse a szarka. *A tó, a szarka meg a gyűrű* címűben egy tolvaj szarka szerepel, akinek csőréből a tóba esik a lopott aranygyűrű, és többé nem kerül elő, a *Péter, Pál meg a szarkapár* viszont arról szól, hogy a gyermekeket zavarja a vezeték drótjára szállt hosszú farkú szarkapár látványa, és — ki tudja, miért? — órák hosszat várják, hogy elszálljanak onnan. Végül Péter, „ki nem számár (legfeljebb csak csacsi)” — talál egy követ, feléjük dobja, és ezzel elriasztja a „nemkívánatos” szarkapárt.

A kisebb gyermekekhez szóló kötet fedőlapját és illusztrációit Müller Katalin készítette.

Bodó Márta

Ahol otthon lehet lenni

Cseh Katalin alkotói attitűdjére jellemző, hogy a világ egészét oly módon regisztrálja és reagálja le, hogy közben nem kíméli magát (és olvasóját sem) a világban meglevő és tapasztalható rossztól, fájdalomtól, veszteségtől. A negatívumokat azonban egy fajta tartásos belenyugvással, egyeseknek akár flegmatikusnak tűnő passzivitással viseli el — ez azonban csak látszólagos. A versek mélyebb olvasata aktív lelki együtt-szenvedést mutat: részvételt, nem kivonulást a világ dolgai közül. Cseh Katalin irgalommal nézi a világot, de ez nem a „csak a szépet látom”-féle attitűd, igaz, nem is a ma olykor felbukkanó, mindentől undorodó, csak a negatívát látó és láttató világfájdalmat.

A Virágárus Bácsi című kötet (Ábel Kiadó, 2008) versben elmondott mese, s mint ilyen, gyermekirodalom. — E fogalomhoz való tipikus viszonyulások: a lesajnálás, hisz ez „csak” gyerekirodalom; a lekicsinylő „irodalmi” értékítélet, hiszen ez nem annyira „magas” irodalom; végül az átlagos elvárás: legyen könnyed, vidám, gondtalan... Ezt a képet az igazán klasszikus meseírók mindig is árnyalták, hiszen a mese pszichológiai „haszna” éppen az, hogy a való világ, a környezet és a belső világ „rémeit” szelídíti emberi léptékűre. A népi mesemondó nem is gyerekeknek, hanem felnőtt közönségnek mesélt, ezzel segítve a problémák feloldását, ez a fajta mese nem is „csak” asszonyok dolga volt... A mese tehát igen-igen komoly vállalkozás.

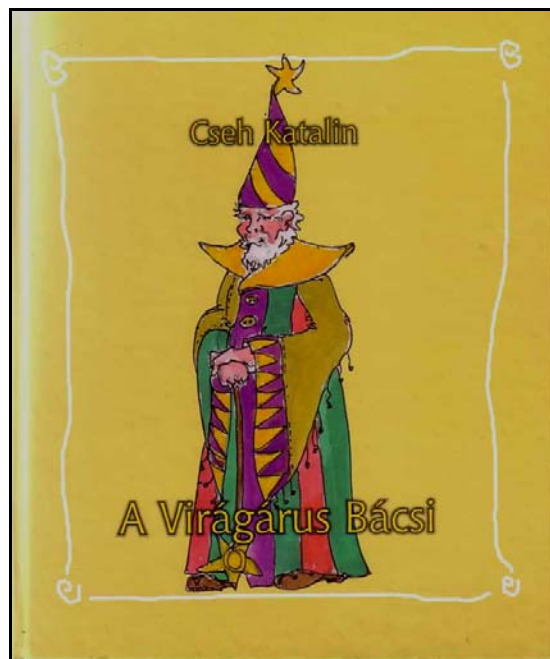
Cseh Katalin versben elbeszélt meséi Kolozsvár, a szinte már csak az emlékekben élő Kolozsvár utcáira, tereire kalauzol el. A Sétaterre, amit ma már magyar fiatalok is központi parkként is emlegetnek, a román „parcul central” tükörfordítását használva. A Sétateret, fáit és padjait, madarait és csendjét jeleníti meg, mindazt, amit a kulturálisnak álcázott városrombolási láz mindig újra célba vesz és fenyeget... Elkalauzol a Szamos-partra, ahol még van szomorúfűz, amit a ravaszdi, a furfangos szél borzol, lobogtatva és lebbentve dús haját... aztán tovább: a Fellegvárra, a Szent Mihály templom harangjaihoz, az egykori terekre: a Széchenyi, a Bocskai, a Karolina, a Hunyadi és Főterre (tanítani kellene mindezt egy képzeletbeli bevezető kurzus keretében minden Kolozsvárra felvételiző diáknak, hogy ne halljunk olyan kifacsart borzalmakat, mint a Memo utca és torzszülött társaik!)... Elkalauzol a valóság mellett képzeletbeli utcákba is, és a kolozsvári őslakos, meg az igazi kolozsvárivá idomult bevándorló ujjongva ismerhet fel egy sajátos, Cseh Katalin-féle, ugyanakkor közös, régi Kolozsvárt e kötet lapjain.

A kiválasztott főhős is e régi Kolozsvár klasszikus figurája, akit hol itt, hol ott, csendesen poroszkálva, egy-egy sarkon vagy egy házfalnak dőlve, békés mosollyal

nézelődve, rózsacsokorral a kezében az igazi kolozsvári úgy ismer, mint aki a valamikor kincses város kincseinek néma őre, talán egyik utolsó őrzője...

Aki felnőttként e verseket olvassa, egy kis szelet nosztalgikus-élmélmorzsás kincses Kolozsvárt kap, olyat, ami a gyerekkori emlékeiben él, egy varázsvilágú várost, ahol a villamos vígan dörög és illan, nem akad el a végeláthatatlan és ideges forgalomban; ahol a harang hangja nem vész el a klubok és teraszok bömbölő zenéjében, hanem betölti a várost; ahol a kóbor kutyát nem kővel hajítják, de megetetik és befogadják; ahol a sétatéri padon lehet bóbiskolni, szunyókálni, nézelődni, bámulni, elmerengeni, nem kell attól félni, hogy a bűz szurkolók megverik; ahol vannak kertek, a kertekben virágok: baba- és labdarózsa, liliom, napraforgó, és vannak fák: gyertyánok és jegenyék; ahol vannak barátok a sarki boltban és a villamosvégállomáson túl is, a szomszédok pedig mind ismerősök, még akkor is, ha a cukrász a rossz nyelvek szerint mindig durcás...

Aki Cseh Katalin kötetét a gyerekének veszi meg, viszi haza és olvassa vele együtt, egy szelet régi Kolozsvárt is ajándékoz neki, megteremtve ezzel az esélyét annak, hogy ne csak kétes történelemkönyvekből, az iskolában lecke formájában találkozzék a gyökerekkel, ősökkel, múlttal, hanem mintegy a zsigereibe itatódjék a hangulat is, mindaz, amit az előző generációknak jelentett e város... Akkor van esély, van remény arra, hogy a jövő Kolozsvára hasonlítani fog az emlékeinkben élő kincses városhoz: ahol lesznek még virágáros bácsik, hallatszik a harangok hangja, lesznek kutyák, virágok és emberek, mesék, versek... ahova lehet és érdemes hazajönni, hazatalálni, otthon lenni, otthonra lenni.

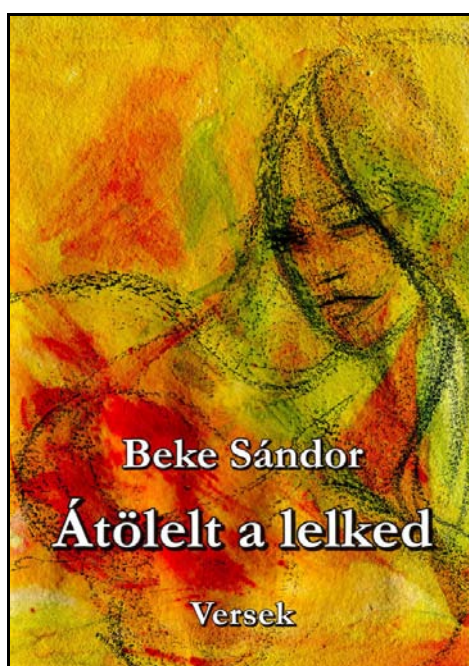

Brauch Magda

Átölelt a lelked

A 2010-es év elején jelent meg Beke Sándor *Átölelt a lelked* című verseskötete, mely az utóbbi három — helyesebben szólva két és negyed — év költői terméséből közöl válogatást. Nem véletlen tehát, hogy a költő a jelen korunkban nevezi luxuscikknek a verset, hiszen százféle gonddal-bajjal küzdő világunkban valóban kevesen áldoznak időt és figyelmet (legkevésbé aprópénzt) a szépirodalom vagy egyáltalán a művészetek élvezetére. Pedig egy vers — ha valóban az — tömörítve tudja kifejezni az élet leglényegesebb kérdéseit.

Beke Sándor új verseskötete a szó szoros értelmében luxuscikk, annál is inkább, mert verseiben a lélek a „kulcsszó”, a lelkek találkozása a kulcsprobléma, nem csak embertársaihoz szóló darabjaiban (*Lakbely, Találkozás, Megbeszélés* stb.), hanem a természetben található bármilyen élőlényvel közösséget vállal (*A vadon szeme, Aranymag, A sárga lepke, Lebulló falevél*), sőt a verseiben megszemélyesített élettelen dolgokhoz is „lélekkel” közeledik (*Hessegetés, Téli hullámok*). Természetesen elsősorban embertársai felé keresi a „lélektől lélekig” vezető utat, mivel ez jelentősebb a testi közelségnél is: „csak akkor találkoztunk, / amikor az ajtó között / átölelt a lelked” — írja *Találkozás* című

versében, melyben föllelhető a kötet címadó sora. *Mesterségek* című, nagyobb lélegzetű költeményében hajszálpontosan — éleslátással és sok szeretettel — határozza meg a különféle fizikai és szellemi tevékenységének lényegét (bár a semmittevő embert nem tudja becsülni). Saját lelkének titkait is kutatja: „Pihenek. / Egyedül sétálok / a lélek kertjében. (...) Elkövetett / tévedéseimet / számolom...” (*Aritmetika*).

Költői érzékenységgel, humanista látásmóddal közelíti meg az egyszerű embereket, akikkel lelki közösséget vállal. Ilyen versei *A költő és a kiszolgálólány* vagy *A zebra. Megíratlan vers a noteszből* című — Radnóti Miklós 100. születésnapjára írott — versében emberi és költői lélekkel érti meg a mártírköltő emberi és költői nagyságát.

Gyermekkorára, nagyszüleire emlékező verseiben (*Por, Ünnepi színpad*) vagy szerelmes vallomásaiban (*Álmod ágyán, Ébrenlét*) vagy a szülőföld szeretetéről szóló darabjaiban (*Honvágy, Orbán Balázs kopjafája*) is költői lélek lakozik. Korábbi „istenes” verseinek is megtaláljuk itt a folytatását: *Esdeklő ima, A z estí ima*.

Költői hitvallását hirdető műveiben (*Meghatározás, Kényszer-rím, Elmélkedés*) egészséges öntudattal méri fel pályafutását, határozza meg költészetének lényegét:

„A költő szertelen világában
isteni pontossággal
működik az összhang
láthatatlan képlete,
a nyelv s a ritmus játéka,
a rend dinamikája.”

(*Meghatározás*)

A jó és a rossz szüntelen küzdelmét szemléltetik mélyértelmű, ambivalens jelentésű filozófiai versei, elsősorban *A hóember*, de a rövidebb lélegzetű *Mese a papírhajóról, A z utolsó nap, Istennel* címűek is. Ezekhez hasonlóan rövid szürrealista látomások az *Estebéd, Álom nyármelegben, Napozás, A bullámleány, Göncöl lovai, Éjszaka, Virrad, Simogatás*, vagy jelképen alakuló képverse, *A z esőernyő*.

A kötet mintegy félszáz darabja tematikailag részben különbözik, részben összefügg egymással, de a költemények hangulatkeltő erő és üzenetközvetítő funkció szempontjából egységes egésznek alkotnak. Valódi luxuscikkek, az érzékeny lelkű, csak jó verseket kedvelő olvasókhoz szólnak.

Randevú

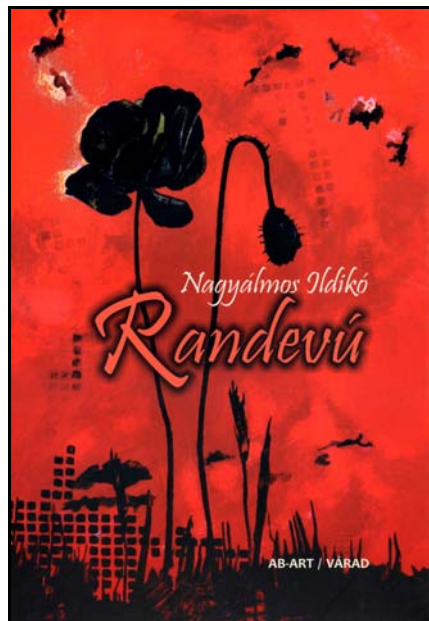
Változatok egy témára

„Hordozhatnálak magamban,
most és mindörökké”
Ősz (első felvonás)

Feltételes mód. Ez jellemzi Nagyalmos Ildikó legújabb kötetének (*Randevú*. Ab-Art/Várad, 2010) darabjait, és az ebből eredő bizonytalanság rányomja bélyegét a kötetet alkotó érzelmgazdag lírai anyagra. Hol a másik felet, hol meg önmagát hibáztatja azért a felemás helyzetért, ami egy nagy érzelm elmúlásával, a kiábrándulással jár: „Egyél, igyál, ha épp találsz / magadnak annyi étet, / ne keresd soha másokban, / csak magadban a vétke” (*Nyomok*).

A múltfélben lévő szerelem mindig fájdalmas, hiába keresnénk silány „szerelem-pótlékokat” (*Sirály-versek*), még a tavasz érkezése is „olcsó vigasz”. A költői éleslátás bizonyítékai azok a versek, amelyekben őszintén megvallja, hogy bele kell törődnie a magányba: „Nem vagy. Nem leszel. / Elsüllyedek a tájban” (*Utolsó ima*).

Erről szól a kötet egyik legszebb lírai vallomása, a *Körforgás*, mely nemcsak a test, hanem a lélek eltávolodását is érzékelteti, és ez utóbbi tűnik nagyobb veszteségnek: „Azt mondtad, helyem van, mikor megtalállak, / végigjártam szerre mindkét szívkamrádat, / sajkával eveztem nyálkás vérerekben, / most itt vagyok, látod, lelked hol keressem?”

Nagyálmos Ildikó kötetének versei általában „erre a szólamra” írt változatok (*Dimenziók, Szürrealizmus, Zuháné repülés* stb.) Változatos költői képekben fejezi ki az ismétlődő érzelmeket: „Több voltál, ó, nekem, / nem csak másik énem. / Alteregóm lettél. / Markolat a késen. / Szándék voltál olykor, / akarat is bennem, / nyom a sziklafalban, / kín a feszületben” (*Szürrealizmus*).

Az eltávolodás, a hiányérzet okán néha még az egykor meglévő, élő érzelmeket is kétségbe vonja: „Semmikor sem voltam tiéd, / hiába osztom, szorozom” (*Mondanám...*).

Más darabjaiban szinte kegyetlenséggel számol le ezzel a kapcsolattal, melynek jövője amúgy is kilátástalan: „Légből várat nem építhetek, / nem kopogsz, én nem merészelem, / nincs már szív és nincs már értelem, / magamon s rajtad nem segíthetek” (*Kiúttalan*).

Miután a szerző — a versek tanúsága szerint — valóban leszámolt az egykor minden gondolatát betöltő, az életét meghatározó érzelemmel, arra törekszik, hogy ne másban — önmagában találja meg a vigaszt, tudatosan, „bátran” vállalja a magányt: „Tanulni kell egyedül maradni, / megtalálni a végtelent, / Önmagadban ráakadni végleg, / ki soha nem ölel, de szeret” (*„Tanulni kell. A téli fákat”*).

Még öntudatosabbak és vigasztalóbbak a következő sorok: „... bár bevéve váram, az ellenségtől messze, / magamat megtaláltam, s még nincsen minden veszve” (*Csata után*).

Bár lezártnak tekinti a kapcsolatot, igyekszik azt is elképzelni, hogy eljön egyszer a visszafizetés ideje is: „és nem vagy nagy, ím beleférsz e versbe, / s mi összetart, csupán a keret, / ne mondj semmit, ha egyszer rám találsz, / örülök, hogy levethettelek” (*Az önelégültségről*).

Az igazi vigaszt, sőt, a győzelmet önmaga, de a másik fél fölött is azonban nem a bosszú, hanem a költői öntudat hordozza magában.

Ennek fényes bizonyítéka az alábbi négysoros vers: „Alkoss, emeld magasra a falat, / törj követ, szeress, légy szabad! / Mulandó vagy, és amit csinálsz, / megmarad. Ember vagy. Vigyázz!” (*Tökéletlenség*).

Változatos hangú és hangulatú versek általában ugyanarra a témára. Őszinte vallomások egy nagy, de múltfélben levő (vagy egészen elmúlt) érzelemről. Elégikus hang, dallamos, rímelő sorok, gazdag képanyag. Röviden így lehetne összefoglalni Nagyálmos Ildikó nemrég megjelent kötetének lényegét, melynek anyaga a szerző tehetségét, ihletettségét bizonyítja.

Az ízléses kiállítású könyv illusztrációit Xantus Géza készítette.

Erdélyi Toll – gyermekeknek

Ráduly János

Szekely népmesék a Kis-Küküllő mentéről

A csitkótozás

Vót éccer, hol nem vót, de vót éccer égy falu. A falu széjin égy kicsi házban lakatt a cigány a feleségivel s öt kicsi gyermekivel. A cigány minden nap járt ki a faluba ennivalóér. Éccer nagy gondolkozva ment az úton, há találkozott égy ökrösszekérrel. A szekéren égy öregember vót, hátul a szekér dereka meg vót rakva tökkel. A cigány még nem üsmerte a tököt. Mikor meglátta a sok tököt, eltátotta a száját, s hamar elkiáltotta magát:

— Na, hát e mi, bátyja?

— E biza tök, te cigány!

— Hát a mire jó?

— Kicsi csitkó lesz belőle, ha kikőtik.

— Há nem ad el belőlek?

— Én biza adnék el jó pénzér, mer tudod, te cigány, manapság a csitkó drága.

A cigány örömmel futatt haza, nem szólt semmit a feleséginek, összeszedte a pénzt, s megvette a tököt.

— Osztán magyarázza el, hogy kell kikőteni?

— Jó, elmondom, de jól figyeld meg. Menj haza, feleségedet ültess réa, s ne hagyd, hogy a gyermekek közel menjenek, nehogy eltörjék.

A cigány fogta a tököt, s elindult hazafelé nagy bódogon. Ment vigyázva, nehogy eltörjék a tök. Otthon réaszólt a feleségire:

— Kapjad az ásót, s gyere velem, te asszon!

— Hova, te?

— Hallgass — szólt a cigány —, gyere csak!

Kimentek egy nagy domb tetejére. Ott a cigány letette a tököt, ásott egy nagy gödröt. Belétette a tököt, s azt mondta a feleséginek:

— No, ülj réa, asszony, ez csitkótojás, hat hétig ülsz rajta, s csitkó lesz belőle.

Megörvendett az asszony is, réaült a tojásra.

— De osztán minden nap forgasd meg — mondta a cigány.

Másnap éppen vásár vót, elment a cigány a vásárba, vett hámot, kantárt, mindent, ami egy lónak kell. Avval indult is ki a dombra, nézze meg a tojást, forgassák meg. Az asszony is kíváncsi vót a tojásra. Kivette a gödörből, s nézegetni kezdte. Há éccer lássa, hogy az ura menyen kifelé. Megjedett, hamar a tojást vissza akarta tenni a gödörbe, de a gödör mellé tette. A tök hengeredett bé azon a dombon. Gurult, gurult, éccer nekiment egy bokornak. Éppen a bokorba vót egy nyúl, megjedett s usgyl neki a hegynek.

Meglátta ezt a cigány, azt hitte, kikött a csitkó. Ő se vót rest, megiramodatt a kantárszárral utána. A nyúl békanyarodatt az erdőbe, s eltűnt a sűrűbe.

Hazament a cigány nagy szomorúan, jól összeveszett a feleségivel, szidták egymást. Még most is veszekednek, ha meg nem hóttak.

A vadász, a felesége meg a sárkány

Éccer vót, hol nem vót, hetedhét országon is túl, az Óperenciás tengeren is túl, még onnan is túl, vót éccer egy vadász. Az erdőben élt, az erdő széjén egy malma vót. Vadászott minden nap, amint ment bé a malamba, s amint öste jött hazafelé. Egyik nap ment a malamba három kutyájával együtt. A kutyák elől szaglászva futottak. Futottak, futottak, a vadász elmaradott, a kutyák befordultak a malamba. A malam ajtója bécsukódott. Há a sárkány vót benne, mikor a kutyák bémentek, bécsukta az ajtót, s kiszökött. Azt mondta a vadásznak:

— Megeszlek!

A vadász erősen megjedett, azt felelte:

— Ne egyél meg addig, sárkány, hogy menjek fel a malam előtti ficcfára, énekeljek egy éneket. Addig is odaadom a csizmámot, hogy rágjad.

Levetette a csizmát, s odaadta a sárkánynak. Ő addig felmászott a fára, s énekelni kezdett:

— Látom, jó Látó, el kell pusztuljak.

A kutyák bent a malamba a lisztet nyalták. Az égyik meghallotta, azt mondta:

— Ha te, gazdám kiált!

A másik kettő azt felelte réa:

— Nem kiált, csak a verebek csiripolnak — s tovább nyalták a lisztet. A mónár megint elkezdett énekelni:

— Látom, jó Halló, el kell pusztuljak!

A kutya meghallotta, azt mondta:

— Haj te, gazdánk megint kiáltott!

A másik kettő azt felelte:

— Nem kiáltott, csak a szél süvít.

A sárkány azt mondta a mónárnak:

— Gyere le a fáról, mer olyan ideges vagyok, már a csizmádot is összerágtam, egyelek meg.

— Hagyd még égyet énekeljek — mondta a mónár, avval énekelni kezdett:

— Látom Hegydöntő, el kell pusztuljak!

A kutya meghallotta, azt mondta:

— Na, most igaz kiáltott gazdám — s nekirohantak az ajtónak, összetörték, kijöttek, s széjjeltépték a sárkányt. A mónár megmentődött a haláltól. Hazafelé indult. Vigan ment, égyik fa hegyibe meglátott égy varjút. Felhúzta a puskáját, hogy lőjje meg. A varjú megszólalt:

— Ha nem lősz meg, mondok égy jó hírt neked.

— Nem lőlek meg, csak gyere le, s mondd meg a hírt — kérte a mónár.

A varjú leszállott melléje, azt mondta neki:

— A feleséged el akar pusztítani, de te járj túl az eszén.

A párnádba csontot tett, hogy éjjel, mikor lefekszel, menjen belé a füledbe, s haljál meg. De te előzd meg a feleségedet, lőj még égy nyulat, süsd ki a zsírját, s mikor öste fekszel le, öntsd a szemibe, hogy vakuljon meg.

A mónár úgy is tett, ahogy a varjú mondta. Amint ment hazafelé, meglőtt egy nyulat, hazavitte, s mondta a feleséginek, hogy süsse meg vacsorára. Mikor a felesége megcsinálta a vacsorát, megvetette az ágyat, hogy feküdjék le a vadász. Kérte a feleségit, hogy vigye oda a sült nyulat. Mikor odavitte, szembeöntötte a feleségivel a forró zsírt, megvakult s meg is halt. A vadász újra házasodott, s még most is bódogon él, ha meg nem hótt.

Haragszik-é, gazduram?

Vót éccer, hol nem vót, hetedhét országon is túl, még azon is túl, vót éccer égy szegény ember. Annak nem vót semmije, csak három gyermeke. Tengődtek égyik napról a másikra. Az öreg nem is merte küdeni a fiait szógálni, mer azt hitte, hogy úgy sincs szerencsájök. Így csak valami reménye a kicsibe vót, aki sokkal élénkebb vót, mint a többiek.

A gyermekek ott nőttek fel az apai háznál, s nem mozdultak súva onnan. Éccer a legnagyobbik, mikor má tizennyóc éves lett, megszégyellte magát az apja kenyerein élni, s elhatározta, hogy elmenyen szógálni. Az apja előbb nem akart beléégyezni, de végül is beléégyezett. Azt gondolta: ha elmenyen, úgyis csak szerencsét próbál, hátha valahova sikerül bójutni, s avval elévett égy rossz tarisnyát, süttött hammuból pogácsát, s útnak eresztette a gyermeket, menjen Isten hírvél. Az ment, mendegélt minden keresztül, de sehol munkát nem kapott. Minden falut, minden várast összejárt, s ahova bément, mindenütt azt mondták, hogy nincs szükség réa. Éccer, amint má nagy búsan égy faluban kóborolt, bétért égy házhoz. Éppeg a gazda az udvaron vót, s megkérdezte tőle:

— Nincs szüksége szógára?

— Van — felelte a gazda —, éppeg most kergettem el égy másikat.

A gyermek nála maradott. Elhatározták, hogy öste megégyeznek. Mikor eljött öste, elkezdtek égyezkedni. A gazda előbb elmondta, hogy mit kell csináljon, azután szegődöztek, hogy mi lesz a bér.

Először is a gazda azt mondta:

— Amelyik hamarabb megharagszik, annak levágjuk az orrát, s ha égy évig meg nem haragszunk egymásra, akkor nagy jutalmat kapsz.

Eljött a másnap, mikor má foghatott dologhoz a szóga. Szegény szóga egész nap szántott, vetett, mindent csinált, s mégse kapott eleget enni. Csépléskor se adtak enni, s kénytelen vót a hambárból a búzát kiszedni, a szomszédba vitte, ahol kapott érte ételt, amennyi kellett. Ez így ment égy jó darabég, mígnem észrevette a gazda.

— Hova lesz el a búza ebből a hambárból? Mindig csak csépelünk, s mégse szaparadik.

A legény előbb nem akarta megmondani, majd azt kérdezte a gazdától:

— Haragszik-é, gazduram?

— Dehogy haragszom, dehogy haragszom — felelte a gazda, de pukkant ki a méregtől.

Azután még annyi ennivalót se adott a legénynek, hogy égyik napról a másikra tengődjék. Nagyon el vót keseredve a fiú, s ekkor megkérdezte a gazda:

— Haragszol-é, édes fiam?

— Haragszom bizony, gazduram, sze még ennivalót se adnak.

— Na, ide vele — szólta a gazda, avval levágta a fiú orrát, s kiadta parancsba, hogy ne lássa meg többet a házába. A fiú elkeseredve ballagott hazafelé. Nem tudta, otthon mit mondjon az apjának. Mikor hazaért, az apja má előre mondta:

— Na, ugyi, hiába próbálkoztok, nem tudtak semmire se menni, s még az orrod is odaveszett.

Eltelt égy hét, eltelt két hét, éccer megszólal a középső fiú.

— Édesapám, én is szeretnék elmenni szógálni, szerencsét próbálni, hátha nekem sikerül.

— Menj el, fiam, fel se tátsd a szádod. Ha bátyádnak nem sikerült, neked se fog sikerülni.

Eltőtt még egy hét, s a fiú megint az apjához fordult:

— Eresszen el, édesapám, úgy érzem, megpróbálhatom, s sikerül is.

Megsokallta az apja a sok óbégatást, s azt mondta:

— Na, ha már úgy akarsz menni, úgyis csak úgy jársz, mint a bátyád, az orrodot is ott hagyod, s semmi hasznót nem hozol.

Másnap sütöttek hamuból pogácsát, s elindult a közbülső gyermek is. Pontosan oda talált bémenni, ahol a bátyja vót. A gazdával azt szegődte, hogy aki hamarabb megharagszik, annak levágják az orrát. Éppég úgy járta meg, mint a bátyja. Addig éhezett, kénózta a gazda, amég azt felelte:

— Haragszom — s akkor levágták az orrát, s elküdték a háztól.

El vót nagyon keseredve, nem tudta, hogy menjen haza az apjához, s mit mondjon neki. Mikor hazaérkezett, az apja neki is azt mondta, mint a bátyjának:

— No, látod, érdemes vót azér elmenni? Úgy sincs szerencsétek, s anélkül hiába akartok szógálni.

Így sínylődtek négyen tovább sokáig, amég a kicsi fiú is akkora lett, szógálni mehetett. Mikor a legküsebbik is tizennyóc éves lett, kérte az apját, hogy eressze el, de az apja hallani se akart róla.

— Téged eresszelek el, aki még egy kicsit bolond is vagy? Te élve haza se jönnél ide a házhoz.

De a kicsi fiú, akit Jánosnak híttak, addig óbégatott, amég az apját rávette, hogy eleressze őt szógálni. Akkor felkészült, s elindult ő is a nagy útjára. Az apjának megígérte, hogy ha elereszti, visszaszerzi testvérei orrát, s még nagy vagyont is szerez.

Ment, mendegélt, há éccer bétért egy gazdához. Pontosan oda szegődött bé, ahova a testvérei, s éppég olyan szerződést kötött, mint ők. Másnap reggel, pont vasárnap vót, a gazda meg a felesége menni készült a templomba. Odatették a levest főni, s meghagyták Jánosnak, hogy petrezselymet s murkat tegyen belé. A gazdának éppég vót két kutyája. Az egyiket Petrezselyemnek, a másikat Muraknak hítták. János fogta magát, s amikor javába főtt a víz, belényomta szőröstől-bőröstől a két kutyát.

— Na, ez is megvan — mondta magába, s avval végezte a többi dógát.

Hazajött a templomból a gazda meg a felesége. Gondolták, na, most jó húsleves várja őket. Hazaérnek, s azt mondják:

— Na, János, tegyed ki a levest, ide né.

Kirakták a tálakat, meglátta az asszony a levesbe a nagy kutyákat. Erősen megjedett.

— Há te mit csináltál, János?

— Nagyságos asszony azt mondta, hogy murkat s petrezselymet is tegyek belé, s tettem is.

— Nem a kutyákat, te, én a veteményre értettem — mondta az asszony.

Erre felbőszült nagyon a gazda, de János lecsillapította, megkérdezte tőle:

— Haragszik-é, gazduram?

— Ó, dehogy haragszom, dehogy haragszom — s evvel ez is eltőtt.

Úgy gondolta a gazda, még kipróbálja a szógát, hátha valamire menyen vele.

Azt mondta Jánosnak:

— Mikor öste lefekszünk, te nem fekszel le, reggelre olyan utat csinálj, hogy mikor végigmenyek rajta, égy lépés puhára, égy lépés keményre essen.

A legény elkezdett búsulni. Erre a gazda megkérdezte tőle:

— Haragszol-é, édes fiam?

— Dehogy haragszom, dehogy haragszom, édes gazdám.

Egészen éjfélig törte a fejit a fiú, hogy tudná megcsinálni, amit a gazda neki mondott. Éjfélután kitalálta, hogy levágja a gazda összes juhait, sorba kirakja az udvarra. Úgy is tett. Levágta az összes juhokat, s minden két lépésre tett égyet. Avval le is feküdt. Reggel, mikor felkőtt a gazda, látta, hogy a szógája hortyog, azt gondolta:

— Na, ez biztos nem tudta megcsinálni, amit mondtam, s így megszabadulok tőle.

Há amint kiment az udvarra, uram Isten, mit látott, mit nem, a juhait mind ki vótak nyújtóztatva sorba az udvaron. Nagy haragjába azt se tudta, hogy mit csináljon. Éccer jó elé a szóga nagy kacagva, s azt kérdezi a gazdájától:

— Haragszik-é, gazduram?

— Ó, dehogy haragszom, dehogy haragszom — felelte a gazda, s evvel eltőtt ez a nap is.

Vasárnap jött, a gazda s a felesége kellett menjen a templomba. Nem tudták, hogy milyen dógot adjanak a szógának, azt mondták:

— János, te azt csinálod, amit a szomszédba csinálnak. De semmi mást ne csinálj — s avval elmentek a templomba.

János felkőtt kilenc órakor, s há lássa, hogy a szomszédba szedik le a cserepeket. Fut, kapja a lajtorját, fel a ház tetejére, s dobálta le a cserepeket. Má szinte egészen ledobálta, mikor jött haza a gazda.

— Há te ugyan biza, mit csinálsz?

— A gazduram azt mondta, csináljam azt, amit a szomszédba csinálnak. Ők szedték le a cserepeket, s én is leszedtem a cserepeket.

Nagyon megharagudott a gazda réa. Má nem is tudta, haragjában mit csináljon, de erre azt kérdezte a szóga:

— Haragszik-é, gazduram?

— Ó, dehogy haragszom, dehogy haragszom.

Ez is eltőtt. Sokat gondolkodott a feleségivel a gazda, hogy má hogy tudjanak megszabadulni ettől az átkozott Jánostól, mer egy évre fogadták meg szógának. Tanakadtak, tanakadtak, a végén abba égyeztek meg, hogy az asszon

felmászik a cseresnyefára, elkezd kakukkolni, s azt mondják a szógának, év vége van, mehet haza.

Másnap úgy is lett, az asszony felmászott a fára, s elkezdett kakukkolni.

— Kakukk, kakukk, kakukk!

Erre a gazda azt mondta a szógának:

— Hallad János, letőtt az év, kiadom a bért, ami jár, s menj vele.

— Há hogy tőtt vóna le, gazduram? Majd csak kakukkoláskor fog letelni — mondta János.

— Nem hallad, hogy szól a kakukk?

— Biz én hallom, de nézzük meg azt a kakukkot — s má indult is a kert felé. Odaértek a fa alá. János se szó, se beszéd, megrázta a fát. Az asszony potty!, s már lenn is vót a földön. A gazda nagyon megharagudatt, de János kacagva kérdezte:

— Haragszik-é, gazduram?

— Ó, dehogy haragszom, dehogy haragszom — felelte a gazda.

Sokáig törte a fejit a gazda, hogy hogy tudna megszabadulni Jánostól. Elhatározták, hogy úgy fognak csinálni, mintha kötöznének el más helyre, s amint a Küküllőnél fognak elmenni, há Jánost belélözik a vízbe. De az a baj, hogy János ezt kihallgatta. Az asszony meg az ura összepakoltak égy zsákba, s hitták Jánost is, hogy segítsen. János szívesen ment. Mentek, mendegéltek, míg nem bé nem östeledett.

— Na, itt fogunk hálni — mondta a gazda, s avval letette a zsákot pont a Küküllő partjára, s réafeküdt. Az asszony melléje, a szógát pedig a lábukhoz keresztbe fektették. Azt beszéltek, hogy mikor János elalszik, akkor az ura felébred, s az asszonnyal égyütt a szógát belélözik a vízbe. Vót esze ám Jánosnak is. Égy darabég nem aludt el, azután pedig tette magát, mintha elaludt vóna. Há éccer hallja, hogy a gazda meg a felesége horkol javába. János szépen felkótt, megfogta a gazdát, s az ő helyire tette, aztán várt égy darabég. Éccer csak meglökte az asszony ódalát. Az asszony felébred, s éccerre mind a ketten rúgtak. A gazda beléesett a vízbe. Megörvendett az asszony, hogy most má biztos elpusztították ezt a bestiát. Reggel kel fel, s há lássa, hogy János van mellette. Jedtibe még szólni se tudatt, a szóga szólalt meg:

— Én elmenyek, nem maradak többet itt, de add ki bátyáméknak az orrát, s égy véka aranyat. Az asszon muszáj vót kiadja, János pedig elindult haza. Mikor hazaérkezett, az apja má előre mondta:

— Na, ugyi, hogy nem értél el semmit, nem tudtál semmit szerezni.

— De elértem, édesapám — mondta János, s avval bévitte a véka aranyot, s a testvéreinek az orrát.

Az apja erősen megörvendett, ezután többet nem vótak szegények, éltek bódogon, s még most is élnek, ha meg nem hóttak.

Jancsik Pál

Gyöngyi és Gyurka

1. BEMUTATÁS

Láthatjátok, gyermekek,
ez egy kislány, neve Gyöngyi.
Orra fitos, szeme kökény,
maga takaros, bár csöppnyi.

Ez meg Gyurka, a vasgyúró,
pozsgás arca csupa szeplő.
Kis történetünkben e két
gyermek lesz a főszereplő.

Hőseinkről még csak annyit:
Gyöngyit úgy szereti Gyurka,
hogy érette, szép szeméért
talán meghalni is tudna.

Ám erre nincs semmi szükség.
Bár a kislány nem mutatja,
a legényke hódolatát
kész örömet elfogadja.

Ha megették az ebédet,
máris mennek találkára,
s játék közben éri őket
a közelgő est homálya.

Csak ilyenkor kapnak észbe:
ideje már hazatérni.
Uccu neki, vesd el magad,
lábuk a port alig éri.

Kapujukig meg sem állnak.
Búcsúznak a kis szomszédok.
Gyurka így szól: — Holnap tízkor! —
Gyöngyi mondja: — Biztos légy ott!

2. AZ INDIÁN

Másnap Gyöngyi ráérősen
a találkahelyre sétál,
s hogy odaér, ijedtében
két pici füle is szétáll.

Egy indián ugrik elő,
nagyot rikkant, hadonászik,
gondol egyet, s a vén tölgynek
ága-boga közé mászik.

Majd leugrik, s Gyöngyi körül
táncol vadul, mint a szélvész,
csatabárdja, szeme villog,
s mint kit elhagyott az ép ész,

zagyván összevissza beszél:
„Uff, uff, Manitu” — kiáltja.
„Ennek a fele se tréfa” —
véli a riadt leányka,

s elszaladna, ám ekkor a
tolldisz és a festék alól
— Megijedtél, Gyöngyi lelkem? —
Gyurka ismerős hangja szól.

— Hát te vagy az, gazfickója?!
Már azt hittem, rézbőrűek
fogságába estem, s menten
máglyát raknak és megsütnek. —

— Dehogy sütlek, a sátramba
hívlak inkább, látod, ott van.
Ijedtségért kárpótlásul
neked adom legszebb tollam.

3. FŐZŐCSKÉZÉS

— Keverem meg kavaram,
lassú tűzön forralom,
teszek bele hajdinát,
téglaporból paprikát,
gyöngye gyömbérgyökeret,
szúrós szegfűszegeket,
só helyett sok homokot,
kolbász gyanánt somkórót.
Kicsi kezem neked gyúrta,
gyere, kóstold csak meg, Gyurka!
— Azt ajánlom, Gyöngyi mama,
az egészset vigyük haza.
Művészkedésed csodáit
megeszik majd a babáid.

4. DOKTOROSDI

Süvölt a szél, zivatar van.
— Ugye, jó itt a sátorban?
Gyere, játsszunk doktorosdit,
fordítsd csak ide a popsid.

Én vagyok a doktor bácsi,
injekciót adok, így ni... —
és a hegyes tövist Gyurka
Gyöngyi fenekébe szúrja.

— Jaj, jaj, elment a szép eszed?!
Nem is játszom többet veled.
Eriggy innen, szégyelld magad,
mától fogva örök harag!

5. CSÚFOLKODÁS

— Nem is vagy te kedves gyerek,
orrod szeplős, fejed kerek,
fogad csorba, füled kajla,

bugyuta vagy és matafla.
Mindenképpen rossz és rút vagy,
az a bajod, hogy fiú vagy...

— Te meg azt hiszed, hogy szép vagy?
Nebáncsvirág, szentfazék vagy!
Hajad csepű, égnek mered,
két mérges darázs a szemed,
orrod pisze, és nem fitos,
egyáltalán nem vagy csinos.

6. BÁNKÓDÁS

Gyöngyi a haragot tartja.
Gyurkának is tart haragja,
de nem bírja már sokáig,
társa után nagyon vágyik.

„Hej, te Gyöngyi, kicsi Gyöngyi,
haragod nagy, bár te csöppnyi.
Mért is mondtam neked olyat,
hogy a szemed... meg a hajad...?”

Fitos orrod olyan édes,
mint a rétes, mint a béles...
Nélküled én nem élhetek,
talán világgá is megyek.”

7. ENGESZTELES

De mielőtt útra kelne,
elsétál az öreg tölgyhöz,
ahol eddig Gyöngyikével
annyi kedves órát töltött.

Hát ott kit lát? Barátnőjét,
aki úgy tesz, hogy nem látja
Gyurkát, bár a találkozást
lelke mélyén alig várta.

Gyurka persze odaszalad:
— Kicsi Gyöngyi, hogyha lehet,
ne haragudj, s emeld reám
azt a csillagfényű szemed.

Amióta összevesztünk,
mind e találkozást várom.
Gyere, Gyöngyi, béküljünk ki. —
Szól a kislány: — Hát... nem bánom.

8. FAGYLALTOZÁS

— Van most éppen egy kis pénzem,
javaslok hát valamit:
békepipa helyett inkább
fogyasszunk el egy-egy fagyit.

Gyurka szavát tett követte,
nyomban a városba mentek,
a három gömb fagyalt után
tortaszeletet is ettek.

Szent volt már a béke, csakhog
elválás előtt a sarkon
Gyöngyi így szólt: — Jaj, úgy érzem,
megfájdult a gyomrom-torkom.

9. BETEGLÁTOGATÁS

Gyomorrontás, torokfájás,
persze hogy ez lett a vége.
Gyurka beteglátogatni
Gyöngyi szobájába lép be.

Közben buzgón magyarázza:
— Tetszik tudni, itt senki más,
legeslegkevésbé Gyöngyi,
csakis én vagyok a hibás.

Én hívtam el fagylaltozni,
talán nem volt friss a torta... —
A kislány mamája nézi
és hallgatja mosolyogva.

— No de hiszen te is ettél... —
— Tetszik tudni, kérem szépen,
nekem a vasszög sem árt meg —
mondja Gyurka nagy szerényen.

— Majd Gyöngyike is meggyógyul,
hamar eltelik az egy hét,
s mehetek megint játszani.
Gyöngyi szól: — Én máris mennék.

10. GALAMBÁSZAT

Padláson a félhomályban
lépegetnek ketten,
néhány galamb a jöttükre
levegőbe rebben.

Galambokat tart idefönn
a kislány apja,
s Gyurka dolga, hogy e népet
ettesse, itassa.

Nagyban tart a burukkolás,
turbékolás, bűgás,
egy hófehér tollú örvös
közöttük a prímás.

Mozgalmas ám itt az élet
a szűrt fényű dúcban,
egyik költ, a másik sétál,
amaz égre hussan.

Ők egy résen át követik
szabad röpdésüket,
tág szemüket kápráztatja
a lágy ködű kék ég.

Leülnek egy gerendára
a békés melegben.
Gyurka így szól: — Gyöngyi, oly jó
itt a közeledben.

11. ÁBRÁNDOZÁS

— Ha szállhatnék, mint a galamb,
veled messze, messze
elrepülnék, egy lakatlan
gyönyörű szigetre.

Építenék neked kunyhót,
vadásznék, halásznék,
banánért és datolyáért
magas fára másznék.

Nyilat, lándzsát készítenék,
vadat csalnék törbe,
amit hoznék, beletennéd
egy nagy serpenyőbe.

A lakatlan zöld szigetnek
királynője volnál,
én meg mindent teljesítnék,
amit parancsolnál.

Mint egy ékes drágakövet,
úgy őrizgetnélek.

Eljönnél...? — Ha szárnyam volna,
elrepülnék véled.

No de, Gyurka, elfeledted,
hogyma utoljára
játszhattunk itt? Holnap reggel
megyünk iskolába.

12. BECSENGETÉS

Ősz eleji utcán
szikráznak a fények.
Gyurka Gyöngyikével
kézen fogva lépked.

Játékuknak vége,
mennek iskolába,
sok füzetrel, könyvvel
van tele a táska.

A szemük, a szívük,
az is tele fénnel,
emlékkel, jókedvvel,
nyári nevetéssel.

Ama rögzös utat
szintén együtt járják,
együtt hódítják meg
a tudomány várát.

Bölöni Domokos

Szívünk vígsággal

Áronka gumicsizmát kért volna az angyaltól. Kért volna, mert levelet nem írhatott, nem maradt cigarettapapírnak való sem a háznál. A falut hatalmas latyak fojtogatta, csak a nagy és erős emberek járhattak a felázott, kátyús úton, meg a szíjas kis parasztasszonyok, akik ügyesen a kerítések mentén tapicskolva kerültk el a lábbelit oly igen marasztaló sár sűrűjét.

Ha hoz az angyal egy pár fényes szárú gumicsizmát, akkor Áronka összefog két barátjával, Józsikával és Ferikével, és a szentestén elmennek kántálni. De próbát sem tudnak tartani, mivel Józsika belevágódott egy pocsolóba, és nagyon meghűlt, az ágyat nyomta, Ferike pedig fát hordott a nagyobb testvéreivel, éppen az udvarukon zúgott bőszen a favágógép. Azt is két cudar ökörrrel kellett odavontatni.

Sírdogált hát Áronka a kemence mellett, a háromlábú széken, melyet, míg élt, Apó használt, de mióta kiköltözött a Csereerdő alá, a tölgyek tövébe, a kisgyerekekre maradt. Egyszer csak kopognak az ajtón, s hát ki jön hozzájuk, éppen a keresztapja. Hozott egy kis tejet s két piros almát.

— Hát te? — kapta ölbe Áronkát. — Te miért gunnyasztasz itt, mint valami bánatmadár?

A gyerek helyett édesanyja panaszkolt el, hogy né, már iskolába sem tudja adni, mert az angyalnak nem írhat levelet, hiszen nincs papír, s ceruza helyett is csak egy ácsplajbász porosodik a vakablakban.

— Aztán az énekeket tudod-e? — kérdezte a Kereszt.

— Hát azokat úgy nagyjából igen, de nincsenek összepróbálva — hüppögte a kisfiú.

— No, hát arról tehetünk — kacagott a Kereszt. — Majd este érted jövök, s átviszlek a hátamon Vargáékhoz, Ferikéékhez, annak erőst papos az anyja, mindjárt dalárdát csinál belőletek.

Hogy, hogy nem, estére már jobban lett Józsika is, szőke arcából nevetős kék szeme úgy villant ki, mintha nem is csak a falubéli rokonságot, hanem az egész világot meg akarná énekelni, Betlehemtől Istensegítsen keresztül Budapestig s tova né, Tokióig, s még tán egy kicsit tovább is egy bakarasszal.

Ferike eddig is egy kicsit kancsi volt, de most a boldogságtól annyira elkezdett bandzsítani, azt hinnéd, valaki járkál a háta mögött.

Hát Vargáné, az aztán tényleg csengő hangú asszony — úgy muzsikált a szája, hogy csak nézték, nem lóg-e ki belőle valamiféle orgonasíp vagy furulya is. A három gyermek hamar összeszokott, hiába ugratták őket a felnőttek, hogy az nem úgy

van, hogy „A próféták elhallgattak, Krisztus a testben eljött”, hanem úgy, hogy „A próféták elhallgattak, s a patakon lefutottak”. És az sem úgy van, hogy „Szívünk vígsággal ma bé-tótt”, mert annak az égvilágán semmi, de semmi értelme nincsen, hanem úgy szól eredetiben, hogy „Szívünk vígság, alma-béfőtt”, az pedig igazi téli csemege, még a cinegének is —, ők éppen úgy énekelték, ahogy Varga Annus néni mézes hangján előénekelte a dal mindenik sorát. Lett siker, mert a kántáló-próba végén valóban kaptak finom almalevet, gyöngén megcukrosítva, mázas korondi csiporban.

Hanem az angyalal mégsem sikerült beszédbe vagy üzenetbe vegyülni. Az biztosan el is kerüli a falut, a mélységes sártenger miatt. Jól is nézne ki a fehér slafrakja abban a szürkés-fekete disznópocsban.

Úgyhogy az ünnep szombatja mindhármuknál bánattal telt. Józsikának felment a láza, s azért sírdogált; Ferikének meg kellett volna talpalni a bakancsát, de Batyus Jóska bá, az öreg suszter azt mondta Vargánénak, hogy fogja az egészet, itt van né, ad hozzá egy Falvak Dolgozó Népét is, egy újságot, csomagolja belé, s hazafelé vesse a Vaddisznók patakába, mert oda, s nem gyermeki lábra való.

De aztán valahogy elboronálta az Isten a bajokat. Nem lehetett könnyű dolga, hiszen a világon csak minden századik ember él úgy, ahogy; a többi bizony nélkülöz. Áronkának csak elnyílt a szeme, amikor csengőszót hallott a tornác felől, s mikor kilépett, hát egy pár valódi görbe falábat talált szíjakkal átkötözve. Angyalnak persze híre-pora. Nosza fel is próbálta, passzentre találtak, le sem is akarta dobni őket, a frissen tapasztott ház földjét végiglukasztotta, mert a faláb tövében csokros szeg volt, vaskarikával. Nyakon kellett legyinteni a lurkót, hogy föl ne szántsza örömében a pitvart.

Nosza föl a falábra, s el Ferikéhez az örömhírrrel. Hiszen neki már van mivel menni kántálni. Ferikének régebbtől is volt ilyen járműve; végül Vargané addig rimánkodott Batyus Jóska bának, míg az öreg mégis meghegesztette valahogy a kis bakancsokat. Így már ketten cubikkoltak az utca közepi latyakban Józsikához. Aki erre az öröme egyből lábra kapott, meg persze falábra is.

És alig osont be az alkony a faluszéli házak közé, a kis trió máris felkerekedett. — Megszületett Megváltója az egész világnak! — adták hírül minden második-harmadik háznál. Tévedésből még a Vargáék haragosához is bementek, ott pedig Kajla Katica, aki mindenkitől féltette az urát, azt válaszolta a szíves köszöntésre, hogy „Nőjön nagyot anyátoknak a füle!” — s nem adott semmit.

Ettől eltekintve azonban semmi sem zavarta kántálásukat. Tíz óra tájban összetalálkoztak a felnőtt kántálókkal, azok úgy berezeltek, mikor kézilámpásuk rávillant az út közepén gólyalábon művészkedő három manóra, hogy a kántornak elment a hangja, nem is tudta elkezdni a soros háznál a Dicsőséget, míg ki nem adtak a háziak egy pohár rabvallató nova bort.

A szereplés sikerrel járt, a pénzt, amit adományba kaptak, testvériesen elosztották, mindegyikük tizenöt lej negyven banit vihetett haza. Otthon takaros kis karácsonyfa várta őket, Ferinek új bakancsot, Józsikának egy téli gyapjúpulóvert, Áronkának — vadonatúj gumicsizmát hozott. A karácsonyfa mellett pedig ott üldögélt egy pohár bor mellett Kereszt', aki azokat a takaros falábakat a lurkónak oly hirtelen megfaragta.

A fa alatt világító forgács-bölcsőben Kukoricacső-Jézuska aludta édes álmát.

A bárány neve

Egyik esztendőben szibériás zord tél mordult ránk, recsegett a levegő, mint Szarajevóban a baj, riadtan öltözött menyasszonynak az ősz módjába kényeztetett táj, fáink gémbereften siratóztak, mint a lány, aki erőszaktevőjét fogadja férjül, gyantát könnyezett még a csűr deszkája is. Kutyámmal játszadoztam a kertben, omlott a hó, sűrűn pillogtatott, mint a szomszéd, mikor ellopta a malacunkat. A csűrfiához ragasztott akolból, ebből a szárnyékszerű építményből, melynek deszkaréseit télire szalmatőrekkkel kevert trágyával vagy lerágott kórészúppal „szigeteltük le”, és amely a juhok mellett tyúknak, disznónak is menhelyül szolgált, éppen a szenteste hajnalán: egészen furcsa bőgést hallott a nagyapám, aki akkor is hajnalban ébredt, amikor ennek már semmi értelme nem volt, hiszen régóta nem kérődzt már tehén az istállóban. De a juhokhoz mindig kiment, hosszú csepűgatyájára rántotta feslett cájgnadrágját; és én arra virradtam, hogy született egy kisbárányunk.

A kutyámmal tárgyaltuk meg a dolgot, így ő lett a társam a keresztkomaságban. Nagyapám csökkent jobb karjára vette a szekercét, és elment „valamerre”, a kisbárányt az ajtó kirágott résén lesegettük, rázta a farkát, úgy szopta az anyját, mintha normázna a kollektív gazdaságban. A Vitéz pedig morgott valamit, amiből azt kottázhattam le, hogy ez a bárány nem akárki. Azonnal megállapítottuk: fiú! Vagyis berbécs.

Nagyapa késő délutánra került elő valami csenevész fenyőágakkal. Ezekből tákoltuk össze a karácsonyfát. Az öreg szót sem szólt arról, hogy megverték. A fát a Botos erdő közepében, a mi tagunkban vágta ki, de az irtás alján már várták, és megfosztották a fától. A friss hóval mosta le arcát, orráról a vért, összeszedte, amit azok meghagytak a szakszerűen letisztított csemetéből, aztán hazavánszorgott valahogy.

Estére lehozta egykori deszkabölcsőmet a padlásról, abba tettük a kisbárányt. Csengő volt a nyakán, a kisebbik. A nagyobbikkal Keresztapám csöngetett az ablak alatt, aztán bejött, zsebében egy kiszáradt mézeskaláccsal és két almával. De a mi rögtönzött fánkon volt azért arany dió és mogyoró is, igazi. És a kekszet én

vágtam ki különböző formákra, melyek között nemcsak csillag volt, hanem pereg alakú és oroszlán formájú is. A szaloncukrot a nagyanyám főzte. És amikor megjöttek a kántálók, egy részük röhögött, a többi pedig meghatódott, hogy ott bóg a karácsonyfa alatt a kisbárány. Az a rész, amelyik nem csúfolt bennünket, bekopogott, megittak egy-egy pohár bort, és elfűjták a Prófétákat is. De a bárány titkát nem tudták meg soha, egyedül Keresztapámnak árultam el, aki lefekvés előtt az ölébe vett, búcsúképpen halántékomhoz dörzsölte borotváltan is szúrós arcát.

— A kisberbécs neve — súgtam fülébe bizalmasan: — Jézus.

Két alma

— Édua, van tíz lejed? — A kisfiú lesütött szemmel kérdez. A szőnyegen játszik, tornyot rak, aztán váratlanul efféléssel áll elő. Édua huszonéves lány, mikor víz alá tartották a gyereket, ő meg a barátja voltak a másod-keresztszülők. Ármin ötéves, gyakran jön látogatóba. Nem szokott effélét kérdezni. Most meg egyfolytában csak nyaggatja.

— Édua, van tíz lejed?

— Mire kell az neked, Árminka?

— Csak.

— Ha nem mondod meg, nem adok.

— Gyűjtöm.

— Mire?

— Muntenbájkra.

— Nem tudod, hogy ez koldulás?

— Mi?

— Hát hogy pénzt kérsz, de cserébe nem adsz semmit.

— Neked adom a kinderautómat.

— Nem csereberéről van szó, Árminka.

— Hát akkor mit tegyek, hogy adj tíz lejt?

— Hát, mondjuk, dolgozz valamit.

Közbeszól a nagyfi.

— Kisgyereket dolgoztatnál...

Édua sávot vált.

— Tudod, mit: rajzolj!

— Jó. Lerajzolom magamat a kerékpáron, jó lesz?

A rajz rekordidő alatt készül el. Árminka olyan gépet vetett a papírra, amilyen a kerékpár őse lehetett, akkora a kereke és olyan magasan ül rajta, hogy Édua megkérdi:

— Ott fent milyen az idő?

— Ott? Szép. A hegyen, ahová éppen kirándulok, vár egy nagy tisztás, szedek Anyának virágot.

Nevetnek. Aztán megjön az édesanya, és viszi is a fiát. Árminka minden bolt előtt megáll, cibálja az anyuka kezét, az pedig pironkodik, mert a gyerek képes lehúzni az orcájáról a bőrt. A múltkor is: nem odalép az árushoz, és kér egy fél gerezd banánt?

— Fél gerezdet nem adunk — közli a néni. Árminka elszontyolodik.

— Nincs több pénzünk — sóhajt lemondóan. — Sem Anyának, sem nekem. Tudod, Anya most nem dolgozik, mert nevelnie kell engem és Zsófikát. Zsófika ilyen kicsi még, ni. És Apát hazaküldték a gyárból, mert még fiatal, találhat magának állást az életben. Az idősebbek nyugdíjba mennek, Apa hirdetést olvas. Szerinted ez igazságos? Mért nem adsz fél gerezd banánt!

A néni odaadja az egész gerezdet, Árminka boldogan fut Anyához, az pedig napszemüveget tesz, hogy ne lássák kivörösödő szemét.

— Anya, veszel valamit? — nyúzza most is anyukáját Árminka. Az utcai zöld-ség- és gyümölcsáros előtt haladnak el.

— Nem veszünk semmit, mert megfájdul a hasikád — hárítja el Anya.

— Azért nem veszel semmit, mert megint nincs pénzed? — áll szembe a gyerek. A fiatalasszony nagyot nyel.

— Azért. Annyi pénzünk van, hogy tejet és kenyeret vegyünk — feleli. És mennének is tovább, most Árminka sem huzakodik, már-már eléri a szemafort, amikor váratlanul kirántja kezét, odasiet az árushoz, és az Éduától kapott pénzt kivágja a pultra.

— Kérek két almát. Egyet nekem, és egyet Anyának! De piros legyen, és ép ott belül, mert ha romlott, azonnal reklamálok!

Péter Katalin: Kunyhó a Hargitán

P. Buzogány Árpád

Tavaszi ébredés

Felhő bolydul,
szellő fordul,
Süni Zsóka
gyomra kordul.

Száraz haraszt
már nem maraszt,
fű hirdeti
rég a tavaszt.

Tavaly őszi fűszálat,
levéltelen, vékony ágat
— derékaljból ha ráragadt —
tüskéiből kipiszkálgat.

Langyos napfény bontott
enyhe zöld, friss lombot,
tavaszillat kicsalogat
hangyát, méhet, dongót.

Csodálatos meleg
ez az egész berek!
Hogyha én ezt tudtam volna,
hamarább felkelek.

Miután a gyomra tele,
tudjátok, mi történt vele?
Kifeküdt a fényre,
elnyújtózott végre.

Tüskéinek tetején
fény sugar viháncolt,
buksi fején s orra hegyén
tarka lepke táncolt!

Hol lakik a meleg?

Hol lakik a meleg vajon?
Ághegyen? Az égben?
Soha ki nem találhatók:
nagyapó zsebében.

Hogyha megfázik a fülem,
piros lesz az orrom,
a jó meleg tenyerével
melegíti, forrón,

de nem láttam, honnan veszi
hozzá a meleget,
most már tudom, kabátzsebből
húz elő eleget.

Szabni és varrni

Kék szemű, selypítő,
szőke legényke Barni,
aki arra adta a fejét,
hogyan tanuljon meg varrni.

Édesanyjától is ezt látja,
na meg a nagymamától,
cérnát és tűt venni kezébe
ezért is olyan bátor.

Ide meg oda hajlik,
csintalan a cérna vége.
Abba a vékonyka tűbe
be tudja fűzni végre?

És még bogot is kötni
a cérna végére —
az már pontot is tett
a kis legény türelmére.

Tűbe fűzött cérnával
s ollóval a kezében
ott állt a szoba közepén
egyedül, munkára készen,

csak varrni valót találta
végre-valahára!
Az ollóval arasznyi hasadást
műtött a nadrágjára...

Csillagok birodal- mában

A csillagok mögött
vajon mi lehet?
Minek tartogatják
ott azt a helyet?

Lakik ott valaki,
tündér vagy törpe,
ki nappal elbújik
a nagy felhőkbe?

Ha felkapaszkodunk
magas csúcsokra,
jobban látszik majd
csillagok bokra?

Hová lesz a csillag
minden hajnalon,
kié ez a csodás
égbirodalom?

Egy egérkéről

Ismertem ott nálunkfelé
egy parányi egeret.
Ügyes fiú, a szomszédok
úgy hívták: Serény Elek.

Nem tudtam, az egereknek
miért van ilyen nevük...
Elmondták, miképpen nyerte
egy versenyen Elekünk.

Kezdő versenyszám: szaladás,
második: lyukba mászni.
Első lett a mi Elekünk —
bizony ő nem akárkí!

Utolsó versenyszám: fél arasz
illatos, száraz sajtot
aki hamarabb kettérág,
az lesz az egérbajnok.

Bátor és erős legények
álltak oda a rajthoz.
Köztük persze a kis Elek,
mert szereti ám a sajtot.

Indult a verseny. A kis Elek
vitézül nekivágott,
perc alatt belőle csupán a
farka vége ha látszott.

Így lett a kis Elek
sajtrágó egérbajnok.
A sok taps mellé jutalmul
kapott egy hatalmas sajtot.

Attól kezdve csak nótázott,
füttyölt, ha unta az éneket,
süttette hasát a nappal
s napszámban nézte a kék eget.

Látja ám egyszer Elekünk:
apró lett a sajtdarab.
Hű, a nemjóját — így kiált,
jövő hétre nem marad!

Úgy döntött: a maradékot
télire el kell tenni.
De mindegyre lerágott belőle,
így aztán nem maradt semmi.

Történt aztán, hogy őszire,
úgy november eleje táján
átlátszottak már a bordái
azon a vékonyka háján.

Búza az egérlakásban
nincsen bizony egy szemnyi.
Kutya dolog üres hasú
sajtrágó bajnoknak lenni.

Ülnek a szomszéddal, serényen
törlik a kis fejüket.
Estére Elek a naptárból
kirágta a nagybetűket.

Semmi ennivaló — nyöszörgött,
bár lenne fél fogamra.
És másnap beiratkozott...
szalmarágó tanfolyamra!

Nagymama rendre tanítja Petit

Ezt nem szabad, azt ne tedd,
azt meg el nem veheted!
Ide állj már! Hova mész?
Most meg a szemembe nézz!

Hozd a széket! Vidd arrébb!
Ez a gyermek hova lép?
Tedd le a tűt! Hozd ide!
Mozogjál már ízibe!

Hideg a víz, ne igyál!
Ügyes gyermek mind így jár.
Vesd le már a kabátod!
Ne lépjél rá, nem látod?

Hol a sapka? Hol a sál?
Neked aztán nincs határ...
Vedd a kezéd! Edd meg ezt!
A nemjóját, már ne kezdd!

Honnan hoztad? Merre mész?
Megérteni de nehéz...
Ne mozogj, ne billegjen!
Hallottad már? Csend legyen!

László László

Történeti mondák

A vérszerződés (Árpád fejedelemmé választása)

Amikor Álmos fejedelem megöregedett, és már nem volt alkalmas az uralkodásra, a magyarok hét törzsének hét vezére Álmos fiát, Árpádot emelte pajzsra és vitte körbe a harcosok között, mondván, hogy Árpád fejedelem a hét magyar törzs vezére.

A hét vezér karját megvágva vérét aranyserlegbe csorgatta. Utolsónak, hetediknek Árpád is ugyanúgy tett. Majd a vezérek közül a legidősebb megeskette őket, hogy Árpádnak engedelmes és hűséges emberei lesznek, s aki elárulná, annak közösenvérét ontják. Arra is fogadalmat tettek, hogy utódaikra is kötelező ez az eskü. Ezek után mind a hét vezér ivott egy-egy cseppet a serlegben összekeveredett vérből, ami azt jelentette, hogy ők ettől fogva vértestvérek lettek, s a vezetésük alatt álló magyar törzsek egy népet, egy nemzetet alkotnak.

Árpád vezetésével a magyarok bevonultak a Kárpát-medencébe, birtokba véve Attila király egykori országát. Az Árpád vezette honfoglalás 895-ben történt.

Megjegyzés: 1. A hagyomány szerint a hét magyar törzsfőnök, a hét vezér neve: Árpád, Előd, Ond, Kont, Huba, Tas és Töhötöm. 2. Van olyan változata is a történetnek, amely szerint a vérszerződést még Álmos kötötte meg, másik hat vezérrel.

A fehér loért vett ország (A Szvatoplukkal kötött vásár. A magyarok Árpád vezetésével új hazát szereznek.)

Amikor Árpád fejedelem népével megérkezett Attila király hajdani országának határára, megtudta, hogy Szvatopluk fejedelem birtokolja azt. Követet küldött, hogy szemlélje meg az országot és nézze meg, milyen emberek lakják. A követ neve Kusid volt, ő látta először, hogy az ország folyókban gazdag, legelői kövérek.

Kusid jelentkezett Szvatopluk fejedelemmel, üdvözölte őt a magyarok nevében és közölte, hogy népe meg szeretne telepedni e gazdag országban. A fejedelem azt hitte, hogy a magyarok azért akarnak bejönni, hogy az ő földjét megdolgozzák, ezért örömmel fogadta az ajánlatot. Visszaindulása előtt a követ megtöltötte kulacsát a Duna vizével, vitt magával fűvet is és földet is mutatóba, hogy megmutassa a magyaroknak az ország gazdaságát.

A magyarok örültek annak, amit Kusidtól hallottak az ország gazdagságáról, és az általa hozott víznek, fűnek és földnek. Szvatopluknak küldtek a magyarok egy szép fehér lovat, aranyozott nyereggel és arany kötőfékkal. Szvatopluk is örült az ajándéknak és cserébe Kusid kért tőle földet, fűvet és vizet. Az bele is egyezett, hogy bármennyi földet, fűvet és vizet kapjanak a magyarok.

A követ ismét visszatért övéihez, akik Árpád vezetésével be is vonultak az országba, de nem mint vendégek, hanem mint jogos tulajdonosok, úgy is mint Attila örökösei. Ezután felszólították Szvatoplukot, hogy immár hagyja el az országot, mert ez nem az ő birtoka: a földért a lovat, a fűért a kötőféket, a vízért pedig a nyeret adták cserébe.

Szvatopluk dühében a fehér lovat agyon akarta veretni, a kötőféket a fűbe dobni, s a nyeret a Dunába. A magyarok követe azonnal figyelmeztette, hogy hiába tenné mindezt, ezzel is csak a magyarok járnának jól: az arany kötőféket ők találnák meg, a lovat az ő kutyáik falnák fel, miként a nyereg is az ő kezükbe kerülne, mert a magyarok birtokolják a földet, fűvet és vizet. Szvatopluk ekkor se-reget gyűjtött, hogy ellenálljon, de a Duna mellett az Árpád vezetésével harcoló magyarok győzelmet arattak felette. Szvatopluk megpróbált elmenekülni, de a magyarok elől futva a Dunába fulladt.

Igy szerzett népének országot Árpád, a magyarok fejedelme egy fehér lóért és a ló-szerszámokért. Ezzel a magyarság végleges hazát foglalt magának, amelynek első uralkodója Árpád volt, akit halála után leszármazottai követtek az uralkodásban.

Árpád — magyar fejedelem (kb. 845–907), az ő vezetésével vitték végbe a magyar törzsek 895-ben a honfoglalást, a Kárpát-medence (a későbbi történelmi Magyarország) megszerzését. Utódai 1301-ig uralkodtak Magyarországon.

Szvatopluk — morva fejedelem, aki 894-ben bekövetkezett haláláig birtokolta a Kárpát-medence egy részét. (A valóságban Árpádék Szvatopluk fiait győzték le.)

Lehel kürtje

(Magyar vereség 955-ben, Konrád és Lehel halála)

Jászberényben találtak egy csontból készült kürtöt, amelyről azt vélik, hogy Lehel kürtje. Erről szól ez a történet.

Megtelepedésük után a magyarok zsákmányszerző hadjáratokat indítottak közelebbi és távolabbi országok ellen. Az akkori Európa sok népe így imádkozott: „A magyarok nyilaitól ments meg, Uram, minket.” Néhány évtized után azonban a magyarok harcmódorát kezdték kiismerni, s még az is előfordult, hogy a portyázó magyarok vereséget szenvedtek vagy vezérestől, seregestől odavesztek.

955-ben a magyarok Lehel és Bulcsú vezérek irányításával német földön portyáztak, és Augsburg mellett igen erős ellenállásba ütköztek. A német város vezetője, Ulrik püspök követeket küldött uralkodójához, Konrád császárhoz, hogy itt az alkalom

a magyarok legyőzésére. S valóban a császár által küldött segítséggel a magyarokat a közeli Lech folyónál megszorították, sok magyar veszett a folyóba. A kalandozó magyarok először szenvedtek ilyen súlyos vereséget.

Az életben maradt magyarokat vezetőikkel együtt elfogták és Konrád császár elé állították. A császár Lehel és Bulcsú vezérektől megkérdezte, hogy miért támadják, fosztogatják a keresztény népeket? A magyarok vezérei erre azt felelték, hogy Isten bünteti a keresztényeket a magyarok által.

A császár ezek után elrendelte, hogy a foglyul ejtett magyarokat végezzék ki. A vezéreknek azt mondta nagy kegyesen, hogy teljesíti utolsó kívánságukat.

Lehel vezér utolsó kívánsága az volt, hogy még egyszer belefújhasson kedves harci kürtjébe. Amikor visszakapta a kürtjét, egy olyan keserves nótát fújt el rajta, hogy még az ellenséges katonák is könnyezni kezdtek. A kürtölés befejeztével Lehel a kürtjével főbe vágta a császárt, hogy az abban a pillanatban meg is halt. Lehel így kiáltott: „Szolgám leszel, Konrád, a másvilágon!” Azután hozzátette: „Most már vihetek a vesztőhelyre!” (A korabeli magyarok hite szerint minden megölt ellenfél a győztest szolgálja a másvilágon.)

Lehelt és Bulcsút ki is végezték, akárcsak a többi magyar foglyot. A magyarok ebből a szerencsétlen esetből tanulva nem indítottak több kalandozó, zsákmányszerző hadjáratot nyugati irányba. A jászberényi kürtön van is egy repedés, amely akkor keletkezhetett, amikor Lehel a kürtjével főbe verte a német császárt.

Jászberény — város Szolnok megyében, a jászok Berény székének egykori központja. Jászi múzeuma őrzi Lehel kürtjét.

Kalandozások — a honfoglalás után a magyar törzsfőnökök közel ötven zsákmányszerző hadjáratot szerveztek, amelyek során eljutottak olasz, német, francia, svájci, bizánci, spanyol stb. területekre. Nyugat felé a 955-ös hadjárat volt az utolsó, Bizánc ellen (dél-délkeletre) 970-ben szervezték az utolsó portyázó hadjáratot.

Konrád — több német király és császár neve. A magyarok 955-ös augsburgi legyőzője valójában nem Konrád volt, hanem I. Ottó német király, később császár.

Lehel — magyar törzsfőnök, vezér (Lél néven is szerepel)

Botond vitéz párviadala az óriással

(Hadjárat Bizánc ellen, a görög óriás legyőzése)

A 955-ös németországi vereség után pár esztendővel a magyarok — Taksony fejedelem idejében — Bulgária és Bizánc ellen vezettek hadjáratot. A magyar sereg elérkezett a császárváros, Konstantinápoly falai alá, ahol ez az eset történt.

A görögök császára, a bizánci császár kiküldte a magyarok elé legerősebb emberét, egy valóságos óriást azzal az üzenettel, hogy a magyarok közül két ember birkózzon meg az óriással. Ha a görög győz, akkor a magyarok vonuljanak vissza, térjenek haza. Ha viszont a magyarok győznének, akkor a bizánciak vállalják, hogy adót fognak fizetni a magyaroknak.

A görög óriás addig hengegett, ingerelve a magyarokat, mire a magyar táborból előállt egy zömök termetű vitéz, akinek Botond volt a neve.

Odament a városkapuhoz és buzogányával olyant vágott rá, hogy az ércből készült kapun akkora rés keletkezett, amelyen akár egy gyerek is átbújhatott.

Ezután Botond és a görög óriás birkózni kezdett egymással. A városbeliek, a császárral az élükön, mind kiálltak a falakra, onnan nézték a viadalt. A magyar sereg a falakon kívülről biztatta saját harcosát. A viadal egy darabig döntetlenre áll, de aztán Botond a görög óriást úgy a földhöz vágta, hogy az nyomban kilehelte a lelkét.

A konstantinápolyiak, élükön a császárral és császárnéval, szégyenkezve vonultak vissza. A császár megfizette a beígért adót, s a magyarok nagy dicsőséggel tértek haza.

Bizánc — hatalmas birodalom az ókor végén és a középkor elején, amely Európa, Ázsia és Észak-Afrika jelentős része fölött uralkodott.

Konstantinápoly — a Bizánci Birodalom hajdani fővárosa; amióta török fennhatóság alá került, Isztambul a neve. Ma is igen jelenős város Törökországban, nagyobbik fele Európában, a másik fele a tengerszoros túlsó partján van, Ázsiában.

Taksony — (kb. 930–971) magyar fejedelem, Árpád unokája és Géza apja

István koronát kap a pápától

(A pápa álma, István megkoronázása és uralkodása)

997-ben István — Géza fejedelem és Sarolta fia — apja örökébe lépett és ő lett a magyarok fejedelme. Egyik rokona azonban, Koppány nem akarta elismerni, ezért István fegyverrel legyőzte Koppányt.

István a kereszténység felvételére biztatta népét. Aki jószántából nem akarta elhagyni a pogány hitet, azt erőszakkal térítette meg. Néhány év után István elérkezettnek látta az időt, hogy a többi európai uralkodóhoz hasonlóan, ő is királyi koronát kérjen a római pápától. Ezért elküldte Asztrik apátot Rómába a pápához.

Ugyancsak ebben az időben a lengyelek fejedelme is követet küldött a pápához, hogy koronát kérjen a maga számára, miután saját népét a keresztény hitre térítette. II. Szilveszter pápa el is készítette a lengyel fejedelem számára a koronát, amikor különös álmot látott. Álmában megjelent egy angyal és közölte a pápával, hogy a koronát ne adja a lengyel fejedelemnek, mert másnap egy más ország fejedelmének a követsége fog koronát kérni és annak küldje el, áldásával együtt.

Az álom beteljesedett másnap: Asztrik apát jelentkezett, hogy uralkodója, István számára koronát kérjen. A pápa álmára hallgatva, elküldte a koronát Magyarországra és beleegyezését adta, hogy Istvánt királlyá koronázzák.

Asztrik elhozta a koronát, amellyel az 1000. év karácsonyán Esztergomban Istvánt megkoronázták. A magyarok első királya 38 éven keresztül bölcsen kormányozta országát. Neki köszönhető, hogy a magyarok keleti népből európai és keresztény néppé vált. István király utódait is a pápától kapott koronával koronázták meg.

Géza — (kb. 940–997) magyar fejedelem, István király apja. Még Géza kezdeményezi a magyarok megkeresztelkedését, de ő nem vált még igazi kereszténnyé.

István — I. vagy Szent István (997–1038) idejében tértek keresztény hitre a magyarok. István szervezte meg a magyar államot.

Szent Gellért püspök

(Gellért Magyarországra érkezése, egyházi tevékenysége és halála)

Gellért olasz földön született. Szent István király uralkodása idején jött Magyarországra mint Szentföldre készülő zarándok. István óhajának engedve, nem utazott tovább Jeruzsálem felé, hanem Magyarországon maradt, hogy segítsen a kereszténység terjesztésében és az egyházi szervezet kialakításában.

Egy darabig a Bakonyban élt mint remete. Később Imre herceg, a trónörökös nevelője volt. Csanádon, a Maros alsó folyásánál püspökséget szervezett. István király megbízható tanácsadója és segítőtársa volt mindvégig.

István király halála után Gellért püspök tovább folytatta egyházi tevékenységét. Amikor kitört a pogánylázadás, s a Vata vezette pogány magyarok mindenkít, aki keresztény volt s a kezük közé került, megöltek, Gellért püspök Székesfehérvárról Budára jött. Itt több paptársával együtt a pogányok kezébe került. A lázadó pogányok megkövezték a papokat, az imába merült püspököt letaszították egy magas szikláról. Ott vesztette életét a jeles püspök.

A keresztény magyarság az egész keresztény világgal együtt szentként tisztelte Gellért püspököt. Azt a magaslatot pedig, ahonnan a halálba taszították, ma is Gellért-hegynek hívják.

Remete — a világról lemondó, a természetbe visszahúzódó ember, aki imádkozással tölti életét

Szent Gellért — (kb. 980–1046) velencei származású Benedek-rendi apát; élete utolsó két évtizedét élte Magyarországon. Ő alapította István király megbízásából a Csanádi Püspökséget. Vértanúhalála emlékére róla nevezték el a Kelenhegyet Gellért-hegynek.

Vata — Békés környékéről származó törzsfő, az 1046-os pogánylázadás vezetője

Zarándok — Jézus születési helyét, vagy valamely szent helyet rendszerint gyalog fölkereső hívő

Búvár Kund

(Kund vitéz megmenti Pozsony várát)

István király jelentős utódai közül I. András volt az, aki ellenszegült a német császár magyarországi beavatkozásának. Henrik német császár nagy haddal tört Magyarországra és magával hozta András király egyik rokonát, akit a trónra akart ültetni.

A császári csapatok nyolc hétig ostromolták a Duna mellett fekvő Pozsony várát, amely Magyarország nyugati kapuja volt.

Ekkor Béla, a száműzött magyar herceg hazatért Magyarországra, hogy embe-reivel András királyt megsegítse. Volt Béla hercegnek egy derék katonája: Kund igen jó úszó volt, szeretett a víz alá merülni és sokáig ott maradni. Társai ezért Búvár Kundnak nevezték.

Béla herceg meghagyta Búvár Kundnak, hogy éjszaka, míg az ellenség alszik, fúrja ki a német hajók fenekét. Egyik éjszaka Búvár Kund a német hajókhoz úszott, és mindeniknek megfúrta a fenekét. Az egész hajóhad elsüllyedt és a né-metek a Dunába veszttek.

Másnap Henrik császár, látva a veszteségeket, letett arról, hogy tovább harcoljon a magyarok ellen és visszavonult saját birodalmába. Később ki is békült András ki-rállyal, és lányát hozzáadta a magyar király fiához, a trónörököshöz.

András is megbékélt rokonával, Béla herceggel, aki hűséges katonáját, Búvár Kundot jutalmazta meg illendő módon.

András — I. András magyar király (1046–1060) verte le a Vata vezette pogány-lázadást; III. Henrik német császár több támadását visszaverte.

Béla — András király öccse, magyar király I. Béla néven (1060–1063)

Henrik — III. Henrik német király és császár (1017–1056)

Korona és kard

(András király próbára teszi Béla herceget)

András király, amikor öreg volt már és beteg, attól félt, hogy ha meg talál-na halni, nehogy fia, Salamon helyett saját öccse, Béla herceg kerüljön a trónra. Ezért Salamont megkoronáztatta, de hogy még biztosabb legyen a dolgában, ki akarta próbálni öccse, Béla herceg hűségét is.

Maga elé rendelte Bélát, és választás elé állította. Eléje tette a kardot, ami a hercegi hatalom jelképe volt, és a koronát, a királyi hatalom szimbólumát.

Az udvaroncoknak ki volt adva parancsba, hogy ha Béla herceg a korona után nyúl, azonnal vágják le. Ha a kardot választja, akkor hagyják békén.

Béla herceg belépett a terembe, ahol a beteg király feküdt. Amint ránézett a koronára meg a kardra, az ispán halkán odasúgta Béla hercegnek, hogy ha kedves az élete, akkor csakis a kardot válassza.

Béla megijedt, és úgy tett, mintha habozna, majd a kardot választotta. És azt mondta: hogy ha már Salamont úgyis megkoronázták, akkor ő megelégszik a hercegi címmel.

András király halála után Béla fegyverrel szerezte meg a trónt, de nem sokáig uralkodhatott, végül Salamon lett a király.

Ispán — királyi tisztségviselő

Salamon — I. Salamon magyar király (1063–1074), I. András fia

Ráduly János

Még nem nyár

Február
még nem nyár,
jeges az út,
amin jár.
A nagyvilág
mást is vár:
kert ölen
hóvirág
nyílik már.

Hóvirágok

Hosszú útról, hideg télből
megjöttek a hóvirágok.
Gyöngé derekukra kötve
cipelik a hátizsákot.
Homlokukon üzenet:
— Itt van,
itt a kikelet!

Szőke barkaág

Hó, jég, tovatűnj,
napfény, bokrosodj,
te meg,
szőke barkaág,
lombosodj!

Gólya, kelepelj,
fecske, ficseregj,
te meg,
tavasz illata,
dicsekedj!

Lubickoljunk

Tarisznyányi,
akár zsáknyi
meleget hozz,
március,
hadd nevessen
örömében
a picus.

Hajtsd rá fejed
a télviselt,
csak jót váró
szívünkre,
lubickoljunk
a fényedben
kedvünkre.

Akkora

Akkora most a telehold,
mint egy taligakerék,
súlya alatt meg is hajolt
már a csillagfürtös ég.
Akkorácska a fogyó hold,
mint egy kifli, bekapom,
avagy inkább, ezüst díszként,
a fülemre aggatom.

Igaz április

Április vagyok,
kicsit már nagyos.
Azt mondogatják:
— Ni, a bolondos.

Egyik lábam tél,
másik meg tavasz.
Most még napfény gyúl,
holnap már havaz.

De ha nem volnék
ennyire hamis,
sosem lehetnék
igaz április.

Éjszaka

Hold az égen ezüsthényből
gyöngyöt fűz,
Morzsa kutyánk az udvaron
patkányt űz.

Kémény szélén a bagoly
így kiabál:
— Virradatig én vagyok
a kiskirály!

Virágbontó

Tonnaszámra süt a Nap.
Madár csácsog: dalra kap.

Már a kertünk csupa fény,
virágbontó költemény.

Lábujjhegyen

Lábujjhegyen ki matat?
Szellő tévesztett utat.

Szélanyó sír: — Istenem,
hol, merre van gyermekem?

Bátorsága

Csöpp, falásnyi kutyakölyök,
félcipőmbé belefér.
Hallod? Vakkant: bátorsága
máris, máris égig ér.

Nagyon biztos a dolgában:
— Igaz, kicsi vagyok még,
néhány hónap, s úgy megnövök,
négy-öt cipő sem elég.

Májust énekel

Cserebogár zümmög,
májust énekel.
Válaszként a dalra
madár csivitel.

Szárnya nőtt a Napnak,
fénye fellobog.
Megjött a zöld remény,
ajtónkon kopog.

Májusi hópihe

Május van, hópihe,
hol jártál idáig?
Meleg fényhullámban
tapicskolsz bokáig.

Megkésett embernek
sanyarú a bére:
már nem ülhet föl az
idő szekerére.

Csire Gabriella

A gonosz varázslat

Mese finn epikus ének nyomán

A finnugor nyelvcsaládhoz való tartozás, a nyelvi rokonság vetette meg a magyar és a finn nép barátságának alapját, tette közkinccsé a magyarság körében is a finnek nemzeti eposzát. A Kalevala az ősapától, Kalevtől származó nép régi küzdelmeiről és életformájáról szól. Az eseménysor a főszereplőkhöz kapcsolódó runók — verses elbeszélések — láncolata. A rangidős vén Vejnemöj-nen, Ilmarinen kovács, a fiatal férfi és Lemminkejnen, a veszélyt kereső ifjú harcos (valamint a fő cselekményszálhoz lazán kapcsolódó Kullervo, a bosszúálló szolga) tettei a Pohjolával vívott küzdelmekre irányulnak. Az eposzt pogánykori lírai kitérők — ráolvasások, varázsigék, népszokások leírása, eredetmondák stb. — tarkítják.

Az eposz Elias Lönnrot (1802–1884) nevéhez fűződik, aki körorvosként húsz éven át gyűjtötte Kelet-Karéliában, a finn népköltészet virágoskertjében az elveszett eposz anyagát. A páratlan

veszett eposz anyagát. A páratlan értékű folklórkincset szerkezeti egységbe foglalta, a különböző nyelvjárásokban lejegyzett és egységesített szövegeket pedig az irodalmi nyelv rangjára emelte. Két kiadás előzte meg a véglegesnek tekintett, 1849-ben napvilágot látott Kalevalát, amely ötven énekből és 22795 verssorból áll.

A Kalevalának a finn kiadásokon kívül mintegy 250 kiadását tartják számon, és 150-nél több különböző fordítását. Magyarul öt fordítása jelent meg. Hadd emeljük ki Vikár Béla korszerű tolmácsolását (1909). Az újabbak közül előkelő hely illeti meg az erdélyi Nagy Kálmán műfordítását, melyet Baász Imre látott el illusztrációkkal (Bukarest, 1972. Újrakiadása: Budapest, 1975).

Átdolgozásom, A gonosz varázslat az elrabolt tűz, Hold és Nap visszaszerzéséről szóló 47., 48. és 49. ének alapján készült.

Jól éltek Kalevalában. Roskadoztak a vízbe vetett hálók a halaktól. Hatalmas csordák bolyongtak a legelőkön. Esténként zene csendült. Az öreg dalnok kanteléjét hallgatták a halászok s a pásztorok. Dúsan terített asztal mellett vigadoztak Kalevala falvaiban.

Hamar eljutott Pohjolába is a jó mód híre. Louhi, Északföld úrnője látni akarta, valóban olyan gondtalanul élnek a finnek, amint mondják, ezért madárrá változott, és Vejnemöjnenhez repült. Háza előtt ült az öreg dalnok, a kerti padon. Fürge ujjakkal pengette szépen szóló kanteléjét. A vidáman csendülő hangszer és

az énekhang kicsalta házából a Holdat. Görbe nyírfaágra telepedett a kerek arcú, hogy közelebbről hallgassa a zeneszót. A Nap is odahagyta palotáját, és egy sudár fenyőfa tetejére szállt. Onnan gyönyörködött a dalnok énekében.

Düh futotta el Észak Úrasszonyát, a madárrá változott Louhit a szétáradó öröm láttán. Rettentő haragjában fölragadta a Napot, lekapta a fáról a Holdat, majd elszelelt. Amint Pohjolába ért, a Napot vashegybe zárta el. Kőszikla foglya lett a Hold.

— Ne ragyogj többé, Nap! Hold, te se tündökölj! — rikácsolta a foghíjas, csúf banya. — Itt maradtok, elzárva a világtól, amíg ki nem hozlak benneteket kilenc ménnел! Nem szórtok több fényt Kalevalára.

Miután elrejtette a két fényes égitestet, Louhi megint Kalevalában termett, hogy a tüzet is elrabolja. Gonosz varázslata még a tűztől is megfosztotta a finnek. Mire megérkezett a reggel, Kalevala egyetlen kunyhójában sem lobogott a láng. Szürke hamu lett a parázsból. Égen-földön kihalt a fény.

Ukko, az égben lakó fenti isten nem értette, miért nem árasztja többé gyöngéd ezüstjét a Hold. De az aranyugarú Napra is hiába várt. Elindult hát, felkutatni az égitesteket. Ment, mendegélt a mennyek partján, de Napra, Holdra nem talált. No, ha eltűnt mind a kettő, annyi baj legyen! — legyintett Ukko. És elhatározta, hogy új Holdat és új Napot terem.

A mindenható öregember szikrát csiholt a csillagkertben, és tündérlányra bízta a parányi szikrát, hogy nevelje föl.

Aranybölcsőben ringatta a szikrát a tündérlány. De a szikra úgy hánykolódott, fészkelődött, hogy zendült a bölcső, lehajolt az égbolt és könnyet záporoztak a fellegek. Hiába ringatta, babusgatta a tündérlány a szikrát. Hevesen pattant, és kiugrott kezéből a kis rakoncátlan. Átvillogott kilenc égen, és nagy hirtelen a földre hullt.

— Testvérem! Láttad az égből szakadt furcsa lángot? — kérdezte az öreg dalnok a kovácstól.

— Láttam bizony, Vejnemöjnen — válaszolta Ilmarinen. — Talán a Hold karikája vagy a Nap korongja vált le.

Nem sokat tanakodott a két dalia. Rögtön útra kelt, hogy az égből aláfutott szikrát megkeresse. Botorkált mezőn, kúszott sziklán, gázolt mocsárban, lucskos réten. Fénytelen folyón kelt át, csúszott jégen, elesett, fölállt a két testvér, majd ismét útra kelt, s ment tovább a sűrű nagy éjszakában, de parányi fényt se talált.

— Kik vagytok, és hova igyekeztek? — szólította meg a fivérek a Levegő-tündér.

— Kalev fiai volnánk — válaszolta a bölcs Vejnemöjnen. — A tűz keresésére indultunk, mert nehéz ám örökös hidegben és fénytelen éjszakában élni. Nem tudod, Levegő-tündér, hol ért földet a szikra, amely az égből hullt alá?

— Tudom, már hogye tudnám — susogta selymes hangján a Levegőtündér. — Hulltában a szikra egy kunyhót égetett föl, majd lángba borította a földeket.

Végül a Könnycsepp-tóba ugrott. Olyan forróságot árasztott, hogy menten kiszáradt a tó, és partra szorultak a víz lakói. Ám váratlanul egy pisztráng tűnt fel: űzőbe vette és bekapta a szikrát. A tó vize régi helyét hamarosan megtalálta, a halak ismét nyugodtan éldegéltek, de a tűznyelő pisztrángot emészteni kezdte a kín.

Úszott nagy sebesen, úszott szünet nélkül a pisztráng. Gyötrelme láttán a sziklák és a félszigetek hangos óbégatásba kezdtek, fájdalmasan siráncokztak:

— Hát senki, de senki nem akad a Könnycsepp-tóban, aki megszabadítsa fájdalmától a pisztrángot?

Meghallotta a hangos siráncokzást a lazac, térült egyet-kettőt, és lenyelte a pisztrángot. De őt is gyötörni kezdte az égető kín. Bejárt öblöt, száz szigetet a lazac, mégsem enyhült szenvedése. A sziklák és félszigetek ismét keserves óbégatásba kezdtek, hangosan siráncokztak:

— Hát senki, se senki nem akad a Könnycsepp-tóban, aki megszabadítsa fájdalmától a lazacot?

Meghallotta a szörnyű óbégatást a csuka, és gondolkodás nélkül bekapta a lazacot. De nemsokára mardosni kezdte őt is a kín. A tó homokos fenekén kúszott a csuka, a madár-szikla és a sirály-sziget mellett úszott el rettentő sebességgel. Mégsem enyhült szenvedése. A sziklák és a félszigetek jajongva óbégattak:

— Hát senki, de senki nem akad a Könnycsepp-tóban, aki megszabadítsa fájdalmától a csukát?

A Levegőtündér elhallgatott. Halk fuvallatként kelt sóhaja.

— Most már tudjátok, Kalev fiai, hol rejtőzködik a tűz — szólt búcsúzóul a tündér, és továtűnt a fekete éjben.

Csónakba szálltak a daliák, és hálót terítettek a Könnycsepp-tóra. A falu népe is fölserkent. Az asszonyok a sziget szélén, az emberek az öbölben, az ifjak pedig a tó mentén vetették ki hálójukat. Bár pontyot, sügért, keszeget épp eleget fogtak, sem az asszonyok, sem az emberek, sem az ifjak nem találtak a tűznyelőre.

A vén Vejnemöjnen és a derék Ilmarinen most már akkora hálót húzott ki, amely a tengeri szigettől a füves félszigetig ért. Hálójuk minden halat kimert a tóból. De a lángot nyelő csuka nem volt a halak között.

— Vizek mindenható ura, Ahto! Tengeristen, segíts rajtunk! — kiáltott fel Vejnemöjnen. — Riaszd gyorsan halaidat a hálónkba! Tereld őket a sötét víz mélyéről a száz úsztatófa közelébe!

A bölcs dalnok szavára Ahto felbukkant a víz mélyéről. A fűszakállú, habruhás tengeristen, a parányi öregember partra ugrott, és kirántott egy fenyőfát gyökerestül.

— Teljes erőmből riasszam — kérdezte —, vagy csak gyengén?

— Gyengén riaszd, vizek ura! — válaszolta a vén Vejnemöjnen.

A fűszakállas öregapó, a vizek mindenható ura fenyőfatörzsszel riasztotta fel a Könnyecsepp-tó iszapos mélyéről a halakat. A kifeszített háló egyszer csak megrándult.

— Miénk a csuka! — örvendezett nemsokára Ilmarinen. — Kifogtuk a tűznyelőt!

Ahto, a vizek mindenható ura sietve tért vissza a tenger végtelen vizébe. A két fivér pedig tanakodni kezdett: merje-e felnyitni pusztá kézzel a csukát?

Szerencsére épp arra járt a Nap fia, és meghallotta, min töprengenek Kalev fiai.

— Várjatok csak! — szólt közbe azonnal. — Fölnyitom én a csukát édesapám jó késével.

A Nap fia arany nyelű, ezüst élű jó késével felhasította a csukát. A szürke csuka belsejében lazacra lelt. A lazacban pisztrángot talált. A pisztrángban pedig kék gömböt. Még csodálkozásra se maradt ideje, amikor látja, hogy a kék gömb közepéből piros gömb szökken a földre. Gombolyítani kezdte a piros gömböt a Nap fia. Addig gömbölyítette, míg ki nem pattant belőle az égi szikra, de olyan hevesen, hogy megperzselte a közelben várakozó Vejnemöjnen szakállát, de még inkább Ilmarinen arcát és kezét. A derék kovács fájdalmában a tengerhez szaladt, s a vízi sziklára borult. A hűs víztől és jeges esőtől remélte sebeinek gyógyulását.

Eközben az égi szikra végigszaladt a borókaerdőn, majd a fenyvesben futkározott. Miután lángba borított erdőt, mezőt, a kanyargós folyó mentén folytatta veszedelmes útját.

A vén Vejnemöjnen egyedül eredt a tűz után, míg Ilmarinen betegen feküdt. Fölperzselte erdőkön és földeken haladt át a dalnok, követte a kegyetlen tűz nyomát. Addig üldözte a tüzet, míg észre nem vette, hogy a bajt hozó szikra egy égerfa odvának a mélyén lapul. Vejnemöjnen megállt az égerfa előtt. Halkan, alig hallhatóan fogott énekébe:

Tűz, kit istenünk teremtett,
láng, kit a Teremtő küldött!
Oktalan futottál félre,
hiába is mentél messze!
Jobban teszed, hogyha megtérsz
kőből rakott kemencédbe!

A vén Vejnemöjnen szavára összehúzta magát a tűz, és engedte, hogy a dalnok nyírfataplóba takarja és rézüstjében elvigye a kis tanyákra, a homály lepte félsziget didergő népéhez.

Lobogott a láng nemsokára egész Kalevalában. Vígán ontották melegüket a kemencék. A fagytól szenvedő szigetlakókat gyöngéden melengette és felvidította a ropogó tűz.

Volt már tűz a kemencékben, de Hold nélkül, Nap nélkül továbbra is ködös homály borult Kalevalára. A hólepte, jeges vidéken sehol se sarjadt élet. Az em-

berek kunyhóikban gubbasztottak: nem tudták, mikor kezdődik a reggel, mikor érkezik az éj.

A vén Vejnemöjnen egy szép napon így szólt testvéréhez:

— Teremtőnket kérdeztem: merre lett a Nap s hova tűnt a Hold fejünk fölül? Igaz hírt kaptam Urunktól. Tudom most már, hogy Pohjolába vitték és vasgyomrú kőhegybe zárták előlünk a ragyogó Holdat és az arany Napot. A pohjolai gonosz varázslónő, Louhi irigyelte el Kalevalától az égi fényeket. Megyek, Ilmarinen, hogy éltetőnket felkutassam. Nem térek meg üres kézzel!

El is indult a dalnok a sötét Pohjolába. Ment, botorkált egy napig, barangolt két napig. A harmadik napon tengerszoros állta útját. Sebaj! Mindjárt hallá változott a vén Vejnemöjnen, és átúszott a szűk szoroson. Amint partot ért Pohjolában, igazi alakját visszavette. Bátran indult Észak Úrasszonyához, a gonosz Louhihoz.

Ahogy belépett a híres házba, fölkapták fejüket a lapp vezérek. Ott ültek mind a hosszú asztalnál a harcosok, és méhsört iddogáltak.

— Ki hívott ide, jövevény? — támadtak mindjárt a dalnokra.

— A Napért jöttem meg a Holdért! — válaszolta Vejnemöjnen. — Az elrabolt csillagokért!

Majd feldőltek, úgy kacagtak a dalnok merész szavain a lapp vezérek.

— Napocskátok és Holdacskátok besétált a hegyeinkbe — felelték csúfondárosan. — Egyik se fog előjönni jószántából. Jobb nekik a kősziklában!

— No, ha nem fog előjönni, Észak fiait mind kardélre hányom! — mennydörögte az énekmondó.

E szavakra felugrottak az asztal mellől a pohjolai vezérek. Kardjukat felkötötték, és kitódultak Vejnemöjnen után az udvarra. Kalev nagynevű fia megsuhogtatta tűzélű kardját, s lecsapott vele egyszer, kétszer. Harmadszorra szikrát szóró szablyája lenyakazta Észak fiait, mint a répát, s már indult is a Nap meg a Hold szabadítására.

Amint a nagy kőszikla felé tartott, útjában virágzó szigetre lelt. A sziget közepén szép szál nyírfá állt. A fa lábánál hatalmas sziklakő pöffeszkedett. Vasajtók kilencesével és záraik százasával zárták el a világtól a hegy vasgyomrába zárt Holdat és Napot.

Odaugrott Vejnemöjnen, és tűzélű kardjával akkorát vágott a sziklára, hogy az menten háromba hasadt. Bekukkintott a dalia a réseken, és elképedve látta, hogy a sziklabarlang mélyén kígyók szürcsölik a méhsört. Egykettőre közéjük ugrott, hogy dobbant lába alatt a szikla. Tűzélű kardjával a kígyók fejét mind leszelte. Ment volna tovább Kalev hős fia, de a hegy mélyén vaskapu állta az útját. A szörnyű záruk és súlyos lakatok ellen se erővel, se bűvös igékkel nem tudta fölvenni a küzdelmet Vejnemöjnen. Gonosz varázslat védte a titkos bejáratot kard vasától éppúgy, mint a bűvös szók erejétől.

Vejnemöjnen bosszúsan fordult vissza Észak barátságtalan honából, s ment sietve Kalevalába.

— Ó, te kovács Ilmarinen — toppant be testvéréhez —, Louhi gonosz varázslata védi a kőhegybe zárt Napot és Holdat. Ilmarinen! Kovácsolj egy ölnyi dárdát, tizenkét csákányt és rengeteg kulcsot! Erőszakkal fogjuk kiszabadítani a Holdat és Napot a pohjolai sziklahegyből!

Testvére szavára nagy kalapálásba kezdett a derék Ilmarinen. Legényei alig győzték a munkát. Éjjel-nappal hangos volt a kovácsműhely.

Hamar híre futott a nagy készülődésnek. Kalevalában éppúgy tudták, hogy kovácsolják már a sok súlyos fegyvert és csodaszerszámot, mint a ködös Pohjolában. Észak Úrasszonya megrémült attól, amit hallott. Saját szemével akart meggyőződni, igaz-e, hogy Kalev fiai fegyvert akarnak fogni ellene. Így hát szürke sólyommá változott, és átrepült Kalevalába. Addig keringett a levegőben, míg a szélvihar ki nem csapta a kovácsműhely ablakát. Ilmarinen az ablakhoz lépett, hogy becsukja. Ekkor vette észre a madarat.

— Mondd, miért kalapálsz éjjel-nappal, örök idők nagy kovácsa? — kérdezte a szürke sólyom.

— Hát erre vagy kíváncsi, sólyommadár? — mosolyodott el a derék Ilmarinen. — Megmondom én. Miért is titkolnám? Nyakláncot kovácsolok a gonosz varázslónőnek. Vasláncra verjük Louhit, a foghíjas banyát és saját szikla-börtönébe zárjuk.

Ijedten rebtent e szókra, és elszállt a sólyom. Amint megérkezett Pohjolába, Louhi mindjárt a virágos rétre sietett. Ott kilenc mént varázsolt, és egykettőre kihozatta a kőszikla gyomrába zárt Holdat és Napot.

— Induljatok föl az égre! Gyorsan! Még gyorsabban! — engedte szabadon az elrabolt égitesteket.

Észak Úrasszonya fehér galambbá változott, úgy repült Kalevalába, a kováchoz. A műhely ajtajában tipegett-topogott, és kecsesen forgatta kis fejét.

— Mi hírt hoztál, kedves galamb? — mosolyodott el a derék Ilmarinen.

— Azért szálltam küszöbödre, örök idők nagy kovácsa, hogy hírül hozzam: kísétált a kősziklából a Hold. Előjött a Nap is rejtekéből.

Örömmel lépett ki Ilmarinen a kovácsműhely ajtaján. Derengett már a világ: az égbolton régi fényében tündökölt a Hold, ragyogott a Nap. Ilmarinen lelken-dezve szaladt a testvéréhez:

— Fenn ragyog két éltetőnk a magas égbolton! — kiáltotta már messziről. — Gyere ki gyorsan, jöjj elő házadból, Vejnemöjnen!

Meglepett, boldog, harsány kiáltások töltötték be az egész félszigetet:

— Jöjjetek mind csodát látni! Megvirradt a hosszú éj után!

Könnyek gyűltek a dalnok szemében.

— Köszöntünk, ragyogó Hold, arcodat láttató kincsünk! — zengett föl a vén Vejnemöjnen hálattel szava. — A Nap is felkelőben! Hajnalt ígér arany Napunk.

Nem kalapáltak többé fegyvereket a kovácsműhelyben. Louhinak se készítettek többé vasláncot. Kalevala partvidékét, zöld mezőit, békés legelőit, kéklő tavait és dalos kedvű népét azóta is arany Nap és ezüst Hold vigyázza.

Jegyzet

Ahto — a tenger istene. Fűszakállú, habruhás öreg. A tenger kincseit birtokolja.

Ilmarinen — nagy nevű kovács. Atyja Kalev óriás, fivére Vejnemöjnen, a dalnok. Ő alkotta meg a csillagos égboltot és a bőséget ontó szampót. Egyike volt a három kérőnek, és nyerte feleségül Louhi leányát.

Kalev — legendás óriás. Tizenkét fia közül Vejnemöjnen és Ilmarinen a legkiemelkedőbb.

Kalevala — Kalev földje, Finnország. A finn nemzeti eposz címe is Kalevala.

kantele — ősi finn hangszer. Az öthúros lant feltalálója Vejnemöjnen, aki először csukacsontból és lószőrből, másodszor nyírfából és leányhajból alkotta meg a „szépen szóló kantelet”.

Levegőtündér — neve: Ilmatar

Louhi — Pohjola úrnője, híres varázsló. Állandó harcban állt Kalevala hőseivel, míg végső vereséget nem szenvedett.

méhsör — hígított mézből erjesztett szeszes ital

Pohjola — Észak- vagy Lappföld. Louhi országa.

Ukko — mennybéli isten. A mindenható öreg a mennydörgés, a villám és a fellegek ura.

Vejnemöjnen (Väinämöinen) — Kalev és Vízanya fia, Ilmarinen kovács fivére. Teremtő erejű táltos, a finnek vezére és legnagyobb dalnoka, a kantele feltalálója.

Csávossy György

Tavaszi szerelők

Sándor, József, Benedek
hozzák már a meleget,
felleg szélben kavarg,
érnek már a záporok.
Sándor feni késeit,
villámokat fényesít,
ám József sem ténfereg,
a mennydörgőt keni meg,
Benedek keze nyomán
hét színt vált a szivárvány.
Fénygubót sző a picus,
itt a tavasz, március,
Sándor, József, Benedek,
vártunk éppen eleget.

Kihívás

Pihe kering
kék magasból,
kormos végű
két havas toll.
Tollak? Úszó,
kitárt szárnyak,
hullnak, nőnek,
vitorláznak.
Szárnyak alatt
hosszú lábak
ereszkednek,
kalimpálnak,
letoppannak
a tetőre,
gólya madár

hosszú csőre
visszacsapva
kelepel:
„Itt a tavasz,
tégla, tapasz
készen áll már,
mesterek,
víg munkához
kelepszóra
fészket rakni,
falat rakni
versenytársat
keresek!

Hóvirág

Szíjas rögön, dús avaron,
kemény kérgű hótakarón
tört kitartón át s a kedve
gyengeségét feledtette,
mert tavasz van a világon,
s ott süt fel az első, apró,
szerény, szorgos hóvirágon.

Megérkezett

Huncut sugár tétován
kimászott a felhőponyva
szellőrágta oldalán.
Megkoccantotta a jeget,
szikrát vert a vizek felett,
lesétált az árokpartra,
hógubancát kifacsarta,

kicsalt prücsköt, földi békát,
szabóbogarakkal sétált,
térült erre, fordult arra,
beszökött a liftudvarra,
onnan ki a szomszéd térre,

táncolt az eresz-zenére,
s kiabálta és hirdette,
mint fénnel írt falragasz:
— gyere ki, te szobamackó,
megérkezett a tavasz!

Április

Szeleburdi szél,
libbenő levél,
döngő dongótánc,
selyemfüves sánc —
visszatér a tél?
Jöne-e már a nyár?
Füsti fecskepár,
milyen idő jár?
— Huncut kedvű, friss,
bolond április.

Garabonciás,
új kutakat ás,
rég kútba hord,
éleszti a bort,
nyúlfiakat űz,
mennybe nyilat tűz,
ösvényen poroz,
fentről záporoz,
változó, hamis,
bohó április!

P. Buzogány Árpád

A béreslegény ezüstpénzei

Volt egy legényke, amikor akkorára cseperedett, gondolta, beáll szolgálni valahová. Ment vagy három napig, aztán egy faluban nézelődni kezdett. Elég messzire kerültem, itt éppen jó lenne, mondta magában. Azt figyelte, hol mekkora udvar, pajta van. Egy helyen úgy látta, jó módú gazdák laknak, hát bement az udvarra. Az asszony éppen ebédet készített. Elmondta, mi járatban van.

— Elkélne nálunk is két jó erős kar — nézte végig az asszony a legényt. — Várjuk meg, amíg hazajön a gazda.

Arra bizony elég sokáig kellett várni. A legény közben úgy megéhezett, kipakolta térdére a szalonnát és falatozni kezdett. Az asszony asztalhoz hívta, ebédet adott neki.

— Na, itt nem sajnálják az ételt a dolgozóktól — örvendezett a legény. Közben addig beszélgettek, hogy megtudta, hány tehenet, lovat, disznót tartanak, szóval mekkora a gazdaság.

Délutánra megérkezett a gazda. Végigmérte ő is a legényt, kérdezősködött, mihez ért.

— Úgy látom, jó helyen kopogtattam — gondolta a legény. Meg is egyeztek hamarosan, esztendő végéig elszegődött. Mindjárt dologhoz is láttak, a gazda befogott két lovat, két tehént pedig a legényre bízott. Elindultak az erdőre. Ahogy kiértek, megrakták a tehénszekeret fával, hát a gazda el is indult hazafelé.

— A lovakkal úgyis utolérsz — szólt vissza. A legény kicsit furcsállotta a dolgot, de nem mondhatott semmit. Megrakta a szekeret, vágott egy csaptatót, láncsal átkötötte a fát és elindult ő is. Ahogy hazaértek, a gazda megmutatta, hová kell lerakni a fát. Megkínálta egy pohár borral, aztán bement a házba.

— Itt én vagyok a kicsi gazda — nézett körbe a legény. — Csak bírjam aztán erővel!

Lerakta a fát mindkét szekérről, bekötötte az állatokat az istállóba, vizet vitt nekik és enniük adott. Aztán leült a favágó csutakra. Nemsokára jött a gazdaszszony, hogy fát kellene hasítani, így hát estig fát hasogatott. Estére jó túrós puliszkát vacsoráztak, aztán eltették magukat másnapra.

Hajnalban már költötte a gazda. Kaszálni indultak a mezőre. Hát a gazda akkora rendet vágott, hogy a legény alig bírt a nyomában maradni. Már elfáradt, mire hozták a reggelit. Ettek, aztán szótlanul dolgoztak déli harangszóig. Akkor leültek az árnyékban és várták a délebédet. Közben a legény azon gondolkozott, vajon bírja-e húzni a kaszát estig, mert a gazdát erősen nagydolgúnak látta.

Hozták a delet, megebédeltek, pihentek egy keveset, aztán kaszáltak késő délutánig. A legény már olyan nehéznek érezte a kezét, mintha vasból lenne. A gazda egyszer vállára vette a kaszát:

— Elég volt mára. Intett, és elindultak hazafelé. Az asszony nagy tál ételt tett eléjük, megfejték a teheneket, enniük vetettek és ahogy sötétedett, lefeküdtek.

Így teltek a napok, reggeltől estig keményen dolgoztak. Lejárt az aratás, hazahordták a szénát is, de minden napra kijutott a munkából.

— Bár többet kértem volna — bánkódott a legény. — Itt a lelket is kihajtják az emberből, annyit kell dolgozni. Mert bizony még vasárnap sem ülhett tétlenül, mindig került valami tennivaló.

Egy este azt mondja a gazda:

— Holnap megyünk a vásárba, veszünk egy csikót.

Meg is vettek egy szép piros csikót, csengőt kötöttek a nyakába. Ha a mezőre indultak is, ment utánuk, olyan szelíd volt. Az lett a legény kedvence, különös gondja volt rá mindig. Láta a gazda is, mennyire tetszik neki, hát megegyeztek, hogy az esztendő teltével azt kapja fizetségül.

Igen ám, de nem sokáig örülhetett neki, mert egy alkalommal valami kereskedők jártak ott, és egyiknek úgy megtetszett, annyi pénzt ígért a gazdának, hogy az odaadta. A legény pedig úgy elbúsulta magát, ott akarta hagyni őket. Hiába is kérelték, összepakolt. Fizettek neki, amennyit fizettek, és útnak indult.

De hová menjen, mihez kezdjen? Beszölt a faluban két-három helyre is, s mert tudták róla, hogy a munkát nem kerüli, megfogadták szolgálégynek. A régi gazdának nagyon sértette a begyét, hogy máshoz állt be, ő meg segítség nélkül maradt a sok munkával a nyakán, hát hol ezt, hol azt híresztelt róla a faluban.

Bizony volt, aki hitelt adott a szóbeszédnek. Addig s addig, hogy új gazdájának is fülébe jutott a dolog.

— Miért haragszik rád a régi gazdád? — kérdezte a legényt.

— Azért a szép csikóért, amit nekem ígért és mégis másnak adott.

— Egyet se búsulj! Neked is van pénzed, tőlem is kapsz még, olyan csikót veszünk, amilyen neked tetszik.

Az őszi vásárban aztán — hogy történt, hogy nem — éppen azt a csikót látta meg a legény, amelyiket neki ígértek. Fütttyintett egyet, a csikó azonnal megismerte.

— Gazduram, megvan, amit választottam — szólt a legény. Odamentek, nézegették. Addig egyezkedtek, hogy meg is vették.

— Jó állású állat — mondta a gazda. — Ennél jobbat én se választhattam volna.

Szöget ütött a legény fejébe ez a beszéd. Mi lesz, ha újból elveszik tőle? Gondolt egyet, odaállt a gazda elé, engedné őt haza pár napra, otthon azt se tudják, él-e még. Hazavinné a csikót is egyúttal. Mondta neki a gazda, egyedül ne induljon útnak, de nem volt maradása. Tarisznyájába ételt tettek, s korán reggel elindult.

Hát úgy estefelé, amikor egy falu felé tartott, a kukoricásból kilépett két fejés ember, elvették nemcsak a csikót, hanem még a tarisznyáját is. Mit tegyen

most már, se pénz, se posztó, szégyellt is üres kézzel hazaállítani. Leült az út szélére.

Lovas katonák verték fel a port, és ahogy melléje értek, egyikük odakiáltott:

— Mit búsulsz, te legény? Vagy talán a bor húzza el a fejed?

— Inkább a bánat — válaszolt a legény, és elmesélte, miként járt. A betyár nemjóját, éppen ilyen útonállóknak nyomában jártak a katonák. Nosza nem kellett kétszer mondani, bevetették magukat a közeli erdőbe, mert csakis ott rejtezhettek. Lovukat hátrahagyták, és elindultak egy ösvényen. Közben megálltak, hallgatóztak. Lassan besötétedett. Egyszer csak lőnyerítést hallottak. Ott kell lenniük a gazembereknek, becsületes ember nem éjszakázik erdő sűrűjében. Közel lopakodtak, kihallgatták őket, aztán egyszerre rájuk rontottak a sötétben. Hárman ültek a kis tűz körül, mire föleszméltek, már a katonák kezében voltak. Éjnek idején bevitték őket a faluba, a bíróhoz.

Igen ám, de hogyan bizonyítsák be, hogy az a három ember mire vetemedett? Mert váltig állították, övük a pénz is, lovak is, meg minden, amit náluk találtak, meg hogy szemet égetni indultak egy tisztásra. A katonák vezetője hiába kérte megbüntetésüket, a bíró a fejét rázta:

— A törvény az törvény mindenkinek. Bizonyíték kell ellenük!

A legény erre előállt és elmondta, mi történt vele. Megmutatta még a tarisznyáját is, amit az útonállóknál megtaláltak. Azt is elmondta, mi van benne, de amikor kibontották, csupán egy darabka kenyeret találtak, egyebet mindent melettek belőle.

— Próbáljuk ki a csikót — mondta a legény.

— Mit akarsz kipróbálni? Be sincsen tanítva — legyintett a bíró. Aztán mégis megegyeztek. Egymástól jó távol felállt a legény és a három haramia, a csikót középre állították. — Na most hívjátok! — parancsolta a bíró. Ahogy elengedték, a csikó ijedtében megfutamodott, de amikor a legény füttyintett neki, visszafordult és odament hozzá.

— Lókötők! — kiabált a bíró. — Kötözzétek meg őket azonnal!

A legény visszakapta a csikót meg az üres tarisznyát, elkészönt a katonáktól és elindult hazafelé.

— Na, most már többet nem leszel a másé — vezette a csikót.

Amikor hazaért, nagyon megörvendtek neki, és váltig marasztalták, ne menjen vissza. De ahogy kiörvendezték magukat, mégiscsak útnak indult, mert esztendő végéig volt megegyezve gazdájával.

Ment, ahogy a lába bírta. Délutánra azonban eső készült, egyszerre megdőrdült az ég és már zuhogott is a zápor. Seholy egy ház, ahová bekérezhetne, hát beállt az út szélén egy nagy fűzfa alá. Unalmában elkezdett füttyörészni, még csapkodta is a lába szárát, mintha csizmaveregetőst járna. Addig s addig figurázott, egyszer egy fényes ezüstpénzt látott a fűben. No, ahol egy van, lehet ott több is — csillant fel a szeme, és keresgélni kezdett. Hát egy odúban, piros posz-

tódarabba csavarva meg is találta a társait, éppen hét darab volt összesen. Hej, vajon kié lehet, ki rejtette oda? A fa is vén volt, az odút sem frissen vájták — bizony azt rég tehették oda. Olyan öröme volt, hogy alig bírt magával.

Ahogy beért a faluba, markában rázogatta a pénzeket, hadd lássák az irigyei, hogy megmódosodott. Kiegyezett a gazdával a legnagyobb ezüstpénzben, hogy más bérest fogad helyette, aztán elbúcsúzott, hazafelé tartott. A megmaradt hat pénzével olyan ügyes társat vásárolt a csikó mellé, hogy amikor felnőttek, párjuk nem akadt a faluban. Aztán amikor tényleg megmódosodott, egyszer egyet gondolt, fogta magát s meg sem állt addig az odvas fűzfáig, ahol a pénzt találta. Betekert ő is hét ezüstpénzt egy posztódarabba, és becsúszta az odúba, hadd legyen a helyén, ha valaki keresné. Ha pedig nem, hát majd csak jól jár vele valami szegény legény, akárcsak ő annak idején. Aki nem hiszi, menjen és keresse meg azt az odút, bizony ott találja a pénzt, hacsak valaki eddig el nem vitte onnan.

A gazdag ember szerencséje

Egyszer volt, hol nem volt, hét határon is túl élt egy jómódú gazdaember. Két háza is volt neki, ökre négy, lova hat, a pajtája tele fejőstehénnel, az ól hízóval, ezen kívül seregnyi juhot tartott, tyúk, ruca, liba, pulyka számtalan volt az udvarán.

Nahát ez a gazdaember egyszer elhatározta, lesz, ami lesz, útra kel és felkeresi azt a jósasszonyt, aki sok-sok napi járőföldre lakott tőlük. Mert ennek az embernek nagy bánat nyomta a lelkét: ott a nagy gazdaság, válogatott béreslegények, és neki egy szem fia sem volt, lánya is csak kettő. Szerette volna megtudni, lesz-e neki az életben legalább egy, egyetlen egy szem kisfia, akit szántani, vetni, gazdálkodni tanítson majd.

Pirkadatkor már talpon termett, felköltötte a béreslegényt, hogy az ellássa az állatokat, ő maga elővette a cifrábbik, vásárba járó csikos tarisznyáját, beletett egy egész kenyeret és jó darab szalonnát, friss túrót és hagymát, az üveges szekrényből pénzt is vett magához, füttyintett a Rabló nevű kutyájának és elindult.

Mire megvilágosodott, már a falun kívül bandukolt, így hát nem kellett senki-nek orrára kötnie, hová, merre indult, mi járatban vagy. Ment, mendegélt jó szaporán, meg is izzadt, el is fáradt, a tarisznya is meghúzta a vállát. Már éppen azon gondolkodott, megáll pihenőre, mihelyt jó árnyékot talál, amikor előtte a búzatáblából kiugrott egy nyúl.

— Na, ez nem jót jelent, úgy tartják minálunk — így a gazda, de mire ki-mondta volna, a kutyája nekiiramodott és szaladt a nyúl után.

— Még kutya nélkül maradok, ha nem egyéb — gondolta, hát arra a Rabló már hozta is a nyulat. Hej, ha ezt meglátja a gróf, ad neki nyulászó kutyát! Hamar elvette a

kutyától a nyulat, beletette a tarisznyába, hogy meg ne lássák. De ott se volt jó, mert a lába kilógott. Mit volt mit tenni, beletekerte a kabátjába és az ölébe vette.

Két asszony jött szemben az úton, az egyik hangosan mondta a másiknak: látszik, hogy a férfiak nem értenek a gyermekekhez, né ez is ebben a melegben a kabátjába takarta szegénykét.

Eldobni nem akarta a gazda a nyulat, így hát egy fa alatt megnyúzta, a bőrt feldobta az ágak közé, a húst összedarabolta és a tarisznya aljába tette. Alighogy végzett, odaért egy szekér, s hogy útitársat talált, a szekeres a fa árnyékában pihentette a lovait. Beszédbe elegyedtek, közben az ülésdeszkára csepegni kezdett a vér a nyúlborról, ami fent volt az ágakon. Amikor a szekeres meglátta, rettenetesen megrémült.

— Háború lesz, háború lesz, mert vér hull az égből! — kiabálta, és hangosan imádkozva elhajtott.

Na, a gazda egyedül maradt, de nem is bánta. Mendegélt tovább, beért egy faluba. Mind csak nézett hátra, mi történhetett, egy csapat kutya járt a nyomában. Nem is maradt nézetlenül. Egy vénasszony kiabálni kezdett:

— Itt jár a garabonciás!

Kevésen múlt, hogy meg nem ugrasztották az idegent a falu másik végén. Azelőtt való évben elverte a jég a határt, és csakis a garabonciás parancsolhatta a vihart a falura, ezt így tartják. De a kutyák csak mentek utána, mert a tarisznyából csöpögött a nyúlnak a vére.

Messze járt, mire a kutyák elmaradtak. Megállt, leült az árnyékba falatozni, mert nagyon éhes volt már. Gondolta, megsüti a nyúlhúst, hogy már szabaduljon tőle. Úgy is tett. Amikor készen volt, adott a kutyának is belőle, hiszen megérdemelte. A jó illatra odasettenkedett egy favágó, az erdőről jött egy nagy hát száraz ággal. Vele volt három apró gyermeke is. Azok úgy megkívánták a finom falatokat, még a nyáluk is kicsordult.

— Kínálj meg az ételedből, te jó ember, étlen-szomjan vagyunk — kérlete a favágót, de már nem volt amit adni nekik. Amikor meglátták, hogy a kutyának jutott, de nekik nem, bizony kevésen múlt, hogy nem kapott a hátára egy vastag ággal. Szedte is a lábát szaporán, amíg jó messzire jutott.

— No még így se jártam — gondolta magában. — Jól mondják: ha a nyúl átszalad az ember előtt, az nem hoz szerencsét.

Közben esteledett, de sehol nem volt egy ház, ahol szállást kérhetett volna. Talált egy szénaboglyát, annak a tövébe fészkelte be magát éjszakára. Arra ébredt, hogy valami szöszmötöl körülötte. Már ki volt világosodva, és egy ember feje fölül a szénát szekérre rakta.

— Vigyázzon, nehogy belém szúrja a villát! — ugrott fel ijedten. Erre a kutyája is előkerült valahonnan, ugatni kezdett veszettül. A lovak megindultak, a szénát rakó ember beleesett a szekér derekába, jajgatni kezdett, gazdájuk hangjára a lovak megfutamodtak, az ember még jobban kiabált, hogy megállítsa.

A mi gazdánkat pedig kiverte a hideg veríték, hogy szinte ott lelte halálát a szénaboglya tövében. Nem volt már se álmos, se éhes, úgy róttá az utat.

— Történt, ami történt, de eddig még mindig szerencsém volt, megúsztam ép bőrrel — sóhajtozott. Már délre járt, amikor egy erdő széléhez ért. Ahogy bennebb haladt a jó árnyas fák alatt, egy bokor mögül két fejszés ember ugrott elő, és mire egyet szólt volna, már le is kapták válláról a tarisznyát.

— Adjon Isten jó napot kendteknek — köszönt rájuk.

— Jó nap is, amikor ilyen gömbölyű tarisznyával találkozunk — morogta az egyik, és egymás után szedte ki a maradék kenyeret, túrót, hagymát, szalonnát.

— Phi, paprikás szalonna! — kiáltott fel. — Annyi ilyent ettem, hogy egy porcikám se kívánja! — lökte vissza a csikos tarisznyába. Azzal intett a társának.

— Ne tedd vissza, add nekem — mondta a másik és a szalonna után kapott. A tarisznya kiborult, a kenyér gurult egyik felé, a túró másfelé, a hagymák erre-arra. A kutya pedig felkapta a szalonnát és eliramodott vele. A fejszés ember szaladt utána, a gazda pedig felkapta a földről a tarisznyát, kenyeret, túrót és ő is nekiiramodott.

— Rabló te, állj meg, mert ha megfoglak, ellátom a bajodat! — kiáltotta mérgesen.

A kutya szaladt elől, az útonálló a paprikás szalonna után, a gazda pedig leg hátul. A másik fejszés ember, aki nem szerette a szalonnát, a hasát fogta, úgy kacagta őket. Minél jobban igyekezett a gazda, annál inkább futott az útonálló, mert azt hitte, a gazda őt kergeti. A kutya pedig menekítette a szalonnát, ha már ilyen kövér falathoz jutott, mert a gazda egyre csak kiabált.

Már kezdett kifogyni a szuszából, amikor az erdő túlsó szélére értek. Az útonálló beugrott a bokrok közé és eltűnt a sűrűben. A kutya is megállt, leült az út szélére és várta a gazdáját. Az pedig amikor odaért, dehogy is akarta már megleckéztetni.

— Rabló, Rabló, megmentettél a bajtól. Mégiscsak szerencsés ember vagyok — simogatta meg a kutyát, azzal elővette a bicskát és apró darabokra vágta a szalonnát, hogy a Rabló könnyebben megehesse. Neki az ijedtségtől elment az étvágya, de a kutya még az utolsó falat után is arra várt, hátha még kaphatna.

Ahogy beértek a faluba, megkereste a bírót és elmondta, mi történt vele. A bíró rögtön hívatta a csendőröket és kiadta parancsba: minden férfit a faluból gyűjtsenek egybe és induljanak az erdőbe a rablókat elfogni.

— Ezt az embert tartsák itt — mondta a bíró egy mérges képű, bajuszos embernek. Azzal elindult a község házára.

A mi emberünk úgy érezte, mintha szűk lenne a saját bőre. Állt egy darabig egyik lábáról a másikra, aztán egy óvatlan pillanatban felkapta a tarisznyáját és futásnak eredt. A bajuszos ember se volt rest, utána vetette magát, és közben végigkiabálta a falut. A gazda után szaladt a mérges képű, bajuszos ember, utána pedig a falu apraja-nagyja, leghátul a bíró.

— Álljon meg, álljon meg! — kiabálták, de bizony a gazda még hátra se nézett. A falun kívül egy folyón vezetett át az út, ám a hidat elvitte az áradás. Nem volt hová menni, a vízbe nem mert belegázolni, mert úszni sem tudott. Ott aztán utolérték. Hozzá nem értek egy ujjal sem, azt sem tudták, ki az, és ki, mi elől menekül. Végül odaért a bíró is. Úgy el volt fáradva, szólni is alig tudott.

— Ne fusson el, jó ember, nem akarunk rosszat. Azért indultam a községházára, hogy elhozzam a száz forint jutalmat — azzal száz forintot nyomott a gazda markába. Ekkor derült ki, hogy az egész vármegyében keresték az útonállókat, és száz forint jutalmat tűztek ki annak, aki hírt ad felőlük. Mivel a gazda volt az első, őt illette a jutalom. Még hálások is voltak neki, mert ha elfogják az útonállókat, nemcsak a zsványoktól szabadul meg a vidék, hanem két ökör ára jutalmat kap a falu is. A gazdát aznapra a bíró látta vendégül. Ételt-italt kapott, vetett ágyban aludt és még a kutyájának is jó zsíros csontokat vetettek.

Másnap tovább indult, és már a víztől sem félt, mert megmondták neki: tűrje fel a nadrágja szárát, alig térdig ér a víz. A túlsó parton visszahúzta a csizmáját és elővette a zsebéből a száz forintot.

— Még ilyen szerencse életemben nem ért, hogy azért a pár darab hagymáért száz forintot fizessenek nekem — gondolta magában.

Be is tért a legelső fogadóba, leült az asztalhoz.

— Tíz tojásból rántottát, hagymával és szalonnával — mondta a fogadósnak. Hozták is szaporán, mihelyt megsütötték. Nem kellett sok biztatás, odalett a hatalmas rántotta, akár az éjjeli harmat. A második adaghoz bort is rendelt. Kijárja az a száz forint — gondolta magában. Illogatta a bort és várta a rántottát. — Talán most tojnak a tyúkok — dörmögte, és behúzta a maradék bort is. Amikor kihozták a második adag rántottát is a nagy tányéron, a konyha ajtajából szakács, kukta mind azt leste, hová fér majd el.

— Megérdemled, Rabló — tálalt a gazda a kutyának is. Bizony az sem kérette magát, a kenyérre rá se hederített. Hanem ekkor a fogadós képéből kikelve, bottal hadonászva rohant: mit gondol az atyafi, kutyát etet az ő piros virágos, gyönyörű tányérjából?

— Gyorsan vigye a kutyáját, amíg szép szóval mondom! — ordította. Olyan vörös volt a képe, mint a főtt rák.

A gazda is látta, hogy ennek fele sem tréfa, sirült is ki az ajtón szaporán. Csak akkor nézett vissza, amikor a fogadóból már a füstölgő kémény látszott.

— Ilyen finom ingyen rántottát még soha nem ettem — mondta. — Hiába, na, szerencse kell az élethez.

Ment, mendegélt, míg be nem esteledett. Szállást kért egy tanyán. A pajta fölött a tavalyi szénában úgy aludt, mint a tej, még a kakaskukorékolás sem verte fel álmából. Amire felkelt és a vályúnál megmosakodott, már el is felejtette a reggelt. A gazdasszonytól kérdezősködött, merre is vegye az utat, hogy minél előbb eljusson a jósasszonyhoz.

— Az itt lakik a szomszéd falu végén, de ahhoz most hiába is megy, lelkem, nincsen az odahaza. A harmadik faluban most megy férjhez az unokája, oda ment az egész ház népe — mondta az asszony.

Hej, a mi emberünk azt sem tudta, búsuljon vagy örvendezzen, mert ugyan búsult, hogy ilyen hosszú utat bejárt tiszta hiába, de örvendezett is, hogy idejében megmondták ezt neki. Dolgavégezetlen kell hazatérnie, vakarta a fejét.

— Nincsen amit tenni, vissza kell fordulnom. De ezzel is szerencsésen jártam, mert legalább nem kell ingyen és hiába tovább gyalognom — mondta. — Most hazamegyek, aztán két nap múlva, amire ők is hazaérnek, újból visszajövök.

Azzal megköszönte a szállást, fütttyentett a kutyájának és elindult vígan hazafelé.

Öregapó muzsikája

Kint, a falu fölötti domboldalon lakott egy öreg apóka a feleségével. Fia, leánya beköltözött a faluba, kettesként éltek ott. Egy téli délután, amikor odakint hullt a hó, az apóka amint rakott a tűzre, kezébe került egy jó formás fadarab. Félretette a fászláda mellé, aztán unalmában elkezdte faragni. Faricskált egy darabig, aztán az öregasszony megkérdezte:

— Vajon mi lesz abból?

— Még nem tudom — válaszolt az apóka. Arra gondolt, van neki egy kis unokája, készít annak valami játékot. Hát estefelé nézi az öregasszony, tisztára muzsika formája van! Megörvendett, mi lesz abból a fadarabból.

Másnap jó idő volt, az öregember félretette a faragást, kint az udvaron fát hasogatott. Estefelé újból elővette azt a fát, és addig faragdogálta, mígnem egészen olyan lett, mint egy igazi muzsika, csak éppen kisebb. Amikor úgy gondolta, hogy bevégezte, feltette a szekrény tetejére és lefeküdtek.

Ejjel álmában megjelent neki egy öregember, és kérte, adja neki a muzsikát. Dehogya is adom, válaszolta, kell az unokámnak, legyen mivel játszania.

— Hát nem adod? — kérdezte az álombeli öregember.

— Nem azért faragtam, hogy neked adjam.

— Ha nem adod, hát maradjon a tied. De ne is legyen szerencséd!

— Úgysem adom! — kiáltotta az öregember, és álmában akkorát csapott az asztalra, hogy megébredt. Felkelt, és megtapogatta, ott van-e a muzsika a szekrény tetején. Ott volt. Visszafeküdt, de nem tudott elaludni, folyton az járt az eszében, hogy mit látott álmában. Dehogya is adja az unokájának, még valami baja esne! Reggel elmondta feleségének is, mit gondolt, a muzsika pedig ott maradt a szekrény tetején.

Telt-múlt az idő, meg is feledkeztek róla. Aztán amikor az apóka a nyári vásárra indult, eszébe jutott a muzsika. Beletette a tarisznnyába, és odaadta ajándékba egy falubelinek, vigye haza a kisfiának.

Pár nap múlva hívatta a bíró az apót. Történt, hogy a kisfiú addig játszott a muzsikával, beleejtette a kútba. Utánadobta a kutyát, hogy hozza ki. Persze a kutya ahelyett, hogy kihozta volna, inkább belepusztult. Az apónak meg kellett fizetnie a vadászkutyát és azt is, hogy a vizet kimerették, a kutat kipucoltatták. Mit volt mit tenni, kifizette.

Hát másnap újból hívatják. Amikor a sok vizet kimerették a kútból, az mind elmosta a szomszéd hagymáját, a bíró azt is vele fizettette meg: apóka szegény egy egész hétig dolgozott ezért. A muzsikát pedig a víz átmosta a másik szomszédhoz, az megtalálta, feltette az eresz alá, száradjon. Hanem a macska hol járt, hol nem, leverte onnan, muzsikástól belepottyant a tejesdézskába. A muzsika a tejben maradt, hanem a macska kiugrott belőle, ijedten menekült. A harmadik szomszédban lakott egy vadász, amikor meglátta a furcsa teremtményt feléje szaladni, hamar hozta a puskáját — és puff! Igen ám, de a macska fürgébb volt, elugrott, a vadász pedig éppen a szomszédja bikáját találta fejbe, amely a vályúnál ivott.

Az apóka kellett megfizesse a tejet is, meg az elpusztult bikát is. Kérte, legalább a bőrt adják neki, jó lesz majd bocskornak. Tényleg, azt is készítette a jó vastag bőrből, és az egészet bevitte a faluba eladni. Hanem mit tegyen a muzsikával? Mert azt visszaadták neki, eddig csak bajt hozott mindenkire. Kitalálta, hogy aki két pár bocskort vesz, annak adja ajándékba. Úgy is tett. Hanem így sem szabadult meg tőle, mert akinek odaadta, másnap az új bocskorban lábát törte. A bíró pedig azt ítélte, hogy a gazda helyett, aki éppen szántani indult, az apókának kell majd dolgoznia. Ahogy szántogatott, arra ment a csordapásztor felesége, vitte a délebedet az urának. Odaadta az asszonynak a muzsikát, vigye el a pásztorfiúknak. Hát el is vitte, oda is adta, hanem a gyerekek addig játszottak vele, hogy észre se vették, elbódorgott egy borjú, meg sem találták. Talán megették a farkasok. Ennek is a muzsika volt az oka, így a borjút is az apókával fizettették meg.

A muzsika pedig ott maradt a bírónál. Nem sokáig, mert arra járt a komája, meglátta és elkérte, jó lesz majd a gyerekeknek. Tetszett is nekik az új játékszer, hanem aztán egyszer egy vándor muzsikus járt a faluban, és annál látták, milyen pompás, kibélelt tokja van a muzsikának! Nosza hozzáfogtak, hogy hasonlót készítsenek. Mit tegyenek bele, hát a bíró komájának pompás ünneplő bundájából vágtak ki egy-egy darabot, azzal bélelték a tokot. Hej, amikor meglátta, egyenest a bíróhoz szaladt! A bíró pedig megfizettette a bundát is az apókával.

Hanem a bíró immár azon törte a fejét, miképpen szabadulhatnának meg a muzsikától. Addig pipázott a tornácon, hogy kigondolta. Kította a muzsikát az útra, hogy valaki idegen majd megtalálja, és messzire viszi. Az első, aki arra járt, egy öregasszony volt. Meglátta, és azonnal felvette, hazavitte, feltette a kamarában a gerendára. Hanem az unokái csak észrevették. Felálltak egy székre és addig

ágaskodtak, hogy az ostor nyelével lehúzzák onnan, mígnem a muzsika helyett mellőle egy gyalu esett le, éppen a pálinkáskorsóra. S a korsó is ahelyett, hogy félregurult volna, összetörött, a sok pálinka elfolyt. Nesze neked muzsika, te apóka! A pálinka árát is neki kellett kifizetnie.

Ahogy szomorán hazafelé tartott, hóna alatt a muzsikával, gondolt egyet, és a hídról beledobta a patakba, hadd vigye a víz, utána se nézett. Vitte is a víz egy darabig, de nem sokáig, mert lennebb az asszonyok szőnyeget mostak, egyikük észrevette:

— Hoz a víz valamit! — kiáltotta el magát.

Nosza ketten-hárman is odaugrottak, hogy elkapják. Egy fiatalasszony, a legserényebb ki is kapta a vízből, kitette a napra száradni, aztán hazavitte. Telt-múlt az idő, egyszer egy házaló cigány meglátta a muzsikát.

— Hadd tegyek rá hűrt is, hogy igazából szóljon — ajánlotta, aztán a gyermekektől cserébe elkérte a kakukkos órájukat. Azok oda is adták, és este, mikor az apjuk a mezőről érkezett, örömmel újságolták, most igazi muzsikájuk van! Lett, ami lett a gyermekekkel és a vesszővel, az apóka a kakukkos órának az árát is kifizette.

A bírónak elege volt a muzsikából, összehívta az egész falut, lám, hogyan szabadulhatnak meg ettől az ördögös muzsikától. Mondtak ezt is, azt is, aztán valaki, talán éppen a falu bolondja azt tanácsolta, akasszák fel a torony gombjára, el nem éri senki, meg aztán látják is, hogy jó helyen van. Amíg onnan le nem kerül, baj nem lehet.

Hajlott a bíró a jó szóra, meg is fogadtak egy ügyes legényt, kösse fel a muzsikát a toronyra, ha nem is a legtetejére, de jó magasra. Úgy is lett. A bíró minden reggel megnézte a kapu sarkától, ott van-e még a muzsika. Hanem egyszer lovas katonák jöttek, és valamelyik észrevette a tornyon a muzsikát. Nosza több se kellett, céllovás lett a dologból, hogy ki a legügyesebb? Bizony a muzsikának semmi baja se lett, ott lógott továbbra is, hanem a toronyról mind lelövögették a cserepeket. Apóka új cserepeket kellett vegyen. S nem elég, hogy ő köttette fel a muzsikát, ő fizette meg azt is, hogy levegyék, mert mi lesz, ha amiatt megint lelövöldözik a cserepeket?

Egyszer híre futott, hogy külszágbeli csodatévő érkezett a faluba. Szaladt a bíró, beinvitálta a község házára, űzné ki az ördögöt abból a muzsikából. A csodatévő szalmát kért, hoztak is néhány villával, azzal nekifogott, hogy kifüstölje az ördögöt. Hanem ahogy füstölgetett, a szél befújta az ablakon, lángra kapott mind a szalma, az emberek vízért futottak, mégis meggyúlt és leégett a község háza.

Búsultak is a dolgot, de aztán kitalálták, szurkot olvasztanak, és beledobják a muzsikát a forró szurokba. Az út közepén gyújtottak tüzet, nehogy leégjen ismét valami, egy üstbe szurkot tettek oda. Nagy volt a csődület, mindenki látni akarta, mi történik. Éppen akkor jött arra egy fuvaros, egész szekér cserepet hozott. Megállt ő is, hogy szétnézzon, mi hír a faluban. Amíg nézelődött, a lovak megijedtek a lármától, nekiiramodtak, kiborították az üstöt is, aztán a szekér belebo-

rult az árokba, a szép, új cserepek pedig összetörték. Ki volt a hibás ezért is? Hát bizony az apóka, mert ő faragta a muzsikát.

Estig tanakodtak, miképpen szabaduljanak meg ettől az ördögös muzsikától. Titokban megegyeztek, kiviszik a szomszéd falu erdejébe. Úgy is lett, ott hagyták egy tisztás szélén egy nagy fa tövében. Igen ám, de egyszer arra járt az erdész, megtalálta és visszavitte a bíróhoz, mert még a szomszéd falusiak is tudtak erről a muzsikáról.

Újból összeültek tanácskozni. Ki kell vinni a faluból, mondták, és ki is vitték a falu végén túlra. Hogy történt, hogy nem, a bíró felesége amint jött haza gyalog a harmadik faluból, a leányától, estére már haza is hozta. Aztán odaadták a muzsikát a papnak, zárja be a vaspántos ládjába. A pap be is zárta, aztán gondolt egyet: miért legyen éppen őnála, még valami kár éri őket is! Fogta magát, megfente a fejszét, aztán elindult, hogy kihozza a muzsikát. Megállj, te muzsika, úgy szétváglak, mintha nem is lettél volna! De amíg megkereste a láda kulcsát, a fia kiengedte a kancát, hogy befogjon a szekérbe. Hát nem belelépett az éles fejszébe? Ismét csak az apóka fizette meg a kárt. Hanem a pap odaadta a harangozónak a muzsikát, tegyen vele, amit akar. Az pedig fogott egy kötelet, a muzsikát megkötötte és felakasztotta a gerendára. Éjszaka, alighogy elaludt, egyet pattant a húr a muzsikán. A harangozó ahogy megébredt, kapta a baltát és a sötétben úgy odavágta, hogy a szekrény oldala elhasadt, a drága üvegpoharak pedig mind összetörték.

Hej, már az egész falu azon törte a fejét, vajon mi lesz velük meg a muzsikával? Az öregapó tehenét, lovát is eladta, annyit fizetett miatta, a bírót pedig a hideg is rázta, mihelyt a muzsikát emlegették. Bezárták a muzsikát egy lakatlan ház pincéjébe, és aztán nem is beszéltek róla.

Hanem az öregapó egyszer azt álmodta, újból eljött hozzá az az öregember egy róka hátán ülve, és meg akarta venni tőle a muzsikát.

— Adom én szívesen! — ugrott nagyot, de akkorát, hogy még az ágy is letört alatta. De ezt az álmát nem merte elmondani senkinek. Csak várta, hogy valami történjen azzal a muzsikával. Nem is kellett sokáig várnia, mert egy este, alig lámpaoltás után róka lopózott be egy udvarra, a tyúkok kodágni kezdtek, a férfiak kiszaladtak tolvajt fogni. Hogy történt, hogy nem, a rókát beszorították a tyúkketrecbe. Amikor az apóka ezt meghallotta, rögtön eszébe jutott, hogy az öregember, aki a muzsikáját kérte, álmában egy róka hátán lovagolva jelent meg.

Megtanácskozta ezt a bíróval, aztán megvette a ketrecben fogott rókát, de nem azért, hogy lehúzza a bundáját, hanem farkára kötötték a muzsikát és elengedték.

Beke Sándor

A szomjas őzike

Kipattant
tavaszi rügyek
szemeznek egymással
a fákon,
nap kukucsál
az ágak között,
most már
merészebb,
egyre
bátrabb.

Vizet kortyol
a föld,
az árkokban
mohás köveket
köszöntenek
a csobbanások.

Hallom,
hogy a csupasz
fák között

Péter Katalin illusztrációja

recseg az avar:
halkan
pettyes hátú
őzike torpant meg
a közelemben,
vizet inna,
de fél a sűrű
százféle zajától.

Minden
zörrenésre
futásra kész,
remeg a lába.
Ne félj, őzike
— biztatom
magamban —,
a farkasok
messze járnak,
talán
itt se voltak,
vagy csak
a téli estéken
elhangzott
mesékben jártak.

A mély árokban
zubog a
csermelyvíz,
s hátán
habos
gyöngyöket
visz az árja...
Igyál
nyugodtan,
szomjas őzike —
havasok
királyleánya.

A Göncölszekér

Göncölszekér
ballag az égen,
félre!
Rajta ül
egy gyermekkirály
félve.

A szekerét
pejparipák
húzzák,
oly sebesen,
majdhogynem
felborítják.

Égi ország
emeli
kalapját,
holdudvarban
nagy
a csillagzsongás.

Csillagport is
hintenek
a kis király elé,
fényes utat
szórnak
a Göncölnek.

Csillogjatok,
kicsiny
csillagocskák,
fényesedjék
a szép csillag-
ország!

Délceg király
ez a gyermek,
sej-haj,
fején
ott a Hold-korona,
hej-haj!

Göncölszekér
bandukol
az égen,
csillagszóró csillog
a gyermek
kezeiben.

A mackó és a hóvirág

Fent a hegyen,
napfényes tisztáson
kis őzike
lábnyomában
kinyílt
a hóvirág,
zsenge szárán
fehér szirmait
megbillenti
a szél,
s mint egy
apró csengettyű,
kedvesen,
finoman
ébresztőt
csilingel
az erdő szélén.

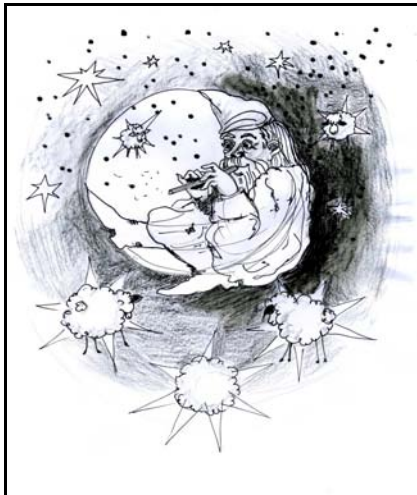

Péter Katalin illusztrációja

S lám,
télutón
a csilingelést
barlangjában
meghallotta
a mackó,
s álmos szemét
mancsával
megdörzsölte,
majd elindult
a tető felé
a fénysugár útján,
hogy ezt
a vidám
ébredést
az első hóvirágnak
megköszönje.

Nappal — a pásztor és a bárányok

Tejfehér
Hold-pásztor
ballag
kék mezőben,

Péter Katalin illusztrációja

mögötte seregnyi
csillag csillog,
félve,
remegve.

A fehér
bundás pásztor
furulyázik,
énekel:
„Az én utamon
gyertek,
ragyogó
báránykák!”

„Nem megyünk
mi veled,
hisz végtelen nagy
e fény-ország,
a mi utunk széles
és szabad,
nekünk
ne furulyázz!”

Görbe
kampósbotjával
ide-oda csapkod,
míg belátja
a pásztor:
a rakoncátlan
kis barikkal
hiába bajlódik.

Szomorú
Hold-pásztor
bandukol
az égen,
csillag-bárányok
nélkül búsan
füttyörész a fenti
végtelenben.

Nappal,
mikor a Hold
s a csillagok
nem látszanak az égen,
úgy tűnik,
a „bárányok”
elhagyták a „pásztort”
az égi hegyvidéken.

komám —
a cserepek alatt,
a szarufán
kicsi
fekete szemű,
bozontos farkú
pele kuporgott,
s nézett rám
a félhomályban.

A kíváncsi pele

Este későn
ki szaladgál
oly szabadon,
ki rágszál
a padláson?
Egér lenne,
vagy ki tudja,
nem baj,
hadd el,
én majd
utánajárok.

Nem
hangoskodik,
nem is cincog,
de úgy jár-ke,
szaladgál
ide-oda,
mintha
övé lenne
az erdei házam.

A találgatást
én meguntam,
s reggel
a padlásra
felmentem,
s mit láttam,

Nem félt egyáltalán,
el se szaladt,
bizony örült
a találkozásnak,
mert ő is nagyon
kíváncsi volt
— már mióta —,
ki lakik
még itt
a havasi házban.

Péter Katalin illusztrációja

Baricz Lajos

Hóvirág

Hóvirágot rajzolt Janka
óvodás kis füzetébe.
Megkérdeztem, hogy a földet
miért festette feketére,

hogya tudja jól, a virág
csak télen, a hóban terem.
Erre, mint egy öreg bíró,
szívemre tetette kezem:

„Mondd őszintén, hogy e télen
láttál egy szikrányi havat?
Miért hallgatsz? Mondd ki bátran!
Miért fogant meg a szavad?

No látod, te kicsi buta,
a virágon van a lényeg;
és az fehér. Nem értem,
a fekete föld mért bánt téged?

Kár, kár

Templom tornyán
Három csóka
Kesereg;

Szomorúak —
Megunták már
A telet.

Kár — az egyik,
Kár — a másik.
S felelet:

Nem kár, nem kár,
Hogyha jön a
Kikelet.

Ébredj, maci!

Kisétált a barlangjából
a szendergő vén medve,
de meglátta az árnyékát,
s rögtön elment a kedve.

Visszatért hát szunyókálni,
amíg eljön a tavasz.
(„Hideg lesz még februárban,
tán a végén is havaz.”)

Barlangjában átszundítja
a maradék kis telet;
a tavasz majd felébreszti,
hogya megjön a meleg.

Tavaszi napfény

Bátortalan a kelő nap,
nem is csoda: február;
fényét szórja a világra,
de a nyár még messze jár.

Nem akar még melegedni,
a természet várja bár,
ám ígéret a világnak
minden egyes napsugár.

Ha én volnék égen a nap,
csak ragyognék szüntelen,
s melegítnék, hogy a szegény
sose fázzon ideleln.

„Tavaszi szél...”

A gyerekek népdalversenyéhez

„Tavaszi szél”
lengedez –
a természet
rendje ez:

elolvasztja
a havat,
fodorítja
a tavat,

„vizet áraszt”
a meleg,
dalol sok-sok
kis gyerek.

Fülemüle,
pacsirta,
kis rigó is
hallgatja

s örömében
táncra kel,
titkon velük
énekel.

Marosszentgyörgy, 2009. március 14.

Czirják Edit

A vadmalac meg a kismalac

Vidám reggelt ígért a nap,
a szellő táncra libbent,
tüsténkedett a kismalac,
sütött-főzött vendégének.

Rokonát várta ebédre,
Nagyotmorgó Sámuel.
Készülődött illendően
fogadni a díszvendéget.

Tányér mellé szalvéta jár,
jobbról a kés, a kanál,
balról villa, elől pohár,
a sok éték is készen áll.

Dérrel-dúrral beröffen, lám
a vaddisznó Sámuel:
— Messzire laksz, kis pajtikám,
megéheztem, úgy hiszem!

Régen látott vendégének
így is örült kis Sami.
Rokonok felől kérdezne,
de meg sem mert szólalni.

— Ez a lakás oly otromba,
úgy látom, te kismalac,
hogyan ez a sok apró cifra
dísz is csupa olcsó kacat.

Rizzent-rozzant biz a házad,
ha jól látom, kiskoma!
Add csak azt a másik tálat
is, hadd nyalom ki tisztára!

Amíg Sami serénykedett,
nem restellte Sámuel:
a leves, a túrós omlett,
a puliszka, a főétel,

párolt kacska, mákos béles,
sütemény, torta, krémes
eltűnt, hiszen gyomra üres.
Kicsi Sami, meg ne éhezze!

A kismalac most már látta,
hogyan ebédre éhen marad,
elvándorolt más gyomrába
az a sok-sok finom falat.

— Ne haragudj, kicsi rokon,
és ne vedd oly nagyon zokon,
mennem kell, de így ebédre
máskor is meghívhatok ide!

Kicsi Sami szomorú lett
s amint elköszönt a rokon,
fölfogadta: soha többet!
Ne vegyük ezt tőle zokon.

Hogyha máshoz vendégségbe
hivatalos a család,
gondoljunk e történetre
és ne legyen mohó, falánk

Vince, Antal, Izabella,
Rajmi, Peti, Évi, Csanád,
Dóri, Isti s a kis Csilla,
Mert a jóból a sok megárt!

